

EDEBİYATIN EFSANESİ

ÖABT

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI

KONU ANLATIMI

CİLT 2

Baki

**AŞİYAN
AKADEMİ**

asiyanakademi.com

İBRAHİM KILIÇ

İbrahim KILIÇ Video Dersleri Herkesin İçin

İBRAHİM KILIÇ / AŞİYA ADEMİ UZAKTAN EĞİTİM

İNSTEGRAM: [ibrahim_kilic_edebiyat](https://www.instagram.com/ibrahim_kilic_edebiyat)

TELEGRAM: <https://t.me/asiyanakademi>

Kitabımız T.C. K lt r ve Turizm Bakanlığı bandrol  ile satılmaktadır.

Eserin Adı

(EDEBİYATIN EFSANESİ SERİSİ)

 ABT T RK D L  VE EDEBİYATI KONU ANLATIM SET 

ESK  T RK EDEB YATI

Yazar

 BRAH M HAL L KILI 

ISBN

978-9944-5036-2-4

Basım Yeri

ARSLANOđLU MATBAACILIK / ANKARA

G ncelleřtirilmiř

2. BASKI

 LETİř M

WEB: ařıyanakademi.com.tr

YOU TUBE V DEO DERSLER:  BRAH M KILI 

INSTAGRAM: [ibrahim_kilic_edebiyat](https://www.instagram.com/ibrahim_kilic_edebiyat)

TELEGRAM: <https://t.me/asiyanakademi>

GSM: 0505 719 16 23

TELİF HAKKI

Bu eserin her hakkı saklıdır. Eserin t m hakları yazarına aittir. Kitabın tamamının veya bir kısmının kitabın yazarının yazılı izni olmaksızın fotokopi, optik, elektronik, mekanik ya da herhangi bir şekilde  oğaltılması ve yayınlanması yasaktır.

 BRAH M KILI  / Ař YAN AKADEM  UZAKTAN Eđ T M

 NTEGRAM: [ibrahim_kilic_edebiyat](https://www.instagram.com/ibrahim_kilic_edebiyat)

TELEGRAM: <https://t.me/asiyanakademi>

ÖN SÖZ

Sevgili Öğretmen Arkadaşlar

Kitabın ortaya çıkışında özellikle 2013 KPSS Öğretmenlik Alan Sınavı'nın gelmesi etkili oldu. Özellikle de alandan 75 soru sorulması ve alan sınavının yüzde elli etkili olması bu sınavın önemini bir kat daha arttırdı. Biz de bu alandaki boşluğu doldurmak ve sınava girecek öğretmen arkadaşlara kılavuz olmak maksadıyla böyle bir kitap hazırladık.

Elimizdeki bu konu anlatımının hazırlanmasında ÖSYM müfredatı ve soru içerikleri incelenerek bir öğretmen adayının bilgi ihtiyacı göz önünde bulunduruldu. Amacımız alan sınavında gelebilecek sorulara ışık tutmak, öğretmen arkadaşlarımızın ders çalışmasına ve sınava doğru hazırlanmasına yardımcı olmaktır.

Kitap ayrıca öğretmenler için bir kılavuz olmanın ötesinde aynı zamanda edebiyat öğretmenliği bölümünde okuyan öğrenciler için de kült eser olma özelliği taşımaktadır.

Kitabı hazırlanırken akademik ders kitapları, çeşitli makaleler ve açık öğretim yayınları göz önünde bulundurularak eksiksiz ve ölümsüz bir ürün ortaya koymaya çalıştık.

Sevgili öğretmen arkadaşlar, bildiğimiz gibi edebiyat çabuk unutilan ve unutulmaya mahkûm olan konuları içermektedir. İşte bu konu anlatımı, bol ve doyurucu bilgi parçalarıyla eksiklerimizi görüp tamamlamamıza da yardımcı olacaktır. Ayrıca kitap içerisinde hap bilgi, bilgi küpü gibi uyarılar ve gelebilecek soru örnekleriyle önemli kısımlar ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Büyük bir emek ve çabanın ürünü olan bu kitapla ilgili görüş ve düşüncelerinizi İbrahim KILIÇ Edebiyat ÖABT adlı facebook sitemizden de bildirebilirsiniz.

Kitabımızın başarınızı arttırması ve yeni neslin yol göstericisi olan siz değerli edebiyat öğretmenlerimizin atanmasına vesile olması dileğiyle...

İBRAHİM KILIÇ

ESKİ TÜRK EDEBİYATINA NASIL ÇALIŞMALIYIM?

- Sevgili arkadaşlar, bildiğiniz gibi eski Türk edebiyatından 12 soru gelmektedir. Bu soruların 2'si edebi sanatlardan gelmektedir. 2 soru aruz ölçüsünden gelmektedir. 1 veya 2 soru divan şairleri veya eserlerine dönük sorulmaktadır. Geriye kalan sorular ise beyite dayalı uygulama soruları olarak çıkmaktadır.
- Divan edebiyatı dersine çalışırken şairlere çok fazla çalışmayalım. Çünkü ÖSYM daha çok uygulama soruları, yani beyite dayalı sorular sormaktadır. Üstelik çıkan soruların çoğu da bunu ispatlamaktadır.
- "Edebiyatın Efsanesi" adlı dörtlü konu anlatım kitabımızdan bizleri takip edenler, mutlaka ilk 4 üniteye ağırlık versinler. Özellikle divan şiirine giriş, aruz ölçüsü, nazım biçimleri ve türleri ile edebi sanatlar ünitesinin üzerinde dursunlar.
- Her yıl mutlaka nazım biçimleri ve nazım türleri ile ilgili de 1 veya 2 soru gelmektedir. Bu konuya da çalışırken biçim ve türlerin özelliklerinin yanında uygulama düzeyinde çıkan sorular için kendimizi geliştirmeliyiz.
- Ayrıca beyitler konusunda kendisini geliştirmek isteyen arkadaşlar da mutlaka beyitlerde en çok geçen kelime ve mazmunları çalışarak bunlar üzerinde yoğunlaşmalıdırlar. Çünkü eski edebiyat sorularının çoğu bu düzeyde gelmektedir. Unutmayın! Şairleri ve eserlerini ezberlemek demek divan edebiyatını yapacağınız anlamına hiç gelmez. Yine bunun yanında daha önceki yıllarda tezkireler ile ilgili 4 soru sorulmuştur. Bu nedenle bu üniteye de ağırlık vermekte fayda var.
- İsterseniz You Tube kanalımızdan konuları izleyip kulak dolgunluğu oluşturduktan sonra "Edebiyatın Efsanesi" konu anlatım kitaplarımızdan çalışıp elinizdeki soru bankalarımızdan da konu ile ilgili çözümlü testlerimizi çözebilirsiniz.
- Elinizdeki bu kitap, ÖSYM tarzına uygun olarak hazırlanmıştır. Eminim kitabı okurken birçok şeyi ilk kez duyup not alacaksınız ve birçok noktaya da yıldız atacaksınız ve çalışma stillerinizi değiştireceksiniz.
- Unutmayın! Sınav çok çalışmaktan değil, doğru çalışmaktan geçiyor. Atanmanın yarısı atanacağına inanmaktan ve diğer yarısı da planlı programlı çalışmaktan geçiyor.
- Umarım konu anlatım kitaplarımız, yolunuzu aydınlatıp atanmanıza vesile olur.

ESKİ TÜRK EDEBİYATI SORU DAĞILIMI

- Eski Türk edebiyatından toplam 12 soru gelmektedir. Gelen soruların dağılımları aşağıdaki tablo da verilmiştir.

• ESKİ TÜRK EDEBİYATINA GİRİŞ	1
• DİVAN ŞİİRİNDE EDEBİ SANATLAR	2
• DİVAN ŞİİRİNDE ARUZ ÖLÇÜSÜ	2
• NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ	2
• DİVAN ŞAİRLERİ VE ESERLERİ	1
• DİVAN ŞİİRİNDE GAZEL ŞERHLERİ	3
• DİVAN EDEBİYATINDA NESİR TÜRÜ	1

İÇİNDEKİLER

1.ÜNİTE: DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

■ Divan Edebiyatına Giriş	13
■ Divan Edebiyatının Kaynakları	13
■ Divan Edebiyatının Özellikleri.....	14
■ Eski Türk edebiyatında Akımlar.....	15
■ Tasavvuf Akımı.....	15
■ Türk - i Basit Akımı.....	15
■ Sebk-i Hindi Akımı	15
■ Hikemi Şiir	17
■ Mahallileşme (Yerlileşme) Akımı	18
■ Divan Edebiyatı Muhteva Yapısı.....	19
■ Din ve Tasavvuf.....	19
■ Tasavvufi Kavramlar	20
■ Sosyal Hayat	23
■ Divan Edebiyatında Tipler	32
■ Sevgilide Güzellik Unsurları	37
■ Divan Şiirinde Mekân.....	43
■ Divan Edebiyatında Peygamberler	45
■ Dini Şahsiyet ve Kavramlar	49
■ Divan Şiirinde Mitolojik Kişiler	52

2.ÜNİTE: NAZIM BİÇİMLERİ VE TÜRLERİ

■ Beyitlerle Kurulan Nazım Biçimleri	65
■ Gazel	65
■ Kaside	73
■ Mesnevi	78
■ Kıt'a	86
■ Müstezat	86
■ Nazım	87
■ Tek Dörtlükle Kurulan Nazım Biçimleri	88
■ Rubai	88
■ Tuyuğ	89
■ Dörtlüklerle Kurulan Nazım Biçimleri.....	89
■ Murabba ..	89
■ Terbi	90
■ Şarkı	91
■ Beşliklerle Kurulan Nazım Biçimleri	91
■ Muhammes	91
■ Tahmis	92

■ Tardiye	93
■ Taşdir	93
■ Altılılarla Kurulan Nazım Biçimleri	94
■ Müseddes	94
■ Tesdis	94
■ Yedililerle Kurulan Nazım Biçimleri.....	95
■ Müsebbba	95
■ Tesbi	95
■ Sekizlilerle Kurulan Nazım Biçimleri.....	95
■ Müsemmen	95
■ Tesmin	96
■ Dokuzlularla Kurulan Nazım Biçimleri.....	96
■ Mütessa	96
■ Tetsi	96
■ Onlularla Kurulan Nazım Biçimleri	97
■ Muaşşer	97
■ Taş'ir	97
■ İkinci Dereceden Musammatlar	97
■ Terkib - i Bent	97
■ Terci - i Bent	98
■ Divan Edebiyatında Nazım Türleri.....	100
■ Tevhid	100
■ Münacaat	100
■ Naat	101
■ Mersiye	102
■ Medhiye	103
■ Fahriye	103
■ Hicviye	104
■ Mevlid	104
■ Miraciye	105
■ Hilye	105
■ Gazavat - name	106
■ Saki - name	106
■ Şehrengiz	107
■ Kıyafet - name	108
■ Lügaz	108
■ Muamma	109
■ Kırk Hadis ve Yüz Hadis	109
■ İydiyye	109
■ Ramazaniye	110
■ Regabiyye	110

İÇİNDEKİLER

■ Pend - name	110
■ Hasb- i Hal	111
■ Hezel - Tehzil	111
■ Letayif - name	111
■ Bahariye - Nevruziye	112
■ Sayfiye	112
■ Şitaiye	112
■ Rahşiyeye	112
■ Sergüzeşt - name	113
■ Maktel -i Hüseyin	113
■ Sihat - name	113
■ Fetih - name	114
■ Selim - name	114
■ Kahve - name	114
■ Sûr - name	115
■ Belde - name, Biladiye	115
■ Dariye	115
■ Hamamiye	116
■ Sahil - name	116
■ Melhame	116
■ Nazım Biçimi ve Türleri ile İlgili İlkler ve Enler	117
■ Divan Edebiyatında Nazirecilik ve Nazire Mecmuaları	120
■ Mürettep Divan Sıralaması	122

3.ÜNİTE: DİVAN EDEBİYATINDA ARUZ

■ Divan Edebiyatında Aruz Ölçüsü	125
■ Açık Hece	125
■ Kapalı Hece	125
■ Aruz Ölçüsünde Tef'ile	126
■ Aruz Vezinleri	126
■ Rubai Kalıpları	127
■ Aruz ile İlgili Kavramlar	128
■ Vasil - Vasi - Ulama	128
■ Med - Uzatma	129
■ İmale - Uzatma	130
■ Zihaf - Kısmat	130
■ Kasr - Kısaltma - İnceltme	131
■ Tehfif - Şeddesiz	131

■ Teşdid - Şeddeli	131
■ Sekt - i Melih / Güzel Kesme	131
■ Aruz Bulunurken İzlenmesi Gerekenler	132
■ Aruz ile İlgili Hap Bilgi	132
■ Aruz Uygulamaları	133

4.ÜNİTE: EDEBİ SANATLAR

■ Meczaz	137
■ Meczaz- ı Mürsel	137
■ Teşbih	137
■ Teşhis ve İntak	139
■ İstiare	139
■ Kinaye	140
■ Tevriye	140
■ İham	140
■ İstihdam	141
■ Tenasüp	141
■ Telmih	142
■ Mübalağa	142
■ Hüsn - i Talil	142
■ Tecehül'i - Arif	143
■ İstifham	143
■ Leff ü Neşr	143
■ İrsal - i Mesel	144
■ Tezat	144
■ Tekrir	144
■ Aliterasyon	145
■ Asonans	145
■ Seci (İç Uyak)	145
■ Lebdeğmez	145
■ Akis	145
■ Rucu	145
■ Akrostiş	146
■ Nida	146
■ Terdit	146
■ Tedric	146
■ Sehl -i Mümteni	146
■ Kat'ı - Kesme	146
■ İade	146
■ İktibas	147
■ İştikak	147

İÇİNDEKİLER

■ Sihir - i Helal	147
■ Kalb	147
■ İrsad	147
■ İstidrak	147
■ Tefrik	147
■ İltifat	148
■ Tarsi	148
■ Cinas	148
■ Mugalata -i Maneviye.....	148
■ Cem	148
■ Tecrid	148
■ Müşâkale	148
■ Edebi Sanatlar Uygulama	149

5.ÜNİTE: GEÇİŞ DÖNEMİ EDEBİYATI

■ Karahanlı Sahası Türk Edebiyatı	155
■ Geçiş Döneminin Genel Özellikleri	155
■ Kutadgu Bilig - Yusuf Has Hacıp	156
■ Atabet'ül Hakayık- Edip Ahmet.....	158
■ Divan - ı Lügat'it Türk / Kaşgarlı Mahmut ...	159
■ Divan - ı Hikmet / Ahmet Yesevi	162
■ Kuran Tercümeleri	163
■ Satuk Buğra Han Destanı	164
■ Hakim Süleyman Ata	164
■ Fahrettin Mübarekşah	164
■ Şair Ali	164
■ Zemahşeri	164

6.ÜNİTE: 13. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 13. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri.....	167
■ Hoca Dehhani	167
■ Mevlana Celalettin - i Rumi	168
■ Ahmet Fakih	170
■ Sultan Veled	171
■ Şeyyad Hamza	172

7.ÜNİTE: 14. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 14. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri.....	177
■ Ahmedi	178
■ Gülşehri	179
■ Aşık Paşa	181
■ Seyyid Nesimi	182
■ Kadı Burhanettin	183
■ Hoca Mesut	184
■ Şeyhoğlu Mustafa	184
■ Yusuf - ı Meddah	185
■ Elvan Çelebi	185
■ Erzurumlu Mustafa Darir	185
■ Kul Mesut	186
■ Eflaki	186
■ 14. Yüzyıl Harezmi Edebiyatı	186
■ Rabguzi	186
■ Mahmut Bin Ali	186
■ İslam	186
■ Kutb	186
■ Harezmi	187
■ 14. Yüzyıl Azeri Edebiyatı	187
■ Hasanoğlu	187
■ Ahmet Bin Veys.....	187
■ Seyf- i Serayi	187

8.ÜNİTE: 15. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 15. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri.....	191
■ Necati Bey	192
■ Ahmet Paşa	193
■ Süleyman Çelebi	193
■ Şeyhi	194
■ Hamdullah Hamdi	195
■ Ahmed- i Dai	196
■ Cemali	197
■ Karamanlı Nizami	197
■ Sarıca Kemal	197
■ Melihi	197
■ Mesihî	197
■ Ümmî Kemal	197
■ Hümamî	198
■ Nişani	198

İÇİNDEKİLER

■ Aşki	198
■ Karamanlı Ayni	198
■ Behiştî	198
■ Revani	198
■ Tacizade Cafer Çelebi.....	198
■ Abdülvasî Çelebi	199
■ Yazıcıoğlu Muhammed	199
■ Hatiboğlu	199
■ 15. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı	199
■ Lütî	199
■ Sekkaki	199
■ Haydar Tilbe	200
■ Yusuf Emiri	200
■ Seydi Ahmet Mirza	200
■ Yakini	220
■ Gedayi	200
■ Atayi	200
■ Ahmedî	200
■ Ali Şîr Nevai	201

9.ÜNİTE: 16. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 16. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri	205
■ Hayalî Bey	206
■ Zâtî	206
■ Fuzulî	207
■ Baki	210
■ Bağdatlı Ruhi	211
■ Nevi Yahya	211
■ Fîganî	211
■ Taşlıcalı Yahya	212
■ Güvahi	212
■ Emiri	212
■ Lami Çelebi	213
■ Edirneli Nazmî	213
■ Tatavlı Mahremî	213
■ Aydınî Visalî	214
■ Kemal Paşazade	214
■ Ahi	214
■ Hakani Bey	214
■ Kara Fazlî	214
■ Gelibolulu Mustafa Ali	214

■ 16.Yüzyıl Azerî Edebiyatı.....	215
■ Şah İsmail - Hatayî	215
■ 16. Yüzyıl Çağatay Edebiyatı	215
■ Babürşah	215

10.ÜNİTE: 17. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 17. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri	219
■ Nailî	220
■ Neşatî	220
■ Nefî	221
■ Nabî	222
■ Azmîzade Haleî	224
■ Şeyhülislam Bahayî	224
■ Fehîm - î Kadîm	225
■ Cevrî	225
■ İsmetî	225
■ Nedîm - î Kadîm	226
■ Sabrî	226
■ Vecdî	226
■ Bosnalî Sabî	226
■ Nevîzade Atâî	226
■ Ganîzade Nadîrî	226
■ Kaf-zade Faîzî	226

11.ÜNİTE: 18. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 18. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri	229
■ Nedîm	230
■ Enderunlu Fazıl	231
■ Şeyh Galîp	232
■ Koca Ragıp Paşa	233
■ Sümbülzade Vehbî	234
■ Nahîfî	234
■ İzzet Ali Paşa	234
■ Seyyid Vehbî.....	234
■ Osmanzade Taîb	234
■ Samî	234
■ Kamî	235
■ Kanî	235
■ Haşmet	235
■ Nevres - î Kadîm	235
■ Nazîm	236

İÇİNDEKİLER

■ Neşet	236
■ Süruri	236

12.ÜNİTE: 19. YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

■ 19. Yüzyıl Divan Edebiyatının Özellikleri	239
■ Encümen - i Şuara	240
■ Enderunlu Şairler	240
■ Enderunlu Vasıf	241
■ Yenişehirli Avni	241
■ Keçeci-zade İzzet Mola	243
■ Gaziantepi Ayni	243
■ Şeyhülislam Arif Hikmet	243
■ Hersekli Arif Hikmet	243
■ Leskofçalı Galip.....	243
■ Osman Nevres.....	243

13.ÜNİTE: KADIN ŞAİRLER

■ Zeynep Hanım	247
■ Mihri Hatun	247
■ Hubbi Hatun	248
■ Sıtkı Hatun	248
■ Ani Hatun	248
■ Fitnat Hanım	248
■ Leyla Hanım	249
■ Şeref Hanım	249
■ Adile Sultan	249

14.ÜNİTE: SULTAN ŞAİRLER

■ II.Murat	253
■ II. Beyazıd	253
■ Avni (Fatih Sultan Mehmet)	254
■ Cem Sultan	254
■ Cem Şairleri	254
■ Şehzade Korkut	254
■ Yavuz Sultan Selim	255
■ Muhibbi (Kanuni Sultan Süleyman)	255
■ Adni (Mahmut Paşa)	255
■ II.Selim	255
■ III. Murat (Muradi).....	256
■ III. Mehmet	256

■ I. Ahmet (Bahti)	256
■ II. Osman (Farisi)	256
■ IV. Murat	256

15.ÜNİTE: DİVAN EDEBİYATINDA NESİR

■ Divan Nesrinin Özellikleri	259
■ Sade Nesir	259
■ Orta Nesir	260
■ Süslü Nesir	260
■ Düzyazı Türleri	261
■ Tezkire	261
■ Mecalis'ün Nefais	262
■ Heşt-i Behişt	262
■ Latifi Tezkiresi	262
■ Gülşen - i Şuara	262
■ Meşairü's - Şuara	262
■ Hasan Çelebi Tezkiresi	262
■ Beyani Tezkiresi	263
■ Riyazi Tezkiresi	263
■ Zübdetü'l - Eş'ar	263
■ Rıza Tezkiresi	263
■ Güfti Tezkiresi	263
■ Mucib Tezkiresi	264
■ Salim Tezkiresi	264
■ Esrar Dede Tezkiresi	264
■ Bağça- i Safa Enduz	264
■ Arif Hikmet Tezkiresi	264
■ Hatümetü'l - Eş'ar	265
■ Mecmua- i Teracim	265
■ Kafiye -i Şuara	265
■ Münşeat	266
■ Tarih	266
■ Seyahat - name	267
■ Sefaret - name	267
■ Fütüvet - name	268
■ Siyaset - name	268
■ Pend - name	268
■ Siyer	268
■ Sur - name	268
■ Hasb-i Hal	269
■ Nesir Yazarları	270

İÇİNDEKİLER

16.ÜNİTE: DİVAN EDEBİYATI MESNEVİ

17.ÜNİTE: METİN ŞERHİ

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

1. ÜNİTE

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Divan Edebiyatının Özellikleri
- Divan Edebiyatının Kaynakları
- Eski Türk Edebiyatında Akımlar
- Tasavvuf Akımı
- Türki-i Basit Akımı
- Sebk-i Hindi Akımı
- Hikemi Şiir
- Mahallileşme Hareketi
- Divan Edebiyatının Muhtevası
- Tasavvufi Kavramlar
- Divan Şiirinde Sosyal Hayat
- Divan Edebiyatında Tipler
- Sevgilide Güzellik Unsurları
- Divan Edebiyatında Peygamber
- Dini Şahsiyetler ve Kavramlar
- Tarihi ve Mitolojik Kişiler

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Klasik Türk edebiyatı, saray edebiyatı, yüksek zümre edebiyatı olarak da tanımlanan divan edebiyatı; Türklerin İslam kültüründen etkilenmeleri sonucu oluşturdukları bir edebiyattır. Ancak bu edebiyat, şairlerin şiirlerini divan adı verilen yazma kitaplarda toplamalarından dolayı daha çok divan edebiyatı adını almıştır.
- Divan edebiyatı, Türklerin 13. ve 19.yüzyıllar arasında Anadolu'da oluşturdukları, İslam kültürünün ortak özelliklerini yansıtan Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle meydana getirdikleri yazılı edebiyattır.
- İlk ürünlerini 13. yüzyılda vermeye başlayan divan edebiyatı Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerden oluşmuş bir dil kullanan bir edebiyat geleneğidir.
- İslam kültüründen beslenen ve başlangıçta İran edebiyatını örnek alan divan edebiyatı, kaynak olarak kendine İslam inançlarını, İslami bilimleri, İslam tarihini, tasavvuf felsefesini, İran mitolojisini, peygamber kıssalarını, evliya menkıbelerini, çağın bilimlerini, Türk tarihini ve Türk kültürünü seçmiştir.

Divan edebiyatında hem şiir hem düz yazı türlerinde ürünler verilmiştir ama şiir ağırlıklı bir edebiyattır.

DİVAN EDEBİYATININ KAYNAKLARI

İslam kültürü kaynağından beslenen ve özellikle başlangıçta Fars edebiyatını örnek alan divan edebiyatı, içerik yönünden değişik unsurlara dayanmaktadır. Divan edebiyatının iç zenginliğini ve özünü oluşturan, onu iyi anlamak için bilinmesi gereken birçok eski kültür unsuru vardır.

Divan edebiyatının dayandığı kültür kaynaklarının başlıcaları şunlardır:

- ★ İslam inançları (ayetler ve hadisler)
- ★ İslami bilimler (tefsir, kelam, fıkıh)
- ★ İslam tarihi
- ★ Tasavvuf felsefesi ve terimleri
- ★ İran mitolojisi (kişiler ve olaylar)
- ★ Peygamberlerle ilgili öyküler, mucizeler, efsaneler, söylentiler
- ★ Tarihi, efsanevi, mitolojik kişiler ve olaylar
- ★ Çağın bilimleri
- ★ Türk tarihi ve kültürü
- ★ Dönemin edebiyat anlayışı
- ★ Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalar

Hap Bilgi

- Divan edebiyatı terimini ilk kullananlar **Ömer Seyfettin** ile **Ali Canip Yöntem**'dir.
- Klasik Türk edebiyatı terimini ilk kullanan ise **Fuat Köprülü**'dür.

Bilgi Kupu

Divan edebiyatı için kullanılan isimler

- Şi'r-i Kudemâ
- Yüksek Zümre Edebiyatı
- Divan Edebiyatı
- Havas Edebiyatı
- Klasik Türk Edebiyatı
- Saray Edebiyatı
- Enderun Edebiyatı
- Skolâstik Edebiyat
- Ümmet Edebiyatı
- Ümmet Çağı Edebiyatı
- Medrese Edebiyatı
- Osmanlı Edebiyatı
- Edebiyat-ı Tasnifiye
- Gazel Edebiyatı

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

DİVAN EDEBİYATININ ÖZELLİKLERİ

- İslam kültürü etkisinde oluşan, **Arap** ve **İran** edebiyatlarını örnek alan, medrese kültürü ile yetişen ve daha çok aydınların oluşturduğu bir edebiyattır.
- Toplumdan kopuk **soyut** bir edebiyattır. Halk kültüründen uzaktır. Şairler **saray** ve çevresinde yetişmiştir. Bu nedenle **saray edebiyatı** adı da verilir.
- Sanat için sanat** anlayışı benimsenmiştir. Toplumla ilgili konulara hemen hiç yer verilmemiştir, daha çok bireysel konular ele alınmıştır.
- Divan şiirinde daha çok İslam mitolojisi klasik aşk hikâyeleri, kadın, aşk, şarap, din ve tasavvuf ile ilgili konular işlenmiştir. Ancak en önemli konu aşktır. Bu aşk ya beşeri ya da ilahi aşktır.
- Aynı konu farklı dönemlerde birçok şair tarafından ortaklaşa işlenmiştir. Duygu ve düşünceler sembollerle (mazmun) anlatılmış. Bu mazmunlar da her şair tarafından ortaklaşa kullanılmıştır. Yani divan şiirinde konu ve mazmun ortaktır.
- Divan şiiri kuralcı ve kalıpcıdır. Bu yüzden konudan çok söyleyişe, yani üsluba önem verilmiştir.
- Şiirde tasavvuf, Sebk-i Hindi, mahalileşme, hikemi ekol ve Türk-i Basit gibi akımların etkileri görülür.
- Şiirde **aruz** ölçüsü kullanılmıştır. Nazım birimi **beyittir**; ancak dörtlülük ve bent nazım birimleri de kullanılmıştır. Divan şiirinde Âşık Paşa, Şeyh Galip ve Nedim gibi şairler; ayrıca heceyle birer şiir denemesi de yapmıştır.
- Şiirde **göz için uyak** anlayışı benimsenmiştir, genellikle **tam** ve **zengin uyak** kullanılmış ve redife önem verilmiştir. Cinaslı uyak ise genelde tuyuğ türünde görülür.
- Şiirlerin özel bir adı yoktur; şiir nazım biçimlerine, rediflerine ve türlerine göre adlandırılmıştır.
- Tevhid, münacaat, naat, mersiye, methiye, hicviye, surname, şehrengiz, mevlid ve hilye gibi nazım türleri kullanılmıştır.

- Arap ve Fars edebiyatından alınan **gazel**, kaside, rubai, mesnevi, murabba gibi değişik nazım biçimleri kullanılmıştır.
- Türklerin divan şiirine kazandırdıkları nazım biçimleri ise **tuyuğ** ve **şarkıdır**. Bunlar sadece divan şiirinde kullanılmıştır. Yani bu nazım biçimleri, Arap ve Fars edebiyatlarında kullanılmamıştır.
- Şiirde bütün güzelliğine değil, **parça güzelliğine** önem verilmiştir. Şiirde konu her beyitte tamamlanmadığından konu bütünlüğü aranmamış, **beyit bütünlüğüne** önem verilmiştir.
- Söz ve anlam sanatlarına çokça yer verilmiştir. Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalarla yüklü ağır ve sanatlı bir dil kullanılmıştır.
- Divan edebiyatında şairler **nazirecilik** geleneğine göre yetişir. Nazire ise bir şairin şiirine başka bir şairin ölçü ve uyak bakımından bir benzerini yazmasıdır.
- Şairler şiirlerinde **mahlas** (takma isim) kullanırlar. Mahlas genellikle şiirin son beyitinde veya son dörtlülükte yer alır.
- Şiirde duygu ve düşünceleri dile getirmek için kalıp sözlere başvurulmuş (**mazmun**). Örneğin kaş için yay; diş için inci, mercan; yüz için ay, güneş; boy için servi gibi semboller kullanılmıştır.

Hap Bilgi

- Divan şairlerinin şiirlerini topladıkları eserlere **divan** denir. Şairlerin yaşamından söz eden ve şiirlerinden örnekler sunan eserlere ise **tezkiye** denir.

Bilgi Kupu

- Divan şiirinin ilk şairi **Hoca Dehhani**, son şairi ise **Şeyh Galip**'tir. Anadolu'da dindışı konularda şiirler yazan ilk şair de **Hoca Dehhani**'dir.
- Şeyh Galip'in divan şiirinin son şairi sayılmasının nedeni, divan şiirinin kurallarını ve soyut yapısını şiirlerine uygulayan son temsilci olmasıdır.

ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA AKIMLAR

1. TASAVVUF AKIMI

- Hem bir felsefe hem inanç sistemi hem de yaşayış biçimi olan tasavvuf, 13. yüzyıldan beri tekke, divan ve halk edebiyatında geniş yankılar bulmuştur.
- Tasavvuf akımı, İslam dininin temeli olan Allah'ın birliği düşüncesine dayanır. Tasavvufa göre varlık tektir ve bu tek varlık Allah'tır. Allah, aynı zamanda "mutlak iyilik" ve mutlak güzelliştir. Allah'ın dışındaki bütün varlıklar, onun görünüşünden t ibarettir. Fakat görünüş demek Allah'ın ta kendisi demek değildir.
- Tasavvufçular, Allah'ın evrendeki görünüşünü, bir varlığın aynadaki görünüşüne benzeterek açıklarlar. Aynadaki görüntü, bağımsız bir varlığa sahip değildir. Onun varlığı kendi dışındaki eşyanın varlığına bağlıdır.
- Gerçeği arayan insan, aynadaki hayallere aldanmaz, onların aslını arar. Tasavvufa yönelen kişi de dünyanın ve insanın dış görünüşünde kalmaz, onların kaynağını oluşturan Allah'a yönelir.
- Bunun için insanın kendisini dış dünyaya bağlayan tutku ve aldanışlardan kurtarması gerekir. Bu da olgun bir şeyhin eğitimiyle gerçekleşebilir. İslam dünyasındaki tarikatlar ve tekkeler bu amaçla kurulmuştur.
- Tasavvuf, yüzyıllar boyunca edebiyatımızda etkili olmuştur. **Ahmet Yesevi**, Yunus Emre, **Mevlana**, **Hacı Bektaşî Veli** gibi büyük tasavvufi şairler yetişmiştir.

2. TÜRKİ-İ BASİT (BASİT TÜRKÇE)

- Divan şiirinde 15. ve 16. yüzyıllarda görülen bu akım, dilde Türkçe sözcükler kullanmayı, biçim ve özde yenileşmeyi amaçlamıştır.
- Türkçe sözcüklerle şiir yazanları küçümseyen, bu sözcükleri kaba ve zevksiz görerek dilde Arapça ve Farsça sözcükler kullanan şairlerin tutumuna tepki olarak ortaya çıkan Türkî-i basit akımı, fazla tutunamamıştır, büyük şairler tarafından da pek benimsenmemiştir.
- Türk-i Basit akımının öncüsü 15. yüzyılın sonlarında yaşayan **Aydınlı Visalî**'dir. Bu akımın en güçlü temsilcileri ise 16. yüzyılda yetişen **Edimli Nazmi** ile **Tatavlı Mahremî**'dir. Bu şairlerin çok büyük sanat gücü gösteremeyişleri akımın devamlılığını engellemiştir.

Hap Bilgi

Türkî-i Basit akımının temel amaçları

- ✱ Aruz ve divan şiiri nazım biçimleri kullanılsa da şiirde Türkçe sözcükleri yeğlemek
- ✱ Divan şiirindeki kalıp sözler (mazmunlar) yerine halk şiirindeki mecazları, deyimleri, atasözlerini kullanmak
- ✱ Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalara şiirde yer vermemek

3. SEBK-İ HİNDİ AKIMI

- Sebk-i Hindi, **Hint tarzı**, **Hint üslubu** anlamına gelir. **Hint - Babür** saraylarında ortaya çıktığı için bu adla anılır. 17. yüzyılda Hindistan'a seyahat eden İranlı şairlerin açtığı bir çığırdır. Bu akım 17. yüzyıl ve 18. yüzyılda bazı Türk şairleri tarafından da benimsenmiştir.
- Sebk-i Hindi; İran, Hindistan, Afganistan, Türkiye, Azerbaycan ve Tacikistan gibi ülkelerin edebiyatlarında birkaç asır etkisini göstermiş bir edebî üsluptur. Sebk-i Hindî'nin Türk edebiyatına etkisi 17. yüzyılda başlar.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

Bilgi Kupu

- * Hint üslubunun Türk edebiyatına tesirinden bahseden ilk ismin **Fuat Köprülü** olduğu kabul edilir. Ondan önceki kaynaklarda, özellikle tezkirelerde bu üsluptan bahsedilmemiştir.
- * Fuat Köprülü, bu üslubun tesirinin özellikle 18. asırda **Şevket** ve **Saib**'in etkisiyle iki kol hâlinde yayıldığını belirtmektedir. Nedim ve Şeyh Galip üzerinde Şevket'in; Nabi, Koca Ragıp Paşa ve takipçilerinin üzerinde ise Saib'in etkisi olduğunu söyler.
- * Sebki-Hindî, Türk şairleri arasında büyük bir rağbet görmesine rağmen İran şairleri tarafından zamanla terk edilmiş, Hindistan'dan gelen yabancı bir tarz olarak değerlendirilmiştir. Bu üslubun temsilcilerinden Saib ve Şevket, bilmece söyledikleri gerekçesi ile eleştirilmişlerdir.
- * İran'da doğup Hindistan'da gelişen ve Afganistan'da da kabul gören Sebki-Hindî, **17. yüzyıldan** itibaren Anadolu'da gelişen Türk edebiyatını da etkilemiştir ve pek çok şair bu üslupla şiirler yazmıştır.
- * Sebki-Hindi akımı, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan **sembolizm** akımını andırır.

SEBK-İ HİNDİ AKIMININ ÖZELLİKLERİ

- * Şiirin iki ana unsuru sayılan söz ve anlamdan sözün şiirdeki önemi ikinci plana düşmüş; anlam inceliğine, derinliğine ve giriftliğine dayalı anlam güzelliği önem kazanmıştır.
- * Şiirde **anlam derinliğinin** ve giriftliğinin üstün tutulması, hayali unsurlara başvurulmasına neden olmuş; insanın hayal dünyasının önem kazanması ise şiirin güç anlaşılmasına yol açmıştır.
- * Gerçekten çok hayal gücünden yararlanılması, insan mantığının zorlanmasına, mantığın zorlanması da mübalağalı anlatıma gidilmesine neden olmuştur. Kısacası mübalağa sanatı bu şiir tarzında önemli yer tutmuştur.
- * Söz sanatlarını bırakıp şiirde anlam derinleştirilmiş ve anlam **kapalı** hale getirilmiştir.

- * Derin acılara, **tasavvuf** görüşüne yer verilmiştir. İnsanın iç dünyasının ve ıstırapın anlatımının önem kazanması Sebki-Hindi şiirinde tasavvufu çekici bir konu haline getirmiştir. Ancak Sebki-Hindi şairi için tasavvuf, amaç değil önemli bir araçtır.
- * Sebki-Hindi şiirinde **mübalağa** ile birlikte **tezat** sanatı da çok kullanılmıştır. Şiirde tezatların çokluğu anlamı güçleştirmiş; şiirin zor anlaşılmasına neden olmuştur.
- * Söz konusu üslubun belli başlı özelliklerinden biri de şiirde daha önce kullanılmamış **yeni mazmunlara** yer vermesidir. Şiirin konusunun dış dünyadan insanın iç dünyasına yönelmesi, bir başka ifadeyle gerçeğin yerini hayalin alması, şairi yeni mazmunlar, yani yeni anlamlar bulmaya zorlamıştır.
- * Bu üslupta kısa fakat **özlü anlatıma** dikkat edilmiş; sözü uzatan edebi sanatların kullanımından kaçınılmış yoğun anlatımı sağlayan sanatların kullanılması yoluna gidilmiştir. Bu sanatların kullanılması, şiirde anlamın derinleşip zenginleşmesini sağlarken şiirin anlaşılmasını güçleştirmiştir.
- * **Hayale** dayalı yeni anlamların aranması, dilde daha önce az duyulmuş, yeni kelime kullanımını gerektirmiş; böylece bu üslupta elden geldiğince nadir kelime seçilmesine çalışılmıştır.

Hap Bilgi

- * **Sebki-Hindi'nin Türk şiirindeki temsilcileri**
- * **17.yüzyılda:** Nef'i, Neşati, İsmeti, Naili, Fehim
- * **18.yüzyılda:** Şeyh Galip
- * **19.yüzyılda:** Leskofçalı Galip

Bilgi Kupu

- * Sebki-Hindi akımının Türk edebiyatındaki en büyük temsilcisi olarak **Şeyh Galip** sayılır.
- * Türk şairlerini en çok etkileyen ve örnek alınan Sebki-Hindi şairleri arasında Saib-i Tebrizî, Şevket-i Buharî, Urfî-yi Şirazî, Talib-i Amulî ve Kelîm-i Kâşanî sayılır.

4. HİKEMİ ŞİİR

- İslâmî düşünce sisteminde daha çok felsefe karşılığı kullanılmış olan hikmet, gizli düşünce, bilinmeyen neden özellikle varlıkların ve olayların oluşunda Allah'ın insanlarca anlaşılamayan gizli amacı, bilgelik, sağduyu, atasözü, özdeyiş vb. anlamlara gelen Arapça bir kelimedir.
- Edebiyattaki anlamı açısından ise kısaca, yaşam tecrübesine dayalı dünya görüşü, insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik düşünce veya görüş olarak tanımlanabilir.
- Hikemi şiir ya da **hakimane şiir** ise düşünceye ağırlık veren, amacın okuyucuyu uyarmak, düşündürmek ve aydınlatmak olduğu, daha doğru bir ifadeyle insana doğruyu, güzeli göstermeye yönelik görüş bildiren didaktik içerikli şiire denir.
- Düşünce ağırlıklı ve okuyucuyu uyarma, yol gösterme amaçlı şiirin örneklerine ilk yazılı ürünlerimizden itibaren rastlanmakla birlikte bu şiir tarzının edebiyatımızda bir edebi akım olarak varlığı **17. yüzyılın ikinci yarısında** görülür.
- Hikemi şiir akımının edebiyatımızdaki öncüsü ve en güçlü temsilcisi **Nabi**'dir. Bu nedenle hakimane şiir akımı **Nabi Ekolü** olarak da bilinir.
- Nabi'nin şiirle düşünceyi birleştirerek açtığı yolda kendisini izleyen ve 17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılda yaşadıkları bilinen birçok şair yetişmiştir.
- Ziya Paşa ve Namık Kemal'in bazı şiirlerindeki hikemi edaya bakarak Nabi'nin etkisinin Tanzimat döneminde de sürdüğü söylenebilir.

- 17. yüzyılda hikemi şiir tarzının bir akım olarak ortaya çıkışında gerileme dönemini yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, sosyal ve ekonomik yapısındaki durgunluğun hatta kargaşa ve karışıklığın etkisi olmuştur.
- Hikemi şiir, çeşitli konuları işler. Özelliğini daha çok **yol gösterici**, düzeltici, **eğitici** konulara yer vermesinden alır. Mesaj verme, telkinde bulunma amacı gözetildiği için şairlerce anlatımın **kısa ve özlü** olmasına özen gösterilir.
- Atasözlerine, deyimlere, halk söyleyişlerine hikemi şiir dilinde sık rastlanır. Telmih, tevriye, kinaye gibi özlü anlatıma yardımcı olan söz sanatlarının yanı sıra irsal-i mesel kullanımı da yaygındır.
- Ancak başta hikemi şiirin edebiyatımızdaki iki usta temsilcisi Nabi ve Koca Ragıp Paşa'nın dilleri olmak üzere söz konusu akımın şiir dili kolay anlaşılır bir dil değildir.
- Hikemi şiir kavramını önce İran'da Feridüddin Attar ortaya atmıştır ve dinî şiirlerini hikemi şiir olarak adlandırmıştır. 17.yüzyılda, hikemi şiirin İran'daki temsilcileri Şevket-i Buharî ve Saib-i Tebrizî'dir. Nabi de özellikle Saib'den etkilenerek hikemi tarza yönelmiştir.

Bilgi Kupu

Hikemi üslubun başlıca temsilcileri

▪ Nabi	▪ Raşit
▪ Koca Ragıp Paşa	▪ Rami Mehmet Paşa
▪ Seyyid Vehbi	▪ Çelebi-zade
▪ Haşmet	▪ Diyarbakırlı Hami
▪ Bosnalı Sabit	▪ Antakyalı Münif
▪ Sünbülzade Vehbi	▪ Râşit
▪ Sami	▪ Mütercim Asım
▪ Fıtnat Hanım	

Hap Bilgi

- Hikemi şiirin Türk edebiyatındaki en büyük temsilcisi **Nabi**'dir. Nabi'den sonraki en büyük temsilcisi ise **Koca Ragıp Paşa**'dır.

5. MAHALLİLEŞME (YERLİLEŞME)

- Mahallileşme akımı divan şiirinde 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır. Bu anlayış aslında 15.yüzyılda Necati Bey'in şiirde atasözleri ve deyimleri kullanmasıyla başlar. 16.yüzyılda Baki, 17.yüzyılda Şeyhülislam Yahya ile devam eden akım, 18. yüzyılda en güçlü örneklerini **Nedim**'le vermiş, 19. yüzyılda **Enderunlu Vasıf** bu akımı genişletmiştir.
- **Necati** ve **Sabit** 'in öncülüğünü yaptığı bu akımda halkın konuştuğu İstanbul Türkçesine özgü söyleyiş güzellikleri deyim ve mecazlar şiire girmiştir.
- Yerlileşme akımı, halk edebiyatındaki âşık tarzı söyleyişle şehirlerde gelişen halk dilinin ve divan tarzı söyleyişin birleşmesinden doğan bir hareket olarak görülebilir. Nedim'in hece ölçüsüyle bir türkü yazması, sonraki şairlerin az çok onu izlemeleri hep yerlileşme akımının etkisiyle olmuştur.
- Yerlileşme akımı, sadeliğe yaklaşan bir Türkçe ile İstanbul'un türlü semtlerini, eğlencelerini, köşklerini, aşk hayatını, insan çehrelerini değişik biçimlerle anlatan eserlerde (şarkı, gazel, şehrengiz vb.) görülür.
- Divan şiirinin soyut dünyasına ve anlatımına cılız bir tepki olarak ortaya çıkan bu akım, yer yer Tanzimat sanatçılarında bile etkili olmuştur.
- Bu akımın şiirleri yaşamı yansıtan yalın ve akıcı bir söyleyişe sahiptir. Yerli unsurların şiire katıldığı bu akımda halk diline ve söyleyişlerine yer verilmiştir.
- Halk edebiyatının etkisiyle "şarkı" biçimi yaygınlık göstermiş, bazı sanatçılar heceyle şiirler de yazmaya başlamışlardır.
- Bu akımla beraber halk şiiri ve divan şiiri arasında bir yakınlaşma oluşmuştur. İşte 17.yüzyılda bazı halk şairleri aruzla şiir denemelerine girişirken kimi divan şairleri de hece ölçüsüyle manzumeler kaleme almıştır.
- Yerlileşme şairleri saf İstanbul Türkçesini kullanmışlar, Arapça ve Farsça kelimelere şiirde yer vermemişlerdir.

- Divan şiirine kasır, saray, park, bahçe, eğlence yerleri gibi mekânların tasvirini sokmuşlardır.
- Özellikle İstanbul'un güzel ve eğlenceli yerleri, köşkleri, aşk hayatı bu çerçevede anlatılmıştır.
- İşte Necati Bey'le başlayan Baki ve Şeyhülislam Yahya ile devam eden bu edebi eğilim 18. yüzyılda kendini bulmuş ve en büyük temsilcisi olan Nedim'i yetiştirmiştir.
- Nedim ile beraber ızdıraplı divan şiirinin yerini şuhane gazel alırken klasik divan şiirinin soyut yapısı somuta kaymıştır. Ayrıca klasik divan şiirinde görülen kara kaşlı, kara gözlü dilber yerini Nedim'de artık sarı saçlı, mavi gözlü sevgililere bırakmıştır.

Bilgi Kupu

▪ Mahallileşme cereyanının temsilcileri

▪ Necati Bey	▪ İzzet Ali Paşa
▪ Baki	▪ Kami
▪ Şeyhülislam Yahya	▪ Neyli
▪ Nedim	▪ Sünbülzade Vehbi
▪ Enderunlu Vasıf	▪ Seyyid Vehbi
▪ Enderunlu Fazıl	

ÖRNEK

Gazel

Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni
 Kim yetiştirdi bu güne servden bâlâ seni
 Bûydan hoş rengden pâkizedir nâzik tenin
 Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni
 Güllü dîbâ giydin amma korkarım âzâr eder
 Nazeninim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni
 Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
 Kangısın alsam gülü yâhud ki camı yâ seni
 Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
 Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesna seni
 Sâf iken âyine-i endamdan sinem diriğ
 Almadım bir kerrecik âğuşa ser-tâ-pâ seni

DİVAN EDEBİYATININ MUHTEVA YAPISI

1. DİN VE TASAVVUF

- Divan şiirinde en başta gelen konularından biri din ve tasavvufur. Özellikle divan ve mesnevilerdeki tevhit, münacat ve naatlarda Allah'ın sıfatları ve Hz. Peygamberlerle ilgili hadiseler daha yoğun olarak işlenir. Allah Huda, Tanrı, Zülcelâl, Sübhan, İlah, Settar, Hak, Yezdân, Gaffâr, Gafûr, Rahman, Perverdigâr, Celâl, Cemâl, Rabb gibi isimlerle anılır. Bunlardan başka kudret (dest-i kudret, kabza-i kudret, şahbaz-ı kudret, hâme-i kudret), cihân-ârâ, bâğ-ı sun, meşşata-i rûz-ı ezel vb. gibi kavramlar da Allah'ı ifade etmek için kullanılır.
- Divan şiirinde Allah kavramı etrafında işlenen konular şöyledir: O, her şeyi yoktan var etmiştir. Cihanda onun yaratığı olmayan bir şey yoktur. O her şeye muktedir. Emriyle Nemrut ateşi gül bahçesine döner; balık karnında Hz. Yunus'u karaya getirir. Her şeyi bilir. Rûz-ı ezelde her şeyi takdir eylemiştir. Her şeyin rızkını o verir. Bir adı da Rezzak'tır. Lütuf ve ihsanı sonsuzdur.
- Kanatlı tasavvur edilen meleklerin gökyüzünde bulunduğu kabul edilmektedir. Melekler güzellik timsalidir. Bu sebeple sevgili meleğe benzetilir. Bazen sevgili daha üstün gösterilir.
- Cebrail kanatları dolayısıyla ele alınır, (şehper-i Cibril, perr-i Cebrail). Cebrail'in makamı gökyüzü, özellikle sidretü'l-müntehadır. Bu nedenle beyitlerde Sidre ve arş ile birlikte zikredilir.
- Okuma kitabı anlamına gelen Kur'ân, sure adı verilen 114 fasıldan oluşur. Her sûre secili nesirle yazılmış değişik uzunlukta cümlelerden yapılmıştır. Bu cümlelere ayet adı verilir. Kur'ân'ın akaide, ibadetlere, hukuka, örfe Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere dair bahisleri bütün divan şiirinin her türünde gerek aynen iktibas, gerek telmih biçiminde sık sık kullanılmıştır.
- Divan edebiyatında hadisler, ayetler sık sık geçer. Divan şiirinde tanınmış birçok hadis yer alır.

- Bunların başında Hz. Peygamber'in hayatı gelir ki siyer adı ile başlı başına bir türdür. Hz. Muhammed'in hayat hikâyesinin en eski yazarları İbni İshak ile İbni Hişam'dır.
- Daha sonra yazılan siyer kitaplarıyla zenginleşen bu edebî tür, divan şiirinde Hz. Peygamberin doğuşu, iç ve dış savaşlar, hicret, miraç, peygamberin ölümü; ayrıca soyu, kabilesi, annesi, büyük babası, eşleri, çocukları ve yakınları ile ilgili bütün menkıbeleri içine alır.
- Divan şiirinde telmih edilen peygamber hikâyelerinin çoğunun kökeni Kur'ân- ı Kerim'dedir.
- İlk izleri Kur'ân'da olan bu peygamber hikâyelerinden divan şiirinde en çok kullanılanları Hz. Âdem'in yaratılması ve cennetten çıkarılması, Tufan, Nuh'un gemisi, Mûsâ'nın Firavun ile savaşları, Tur'a çıkması, Eyüb'ün sabır örneği vermesi, Süleyman peygamberin havadan uçan tahtı, yüzüğü ve Belkıs, Hüdhd, karıncalar ile ilgili menkıbeleri, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmek istemesi, Hz. Yakup'un ıstıraplı hayatı, on iki oğlundan Hz. Yusuf' un ve ona âşık olan Züleyha'nın maceraları, Hz. Yunus ve onu yutan balık, Hz. İsa'nın göğe çekilmesi vb. anılabilir.
- Tasavvuf, beşeri ve evrensel bir akım ve eğilim olan mistisizmin İslâm'daki biçimine verilen addır. İnsanların bir yandan dogmacılığa, kuralcılığa, biçimciliğe karşı bir tepkisi, bir yandan da Allah ile aracısız olarak buluşması dileği sonucu doğan tasavvufun önceleri İslâmi esaslara aykırı olduğu ve yabancı kültürlerin etkisiyle dışarıdan geldiği sanılırdı.
- Tasavvufta vücut-ı mutlak aynı zamanda kemal-i mutlak ve cemel-i mutlaktır. Cenâb-ı Hakk'ın, kendini görmek ve göstermek istemesi tekvine sebep olmuştur.
- İnsan nasıl aynaya bakarsa Cenab-ı Hak da kendi güzelliğini temaşa etmek için, ayna hükmünde kâinatı ve insanı yaratmıştır.

TASAVVUFİ KAVRAMLAR

📖 Pîr, Pîr-i mugân, Mürşid, Şeyh, Dede

- Pîr, şeyh demektir. Pîr; bir tarikatın kurucusu, müridlerin yol göstericisidir. Pîr-i aşk ifadesinde onun aşk yolunun şeyhi olduğu görülür.
- Mürşid, yol gösteren hoca anlamına gelir. Şeyh, bir tekkede hocalık yapan kimsedir.

📖 Mürid

- Mürit, bir tarikata girmeye namzet derviş demektir. Bir mürşide bağlı olan kişidir. Hocasından ilim almak isteyen kişiler için kullanılır.
- Kalenderî, Haydarî, Bektaşî ve Mevlevîlerde yeni semaa çıkan muhibbe veya şeyhin hizmetine bakan dervişe "köçek" denir.

📖 Dergâh, Hânîkâh, Harâbât, Tekke

- Dergâh, er ocağı, ocak, halvet-hane-gâh, hanikah, harâbât da denilen tekke, âşığın feyz almak için gittiği ve pirin bulunduğu yerdir.
- Âşığın vücudu, âlem, gökyüzü, gülzâr, Kâbe vb. unsurlar tekke olarak tasavvur edilmektedir.
- Meyhane demek olan harâbât ise pir-i mugânın bulunduğu dergâh şeklinde ele alınır.

📖 Hırka

- Hırkayı dervişler giyer. Bir beyitte, "Ka'be ile ancak Edhem ü Zünnûn geyer" denilmektedir.

📖 Tecellî

- Bir hadis-i şerifte, "Allah bir şeye tecellî edince o şey Hakk'a boyun eğdi" buyrulmaktadır.
- Allah'ın cemaal nuru gönülde tecellî edince, ondan gayrı her şey yok olur. Gerçek âşık, her şeyde Hakk'ın tecellisini görür.

📖 Vilâyet

- Vilâyet velilik hali ve mertebesi demek olup dostluk anlamına gelir.

📖 Belâ

- Belâ; gam, keder anlamlarına gelir. Bir hadiste "Belânın en şiddetlisi peygamberlere, sonra velilere isabet eder." buyrulmuştur.
- Divan şiirinde ise âşık, belâların en kötüsüne kendisinin uğradığını söyler. Sevgilisinin güzelliği ile ilgili her şey onun için bir belâdır.
- Ayrıca belâ kelimesinin, evet, hayhay, peki anlamı da "Kalû Belâ" ile kelime oyunu yapmak için kullanılır.

📖 Tecrîd (Tecerrüd), Uzlet, Halvet

- Tecrîd dünya ve masiva ile alakayı kesmektir.
- Edebiyatımızda tecerrüt timsali Hz. İsa'dır. Dördüncü gökte bulunduğu kabul edildiğinden, bu münasebetle tecrid, İsa ve güneş birlikte zikredilir.

📖 Riyazet

- Riyazet az yemek, az uyumak, daimi ibadete koyulmak suretiyle nefsi terbiye etmek demektir.

📖 Ferâgat

- Feragat, sabır ve kanaat ile birlikte ele alınmaktadır. Sabır ile beklemektir.

📖 Hayret

- Hayret veya hayranlık Allah'ın kudretine, yaratacılığına, hikmetine karşı duyulan en son duygu mertebesidir.

📖 Melâmet

- Melâmet kınamak, kötölemek, yermek anlamlarına gelir. Devamlı nefislerini kınadıkları ve her zaman halk tarafından yerildikleri için bu yolu tutanlara "melâmî, melâmeti, melâmet ehli" denilir.
- Âşık, daha doğrusu şair bir melâmet hâlini yaşar. Vücudu yaralar içindedir. Melâmet ateşine yansa da âh etmez. Melâmet zincirinde bir divanedir. Melâmet ülkesinin sultanıdır.

📖 **Bezm-i Elest (Bezm-i Ezel)**

- Ruhlar âlemi anlamına gelir. Bu meclis, **bezm-i ezel** olarak da bilinir.
- Tasavvufta ve İslâm edebiyatlarında en eski zaman, en eski meclis olarak çokça kullanılmıştır.
- Allah, ruhlar âlemini yarattığı zaman bütün ruhlara hitaben "Elestü bi-Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)" buyurunca ruhlar "Kalû: Belâ (Evet, Sen bizim Rabbimizsin dediler)." İşte o zaman ikrâr vermiş olan insanoğlu, dünya hayatına geldiği zaman bu verdiği söze sadık kalmalıdır. Çünkü Allah, sözünden dönen olmasın diye ruhları birbirine şahit tutmuştur. Bu olay Kur'ân'da da anlatılır.
- Şairler sevgililerine elest bezminde âşık olduklarını, aşklarının o zamandan bu yana devam ettiğini söylerler. Kelime yalnızca "elest" olarak da anılır.

📖 **Gayb**

- ★ Gayb görünmeyen, bilinmeyen, henüz olmamış şeyler demektir. Kur'an'da gaybı ancak Allah'ın bildiği ifade edilir.

📖 **İstiğna**

- Aza kanaat eder, tok gözlüdür. Dünya malı ve mevkisine tenezzül etmez.

📖 **Fenâ**

- Yok olma, yokluk, geçip gitme demektir. Ölümlülüğü ifade eder ve bekanın zıddıdır.
- Divan şiirinde daha çok maddî varlık ve hayat çerçevesinde kullanılır.
- Varlığın geçici olması fenanın rüzgâra, sele vs. benzetilmesine neden olmuştur.
- Tasavvufa göre fenânın anlatımı fenâfi'llâhtır. Dâr-ı fenâ, dünya-yı âğûş-ı fenâ da ölümü anlatır
- Tasavvufi olarak fenâ, varlığı Hakk'ın varlığında yok etmek demektir. Hâlbuki divanlarda bezm-i fenâ, fenâ bâzârı, fenâ gülzârı ve fâni cihan, fâni dünya gibi ifadelerle geçici olan bu âlemden söz edilmektedir.

📖 **Fenâ-fi'llâh**

- Allah'ın varlığı içinde yok olmaktır. Tasavvufun temel düşüncelerinden biridir.
- Sofî, bütün varlığını yok ederek her şeyi unutup her türlü dünya alâkasından geçerek Allah ile bir olmayı amaçlar. Ancak o zaman sofî, gerçek olmayan varlığından geçmiş, Allah'ın varlığı ile var, tamamlanınca ortada yalnızca Tanrı kalır. Sûfî de böylece kendini Tanrı'da yok etmiş olur.
- Tasavvufta birçok şeylerden fani olmak gerekir. Ancak o zaman fenâfi'llâh'a erişilir. Fenâ bulacak olan şeyler yedi tanedir:
- Birincisi Allah'a karşı muhalefetten fani olmaktır. İkincisi kulların işlediklerinin kendi işleri olduğundan fani olmaktır. Üçüncüsü mahlûkların sıfatlarından fani olmaktır ki söyleyenin, işitenin, görenin Allah olduğuna kanaat getirmektir. Dördüncüsü kulun kendi zatından fani olmasıdır. Beşincisi Allah'ın veya zatının şühûdiyla bütün âlemden fani olmaktır. Altıncısı Allah'tan gayrı her şeyden fani olmaktır. Sonuncusu da Allah'ın sıfatlarından ve sıfatların nispetlerinden fani olmaktır. Buna mâsivâdan geçmek denir. Fenâfi'llâh'ın sonu bekabi'llah (Allah ile var olmak) tır.

📖 **Bâtın, Zâhir**

- Batın ve zahir birbirine zıt olarak kullanılır.
- Zahir, dış görünüşe göre değerlendirir, bâtın ise iç görünüşe göre değerlendirme yapar.

📖 **Mâsivâ**

- Allah'tan gayrı her şey demektir. Gerçek âşık kalbinde Tanrı aşkından başka şeye yer vermez. Gönülden mâsivâ pasını siler, gamı kederi giderir.
- Yüz vahdettir. Bu sebeple sevgilinin yüzünü görüp de mâsivâdan geçmeyen zahit, âşığın ithamına maruz kalır.

📖 **Nefs**

- Tasavvufî manada "kulun kötü vasıfları ve yerilen huy ve hareketleri" demektir.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

Hayrân

- Şaşmış, şaşırmış manalarına geliyorsa da edebiyatta âşık için aşırı tutkun olma hâlini belirtir.
- Hayrân, esrar sarhoşu demektir ki bu bakımdan mest (sarhoş) kelimesinden bir gömlek üstündür.
- Hayrân kelimesinin olduğu yerde genellikle esrar özelliği taşıyan bir durum söz konusu edilir.
- Tasavvufta da fenâfillâh'a ulaşmak için geçilen makamlardan olan hayret makamını aşanlara "hayrân" denilir. "Hayrân olmak" veya "hayran kalmak" bir durum karşısında - özellikle Allah'ın veya sevgilinin güzelliği karşısında - esrar içmişçesine kendinden geçmektir. Hayret kelimesiyle de iştikak yapar.

Vahdet

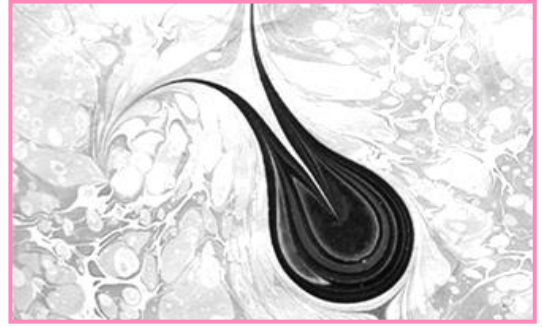
- Allah'ın birliğidir. Kesretin zıddıdır. Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır. Yani halk ile birlikte iş gücü meşgul iken dahi herkesin ve her şeyin Allah'ın kudreti ile meydana geldiğini idraktır.
- Bundan yola çıkarak vahdet-i vücut nazariyesi doğmuştur. Buna göre vücut (varlık) birdir. O da Allah'ın vücududur.
- Tasavvufçulara göre, bütün varlıklarda çeşitli şekillerde ortaya çıkan da O'dur. Her şey O' nun varlığına ve birliğine delâlet eder.
- Âlem varlığının alâmetidir. O'nsuz hiç bir şey olamaz. Var olan şeyler bir an için vardırırlar ve asılları yoktur. Vahdet-i vücut nazariyesi 13. yüzyıldan sonra büyük ilerleme kaydetmiştir.

Kesret

- Çokluk, bolluk, ziyadeliştir. Tasavvufta vahdet kavramının zıddı olarak bilinir.
- Vahdet ise bütün varlıkların varlığını Tanrı varlığında görmektir. Vahdet de kesret (çoklukta birlik) de buradan doğar. Bu tıpkı denizin vahdeti, dalgaların kesreti gibidir. Dalgalar göze çok görünüyorsa da aslında denizden bir parça olup ondan ayrı düşünülemez. Böylece kesret nazarı ve itibarî olur. Âlem-i kesret, bu dünya âlemidir.

Ene'l-Hak

- Ben Hakk'ım" anlamında bir söz olup **Hallâc-ı Mansur** tarafından söylenmiştir. Bu söz batini anlamında Tanrılık iddiasında bulunmak değildir. Çünkü Mansur, kendisini Tanrı'dan bir parça olarak görmüştür. Başka gerçek hiçbir varlık yoktur.
- Bir vecd anında söylenmiş olan "Ene'l-Hak" sözü bir varlık iddiası değil, tam tersine bir hiçlik ifadesidir. Şeyh Vefâ'ya "Mansur niçin Ene'l-Hak dedi?" diye sorduklarında "Ene'l- bâtil mı deseydi!" şeklinde cevap vermiştir.

Hap Bilgi

- **Tecrîd**, dünya ve masiva ile alakayı kesmektir. Allah'a yönelmektir.
- **Masiva**, Allah'tan gayrı her şey demektir.
- **Riyazet**; az yemek, az uyumak, daima ibadetle meşgul olmaktır.
- **Fenâfi'llâh**, Allah'ın varlığı içinde yok olmaktır.
- **Bekâbillâh**: Allah'la var olmak anlamına gelir.

SOSYAL HAYAT

Oldukça çeşitli ve renkli olan Osmanlı sosyal hayatı içinde bayramlar, düğünler, sporlar; divan ve mesnevilerde sık sık karşımıza çıkar.

📖 Padişah ve Çevresi

- Padişah; han, hakan, sultan, şah, şehriyar gibi isimlerle anılır. Padişah-ı dehr, padi-şah-ı berr ü balır, sultan-ı aşk, şeh-i sâhib-külâh, şeh-i mülk-i melâhat, diyâr-ı aşkın sultânı vb. ifadelerle kastedilen bizzat padişahın kendisi (övülen), sevgili veya âşıktır. Gül, gonca ve güneş de padişah olarak tasavvur olunur.
- O, Divan kurar, etrafa elçi gönderir. Bâc ve haraç alır. Askerleri ve kulları vardır. Reayâya adaletle muamele eder. İhsanı boldur. Kılıçla zulmü kaldırır. Halka siyaset ile intizam verir. Ülkenin huzurunu temin eder. Onunla ilgili olarak sayılan unsurlar kırmızı otağ, çetr, hayme, sırça saray, altın tac, hazine (gene), tuğ (otağa), emir, hü-küm, tuğra vb. dir.
- Padişah devlet ve hümâ inancı içinde düşünülür. O, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. En büyük vasfı iktidar ve salâhiyet sahibi oluşudur. İstedğine "tabi u âlem" ile beylik verir. Aşk yoluna girenler ise tahta ve taca ihtiyacı olmayan istiğna mülkünün sultanı şeklinde ifade edilir.

📖 Rezm

Eski hayatın bir parçası olan savaş; "rezm, ceng, yağma, şeb- i hûn, gavgâ" vb. kelimelerle ifade edilir. Savaş yeri gazâ meydanı, rezm meydanı, meydan-ı neberd, bâğ-ı gazâ, rezmğâh, bezm-i rezm şeklinde isimlendirilir.

Savaş genellikle fitne ve küfre karşı yapılır. Övülen düşmanları ile savaşırken, âşık rakip ile, mihnet ve dert askeriyle savaşır. Sevgilinin kirpiği ve gamzesi yağmacıdır. Kâfire karşı kılıç çekerler. Gece askeri, gündüz şahına gece baskını (şeb-i hûn) yapar.

Ok (Tîr, Sehm, Hadeng, Nâvek)

- Deliciliği ile söz konusu edilen ok; gamze, kirpik, cevri, cefâ ve âh gibi unsurların benzetilenidir.
- Beyitlerde ok yerine "tîr, hadeng, nâvek, sehm" sözcükleri kullanılır.

Kılıç (Şemşîr, Tığ, Hançer, Bıçak)

- Kılıç, "kaş, kirpik, gamze, hilâl, ışıq, süse" gibi unsurlar için benzetilen olmaktadır.
- Beyitlerde kılıç yerine "tığ, hançer, şemşîr" gibi sözcükler kullanılır.

Yay (Kemân, Kavs)

- Yay; ok atması ve şeklinin kavisli olması sebebiyle sevgilinin kaşı ve âşığının beli için benzetilen olarak düşünülür. "Yâ" kelimesi ihâm-ı tenâsüb içinde kullanılır.

📖 Bayramlar

- Toplum hayatında sevinçli olaylardan birisi de bayramlardır. İnsanlar mutluluklarını paylaşmak için özellikle bayram sabahı birbirlerini ziyaret ederler ve toplu halde eğlenirler. Eski toplum hayatında bayramlardaki sevinçler, âdetler divan edebiyatından takip edilebilir.
- Bayramda hediyeleşmek de âdettir. Bu bakımdan şairlerin eserlerini devletin ileri gelenlerine sunması için bayramlar en uygun zamanlar olarak görülmüştür.
- Divanlarda bayramı işleyen müstakil manzumelerin yanında beyitler de mevcuttur.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Bayramın gelişine yazılan gazellerde şarap, sâki, rebâb, çeng ve âşıklar birlikte tasvir edilir; bayramda zühd bırakılır. Divan edebiyatında bayramla ilgili mekân olarak bu tür sevinçlerin paylaşıldığı büyük meydanlar ve oralarda yaşananlar konu edilir. Âşık sevgilisini görebilmek amacıyla bayram yerinde hazır bulunur. Sevgili bayram yerinden geçtikçe herkes ona hayran hayran bakar.
- Bayramla ilgili bir başka tablo ise bayram yerindeki eğlencelerdir. Bu tablolarla âşık sevgilisini ya asma salıncaklarda sallanırken ya da dönme dolaplara binerken görür. Âşık da bu durumu çoğu zaman uzaktan seyrederek.
- Sevgili ise âşığın çektiklerinden habersizdir. Zaten âşığın sevgilinin yanına yaklaşması oldukça zordur. Çünkü rakipler sevgilinin etrafında önemli bir engel oluşturur. Sevgili, ağıyar ile bayram yerine yeni elbiselerini giyerek gelir.
- Divan edebiyatında âşık, bayramda yıllardır görmediği sevgilisini görecektir, şarabı yanından eksik etmeyecek, bayram gecesinde ases yani bekçi korkusu bile olmayacaktır.

Bezm

- Bezm içki ve eğlence (ayş u nûş, işret, ayş u tarab) meclisidir. Orada yenilir, içilir, sohbet edilir, musiki dinlenir, raks seyredilir. Bezmin belli başlı unsurları "saki (veya sevgili), mutrib, gazelhan, rakkas ve tanbur, ney, def" vb. musiki âletleriyle şarap, meze, kadeh, sürahi, mum vb.dir.
- Bezm, genellikle bahar mevsiminde bağ, bahçe ve çemende, bazen da geceleri kurulur ki bu takdirde mum (şem, چراغ) vazgeçilmez bir unsur olur.

- Meclis genellikle bahar mevsiminde kurulur. Amaç sohbet etmek, yiyip içmek, güzel ses ve saz dinlemektir. Bir mecliste bulunması gerekli olan kebab, nukl (meze), mey, nedim, sâki, mutribtir. Meclisin mekânı ise bağ, bahçe, zamanı da genellikle bahar mevsimi, mehtaplı bir gece vaktidir.
- Dekor için çiçek olarak gül, hayvanlardan da papağan ve bülbül zikredilir. Mecliste güzel ve sevgili, nedim veya hoş sohbet arkadaş, saki, mutrib ve hanende bulunur. Sazlardan çeng, şarap desti, piyale (kadeh), چراغ veya şem, meze, özellikle elma, ayva, nar, kebab adı geçer.
- İçki toplantısı ile ilgili terimlerin başlıcaları meclis (bezm, bezgâh), içki (bâde, mül, hamr, mey, sahbâ, , duhter-i rez, bintül-ineb), kadeh, (câm, peymâne, piyâle, sâgar, ritl, kâse, hum, kedû), esrik (serhoş, mest, sermest, bedmest). Bunlar dışında sâki, muğ, pir-i mugân, mugbeçe, harâbât, mey-hane, cûra ve dürd de sık sık geçer.
- İçki toplantısı dolayısıyla doğu musikisinin pek çok terimi anılır. Mutrib, hanende ve sazende ile bütün musiki aletleri ve doğu musikisinin fasılları, bu arada râst, mâhûr, uşşâk, muhayyer, bayati, nihavend, dügâh, segâh vb. musiki ile ilgili en sık kullanılan terimlerdenidir.
- Bezm münasebetiyle şarabın mucidi kabul edilen Cem hatırlanır. Onun meclisinde yıldızlar; meze, ay ve güneş sırça kadeh, şafak şarap olarak düşünülür.

Meyhâne (Meykede, Harâbât, Humhâne, Külbe-i Hammâr)

- Meyhâne, melâmî-meşrep bir rind hüviyetinde görülen âşığın içki için devam ettiği yerdir. "Nâmus ile âr isteyen meyhaneye gelmesin." denilerek bu melâmet hâli ifade edilir.

Örnek

Hâletî-ves her harâbât ehli kendin Cem bilür
Bâliš-i zer-kâra virmez işigin mey-hânenün

Şarap (Mey, Bâde, Cür'a, Sahbâ, Mül)

- Şarap mey, bâde, cür'a, dürd vb. isimlerle anılır. Sıvı şekli ve rengi yönünden "gül, gonca, lâle, la'l, gün ışığı, ergavan, kan, al tûfî, kanlı gözyaşı, sevgilinin dudağı, jâle, şafak, sel, ateş, vâlâ, pire-hen, yara" vb. unsurlar ile benzerlik kurulur.
- Rengini belirtmek üzere "şarâb-ı gül-renk, şarâb-ı ergavânî, âteş-î bâde, şarâb-ı lâle-gün, şarâb-ı la'l-gün, şarâb-ı reyhânî" gibi ifadeler kullanılır. Şarap çeşidi olarak üzüm şarabı (mey-i engûr, bint-i ineb)'n-dan bahsedilir.
- Şarap ne kadar acı olursa tesiri de o kadar kuvvetli olur. Şarap fazla içilince gözler kızarır, kanlanır. Sarhoşlar neşelenir.

Esrâr (Beng, Afyûn, Hab)

- Haşhaş kozalağının sütünden ibaret olup keyif verici maddeler arasında sayılır. Afyon kullananlar kısa zamanda tiryakisi olurlarmış. Şarabı terk edenlerin afyona başladıkları görülür.
- Afyon tiryakisi önceleri mercimek büyüklüğünde, sonraları da fındık büyüklüğünde afyon yutarlarmış. Özellikle ramazan ayında afyon tiryakileri küçük haplar şeklinde hazırladıkları afyonları birer, ikişer, üçer kat kâğıda sarıp yutarlarmış. Midede bunlar birer ikişer saat arayla patlayınca afyon zevki bütün gün devam edermiş.
- Halk arasındaki "afyonu patlamak" ve "hapı yutmak" tabirleri buradan gelir. Bu işleme, eskiler afyonu kefenlemek derlirmiş. Avuç içinde tükrük ve tarçın ile yoğrulan afyon kıvama gelince altın varakla kefenlenirse adına "habb-ı müzehheb" denirmiş.

Kadeh (Ayak, Sâgar, Câm, Peymâne)

- Sırça, cam, şarap kadehi- dir Kadeh anlamında en çok kullanılan kelimedir. Birçok eşanlamlıları vardır (âbgine, at kulağı, ayak, bat, çanak, deve tabanı, dostkârı, fıçı, fincan, güze, kum, ibrik, minâ, mubattan, kadeh, kap, kâse, peymâne, piyâle, sâgar, sebû, sifâl, sürahî, tas, tulum vs.). Ayrıca kelime birçok tamlama kurarak kullanılır (câm-ı billûr, câm-ı lebrîz, câm-ı mey, câm-ı fâm, câm-ı işret, câm-ı la'lîn, câm-ı safâ vs.). Kadehi bulan kişi Cem (Cemşid) dir.
- Câm, sevgilinin dudağıdır, ağızdır. Çünkü içi dolu olan bir sırça kadeh tıpkı dudak renginde görünür. Ayrıca buse, en az bir şarap kadar insanı kendinden geçirir, sarhoş eder. Böylece âşık dertlerini unuttur. Üstelik sevgilinin ağız acı sözlerle doludur. Nitekim şarap da acıdır.
- Câm aynı zamanda bir gonca veya güldür. Kırmızılığı yönünden ve çekiciliği nedeni ile bu ilişki kurulur. Câm, bazen da lâledir. Çünkü lâle, renk ve şekil yönünden ona çok benzer. Bazen de bir güneştir. Çünkü pırıltılı ve kırmızı renklidir. Ayrıca durmadan döner. Sevgilinin güzelliği de baştan-başta bir câmı andırır. Çünkü âşığın kendinden geçmesine yol açar.
- Câm, zaman zaman göz olarak karşımıza çıkar. Çünkü âşığın gözü kırmızı kan ağlayarak bir kadehe dönüşür. Göz, sevgilinin hayali ile işlenip süslenmiştir. Tıpkı kadehlerin süslenmesi gibidir.
- Divân edebiyatında şarap ve dolayısıyla câm, önemli bir yer tutar. Şair sık sık kadehten bahseder. Bunun için elinde sınırsız imkânlar vardır. Bir vesile mutlaka bulur ve câm kelimesi veya eşanlamlılarını kullanarak çeşitli sanatlar yapar.

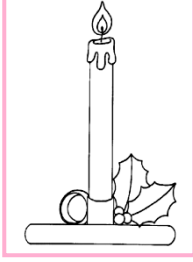

Örnek

Sâgar-ı mül gibi gül yokdur cihân bâğında kim
Reng ü bûyî bin hazân olsa eger bulmaz halel

Mum (Şem'), Çerâğ, Kandil

- Eski gece hayatının özellikle içki ve eğlence meclislerinin aydınlatma aracı olarak mum, çerağ ve kandil önemli yer tutar. Bu unsurlar fitili, yağı, yanışı, alevi ve ışık kaynağı oluşu ile söz konusu edilir. Bu münasebetle "yanıp yakılmak, yüreğinin yağın eritmek (yakmak), gönlüne ateş düşmek gibi deyimlere yer verilir.
- Şem, devamlı pervane ile tenasüp içinde ele alınır. Bu münasebet, sevgili ile âşık ilişkisi şeklindedir. Pervane âşık olup mumun etrafında döner durur. Bazen de mum eriyen, damlayan yağından dolayı gözyaşı döken âşık olarak tasavvur edilir.
- Mum çabuk tükendiği için insanlara ömrün kısa, hayatın fani olduğunu anlatmak ister. Hz. Musa münasebetiyle Allah'ın Tura tecellisi, Hz. İbrahim'in ateşe atılması hadiselerine telmih yapılır.
- Ay bir mum, Peygamber'in parmağı da onun ortasındaki fitil şeklinde düşünülerek "Şakka'l-Kamer" mucizesi de hatırlanır.
- Tekkelerde ölenlerin ve şehitlerin başında mum yakma, mum ile dilenme, cerre çıkma âdetlerinden bahsedilir. Mumun başı kesilince daha parlak ışık vereceği belirtilir. Mum ile birlikte fânus ve şem'den de bahsedilir.

Musiki

- Musiki, eğlence hayatının önemli bir parçasıdır. Daha çok "saz, ney, tanbur, ûd, erganun, kanun, rûbâb, mûsîkar, çeng, def" vb. musiki âletleri; uşşak, sünbüle, şehnaz, bûselik, rast, nakş-ı Safahân, hicaz vb. makamlar ve pîşrev, usûl, âheng, nağme, demsaz, perde, mızrab, def pulu, târ, evtar gibi ilgili kelimeler itibariyle söz konusu edilmektedir.
- Neyin boğum boğum kamıştan ve içinin boş oluşu sebebiyle "cismini gayrdan temizlemiş" ve delikleri dolayısıyla de "yüreği delik" olarak ifade edildiği görülür. Sesi âşığın sesi, kendi de âşığın kemikleri için benzerlik gösterir. Ney Mevlevîlikle birlikte hatırlanır.

- Çeng, eğik şekinden dolayı âşığın bükük belinin benzetilene olur. Tanburdan bahsedilirken "kulağını burmak, can kulağı" gibi deyimlere yer verilir.
- Defin el ile vurularak çalınması ve etrafında pullar bulunması nedeniyle söz konusu edilir. Zikr hal-kasında da def bulunur. "Pulu yok eski def" tabiri de bu münasebetle zikredilir.
- Musiki ile beraber raks unsuru da hatırlanır. Raks daha çok bir sevinç hâlini gösterir. Âşık, aşk yolunda yele tutulmuş bir toz veya gün ışığında raks eden bir zerredir. Âşığın figanı ney sesi, onu duyup raksa giren gökler de sema eden Mevleviler şeklinde hayal edilir.

Giyim - kuşam

- Osmanlı toplumunda giyim kuşam oldukça renkli ve çeşitliydi. Bu renklilik ve çeşitlilik de divan şairlerinin şiirlerine yansımıştır.
- Divanlarda giyim - kuşamla ilgili en çok geçen kelimelerden bazıları şunlardır: abâ, atlas, câme, çul, destar, diba, dül-bend, hırka, hilat, kabâ, kaf-tan, kâlâ (kumaş), kemhâ, kumaş, küllah, libâs, mintan, pirahen, palas, şal, yaka, yekta, zünnâr.

DİĞER UNSURLAR

Altın (Zer, Zeheb)

Altın, hem para hem de süs eşyası olarak kullanılan kıymetli bir madendir. Tâc, kadeh, kılıç, kemer, küpe, zencir vb.nin altından yapıldığı söylenir. Güneş, gün ışığı, yıldızlar, hilâl, nergis, sevgilinin yüzü, âşığın kalbi, kolu, yüzü, hazan yaprağı gibi unsurların benzetileni olur. Bu benzerlikler genellikle renk yönünden kurulur. Yalnız âşığın kalbi ve sevgilinin yüzü kıymeti itibarıyla ele alınır. Altın kanatlı tavus veya şahbaz tasavvuru güneş içindir. Altın şemse, altın peykân, altın işlemeli kumaş veya elbise (altun benekli câme, sarı altunlu serâser, zer kabâ) den söz edilir.

Gümüş (Sîm, Nukre)

Gümüş, kıymetli bir maden ve süs eşyası olarak görülür. Beyaz rengi ve parlaklığı yönünden sevgilinin bedeni, gözyaşı ve ayın benzetileni durumundadır. Altın ile beraber harcamak, sarf etmek fiili ve alışveriş dolayısıyla da zikredilir.

La'l taşı

Altından sonra en çok kullanılan maden la'dır. Kırmızı rengi dolayısıyla sevgilinin dudakları, kanlı gözyaşı, şarap, gül, gonca ile benzerlik gösterir. Çoğu zaman bu hususlar bir arada ve kan yutmak, kan bahası, bağı hûn olmak, kan eylemek gibi deyimlerle birlikte kullanılır. La'lin dudak yerinde kullanılması yaygın bir klişe haline gelmiştir. La'l, taş veya mermer içerisinde bulunur. La'l kadeh, kandil, tabak gibi eşya yapımında da kullanılır. En meşhûr la'lin Bedahşân'da çıktığı, onun da Süheyl yıldızının tesiriyle meydana geldiği bilinmektedir.

İnci (Dürr, Lü'lü)

İnci; şekili, rengi, parlaklığı gibi hususlar yönünden diş, gözyaşı, yağmur, çiğ, habâb, şairin şiiri veya sözü, küpe, övülen, sevgili, âşık vb. unsurlarla benzerlik içinde düşünülür. Yağmur damlasının istirdiyeye düşmesiyle meydana geldiğinden daima denizle beraber zikredilir. Deniz "maden-i dürr"dür. Sadeft içinden tek ve iri inci çıkarsa ona dürr-i yektâ, dürr-i yekdâne, dürr-i şehvâr, dürr-i yetim denir. İncinin süs eşyası olarak kullanılabilmesi için delinmesi gerekir. "Bağı delinmek" deyişi bu münasebetle zikredilir. "Dürr-i nazm" ile hem şairin şiiri kastedilmekte, hem de ipliğe dizilmiş inci hatırlanmaktadır.

Zümrüt, Yakut, Elmas

Zümrüt yeşil renkli bir taştır. Goncanın yeşil yaprakları zümrüt tahta benzetilir. Yakut ise kırmızı rengi dolayısıyla kanlı gözyaşının benzetilenidir. Gonca, renk ve şekil yönünden yakut hokka şeklinde hayal edilir. Eskiden inci vb. kıymetli taşların hokkada saklandığı belirtilir. Elmas, çok sert bir maden olduğundan diğer madenlerin kesilmesi ve tıraş edilmesinde kullanılır. Sevgilinin gamzesi elmas renkli hançere benzetildiğinden, hançer saplarının elmas kakmalı olduğunu anlıyoruz. Âşığın gözyaşları da elmas şeklinde düşünülür.

Mina, Sadeft, Akik, Fildişi, Mercân

Mina parlaklığı, şeffaflığı ve rengi yönünden gökyüzü ve kadeh için benzetilen olur. "Mînâ-yı nâzûk-tab" övülen için söylenmiştir. Sadeft, istirdide veya midye kabuğudur. İnci kabuğu olarak da düşünülür. Zira inci onun içinde meydana gelmektedir. Beyaz ve parlaktır. Daima inci ve deniz ile birlikte ele alınır. Sevgilinin dişleri inciye benzetilince dudakları da sadeft olur Şairin sözü inci, kâinat bir sadeft şeklinde hayal edilir.

Anber

Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışa atılır. Bunun için su üzerinde parça parça yüzer vaziyette veya sâhile vurmuş olarak bulunur. Divan şairleri anberden, kokusu ve rengi münasebetiyle bahsederler. Sevgilinin saç daima misk veya anber kokar. Öyle ki âşık, sevgilinin saçını ancak olsa her yer anber kokusuyla dolar. Sevgilideki hat ve ben ise anberin ta kendisidir. Bazen tababet malzemesi olarak, za'ferân, bal vs. ile bir arada kullanılır. Eski tıpta ikinci derecede kuru ve sıcak maddelerden sayılır. Mide, karaciğer kalp, his ve kuvvetleri güçlendirir. Müsekkinden ziyade mutedil ve dimağ hastalıklarına iyi gelir. Gazı giderir. Felç olanlar ve ağzı eğrilenlere anber koklatmak iyidir. Şehveti ve beş duyuyu artırır, ihtiyarların bal şerbetleriyle içmeleri iyidir. Ak anber denilen bir çeşidi de kullanılır. Anber bazen sevgilinin ayak toprağı olarak kendini gösterir; bazen şairin şiiri, bazen de baharın kokusu olur. Anber-i sârâ veya anber-i nâb saf anberdir. Güzel kokar bunun için de yakılması gerekir. Dolayısıyla micmer ve buhur ile birlikte tenasüp yoluyla anılır ve geceye teşbîh olunur. Peygamberimizin saç için anber-i erzân tabiri kullanılır.

Misk (nâfe)

Misk, Hita (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan bir çeşit ceylanın (yaban keçisi) göbeğindeki urdur. Buna nâfe de denir. Erkek ceylanlarda bulunan bu ur, hayvanı rahatsız edermiş. Hayvan, sürtünmek yoluyla bu uru düşürebilirmiş. Misk avcıları sahralara kazık çakar ve ceylanların bu kazığa sürtünerek misk urunu düşürmelerini sağlayıp öz haldeki bu siyah madde düştükten sonra etrafa kokusu yayılır ve yerini belli edermiş. Hammadde olarak kullanılan bu urdan, şişeler dolusu koku elde etmek mümkünmüş.

Divan şiirinde en çok söz konusu edilen koku ve maddelerden biridir. "Miskin" ile tevriyeli olarak kullanıldığı yerler çoktur. Kokusu ve siyah rengi ile sevgilinin kokusu, ayva tüyleri, beni, kaşı, saçları; gece, mürekkep vs. miske benzerler. Çin, Hita, Hutun kelimeleri, miskin çıktığı yeri; âhû da misk geçisini bildirir. Makbul ve pahalı bir koku oluşu, kokusunun gizlenememesi, her yeri kaplaması, elde edilişi vs. birçok yönlerden ele alınır. Özellikle sevgilinin saçları misk ile dolu bir pazar gibidir. Sevgili ölürse onun mezarında biten otlar, misk kokulu saç gibi kokar. Ahû, sevgiliyi kıskandığı için, içine kan oturur ve sonuçta misk meydana gelmiş. Çünkü misk, kurumuş kandır.

DİVAN ŞİİRİNDE KUŞLAR**Bülbül (Andelib, Hezâr)**

Kuşlar içinde en çok söz konusu edileni bülbüldür. Klâsik edebiyatın değişmez iki motifi olan bülbül-gül ikilisi, klişe halinde âşık ve sevgiliyi sembolize etmektedir. Bülbül, ağlayan, inleyen, âh ü feryat ile gözyaşı döken bir âşık görünümündedir. Gül ise nazlı, vefâsız, zâlim bir sevgili... Her hal ü kârda tenasüp içinde zikredilirler: Bülbül, "gönül, Mahmûd, rûh-ı Sâdî, Dâvûd, şâir, tâlib, mest, can, hatip, mukrî, bülbüle vb." unsurların benzetileni olmakla beraber, en çok âşık ve onunla ilgili hususlar dolayısıyla ele alınmaktadır.

Gül, bülbülün kanını içer, yüzüne sürer veya allık (gülgüne) olarak kullanır. Allah onu naleden yaratmıştır. Onun güle karşı feryat etmesi, ilâhî takdir olarak kabul edilir. Gül kelimesi cinaslı kullanılarak ağlamak şeklinde ifade edilen bülbülün ötüşü ile tezat meydana getirir. Bülbül, seher vakti gonca kadehinden içip sarhoş olan bir rind âşıktır. Bülbülün sesi dolayısıyla Davut ile de münasebet kurulur. Gülün cami, servinin minâreye benzetildiği beyitte, bülbül de Kur'an okuyan mukrî'ye teşbih edilir.

Hüdhüd

Çavuşkuşu veya ibibik denilen bu kuş, tepesinde tüyleri bulunduğundan **sâhib-i külah** diye vasıflandırılır. Rivayete göre, Süleyman Hüdhüd'ü Belkıs'a göndermiş, bir mektup yazarak onu imana davet etmiştir. Örneklerde bu hususa telmih yapılır. Ayrıca can ve gönül için benzetilen olarak ele alınır.

Güvercin (Kebûter, Hamam)

Güvercin, gökte uçuşu, halhal takması, etinin kebab yapılması, barınacak yerleri (kebûter-hâne) gibi hususlar ile kanadına mektup bağlanarak postacılıkta kullanılması sebebiyle ele alınır. Aşk, gönül, sevgili, zülûf vb. için benzetilen durumundadır: "Hamâm-ı akl" sözü ile aklın güvercine benzetildiği görülür.

Tûtî

Tûtî, konuşması, şeker yemesi, ayna karşısına konması, kırmızı rengi gibi hususlar dolayısıyla şair, âşık, sevgili, dudak, şarap vb. için benzetilen olarak ele alınır.

Ankâ (Sîmurg)

Ankâ veya sîmurg, Kaf dağında yaşadığı için ankâ-yi Kaf, sîmurg-ı Kaf şeklinde anılan hayalî bir kuştur. Divan'da bu özelliği ile birlikte aşk, âşık ve gönül için benzetilen olarak ele alınır. Âşık, bazen onunla "hem-cenâh" olur, bazen de ankâları avlayacak güçte görünür. Ankâ kanadı onun başında sorguçtur. Ankâ genellikle tasavvufî ifadeler içinde kullanılır. Lâ- mekân mülkü, Kâf-ı kanâat, Kâf-ı istiğnâ, ankâ-yı âlî-şân, ankâ-yı âlî-himmet vb. bu hususta bir fikir vermektedir.

Hümâ

Hümâ, efsanevî bir kuştur. Devlet ve saadet kuşu olduğuna inanılır. Gölgesi kimin üstüne düşerse o devlete ve saadete erecektir. Bu telâkkilerle birlikte sevgili, övülen, âşık, saç, tuğ vb. için benzetilen olarak ele alınır. Hümâ-yi evc-i izzet, hümâ-şeref, hümâ-sâye, hümâ-tai'at, hümâ-yi nûr-bâl gibi sözler, onun yüksekte uçuşu ve gölgesi ile ilgili inanışları yansıtır. Onun kemik yiyerek beslendiği de belirtilir.

Karga (Gurâb, Zâg)

Karga, siyah rengi sebebiyle sevgilinin kaşı, hattı, zülfü ve âşığın yarası ile gece için benzetilen olmaktadır. O, pek makbul bir kuş sayılmaz. O bakımdan rakip için de benzetilen olarak kullanılır. Şair, bülbül iken, övülenin vefatından sonra miskin gurâba dönmüştür. Şair, kendini şahbaza, şair geçinenleri "zâg u zegân"a benzetir. Allah bülbülü gülzâra, kargayı da leşe tâyin etmiştir. Onun sesi kötüdür. Alçaklarda uçar. "Kara haber uçurmak" deyişi, hem onun kötü haber vermesi hem de rengi ile ilgilidir. Bülbül, hümâ, şahbaz gibi güzel sesli ve yüksekte uçan kuşlar, onunla tezat içinde ele alınırken bunların abartılı olarak yüceltilmesi sağlanır. Yüzün gülistana benzetildiği beyitte zülûf karga kanadı şeklinde hayal edilerek bahçelere karga kanadından korkuluk asma âdetine yer verilmiştir.

Akbaba (Kerkes)

Akbaba, seher vakti ötüşü ve yaşlı kerkesler ile konuşup uçmaktansa yavru şahinler içinde kana boyanmanın daha üstün olduğu ifadesi içinde söz konusu edilir.

Çaylak (Zegân)

Çaylak, alçaklardan uçtuğu, şahbaz tarafından avlandığı vb. hususlar dolayısıyla ele alınır.

Baykuş (Bûm)

Baykuşun viranelerde bulunduğu belirtilir. O, rakip ve el kalkanı şeklinde düşünülür.

Şahin (Bâz, Şâhbâz, Balaban, Lâçin)

Şahin, yırtıcı bir kuştur. Av avlamadaki mahareti dolayısıyla evcilleştirilip terbiye edilmektedir. Ava giderken kolda taşınır. Bâz, şâhbâz, balaban, lâçin, şahin cinsi kuşlardır. Sevgilinin kendisi, zülfü, kaşı, gözü, bakışı, zülfü âşığın kendisi, gönlü, âhı, yarası; aşk, şair (sühan şahbazı), tab' vb. unsurlar ona benzetilir. Benzetme yönü, genellikle şahbazın başka kuşları avlamasıdır.

BİTKİLER

Gülzâr, gülşen, gülistan

Gül bahçesi, gülzâr, gülşen, gülistan adlarıyla anılır. Burada lâle, nergis, benefşe, katmer karanfil, süsen gibi çiçekler; nar, çınar, servi gibi ağaçlar; bülbül, tûtî, akbaba gibi kuşlar da bulunur. Bir tarafta ırmak ak-maktadır. Gökte tek tük bulut görülür. Bir köşede do-lap vardır. Çiçekler üzerinde çiğ veya yağmur dam-laları parıldar. O bazen deniz kenarında düşünülür. “Sabn-ı gülistân” sözü ile onun genişliği belirtilir. Sevgilinin yanağı veya bülbülün âhı ona ateş sal-mıştır. Kırmızı güller bu şekilde hayal edilir. Suyu ve havası Hızır ve İsa ile birlikte ele alınır. Rüzgâr olarak sabâya yer verilir. O, goncaların yüzünü her sabah gülsuyu ile yıkamakta, onların açılmasını sağ-lamaktadır. Gülşen bahar mevsimi ile birlikte düşü-nülür. Sonbaharda yapraklar sararmaktadır. Bahar-da güllerin açmasıyla birlikte içki ve sohbet meclisleri kurulur. Onun gülistana benzetildiği bile olur.

Lâlezâr

Lâlezâr, kırmızı rengi sebebiyle savaş meydanı, kan, yaralı vücut, sine, kanlı gözyaşı şeklinde hayal edilir. Bu unsurların benzetileni olarak ele alınır. Orada lâleden başka servi de bulunmaktadır. Hafif hafif bahar yeli eser. İnsanlar “ayak seyri” ne çıkar. Yani, hem gezinti yapılır hem içki içilir.

Servi

Servi, çemen, bağ, gülistan gibi yerlerde bulunur. Serv-i çemen, serv-i bağ, gülistan gibi sözler bunu göstermektedir. O, bağbanın dikmesidir. Dibinde ye-şil otlar, lâle, gül gibi çiçekler vardır. Üzerine kuşlar yuva yapar. Bu münasebetle Mecnun’a benzetilir. Servi, daima bir su kenarında gösterilir. Su gibi gön-lünü akıtmak, ayağına düşüp yüz sürmek, yalvarmak sözleri bu sebeple zikredilir. Servi ve su münasebe-tinde akla ilk gelen unsur gözyaşıdır. Servi, ince ve uzun şekli, başının göklere ermesi, rüzgârda hafif ha-fif salınması alınır. Servinin meyvesi yoktur. Gölgesi önemlidir. Âşık, servi boylu sevgilinin üstüne gölge salmasını ister.

Servi daha çok boy için kullanılır. Aynı sebeple sevgili de ona teşbih edilir. Bazen de sevgilinin boyu daha yüksek, daha güzel kabul edilir. Bu durumda servi; utanma, kıskanma, hayranlık duy-ma halinde ele alınır.

Çenâr, Ar’ar, Sanavber, Tûbâ

- **Çınar**, sevgilinin boyu ile mukayese edilerek, onun daha aşağıda kaldığı, “dest-i çenâr”ın ona eremeyeceği şeklinde ele alınır. Aynı zamanda çınar yaprakları ile el arasında benzerlik vardır.
- **Sanavber**, sevgilinin boyu için benzetilen olur. Reçine akması sebebiyle veya kozalakları düşü-nülerek “bağrı başlı” diye vasıflandırılır. Bu hâ-liyle, âşık ona teşbih edilir.
- **Tûbâ**, Sidre’de baş aşağı bulunduğu inanılan bir ağaçtır. “Tûbâ gibi baş indirmek, ser-fürû eyle-mek” sözleriyle bu hususa işaret edilir. O, cennet ağacı olarak da ele alınır. Sevgili ve övülenin makamı çok yükseklerde kabul edildiğinden, Tû-bâ onların eşliğinde, semtinde tasavvur olunur. Sevgilinin veya övülenin boyları tûbâdan daha üs-tün gösterilir.

Benefşe, Reyhân, Na’ne, Şebbû, Sünbül

- **Benefşe**; rengi, kokusu ve şekli sebebiyle zülûf, hatt, ben, sinek, gece, Attâr, Mecnun, âşık, dila-ver, kalender, abdal, mürit, kadeh, çanak vb. un-surlar ile benzerlik içinde ele alınır.
- **Reyhan**; renk, koku ve şekil yönünden zülûf, tur-ra, âh dumanı, bulut vb. ile benzerlik içinde ele alınır. Şebboy, yıldızların benzetileni olarak ele alınır. Gökyüzü bir sıfâlı, yıldızlar da onun içindeki şebboyar şeklinde tasavvur edilmektedir.
- **Sünbül**, koyu rengi, kokusu ve şekli dolayısıyla sevgilinin zülûf, kâkülü, turrası için benzetilen ol-maktadır. Bu vesileyle “saçını yolmak” deyimine yer verilir. Ah dumanı, ip süpürge, yıldız vb. de sünbüle teşbih edilir. Musikimizde bir makam olan “sünbüle” ile oyun yapılır.

Süsen, Semen, Yâsemen, Nergis

- **Süsen**, renk olarak çînî, şekil bakımından uzun ve incedir. Onun için, çînî kabak, çînî surâhî, dil, kılıç ve silâhdar gibi hayal edilir.
- **Semen**, renk yönünden sevgilinin yüzü, yanağı için benzetilen olur. Zülûf sümbül ile birlikte “reyhân-ı semensâ” şeklinde ifade edilir. Semen goncasının âşığın gönlü gibi kan ile dolu olduğu söylenir.
- **Yâsemen**, şekil yönünden “tâc-ı gedâ”ya, renk yönünden de gündüze teşbih edilir.
- **Nergis**, renk ve şekil bakımından altın taç, altın kadeh, altın kâse, sarı şamdan, yanar çerağ, yıldız, tâc-dâr vb. unsurların benzetilene olarak hayal edilir. En çok da sevgilinin gözü ile benzerlik gösterir. Nergisin bünyesinde narkoz özelliği bulunduğu söylenir. Bu sebeple, bîmâr, sermest, eşhel, şehlâ şeklinde vasıflandırılır.

Karanfil, Şakâyık, Ergavân, Lâle, Gonca

- Bu çiçekler kırmızı renkleri ve şekilleri itibarıyla ele alınmaktadır. **Karanfil** yara ile benzerlik gösterir.
- **Şakâyık** ise, rengi yanında, ortasındaki siyahlık sebebiyle hayallere konu olur. Şarap dolu sürâhi ona teşbih edilir. Lâle-i Numan ile kastedilen şakâyık-ı Nu'mânîye olmalıdır. Âşık, devamlı kan ağladığı, yüreğinde gam yarısı bulunduğu için kendini şakâyika benzetir.
- **Ergavân**, renk itibarıyla şarap, kan ve ateş ile benzerlik gösterir. Âşığın kanlı gözyaşı “şarâb-ı ergavân” şeklinde ifade edilir. Düşmanın kanı memduhunun kılıcını ergavâna çevirmiştir. Âşık da ergavân fidanı gibi kan terlemektedir.
- **Lâle**, renginden dolayı âşık, gönül, kan, yara, yüz, yanak, gelin, kanlı göz ve gözyaşı, kanlı kefen, ateş, çerağ, şafak, Kızılbaş, şarap; şekilden dolayı kadeh, çadır, asker, sancak beyi, kırmızı fânûs, etfâl, külâh, dil vb. unsurların benzetilene olarak ifade edilir. Onun yapraklarının rüzgârda savrulması “al kâğıtla güle haber uçurmak” şeklinde anlatılır.

- Lâleler üzerindeki çiğ dâneleri ter şeklinde düşünülür. Lâle goncası, ortasındaki siyahlık sebebiyle, al yaraya sarılı miske benzetilir. Onu mergûb edenin, sinesindeki yara olduğu belirtilir. Aynı husus, “sevdâ-yi hâl” ve “gözüne kara su inmek” sözleriyle de anlatılır.
- **Goncanın** açılmamış kapalı hâli, çeşitli hayallere konu olur. Yakası dar, yakası kapalı, teng-dil, yüzünü dörmek, uykuya varmak gibi sözler bu hali ifade eder. Aynı sebeple onun sırrını sakladığı, gülün ise gülüp açılarak sırrını âleme izhar ettiği belirtilir.
- Goncanın açılması; yakasını yırtmak, çak eylemek, çâk-i girîban ve tebessüm eylemek, sözleriyle anlatılır. “Gonca-i handân” da açılmış gonca, yani güldür. Goncanın gül gibi gülmeden feragat ettiği belirtilir. Onun içindeki sarı tozlar da bazı tasavvurlara konu olur. Goncanın en çok benzerlik hâlinde düşünüldüğü unsur, sevgilinin dudağı veya ağızıdır.

Gül (Verd)

En çok söz konusu edilen kırmızı gül (sürh verd)'dür. Nâdir olarak ak ve sarı gülden bahsedilmektedir. Zikredilen diğer çeşitleri ise, gül-i sad-berg, gül-i nev, gül-i ter, gül-i handân, gül-i ra'nâ, verd-i ra'nâ, gül-i bî-hâr, gül-i sûrdur. Gül-i sad-berg, yüz yapraklı olduğu kabul edilen bir güldür. Yüz şiiirden meydana gelen divançeler de bu isimle anılmaktadır. Gül bahar mevsiminde açıldığından, bu mevsim “devr-i gül, mevsim-i gül” şeklinde anılır. Gülün açılması “çâk-i girîban ve gülmek” sözleriyle anlatılır. Gül elden ele düşünce solar.

Ömrü kısadır. Yapraklarının dökülmesine sebep olarak sırrını herkese açması gösterilir. Gülün önemli vasıflarından birisi kokusu olup rengi ile birlikte (reng ü bû) ele alınır. Rüzgâr, bilhassa sabâ, onun kokusunu her tarafa iletmesi, şiddetli esince yapraklarını dağıtması bakımından ele alınmaktadır.

DİVAN EDEBİYATINDA TİPLER

1. ÂŞIK

- Âşık, daima aşk ve ayrılık derdiyle ızdırıp çeken, âh ve feryat eden, kanlı gözyaşları döken, vücudu ve bağı yaralar içinde zayıf düşmüş, yüzü sararıp solmuş olarak görülür. Aşk onulmaz bir derttir. Onun için doktorların kendisini tedavi etmelerini bile istemez. O, bu dertten memnundur. Bu derdin dermanı da bu derdin kendisidir. Bu yüzden onun zulmünü hoş görür. Cevr ü cefasını lütuf ve kerem sayar. Adını sevgilinin köpekleriyle birlikte anması bile âşığı sevindirmeye yeter.
- Sevgilinin gamı onun gıdasıdır. Kendisi niyaz ettikçe, sevgilinin naz edip istiğna göstermesini ister. Zira iltifatına zaten tahammül edilemez. Sevgilinin gamı bulunmayan hayatın âşık için bir değeri yoktur. Âşık, bütün bunlara katlanmayı vazife kabul eder. Fakat sevgilinin de kendine iltifat etmesini bekler. Rakip ile birlikte olmasını istemez.
- Âşık, pervaneye benzer; sevgili de nurlu yüzü ile onu kendisine çeken bir mum gibidir. Canı pahasına kendini ateşe atar. Şairler, çoğu zaman kendini âşık yerine takdim eder. Âşığın tasavvufi manada alındığı örnekler oldukça fazladır. Onunla ilgili şu kelimeler kullanılır. Ehl-i dil, erbâb-ı aşk, mübtelâ-yı aşk, ehl-i hasret, derd ehli, ûftade, sergeşte, âşık-ı gamgın, derd esiri, teşne-i visal, dil-teşne.
- Âşık, devamlı ağlayıp gözyaşı döker. Âhı cihanı yakar. Kıyâmette âh edecek olsa mahşer yeri ateşgedeye döner. Elif ve dağ ile baştan ayağa âh olmuştur. Gam yükü ile beli bükülmüştür. Sevgilinin yoluna dane dane gözyaşı ekerse de neticede dert elde eder. Bu yolda canını, başını terk eder. Gözyaşı ile vücudunu mahvedip âlemin alâyişinden temizlenmek ister. Kesretten arınıp vahdete erecektir.

- Onun feryadı ve gözyaşı o kadar fazladır ki mut-ribe ve şaraba ihtiyaç duymaz. Gam yükü ile bükülen beli yaya dönmüştür. Bu yolda belini yay eylemeyenin ok gibi menzil alamayacağı söylenmektedir. Onun vücudu ve sinesi yaralar içindedir. Fakat o yarasının pamuğunu Key'in tacına değişmez.
- Sevgili âşığa cevreder. Fakat âşık onun cevri taşı-nın kendinin kemali için mihenk olduğuna inanır. Sevgilinin zulmetmesi, âşıkların öldürmesi çok tabii bir hadisedir. Bu sebeple âşık, sevgili-den vuslat değil, naz bekler. Onun vefa istediği beyitlerin sayısı çok azdır.
- Âşık, "târık-i aşk"da bir dert esiridir. Fakat yine de şükreder. Halini kimseye belli etmez. Derde mâlik olanın dünyaları istemeyeceğini söyler. Dertsiz olmak kendisi için azaptır. Dert ehlinin meşrebini ona sormalıdır. Kahra sabretmeyen lûtfâ layık olamayacağı için, dert çekmeyen kişi de gerçek âşık olamaz. Âşık, nice dem gözyaşı ve kan ile acı çekerek suret bulmuştur. Sevgilinin derdi olmayan hayat onun için makbul değildir. Onun gamı âşığın gıdasıdır.
- Âşığın en belirgin özelliklerinden birisi de devamlı içmesidir. O, şarap yerine ciğer kanını içer. Aslında aşk sarhoşudur. Çünkü didâra âşık olanlar içmeden mest olurlar. Şarap sevgilinin dudağına benzediğinden âşık meyhane (kûy-i harâbât, harâbât-ı mugân, pîr-i mugânun dergâhı)'yi mesken edinmiştir.
- Âşık, sevgilinin semtinde itleriyle eşliğine yüz sürmekten, onlarla aynı kaptan yemek yemekten şeref duyar. Onun eşğini dünyalara değişmez. Çok defa da mahallesindeki köpeğe benzeyen rakipten yakını. Yâri bir kerecik görebilmek maksadı ile kapısını ölesiye bekleyen âşığı, onun en küçük alâkası bile sevindirmeye yeter. Bu sebeple okunu rakibe attığında üzülür, sövdüğü zaman dua gibi gelir.

- Âşık tasavvufî olarak ele alındığında genellikle bir melâmet halindedir. Aşk erinin nam ve nişan istemediği belirtilir. O, anadan doğma rûsvadır. Melâmet ateşinde pişmiştir. Varlığını yokluğa satmış, yolunu vahdete erdirmiştir. Her nefeste nice âlemleri seyrelir. Zâta âşık olanlar candan ve tenden geçmiştir. Onlara cisim gerekmez. Onlar "yarın" endişesinden kurtulmuş, başka can bulmuştur. İki âlemi terk etmeden sevgiliye kavuşmak mümkün değildir.
- Âşık, sevgilinin derdi ile hastadır. Gamdan helâk olmuştur. Mihnet köşesinde yıllardır yatmaktadır. Çaresi mümkün değildir. Gam ve ağlama iki yanından tutmasa, aşk yolunu aşamaz. O hastayı iki yanından tutarak yürütmektedirler.
- Âşık, sevgilinin ben-i gamından ayrılık ateşiyle ciğer dağlayı dağlayı şehit olmuştur. Aşkını gizleyerek ölenlerin şehit olacağına dair bir hadis vardır. Şehitler yıkanmadan, kanlı elbiseleriyle gömülürler. Âşık, aşk gamı ile ölürsem beni sevgilinin semtine gömün, çünkü şehitlerin yeri Firdevs-i a'lâdır demektedir.
- Âşığın bülbüle teşbihinde sevgili veya onunla ilgili bazı unsurlar da gül, gülşen vb.ne benzetilir. Âşık ona karşı bülbül gibi feryat eder.
- Âşık tasavvufî açıdan mum, çerağ, kandil vb. unsurlara teşbih edilir. Pirlar, melâmet ateşiyle yarasında ki fitili yakarak âşığı çerağ edinmişlerdir. O, muhabbet mumudur.

2. MAŞÛK

- Sevgilinin belirgin özelliği zalim oluşudur. Katı gönüllüdür. Rakip ile gelerek âşığı üzer. Ona merhamet etmez. Bilakis canına kasteder, yaralar, öldürür. Sevgilinin zulmetmesi çok tabii bir hadisedir. Sevgilinin güzelliği ve saflığı, Yusuf'un özelliklerini taşır.

- Çoğu zaman konuşmayan, cefasını bakışlarıyla 'itaya koyan sevgili, âşığı baştan çıkarmak için gözlerini anlamlı anlamlı süzerek bakar. Gamzesi bıçağını çekmiş, adeta kana susamıştır. Sevgili güzellik itibarıyla idealize edilir. Güzellik ilinin padişahı olup güzellikte eşi benzeri yoktur, sevgili, tasavvufî olarak da işlenir.
- Güzelliği "büt" ve "cennet hurisi" gibi sıfatlar yanında "âfet; belâ-yı hüsn" gibi imlendirmeler de vardır. Sevgili, bütün divan şairlerinde bu belirtilen özelliklerle tek tip sevgili olmuştur.
- Divan, şairleri hayatlarında şiirin çizdiği sevgili fiziği dışında ondan farklı hiçbir güzelle karşılaşmamış, başka başka çehreler görmemiş gibidirler. Gelenek bu ideal sevgili ve güzel tipini boyundan, saçlarından, gözünden kaşına ve dudaklarına kadar her bir özelliğini ayrı ayrı tespit etmiştir. Şimdi de sevgili tipinin güzellik unsurlarına bir göz atalım:
- Renk bakımından siyah olan **saç**, aynı zamanda gece / leyl olarak nitelendirilir. Sevgilinin ay gibi parlak yüzüne dökülen saç yani zülûf siyahtır. (Ka'be örtüsü, kara bulut, kara gün, kara sehâb, kara yazı), gam, gece (leyi, leylâ, leyli), gurâb (karga, zağ), zulmet, karanlık, leyl (gece, Leyle-i kadr, Sûre-i ve'l-leyl), siyah (siyah-dil, siyah-kâr, siyah-pûş), şâm, şeb (perde-i şeb, şeb-bû, şeb-dfz, şebistân, şeb-reng, şeb-rev, şeb-târ, zalâm-ı şeb). Saçını sabah yeli perişan, dağınık hale getirir. Bu anlama gelen şu kelimelerle kullanılır. Aşütte, bikarâr, perâkende, perişan, şûr, tâb, tâ-rümâr.
- Saç gül, misk, müşğ ve anber gibi kokar. Ayrıca şu çiçeklere benzetilir: Benefşe, semen sümbül. Renk ve kokusuyla saç sümbüle benzer, kimi zaman da kıvrımlı ve mor renkli sümbülü kıskandırır, perişan eder.

- Saçlar sevgilinin yüzünde kıvrım kıvrım olmuş yılan gibi göreni öldürür. Saçın bu özelliği de şu kelimelerle anlatılır: pür-çin, pür-ham, şiken, ejder / ejderhâ, halka halka / ham, tâb, tâb-dâr, mutavvel, müselsel, müşevveş, yılan (Efî, ejder, ejderha, mâr, su'-bân), pür-çin, piç (piç-a-piç, piç ü tâb), tılsım, zencir (müselsel). Saçın bir niteliği de fitne yapmasıdır: Fettân ve fitne terimleri de saçın bu özeliğini anlatır. Can yakıp can atan ve bu yüzden nâra benzetilen zülûfler, âşığın başına belâdır.
- Sevgilinin saçı, âşık için çok değerlidir. Bir teli dahi, hiç bir ülkeyle değiştirilmez. Onun değeri ancak uğrunda verilecek candır. Âşığın gönlü, sevgilinin saçının teline asılıdır. Zülûf kimi zaman, sevgilinin boyuna bağlı zincir olur. Sevgilinin saçı, can yakıcı ve öldürücü olup âşığın canına kasteder. Gönlünde öldürücü yaralar açarak âşığın mahvolmasına sebep olur. Saçın âşığa çektiydikleri hep büyü / sihirli oluşu sebebiyledir. Âşığı tuzağına düşürür. Sihir ve büyü yapar, câdû, cârûb, cim, çin, Çin, çin-i zülf, dâl, dâm (dâm-ı belâ), dâr, dî- râz (uzun), dil-âviz, (dil-rübâ, harâmi), dûd, duman, dün (kara dün).
- **Yüz** (rûy), pembe, beyaz, kırmızı renkli ve hoş kokulu taze goncaya benzetilir. Mâh-cemâl, meh-veş, meh-pare, meh-peyker, âfitâb, peri-ruhsar, peri-suret, melek-sıfat, melek-sîma, melek-yüz, suret olarak vasedilir. Sevgilinin yüzü kıblegâh, mehtap, Zeliha, Zühre ve Şirin olarak anılır.
- **Yanak**, renk ve şekil itibarıyla güle benzetilir. Gül-ruh, gül-i ruhsar, gonca gül, taze açılmış gül, kızıl gül olarak değerlendirilen yanağın incinmemesi, solmaması arzu edilir. Sevgili, kırmızı yanaklıdır. Bundan dolayı akik, kiraz, elma, kırmızı şeker gibi nesnelere benzetilir. Sevgilinin yanağı kızılığından dolayı nar gibidir ve alev alev yanar.
- Doğuştan sürmeli, çeşm-i siyah, kara gözlü, kömür **gözlü** olan sevgili, âşığın aklını başından alır, derde salar, ağlatır. Âşığın sevgiliye meylinde, onun âhû-nigâh (ahu gözlü), dide-i âhû, çeşm-i âhû, âhûveş âhû gözlü ve âhû bakışlı olmasının payı çoktur.
- Sevgili nazlı ve saf bakışıyla meleği, huriyi andırır. Gözleri ay gibi parlak olan sevgili bakışıyla sanki âşığına güler. Sevgilinin bakışı nergisi hatırlatır ve âşık onun bu şekilde bakmasıyla sarhoş olur.
- Sevgilinin **kaşları**, âşığın bahtı gibi karadır. Onu görenin meftun olmaması düşünülemez. Âşık, daima sevgilinin hilâl kaşlarına meyleder. Sevgilinin kaşı üç günlük ay gibidir. Sevgilinin yay/keman, ebru olarak nitelendirilen kaşları kurulmuş yay gibidir ve âşığın kalbine daima cefa okları atar. Şekil itibarıyla (lâmelif) ve (ayın)'a benzetilir. Sevgili hançere yahut kurulu yaya benzeyen saçlarıyla âşığın ve bütün cihanın canına kasteder.
- Sevgilinin **dudağı**, kırmızı şeker, leb-i la'l, kızıl gül ve sultani kirâz olarak düşünülür. Sevgilinin dudağı adeta, Kevser suyu akıtan bir kaynaktır ve bu bakımdan âşık dudaktan ab-ı Kevser içmek ister. Dudak kırmızı renkli, dar, yuvarlak, tatlı, bazen etrafı ben ve ayva tüyleriyle çevrelenmiş olarak düşünülmüştür. Sevgilinin dudağı âşığa hayat verdiği için ölümsüzlük suyu anlamında âb-ı hayât, âb-ı hayvan, âb-ı Hızır, âb-ı Kevser, âb-ı zülâl, çeşme-i hayvân, çeşme-i Hızır şeklinde anılır. Renginden dolayı da şaraba benzetilir.
- Şarap anlamına gelen câm kelimesi ve bu kelime ile yapılan tamlamalar dudak karşılığı kullanılır. Câm-ı Cem, câm-ı İskender, câm-ı la'l, câm-ı mey-i ahmer, câm-ı şarap. Ayrıca kadeh anlamındaki peymâne, piyâle ve sâgar da dudak için kullanılır. Dudağın bir özelliği de nokta kadar olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı da âdem (yokluk), adı var kendi yok, esrar (sır) şeklinde anılır. Âşığın derdine çare olduğu için dâru (ilaç), dârû's-şifâ, dermân, devâ Hz. İsa, ilaç (em, dârû, dermân, devâ), kelimeleri ile anılır. Yine şekil itibarıyla goncaya benzetildiği için dudak için gonca, gonca-i handân (gülen gonca) da denir. Konuşma sırasında önem kazanan ağız yuvarlak, dar ve ufak olduğundan dolayı görünmez olarak hayal edilir.

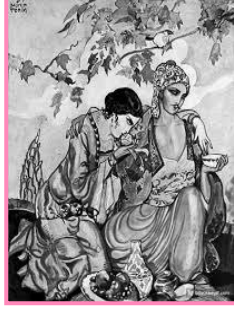
DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Sevgili âşığına **kaşları** (müjgân) ile yay kurar, kirpiğiyle de ok atar ve daima âşığın gönlünü hedef alır. **Kirpik**, şiirlerde şu ibarelerle yer alır: müjgân okları nâvek-i müjgân, tiğ-i müjgân, tir-i müje, tir-i müjgân. Öldürücülük ve yaralayıcılık özelliklere sahip olup gözün tamamlayıcısı durumundadır.
- Sevgili sim, billur **gerdan**ıdır. Beyazlık, yuvarlaklık ve yumuşaklık gibi özellikleriyle ele alınır. Penbe (pamuk), semen, (elma), turunç (turunc-ı zer).
- Sevgilinin **boyu** (kadd) fidana, uzun ve düzgün serviye (serv-i bülend, kamet-i mevzun, kadd-i mevzun, nevres) benzetilir.
- Sevgilinin **vücudu** narindir, yaylansa kırılacak derecede ince bellidir. Âşık, kollarını kemer gibi dolayıp ince bele sarılmak muradındadır. Sevgili ince belini Acem şal ile örter, altın/sim kemerle süsler. Yürüyüşü ile daha da cazibeli hale gelir, ince ve dar olup yok olarak farz edilmiştir. Şiirlerde şöyle anılır: Gene (hazine), hayâl hiç, hiçlik, ince, kem, kıl (kılca, mûy), kıl u kâl, nâ-pey-dâ, nâ-yâb, nâzik, rişte (iplik), sa'id, sır (râz, râz-ı nihân), teng (dar), yok.
- Sevgilinin siyah **perçemi** kâkülü, siyah kaşına ve ayın on dördünü andıran yüzüne uygundur. Perçem yahut kâkülün terre "kıvırcık" olması kimi zaman insanları etki altında bırakır. Sevgilinin kâkül-i hoş-bû'su (güzel kokulu saç) âşığı sarhoş eder. Bu kokular reyhan, fesleğen, anber, ıtır veya miskten biridir.
- Güzeller, sık sık saçına şekil verir. Elinden düşürmediği tarağıyla perçemini tarar; bazen de eliyle kâküllerini ikiye böler. Sevgilinin kâkülü, âşığın gönlü gibi perişandır. Perçem, sevgilinin ay yüzüne güzellik verir. Nadir de olsa sevgilinin perçemi, gerdanını ziyaret eder. Âşık, sevgiliden yaşamak veya fesin altından kâkülünü çıkarıp dağıtmamasını, kâkülü kimse'nin görmemesini, kimsenin ona dokunmamasını, sabah yelinin kâkülü incitmemesini ister. Şekille ilgili olarak bu sıfatlara başvurulmuştur. Nadir de olsa koku ve renk bakımından değerlendirilmiştir.
- Sevgilinin güzelliğini tamamlayan unsurlardan olan ve hâl-i Hindu olarak anılan **ben** siyahtır. Ben (hâl) çok sayıda, dağınık veya sıralı bir şekilde vücutta yer alır. Beyaz gerdanda siyah ben gayet uyumlu bir görüntü içindedir. Yuvarlak, nokta, siyah gibi sıfatlarla, boyun dâhil olmak üzere yüzün muhtelif bölgelerinde, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsur olarak tasvir edilir.
- Sevgilinin ağzındaki **dişler** inci ve mercandandır. Şiirlerde cevâhir (cevherler) ; dâne-i şeb-nem (çiğ tanesi), dürr (inci), encüm-i rahşân (parlayan yıldız), le'âl, lü'lü (inci)ye benzetilir.
- Âşık, sevgilinin, yüzünde hat (yüzdeki ince ayva tüylerini) çıkmamasını ister. Hatların artması, sevgilinin sevilme çağı'nın geçtiğini gösterir. Hat (ayva tüyü) şiirlerde şöyle geçer: gam, gece, gölge, gubâr (toz), hâr (diken), hâşiye, hat (yazı), Hızır, jeng (toz), Kâ'be örtüsü, kara, kara gün, kara yazı, karga, karınca.
- Ay gibi alna sahip olan sevgili, üzerine döktüğü kâkülle âşığın mahvına sebep olur. Parlaklık yönüyle ele alınır. Şiirlerde şu teşbih ve mecazlarla ifade edilir: Ay, beyaz kamer, mâh (ay), nur, taht, Zühre.
- Sevgilinin **çene** çukuru (zekân, zenahdân), kulak, boyun ve burun gibi uzuvlar divan edebiyatında yer almıştır. Âşığın gönlü, sevgilinin çene çukurunu yuva edinmiştir. Daha çok çâh (kuyu) kelimesi ile ifade edilir. Kulak memesi, benâgûş kelimesi haricinde pek ele alınmamıştır.
- Sevgili güzellik itibarıyla idealize edilir. Hüsn ilinin padişahı olup güzellikte bir benzeri yoktur. Çin putu bile onunla güzellik davasında bulunamaz. Leylâ'ya "hüsn zekâtı" verir. Yüzü ak, alnı açık, kaşı çatıktır. Ne giyse mevzun giyer. Her giydiği yakışır. Senti ay ve güneş katındadır.

Gamim pinhân tutardım ben dediler yâre kıl rûşen
Desem ol bî-vefâ bilmen inanır mı inanmaz mı?

3. RAKİP (AĞYÂR)

- Rakip de divan şiirindeki diğer tipler gibi idealize edilmiş bir tiptir. Özellikleri belirlenmiş, vasıfları klişeleşmiştir. Âşıkların öfke, küfür ve lanetlerine boy hedefi olmuş, aşkı inkâr eden "kötü insanı" temsil eder. Âşık, sevgide vefa görmediğinde gerçek hayatta olsun olmasın derhal "rakip" yahut "ag-yâr"a küfür ve lanetler ederek sebebini onlarda arar.
- Sevgilinin yanından ayrılmaz. Siyah yüzlüdür. Sevgilinin kapısının eşiğinde bekler. Âşığı kovar. Sevgiliden itibar görür. Sevgiliye çok yakın ve sırdaştır. Âşığı kahreder. Kendisine lânet edilir.
- Ekşi yüzlü, acı sözlü, soğuk ve kurudur. Rakibe müdârâ edilir. Taş yürekli, engeldir, cahildir ve kördür; âşığı sevgiliden ayırır; yaklaştırmaz; saklar. Sevgiliyi âşıktan kıskanır. Rakipten korkulur. Ölümü istenir ancak ölmez. Karakteriz, menfaatçi, kâfir ve dinsizdir. Kendini beğenmiştir. Rakip dev, şeytan, köpek (it, seg, kelb), tilki (rûbeh), eşek (har, hımâr), domuz, karga, akbaba, kuzgun, baykuş (zâğ, kerkes, bûm), akrep, yılan (eff, mâr, ejder), diken (hâr, mugaylân), ölüm gibi varlıklara benzetilir.
- Rakip, yüzü siyah oluşu sebebiyle akşama benzetilir. Âşık, bir türlü sevgiliyi yalnız görüp niyazını arz edemez. Çünkü seher iffetsiz bir gammaz, akşam da kara yüzlü rakiptir. O siyah yüzlü ve günahkâr olduğundan gölgeye de benzetilir. Bu durumda memduh da güneş şeklinde hayal edilmektedir.
- Rakibin yılanı benzetilmesi, sevgilinin dudaklarının tiryak oluşundan dolayıdır. Onun için âşık, ağyârı görünce sevgilinin dudaklarının vasfını okumaktadır. Böylece o yılanın zehrine karşı kendini tiryaka çekmiş olur.
- Rakip, kâfir ve dinsiz olarak ifade edilir. Sevgili de bazen o kâfire uyup âşığa düşmanlık etmektedir. Rakip, sevgiliye âşığın onu terk ettiğini söyleyerek yalan yere iftira eder.

4. RİND

- Divan şiirinde dünyaya ve dünya nimetlerine boş veren, dünyaya zerre kadar değer vermeyen tip olarak bilinir.
- İki yüzlülüktü ve ham sofuluktan uzaktır. Zahid tipiyle sürekli çatışma halindedir.
- Rind acıyı tatlıyı, iyiyi kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynı değere sahiptir.
- Divan şairi kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın bir pul kadar değeri yoktur. Rind; mest olmuş, meyhaneden kendisini alamayan, saki ve şaraptan uzak kalamayan bir profil çizer.

5. ZAHİD

- Kaba sofu demektir. Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve imanı dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır.
- Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdır, hayatın acemisi-dirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur.
- Şairler daima zahidin karşısında âşığı görürler. Zâhidde olanlar âşıktadır. Bu bakımdan geçimsizdirler. Zâhid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır.
- Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkır, ızdırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar.

ÖRNEK

**Zâhidde 'alil olmasa ger dîde-i idrâk
İncinmez idi câmdaki nûr u ziyâdan
Ruhunun hâlleri zâhidi bî-hûş itdi
Nazar it mârı zebûn eyleyici tiryâke**

SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

📖 **Ağız (dehân)**

- Divân şairleri birçok bakımdan sevgilinin ağını anmışlar ve güzellik unsurları içinde onu, yuvarlak hali, kenardaki ben ve ayva tüyleri ile temaşaya dayanan bir güzellik arz etmesinin yanı sıra konuşma özelliği dolayısıyla da üstün tutmuşlardır.
- Ağız genellikle darlığı ve küçüklüğü ile dikkat çeker. Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir. Bu yokluk ağzın küçüklüğünü ifade ettiği gibi onun görünmediğini, dudakların onu sakladığını ve içindeki dişler göstermediğini anlatmaktadır.
- Kapalı oluşu ve gizliliği ise bir goncayı andırır. Bu bakımdan o bir sırdır. Kevser kuyusu; tatlı söz söylemesine nazaran da kadeh, şeker ve şirin olarak nitelenen ağız, küçük oluşuyla nokta ve mime; mücevher ve inci dişleri sakladığı için de dürc, hokka ve sadebe benzetilmiştir.
- Ayrıca dudak ile birlikte la'l, yakût, mercân, akîk, lâle, erguvân, kân, şarap, zerre, cevher, nükte, mânâ, ruh, can, serâp, zülâldir.

**Kime ağız haberin sordum ise yokdur der
Dehen-i tengi nigârun katı nâ-yâb gibi**

📖 **Alın**

- Sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. Beyaz ve parlak olduğu için ay, nur ve Zühre'ye benzetilir. Yüz, güneş; alın ise arzıdır. Gece gibi kara olan saçlar arasında bir gündüz olarak bilinir.
- Böylece nur ile zulmet (saç) arasında tezat kurulur. Ayrıca saç, zülûf, gamze, perçem, kâkül gibi öğelerle birlikte tenasüp içinde kullanılır. Kaş alın üzerinde bir serbend veya bir damgadır. Yüzde hafif kavisli haliyle bir tâkı andırır yahut gümüş bir tahttır. Alın, bazen de bir ayna olarak karşımıza çıkar.
- Tasavvufa göre her şeyin aslı ve ilk yaratılan cevher olan Nûr-ı Muhammedi, ilk önce Hz. Âdem'in alnında belirmiş ve temiz bir soydan tâ Peygamberimize kadar gelmiştir. Hatta bu nurun Peygamberimizin babası Abdullah'ın alnında daima parladığına dair rivayetler vardır. Yine tasavvufta alın, bir vahdet remzi olarak bilinir.

📖 **Bel (miyân)**

- Divân edebiyatında bel daima kıl kadar ince ve dardır. Bu özellikleri ağız ile ortak olduğundan çok zaman birlikte kullanılırlar. Bel, inceliği sebebiyle kıla benzetilir.
- Bel, orta yer olduğu için şair kenar ile birlikte kullanarak kelime oyunu yapar. Bele takılan kemeri, şâir daima kıskanır. Çünkü sevgilisinin belini, kendisi o kemer gibi saramamıştır.
- Bunlar dışında bel için hayal, rüya, nâ-peydâ gibi incelik ve darlıkla ilgili sıfatlar ile kıl unsurları da kullanılır. Divan edebiyatında bel yerine daha çok "meyân ve miyân" kelimeleri kullanılır.
- Ağız da onun gibi çok küçük, hatta "yok" kabul edildiğinden ikisi birlikte ele alınır.

✱ **İnceldise hecrile karınca gibi belin
Firkat nice bir ola Süleyman ere umma**

Boy (kad, kâmet, endâm)

- Sevgilinin boyu daimâ uzun ve düzgündür. Bunun için bülend, bâlâ, rast, doğru, mevzûn, serkeş, dilkeş, dîlcû, latîf, râî, hırâman, revân, âzâde gibi sıfatlar kullanılır. Bunlardan bir kısmı mecazî, bir kısmı itibârî anlam taşırlar.
- Sevgili servi gibi salınır. Âşık bu durumda kendinden geçer. Çünkü onun endamlı yürüyüşü servinin salınışını hatırlatır. Hatta sevgilinin boyu serviden çok daha güzeldir.
- Bazen onun boyu çınar, şîmşâd, sanavber ve ar'ar olur. Çünkü bu ağaçlar da yüksektir. Bazen de Tûbâ ve Sidre olur. Sevgilinin boyu cennetteki Tûbâ ağacı gibi değerlidir. Yine Sidre bir ağaç olmakla beraber Sidre-i muntehâ kelimesiyle değer kazanır.
- Sevgilinin boyu bir gülfidanı, bir nihâldır. Yer yer sancak olur, liva olur, kalem olur, elif olur. Sevgili bu boyuyla yürüyünce fitne koparır, kıyamet olur, belâlar ve kargaşa başlar.
- Boy şekil yönünden elife benzetilir. Sevgili elif boyu ile âşığın belini bükmüş lâm'a döndürmüştür.

**Kaddüne cânâ göz irmez 'âlem-i bâlâ gibi
La'l-i nâbun 'âlem-i bâlâdaki 'îsâ gibi**

Çene (zenah, zenahdan, çâh)

- Çene, çukurluğu yönünden çeşitli hayaller içinde zindan veya kuyuya benzetilir. Zindan denince akla hemen Yûsuf gelir. Eskiden astronomik gözlemler için kuyular yapıldı. Bu sebeple çene çukuru rasadgâh şeklinde de düşünülür.
- Hârût isimli meleğin cezalandırılmak üzere Bâbil kuyusunda asılı olduğuna inanılır. Bu inanç dolayısıyla çene çukuru Bâbil kuyusu olarak da ifade olunur. Daha Hârût ve Bâbil kuyusu yaratılmadan âşığın canının çene çukuruna misafir olduğu söylenir. Gönül çene çukuruna âşık olur veya sabredemeyip ona düşer.

**Mihmân-ı zenâhdanun idi cân-ı Hayâlî
Hârût ile çâhî yoğ iken Bâbil içinde**

Diş (dendân, dürr)

- Divan edebiyatında sevgilinin güzellik unsurlarındandır. Diş daima inciye benzetilir. Bunun için de lû'lû, le'âl, dürr, cevahir ve güher kelimeleri kullanılır.
- Sevgilinin dişi ile âşığın gözyaşları çok zaman birlikte anılır. Beyazlığı, güzelliği ve parlaklığı nedeniyle inciyi andıran dendân, bir dizi halinde de ele alınabilir. Böylece bir inci dizisi oluşur.
- Sevgilinin la'l dudakları ise incilerin saklandığı bir kutudur. Âşığın gözyaşları bir deniz oluştursa, sevgilinin dişleri bu denizin incisi olurlar.
- İnci, midye kabuğu içinde bulunur. Dişlerin inciye teşbihinde dudakların sadef şeklinde düşünülmesi de rol oynar. İncinin iyisi Aden'de çıkarıldığından dişler dürr-i Aden olarak hayal edilir. Tecâhül-i ârifâne ile gonca içindeki çiğ daneleri ve yıldızlar da bu benzerliğe katılırlar.

**Dür-i dendânına benzetmedi sarraf senin
Yok durur bir ipe uracağı var ise anun**

Dudak (leb)

- Divan şiirinde en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de dudaktır. Görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturucu vs. yönleriyle dudak, divan şairinin vazgeçemediği bir güzellik ögesidir.
- Cinsî açıdan öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak vs. fiillerle birlikte kullanılır. Dudanın gülümsemesi âşık için fevkalâde bir durumdur. Ağız ve dişler onun içindedir.
- Canın son çıkış noktası dudak olduğu için can ile yakından ilgilidir. Bu noktada dudaktan şarap, kadeh, saki, meze, meyhane vs. olur.
- Şirinlik en belirgin özelliklerindendir. Ancak yine de acı sözler söylemesi uzak değildir.

- Renk bakımından la'l'e benzer. Bazen yakut ve mercan olduğu da görülür. Şekil yönünden bir hokka, dür, mühr-i Süleymân'dır. Bu hokka veya dürc (kutucuk) içinde inci dişler saklıdır.
- Nitelik bakımından bir tabip, darü's-şifa, ilâç, deva, em, gül şeker ve tiryak olur. Âşığa can bağışlayan her türlü meziyet ve ilaç dudakta mevcuttur. Bazen helvâ ve tatlı olur. Bazen şeker, ney-şeker, şehd, hurma, şirin olur.
- Bunun yanında kötü sözleri ve âşığı azarlamalarıyla zehir de olabilir. Ateş, sürh, kan, kan içici, hûn-bahâ gibi özellikler de dudağa aittir. Goncadır, güldür, semendir. Âb-ı hayât, çeşme-i cân, Kevser ve çeşme-i hayvandır. Ancak onu içebilen olmamıştır.
- Dudak yuvarlak şekli ve kenarındaki ayva tüylerinin yazıya veya karıncaya benzetilmesiyle mühür şeklinde hayal edilir.
- Ağız veya dudak renginin kırmızı, şeklinin kapalı oluşu ve bunlarla ilgili özellikler dolayısıyla goncaya benzetilir. Ağız var mı, yok mu belli olmaz. Ancak konuşunca fark edilir. Goncanın da ağzı kapalıdır.
- Dudak - kadeh (câm-ı mey, sâgar, peymâne) benzerliği renge dayanır. Ağızın ve dudağın içi kırmızıdır. İçi şarap dolu kadeh de öyledir. **Mim** harfine benzer.
- Dudak, şarap ve kadeh ile benzerliği münasebetiyle meyhaneye olarak da tasavvur olunur

**Ey gönül lebleri keyfiyyetin sorar isen
İçenin aklı gider sanki mey-i bigâştır**

Gamze

- Süzgün bakış, sevgilinin süzgün veya manâlı yan bakışıdır. Divan şiirinde sevgilinin bakışı gamzeyi doğurur ve bu gamzede binlerce anlam vardır. Âşık bakışın mânâsını çözmekte güçlük çeker.
- Gamze yalnızca bakışa dayanmayıp göz, kaş ve kirpiğin birlikte ortaya koyduğu bir harekettir.

- Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Gamze ok olunca yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gibi eylemleri üstlenir. Bir ok olan gamzenin hedefi ise can, gönül, sine, ciğer ve yürektir. Ok olan gamze temrenli veya temrensiz olarak görünebilir.
- Gamzenin ok oluşunun en büyük nedeni kirpik oklarından dolayıdır. Sevgili şöyle süzgün bir bakışıyla yay kaşlarından kirpik oklarını hedefe atar. Zaten onun kaşları ile kirpikleri kurulu bir kemânı andırır. Sevgili bu okları atmada öyle ustadır ki hiç biri hedefini şaşırmasın. Hatta bu bakımdan o, "tîr-i kazâ (kaza oku)"yı hatırlatır.
- Âşık, gamze oklarının gönlünden hiç ayrılmamasını ister. Bunun nedeni sevgilinin devamlı bakışlarını istemek ve okun geri çıkmasının çok zor oluşudur. Bazen bu oklar yaralı gönlü diken birer iğne olurlar. Âşık, gönül evine gamze oklarını bir misafir gibi davet eder ve ona can atar. Gamze kılıç olduğu zaman, güzellik ve can ülkesinin kılıç zoruyla ele geçirilmesi esas alınır.
- Gamze bazen öldürücü bir katil, bazen de celtattır. Âşık, gamze ile şehit olunca gamze de kâfir olur. Ayrıca gamze, fitneler koparır, belâdır, afetir, acımasızdır. Bazen cadı, büyücü ve sihirbazdır. Bunun da nedeni, yine fitne ve kargaşadır
- Kısacası gamze, divan şiirinin başlıca öğelerinden birini oluşturur. Sevgiliden âşığa yönelik olarak gamze ile ilgili birçok husus söz konusu edilebilir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:
- Fettân, tîg, tîg-zen, tîg-ı kâfir, tîr, şim- şîr, hançer-i elmas, câdû, âfet, âfet-i cân, gammad, gammâz-ı mahabbet, kahraman, mest, sarhoş, mahmûr, sayyâd, belâ, aşûb-ı can, katil, rehzen vs.

**Hançer-i gamzeyle eyler 'âşık-ı zârın helâk
Kılsa ol serv-i semen-simâ kabâsın süsseni**

**Aldayan tıfıl-ı dili tûb-ı zenahtânundur
Çâk iden 'aklumu ol gamze-i berrânundur**

📖 Göz (çeşm, dide)

- Divân edebiyatında en çok sözü edilen güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri üzerinde taşır. Zâlimlik, lâkaytlık, gülmek, nazlanmak, alay etmek vs. ona zıt davranış biçimleridir. Şehlalik, mahmurluk, öfke vb. de onun özelliğidir.
- Renk olarak ya **siyah** yahud elâdır. Sevgili âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Şekil yönünden nergis ve bademe benzetilir. Yine şekil yönünden **sad** harfine benzer.
- Göz şu özellikleri taşır: Cadı, sâhir, sehhâr, büyücü, bed-mest, mest-i harâb, bimâr, kasâp, kan dökücü, katil, cellâd, zâlim, dinsiz, haramî, yol kesici, yağmacı, kavgacı, ayyâr, hilebâz, fitne, fitneci, âfet, nergis, badem, âhu, ok, baht, dükkân vb.
- Sevgilinin gözü daima **sihir** gücüne sahiptir. Âşıkları büyülemekte üstüne yoktur. Bunun için bir süzgün bakış yeter.
- Göz, av avlayan aslan veya kaplanı bile yıkacak güçte bir aslan olarak gösterilir. Kaş da siyeh-gûşa benzetilir. Gamze de göz ve kaş ile birlikte zikredilir.

**Fitne-i devr-i kamer yüzde Hayâlî benidür
Gözleri sâhir il âşûb-ı dil ü cân kâkûl**

📖 Hâl (ben)

- Edebiyatta genellikle yüzde bulunan benler ile bu benlerin renginin siyahlığı ile küçüklüğünden sık sık bahsedilir. Daha çok yanak, saç, kaş, ayva tüyleri ve dudak ile birlikte bulunur. Hâl (durum, keyfiyet) kelimesiyle cinâslar kurar.
- Bazen benin dâne olduğunu görürüz. Bu durumda gönül bir kuş, saçlar da tuzaktır. Yanak ateş olunca bu dâne yanar, od olur.
- Yine siyah rengiyle bir fûlül (karabiber) olan ben, Hindistanı da beraberinde bulundurur. O, bazen bir Hindu, Habeş veya Hindubeçedir.
- Saç, yanak bağının bahçivânı olunca ben, bu bağa kötü niyetle giren bir Hindû olur. Yanak gül yaprağı olunca ben gül üzerine sünbül (saç) örtünüp yatan bir Habeşî olur.

- Dudak ile birlikte o, şeker satan bir Hindû'dur. Dudak şeker olunca ben de bu şekere konan bir sinek olur. Ben, dudak ve kaş kenarında olabildiği gibi yanağın tam ortasında da bulunabilir. Saç kâfir veya kâfiristana benzeyince ben, bir putpe-rest olur. Bu durumda ikisi de hem-meşrebdirlir ve ikisinin de rengi karadır.
- Dudaklar, Kevser olunca ben de bu cennet içindeki **Bilâl-i Habeşî** olur. Ben, çene çukuru kenarında düşünüldüğü zaman Hârût'a benzetilir. Saç ise zaten câdûdur. İkisi birbirlerine büyü talîm ederler.

**Hatt-ı sebzi gibi çok fitne seyr edesin
Hâl-i hindû su ile zülf-i siyehkûrundan**

📖 Hat (ayva tüyü)

- Ayva tüyü, gençlerin yüzündeki yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler. Şiirdeki yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kendini gösteren hat, genelde hûb olarak düşünülür.
- Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Hat, anber kokar. Latîf-tir ve gönül alıcı bir özellik taşır. Sakal olarak düşünüldüğünde güzelliği gideren bir unsur olur ve istenmez.
- Hattın sebz, sebze-zâr, çemen, ter ve giyâh gibi unsurları içine alması, yeşillik durumunu ortaya koyar. Bazen yeşillikle çevrelenmiş bir kuyuyu andıran çene çukuru, bazen de yeşil otlarla sarı malanmış bir gülü andıran yanak hayali de bu yüzden kullanılır.
- Divan edebiyatında ayva tüyleri yeşil veya siyah renkte kabul edilir. "Hatt-ı sebz" ifadesinde bu husus görülmektedir. Ayva tüyleri güzelliği bozdugundan pek arzu edilmez. Yuvarlak dudaklar etrafındaki ayva tüyleri şekil ve renk yönünden mühûre benzetilir, mühûr üzerinde siyah yazılar bulunur.

📖 Kaş (ebru)

- ★ Sevgilinin ikinci dereceden güzellik unsurlarından sayılır. Fitne hususunda göz ile ortak gibidir. Âdeta kaş bir fitne dükkânıdır. İçindekiler de göz, kirpik ve gamzedir. Sevgilinin saçı ile yakınlık kurup onu da fitneye ortak etmek ister.
- ★ Kaşın en büyük özelliği eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde de vardır. Asla dosdoğru olmaz. Kaş çatmak, bazen öfkeyi bazen sitemi gösterir. Hilâle benzer ve bu haliyle bayram hilâlini gösterir. Çünkü sevgilinin hilâl ebrusu görününce âşıklar arasında ıyd (bayram) başlar. Bu bayram ay başındaki fitne ve kargaşayı da beraberinde getirir. Ramazan ayının ve bayramın hilâlinin görünmesi ve başlaması ile kaş arasında da ilgi kurulur.
- ★ Kaş aynı zamanda gurre-i mâhdır. Kurban Bayramı da hilâlin görünmesiyle başladığı için kaş ile kurban ve kurbîyet (yakınlık) arasında ilgi kurulur. Kaş bazen nun harfi olarak karşımıza çıkar. Bu durumda şâir harfler ile beyitte bir kelime yazar. Kaşın bu harflere benzemesi yine kavisli oluşu dolayısıyladır. Kaş keman (yay) ve hançer olarak da kendini gösterir. Bu durumda âşık kurban veya av olmaya hazırdır.
- ★ Zâhid mihraba yönelir, âşık ise ebrûya yönelir. Âşığın gönlü sevgilinin kaşının köşesine asılmak ister. Ebrunun köşesindeki ben ise canlar çekici görünür.
- ★ Kaş, anber kokar. Elif harfine benzeyen burun üzerinde bir med işareti gibi durur. Güzellik berat olunca kaş bu beratın tuğrası olur.

**Zebân sâkit lisân-ı hâl pür-gû
Musaddık çîn-i pîşânî vü ebrû**

📖 Kirpik (müjgan)

- Kaş, göz ve gamze ile birlikte ele alınan kirpik öldürücü ve yaralayıcı özelliği ile ele alınır. Bu sebeple genellikle ok, kılıç vb. şekillerde düşünülür. Bunda şekil benzerliği yanında bilhassa birlikte hayal edilen kaşın rolü vardır. Kirpikler gamze ile birlikte âşığın gönlünü deler.

- Kirpiğin kılıç ve hançere teşbihi şekli, yaralayıcı, öldürücü özelliğine dayanır. Sevgilinin kirpikleri cellât olup her dem âşıktan kan istemektedir.
- Kirpik, oklarını âşığın üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler. Saç ve kaş gibi karadırlar. Âşık, kirpiğin saldıgı oklara hedef olmak ister. Kirpik, yerine göre kılıç veya hançer olabilir.

**Biribirine girdi müjgân-ı çeşmün
Hedef kılmaga bu dil-i nâ-tûvânı**

📖 Saç (zülf, gîsû, turra, kâkûl, perçem)

- Divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsuru sayılabilir. Mû, gîsû, zülf gibi adlar altında ve birçok yönden ele alınan saç, sayısız teşbih ve mecazlara konu olmuştur. Şekli, kokusu, rengi vs. yönlerden birçok beyite anlam verir.
- Öncelikle saç, perişan, düzensiz, dağınık, uzun vs. durumlarıyla âşıkın aklını başından alır, esîr eder, perişan eder.
- Ondaki koku bazen kendinde mevcuttur, bazen de dışarıdan gelir. Misk ve anber bile sevgilinin saçı kadar güzel kokamaz. Bu kokuyu rûzgâr alıp âşığa götürür.
- Saçın rengi daima siyahtır. Asla başka bir renkte olamaz. Geleneğe göre saç her ne kadar örüklü, fes veya ferâce altında gizli; sarışın, kızıl vs. renkli ise de divan şiiri onu daima kara ve dağınık görür.
- Koku yönünden misk, nâfe, anber, semen, reyhâna teşbih edilir.
- Renk yönünden gece, Leylâ, leyi, şâm, şebistân, zulumât, mağrib, duman, Şebdîz, şebrev, dâğ, menekşedir. Hind, Hindistan hindû, küfr, kâfir, bîdin, bûtperest, zünnâr vs. diye anılır.
- Saç uzun, halka halka, yanakların iki yanında sarık, dağınık, perişan, dolaşık, siyah, misk ve anber kokulu olarak zülf, turra, kâkûl, perçem, gîsû vb. isimlerle anılır. Divan edebiyatı estetiğinde saç her zaman siyahtır.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Saç, yüz, yanak, boyun, sine ve gerdan ile birlikte ele alınır. Bir de rüzgâr ile münasebeti söz konusudur. Rüzgârın onu dağıttığı, incittiği, kokusunu yaydığı ifade edilir.
- Hazinelerin yılanlara benzetildiği inancından hareketle sevgilinin yüzü gene, zülfü de uzunluğu, siyahlığı, kıvrım kıvrım oluşu sebebiyle **yılan** (mâr, bin başlı ejder, Dahhâk) şeklinde ifade edilmektedir.
- Saç, uzunluğu sebebiyle cellât veya avcı kemedine benzetilir. Zülûfler şekil yönünden **lâm**, **cim** ve **dal** harfine benzetilir.
- Saç cim, ağız mim harfine benzetilir. “Cemâl üstünde zülfü cime benzer” denilerek aynı zamanda cemâl kelimesinin yazılışındaki cim ve mim harflerine de işaret edilmiştir.
- Sevgili güzellik mülkünün serdarı olunca siyah perçemi de onun tûğu şeklinde tasavvur edilir.
- Saç şekil yönünden kıvrım kıvrım oluşu, renginin siyahlığı ve kokusu dolayısıyla **sûmbüle** teşbih edilir.
- Saçın **reyhan** ile benzerliği renk, koku ve şekil yönündendir. Önde geleni ise şüphesiz kokudur.

**Zülfü kadûn gamından eger kendümi asam
Sünbûlden eyleyem resenüm ola dâr serv**

**Kâkülünden bâğda bilmen ne râz açdı sabâ
Yaslanup kaldı kırılmış gibi sünbûl sünbüle**

📖 **Yüz - yanak (dîdâr, ruhsar, arız)**

- Yüz ve yanak genellikle birlikte ele alınır ve aşağı yukarı aynı unsurlara benzetilir.
- Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı yönünden söz konusu edilir. Onda İlâhî cezbe vardır, peygamber nuru görülür.
- Tasavvufî olarak ayva tüyleri küfürdür, kesrettir, zulmettir. Yüz ise dindir, bu kesretin ardındaki vahdettir. Zulmeti nûra değişmek, anberi kâfur eylemek ifadeleriyle ayva tüylerinin tıraş edilmesi, yüzün beyazlığının ortaya çıkması kastedilir.

- Yüz, üzerindeki ayva tüyleri, benler veya yanaklar üstüne dökülen zülûfler ile düşünülür.
- Yüz ve yanağın **güneşe** benzetilmesi rengi, parlaklığı, yakıcılığı yönünden olmaktadır.
- Yüz veya yanağın aya teşbihi parlaklığı ve yuvarlaklığı yönündendir. Birçok beyitte mâhrûh, kamerruh, mâhtal'at vb. şekillerde sevgiliye isim olmaktadır.
- Âşık, sevgilinin parlaklığını görünce her gece nûr ayetini ezber eder. Burada nûrun parlaklığı ile sevgilinin yüzü arasında ilgi kurulmuştur.
- Yüz rengi, parlaklığı, yuvarlaklığı ve en çok da kıymeti dolayısıyla altına benzetilir. Bir inanışa göre hazineyi yılan, ejderhaya bekletirmiş. Yüzün hazineye benzetilmesi, zülûflerin veya kaşların buna bağlı olarak yılan şeklinde düşünülmesiyle ortaya çıkar. Yanak gizli bir hazinedir.
- Yanak renk, parlaklık ve yakıcılık yönünden ateşe benzetilir. Zülûfler dumana benzetilince altındaki yüz de ateş olur.
- Yüz veya yanağın güle benzetilmesi renk yönündendir. Sevgilinin yanağı daha güzel olduğu için gül kıskançlığından yerinde duramaz. Utancından “dendân-ı jâle” ile kendini parçalar. Yârin dudğından renk çaldı diye çiğ taneleri gülün eteğine sarılır. Gonca, yârin gül yüzünün vasfını işitse lâle gibi yakasını yırtar, yani açılıp gül olur.

- Yüz ve yanak renk, koku özelliği dolayısıyla semene benzetilir.
- Âşık, sevgilinin yüzünü kible edinmiştir. Kaşı mihraptır. Sevgili onun tıraş etse olur, zira Kâbe'de mihrap gerekmez.

Örnek

Yâr gösterdi bize ayîne-i ruhsârın

Tûti-i tab'un yine gûş eylemiz güftârın

**Nice almaya bu gam cân u dil-i bîmârı
Mâye-i nakd-i hayât olsa eger dîdârı**

DİVAN ŞİİRİNDE YERLER (MEKÂN)

📖 **Hind (Hindûstân), Bengâle**

- Hindistan uzak bir ülke olduğundan övülenin kudretini belirtmek üzere, hükmünün oralara kadar uzandığı söylenir.
- Hindû **siyah** rengi sebebiyle **ben**, **zülûf** ve **gece** için benzetilen olarak ele alınır. Çin saç dolayısıyla Rûm yüz münasebetiyle onunla tenasüp içinde zikredilir.
- Hindû derbân, hâcib, hâce (tüccâr), dilenci, hırsız ve kâfir şeklinde düşünülür. “Hindû-yi bâm-ı heftümîn” ifadesinde yedinci gökteki Zuhal kastedilmiştir.

📖 **Çin, Maçin, Hutun**

- Çin, **resim** ve **heykel** ilgisiyle de ele alınır. Bunda meşhur ressam Mânî'nin hayatı da rol oynar. Mânî Çin'de yaşamıştır. Erjeng ve Nigâristan isimli eserleri şaheser resimlerle süslüdür. Rivayete göre, resimlerle süslü duvarın karşısına boydan boya ayna koydurarak güzelliğe bir güzellik daha katmıştır. Bu münasebetle âyine-i Çin, büt-i Çin, nakş, Çin, gülîstân, gülzâr-ı Çin, nigârîstân-ı Çin vb. ifadelere yer verilir.
- Çin, **miskin** de vatanıdır. Bu güzel kokulu madde Çin Türkistan'ında yetişen misk keçisinin göbeğinden elde edilmektedir. Hâl-i misg-âsâ, misk-i Çin, miskin gazâl, nâfe-i Çin, âhû-yi Çin, mişk-bâr, bûy, gûy-i misk vb. kelimeler bununla ilgili olarak kullanılmaktadır.
- Sevgilinin zülfü, kaşı, beni ve hattı renk ve koku yönünden misk, anber ve ilgili hususlar içinde hayâl edilir. Yüz ve yanak Çin gülistanı, gözler misk âhûsu veya yanak Çin denizi, ben (hâl-i mişk-âsâ) de orada vatan tutmuş bir su kuşu şeklinde tasavvur edilir.
- Kıvrım, büküm manasına gelen çin ve çini kelimeleriyle birlikte tevriye, cinas ve ihâm-ı tenasüp içinde kullanılır.

📖 **Mısır, Bâbil, İrem**

- **Mısır**, Yusuf kıssası, zindan ve sultan münasebetiyle ele alınır. Melahat Mısır, Mısır-ı hüsn, Mısır-ı belagat, saadet Mısır, cihan Mısır, Mısır-ı çemen, Mısır-ı vücûd, Mısır-ı kıdem vb. ifadeler içinde çeşitli benzetmelere konu olur.
- **Bâbil** şehri, Hârût adlı meleğin büyüğü başkalarına da öğrettiği için ceza olarak kıyamete kadar bu şehirde bir kuyuda baş aşağı asılı kalacağı inancı dolayısıyla anılır.
- Şeddâd'ın yaptırdığı **İrem** bağı sevgilinin dudağı o bağıncı gıncası şeklinde düşünülmektedir.

📖 **İran, Horasan, Câm, Isfahan**

Övülenin hükmettiği topraklar belirtilirken bu yerlerden bahsedilir. **Acem** kelimesi bazen memleketin adı olarak kullanılır. Horasan, Câmî ve Nevayî gibi şairler münasebetiyle anılır. Horasan'daki **Câm** kasabası şair Câmî'nin memleketidir. Isfahan ise sürme (kuhl, tûtyâ)'si ile meşhurdur.

📖 **Mekke, Medine, Merve**

- Mekke ve Medine Hameyn diye anılır. Onun emanetini Allah'ın övülene layık gördüğü söylenir. **Mekke**, sevgilinin mekânı olarak düşünülmüştür. Hicret hadisesine telmih yapılan bir örnekte sevgilinin ehl-i niyaza Medine gibi naz ettiği ifade edilmektedir. **Medine** kanının âşığının gönül taşını lâl ettiği belirtilmektedir.
- **Merve** ise “Merve hakkı” deyimini münasebetiyle zikredilmekte “safâ” kelimesi lügat manasında fakat Merve dolayısıyla ihâm-ı tenasüp hâlinde kullanılmaktadır.

📖 **Hayber, Kerbelâ, Nefes**

Hayber sözü ile bu kaleyi fetheden Hz. Ali kastedilir. **Kerbelâ**, Hz. Hüseyin'in hadisesi sebebi ile anılmaktadır. Sevgilinin eşîği ve semti de yolunda ölen âşıklarından dolayı Kerbelâ'nın benzetileni olur. **Nefes** incisi ve Hz. Ali'nin türbesi sebebiyle şiiirlere konu olur.

Şâm, Halep, Bağdad, Kudüs

- **Şam** kelimesinin “gece, karanlık, siyah” mânâlarıyla tevriyeli kullanılır. Aynı sebepten dolayı saç ve kesret karşılıklı olarak ele alınır.
- Sevgilinin evi, **Kuds** şeklinde düşünülmüş, bir yerde de “Câmii Kuds” zikredilmiştir.
- **Bağdat**, Osmanlının önemli şehirlerinden olup kumaşlarıyla bilinir.
- **Halep** de kumaşları dolayısıyla şiirlere konu olmuştur ve şairlerce işlenmiştir.

Rûm

Rûm kelimesi, genellikle Anadolu ve daha geniş mânâda Osmanlı ülkesi için kullanılmaktaydı. Kelime, aslında bu ülkede yaşayan insanların adıdır. Diyâr-ı Rum, kişver-i Rum, iklim-i Rum sözleriyle ülke kastedildiği açıktır.

Rûm kelimesiyle beyazlık mefhumu anlaşılmakta ve benzerlik söz konusu olduğu zaman sevgilinin yüzü için benzetilen olmaktadır. Bu arada Rum şahından bahsediliyorsa o, sevgilinin gözü veya benidir.

İstanbul

İstanbul **pâyi taht-ı Rûm**'dur. Hazinesi hesapsızdır. Güzelleriyle cenneti aratmaz. Fakat sevgili olmayınca âşığa “üstü açık zindan” gibi gelir. Ufkunda yükselen minareler elif şeklinde yaraya benzetilir. İstanbul'daki Galata ise içki âlemleri ve meclisleriyle şiirlere konu olur.

Bedahşân

Bugün bir kısmı Afganistan bir kısmı da Rusya sınırları içinde kalan yukarı Sind ve Horasan bölgesinde, Kâbil ile Yarkent arasında dağlık bir memlekettir. Çok eski zamanlardan beri burada, bedahş denilen yakut madeni çıkarılır. Yakut madeni dolayısıyla birçok ülkelerin ilgisini çekmiş olan Bedahşân edebiyatta da daima bir yakut cinsi olan kırmızı la'l taşı ile birlikte anılır. Bu taş sevgilinin dudağını temsil eder, hemen her şairde bu imaja sık sık rastlanır ve dudak la'l-i Bedahşân'a benzetilir.

Ken'an

Yakup peygamberin memleketidir. Bugün Filistin'de Sayda, Sur dolayları ile Suriye'nin bir bölümünü içine alır. Nuh peygamberin oğullarından veya torunlarından olan "Ken'an" adına izafeten bu ismi almıştır. "Mâh-ı Ken'ân (Yusuf peygamber)" ve "Pîr-i Ken'ân (Yakûb peygamber)" tamlamalarını kurar.

Kerbelâ

Irak'ta bulunan bir bölgedir. Peygamberimizin torunu imam Hüseyin'in şehid olduğu yer. Kabri de oradadır. Hüseyin'in bu sahrada çok acıklı bir şekilde ve susuz bırakılarak şehit edilmesini anlatan birçok eser yazılmıştır. Bu nedenle Kerbelâ'dan sık sık bahsedilir.

Kandehâr

Bugün Afganistan sınırları içinde kalan bir şehirdir. Rivayete göre bu şehri **İskender** kurmuştur. Birçok millet tarafından fethedilmiştir. Divan şiirinin coğrafyası içerisinde önemli bir yer tutar.

Kafdağı

Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciridir. Efsaneye göre Ye'cûc ile Me'cûc, Anka, cinler, şeytanlar bu dağın arkasındadır. Masallarda çok anılır. Ejderhâ melekler tarafından bu dağların arkasına atılmış. Bu dağın yüksekliği 500 fersah imiş, birçok yeri su içindeymiş. Güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Tasavvufta Kafdağı, mürşid-i kâmilin vücududur.

Külbe - i Ahzân

Sıkıntılar kulübesi, hüznler evi. **Yakûb** peygamberin, Yûsuf'un hasretiyle yıllarca ağlaya ağlaya gözlerini kaybettiği kulübesi. Önceleri şehir içinde oturduğu halde halk onun ağlayışından bîzâr olunca şehir dışında bir çardak kurdurup orada ağlamaya başlamış. Buraya külbe-i ahzân denir.

DİVAN EDEBİYATINDA PEYGAMBERLER

Hz. Âdem

- İlk insan ve ilk peygamberdir. Bütün meleklerin ona secde etmesi, topraktan yaratılması, ruhu verilmeden önce âb u gil içinde beklemesi, **Havva** ile yasak olmayı yemesi ve cennetten çıkarılması eski Türk edebiyatında şiirde kullanılan motiflerdir.
- Âdem insanlığın babası olduğu için kelime olarak **insan** anlamına da kullanılır.
- Rivayete göre Âdem'e 1000 yıl ömür verilmiş, o da bunun kırkını Hz. Davut'a bağışlamıştır.

Hz. İbrahim

- Allah dostudur (**Halîlullâh**). Ateşe atılması, bereketi ve gül bahçesi temalarıyla şiirde karşımıza çıkar. Ayrıca **Kâbe**'yi inşa etmiştir.
- Davetine uymayan **Nemrut** ile olan kıssası, inancından dönmediği için Nemrut tarafından ateşe atılması, ateşin onu yakmayarak bir gül bahçesine dönüşmesi, putları kırması, Kâbe'yi bina etmesi, adının **bereket** ile birlikte anılması söz konusudur.
- Göklerin ona açılması, arşı görmesi, arzın tabakalarını seyretmesi, günah işleyenlere beddua etmesi vs. bunlardandır.

Hz. Nuh

- Uzun ömrü, Nuh tufanı, kavminin asi oluşuyla kullanılmıştır. Ömrünün uzunluğu, kavminin onu yalancılıkla suçlaması üzerine kendisine inanan az sayıdaki insanla birlikte her canlıdan biri erkek dişi birer çift alıp bir **gemiye** binerek tufandan kurtulması ile anılır. Ondan sonra insanlar Hz. Nuh'un üç oğlundan türemiştir. Onun için Nuh Peygamber'e "ikinci Âdem" denilmiştir.
- Nuh Peygamber 1000 veya 950 yıl yaşadı. Bu nedenle "Nuh ömrü" deyimini halk arasında yaygınlaştırmıştır. Divan şiirinde gemi ve **Tufan** ile birlikte anılır. Tufan âşığının gözyaşını andırır.

- Nuh peygamberin gemisine her hayvandan bir çift girerken şeytan da eşek ile birlikte girmiştir.

Hz. İdris

- İlim** ve **hikmet** sahibidir. Şit peygamberden sonra gelmiştir. Kendisine 30 sahife ilahî emir gönderilmiştir.
- İlk defa rakam ve yazı yazıp elbise diken odur. Bu yüzden **kâtip** ve **terzilerin piri** sayılır. Ondan önce insanlar hayvan derisi giyerlermiş.
- Diri iken Allah tarafından göklere çekilmiş ve meleklerle öğretmen olmuştur. Dünyada 360 sene yaşadığı rivayet edilir. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde adından bahsedilir.
- Cebrail ilk defa ona vahiy getirmiştir. İdris peygamberin yeryüzünde ilk defa tıp ve nücüm (yıldızlar) bilgisini yayan kişi olduğuna inanılır. Eski Mısırlılar bu bilgilerle çok uğraşmışlardır.

Hz. Yusuf

- İsrailoğulları peygamberlerinden Yâkup peygamberin oğludur.
- Güzelliği, kardeşlerinin kıskançlığı ve onlar tarafından kuyuya atılışı, köle olarak satılması, Züleyha'nın kendisine olan aşkı, buna karşı iffetini muhafaza etmesi, onun güzelliğini gören kadınların ellerini kesmeleri, bir iftira sonucunda zindana atılması, rüya tabiri konusundaki yeteneği ile beyitlerde yer almıştır.
- Divan şiirinde güzellik ve **iffet** sembolüdür. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazisi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Yakup'tan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a Sultan oluşu vs. kıssalar nedeniyle birçok beyitin konusunu oluşturur.

**El değil can yaralardı gabgabı nârencine
Yusuf-ı gül çehremi arz-ı Zeliâ eylesem**

Hz. Şit

- Hz. Âdem'in oğludur. 50 sayfalık bir kitap indirilmiştir. Hz. Âdem yaratıldıktan 120 yıl sonra doğmuştur ve 912 sene yaşamıştır.
- Dokuma** sanatına olan yeteneği ile anılır. Kâbe'yi ilk defa taştan inşa eden peygamber olarak bilinir. **Kılıcı** bulan ve kâfirlere karşı ilk kullanan peygamberdir.

Hz. Şuayb

- Medyen ve Eyke halkına gönderilen peygamberdir. Kavmini hak yoluna davet ettiği zaman halkı onu yalanlamış ve eziyet etmiştir.
- Allah onlara korkunç bir sıcaklık vermiştir. Irmaklar kaynamış, her yer çöle dönmüştür. Sonra üzerlerine bir bulut gelmiştir. Sıcaktan kaçıp hepsi onun gölgesine toplanmışlar. Buluttan ateş yağmış ve hepsi helak olmuşlar. Medyen ahalisi ise şiddetli bir ses ile telef olmuştur.
- Hz. Şuayb kendisine inananları alıp Mekke'ye gitmiş ve 300 yaşına kadar burada ibadetle meşgul olmuştur. Hz. Şuayb Medyen'de iken kızı Safura'yı Hz. Musa'ya nikâhlamıştır.
- Kendisi anne tarafından Lut peygamber ile akrabadır. Tatlı dilli ve sözü tesirliymiş. Güzel ve etkili konuşması (**Hatıybü'ül Enbiya**) en önemli özelliğidir.

Hz. Süleyman

- Hayvanlarla konuşması, güç, iktidar, **ism - i azam** yazılı yüzüğü, **Hüdhüd kuşu**, dünyanın faniliği gibi mucizeleri ile bilinir.
- Süleyman Peygamber şiirde **güç** ve **iktidarın** sembolüdür.
- Dünyadaki saltanatı, rüzgâra, insanlara ve cinlere hükmetmesi, rüzgârların onun tahtını taşıması ve yedi iklimi ona gezdirmesi, hayvanlarla konuşabilmesi gibi mucizelere sahiptir.

- Ayrıca üzerinde **ism-i a'zam** (Allah'ın en büyük ismi) yazılı olan ve kendisine bu güçleri veren yüzüğü (hâtem, mühr), bu yüzüğün bir müddet kendisinden çalınması ile de bilinir.
- Yine doğru karar alma meziyetine sahip olan **Âsaf**ı kendine vezir olarak seçmesi, kendisine hizmet eden ve Sabâ melikesi **Belkis** ile haberleşmesini sağlayan ve onun tahtını getiren Hüd-hüd isimli kuşu, bir sefer esnasında bir karınca (**mûr**) ile görüşmesi gibi özellikler ve durumlar ile geçer.

Hz. İsmail

- İbrahim peygamberin ilk oğlu olan peygamberdir. Annesi Hacer'dir. Sara'nın Hacer'i ve İsmail'i kıskanması sonucu İbrahim Peygamber onları alıp Mekke'ye getirmiştir.
- Zemzem** suyu İsmail'in ayak vuruşlarıyla ortaya çıkmıştır. Burada babası ile birlikte Kâbe'yi inşa ettiler.
- İbrahim bir çocuğu olursa onu Allah'a kurban edeceğini söylediği için İsmail'i kurban etmek üzere süslemiş, hazırlamıştır. İsmail büyük bir teslimiyet göstermiştir. İbrahim bıçağı birkaç kez boynuna sürttüğü halde bıçak onu kesmemiştir. O sırada Cebrail bir koç ile gelmiştir.
- Yemen'de Amelika kavmine peygamber olmuş. 137 yıl ömür sürmüştür. Peygamberimiz İsmail soyundan gelmiştir. Edebiyatta daha çok **Kâbe**, **kurban** ve **Zemzem** dolayısıyla telmih yapılarak anılmıştır.

Hz. Eyyüp

Sabır ile şiirde anlatılır. İshak peygamberin torunudur. Çok zengin olduğu, Şam taraflarında birçok araziye sahip olduğu için Allah onu hesaba çekmiştir. Malı ve mülkü elinde gitmiştir. Evlatları birer birer ölmüştür. Vücudunda yaralar oluşmuş ve kurtlar düşmüş ama o yine şükretmiştir. Sonunda yaraları iyileşmiştir ve Eyüp Peygamber, sabır sınavını kazanmıştır.

Hz. Musa

- Tur dağında Allah'ın hitabına muhatap olması ve Allah'ın ona tecelli edişi, **Firavun** ile olan mücadelesini, elindeki **asayı** yere attığında asanın yılan hâlini alması ve Firavun'un büyücülerini alt etmesi, yine asası ile Nil nehrini ikiye bölməsi, koynuna soktuğu elini bembeyaz ışık saçan bir hâlde çıkarması (**yed-i beyzâ**) mucizeleri ile anılır.
- Mûsâ peygamber bir mucize olarak elini koynuna sokup çıkarınca eli bembeyaz bir nur olurmuş. Buna Yed-i Beyzâ (beyaz el) denir.
- Ayrıca suları kan şeklinde akıtmak, kurbağa yağdırmak, büyük sinek ve çekirgeler sürüsü ortaya çıkarmak, öküz vebası, insan vücudunda yara ve ur çıkarmak gibi mucizeleri bulunur.

Hz. Davut

- Sesinin güzelliği, demiri eliyle mum gibi yumuşatması, Zebur'un kutsal kitap olarak gönderilmesi ile bilinir. Yehûda kabilesi ile İsrailoğullarının peygamberidir. Peygamberlikle sultanlığı şahsında toplamıştır.
- Kudüs'ü fethedip ilk defa başşehir yapan odur. Dört semavî kitaptan biri olan **Zebûr** ona indirilmiştir.
- Eliyle demir plakalardan zırh yaparak geçinirmiş ve devlet hazinesinden yemezmiş. Davut peygamber 70 yaşındayken 40 yıllık sultan olarak vefat etmiştir.
- Cennet'te Kuran-ı Kerim okuyacağı rivayet edilen peygamber, Hz. Davut'tur.

Hz. Salih

- Salih Peygamber bir rivayete göre 85, bir başka rivayete göre 200 sene yaşamıştır.
- Salih Peygamber, Hicaz ile Şam arasında oturan **Semûd** kavmine gönderilmiştir. Bu kavim, dağları oyup sağlam evler yapmıştır. Halk yoldan sapınca Allah onlara Salih'i, peygamber olarak göndermiştir.

- Kendilerine pek çok mucizeler gösterdi. Bunlar içinde en büyüğü, bir kaya içinden gebe bir deve çıkarmasıdır. Deve hemen doğurmuştur. Salih peygamber halkına bu deveye iyi bakmalarını söylediği halde halk deveyi öldürmüştür. Onların isyanları haddi aşınca Allah, gökten şiddetli bir ses göndererek hepsini helâk etmiştir. Yalnızca Salih ve ona inananlar kurtulmuştur.

Hz. Yakup

- İbrahim Peygamberin torunu ve İshak peygamberin oğludur. Eyüp peygamber onun yeğeni olur. Dayısının iki kızıyla evlenmiş ve bunlardan 12 oğlu dünyaya gelmiştir. Oğulları içinde Yusuf ile Bünyamîn aynı anneden doğmuşlardır.
- Babası İshak'ın vefatından sonra **Ken'ân** ilinde kalıp yerine geçmiştir. Allah ona peygamberlik vermiştir. Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya atmalarından sonra onun hasretiyle Beytül - ahzen (**hüzünler evi**) denilen kulübesinde yıllarca ağlamış ve ağlamaktan gözleri kör olmuştur.
- Yıllar sonra oğlu Yusuf, Bünyamîn ile ona gömleğini göndermiş ve gözleri açılmıştır. Ömrünün sonunda Yusuf'un yanında rahat bir hayat sürmüştür. İsrâiliyyat'tan bir rivayete göre Yakup, Yusuf'u daha doğduğundan itibaren çok severmiş. Ona sütanne olması için bir kadın tutmuştur. Ancak kadın Yusuf'a süt verebilmek için kendi bebeğinden ayrılmış ve yavrusuna süt verememiştir. Sonunda kadın Allah'ın da Yakup'u Yusuf'tan ayırması için bedduada bulunmuştur. Kadının bedduası kabul olup oğlunun hasretiyle yıllarca yanmış, tutuşmuştur.
- Yakup peygamberin lakabı **İsrâîl**'dir. Onun soyundan gelenler "Benî İsrâîl (İsrâiloğulları)" diye anılmıştır. Edebiyatta daima Yusuf ile ilgili olarak anılır. Gözlerinin görmez oluşu, yıllarca ağlaması, **külbe-i ahzân**'ı, gözlerinin açılışı vs. telmih konuları ile ele alınır. Âşık bu çileleri yüzünden kendini veya gönlünü Hz. Yakup'a benzetir.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

Hz. Lokman

- Hekimliği ve uzun ömürlü olması ile beyitlerde yer alır.

Hz. Yunus

- Divan şiirinde putlara tapan kavminden kaçması, **denize atılması**, balık karnında yaşaması ile şiirde geçer.

Hz. Yahya

- Zekeriyâ peygamberin oğludur. İsa peygamberden 3 ay veya 3 sene önce doğmuştur. Çok genç yaşta kendisine peygamberlik verilmiştir. Annesi İlyâse, Meryem'in amcasının kızıdır.
- Musa peygamberin şeriatı ile amel etmekten İncil indirilmiş ve onunla amel etmeye başlamıştır. İsa Peygamber'in geleceğini kavmine o haber vermiştir.
- Filistin hükümdarı Herot kendisini çok sevdiği halde Musa peygamberin şeriatına göre kendisine nikâh düştüğü halde İncil'e göre evlenmeleri yasaklanan kardeşinin kızı ile evlenmek istemiştir. Yahya buna karşı çıktığı için kız ve annesi Salome'nin ısrarı üzerine **Herot**, Yahyâ'nın boynunu vurdurarak **şehit** etmiştir. Bu olay, İsa peygamberin göğe çekilmesinden sonra olmuştur.
- 30 yaşında şehit olan Yahya peygamberin katilleri büyük bir azap ile cezalandırılmıştır ve hepsi helâk edilerek soyları kesilmiştir.

Hz. İsa

- İsrailoğullarının son peygamberidir. Kendisine İncil indirilmiştir. İsa Peygamber, bir mucize olarak Meryem'den babasız olarak doğmuştur. İsa, Cebrail'in **Meryem'e** üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir.
- Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermiştir. Ayrıca hiç evlenmemesi, hastaları iyileştirmesi, ölümlere nefesiyle can vermesi ile edebiyatımızda adı geçer.

- Ayrıca zaman zaman güle de benzetildiği olmuştur. 30 yaşında kendisine peygamberlik verilmiştir. 3 yıl süreyle halkı Allah yoluna çağırdıysa da ancak on iki kişi kendisine inanmıştır. Bu on iki kişiye de **havârî** denir.

Hz. İshak

- İbrahim peygamberin ikinci oğludur. Annesi **Sara'** dır. Onu, ihtiyarladığında bir mucize olarak doğurmuştur. **İbrahim** Peygamber'in vefatından sonra yerine İshak geçmiştir.
- İshak peygamberin Ays ve Yakup adlı iki çocuğu vardı. Yakup daha sonra babasının yerine geçip peygamber olmuştur.
- İshak Peygamber Ken'an (Filistin) civarında yaşamıştır. Soyundan birçok peygamber gelmiştir. 160 yıl yaşamıştır.
- **Kuru bir dalı** ellerine alınca yeşertmesi hikâyesi ile bilinir.

Hz. Lut

- İbrahim peygamber zamanında yaşamış olup onun şeriatıyla amel etmiştir. İbrahim Peygamber'in kardeşinin oğludur.
- Kavminin erkeklerinin sapıklıkları birçok hikâyeye konu olmuştur. Kavminin başına gelen felaket ve insanlara ibret olma kıssası ile bilinir.

Hz. İlyas

- İlyas Peygamber, İsrailoğullarına gönderilmiştir. Kavmi, Ba'l adındaki puta tapan İlyas Peygamber, onları Allah'a ibadete çağırdıysa da yüz dönmüşler. Allah da onların memleketinden bereketi kaldırmıştır. Yağmur yağmaz olmuştur. Açlıktan leşleri yemeğe başlamışlar. Sonunda İlyas'ı arayıp bulmuşlar ve sözüne uymuşlar. Sonunda yine azmışlar. O zaman İlyas Peygamber o memleketi terk etmiştir, yerine Elyasa geçmiştir.

- İlyas, Harun peygamberin torunudur. Tevrat ile amel ederdi. İlyas Peygamber bir ara çok sıkıntıya uğramıştır. Kirlarda, mağaralarda yaşamıştır. Allah ona bir şehre gitmesini, orda ne görürse korkmadan binmesini söylemiştir. İlyas orada ateşten bir ata binmiş ve gözden kaybolmuştur.
- Allah onu MÖ 880 yılında böylece göğe çekmiştir. Hızır ile görüştükleri ve her yıl onunla buluşup hacca gittiklerine dair bir rivayet vardır. İlyas karada sıkıntıya düşenlere yardım edermiş. Kıyamete dek yaşayacakmış. Hızır ile İlyas'ın buluştukları güne Hızır-İlyas'tan bozma olarak bugün **Hidirellez** denilir.

Hz. Zekerriya

- Beyt-i Mukaddes'te Tevrat'ı yazan ve kurban kesen odur. Meryem'in dayısıdır. Meryem onun himâyesinde büyümüştür. Çok ihtiyar yaşında iken oğlu Yahyâ dünyaya gelmiştir. Şehit edilişi hakkında iki rivâyet vardır. Birincisi Yahûdilerin Hz. İsa'nın babasız doğması üzerine onunla Meryem hakkında çıkardıkları dedikodudur. İkincisi ise Yahya'nın öldürülme fermanı çıkınca ona yardım etmesidir.
- Rivâyete göre düşmanlarından kaçıp Beyt-i Mukaddes'te bir kavak ağacının içine gizlenmiştir. Ancak eteği dışta kalmıştır. Şeytân da bunu Yahûdilere gösterince onlar da kavak ağacıyla birlikte onu testereyle kesmişler. Bu sırada Zekerriyâ 65 yaşında imiş.

Hz. MUHAMMED

- Son peygamber olup **Hatemül-Enbiya** olarak bilinir. Bütün evrenonun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır, yaratılmışların en mükemmelidir.
- **Miraç** hadisesi, putların yıkılması, ayı parmağı ile ikiye bölmesi, melekler tarafından sünnet edilmesi, bir savaşta parmaklarından su akıtması, yıldızların parlaması, şefaati, hayvanlarla ve cinlerle konuşması, çiçeklerden gül ve en büyük mucizesi Kur'an-ı Kerim ile anlatılır.

DİNİ ŞAHSİYETLER VE KAVRAMLAR

Hz. Ali

- Dört büyük halifenin sonuncusudur. Hz. Muhammed'in amcazadesi ve damadıdır. Soyu anne ve baba tarafından Peygamber soyuyla birleşir.
- İslam dinini kabul eden ilk dört kişiden biridir. 8 – 10 yaşlarındayken İslam'ı kabul ettiği ve yüzünü hiç puta döndürmediği için **kerremallahu veçhe** diye bilinir.
- Hayattayken cennetle müjdelenen 10 kişiden biridir. Peygamber'in Medîne'ye hicreti esnasında yatağına yatmakla canını tehlikeye atıp onun hayatını kurtaran Hz.Ali'dir.
- Bedir, Uhud, Hendek gibi savaşların yanında birçok savaşa da katılmıştır ve Hayber'de destanlaşan bir sancaktarlık yapmıştır.
- Hz. Peygamber'in ölümünden sonra birçok önemli görevde bulunmuş ve Hz. Osman'ın şehid edilmesi üzerine de hilâfet makamına getirilmiştir.
- Hz. Peygamber'in kızı Fatma'dan Hasan, Hüseyin ve Zeynep adlı üç çocuğu olmuştur. Peygamber soyu ondan devam etmiştir.
- **Şâh-ı Merdân**, Merd-i Hudâ, **Şîr-i Yezdân** ve **Haydar-ı Kerrâr** gibi lakablarla anılır.

Hz.Ebû Bekir

- İlk halifedir. Künyesi Ebu Bekr, lakabı Sıddîk ve Atîk'dir. 571 yılında Mekke'de doğmuştur. Peygamberimiz'in İslâm'dan önce ve sonraki dönemde en yakın dostu olmuştur. Kureyş'in ileri gelenlerinden olan Ebu Bekr, Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişidir.
- Mi'rac hadisesini duyduğu zaman hemen inandığı için **Sıddîk** lakabını almıştır. Hicret esnasında Peygamberimiz'in yanında bulunmuştur.
- Kur'ân-ı Kerîmi ilk defa bir araya toplayan odur.

Hz.Osmân

- İslâm'ın üçüncü halifesi olup hayatında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekke'li Beni Ümeyye ailesinden Affan'ın oğludur. Beşinci Müslümandır. Ticaretle uğraşan zengin biridir.
- Peygamberimizin iki kızı (Rukiyye ve Ümmü Gülsüm) ile evlendiği için **Zü'n-Nûreyn** (iki nur sahibi) unvanıyla anılır.
- Hz. Ömer'in şehid edilmesinden sonra halife olmuştur. 82 yaşında Kur'ân okurken şehit edilmiştir. Türbesi Medîne'dedir. İslâm tarihinde Kur'ân-ı Kerîm'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermesiyle önemli bir hamle yapmıştır.

Hz.Ömer

- İslâm'ın ikinci halifesi olup hayatında cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Mekke'li Hattab'ın oğludur. Önceleri koyu bir İslâm düşmanı iken 26 yaşında kırkinci kişi olarak Müslüman olmuştur. Onun İslâm'ı seçmesiyle birlikte artık İslâm açıktan açığa söylenir olmuştur.
- Kızı Hafsa peygamberimizin'in eşi idi. Halife Hz. Ebubekir, vefatından önce onu halife göstermiştir. Zamanında birçok yer fethedip kısa zamanda büyük işler başarmıştır. Kudüs'e gitmiştir. Kadîsiye zaferini kazanmıştır. Orduları Azak denizine dek ilerlemiştir.
- Halifeliği zamanında divân ve kadılık müessesesi kurulmuştur. Doğruluk ve adaletiyle herkesi hayran bırakmıştır ve İslâm'a hizmet etmiştir.
- Zamanında dört binden çok cami ve mescid yapılmıştır. On seneyi aşkın bir zaman yürüttüğü halifeliği döneminde asla adaletten ayrılmamıştır. Bu yüzden kendisine **Fârak** (Haklıyı haksızdan ayıran) lakabı verilmiştir.

Hz.Hasan

- Hz. Ali'nin büyük oğlu, Peygamberimizin torunudur. İslâm halifelerinin beşincisi oniki imamın da ikincisidir

- Muâviye kendinden sonra yerine Hasan'ı halife yapacağını halka duyurunca, oğlu Yezid Şam'dan Medine'ye zehir göndermiş ve Hz. Hasan'ın hanımını çeşitli vaadlerle kandırarak kocasını zehirletmiştir. Vefatında 46 yaşındaydı.
- Yüzü peygamberimize çok benzermiş. Çocuklarına ve soyuna **Şerîf** denilir. Daha çok kardeşi Hüseyin ile birlikte anılır.

Hz.Hüseyin

- Hz. Ali'nin oğlu ve Peygamberimizin torunudur. Oniki imamın üçüncüsü olarak bilinir. Ehl-i beytin beşincisidir. Babası şehit olunca Medine'ye gelmiştir. Muâviye'nin vefatında Yezid'e bîat etmemiştir. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istemişler.
- Yanındaki 72 kişiyle Irak'a doğru yola çıkmıştır. Yezîd bunu haber alınca Şam'dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd'a, onu Kûfe'ye sokmamasını emretmiştir.
- O da Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu göndermiştir. Ömer, geri dönmelerini söylediyse de Hüseyin yola devam etmek isteyince Kerbelâ'da 72 kişi ile birlikte elîm bir şekilde susuz bırakılmış ve sonunda zâlimce şehit edilmiştir.

Hz. Hızır

- Ab-ı hayat (ölümsüzlük suyu) ile bilinir. İskender ile birlikte karanlıklar ülkesi(zulumât)ne yolculuklarında âb-ı hayât (ölümsüzlük suyu)ı arayıp bulması ve İlyas ile birlikte bu suyu içerek ölümsüzlüğe kavuşması, sıkıntıda olanların yardımına yetişmesi ve yardım etmesi ile anılır.
- Ayrıca ayağını bastığı yerlerin yeşile dönüşmesi ile şîirde yer alır.

Hz. Meryem

- **Hz. İsa'nın annesi.** Davûd Peygamber'in soyundan İmran adlı bir zatın kızıdır. Anne-babasının çocuğu olmamış. Onlar da çocukları olursa mabede bağışlamayı adanmışlar. Meryem doğunca oranın imamı **Zekeriyya** peygambere teslim etmişler.
- 15 yaşındayken adı Kur'ân'da geçen **Yusuf Nec-câr'a** nişanlanmış ise de ona varmadan Cebraîl vasıtasıyla üflenip gebe kalmıştır. Yahudiler ona çok eziyetler etmişlerdir. Nişanlısı onu alıp Nâsıra'ya götürmüştür. Filistin kralı Herod, doğacak çocuğun öldürülmesini emredince de Mısır'a veya Anadolu'ya gitmişler.
- Hz. İsa'nın hayatı boyunca annesi Meryem de hayatta imiş. Hz. İsa'nın göğe çekilmesinden bir müddet sonra vefat etmiştir. Divan şiirinde Hz. İsa'yı doğurması, Cebraîl tarafından üfürme yoluyla gebe bırakılması gibi özellikleriyle ele alınır.

Hz.Havvâ

- Hz. Âdem'in zevcesi olup cennette uykuda iken sol kaburgasındaki bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. **Ümmü'l-beşer** (insanlığın annesi) lakabıyla anılır.
- Kız ve erkek, çiftler çiftler 48 çocuğu olmuştur. Âdem'den bir yıl sonra vefat etmiştir. Havvâ ana diye anılır.
- Kadınlarla iyi geçinmek ve onların hatırını hoş tutmak hususunda hadîslerde eğri bir kemiğe benzetilen kadının üzerine fazla gitmemek gerektiği ve çabucak kırılıvereceği anlatılmıştır. Genel olarak ana mânâsında da kullanılmıştır.

Câfer-i Tayyâr

- Peygamberimizin amcazadesi ve Hz. Ali'nin büyük kardeşidir, iman edenlerin otuz ikincisidir. Habeş'e hicret edip Hayber'in fethinde dönmüştür.
- 630 yılında Rum ordusu ile **Mûte**'de yapılan savaşta sancağı taşıdığı sağ eli kesilince sol eline almış, o da kopunca sancağı dişleri arasında taşımıştır.

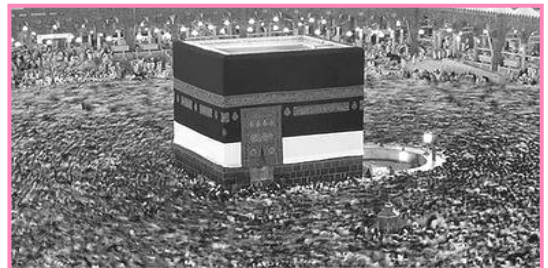
- 41 yaşında bu savaşta şehit olunca Cafer'e iki kolu yerine iki kânat verildiği ve cennette uçmakta olduğu vahyedilince Peygamberimiz bu müjdeyi ashabına söylemiş ve ondan sonra **Tayyâr** (uçan, uçucu) lakabıyla anılmıştır.

Bel'am-ı Bâûr

- Benî İsrail soyundan çok ibâdet eden ve İsm-i A'zam'ı bilen birisiymiş. Hz. Musâ zamanında yaşamıştır. Tefsirlerde anlatıldığına göre, Hz. Musâ, askerleriyle Muâb hükümdarının ülkesini kuşattığı zaman hükümdar Helak, Bel'am b. Bâûr'u para karşılığında Hz. Musa aleyhine duâ etmeye zorlamış. Bel'am önceleri itiraz etmiş, hatta birkaç gece rüyasında bundan men edilmiştir.
- Sonunda dünyalık için duâ etmeye razı olarak İsm-i Azam'ı okuyup bedduada bulunmuştur. O sırada ağzından beyaz bir kuş çıkarak uçup gitmiştir. Sonra da dili sarkıp susuz köpek gibi can vermiştir. Divan şairleri bu hadiseye telmihen beyitler oluşturmuşlardır.

Hacer'ül-Esved

- Kâbe'nin duvarında bulunan kara bir taşır. Peygamberimiz Kâbe'yi putlardan temizlediği sırada Hacer'ül-Esved'e dokunmamıştır. Bilakis hürmet göstermiştir.
- Bu gün de Müslümanlar Kâbe'yi tavaf esnasında Hacer'ül-Esved'in evvelden beyaz olduğunu ama insanların işlediği günahlar yüzünden karardığı söyler. Taşı öperler veya yaklaşırlar, uzaktan selamlarlar.

DİVAN ŞİİRİNDE TARİHİ VE MITOLOJİK KİŞİLER

Cemşid (Cem)

- Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yedi yüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh Peygamber zamanında yaşadığı söylenir.
- İnsanlara faydalı olan birçok sanatı, o icat etmiştir. Güneşin hareketi esasına dayanan güneş yılını o kabul etmiş ve nevrûzu, yılbaşı saymıştır.
- Önceleri İdrîs Peygamber'in şeriatına göre amel eden Cemşid ululuğuna güvenip tanrılık iddiasında bulununca halk bundan yüz çevirmiştir. Dahhâk onun yerine şâh olunca da önce Hind'e, sonra Çin'e kaçmış ve orada ölmüştür.
- Cem meclisi, âyin-i Cem, ayn-ı Cem bu itibarla söz konusu edilir. Efsanevî İran hükümdarıdır. Divan şiirinde genellikle saltanatındaki kudreti, şarabı buluşlu, bütün cihanı gösterdiğine inanılan kadehi, eğlence meclisleri, tahtı ve parlak tacı ile birlikte anılır.

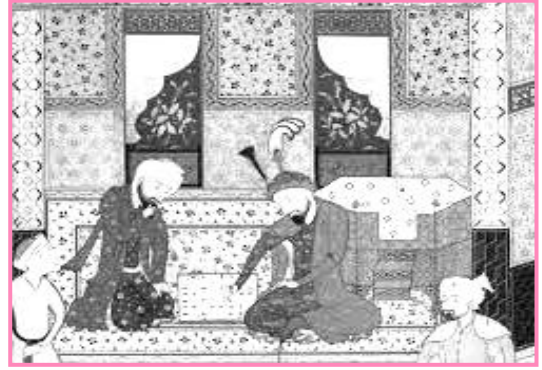
**Hâk'i Cem üzre çıkıp lüle tutup câminı der
Ki kimin var ise bir câmı bugün oldur Cem**

Dahhâk

- Pişdadiyan sülalesinden bir hükümdardır. Cemşid'i öldürerek İran şâhı olan bu şahıs, Şehnâme'de kötülüğün ve zulmün sembolü olarak anlatılır.
- Efsaneye göre, Şeytan Dahhâk'ı iki omuzundan öptüğü için her iki omuzunda iki yılan çıkmış ve bütün çabalarına rağmen bu yılanlardan kurtulamamıştır. Bu yılanlara her gün iki çocuk beyni getirilerek yedirilmiştir. Sıra demirci Gave'nin on sekizinci çocuğuna gelince arkasına topladığı insanlarla ayaklanıp Dahhâk'ı tahttan indirmiş ve yerine Feridun'u geçirmiştir.
- Demirci deri önlüğünü bayrak gibi kullanarak divan şiirinde bu yılanlarla ve zalimliğiyle bir sembol olmuştur. Sevgilinin saçları (zülfü) Dahhâk'ın insan beyni yiyen yılanlarına benzetilmiştir. Bazen de raki-be Dahhâk denilmiştir.

Efrâsiyâb

- Alp Er Tunga'nın Şehnâme'deki adıdır. İran topraklarının tamamını Pişdâdiyân sülalesinin elinden alması ve İran ile yaptığı savaşlar, Şehnâme'de geniş şekilde ele alınmıştır.
- Efsanevî bir kişiliği olan Efrâsiyâb, Büyük İskender'den önce yaşamış olup Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür.
- Edebiyatta kahramanlık sembolü olarak anılır. Turan hükümdarı olan Efrâsiyâb, İran ülkesinin baş düşmanı olarak Şehnâme'de sıkça geçer. Divan şiirindeki kahramanlık ve hükümdarlık sembollerindendir.

Feridun

- Dahhâk'ı yenerek İran tahtına geçen bu efsanevî hükümdârın beş yüz yıl hüküm sürdüğü söylenir.
- Divan şiirinde adaletin, uzun ömürlülüğün ve gücün sembolüdür.
- Feridun bütün Şehnâme boyunca en çok ismi geçen pâdişâhlardan birisi ve hatta en önemlisidir denilebilir. Dünyayı üç oğluna paylaştırmıştır.

Gâve

- Dahhâk'in devrilmesini ve yerine Feridun'un geçmesini sağlayan bir demircidir. Dahhâk'a karşı gelerek halkı isyana sevk etmiş ve demirci önlüğünü bayrak hâline getirerek Feridun'un İran tahtına çıkmasıyla sonuçlanan isyanı başlatmıştır. Gâve, divan şiirinde haksızlığa ve zulme başkaldırmanın sembolü olarak geçer.

📖 **Nerimân:** Şehnâme'deki büyük kahramanlardan Sâm'ın babası, Zâl'in de dedesidir. Neriman pehlivan anlamına gelir. Kahramanlığı ile divan şiirine konu olmuştur.

📖 **Sâm**
Neriman'ın oğlu Zâl'in babası, Minuçihr'in büyük savaşçısıdır. Bir ejderhâyı tek bir vuruşla öldürdüğü için "Tek vuruşlu Sâm" diye de anılır. Sâm, divan şiirindeki **kahramanlık** sembollerindendir.

📖 **Zâl**

- Neriman'ın torunu, Sâm'ın oğlu ve Rüstem'in babasıdır. Efsaneye göre bütün tüyleri bembeyaz olarak doğar. Bu yüzden Sâm ondan korkar ve onu istemez. Zâl'i efsanevî bir kuş olan Simurg'un yaşadığı Elbûrz dağına bırakırlar. **Simurg** onu alıp besler. Daha sonra pişman olan Sâm gelip onu dağdan alır.
- Şehnâme'deki büyük kahramanlardan biri olan Zâl, ok atmasıyla meşhurdur. Saç, kirpik ve kaşları bembeyaz olarak doğduğundan, **yaşlı bir insan** olarak tasavvur edilen Zâl, divan şiirinde **yaşlılığın** sembolü olmuştur.

**Ey Fuzûlî dehr Zâl'inin firibinden sakın
Olma gâfil er kimi depren işin merdâne tut**

📖 **Rüstem**

- Sâm'ın torunu, Zâl'in de oğludur. Olağanüstü özelliklere sahip bir çocuk olarak doğmuştur. Küçük bir bebekken bile büyük bir insan gibi yiyip içen ve çok güçlü biri olan Rüstem, Turan hükümdarı Efrasiyâb'ı da dize getirmiştir. Ayrıca esir edilmiş olan Keykavus'u kurtaran ve Hefthân adı verilen ve kimsenin geçemediği tehlikeli yolu geçen iki kişiden biridir. Rüstem'in meşhur atının adı Rahş'tır. Rüstem divan şiirinde **kahramanlık** ve **güç** sembolü olarak geçer. Efrasiyap ile savaşması ve Siyavuş'u öldürmesiyle ünlüdür. Rüstem'in adı zülf, kaş, göz, gamze gibi öldürücü ve hilekâr özelliklerle birlikte çok kullanılır.

**Almış ele Rüstem gibi şımşirini gamze
Olmuş ana müjgânları saf saf sipeh-i mest**

📖 **İsfendiyâr**

- İranlıların efsanevî kahramanlarından biri olup Heft-hân adlı türlü tehlikelerle dolu yolu geçen iki kişiden biridir. Aynı yolu geçen diğer kişi de Rüstem'dir. Rüstem'le yaptığı savaşta ölmüştür. Divan şiirinde **kahramanlık** sembolü olarak ve Rüstem'le yaptığı savaşla anılır.

📖 **Kahraman**

- Çocukken devler tarafından kaçırılarak büyütülen fakat dev olmadığını anlayınca onlarla savaşarak bir gergedan sırtında ülkesine geri dönen bir kahramandır.
- Divan şiirinde yiğitlik sembolü olup **Kahraman-ı Katil** adıyla anılır. Sevgilinin gözü için kullanılır.

📖 **Keyhüsrev**

- Uzun yıllar padişahlık yapmış ve imparatorluğun sınırlarını Hindistan'a kadar genişletmiş bir İran hükümdarıdır. Divan şiirinde **güç** ve **ihtişâm** sembollerindendir. Keykâvus'un torunu ve Siyâvuş'un oğludur.

**Hüsrev-i gül gerçi kim derd-i şifâdan dağ idi
Şimdi Keyhüsrev gibi izhâr-ı şevket eyledi**

📖 **Keykubâd**

- Şahsız kalan İran tahtına Zâl'in tavsiyesiyle geçen ve ülkeyi adaletle yöneten bir hükümdarın adıdır. Divan şiirinde de daha çok adaletiyle öne çıkar.
- İran'ın Pişdâdiyân sülâlesinden sonra gelen Şah sülâlesi Keyâniyân'ın ilk hükümdarıdır.
- Key lakabını ilk defa kullanan odur. Adaletiyle ün salmıştır. Büyük Selçuklu sultanı Keykûbâd ile bunun hiç bir alâkası yoktur.

**Şâh-ı Cem-kadr ü Keykubâd-nijâd
Hazret-i Hân Mehmed İbni Murâd**

Minuçihr

- Büyük dedesi Feridun'un yerine tahta geçen ve 120 yıl saltanat süren bir İran hükümdarıdır. Emrindeki Neriman ve Sam gibi kahramanlar sayesinde büyük savaşlar kazanmıştır. Divan şiirinde de saltanatı ve kahramanlığıyla anılır.
- İreç'in ölümünden sonra tahta geçmiş ve amcaları Selm ile Tur'u öldürerek babasının intikamını almıştır. Çok uzun yaşamış ve saltanat sürmüştür

**Minûçeher'in solar gül çehresi bîm-i sîtilinden
Ne dem Efrâsiyâb-âsâ girse rezme merdâne**

Nûşirevân

- Rivayete göre Kistrâ unvanıyla anılan ilk İran şahıdır. Adaletiyle ve **Tâk-ı Kistrâ** adlı meşhur sarayıyla ünlüdür. Sarayına bir çan bağlattığı ve kendisiyle görüşmek isteyenlerin bu çanın zincirini çekerek onu çağırıldığı ve şikâyetini ve ihtiyacını söylediği rivayet edilir.
- Divan şiirinde de sarayı, çanı ve adaleti ile anılır. Lakabı **Âdil** olup adı çok sık kullanılır.

**Serverâ bir bende-i lâ-kayddır kapında adi
Tutamazdı anı zincire çekip Nuşinrevân**

Hüsrev

- Nûşirevân'ın torunudur. Şiirde "Hüsrev u Şîrin" hikâyesinin erkek kahramanı olarak geçer. Hüsrev-i Pervîz diye de anılır.
- Divan şiirinde de padişahlığı, Şîrin'e olan aşkı ve efsanevî iki atı **Gülgün** ve **Şebdîz**'le birlikte anılır. Hüsrev sultan anlamına da gelir. Hüsrev, Şîrin'e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuştur, tarihî kişiliği ortadan kalkarak tamamen efsânevî bir karaktere bürünmüştür.
- Hüsrev'le ilgili en önemli efsânelerden birisi onun yaptırmış olduğu sarayla ilgilidir. Yine Hüsrev'in sahip olduğu hazineler dillere destan olmuştur.

**Cân-ı şirinden geçe Husrev dahi Ferhâd-veş
Ger nihâl-i kaddün üzre göre tasvîrün senün**

Siyâvuş

- Keykavus'un oğlu olan Siyavuş, Rüstem tarafından büyük bir kahraman olarak yetiştirilmiştir. Çok güzel biri olan Siyavuş'a üvey annesi âşık olmuştur fakat Siyavuş ondan yüz çevirdiği için iftirasına uğramıştır.
- Bu iftira yüzünden Turan hükümdarı Efrasiyâb'ın yanına giderek onun kızıyla evlenmişse de yine atılan iftiralarla Efrâsiyâb tarafından boğazlatılarak öldürülmüştür.
- Divan şiirinde kahramanlığı ve daha çok uğradığı iftiralar sonucunda **haksız yere öldürülme** sembolü olarak anılır. Şehnâme'deki bu aşk hikâyesi ile **Yusuf ile Züleyha** hikâyesi arasında pek çok benzerlikler hemen göze çarpmaktadır.

**Baglamışdur rişte-i re'yün nice Dârâları
Lâle gibi dagdârındur Siyavuş-ı Keyân**

Dârâ

- İran'ın Keyâniyân sülalesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd. Ayrıca "hükümdar" anlamı da olan Dârâ, Avrupa'da Pers kralı "Darius" olarak bilinir. Dârâ, Büyük İskender ile yaptığı savaşta ölmüştür.
- Dârâ-yı Kebîr (Büyük Dârâ) olarak anılır ve çok zaman İskender ile birlikte savaş sahnelerinde yer alır. İhtişam ve ululuk sembolü olarak ele alınan Dârâ, İskender'in bir hilesi sonucu mabeyincisi tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.
- Hatta ölerken İskender'e kızı Ruşeng ile evlenmesini ve ailesini koruyup gözetmesini vasiyet etmiştir. Dârâ, Keyâniyân sülalesinin son padişahı olup Pers İmparatorluğunun son hükümdarı olarak kabul edilir.
- İsfendiyar oğlu Behmen'in oğlu olarak da gösterilen Dârâ, bir rivâyete göre savaştan kaçarken ölmüştür. Her ne olursa olsun Şehname'nin başlıca kahramanlarından.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

İskender

- Divan şiirinde Kur'ân'da adı geçen Zülkarneyn ile Makedonyalı Büyük İskender birbirine karıştırılmış ve ikisi aynı şahısmış gibi kabul edilmiştir.
- Şiirde **âb-ı hayat** (ölümsüzlük suyu) ı aramak için "zulümât (karanlıklar ülkesi)"a gitmesi, Hızır ile olan hikâyesi, dünyayı gösteren aynası (âyine-i İskender), Ye'cüc ve Me'cüc adı verilen bir kavmin yayılmasını engellemek için yaptırdığı sedd (**sedd-i İskenderî**) ve dünyaya hâkim olması ile anılır.

**Safha vü meylin ideydi la'lden billûrdan
Benzedürdüm câmuna âyine-i İskender'i**

Bihzâd

- Hüseyin Baykara**'nın ressamlarından. Büyük bir Türk minyatür ressamıdır. Herat'ta yaşamıştır. Baykara ve Nevai'den teşvik görmüştür. Eserleri hala müzelerde sergilenmektedir.
- Divan şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen ve sevgilinin güzelliği anlatılırken kendisinden bahsedilen bir kişidir. Büyük bir **minyatür** ustası olan Bihzad, Behzad olarak da geçer.

**Rengin eder evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti vermez sanem-i nakşına Bihzâd**

Behmen

- İran mitolojisine göre Isfendiyar'ın oğlu olan Erdşîr'in lâkabıdır. Kelime sıfat olarak "zekî, anlayışlı" anlamlarına gelir.
- Şehnâme'de Zerdüş'te inen meleğin adı da Behmen olarak kayıtlıdır.

Cengiz

- Büyük Moğol hükümdârı olup asıl adı Timuçin'dir. Moğol devletinin sınırlarını Avrupa'nın ortalarına kadar genişletmiştir.
- Divan şiirinde daha çok sahip olduğu topraklarla, **saltanat** gücüyle ve **zalimliğiyle** anılır.

Ehrimen

- Şeytan** anlamında kullanılır. Ahura Mazda'nın karşısındadır. Zerdüş'tün doğumuyla yeryüzünden kaçmıştır.
- Mazdeist inancının temel özellikleri arasında yaygın olarak yer alan inancıya göre Ahura Mazda ile Ehrimen'in on iki bin yıl boyunca savaş halindedirler. Bu mücadelenin sonunda Ehrimen'in yenileceği, daha sonra da kıyametin kopacağı kabul edilir.
- Ehrimen, **şeytan** ve **iblis** kelimelerinin karşılığı olarak kabul edilir.

**Mest olup uyurken öpmüş la'i-i cânânı rakib
Ehrimenler hâtemi almış Süleyman bî-haber**

Bijen

- Şehnâme'de mâcerâları anlatılan büyük kahramanlardan Giv'in oğlu, Rüstem'in torunudur. Bijen de olağanüstü kahramanlardır. Babası daha çocukluğunda onun büyük bir cengâver olacağını anlamıştır.
- Bijen Efrasiyab'ın kızı **Münije**'yi bir av esnasında görür ikisi birbirine âşık olur. Münije bir sandık içinde Bijen'i saraya götür. Bu olayı Efrasiyap duyunca önce Bijen'in öldürülmesini emretse de sonra affedip bir kuyuya hapseder.
- Kuyuda yedi sene kalan Bijen Rüstem tarafından kurtarılır ve Münije'yi alarak başka diyarlara götürür. Daha çok Efrasiyap tarafından içine atıldığı kuyu ile birlikte anılır. (**Çâh-ı Bijen**) .
- Bu durumda, sevgilinin çene çukuru (zenehdân) Çâh-ı Bijen olarak anılır, zaman zaman bu kuyu ile **Hârut - Marut**'un hapsedildiği kuyu birbirine karıştırılır.

**Mümkün olursa zenehdânı çehinden geç gönül
Niçe Rüstem'ler düşüpdür işbu çâh-ı Bijen'e**

Erdşir

- Eski İran hükümdarlarından birkaçının adıdır. Erdşir, Burhan-ı Katı'ya göre öfkeli, gazaplı aslan mânâlarına gelir. Ayrıca kesinlikle korku ve endişe duymayan bahadır, yiğit kişilere de erdşir adı verilir.
- İran hükümdarları içinde Erdşir lakabını taşıyan en önemli pâdişâh Behmen b. İsfendiyar'dır. Burhan-ı Katı'ya göre Sasaniler sülalesinin ilk pâdişâhına da Erdşir denir.
- Erdşir de divan şiirinde kahramanlık sembolü olarak kullanılan Şehnâme kahramanlarından birisidir.

**Behrâm-ı vakti gûra yetürdi bu sayd-gâh
Var işigine hidmet-i Şâh Erdşiri gör**

Giv

- Rüstem'in damadı, Bijen'in babasıdır. Şehnâme'de mâcerâları geçen olağanüstü kahramanlardır.
- Yaşadığı müddetçe İran'la Turan arasındaki savaşlarda bulunup birçok kahramanlık göstermesi ve pek cesurâne davranışlarıyla sık sık adından bahsedilir.
- Bilhassa Efrâsiyâb'ın elinde esir olarak bulunan Keyhüsrev'i Çin diyarından İran'a getirmesi ve yedi yıl süren bu mâcerâsı dolayısıyla kendisine özel bir önem atfedilir.
- Birtakım sihirli özellikleri olan ve giydiği kişiyi tehlikelere karşı koruyan Siyavuş'un zırhı Giv'in esrarengiz takımlarından biriydi ki bu zırhı oğlu Bijen savaşacağı anlarda Giv'den istemekte ve ancak onu giyince savaşa girişmektedir.
- Giv, Keyhüsrev'i Çin diyarından ve esaretten kurtarıp getirmesinin karşılığı olarak bir hediye ile taltif edilmek istenince hiçbir şey istemiyor, sadece Siyavuş'un zırhını alıyor. Bu zırhın olağanüstü özellikleri vardır: "O, öyle bir demirden yapılmıştır ki ona sudan ve ateşten bir zarar gelmediği gibi / Mızrâk, kılıç ve hatta Hind kılıcı da işlemez."

**Şeh-i zamâne Süleyman-ı ins ü cin ki anun
Kemine kullandır Bijen ü Giv ü Hûşeng**

Huşeng

- Şehnâme'ye göre Kiyumers'in torunudur. Devi öldürür ve Ehrimen'in oğlu tarafından feci şekilde öldürülen babasının intikamını alır.
- Dedesinin yerine pâdişâh olur ve 40 yıl pâdişâhlık yapar. Dünyayı imar etmiş, demiri keşfetmiş, ondan çeşitli aletler yapmıştır. Sulama kanalları açmış, ekin ekmeyi ve tohum serpmeyi öğretmiştir.
- Ondan önce insanlar vücutlarını elbise yerine ağaç dallarıyla örtermiş. Şehnâme'ye göre ilk defa ateşi bulan kişi de Huşeng'dir. Huşeng yılanı vurmak için bir taş atıyor, taş bir kayaya çarpıyor, kaya ikiye ayrılıyor, çarpmanın neticesi ateş çıkıyor, böylece Huşeng ateşi keşfediyor ve Tanrı'ya hamdediyor. Akabinde de ateşe tapmaya başlıyor
- Divan şiirinde adına pek fazla rastlanmayan Hûşeng daha çok bir kahramanlık sembolüdür.

**Şeh-i zamâne Süleyman-ı ins ü cin ki anun
Kemine kullandır Bijen ü Giv ü Hûşeng**

Kiyumers

- Şehnâme'ye göre Farsların ilk pâdişâhı, aynı zamanda mitolojiye göre ilk insandır.
- Şehnâme'ye göre başına ilk defa taç konulan kişi imiş. Bundan evvel insanlar giyinmeyi ve yemek pişirmeyi bilmezmiş.
- Dünyada gizliden gizliye kendine düşmanlık besleyen Ehrimen'den başka düşmanı yoktur.
- Kendisine Tanrıdan özel elçiler geliyor ve ona haberler getiriyor. Türlü türlü hayvanlardan, kuşlardan ve perilerden ordusu varmış. 30 yıl pâdişâhlık yapmıştır.
- Kiyumers, Şehnâme'ye göre ilk pâdişâhdır. Fakat bu kişiye İran mitolojisindeki "ilk insan" gözüyle bakanlar da vardır.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

Keykubad

- Şehnâme'de adı geçen hükümdarlardan biridir. Keykubad, Şehnâme'de adaleti çokça övülen bir hükümdardır. Divan şiirinde de daha çok bu yönüyle anılır.

Tahmurs

- Şehnâme'de adı geçen efsânevî İran pâdişâhlarından birisidir. Hakkında fazla bilgi yoktur. Şehnâme'ye göre Huşeng'in oğludur. Lakabı Devbağlayan'dır.
- Vahşi hayvanları ehilleştirmiş. Horoza davul çalındığı vakit ötnmesini öğretmiş. Ehrimen'i yakalayarak onu at gibi kullanmıştır. Devlerle savaşmış, onları yenmiştir.
- Devler kendilerini bırakmaları karşılığı ona yeni bir sanat öğretmeyi teklif etmiştir. Devler ona yazı yazmayı (alfabe) ve otuzu aşkın dili öğretmişlerdir. 30 yıl hükümdarlık yapmıştır ve ölmüştür.

Fağfur

- Çin hükümdarlarının unvanıdır. Ayrıca İskender zamanında yaşamış ve Asya'nın tümüne 62 yıl hükümdarlık yapmış bir padişahın adıdır.
- Divan şiirinde büyük bir padişah olması özelliğiyle ve genellikle **Çin** sözcüğüyle birlikte anılır.

**Neşe tuhsil ettiğin sağar da senden gamlıdır
Bir dokun bin âh dinle kâse-i fağfurdan**

Mânî

- Divan şiirinde daha çok ünlü bir **ressam** olarak geçer. Behram tarafından derisi yüzülerek öldürülmüştür. Divan şiirinde resim yapma yeteneği ve duvarları onun yaptığı resimler ile süslü **Nigârîstan** adlı bir mabedle birlikte anılır.
- Sevgilinin güzelliği bahsinde çok sözü edilen bir imajdır. Bihzâd ile birlikte anıldığı da olur. Sevgilinin saç ve aşığın kendisi Manî'ye benzer.

**Kesmeyle bezm-i aşkı ey Mânî-ı mahahbet
Ol bezme cân-ı zûrî târ-ı rübâb göster**

Nemrûd

- Bâbil ülkesinin kurucusu sayılan ve Babil Kulesi'ni yaptıran kral olup **H. İbrahim**'i ateşe attırmasıyla ünlüdür. Yaşadığı dönem MÖ 2640 yıllarına rastlar.
- Kelimenin doğru okunuşu Nimrûd olup bütün Bâbil hükümdarlarına verilen bir unvân olduğu da sanılmaktadır. Nemrûd, İbrahim peygamberi ateşe attırdıktan sonra da imân etmemiştir.
- Rivâyete göre burnundan giren bir sinek beynini kemirmiştir. Bundan rahatsız olduğu için etrafı pamukla çevrili bir tokmak ile başını yavaş yavaş tokmaklatırır. Birgün tokmakçı, pamuğun içine bir gürz koyup başına vurmuş ve öldürmüştür.
- Edebiyatta daha çok H. İbrahim ile ilişkisi anılır ve sevgilinin yanağı, yüzü, aşkı, âşığa çektiği acılar için sözkonusu edilir.

**Aks-i ruhsaunla mir'ât-ı Sikender didiler
Halilem âteş-i Nemrûd buldum kendüme**

Hülâgû

- Cengiz'in torunudur. İran toprakları üzerinde İlhanlı devletini kurmuştur. Çok kan dökmüş bir padişah olduğu için divan şiirinde daha çok bu yönüyle anılır. Zalimliğin sembolüdür.
- Divân şiirinde yağma, çapul ve kötü niyetli padişah kişiliğiyle anılır.

**Ne semte azm-i Hülâgûyı gamze kim etmiş
Sevâd-ı sürmeyi dümdâr leşker-i nighin**

Karûn

- H. Musa zamanında yaşadığı ve onun akrabalarından veya kavminden olduğu bilinir.
- Hazinelerinin anahtarlarının 40 deve tarafından zor taşındığı bilinir. O çok **zengin** ama **cimri** ve **zâlim** bir kişiymiş.

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

- Allah kendisine çok büyük bir servet verdiği halde zekât vermeyip servetiyle kibirlenmiş. Sonunda Hz. Musa'nın duası ile servetiyle birlikte yere geçmiştir.
- Önce fakir bir kişiyimş. Hz. Musa ona ilmi kimyâyı öğretmiş ve o da zengin olmuştur. Bir ara Musâ peygamber yere emretmiş ve yer onu beline kadar yutmuş. Sonra zekât verdiğini söylemiş ve kurtulmuştur.
- Ancak sonra malından vermeye yine kıyamamış. Sonra onu ve hâzinesinin tamamını yutmuştur. Daha çok divan şiirinde zenginlik ve cimrilik sembolü olarak kullanılır. Karûn'un hâzinelerine genelde **Genc-i Revân** denilmiştir.

Asaf

- İslam kaynaklarında Asaf b. Berahya şeklinde geçen, Hz. Süleymân'ın veziridir.
- İsm-i Azâm'ı bildiğinden dolayı Sebe kraliçesi Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar getirdiğine inanılmaktadır.
- Genellikle memdûhu övmeye istifade edilen bir mef-hûmdur.

Azer

- Hz. İbrahim'in put yapıp satmakla geçinen ve Kur'an-ı Kerim'de anılan babasının adıdır.
- Azer'in putları sağlamlığı ve güzelliği ile meşhurdur.

Câlûd

- Kuran'da Hz Davut'un dev Talud'a (Yahudiler, Câlûd olarak ifade eder) karşı savaşıp sapanıyla attığı taşla Dev Kral Talut'u (Câlûd) mağlup etmesi "Allah'ın izniyle onları hemen hezimete uğrattılar. Davut da Câlût'u öldürdü. Allah ona mülk ve hikmet verdi. Dilemekte olduğu şeylerden de ona öğretti." (el-Bakara) şeklinde geçmektedir.
- Kuran'da Davut'a Zebur'u verildiği, dağların ve kuşların Davut'la Süleyman'ı yücelttiği ibareleri de geçer. Beyitte geçen "Câlût'un divan şiirinde anılan özelliği Hz. Davut'un sapanıyla öldürdüğü kişi olmasıdır.

Şeddâd

- Ad Kavmi hükümdarlarından olan Şeddâd, Hûd Peygamber'in dine davetini ve onun peygamberliğini reddettiği için yaptırdığı İrem Bahçeleri'yle birlikte helak olmuştur.
- Edebiyatımızda zulmün timsali ve İrem Bahçeleri'ne yaptırdığı binalar dolayısıyla konu edinilmiştir.

Ye'cûc - Me'cûc

- Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan gelen ve Kurân-ı Kerim'de iki yerde geçen kabiledir.
- Bu kabilenin ortaya çıkışının kıyâmet alameti olacağına inanılmaktadır. Bu kavmin öne çıkan özellikleri belalı olmaları, yeme içmede aşırılığa kaçmaları ve insanlığı sıkıntıya sokacak olmalarıdır.
- Divan edebiyatında kötülük ve şer timsali olarak yer verilen Yecûc Mecûc, yıkıcılığı nedeniyle gam ve kederle ilişkilendirilmiştir.
- Şâirler, özellikle memduhu överken Zülkarneyn tarafından bu kabilenin seddin arkasına hapsedilmeleri olayına da telmihlerde bulunmuştur.

**Yapup bir kala vü bir hân-ı âlî
Fiten ye'cûcine sed çekdi el-ân**

İbrahim Edhem

- Belh sultanının oğlu olup genç yaşta çıktığı tahtı tâcı dervişlik yolunda feda etmiştir. Edebiyatta genellikle bu sebeple anılmaktadır. Şâirler onun bu fedâkârlığına övgülerde bulunmuş ve onu menkıbeleri dolayısıyla çeşitli hayallere konu edinmişlerdir.

Behmen

- Behmen, İran hükümdarlarından İsfendiyar'ın oğludur. Tarihçilere göre, fermân ve mektuplara Tanrının adını yazarak başlayan ilk hükümdardır. Adaletiyle ün kazanmıştır. Onun döneminde herkes refah içinde yaşamıştır

📖 **Circis**

- İsa Peygamberden üç asır sonra yaşadığı ve peygamber olup olmadığı hakkında çeşitli rivayetlerin bulunduğu kişidir. İnsanları dine davet etmiş; fakat kavmi tarafından 70 defa öldürülmesine rağmen tekrar dirildiğine inanılan Circis, edebiyatımızda daha çok bu olağanüstü haliyle yer edinmiştir.

📖 **İmran**

- "Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Meryem'in babasının adı olarak geçmektedir. Tevrat'a göre ise İmran, Hz. Musa, Harun ve kız kardeşleri Meryem'in babası olup İsa'nın annesi Meryem'le bir alakası yoktur. Bu sebeplerle Kur'an'da adı geçen İmran'ın kim olduğu hususunda İslâm âlimleri tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür.

📖 **Sinimmar**

- İran şahlarından Numan bin Münzir'e Havernak Saray'ını yapan mimardır. Numan bin Münzir için Hira'da bir köşk yapar. Bunun bir eşini daha kimseye yapmasın diye Numan bin Münzir o köşkün üstünden Sinimmar'ı attırıp öldürtür. Böylece ödüllendirilmek yerine cezalandırılmış olur.

📖 **Şâh-ı Mâran**

- Şâh-ı Mâran"ın divan şiirinde anılan özelliği, "baş insan, gövdesi yılan şeklinde olan bir hayvan" olmasıdır. Bu sebeple beyitlerde konu edinilmiştir.

📖 **Hâmân**

- "Kur'an'da Hz. Musa dönemindeki Firavun sarayının bir yetkilisi olarak anılan kişidir. Kur'an'da adı geçen Hâmân'ın kimliği ve göreviyle ilgili olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır.
- Kurân-ı Kerim, Hz. Musa'nın Firavun ve Kârûn'la birlikte Hâmân'a da gönderildiğini ifade ettiğine göre Hâmân önemli bir şahsiyettir. Diğer taraftan Firavun'un ondan bir kule yapmasını istemesi, Hâmân'ın Mısır yönetiminde Firavun'dan sonra gelen ona çok yakın bir kişi olduğunu gösterir.
- Bundan hareketle Hâmân'ın başvezir olduğu ileri sürülmüşse de Kur'an'da onun vezirliğinden söz edilmemiştir. Klasik şiirde Hâmân, kötülüğü ve tanrılık iddiasındaki Firavun'a desteğiyle ele alınmaktadır.

📖 **Câmasb**

- Danyal Aleyhisselâm'ın oğludur. Şahmaran'dan öğrendiği ve babasının kendisine bıraktığı kitapta edindiği bilgilerle bütün dünyanın sırlarına vâkıf büyük bir hâkim olur. Câmasb'in başından geçenleri ve Şahmaran'ın yanında geçirdiği günleri anlatan Câmasbnâme adında bir eser bulunur. Eser, Abdî tarafından kaleme alınmıştır. Divan şiirinde karşımıza çıkan Câmasb, bilgeliği yönü ile ele alınmıştır.

📖 **Zulumat**

- Zulmet veya Zulumat ülkesi olarak denilen bilinmeyen ve efsanevi bir yer olan ülkedir. Ab-ı Hayatı bulmak amacı ile dünyayı dolaşan ve fetheden İskender, Hızır ile birlikte Zulumat ülkesine kadar gelmişlerdir. İlyas ve Hızır bir çeşme başında oturup balık yerler. Bu esnada pişmiş bir balığın canlandığını gören Hızır, ab-ı hayatın bu su olduğunu anlamıştır. Hızır atıyla birlikte bu suya girerek sudan da içmiş, yanın da bulunan İlyas'a da bu sudan içirmiştir. Hızır bu sudan içmesi için İskender'i de çağırmayı düşünmüş ama tam o anda su ortadan kaybolmuştur. Ama Hızır, İlyas ve Hızır'ın atı artık ölümsüz olmuştur.

📖 **Semender**

- Ateşte yanmayan bir çeşit efsanevî hayvandır. Denizatına benzeyen kuyruklu bir hayvan imiş. Bu hayvanın ateşe girdiği zaman bir çeşit yağlı madde ifrâz ederek kendini koruduğu rivâyet edilir.
- Başka bir rivâyete göre semender yalnızca ateşte yaşar ve ateşten çıkınca ölmüş. Bunun bir kuş olduğunu söyleyenler de vardır. Hindistan'daki mecusîlerin devamlı yaktıkları ateşte ısının artmasıyla semender denilen kanatlı bir böcek hasıl olurmuş. Ancak efsanevî semenderi gördüğünü söyleyen kimse yoktur.

**Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûy-bâr âteş
Semender-tyinetân-ı aşka bestir lâle-zâr âteş**

📖 **Kaknûs**

- Gayet büyük ve efsanevî bir kuştur. Rüzgâr estikçe çok delikli gagalarından çeşit çeşit sesler çıkarmış.
- Çeşitli renk ve şekillerle süslüymüş. Gagasındaki 360 delik nedeniyle çıkardığı sesleri ile etrafında toplanan kuşları yiyerek geçinirmiş.
- Bir sene yaşadıktan sonra çalı çırpı toplayıp üzerine çıkarak ötmeye başlamış.
- Ötüşü kendisini coşturunca kanatlarını çırpıya başlar, kanatlarının çıkardığı kıvılcımlardan otlar tutuşur ve birlikte parlak bir alevle yanarlarmış. Geride kalan küllerinden bir yumurta ortaya çıkar ve yavru doğurmuş. Musikâr kuşu olarak d bilinir.
- Eski musikî bilginleri, bu kuşun çıkardığı seslerden esinlenerek musikî ilmini icat etmiştir.

**Kaknûs-ı âşiyân-ı muhabbet değil midir?
Kendi demiyle âşık-ı muztar kebâb olur**

📖 **Anka**

- Adı olan kendisi olmayan bir kuştur. Diğer adı **sîmurg** dur. Bu kuş **Kaf**dağında yaşayan, çok yükseklerde uçması, yere konmaması, üzerinde otuz değişik renkten tüy bulunması ve "kanâat" ve "istiğnâ" sembolü olarak şiirde yer alır.

- Boyu uzun olduğu için "anka", avlarını alıp uzaklara doğru uçtuğu için "muğrip" sıfatıyla anılır. Bir rivayete göre anka cennet kuşuna benzer yeşil bir kuşmuş bu yüzden de ona "zümrüdüanka" denilirmiş.
- Anka kuşu **Kaf**dağı ile beraber tenasüplere konu olur. **Şehname**'ye göre Zaloğlu Rüstem'i anka (simurg) beslemiş olduğundan bazen Rüstem'le de ele alınır.

**Cife-i dünya değil kerkes gibi matlûbumuz
Bir bölük ankalarz Kaf-ı kanaat bekleriz**

📖 **Hümâ**

- Bu da anka gibi efsanevî bir kuş olup kemikle beslenirmiş. Gölgesi kimin üzerine düşerse o kişinin talihi açılır, hatta padişah olurmuş. **Devlet kuşu, talih kuşu** olarak kabul edilir.
- Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andırır bir kuşmuş. Eskiden bir meydanda hümâ uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan hümâ bir devlet kuşu olarak bilinir.
- Yine hümâ göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş.
- Edebiyatımızda refâh, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Çok zaman Anka veya Sîmurg ile karıştırılmıştır.
- Hümâ kelimesi ile birçok terkip yapılmış olup hemen hepsinde talih ve baht açıklığıyla ilgili düşünceler hâkimdir.

Örnek

**Ol şeh-i hüsnün gözü üzre bakanlar kaşına
Sâye-i perri Hümâ düşmüş sanırlar başına**

**Hevâ o rütbe latif ü o rütbe cân-perver
Per-i hümâ bitirir üstühân-ı nevkte tîr**

DİVAN EDEBİYATINA GİRİŞ

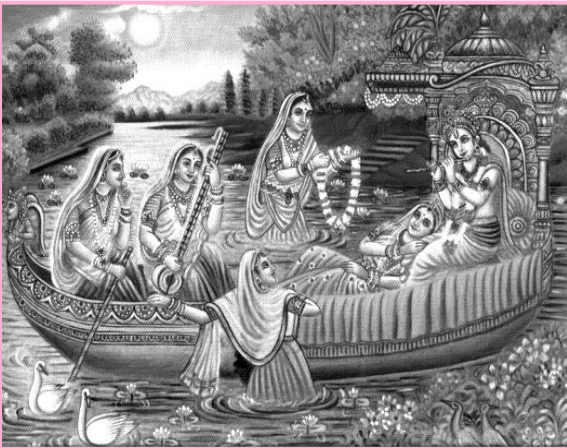
📖 Nergis

- Nergis divan şiirinde bir çiçek ve kendini beğenmişliğin sembolü olarak geçer. Ayrıca nergis, mahmur gözden kinaye olarak da kullanılır.
- Mitolojiye göre Narsis (Narkisos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis birgün dereye kendi aksini görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar. Başka bir efsâneye göre bir ırmak ile perinin oğludur.
- İnsanlar ve periler buna âşıktır. Hatta Ses adlı peri onun aşkıdan ölmüş ve bir taşa dönmüş. Şarkta bir efsaneye göre de Gül ile Nergis arasında bir aşk yaşanmış. Bu iki sevgiliden Nergis göz şeklinde bir çiçek haline sokulmuş ve kıyamete dek hicrân ve intizâr çekmeğe mahkûm edilmiştir.
- Bütün bu efsanelerde nergis ile göz arasında yakın bir ilişki vardır. Sevgilinin gözü nergistir. Baygın ve şehlâ bakar, intizâr çeker, mesttir vs.

**Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyâmete dek çeksin intizâr**

**Aceb mi tutsa el üstünde nergisi dildâr
Ezelden aralarında göz âşinâlığı var**

**Cihânı etmeğe bir lahzada harâb sana
Yeter ol nergis-i mahmûr-ı nîmhâb sana**

📖 Bûlbûl

- Türk ve İran edebiyatlarında başta âşık oluşu ve sesinin güzelliği olmak üzere çeşitli özellikleri sebebiyle adı en çok geçen kuştur.
- Aslı Farsça olan kelime sonradan Arapçaya da girmiştir. Bûlbûl için andelîb ve hezârdan başka sesinin güzelliği dolayısıyla hezârdestân (bin bir türlü hikâye söyleyen), hoş-hân (güzel okuyan), hoşgû (güzel söyleyen), hoş-âheng (güzel sesli) kelimeleri de kullanılır.
- Bunların yanında zeindhân (güzel sesli kuş), zendvâf, zendbâf, zendlâf (bûlbûl), mûrg-i bâğ (bahçe kuşu), mûrg-i çemen (çimen kuşu), şeb-hân (gece öten kuş), mûrg-i şebhîz (gece uyanık duran kuş), hezâr-âvâz (bin bir sesli) gibi kelime ve terkipler de bûlbûlü ifade eder.
- Bûlbûle, Kaşgarlı Mahmut'un "Dîvân-ı Lügâti't-Türk" adlı eseri ve Yusuf Has Hacıp'in "Kutagu Bilig"inde de rastlanır.
- Türk edebiyatında 16. yüzyıldan başlayarak "Bûlbûlnâme", "Bûlbûliyye" ve "Gül ü Bûlbûl" adlarıyla çok eser kaleme alınmıştır. Bu alanda bilinen ilk Türkçe eser, **Kara Fazlî'nin Gül ü Bûlbûl** adlı mesnevisidir.

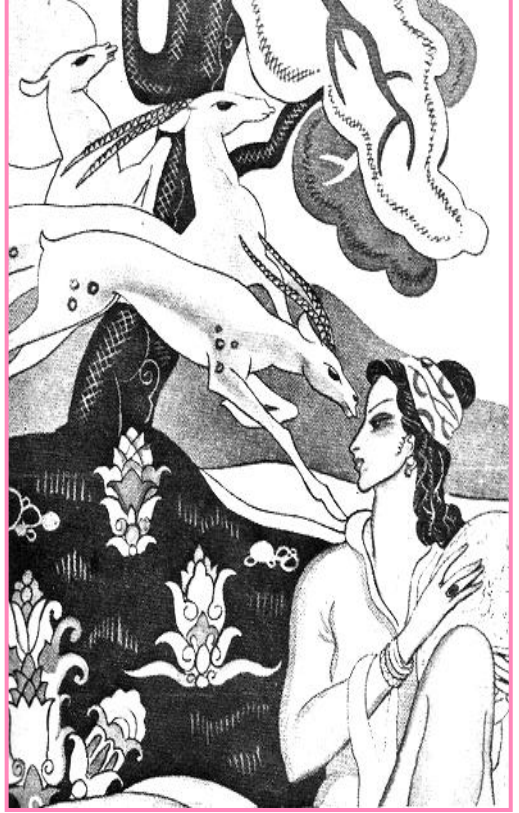
Gül ü Bûlbûl

Kanı İskender ü kanı Dârâ
Koldılar her biri cihân-ârâ
Ya Süleymân kanı ki etrâfa
Saytı irmişti Kâfdan Kâfa
Kimse bu evde kalmadı bâkî
Meger ol Hayy ü Kâdir ü Bâkî
Bu cihân iki kapulu evdür
Birinün emri â biri revdür
Bir kapudan giren olup hâzır
Bir kapudan gerü çıkar âhır
Kimseye olsa ger bu evde karâr
Rihlet itmezdi Ahmed-i Muhtâr

DİVAN EDEBİYATINDA MAZMUNLAR	
AĞIZ	Dehan, kapalı, sır, mim, küçük ve yok
BEL	Miyan, kıl, yok, ince
BOY	Kad, kamet, kıyamet, serv, sanavber, gülfidanı, nahl, tuba
DİŞ	Dendan, dürr, lü'lü, cevher, inci, güher
DUDAK	Leb, la'l, kadeh, saki, nokta, mim, şarap, gonca, gül, câm
GÖZ - GAMZE	Çeşm, dide, yan bakış, nergis, badem, sad, cellât, fitneci
HAL - HAT	Ben, ayva tüyü, dane, hindu, habeş, sebzezar, siyah, nokta
SAÇ	Zülf, gîsû, turra, kâkûl, perçem, çin, mû, anber, misg, sünbül
KAŞ - KİRPİK	Ebru, müjgan, yay, ok, keman, nun, hançer
YÜZ - YANAK	Didar, ruhsar, ruy, arız, mah, meh, beyaz, parlak

DİVAN EDEBİYATINDA MEKÂNLAR	
HİND	Siyah, saç, ben, zülf, gece, kâfir, hırsız, dilenci
ÇİN - HUTEN	Resim, heykel, mani, misg, ceylan, zülf, kaş, ben, hat, kıvrım
MISIR - BABİL	Yusuf, zindan, Harut – Marut, Babil kuyuları
MEKKE - MEDİNE	Harameyn, sevgilinin mekânı
KUDÜS	Sevgilinin evi
BEDAHŞAN	Afganistan, yakut taşı, la'l taşı, sevgilinin dudağı
KEN'AN	Yakup ve Yusuf Peygamber, Filistin
KERBELA	Irak, Hz. Hüseyin
KAFDAĞI	Anka, elburz, simurg, cin, şeytan, masal ülkesi, mürşid-i kâmil
KÜLBİ-İ AHZAN	Hüzünler kulübesi, Yakup Peygamber

DİVAN EDEBİYATINDA PEYGAMBERLER	
HZ. ÂDEM	İlk insan, yaratılış, yasak meyve, cenneten çıkarılan peygamber
HZ.İBRAHİM	Ateşe atılma, Nemrut ile olan mücadele, bereket, Ka'be'nin inşası
HZ.NUH	Uzun ömür, tufan, gemi
HZ.İDRİS	İlim, hikmet, elbise, terzi, kâtip, meleklerle öğretmen
HZ.YUSUF	Güzellik, iffet, kuyu, mısır, köle, Züleyha, rüya tabiri
HZ.ŞUAYB	Güzel ve etkili konuşma, Hatıybü'l- Enbiya
HZ. SÜLEYMAN	Hüdhüt, Belkis, saray, mur, mühür, yüzük
HZ. İSMAIL	Hacer, İbrahim, Zemzem suyu, kurban, teslimiyet
HZ. EYYÜB	Sabır, hastalık, Mısır
HZ.MUSA	Tur Dağı, Firavun, Kızıl Deniz, yed-i beyza, asa
HZ. DAVUD	Güzel ses, demiri yumuşatma, Zebur, cennette Kur'an okuma
HZ. SALİH	Semud kavmi, deve
HZ.YAKUP	Hüzünler evi, ağlama, rüya yorumu
HZ. YUNUS	Denize atılma, balık karnında yaşama
HZ. YAHYA	30 yaşında şehit edilen peygamber, Hz.Zekeriya 'nın oğlu
HZ.İSA	İncil, ölü diriltme, çamurdan kuş yapıp canlandırma, nefes, çarmih, babasız
HZ. İSHAK	Kuru dalı eline alınca yeşerten peygamber
HZ.LUT	Kavminin erkeklerinin sapıklıkları ile anılan peygamber
HZ.ZEKERİYA	Kavak ağacı içinde şehit edilen ve testere ile kesilen peygamber

NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

2. ÜNİTE

- ◉ **Beyitlerle Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Tek Dörtlükten Oluşan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Dörtlüklerle Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Beşliklerle Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Altılıklarla Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Yediliklerle Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Sekizliklerle Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Dokuzluklarla Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Onluklarla Kurulan Nazım Biçimleri**
- ◉ **Divan Edebiyatında Nazım Türleri**

1. BEYİTLERLE KURULAN NAZIM BİÇİMLERİ

- Gazel
- Kaside
- Mesnevi
- Kit'a
- Müstezat
- Nazım

1. GAZEL

- Gazel, kadınlarla aşk üzerine sohbet etmek anlamına gelen Arapça bir sözcüktür.
- Gazelin kökeni eski Arap şiirine dayanmaktadır. Arap edebiyatının başlangıcında bağımsız bir gazel biçimi yoktur. Ancak aşk ve kadından söz eden kaside biçimi vardır.
- Kasidelerin başında bulunan aşk ve kadın konulu bölüm **nesîp** sevgilinin bulunduğu yerin ve şairin sevgiliyle olan macerasının anlatıldığı ya da geniş tabiat tasvirlerinin yapıldığı bölüm de **teşbîb** adıyla anılıyordu. Böyle şiirler söylemeye de **tegazzül** deniyordu. Arap edebiyatı kaynaklarında nesîb, teşbîb ve tegazzül terimlerinin gazel ile aynı anlamda kullanıldığı bildirilmektedir.
- Arap edebiyatında gazel, kasidenin içinde **tegazzül** şeklinde yer alırken sonradan ayrı bir nazım şekli olmuş ve gelişme göstermiştir. Arap edebiyatında kadınlar hakkında ilk âşıkane gazel söyleyen şairin **İmrül-Kays** olduğu rivayet edilmektedir. Arap gazellerinde anlatılan sevgiliye "**gâzîl**" denir.
- Gazel türünün halk edebiyatında karşılığı **koşmadır**.
- Genellikle aşk, sevgi, güzellik ve içki konularını işler. Ancak düşünceye yönelik felsefi ve öğretici konuları işleyen gazeller de vardır.
- Gazellerde en çok aşk konusu işlenmiştir. Sevgili konusu ikinci, tasavvuf konusu üçüncü, rindlik ve şarap zevki konusu dördüncü, kişi tavsifi üzerine yazılanlar beşinci, hikmet altıncı sırayı almaktadır.
- Divan şiirinin en çok kullanılan nazım şeklidir. Hatta bu edebiyata **gazel** edebiyatı denildiği bile olmuştur.
- Gazel, Türk edebiyatına bağımsız bir nazım biçimi olarak İran edebiyatı yoluyla girmiştir.
- Türk edebiyatında ilk Türkçe gazel örnekleri 12. ve 13. yüzyılda verilmiştir. İlk lirik gazeller **Hoca Dehhani** tarafından yazılmıştır.
- Nazım birimi **beyittir**; aruz ölçüsü kullanılır. Aruzun her kalıbıyla yazılabilir.
- En az **5**, en fazla **15** beyitten oluşur. Gazellerde beyit sayısı 5'ten az olanlara **natamam** (tamamlanmamış) ve **nâkıs gazel** denir.
- Beyit sayısı 15' ten fazla olan gazellere **mutavvel gazel** (uzatılmış) denir. Ahmedî ve özellikle Nesîmî'de bu tür gazel çoktur. Nesîmî 30 - 49, hatta 51 beyte kadar uzayan gazeller yazmıştır.
- Kafiye örgüsü **aa-ba-ca-da-ea-fa** şeklindedir. Birinci beyti musarra'dır, yani dizeleri birbiriyle uyaklıdır; öteki beyitlerin, ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklıdır. İlk beyitten sonraki beyitlerin birinci dizeleri uyaksızdır.
- İlk beyitlerin kafiyeli oluşuna (aa) **musarra**, gazelin biribiriyle kafiyeli oluşuna (aa-ba-ca) **mu-kaffa** denilir. Bütün dizeleri uyaklı olan gazellere ise müselsel gazel adı verilir.
- Bütün beyitleri tek kafiye üzerine kurulmuşsa buna **musarra gazel** adı verilir. Eğer gazel içinde birden fazla musarra beyit varsa böyle gazele **zâtul-metâli gazel** ya da zul-metâli adı verilir.
- İlk beyitine **matla** (giriş), son beyitine **makta** (nokta) ve en güzel beyitine ise **beyt'ül-gazel** veya **şah beyit** denir.
- Matladan sonra gelen beyte **hüsn-i matla**, mak-tadan önceki beyte **hüsn-i makta** adı verilir. Hüsn-i matlanın matladan, hüsn-i maktan da mak-tadan güzel olmasına dikkat edilir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Şairin adını söylediği beyte de "**tahallüs**"denmiştir. Tahallüs beyit, makta beyti olabileceği gibi makta' dan önceki beyit de olabilir. Ama mahlasın makta' dan önce söylendiği gazeller azdır.
- Şairler mahlaslarını çoğunlukla son, makta beytinde söylemişlerdir. Son beyitte şairin adı veya mahlası geçer. Bu beyite ise **mahlas** beyit veya **tahallüs** beyit denir. Ancak mahlas kullanılmamış gazeller de vardır. Örneğin Kadı Burhanettin sayısı 1300'ü geçen gazellerinde mahlas kullanmamıştır.
- Şair, kimi zaman mahlasını kullanırken yalnız sözünü değil, mahlasının anlamını da kastedebilir, yani mahlasını **tevriyeli** olarak kullanır. Mahlasın aynı zamanda hem sözünü hem de anlamını murat etmeye **hüsn-i tahallüs** denir.
- Şairler bazen matla mısralarından birini gazelin sonunda tekrarlar bu gazele **redd - i matla** denir.
- Matladan başka bir mısranın tekrarlanmasına ise "**redd-i mısra**" denir. Bu tarz yazılan gazellere de redd-i mısra gazel adı verilir. Redd-i mısra eski edebiyatta hemen hiç yapılmamış, daha çok Tanzimat' tan sonra kullanılmıştır.
- Gazelin maktadan sonra gelen beyitlerini kafiyeli yapmaya **tasrif**, böyle her beyti aynı kafiyede olan gazellere **musarra** (birbiriyle kafiyeli) ya da **müsel sel** gazel (zincirleme gazel) denir.
- Redif, gazelde bütünleyici ve birleştirici bir görev yaparak beyitler arasındaki değişik duygu ve düşünceleri belirli bir kavram içerisinde birleştirir. Böyle redifli gazeller **müreddef gazel**; redifsiz ise **gayr-i müreddef gazel** olarak adlandırılır.
- Şairler bazen mahlaslarını söyledikten sonra gazellerini bir kişiyi övmek için bir veya birkaç beyit eklerler. Buna **müzeyyel gazel** denir.
- Bir şairin gazeline aynı uyak ve ölçüde bir başka gazel söylemeye **nazire** denir. Bu usul edebiyatımızda çok kullanılmıştır. Nazirenin tanzir edilen gazelle aynı anlam doğrultusunda olması gerekir. Ters anlamda söylenmişse buna **nakize** adı verilir.
- Gazelde şiirin bütününde **konu bütünlüğü** yoktur. Her beyitte ayrı bir konu işlenir.
- Bir gazelin bütününde aynı konu işlenirse **yek-ahenk gazel** olur. Bütün bir şiirin aynı söyleyişe sahip olduğu gazellere ise **yek-avaz gazel** denir.
- Ortalarında uyakları bulunan gazellere ise **musammat gazel** adı verilir.
- Her mısraında aks sanatı yapılmış olan gazellere **mükerrer** gazel denir ve bunlar da musammat gazeller gibi ortalarından iki eşit parçaya ayrılabilen kalıplarla yazılır. Edebiyatımızda çok az örneği vardır.
- Mısraları Türkçe, Arapça ve Farsça karışık olan gazellere **müllemma gazel** adı verilir.
- Divan şiirinde karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış gazellere - bunlar dedim-dedi biçiminde, genellikle sorulu cevaplı konuşmalardır- **mürâca'a gazel** denir.
- Sözün etkisini artırmak amacıyla anlamın üzerinde toplandığı kelimeyi arka arkaya tekrarlama demek olan tekrar sanatıyla yazılmış gazellere **gazel-i mükerrer** denir.
- Bir şiir içinde her beytin son kelimesini ondan sonraki beytin ilk kelimesi olarak kullanma demek olan **iade** sanatıyla yazılan gazellere "**gazel-i mu'âd**" adı verilir.
- Her mısraın ilk harfi yukardan aşağıya doğru okununca bir isim çıkacak biçiminde düzenlenmiş şiire **akrostiş** denir. Divan şiirinde bu şekilde yazılmış gazellere ise **muvaşşah** adı verilir.
- İki şairin mısra ya da beyiti birlikte söyledikleri gazellere **müşterek gazel** denir.
- Gazellerin özel adları yoktur, daha çok redifleriyle adlandırılırlar.
- Divan şiirinin en ünlü gazel şairleri arasında Fuzuli, Baki, Naili, Şeyhülislam Yahya, Nedim sayılabilir. En çok gazel yazan şairler Edirneli Nazmi, Muhibbi, Zati, Bağdatlı Ruhi, Gelibolulu Ali'dir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Bilgi Küpü

Necati Bey 650, Hayaî Bey 608, Baki 619, Muhabbi 2799, Fuzuli 302, Nabi 851, Şeyh Galip 331, Zati 1800, Ahmet Paşa 352 gazel yazmıştır.

- Gazeller, divanlarda kasidelerden ve musammatlardan sonra yer alırlar. Divanlarda gazeliyyât başlığı altında toplanan gazeller, Arap alfabesi esas alınarak kafiyelerinin son harflerine göre dizilirler.
- Gazeller eskiden bestelenerek okunurdu. Özellikle bestelenmek için yazılmış gazeller de vardır. Gazelleri makamla okuyan kişilere **gazelhan** veya gazelgû; gazel yazan usta şairlere ise **gazelsera** adı verilir. Gazel, Türk müziğinde ise şiirin bir hanende tarafından doğaçlama seslendirilmesidir. Sesle taksim olarak da bilinir.

Bilgi Küpü

- * Aşkın verdiği sıkıntıyı ve mutluluğu, sevgiliden yakınmayı anlatan gazele **âşıkane** gazel denir. En önemli temsilcisi **Fuzuli**'dir.
- * Kadını ve aşkın zevklerini işleyen gazele **şuhane** gazel denir. Temsilcisi ise **Nedim**'dir.
- * Ahlakla ilgili öğütler veren felsefi gazellere **hikemi gazel** veya **sufiyane** gazel adı verilir. Divan şiirinde en önemli temsilcisi **Nabi**'dir.
- * Sade Türkçeyle yazılan gazellere **Türki-i Basit gazel** denir. En güzel örneklerini Edirneli Nazmi, Tatavlı Mahremi gibi şairler vermiştir.
- * İçki, yaşama boş verme, yaşamdan zevk alma gibi konularda yazılanlara **rindane** denir. Rindane gazellerin en iyi örneklerini ise **Baki** verir.
- * Deyim, atasözü ve mecazlı sözlerle kurulan gazellere ise **mesel-i amiz gazel** adı verilir. Bu türün en önemli temsilcisi ise **Bosnalı Sabit**'tir.

Hap Bilgi

- * En çok gazel yazan şairler: Muhabbi, Zati, Edirneli Nazmi, Gelibolulu Ali ve Bağdatlı Ruhi.

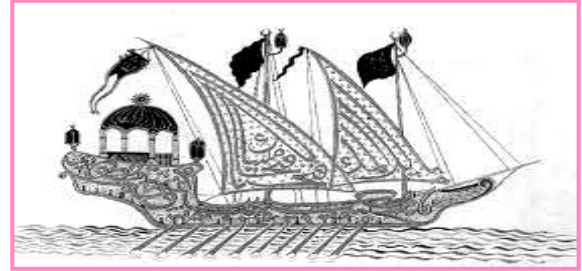
Gazel Örneği

Matla Girdün ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile

Hüsn-i Devr-i meclis bana girdâb-ı belâdur sensüz
matla Mey-i zehrâb-ı sitem sâgar-ı gerdânı bile

Hüsn-i Sineden derd ile bir âh ideyin kim dönsün
makta Aksine çarh-ı felek mihr-i dirâşânı bile

Tahallüs Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînün vâ-hayf
Dâmen-i ülfeti çâk oldu girbânı bile
Neşâtî

Musammat gazel

Totalım ki ey semen-rû gül-i nev-edâ imişsin
Hele anlaşıldı kim bu katı bî-vefâ imişsin
Nedir ey dil âh u zarın neye müntec oldu kârın
Acabâ bilir mi yârin kime mübtelâ imişsin
Dili bend edip o perçem eder âşıkânı derhem
Behey âfitâb bilmem ne kara belâ imişsin
Varıp âşiyân-ı yâra diyelim ol gül-izâra
Bu çemende sen hezâra meğher âşinâ imişsin
Dili eyleyip nişâne eğer ursa zahm-ı cana
Sakin ol kaşı kemâna deme keç-atâ imişsin
Revişinden aldanırdım bilemez de hoşlanırdım
Kerem ü vefâ sanırdım sitem ü cefâ imişsin
Demiş idi Gâlib-i zâr saikin olma bend-i dil-dâr
Yine oldu dil güftâr sen o dil-rübâ imişsin

Şeyh Galip

Gazel-i mutavvel

1. Ey pertev-i likan ile bî-nur u fer çerâğ
Nisbet yüzüne şems-i felek muhtasar çerâğ
2. Dilden olunca sûre-i nûn göremedi
Tâ mushaf-ı cemâlüne kıldı nazar çerâğ
3. Ey mushaf-ı cemâlüne nûr u ziyâ varak
Vey şâm-ı zülf ü hattuna şems ü kamer çerâğ
4. Barmağım götürdü imâm-ı Mecûsî-ken
îmâna geldi yüzünü gördü meğer çerâğ
5. Vuslat şebinde pertev-i hüsnünden ey perî
Gönlüm serâçesinde yanar ol kadar çerâğ
6. Kim benzer ana kim tuta Kadr u Berâtta
Sahn-ı harîm-i Ka'be yüzün serbeser çerâğ
7. Şeb zulmetinde görmege nûr-ı yakîn yüzün
Şem'-i cemâlünü bilür ehl-i nazar çerâğ
8. Gördüm yüzini kâmetün üstünde ey sanem
Sandum ki şâh-ı sidrede tutdı makar çerâğ
9. Cilven görüp dirilse aceb midür ehl-i dil
Pervâne cem' olur olıcak cilveger çerâğ
10. Cân virse subh-ı vasla irüp şem'-i dil nola
Subh iricek cihândan ider çün güzer çerâğ
11. İrmez cemâl-i sûret ile sana ey perî
Ger bula hüsn-i hûr ile şekl-i beşer çerâğ
12. Da'vâ-yı hüsninde ne kadar dili cerb ise
Senünle lâf-ı hüsn idemez ey puser çerâğ
13. Kandil karşuna boğazından asılduğın
Gördi hasedden odlara yakdı ciğer çerâğ
14. Alnundan aldı dinse yanagun hatâ mı nûr
Zirâ kamer hemîşe güneşden yakar çerâğ
15. Zâhid cemâl-i tal'atun görmek istemez
Çün bî-basardur isteye mi bî-basar çerâğ
16. Başında uğrı bigi müdâm od yanar şehâ
Nûr u ziyâ yüzünden uğurlar meğer çerâğ

Müllemma gazel

Mâhest nemîdânem hurşîd ruhatyâ ne
Bu ayrılık odına nice cigerüm yana
Mürdem zi-firâk-ı tû merdüm ki heme dânen
Aşk odı nihân olmaz yanar düşicek cân
Sevdâ-yı rûh-ı leylî şud hâsil-ı mâ haylî
Mecnûn gibi vâveylî oldum yine dîvâne
Sad tîr zened ber-dil ör türk-i kemân ebrû
Fitnelü elâ gözler çü uyhudan uyane
Ey şâh Şucâeddin Şemsul-hak-ı Tebrîzî
Rahmetden eger nola bir katre bize dâne

Mevlana

Mürâca'a Gazel

Dün saldı bana karşı nikâh ol bût-i meh-rû
Aheste suâl itdüm ez'ân dil-ber-i hoş-bû
Didüm bu ne gözdür bu ne yüzdür ne kaşdur
Didi biri mü'min biri kâfir biri câdû
Didüm bu ne kaddür bu ne hâldür ne hatdur
Didi biri ar'ar biri anber biri Hindû
Didüm bu ne bendür bu ne dildür bu ne saçdur
Didi biri bülbül biri fûlful biri gîsû
Didüm bu ne nâz u ne itâb u ne cefâdur
Didi biri nâz u biri ışk u birisi hû
Didüm kanı aklum kam gönlüm kanı cânım
Didi biri pinhân biri hayrân biri baglu
Didüm ki Cem'un hâli nedür çeşmün elinden
Didi ne sorarsın nicedür âh-ıla sayru

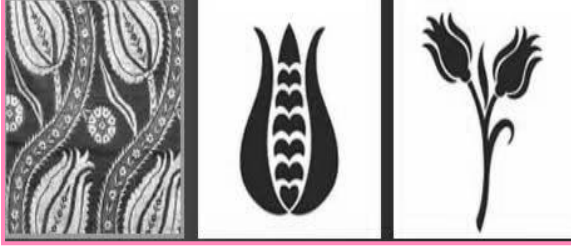
Cem Sultan

DİVAN ŞİİRİ NAZİM BİÇİMLERİ VE NAZİM TÜRLERİ

Gazel-i Mükerrer

Kankı şehrin sen gibi bir hûb-ı müstesnâsı var
Kankı bâğın verd-i rûyun hepgül-i ra'nâsı var
 Zülfün âsâ âlemi ta'tir eder revnak verir
Kankı sahranın acep bir sünbül-i zîbâsı var
Kankı bir büthâne var mihrâb olur ebrûn ana
Kankı bir dilberde sen tek şûhlik da'vâsı var
Kankı Mecnûn ben gibi olmuş yolunda pâymâl
Kankı asnn sevdiğimves bir saçı Leylâsı var
Kankı Ferhâd ben gibi etmiş yolunda terk-i cân
Kankı âşıktn leb-i şîrinimin sevdâsı var
Kankı bir şûh-ı dil-ârâ sen gibi reftâr eder
Kankı servin kadd-i mümtâzmgibi bâlâsı var

Nadiri

Gazel-i Mu'âd

Ey vücûd-ı kâmilin esrâr-i hikmet **masdarı**
Masdarız atın olan eşyâ sıfatın **mahzarı**
Mazhan her hikmetin sensin ki kilik-i kudretin
 Safha-i eflâke nakş itmiş hutût-ı **ahteri**
Ahterimesud olan oldur ki tab'-ı pak ilen
 Kâbil-i feyz ola lûtfundan safâ-yı **cevheri**
Cevheri ma'yûb olan nâkış benem muttasıl
 Sâdedir hattın hayâlinde zamîrim **defteri**
Defteri amâlimin hattı hatâdandır siyâh
 Kan döker çeşmim hayâl etdikçe hevl-i **mahşeri**
Mahşeri eşkim verir seyl-âbe ger rûz-ı cezâ
 Olmasa makbûl-i dergâhın sirişkim **gevheri**

Fuzuli

Akis Sanatlı Mükerrer Gazel

Kıblem olalı kaşın kaşın olalı kıblem
 Cennet gibidir rûyın rûyın gibidir cennet
 Âdem doyamaz sana sana doyamaz âdem
 Gamzen ciğerim deldi deldi ciğerim gamzen
 Bilmem nic'olur hâlim hâlim nic'olur bilmem
 Vuslat bileli hicrin hicrin bileli vuslat
 Matem görünür şâdî şâdî görünür matem
 Zahmım göricek cânâ cânâ göricek zahmım
 Merhem koyasın bir gün bir gün koyasın merhem
 Sende nazan dâim dâim nazarı sende
 Âlem yüzüne meftûn meftun yüzüne âlem
 Olsun ko Nazîm ey gül ey gül ko Nazîm olsun

Nazım

Yek-âhenk Gazel

Ey fitnesi çok kavli yalan yandım elinden
 Bir nâz ile bin gönül alan yandım elinden
 Sen şem'gibi gayr ile meclisde gülersin
 Ben akıtırım yaş ile kan yandım elinden
 Ney gibi delindi ciğerim aşkın elinden
 Her dem ederim âh u figân yandım elinden
 Şol sunduğun âteş midir ey sâkî bana kim
 Sen aldın ele cam hemân yandım elinden
 Her hâl ile sen sohbet edersin dün ü gün ben
 Derdin ederim mûnis-i cân yandım elinden
 Ahmed çeke çevrini ve lûtfun göre ağyâr
 Ey şefkati az şûh-ı cihân yandım elinden

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Yek-âvaz Gazel

Cihân-ârâ cihân içindedir arayı bilmezler
O mâhîler ki derya içredir deryayı bilmezler
Harâbât ehline düzah azabın anma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldugam-ı ferdâyı bilmezler
Şafak-gün kan içinde dâğın seyr etse âşıklar
Güneşte zerre görmezler felekte ayı bilmezler
Hamîde kadlerine rişte-i eşki takıp bunlar
Atarlar tîr-i maksûdu nedendir yayı bilmezler
Hayalî fakr şalına çekenler cism-i üryanı
Anunla fahr ederler atlas u dîbâyı bilmezler

Hayâlî Bey

Redd-i Matla Gazel

Hem kadeh hem hâde hem bir şuh sakidir gönül
Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-mezâkıdır gönül
Bir nefes dîdâr için bin cân fedâ etsem nola
Nice demlerdir esîr-i iştîyâkıdır gönül
Diladedir mihrin ko hâk olsun yolunda cân u ten
Ben ölürsem âlem-i manîde bakîdir gönül
Etse Nefî nola ger gönlüyle dâim bezm-i hâs
Hem kadeh hem bâdehem bir şuh sakidir gönül

Nefî

Redd-i Mısra Gazel

Doğar da mihr-i cemâlin senin hayâlimde
Fezâda nûr aramam ben bütûn leyâlimde
Mükevvenât uyuyorken tahayyülünde senin
Sabâhı karşılarım tatlı hasbihâlimde
A bî-vefâ ne kadar da vefâlî yâdın var
Bırakmıyor beni tenhâ şeb-i melâlimde
Odur enîs-i melâlim odur nedîm-i dilim
Onunla dertleşirim ân-ı ibtihâlimde
Sen ey vefâdan olan bî-nasîb hilkatte
Zafer mi hissediyorsun acıklı hâlimde
Vefâlî yâdına benden hezâr şükrân ki
Bırakmıyor beni tenhâ şeb-i melâlimde

Müzeyyel Gazel

Nice bir dilgam-ı zülfünle perişan olsun
Göreyin zülfünü kim hâk ileyksân olsun
Eylesin bâd-ı sabâ zülfünü ko ham-der-ham
Dil-i dîvâneyi bend eylemek âsân olsun
Başlasın bend ile raksa dil-i dîvâne dahi
Nice bir bâd-ı sabâ silsile-cünbân olsun
Ne dokunsun dil-i erbâb-ı gama zülfünde
Ne perişânî-i cem'iyet-i yâr ân olsun
Dil-i **Nefî** gibi geçmezse bu sevdâdan eğer
Her ser-i mûy ana bir ejder-i pîçân olsun
Deste deste edip ol zülf-i dütâyı bâri
Hâk-rûb-ı der-i şâhenşeh-i devrân olsun
Âlemi kevkebe-i şevket ü şâm tutsun
Pâdişâhân-ı cihân bende-i ferman olsun
Âb-ı adliyle cihân bâğ-ı bihişte dönsün
Bûy-ı hulkiyle sabâ micmere-gerdân olsun

Nefî

Müşterek Gazel

Her beyitte ilk mısra Abdî'nin, ikincisi Nâbî'nindir
Bir dilbere dil ver ki belâdur dimesünler
Bir bâdeyi nûş it ki hatâdur dimesünler
Bir derde esîr ol ki etibbâ-yı zemâne
Pâ-beste-i tedbîr-i devâdur dimesünler
Laht-ı ciğer ü nâleni izhâra şitâb et
Tâ kim sana bî-berg ü nevâdur dimesünler
Abdî gibi âşüfte-i hûbân-ı cihân ol
Nâbî sana tâ ehl-i riyâdur dimesünler

Abdî-Nâbî

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Zül-metâl Gazel

Bir hüsn dahi bağladı hatdanizâr-ı yâr
Etrafı bâğ hûb olur olsa benfşe-zâr
Ebr-i bahâr-ı hüsndür ol zülf-i müşg-bâr
Yağdı ızan bâğına hat sanma zînhâr
Gül-zâr-ı hüsnî olmaz idi böyle sebze-zâr
Akıtmayaydı yaşımı çok çok o gül-izâr
Esdürmeyeydi sarsar-ı ahum cefâ-yı yâr
Mir'ât-ı hüsnî olmaz idi böyle pür-gubâr
Bâkî izâr-ı yârda hat sanma görinen
Zerrâtdur ki mihr-i münîr itdi âşikâr

Bâkî

Âşıkane Gazel

Kıldı zülfün tek perişan hâlimi hâlin senin uhb
Bir gün ey bî-derd sormazsın nedir hâlin senin
Gitti başından gönül ol serv kaddin sâyesi
Ağla kim idbâra tebdil oldu ikbâlin senin
Zînet için cism dîvânnda etmezdim yerin
Çekmeseydi aşk levh-i câna timsâlin senin
Tîz çekmezsin cefâ tîgm beni öldürmeğe
Öldürür âhir beni bir gün bu ihmâlin senin
Dâm-gâh-ı aşktan tut bir kenâr ey mûrg-ı dil
Sınmadan seng-i melâmetten per ü bâlin senin
Sâye-veş çoktan Fuzûlî hâk-i kûyun yasadır
Ol ümîd ile ki bir gün ola pâ-mâlin senin

Fuzulî

Müselsel Gazel

Her kaçan nâz ile dilber yüzünün üzre basar
Hâk-i pây-ı tûtiyâsı arturur nûr-ı basar
Gerçi kimgüzlâr-ı hüsn içre nesîm-i lutfeser
Olyüzi gülde velî bûy-ı vefâdan yok eser
Ok gibi her kim yolunda toğrı olursa eger
Yâ kaşun sevdâsı kurbân olduğum kaddün eger
Gerçi şem'-i âlem-ârâ nûr ile kendün bezer
Ey yüzün gören şehâ onun yüzünden bin bezer
Emri gamzen tiri üzre cân virüben kefgeçer
Ya'ni sen kaşı kemanın kulu kurbânı geçer

Emri

Rindâne Gazel

Sâkî zamân-ı ayş-ı mey-i hoş-güvârdır
Birkaç piyâle nûş edelim nev-bahârdır
Bûy-i nesim ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr
Âsâr-ı fazl u rahmet-i Perverdigâr'dır
Gâfil geçirme fırsatı kim bâğ-ı âlemin
Gül devri gibi devleti nâ-pây-dârdır
Eyyâm-ı zühd ü mevsim-i zerk u riây değil
Hengâm-ı ayş u işret ü geşt ü güzârdır
Zâyi' geçirme ömrü bu dem künc-i gamda kim
Menzil kanâr-ı bâğ u leb-i cûybârdır
Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı aşk
Elbette bir kenara atar rûzgârdır
Bâkî nihâl-i ma'rifetin meyve-i teri
Arif katında bir gazel-i âb-dârdır

Nâ-tamâm Gazel

Gördün mü söyle zâhid ol şûh-ı hod-şinâsı
Ruhsâna perestîş itdürdi cümle nâsı
Olgerden-i münevver olgabgab-ı müdevver
Mihr-i ruhından eyler mâh-ı nev iktibâsı
Şekl-i cemâl-i dil-ber reşk-i meh-i münevver
Hûrşîde benzedürsen bâtil olur kıyâsı

Nâşid

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Şuhane Gazel

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı al olmuş sana
Bûy-i gül takdir olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
Sihr ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfü Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana
Şöyle gird olmuş fireng-istan birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşeni ebrûda hâl olmuş sana
Ol bût-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-âmân ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana
Sen ne cânın mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldırın gönül noldun ne hâl olmuş sana
Leblerin mecruh olur dendân-ı sîn-i bûseden
La'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana
Yok bu şehir içre senin vasf ettiğin dil-ber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

Nedim

Hikemi Gazel

Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Safâsın nakl eder rindân zâhdd sıkletin söyler
Ser-âğâz eyledikçe bahse bülbül revnak-ı gülden
Bezimde kulkuM mînâ melek keyfiyyetin söyler
Tecellî neş'esin diki şikem idrâk kâbil mi?
Behişt andıkça zâhid eki ü şürbün lezzetin söyler
Ne zabt-ı hâkim-i şerî ne hük-m-i zâbit-i aklî
Cünûn iklimini seyr eyleyenler râhatın söyler
Miyânı güft ü gûda bed-meniş ihâm eder kubhun
Şecaat arz ederken merd-d kıbtî sirkatin söyler
Müvâfıktır yine elbet mizâca şîve-i hikmet
Tabîbin olsa da kizbi marîzin sıhhatin söyler
Perişânî-i hatır nükte-i ser-beste-veş kaldı
Ne kimse hikmetin anlar ne Râgıb illetin söyler

Koca Ragıp Paşa

Türki-i Basit Gazel

Döktü omuzdan poşu saçağım
Açtı gönüller deli bayrağım
Ay yenisi gökte ne ülker satar
Değmeyicek kestiği tırnağım
Gözceğizim boyamak ister benim
Al boyanıp kan ile dudağım
Saldı gönül illerine âfeti
Kurdu göz ırmağına otağım
Nice tabur dağıtır ol yosmanın
Saç dağıtıp eğmesi kalpağım
İçip içip kendi elinden anın
Duramayıp öpmüşüm ayağım
Çok sürünüp gözlemişim özleyip
Ayağının izini toprağın
Vermedi bir kimseye Gâlib geçit
Kanda çevirdiyse söz ırmağını
Hazret-i Monlâ'yı bilenler bilir
Bilmeyenin kim çeke kulağım

Şeyh Galip

2. KASİDE

- Kastetmek, yönelmek, anlamalarına gelen kaside, Arapça kasada sözcüğünden gelir ve belli bir amaçla yazılan manzume demektir.
- Din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan övgü şiirleridir. Kaside şairlerine **kasidegü** (kaside söyleyen) kaside-sera ya da kaside-perdaz (kaside yazan) denir.
- Kaside Arap edebiyatında doğmuş, İran'da bazı değişikliklere uğrayarak gelişmiş, oradan da Türk edebiyatına girmiştir. Cahiliye Devrinde Arap şairleri yılda birkaç kez düzenlenen **Ukaz** panayırlarında yazdıkları kasideleri getirerek şiir yarışmasına katılırlardı. Bu yarışmanın galibi olan şiirler, o zaman da kutsal mekânlardan biri olan Kâbe'nin duvarına ya da Mekke kapısına asılırdı. Bu sebeple şiirlere **muallakat** (asılmış, talik edilmiş) adı verilir.
- Bir söylentiye göre, ilk kasideyi, Arap şairlerinden **Mühehlil** söylemiştir. Bu dönemde şairler, her yıl Kâbe'de toplanırlar ve kasidelerini okurlarmış. İçlerinden en güzeli Kâbe duvarına asılmış. Bunlara **muallâka** denir. En ünlü 7 kasideye **Muallakât-ı Seb'a** ya da **Seb'a-i Muallâka (Yedi Askı)** denir. Bu 7 kasidenin içinde en güzeli **İmrü'l-Kays**'indir.
- Bu nazım biçimi Arap edebiyatında doğmuş ve oradan Fars ve Türk edebiyatlarına geçmiştir. Kaside Arap edebiyatından İran edebiyatına bu yoldan da 13.yüzyıldan sonra Türk edebiyatına geçmiş bir nazım şeklidir.
- Türk edebiyatında kaside nazım şeklinin kullanılmaya başlanması oldukça eskidir. 13. asırda Mevlânâ'nın Divan-ı Kebir'inde 300 kadar kasidesi vardır. Mevlânâ'nın kasideleri Farsça olduğu halde Türk şairleri tarafından çok okunduğu için, Türk edebiyatı üzerindeki etkileri büyük olmuştur.
- **Beyit** nazım birimi ve **aruz** ölçüsü kullanılır. Aruzun değişik kalıpları ile yazılabilir.
- Bir kaside baştan sona aruzun aynı kalıbıyla yazılır. Kasidede aruzun hemen her kalıbı kullanılmıştır.

- Kasidelerde en çok kullanılan vezinler "fâ'ilâtün fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün", "fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilâtün feilün", "mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün"dür.
- Kafiye örgüsü **aa - ba - ca - da - ea** şeklindedir. Yani kafiye örgüsü, gazelde olduğu gibidir.
- En az **33**, en fazla **99** beyitten oluşur. Ancak beyit sayısı 33'ten az olan kasideler de vardır.
- Beyit sayısının alt sınırı her ne kadar 15 olarak kabul edilmiş olsa da bu manzumelerin uzunluğu genellikle 31 beyit ile 99 beyit arasında değişmektedir. Ancak bu konuda kesin bir sayı yoktur. Beyit sayısı 31'den az ya da 99'dan fazla olan kasideler de vardır.
- İlk beyitine **matla**, son beyitine **makta** en güzel beyitine **beyt'ül-kasid** denir.
- Kasidenin ilk beytine matla denir. Şair kaside içinde herhangi bir yerde matlayı yenileyebilir. Buna **tec-dîd-i matla** denir. Bu matla'lar birden çok olduğunda bunlar, sırasıyla **matla-ı evvel** (birinci matla), **matla-ı sâni** (ikinci matla), **matla-ı sâlis** (üçüncü matla) adını alırlar. Böyle olan kasidelere **zât'ül-metâli** ya da **zû'l-metâli** denir.
- Şairin mahlasının geçtiği beyite "**taç beyit**" veya **mahlas beyit** adı verilir. Bir kısmı tegazzül içinde yer almak şartıyla bazen şairin birden fazla mahlas beyti söylediği de olur.
- Taç beyit kasidenin son yani makta beyti olabileceği gibi ondan önceki beyitlerden biri de olabilir. Şairler mahlaslarını genellikle dua kısmında ve kasideyi bitirmeden birkaç beyit önce söylerler.
- İçinde nesip (teşbib) gazel bulunmayan kasidelere **mahdud kaside** adı verilir.
- Musammat gazelde olduğu gibi, matladan sonraki beyitlerde mısra ortalarının birinci mısra ile kafiyeleştirildiği kasidelere **musammat kaside** denir. Bu kasideler de ortalarından iki eşit parçaya ayrılabilen vezinlerle yazılırlar.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Kaside nazım şekli dini konularda yazılanların dışında şairlerce bir geçim kaynağı olarak kullanılmıştır. Hemen her olay; padişahın tahta oturması, bazı kişilere sadrazamlık, vezirlik, şeyhülislamlık verilmesi, savaşta kazanılan bir başarı, ramazan, bayram ve düğün kutlamaları, yeni bir saray, kasr, çeşme, hamam gibi yapıların tamamlanışı, devlet büyüklerine kaside sunmak için fırsat olarak değerlendirilmiştir.
- Kasideler, zaman zaman tarihi belge niteliğine de sahip olabilirler. Özellikle nevruz, cülus, fetih ve düğün konulu kasideler devrin toplumsal hayatına ışık tutması açısından önem taşımaktadırlar.
- Kasideler mürettep divan sıralamasında divanların başında ve bütün öteki şiirlerden önce yer alırlar.
- Kasidelerin özel bir adı yoktur; kasideler nesib bölümünde işlenen konuya ve uyağın son harfine ya da rediflere göre adlandırılır.

Bilgi Küpü

- Rediflerine göre isimlendirilen kasideler de vardır:
- **Verdiye** (gül): mısraların gül sözcüğüyle tekrarlanmasıyla yazılan kasidelerdir.
- **Sünbülüye**: Sünbül sözcüğünün tekrarlanmasıyla yazılan kasidelerdir.
- **Kalemiye**: Kalemin özelliğini anlatan kasidelerdir.
- **Kelamiye** (sühan): Nesib bölümünde sözün önemini anlatan kasidelerdir.

Hap Bilgi

- Kasidenin beş ana bölümü bulunur: Bunlar, **nesib-teşbib**, medhiye, **tegazzül**, fahriye ve **duadır**. Ancak kasidenin bütün bölümleri sadece bir memduha sunulan medhiye kasidelerinde görülür. Özellikle tevhid, naat, münacaat gibi dini konuların ağırlıklı olduğu türlerde kasidenin yalnız iki bölümünün bulunması hemen hemen genel bir kural halini almıştır. Bu iki bölüm genellikle medhiye (asıl bölüm) ve dua bölümleridir. Kasidenin bölümlerden oluşması onu diğer nazım şekillerinden ayıran en önemli unsur.

Bilgi Küpü

- Divan şiirinde en büyük kaside şairi **Nef'i**'dir. Nef'i'nin 59 kasidesi bulunur.
- Kasidede diğer ünlü şairler arasında Fuzuli, Baki, Nedim ve Ahmet Paşa sayılır. Mevlana 300, Necati 26, Baki 27, Bağdatlı Ruhi 24, Fuzuli 37, Naili 35, Nedim 38, Şeyh Galip 29, Enderunlu Fazıl ise 84 kaside örneği vermiştir. Divan şiirinde en çok kaside yazan 18.yüzyıl şairi **Yahya Nazim**'dir.

KONULARINA GÖRE KASİDELER

- **Tevhid**: Allah'ın varlığını ve birliğini anlatan kasidelerdir.
- **Münacaat**: Allah'a yalvarmayı ve yakarmayı konu edinen kasidelerdir.
- **Naat**: Hz. Peygamber'i, dört halifeyi veya tarikat büyüklerini öven kasideler.
- **Methiye**: Devrin önde gelen kişilerini padişahı, sadrazamı öven kasideler.
- **Hicviye**: Devrin yöneticilerini veya kişileri eleştirmek amacı ile yazılan kasideler.
- **Mersiye**: Ölen bir kişinin ölümünden duyulan acıyı anlatan kasideler.
- **Bahariye** veya **rebüiye**: Bahar ayını anlatan kasidelerdir.
- **Şitaiye**: Kış mevsimini anlatan kasidedir.
- **Berfiye**: Kardan söz eden kasidelerdir.
- **Temmüziye**: **Nesib** bölümünde yazdan ve sıcaktan söz edilen kasidelere denir.
- **İydiye**: Bayramlarda sunulan kasidedir.
- **Nevrûziye**: Nevruz dolayısıyla yazılan kasidelerdir.
- **Hammâmiye**: Hamamın ve hamamdaki bir güzelin anlatıldığı kasidelere denir.
- **Kudûmiye**: Padişahlarla öteki devlet büyüklerinin savaş ya da herhangi bir amaçla gittikleri yerlerden dönmeleri üzerine yazılan kasidelerdir.
- **Sulhiye**: İmzalanan antlaşma ve sağlanan barış dolayısıyla yazılan kasidelere denir.
- **Dâriye**: Nesib bölümünde devlet büyüklerinin yaptırdıkları köşklerin anlatıldığı kasidelerdir.
- **Cülûsiye**: Padişahın tahta çıkışını anlatan kaside

Bilgi Küpü**Kasidenin Bölümleri****1. Nesib (Teşbib)**

- Kasidenin giriş kısmı olup şiir yönünün en ağır bastığı bölümdür. Genellikle 15 - 20 beyitten oluşur.
- Kasidenin **matla** bölümü olup şair bu bölümde genellikle, bahar, kış, gece, savaş alanı, at, bir güzelin anlatılması, betimlenmesi gibi konuları tasvir eder. Fakat bu betimlemeler, gerçekten uzak, soyut bir doğa betimlemeleridir.
- Bu bölüm kasidenin **en önemli bölümü** olup şairin yeteneğini ortaya koyduğu kısımdır.
- Kasidede asıl amaç, bir büyüğü övmektir. Fakat şair doğrudan doğruya övgüye başlamaz. Nesib bölümünde bir betimlemeyle (tasvir) başlamak ister
- Kasidenin başında aşktan, sevgiliden ya da değişik konulardan (bahar, kış, ramazan, bayram vs. tasvirleri) söz eder. Bu bölümde, âşıkane duygular anlatılıyorsa **nesib**, başka konular anlatılıyorsa **teşbib** adı verilir.

2. Girizgâh

- Nesib bölümünden medhiye bölümüne geçilirken söylenen ve konuya giriş için bir veya birkaç beyitten oluşan geçiş bölümüdür.
- Genellikle tek beyit olur. Girizgâh bir bölüm değil, şairin bir ilgi ile asıl konuya girmesini sağlayan beyittir. Bu beyit ile medhiyeye geçeceğini bildirir.
- Girizgâh beyti gelişi güzel söylenemez, konuya uygun, nükteli ve başarıyla söylenmiş olmalıdır.

3. Medhiye

- Kasidenin sunulduğu kişinin övüldüğü bölümdür. Burası Allah'ın, peygamberin, padişahın veya devrin önde gelen kişilerinin övüldüğü ve yüceltildiği en uzun bölümdür. Siaksad veya maksûd adı da verilir
- Kasidenin yazılış gayesi ve esas konusu bu bölümde yapılan övgüdür. Şair, bu bölümde kasideyi sunduğu kişinin kahramanlığını, cesaretini, iyiliğini, adaletini, cömertliğini vs. anlatır.

- Bazen de şair, methettiği kişide görmek istediği erdemleri dile getirerek onu bu yönde teşvik eder.
- Bu bölümün şiir yönü çok zayıftır. Dil, diğer bölümlere oranla daha ağırdır.

4. Fahriye

- Kaside içinde şairin kendisini övdüğü bölümdür.
- Medhiye bölümünde olduğu gibi burada da şair, abartmalı olarak kendini İran'ın ünlü şairleriyle karşılaştırarak över. Şiirinin ve şairlik gücünün onlardan üstün olduğunu söyler. Böyle söylemekle de kaside sunulan kişinin sıradan bir şairce övülmediğini, şiirinin ve şairliğinin değeri yüksek bir şairce övüldüğünü anlatmak ister.
- Kaside fahriyelerinde en çok başarı göstermiş şair, Nefî'dir. Nefî kendisiyle birlikte, şiiri ve şairliği yüce ve saygıdeğer bir sanat olarak övmüştür

5. Tegazzül

- Kasidelerin içinde genellikle medhiye bölümünden sonra bir fırsatını düşürüp aynı uyak ve ölçüde bir gazel söylenen bölümdür. Gazel söyleme anlamına gelir, bütün kasidelerde olması zorunlu değildir.
- Şair, kaside içine yerleştirdiği gazel vasıtasıyla gerçek bir şair olduğunu ve sanat gücünü sergilemek ister.
- Tegazzülün kaside içinde yeri tam belli değildir. Tegazzül, nesib ile methiye veya methiye ile fahriye arasında bulunabilir. Şair bir beyit vasıtasıyla tegazzüle geçeceğini bildirir. Beyit sayısı 5-12 beyit arasında değişir. Bu bölüm her kasidede bulunmayabilir. İçinde gazel bulunmayan kasidelere tegazzülden geri kalmış manasına **mah-dûd** veya **muktedâb** adı verilir.

6. Dua

- Kasidenin son bölümüdür. Şair burada övdüğü kişinin başarılı, uzun ömürlü, sağlıklı olması için dua eder. Birkaç beyit olur. Dua bölümüne geçtiğini şair uygun bir sözle belirtir.

**Der Medh-i Sultân Murâd Hân
(Kaside-i Bahariye)**

Teşbîb / Nesib

1. Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim gönlümüz meded sun câm-ı Cem
2. Erdi yine ürd-i behişt oldu hevâ anber-sirişt
Âlem behişt-ender-behişt kuşe bir bâğ-ı İrem
3. Gül devri ayş eyyamıdır zevk u safa hengâmıdır
Âşıkların bayramıdır bu mevsim-i ferhunde-dem
4. Dönsün yine peymâneler olsun hum-hâneler
Raks eylesin mestâne mutriblar etdikçe nagam
5. Bu demde şâm seher meyhane bâğa reşk eder
Mest olsa dilber ger ma'zûrdur şeyhul-Harem
6. Yâ neylesin bî-çâreler âlüfteler âvâreler
Sâgar sunar meh-pâre nûş etmemek olur sitem
7. Yâr ola câm-ı Cem ola böyle dem-i hurrem ola
Ârif odur bu dem ola ayş u tarabla mugtenem
8. Zevki o rind eyler tamâm tuta mest ü şâd-kâm
Bir elde câm-ı lâle-fâm elde zülf-i ham-be-ham

Tegazzül

9. Lutfeyle sâkî nâzimey sun ki kalmaz böyle bu
Dolsun sürahi sebû durmasın peymâne hem
10. Her nev-resîde şâh-ı gül aldı eline câm-ı mül
Lütfet açıl sen gül ey serv-i kadd-i gonca-fem
11. Bu dürdü bu sâfi dönsün piyâle gam yeme
Kânûn-ı devr-i dâ'ime sen mey sun dembedem
12. Meydir mihekk-i âşıkân âşûb-ı dil-ârâm-ı cân
Sermâye-i pîr-i mîtgân pîrâye-i bezm-i sanem
13. Mey âkili irşâd eder âşıkları dil-şâd eder
Şeyle berbâd eder dillerde koymaz gerd-i gam
14. Mey âteş-i seyyâledir mînâ kadehle lâledir
Yâgonca-i pür-jâledir açmış nesîm-i subh-dem
15. Sâkî mey sun bize câm-ı Cem ü key sun bize
Ritl-ı pey-â-pey sun gitsin gönüllerden elem

Girizgâh

16. Bir câm sun Allah için bir kâse de ol mâh için
Tâ medh-i şâhenşâh için alam levh u kalem

Medhiye (Maksad, Maksûd)

17. Ol âfitâb-ı saltanat ol şehsüvâr-ı memleket
Cem-bezm Hâtem-mekremet memdûh-ı esnâf
18. Ablak-süvâr-ı rüzgâr âşûh-ı Rûm u Zeng-bâr
Leşker-şikâr-ı kâm-kâr Behrâm-ı Afridûn-âlem
19. Rîrâye-i mülk ü milel sermâye-i dîn ü düvel
K'olmuş nasibi tâ ezel tâc-ı Ferîdûn taht-ı Cem
20. Hâkân-ı Osmânî-neseb münderic zâtında hep
İslâm-ı Fârûk-ı Arap ikbâl-i Pervîz-i Acem
21. Sultân Murâd-ı kâm-rân-efsürde vü kişver-sitân
Hem pâdişeh Kahramân sâhib-kırân-ı Cem
22. Şâhenşeh-i ferhunde-baht ârâyîş-i dîhîm ü taht
Bahtı kavî ikbâli saht İskender-i Yûsuf-şiyem
23. Şâh-ı cihân-ârâ mıdır mâh-ı zemîn-pîrâ mıdır?
Behrâm-ı bî-pervâ mıdır yâ âftâb-ı pür-kerem
24. Şâhâne-meşreb Cem sâhib-kırân Rüstem gibi
Hem İsi-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhunde-dem
25. Dünyâ vü mâ-fihâ nedir cennet olursa yâ nedir
Lutf eylemek nedir yanında bir nakd u selem
26. Cümle hünlerden nasîb sırr-ı acep sun'-ı ganb
Meclisde şuh udil-finb cenk edecek şîr-i cem
27. Gâhî ki ol şîr-i yele hışm ile tig alır ele
Olur, cihân zelzele basdikça meydâna kadem
28. Ol kasd-ı cenk eder sahraları gül-reng eder
Dünyâyı teng eder olursa Sâm u Güstehem

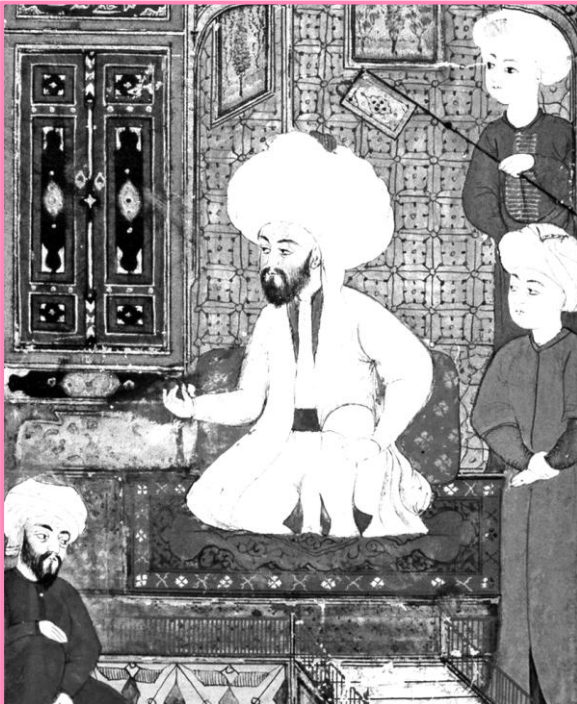
Fahriye

29. Ey Husrev-i âlî-nijâd vey dâver-i pâk i'tikâd
Ey şâh-ı sâhib-adl ü dâdpâdişâh-ı muhterem
30. Sen bir şeh-i zî-şânsın şâhenşeh-i devrânsın
Hakansın devrinde Hâkânîyem Beytül-kasîd
31. Ben gerçi bir bîhâsılîm şâkird-i ders-i müşkilem
Hem mektebi ehli dilim halk olmadan levh kalen
32. Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana
Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım Muhteşem
33. Hâkânîyim Muhteşem yanım serheng-i haşem
Hafız olur leb-beste hâmem edince zîr ü bem

Dua

34. Kaldır elin eyle duâ buldu kasiden intihâ
Şimdi duâ etmekhem müstehabdır hem ehem
35. Nice kaside bir kitâb mecmu a-i pür-intihâb
Her nüktesi Faslu'l-Hitâbbeyti bir genc-i hikem
36. Tâ kim cihân ma'mûr ola emn ü pür-şûr ola
İkbâl ile mesrûr ola ol Husrev-i vâlâ-himem

Nefi

Su Kasidesi

Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlare su
Kim bu denli tutuşan odlare kılmaz çare su

Âb-gündür günbed-i devvar rengi bilmezem
Ya muhîl olmuş gözümde günbed-i devvare su
Zevk-i tiğinden aceb yok olsa gönlüm çak çak
Kim mürur ilen bırakır rahneler divare su

Suya versin bağ-ban gül-zarı zahmet çekmesin
Bir gül açılmaz yüzün tek verse bin gül-zare su

Ohşadabilmez gubarını muhharir hattına
Hame tek bakmaktan inse gözlerine kare su
Arızın yadihle nem-nak olsa müjganım nola
Zayi olmaz gül temennasiyle vermek hare su

Hayret ilen parmağın dişler kim etse istima
Parmağından verdiği şiddet günü Ensar'e su

Eylemiş her katreden bin bahr-i rahmet mevc-hiz
El sunup urgaç vuzu için gül-i ruhsare su
Hâk-i payine yetem der ömrlerdir muttasil
Başını taştan taşu urup gezer avare su

Zerre zerre hâk-i der-gâhina ister sala nûr
Dönmez ol der-gâhtan ger olsa pâre pâre su

Zikr-i na'tin virdini derman bilir ehl-i hatâ
Eyle kim def'-i humar için içir mey-hâre su

Yâ Habibu'llah yâ hayru'l-beşer müştâkinim
Eyle kim leb-teşneler yanıp diler hemvâre su

Sensin ol bahr-i keramet kim şeb-i Mirâc'da
Şeb-nem-i feyzin yetirmiş sâbit ü seyyâre su

Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânıma
Var ümîdim ebr-i ihsânın sepe ol nâre su

Yümn-i na'tinden güher olmuş Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsandan dönen tek lû'lü-i şeh-vâre su
Hâb-i gafletten olan bîdâr olanda rûz-ı haşr
Hâb-ı hasretten dökende dîde-i bîdâre su

Umduğum oldur ki Rûz-i Haşr mahrûm olmayam
Çeşme-i vaslın vere ben teşne-i dîdâre su

3. MESNEVİ

- Arapçada **müzdevce** denilen mesnevi türü ilk olarak 10. yüzyılda İran edebiyatında ortaya çıkmıştır.
- Türk edebiyatına girişi, 11.yüzyılda **Yusuf Has Hacib**'in "**Kutadgu Bilig**" adlı yapıtıyla başlar.
- İran edebiyatından alınmıştır. Türk ve Arap edebiyatına İranlılardan geçmiştir. Mesnevi İran edebiyatına has bir nazım şeklidir. Bu edebiyatta mesnevi ilk kez 10. asırda yazılmaya başlanan İran'ın milli destanı olan "**Şehname**"de görülür. Şehnâmelerde "fe'ülün, fe'ülün, fe'ülün, fe'ül" vezni çok kullanıldığı için aruzun bu kalıbına Şehname vezni denir. Firdevsî'nin Şehname'si İran destanlarının en meşhurdur.
- Anadolu'da mesnevinin gelişim sürecinde Firdevsî, Nizamî, Attâr, Sadî, Emir Hüsrev, Hâcû-yı Kirmânî, Molla Câmî gibi tanınmış İranlı mesnevi şairleri ile eserlerini Farsça veren Türk şairi Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî'nin büyük etkisi olmuştur.
- Mesnevi, her beyiti kendi arasında uyaklı olan ve aruzun kısa kalıplarıyla yazılan bir nazım biçimidir.
- Her beytin aynı kafiyeli olması yüzünden mesnevide büyük bir yazma kolaylığı vardır. Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, öğretici dinî ve ahlâkî konuların hep mesnevi şeklinde yazılmaları bu yüzdendir.
- Gerek beyitler arasında kafiye bağlantısı bulunmaması gerek beyit sayısının sınırlı olmaması, şairlerin işledikleri konuyu istedikleri kadar genişletmelerine imkân sağlamış, bu yüzden de çok kullanılan bir nazım şekli olmuştur.
- Mesneviler aruzun "fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün"; "mef'ülü mefâ'ilü, fe'ülün"; "mefâ'ilün, mefâ'ilün, fe'ülün"; "fe'ülün, fe'ülün, fe'ülün fe'ül" gibi kısa kalıplarıyla kaleme alınırlar.
- Divan şiirinin **en uzun nazım biçimidir**. Halk şiirindeki karşılığı **destandır**.

- Divan şiirinde anlam, kavramlar bir beyitte tamamlandığı için şair her beyitte iki uyak bulmak zorunda olduğundan mesnevi en kolay yazılan nazım biçimi olmuştur.
- Beyit sayısı **20** ila **25 bin** beyit kadardır. Kafiye örgüsü "**aa, bb, cc, dd, ee, ff...**" şeklindedir.
- Mesnevilerde daha çok halk hikâyeleri ve destansı konular işlenir. En çok aşk konusu ele alınır. Ayrıca din, ahlak, tasavvuf konuları ile evlenme ve sünnet düğünleri gibi uzun soluklu konular da işlenir.
- Destanlar, uzun aşk hikâyeleri, şehrengizler, didaktik dini ve ahlaki konular ve ansiklopedik bilgiler veren eserler mesnevi şeklinde yazılmıştır.
- Aşk ve macera mesnevilerinin konuları genellikle orijinal değildir. Doğu edebiyatlarında çok işlenmiş konulardır. Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şirin, Yusuf u Züleyhâ gibi.
- Genellikle konusu aşk olan mesnevilerde gazel, murabba ve muhammes bölümleri de bulunur. Bu şiirler mesnevi kahramanlarının ağzından söylenir fakat şair bu şiirlerde mahlas kullanır.
- Konular genellikle bir masal atmosferi içerisinde çoğu zaman sembolik olarak anlatılır.
- Hikâyelerde cin, dev, peri gibi masal motifleri de sık sık kullanılır. Akıl ve mantık sınırlarını aşan bir sürü olay birbirini izler.
- Mesnevinin hikâye bölümü içinde bir konudan öteki konuya geçerken konuyla ilgili küçük hikâyeler ve fıkralar da anlatılabilir.
- Kahramanlar olağanüstü özelliklere sahiptir. Mesnevilerde konu birliği yoktur. Hikâyenin bölümleri birbirine eklenmiş ilgisiz parçalar gibidir.
- Mesnevilerde olayların geçtiği yer ve zaman belli değildir. Uzun zaman dilimleri kullanılır. Gün, hafta, ay, mevsim ve yıl gibi ifadeler kullanılır. Yıllarca süren macera sonunda kişiler yine baştaki gibi canlı ve yıpranmamış olarak karşımıza çıkarlar.

- Mesnevilerin başta gelen **kahramanlar**, şehzadeler ve padişah kızlarıdır. Bu kahramanlar birbirine âşık olduktan sonra birçok engelle karşılaşılır. Çıkılan uzun yolculuktan sonra sevgililer buluşup tekrar ayrılırlar. Bazen taraflar arasında savaş bile çıkabilir. Bütün bu sıkıntılar eğlenme ve avlanma ile giderilmeye çalışılır. Mesneviler genellikle sevgililerin kavuşmasıyla biter. Kahramanlar evlendirilir.
- ★ Mesnevilerde olayların geçtiği **yerler** genellikle şehirler, saraylar, bahçeler; eğlence düzenlenen, avlanılan ve savaşılan alanlardır. Yolculuklarda dağlar, çöller ve denizler aşılır. Olayların geçtiği yerler çoğunlukla hayalidir. Coğrafi konumu bilinen yerler de vardır: Çin, Mâçin, Hindistan, Türkistan, Medâyin, Ermen, Rûm, Mısır, Yemen gibi.
- ★ Mesnevilerde en çok çocuğu olmayan padişah, düş görme, kılık değiştirme, resimde görüp âşık olma, mektuplaşma, girilmemesi gereken yer, insan olmayan varlıklarla konuşma gibi **motifler** işlenmiştir.
- ★ Mesnevilerin giriş bölümlerinde **dil** genellikle ağdalıdır. Konunun işlendiği bölüm ise dilin en sade olduğu ve Türkçenin ağır bastığı bölümdür.

Hap Bilgi

Mesnevilerin bölümleri

- Mesneviler "dibace, tevhid, münacat, naat, miraciye, methiye, sebep-i telif, ağaz-ı desitan, hatime" gibi bölümlerden oluşur.

I. Giriş Bölümü

1. **Besmele:** İslâmî geleneğe uygun olarak birçok mesnevî besmele ile başlar. Besmele ya eserin başında ya da ilk şiirin ilk beyti olarak bulunur.
2. **Tevhid:** Allah'ın varlığının ve birliğinin dile getirildiği manzumudur.
3. **Münâcaât:** Şair, bu bölümde aczini ifade ederek Allah'ın yardımına muhtaç olduğunu dile getirir.
4. **Naat:** Hz. Muhammed'i övmek ve ona duyulan sevgiyi dile getirmek üzere yazılan şiiirdir.
5. **Mi'râç:** Bu bölüm Hz. Muhammed'in mirâcını anlatır.

6. **Mu'cizât:** Hz. Muhammed'in mucizelerinin anlatıldığı manzumudur.

7. **Medh-i Çehâr-yâr-ı Güzîn:** Bu başlık altında dört büyük halifenin - Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Ömer'in - faziletleri anlatılır.

8. **Padişah için övgü:** Şair, bu bölümde padişahı övüp eserinin kabulünü ister, içinde bulunduğu hali ona arz ederek yardımını ister. Padişahın ömrü ve devleti için dualar eder.

9. **Devlet büyükleri için övgü:** Şairler padişah-tan sonra sadrazam, vezir, şeyhülislâm, kazas-ker gibi devlet büyüklerinden birini de övebilirler.

10. **Sebeb-i te'lif:** Mesnevilerin giriş bölümlerinde hemen hiç ihmal edilmeyen bölümlerden biri de sebep-i te'liftir. Bu başlık altında şair eserini niçin yazdığını, onu bu eseri yazmaya yöneltten sebebi açıklar. Bu başlık **sebeb-i nazm-ı kitâb**, **sebeb-i tertib**, **sebeb-i tahrîr** biçiminde de olabilir. Eser tercüme ise bu başlık **sebeb-i terceme** olarak geçer. Bu bölüm şair ve eserin yazılışı hakkında bilgileri ihtiva eder.

II. Konunun İşlendiği Bölüm

Mesnevilerde **âğâz-ı dâstân**, **matla-ı dâstân**, **âğâz-ı kıssa** gibi başlıklarla başlayan konunun işlendiği bölüm, mesnevinin ana bölümüdür.

III. Bitiş Bölümü

Hâtme yapının bittiğini bildiren bölümdür. Şu alt bölümlerden oluşur:

- Allah'a hamd ü sena ve dua
- Sultana övgü ve saltanatının devamı için dua
- Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi
- Tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerini anma
- Şairin eserine verdiği ad
- Hasetçilere, dikkatsiz müstensihlere yergi
- Mesnevinin beyit sayısı
- Mesnevinin yazılışıyla ilgili tarihler
- Okuyucudan hayır dua isteme
- Mesnevinin vezni

KONULARINA GÖRE MESNEVİLER

1. Aşk mesnevileri

- Yûsuf u Züleyha → Taşlıcalı Yahyâ
- Leyla vü Mecnun → Fuzuli
- Cemşid ü Hurşid → Ahmedî
- Vamık u Azrâ → Lami Çelebi
- Gül ü Bülbül → Kara Fazlı
- Şem ü Pervane → Zati
- Hüsrev ü Şirin → Şeyhi

2. Dini mesneviler

- Muhamedîyye → Yazıcıoğlu Mehmet
- Ferrah - name → Hatiboğlu
- Hilîye-i Şerif → Hakanî Mehmet
- Hilîye-i Enbiya → Neşatî

3. Tasavvufî mesneviler

- Garîb-nâme → Âşık Paşa
- Mantıkü't-Tayr → Gülşehrî
- Gülşen-i Envâr → Taşlıcalı Yahya
- Gencine-i Raz → Taşlıcalı Yahya
- Hüsn ü Aşk → Şeyh Gâlip

4. Ahlakî mesneviler

- Hayriyye → Nabi
- Lütîyye → Sünbül-zâde Vehbî
- Kıyafet - name → Hamdullah Hamdî
- Har - name → Şeyhî
- Kitâb-ı Usûl → Taşlıcalı Yahyâ
- Pend-name → Güvahi

5. Ansiklopedik mesneviler

- Tervîhü'l-Ervâh → Ahmedî
- İskender-nâme → Ahmedî
- Câmâsb-nâme → Ahmed-i Dâî
- Teşrîfâtü's-şuarâ → Güftî

6. Menkıbevî mesneviler

- Battalname → Dârendeli Bakât
- İskendername → Ahmed-i Rıdvan
- İskendername → Ahmedî

7. Şehrengiz türü mesneviler

- İstanbul Şehrengizi → Taşlıcalı Yahya
- Bursa Şehrengizi → Lami Çelebi
- Bursa Şehrengizi → İshak Çelebi
- Edirne Şehrengizi → Mesîhi
- Edirne Şehrengizi → Neşatî
- Edirne Şehrengizi → Zati
- Belgrat Şehrengizi → Hayretî
- Manisa Şehrengizi → Ulvî
- Yenice Şehrengizi → Usulî

8. Sosyal hayatı yansıtan mesneviler

- Surname → Nabi
- Zenanname → Enderunlu Fazıl
- Hubanname → Enderunlu Fazıl
- Mihnet-i Keşan → İzzet Molla

9. Mizahi mesneviler

- Harnâme → Şeyhi
- Hırranâme → Kani

Hap Bilgi

📖 Mesnevi alanında eser veren şairler

Divan şiirinde Mevlana, Ahmed-i Fakih Ahmed-i Dai, Sultan Vele, Şeyyad Hamza, Âşık Paşa, Gülşehrî, Şeyoğlu Mustafa, Hoca Mesut, Yusuf-ı Meddah, Neşatî, Lami Çelebi, Hamdullah Hamdî, Ahmet-i Rıdvan, Kara Fazlı, Zati, Şeyhi, Fuzuli, Mevlana, Şeyh Galip, Ali Şir Nevai, Sünbülzade Vehbi, Süleyman Çelebi, Ahmedî, Taşlıcalı Yahya, Nabi, İzzet Molla, Enderunlu Fazıl, Yenişehirli Avni ve Bosnalı Sabit gibi şairler mesnevi alanında eserler vermiştir.

📖 Mesnevisi olmayan divan şairleri

Baki, Nedim, Kadı Burhanettin, Nefî, Nailî, Şeyhülislam Yahya, Ahmet Paşa, Nesimi, Bağdatlı Ruhi, Necati Bey, Hayali Bey ve Enderunlu Vasıf gibi şairlerin mesnevileri yoktur.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

11.YÜZYIL

- **Kutadgu Bilig:** Yûsuf Hâs Hâcîp

13.YÜZYIL

- **Kitâbu Evsâfa Mesâcidü's-Şerife:** Fakîh
- **Risâletü'n- Nushiyye:** Yunus Emre
- **Yûsuf u Zelihâ:** Şeyyâd Hamza
- **Ahvâl-i Kiyâmet:** Şeyyâd Hamza
- **Mesnevi:** Mevlana Celalettin Rumi

14.YÜZYIL

- **Hüsrev ü Şirin:** Kutb
- **Kıssa-i Yûsuf:** Erzurumlu Darîr
- **Hurşîd-nâme:** Şeyhoğlu Mustafa
- **Varka vü Gülşâh:** Yûsuf Meddah
- **Süheyl ü Nevbâhâr:** Hoca Mesut
- **Ferah-nâme:** Kemâlloğlu
- **Garîb-nâme:** Âşık Paşa
- **Mantıku't-Tayr:** Gülşehrî
- **Menâkibul-Kudsiyye:** Elvan Çelebi
- **İskender-nâme:** Ahmedî
- **Cemşîd ü Hurşîd:** Ahmedî
- **İşkname:** Mehmet

15.YÜZYIL

- **Çengname:** Ahmed-i Dai
- **Camasname:** Abdi
- **Leyla ile Mecnun:** Edirneli Şahidi
- **Hüma ve Hümayun:** Cemali
- **Firkatname:** Halili
- **Cemşîd ü Hurşîd:** Cem Sultan
- **Leyla ile Mecnun:** Behiştî
- **Yusuf u Züleyha:** Behiştî
- **Vamık u Azra:** Behiştî
- **Hüsün ü Nigar:** Behiştî
- **Süheyl ü Nevbahar:** Behiştî

- **Ferah-nâme:** Hatiboğlu
- **Vesiletü'n-Necât:** Süleyman Çelebi
- **Muhammediyye:** Yazıcıoğlu Mehmed
- **Har-nâme, Hüsrev ü Şirin:** Şeyhî
- **Kıyâfet-nâme:** Hamdullah Hamdî
- **Yûsuf u Zelihâ:** Hamdullah Hamdî
- **Leyla ile Mecnun:** Hamdullah Hamdî
- **Tuhfetü'l- Uşşak:** Hamdullah Hamdî
- **Mevlid:** Hamdullah Hamdî
- **İskender-nâme:** Ahmed-i Rıdvân
- **Leylâ vü Mecnûn:** Ahmed-i Rıdvân
- **Mahzenü'l- Estrar:** Ahmed-i Rıdvân
- **Hüsrev ü Şirin:** Ahmed-i Rıdvân
- **Rıdvaniyye:** Ahmed-i Rıdvân
- **Gül ü Hüsrev:** Tutmacı
- **Hayret'ül - Ebrar:** Ali Şir Nevai
- **Ferhat ile Şirin:** Ali Şir Nevai
- **Leyla vü Mecnun:** Ali Şir Nevai
- **Seb'a-i Seyyare:** Ali Şir Nevai
- **Sedd-i İskenderi:** Ali Şir Nevai
- **Lisanü't- tayr:** Ali Şir Nevai

16.YÜZYIL

- **Hilye-i Şerif:** Hakanî Bey
- **Leylâ vü Mecnûn:** Fuzulî
- **Beng ü Bade:** Fuzulî
- **Heft - Câm (Sakiname):** Fuzulî
- **Hüma ve Hümayun:** Kara Fazlı
- **Gül ü Bülbül:** Kara Fazlı
- **Leyla ile Mecnun:** Celalzade Salih
- **Yusuf u Züleyha:** Gubari
- **Hüsrev ü Şirin:** Bursalı Celili
- **Gül ü Bülbül:** İznikli Bekayi
- **Nakş-ı Hayâl:** Azerî İbrahim Çelebi
- **Riyâzü'l-Cinân, Cilâu'l- Külûb:** Cinânî

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- **Gülşen-i Envâr:** Taşlıcalı Yahya
- **Genine - i Râz:** Taşlıcalı Yahya
- **Şâh u Gedâ:** Taşlıcalı Yahya
- **Kitab-ı Usûl:** Taşlıcalı Yahya
- **Yusuf u Züleyha:** Taşlıcalı Yahya
- **Edirne Şehrengizi:** Taşlıcalı Yahya
- **İstanbul Şehrengizi:** Taşlıcalı Yahya
- **Gülşen-âbâd:** Şemsüddin Sivâsî
- **Yûsuf u Zelihâ:** Kemâlpaşa-zâde
- **Ferhâd ü Şirin:** Lâmi Çelebi
- **Vâmık u Azrâ:** Lâmi Çelebi
- **Salaman u Absal:** Lâmi Çelebi
- **Vîs ü Râmin:** Lâmi Çelebi
- **Gûy u Cevgan:** Lâmi Çelebi
- **Şem ü Pervane:** Lâmi Çelebi
- **Bursa Şehrengizi:** Lâmi Çelebi
- **Şem ü Pervâne:** Zâtî
- **Ahmet ü Mahmud:** Zâtî
- **Edirne Şehrengizi:** Zâtî
- **İşret - nâme:** Revani
- **Leyla ile Mecnun:** Larendeli Hamdi
- **Leyla ile Mecnun:** Sevdai
- **Leyla ile Mecnun:** Hakiri
- **Leyla ile Mecnun:** Celalzade Salih
- **Hevesname:** Cafer Çelebi

17.YÜZYIL

- **Hicret-nâme, Mi'râciyye:** Nahîfî
- **Nefhatül-Ezhâr, Sohbetül-Ebkâr:** Atâyî
- **Alemnüma (sakiname):** Atâyî
- **Hilyetü'l- Efkâr:** Nevizade Atâyî
- **Heft-han:** Nevizade Atâyî
- **Hayriyye, Hayrâbâd, Sûrnâme:** Nâbî
- **Teşrifâtü's-Şuarâ:** Güftî
- **Zafername:** Bosnalı Sabit
- **Edhem ü Hüma:** Bosnalı Sabit
- **Berbername:** Bosnalı Sabit
- **Derename:** Bosnalı Sabit
- **Amr u Leys:** Bosnalı Sabit

18.YÜZYIL

- **Yûsuf u Zelihâ:** Ahmed-i Mürşidi
- **Hüsn ü Aşk:** Şeyh Galib
- **Lutfiyye:** Sünbül-zâde Vehbî
- **Battal-nâme:** Dârendeli Bakâî
- **Şevk-engîz:** Sünbül-zâde Vehbî
- **Hubân-nâme:** Enderunlu Fâzıl
- **Zenân-nâme:** Enderunlu Fâzıl
- **Defter-i Aşk:** Enderunlu Fâzıl

19.YÜZYIL

- **Mihnet-keşân:** Keçeci-zâde İzzet Mola
- **Gülşen-i Aşk:** Keçeci-zâde İzzet Mola
- **Sergüzeşt-nâme:** Bayburtlu Zihnî

Bilgi Kupu

* Şairlerin beş eserinden oluşan mesnevi külliyyatına "hamse" denir. Kelime, Türkçeye Farsçadan geçmiştir ve Fars edebiyatında ilk örneği Nizami'nin, "Mahzenü'l-Esrâr, Hüsrev ü Şirin, Leylâ vü Mecnun, Heft-Peyker ve İskender-nâme" adlı eserlerinden oluşan Penç Genc'idir. Hamseye "Penç-genc" de denilmiştir. Mesnevîlerini altıya çıkarıp "sitte" yapan şairler de olmuştur.

* Türkçe hamse sahibi şairleri arasında Hamdullah Hamdi, Ali Şir Nevai, Nevzade Atayi, Ahmed-i Ridvan, Taşlıcalı Yahya ve Lâmi Çelebi sayılabilir.

* Son hamse sahibi şair, 18.yüzyılda yaşamış olan **Subhizade Feyzi**'dir. Onun hamsesi 4 mesnevi ve 1 Divan'dan oluşur.

Hap Bilgi

* Bir şairin beş mesneviden oluşan eserine **hamse** adı verilir. Edebiyatımızda ilk hamse yazarı **Ali Şir Nevai**'dir.

* Türk edebiyatında ilk mesnevi, **Yusuf Has Hacip**'in **Kutadgu Bilig** adlı eseridir.

DİVAN ŞİİRİ HAMSE SAHİBİ ŞAİRLER

ALİ ŞİR NEVAİ

1. Hayretül Ebrar
2. Ferhat ü Şirin
3. Leyla ve Mecnun
4. Seba-i Seyyare
5. Seddi-İskender

HAMDULLAH HAMDİ

1. Yusuf u Zeliha
2. Leyla vü Mecnun
3. Tuhfetül Uşşak
4. Mevlid
5. Kıyafetname

AHMEDİ RIDVAN

1. Hüsrev ü Şirin
2. Leyla ile Mecnun
3. İskendername
4. Mahzen'ül Esrar
5. Seba-yı Seyyare

NERGİSİ

1. Nihalistan
2. Meşakül -Uşşak
3. Gazevatı Mesleme
4. İksi-i Saadet
5. Kanunü'r Reşat

LAMİ ÇELEBİ

1. Vamık u Azra
2. Absal u Salman
3. Vis u Ramin
4. Gûy u Çevgan
5. Heft - Peyker

SİNAN BEHİŞTİ

1. Leyla ile Mecnun
2. Yusuf u Zeliha
3. Hüsn ü Nigar
4. Vamık u Azra
5. Süheyl ü
Nevbahar

TAŞLICALI YAHYA

1. Şah u Geda
2. Gencine-i Raz
3. Gülşen-i Envâr
4. Kitab-ı Usûl
5. Yusuf ve Züleyha

NEVİZADE ATAİ

1. Alemnüma
2. Heft Han
3. Sohbet'ül - Ebkar
4. Hilvet'ül - Efkâr
5. Nefhat'ül - Ezhar

KARA FAZLİ

1. Gül u Bülbül
2. Hüma vü Hümayun
3. Leyla u Mecnun
4. Nihalistan
5. Lecce'tül Esrar

HAMİZADE CELİLİ

1. Hüsrev u Şirin
2. Leyla u Mecnun
3. Gül Sadbergi Bîhar
4. Hecr-name
5. Mehek-name

FİKRİ Derviş ÇELEBİ

1. Hurşid u Mah
2. Mihr u Müşteri
3. Ebkâr-ı Efkâr
4. Behram u Zühre
5. Şükufe-zar

KALKANDELENLİ MU'Dİ

1. Gül u Nevruz
2. Şem u Pervane
3. Vâmık u Azra
4. Hüsrev u Şirin
5. Işk-efzâ

HAYATİ

1. Mahzenül Esrar
2. Heft Peyker
3. Behram-ı Gur
4. İskendername
5. Leyla vü Mecnun

BOSNALI SABİT

1. Zafername
2. Ethem-i Huma
3. Derename
4. Berbername
5. Amrül Leys

SUBHİZADE FEYZİ

1. Heft Seyyare
2. Mirat-ı Suretname
3. Safaname
4. Aşkname
5. Divan

Hap Bilgi

Subhizade Feyzi, Divan'ıyla birlikte hamse sahibi diye geçmektedir. Divan edebiyatının son hamse yazarıdır

UYARI: Divan edebiyatında nesir biçiminde oluşturulan tek hamse, 17. yüzyılda **Nergisi**'ye aittir.

MESNEVİLER İLE İLGİLİ İLKLER VE ENLER

- Türk edebiyatında ilk mesnevi çevirisi **Gülşehri'** nin **Feridüttin Attar'**dan yapmış olduğu **Mantık'ut-tayr** çevirisidir.
- Türk edebiyatının ilk mesnevisi, **Yusuf Has Hacıp'** in **Kutadgu Bilig** adlı eseridir.
- İlk **Hüsrev ü Şirin** çevirisi 14.yüzyıl şairlerinden **Kutb'a** aittir.
- Hüsrev ü Şirin'i** Anadolu'da ilk kez telif olarak yazan şair, **Fahri'**dir.
- Sakinaame türünde ilk mesnevi **Revani'nin İş-retname** adlı eseridir.
- Anadolu'nun ilk Türkçe mesnevisi **Ahmed Fakih'in** Kitâbu Evsâfa Mesâcidü's-Serîfe adlı eseridir.
- Tezkireler içinde mesnevi şeklinde kaleme alınan tek eser, **Güfti'nin Teşrifatü's- Şuara** adlı yapıtıdır.
- Öldükten sonra dirilme motifi olan tek mesnevi, 14. yüzyıl şairi olan **Yusuf-u Meddah'ın Varka ve Gülşah** adlı eseridir.

- Türk edebiyatında ilk **Yusuf u Züleyha'yı** yazan Orta Asya kökenli **Şair Ali'**dir.
- Anadolu'da yazılan ilk **Yusuf u Züleyha** mesnevisi, **Şeyyad Hamza'**ya aittir.
- Divan şiirinde en ünlü **Yusuf u Züleyha** mesnevisi, **Taşlıcalı Yahya'**ya aittir.
- Divan şiirinde en ünlü **Hüsrev ü Şirin** mesnevisi, **Şeyhi'**ye aittir.
- Mesnevi sahibi tek kadın şaire, **Cemşid ü Hurşid** adlı eseri ile **Hubbi Hatun'**dur.
- Türk edebiyatında ilk **Vamık ile Azra** mesnevisi yazan şair, **Lami'i Çelebi'**dir.
- Türk edebiyatında ilk hamse sahibi, 15.yüzyıl Çağatay şairi, **Ali Şir Nevai'**dir.
- Anadolu sahasının ilk hamse sahibi şairi ise **Hamdullah Hamdi'**dir.
- Mesnevi şeklinde ilk şehrengiz örneği, **Mesih'i** nin **Edirne Şehrengizi'**dir.

LEYLA İLE MECNUN

Fuzuli
Behiştî
Ahmed-i Rıdvân
Ali Şir Nevai
Hamdullah Hamdî
Celalzade Salih
Larendeli Hamdi
Sevdayi, Hakiri, Şahidi

HÜSREV Ü ŞİRİN

Fahri
Şeyhi
Ahmed-i Rıdvân
Bursalı Celili
Muidi, Hayati
Halife
Fasih Ahmet Dede

YUSUF İLE ZÜLEYHA

Şair Ali
Şeyyad Hamza
Kadı Darir
Gubari
Hamdullah Hamdî
Taşlıcalı Yahya
Kemâlpaşa-zâde
Sinan Behiştî

İSKENDERNAME

Ahmedi
Ahmed-i Rıdvân
Ali Şir Nevai
Cemali
Hayati

FERHAT İLE ŞİRİN

Lâmi Çelebi
Ali Şir Nevai
Şehzade Korkut
Arif Çelebi
Nâkâm

CEMŞİD Ü HURŞİD

Ahmedi
Hubbi Hatun
Cem Sultan

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Mesnevi Örneği

Dibace Bölümü

Ey neş'et-i hüsnü aşık te'sîr 'kılan
Aşk ile binâ-yı ıcevni ta'mîr tolan
Leylî ser-d zülfünü girüh-gîr falan
Mecnûn-ı hazin boynuna zencîr 'kılan
Tutsam taleb-i hakîkâta. râh-ı mecaz
Efsâne bahanesiyle arz etsem îrâz
Leylî sebebiyle vasfın etsşm âğâz
Mecnun dili ile etsem izihâr-ı niyâz

Sebeb-i telif bölümü

Bir meclis-i ünse mahrem oldum
Ol cennet içinde Âdem oldum
Meclis veli gül-şen-i muhabbet
Bülbülleri yek-ser ehl-i ülfet
Her birisi şâdr-i sühan-senc
Gencîneler elde cümlesi gene
Sohbetleri şî'r ü fazl u irfân
Ülfetleri nazın u nesr ü izân
Ben mest-i saibüh-ı nükte-dânî
Vakt ise sabâh-ı ıiev-cüyânî
Gâhî okunurdu Hayr-âbâd
Nâbî olunurdu hayr ile yâd
Hakkâ ki acîb bir eserdir
Erbabı yanında mu'teberdir
Hengâm-ı hâremde söylemiştir.
Pîr olduğu demde söylemiştir
Ol nazmın edip bir ehl-i ma na
Medhinde mübalağayla itrâ
Bezîm ehli ser-â-ser etti ikrâr
Bu kavli muvâfakatla tekrâr
Bir g âyete erdi ikim me'âli
Tanzîrinin olmaz ihtimâli

Ağaz-ı dasitan bölümü

Dil-zinde-i feyz-i Şems-i Tebriz
Ney-pâre-i hâme-i şeker-rîz
Bu resme koyup beyân-ı aşkı
Söylerbana dâstân-ı aşkı
Kim vardı Arabda bir kabîle
Müstecmi'-i haslet-i cemile
Ser-levha-i defter-i fütüvvet
Ser-hayl-i Ar ab Benî Mahabbet
Ammâ ne kabîle kible-i derd
Bil cümle siyâh-baht ü rû-zerd
Vâdîleri rik ü şîşe-i gam
Kumları sayısınca hüzn ü matem
Hargehleri dûd-ı âh-ı hırmân
Sohbetleri ney gibi hep efgân
Her birisi bir nigâra urgun
Şemşîr gibi dehânı pür-hûn
Erzâkları belâ-yı nâgâh
Âteş yağar üstlerine her gâh
Anlar ki kelâma cân verirler
Mecnûn o kabiledendi derler
Her kim ki belâya mürtekindir
Elbet o ocağa müntesibdir

Hatime bölümü

Sâkî mütegayyir oldu hâlim
Söyleşmeğe kalmadı meçâlim
Min-ba'd ziyâde-verme bâde
Rahm eyle ser-hoşam ziyâde
Hoş gaflet ile geçirdim eyyâm
Bilmen iki nolur işim ser-encâm
Ser-mâye-i ömr gitti elden
Sûd etmedim ettiğim amelden
Dün dîde-i ter kılıp güher-bâr
Gerdûna dedim ki ey cefâ-kâr
Hergiz revîşinden olmadım şâd
Dâm-ı gam-ı mihnetinden âzâd

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

4. KİT'A

- Sözlük anlamı "parça, bölüm, cüz" demektir. En az iki beyitten oluşan bir nazım biçimidir.
- Sadece ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı olan iki beyitlik nazım biçimine denir.
- En az 2, en fazla 12 beyitten oluşur. Edebiyatımızda iki beyitten uzun kıt'alara ise **kıt'a-ı kebire** (büyük kıt'a) adı verilir.
- Edebiyatımızda kıt'a-i kebireler dinî şiirlerde, övgü ve hicivlerde ve özellikle tarih düşürmede kullanılmıştır. Bu tür kıt'alar 30 - 40 beyte kadar olabilir. Kıt'a-i kebireler divan tertibinde kasidelerden sonra yer alır.
- Kafiye örgüsü **x a - x a - x a...** şeklindedir. **Matla** ve **makta** beyitleri bulunmaz.
- Genellikle şair **mahlas kullanmaz**. Ancak mahlas kullanılmış kıtalar da bulunur.
- Kıt'alarda beyitler arasında **konu birliği** vardır. Ve beyitler birbirini tamamlar niteliktedir.
- Kıt'alarda, aşk ve sevginin yanı sıra felsefî ve tasavvufî bir fikir, bir hayat görüşü, bir nükte, bir kişiyi övme ya da yerme, bir olayın tarihi konu olabilir.
- Edebiyatımızda iki beyitli kıt'alar çok kullanılmıştır. Bu sebeple kıt'a terimiyle daha çok iki beyitli şekiller anlatılmıştır. Bu kıt'alar dört mısradan meydana geldikleri için bunlara dörtlük de denilmiştir.
- Kıt'a, az ya da çok her şairin divanında yer alan bir nazım şeklidir. Övgüler ve tarihlerde kullanılan kıtalarla, kıt'a-i kebireler divanlarda genellikle kasidelerden sonra, öteki kısa kıt'alar ise divan sonlarında **mukatta'ât** adı altında toplanır.
- En çok kıt'ası olan şair, 69 kıt'a ile **Necâti Bey**'dir.

Kıt'a

Dün elin yumuş dilerdi kim rakib
Yaş eliyle duta zülfün dilberin
Âh edip eydür uzaktan Hâtifi
Dutma bir zaman kurusun ellerin

5. MÜSTEZAT

- Müstezat "ziyadelenmiş, artmış, çoğalmış" anlamına gelen ve gazelin özel bir biçimi olan bir nazım şeklidir. Gazelde işlenen konuları işler.
- Uzun mısralara kısa dizelerin eklenmesi ile oluşan bir nazım biçimidir. Eklenen bu kısa dizeye "**ziyade**" denir. Kısa dizeler konu bakımından uzun mısralara bağlıdır.
- Genellikle aruzun "mefûlü, mefâilü, mefâilü, feûlün" kalıbıyla yazılır. Her mısradan sonra bu kalıbın ilk ve son birimleri olan "mefâilün, feûlün" kalıbına uygun bir kısa mısra söylenir.
- Müstezat çeşitli konularda yazılmıştır. Aşk, sevgili, şarap, tabiat en fazla işlenen konulardır. Bunlardan başka medhiye, naat-ı şerif, tevhid, münacat, hezl, hiciv, dervişlik, tarikat, dünyaya bağlanmak gerektiği müzik terimleri ile ilgili müstezatlara olmak üzere çeşitlilik arz eder.
- Genellikle divanlarda gazeller ve kasideler arasında yer alır.
- Divan şiirinin sanatlı ve artistik şekillerindendir. Kısa dizeler okunsa da okunmasa da beytin anlamı bir bütünlük oluşturur.
- Müstezat, klâsik edebiyatın birçok nazım şekli ve türüyle yazılmıştır. Murabba, muhammes, rubai, kıt'a, beyit, gazel, kaside şeklinde yazılan müstezatlarda hangi şekilde yazılmışsa o şeklin ismi müstezat tabirinin önüne yazılarak adlandırılır.
- En fazla müstezat, gazel müstezat tarzında yazılmıştır. Gazel müstezatlarda dışında, rubai müstezatlarda, musammat müstezatlarda, kıta müstezatlarda, kaside müstezatlarda, beyit müstezatlarda, mesnevi müstezat bulunmaktadır.
- Müstezat, Servetifünun Dönemi'nde daha da geliştirilmiş serbest müstezata dönüştürülmüştür.
- Matla beyiti bulunmaz. En yaygın kafiye düzeni: a(a) a(a)-b(b)- a(a)-c(c) a(a)...şeklindedir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Hap Bilgi

- * Türk edebiyatında tespit ettiğimiz ilk müstezat örnekleri 14. yüzyıl şairlerinden **Nesimi**'ye aittir.
- * Nesimi, Şeyhi, Ali Şir Nevâyi, Necati, Bağdatlı Ruhi, Nailî, Nabi, Nedim, Şeyh Galib, Enderunlu Fazıl, Leylâ Hanım, Hüzni müstezat şairleridir. 45 adet şiirle Türk edebiyatında en fazla müstezat yazan şair **Müstakimzade Süleyman Sadeddin**'dir.

Müstezat

1. Ey şûh-ı kerem-pîşe dil-i zâr senindir
Yok minnetin aslâ
V'ey kân-ı güher anda ne kim var senindir
Pinhân ü hüveydâ
2. Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncesisin gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ
3. N'eylersen edip bir iki gün bâr-ı cefâyâ
Sabreyle de sonra
Peymâne senin hâne senin yâr senindir
Ey dil tek ü tenhâ
4. Bir bûse-i can-bahşına ver nakd-i hayâtı
Ger ka - 'il olursa
Senden yanadır söz yine bâzâr senindir
Ey âşık-ı şeydâ
5. Çeşmânı siyeh-mest-i sitem kâkülü pür-ham
Ebrûları pür-çîn
Benzer ki bu dildâr-ı cefakâr senindir
Bî-şübhe Nedîmâ

Nedim

6. NAZM

- Nazm, sözlüklerde dizmek, ipliğe inci dizmek anlamlarındadır. Edebiyat terimi olarak vezinli, kafiye mısra kümeleriyle kurulan sözlere nazm / manzûm / manzume denildiği gibi ayrıca divan şiirinde bir nazım şeklinin de adıdır.
- Bir nazım şekli olarak nazm, "aa - xa - xa - xa" şeklinde gazel tarzında kafiyeleşir. Beyit sayısı, mahlâs beyti bulunmayışı ve konu çeşitliliği bakımından gazelden ayrılır. Çok az olmakla birlikte bütün mısralar kafiye nazımlar da yazılmıştır.
- Nazmda beyit sayısı - kıt'ada olduğu gibi - iki beyitten başlayarak 10 - 12 hatta daha çok beyte kadar uzayabilir. Ayrıca mahlâs beytinin bulunmayışı ve iki beyte kadar kısa yazılması bakımından da kıt'a ile benzerlik gösterir
- Nazımlar, gerek konusu gerekse kafiyeleşmesi açısından **rubaiye** benzer. Rubai ile nazm arasındaki ayrılık vezinlerinden kaynaklanır. Rubai, rubaî vezinleriyle; nazm ise aruzun rubaî vezinleri dışında her vezniyle yazılabilir.
- Edebiyatımızda ikiden fazla beyitli nazımlar daha çok tercih edilmiş ve bunlar çoğunlukla **övgü**, **yeri** ve **tarîh düşürme**de kullanılmıştır.

Nazm

1. Meh-i burc-ı şeref tutuldu dirler
Gül-i bağ-ı sa'âdet soldı dirler
2. Bahâr-ı hüsn iken bağ-ı ruhmda
Benefşe bitmedin bozuldu dirler
3. Hazânın işidüp ol nevbahârın
Ciğer kaniyle gönce toldı dirler
4. Çeküp çâk etdi gamdan cübbesin gül
Benefşe saçlarım yoldı dirler
5. Gerekli gene idi ol serv-i sîmîn
Anun çün toprağa defti oldu dirler

Ahmet Paşa

II. Tek Dörtlükle Kurulan Biçimler

1. RUBAİ

- İran edebiyatından alınan, tek dörtlükten oluşan ve kendine özgü ayrı ölçüsü olan bir nazım biçimidir. Kafiyeleşşi maniye benzer.
- Araplar da bu nazım şekliyle şiirler yazmışlar ancak onlar **dü-beyt** terimini kullanmışlardır.
- Ayrıca **terâne**, **dü-beyt** rubailer için kullanılan diğer isimlerdir. Rubailerde dört dize birbiriyle uyaklı ise buna **rubai-i müserra** denir.
- Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı; üçüncü dizesi serbesttir. Kafiye örgüsü **aaxa** şeklindedir. Ancak kafiye örgüsü **xaxa** şeklinde olan rubai örnekleri de vardır. Rubaide ilk iki dize fikrin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen düşünce 3. veya 4. dizede ortaya çıkar.
- Rubailerde aşk, şarap, felsefe, din, tasavvuf, dünyanın geçiciliği, dünya görüşü gibi konular işlenir.
- Aruzun özel kalıplarıyla yazılır. 24 aruz kalıbı kullanılır. Her dizesi ayrı bir ölçüde olabileceği gibi, dört dizesi de aynı ölçüde olabilir.
- Bütün nazım şekillerinde baştan sona aynı veznin kullanılması zorunlu olduğu halde; rubaide her mısra ayrı bir vezinle yazılabilir.
- Rubaide ilk üç mısra fikrin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen fikir dördüncü mısradaki söylenir, yani rubaide ana fikir son mısradadır.
- Rubaide az sözcükle çok şey söylemek bir sanattır. Dizeler arasında anlam birliği vardır. Yani rubaide konu birliği söz konusudur.
- Şairler rubailerde mahlas kullanmazlar. Fakat mahlas kullanılmış örnekler de bulunur.
- En büyük temsilcisi İranlı **Ömer Hayyam**'dır.
- Türk edebiyatında ilk rubai örneklerine 12. yüzyılda rastlanır. Anadolu'da ilk rubai örnekleri veren şair **Mevlana**'dır. Divan'ında 1500 kadar Farsça rubai bulunur. En fazla rubai yazan Mevlana'dır.

- Türk edebiyatında rubai örnekleri 14.yüzyıldan sonra daha çok yazılmaya başlanmıştır. Divan edebiyatında rubaiyi meslek haline getiren şair **Azmizade Haleti**'dir. Haleti 1000 kadar rubai yazmıştır.
- Ayrıca Fuzulî, Kara Fazlî, Bağdatlı Ruhi, Cevri, Nâbi, Sabit, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Esrar Dede, Şeyh Galib, Mahmud Celâleddin Paşa (Asaf) başanlı rubaî şairleridir.
- Cumhuriyet döneminde ise Yahya Kemal Beyatlı ve Arif Nihat Asya rubailerini ile tanınırlar. Ayrıca Ümit Yaşar Oğuzcan, Bekir Sıtkı Erdoğan ve Nazım Hikmet gibi isimler de rubai yazmıştır.

Rubai

Seni aramaktan dünyanın başı dertte
Zengine de görüldüğün yok, fakire de
Sen konuşursun da biz sağır mıyız yoksa
Hep kör müyüz, sen varsın da görünürde

Ömer Hayyam

Gördüm seni elden ihtiyârım gitdi
Bakdum kadüne sabr u karârım gitdi
Hâk oldum ü her yana gubârım gitdi
El-kıssa kapunda i'tibârım gitdi

Fuzulî

Hap Bilgi

- Rubaide genelde felsefi görüş, dünya görüşü ve felsefi aşk; tuyuğda **bireysel aşk** işlenir.
- Tuyuğ sadece **fâilâtün**, **fâilâtün**, **fâilün** kalıbı ile yazılırken rubai ya **mefûlû** ya da **mefûlün** kalıbıyla başlar. Fâilâtün kalıbıyla başlamaz.
- Tuyuğda **cinaslı uyak** bulunabilir ama rubaide cinaslı uyak bulunmaz.
- Tuyuğda sözcüklerde **yuvarlaklaşma** görülürken rubaide pek görülmez.
- Tuyuğ sadece 14. ve 15.yüzyılda görülmüştür; rubai ise 13. yüzyıldan 19.yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.

2. TUYUĞ

- Arap ve İran edebiyatlarında görülmeyen sadece Türk şiirinde kullanılan ve Türklerin divan şiirine kazandırdıkları bir nazım biçimidir.
- Tuyuğ; şarkı söyleme, övme, cinaslı, gizli ve imalı söz anlamına gelen Türkçe bir kelimedir.
- En büyük özelliği, mısra sonlarındaki kafiyelelerin cinaslı kelimelerden seçilmiş olmasıdır.
- Genelde 14. ve 15. yüzyıllarda görülür. 16.yüzyıldan sonra edebiyatımızda hemen hemen hiç tuyuğ görülmemiştir.
- Kafiye düzeni rubaide olduğu gibi **aaba** biçimindedir. Ancak **xaxa** şeklinde uyaklı tuyuğ da vardır.
- Tuyuğun rubaiden farkı tek bir aruz kalıbıyla yazılmış olmasıdır. Aruzun sadece "**fâilâtün, fâilâtün, fâil-ün**" kalıbı ile yazılır. 11'li hece ölçüsüne denk gelir.
- Halk edebiyatındaki karşılığı **manidir**. Halk şiirinde 11'li kalıpla söylenen mani biçimindeki şiirlere de tuyuğ denir. Tuyuğda mahlas kullanılmaz.
- Manide olduğu gibi tuyuğda da genelde **cinaslı** uyak kullanılır. Ancak cinassız yazılan tuyuğ örnekleri de vardır. Tek dörtlükten oluşur.
- Rubaide işlenen konuları işler. Ancak daha çok aşk ve güzellik konularını ele alır. Rubailerde felsefi bir aşk varken tuyuğda bireysel aşk işlenir.
- Tuyuğ nazım şekli Anadolu sahası Türk edebiyatından ziyade **Çağatay** ve **Azerbaycan** edebiyatlarında kullanılmıştır.
- Edebiyatımızda **Kadı Burhanettin**, **Nesimi**, **Ali Şir Nevai** ve **Lütfi** tuyuğlarıyla tanınır. Edebiyatımızda en çok tuyuğ yazan Kadı **Burhanettin**'dir.

Tuyuğ

Dilberin işi itâb u nâz olur
Çeşmi câdû gamzesi gammaz olur
Ey gönül sabr et tahammül kıl ana
Yâre erişmek işi az az olur

III. Musammat Nazım Biçimleri

Musammat: Musammatın kelime manası ipliğe dizilen inci dizisi demektir. Edebiyat terimi olarak, **3** veya **10** ve daha çok mısralı bentlerin birleşmesiyle oluşan nazım şekillerinin genel adıdır.

Başlıca musammatlar

1. **Üçlüler:** müselles
2. **Dörtlükler:** murabba, terbi, şarkı
3. **Beşlikler:** muhammes, tahmis, tardiye, taşdir
4. **Altılılar:** müseddes, tesdis
5. **Yedilikler:** müsebbba, tesbi
6. **Sekizlikler:** müsemmen, tesmin
7. **Dokuzluklar:** mütessa, tetsi
8. **Onluklar:** muaşşer, taşir

• **Rubai** ve **tuyuğlar** tek dörtlükten meydana geldikleri için musammat grubunda yer almazlar.

A. Dörtlüklerle kurulan nazım şekilleri

1. MURABBA

- Murabba, **dört köşeli, dörtlük** demektir. Dörder dizelik dörtlüklerden oluşan bir nazım biçimidir.
- Murabbada ilk bendin dört mısrası kendi arasında kafiyeli, sonraki bentlerin son mısrası ise ilk bentle kafiyelidir. Örgüsü **aaaa, bbba, ccca** şeklindedir.
- Murabbalarda çoğunlukla kullanılan aruz ölçüsü fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün fâ'ilün; fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün, fe'ilün ve mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün mefâ'ilün'dür.
- Bentlerin son mısraları sadece kafiye ile bağlı ise buna "**murabba-i müzdevic**" denir.
- Son mısralar olduğu gibi tekrar edilirse buna da "**murabba-i mütekerri**" adı verilir. Her konuda yazılabilir.
- Murabbalarda en çok işlenen konu aşktır. Aşk dışında ayrılık, medhiye, mersiye, şehir övgüsü, bayram, bahar vb. konularda da murabba yazılmıştır. Ayrıca felsefi konuları, "**manzum mektup**" gibi türler bu nazım şekli ile yazılmıştır.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Edebiyatın yanı sıra bir müzik terimi olarak da kullanılan murabba, bu anlamıyla bir beste formudur. Kimi divanlarda şekil olarak murabba görünümünde olan şiirlere "şarkı" başlığı altında isimler verildiği görülür. Bunun sebebi, şarkı formunda bestelenmek için yazılan murabbalara başlangıçta bu ismin verilmesidir.
- Murabba, edebiyatımızda çok kullanılmış bir nazım biçimidir. Bunun nedeni halk edebiyatının yaygın ve sevilen nazım biçimlerinden biri olan koşmaya benzetmesine bağlanmaktadır.
- Halk edebiyatının etkisiyle gelişmiş bir nazım şeklidir. En az 3, en fazla 6 dörtlükten oluşur.

Bilgi Kupu

- * Türk edebiyatında murabba şekli ile şiir yazan ilk şair **Nesimi**'dir. Ancak bu nazım şekli edebiyatımızda 15. ve 16. yüzyıllarda yaygınlık kazanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren murabba nazım şeklinde çeşitlilik görülmeye başlanmıştır.
- * Divan edebiyatında **Nedim**, Tanzimat döneminde ise **Namık Kemal** murabbaları ile tanınmıştır.

Murabba

Gül yüzünde görelî zülf-i semen-sây gönül
Kuru sevdâda yeler bî-ser ü bî-pay gönül
Demedim mi sana dolaşma ana hay gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Çîn zülfünden umar nâfe-i hoş-bûy murâd
Bu hevâ yoluna yıllarla yeler niteki bâd
Ol dahi sencileyin etmedi ben hastayı yâd
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Bizi Hâk etti hevâ yoluna sevdâ nidelim
Pây-mâl eyledi bu zülf-i semen-sâ nidelim
Kul edinmezdi güzeller bizi illâ nidelim
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Feleğin nûş ederim nîşini sâgarlar ile
Doğradı hâr-ı cefâ bağrımı hançerler ile
Baş koşam demez idim ben dahi dil-berler ile
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Ahmedi

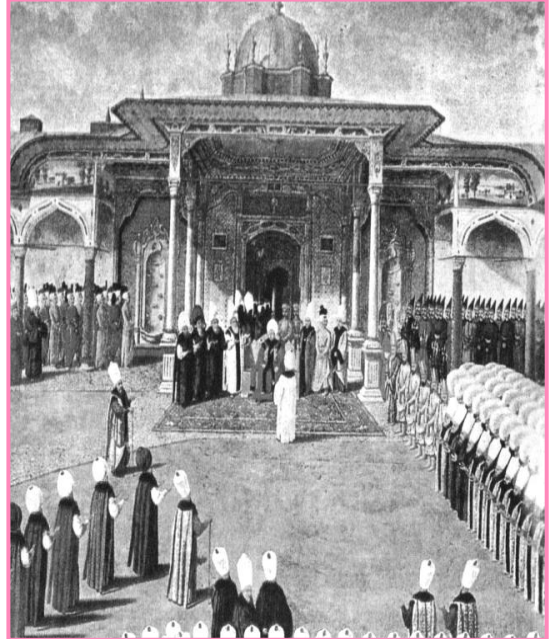
2. TERBİ

- Bir gazelin beyitlerinin üzerine başka bir şair tarafından aynı uyak ve ölçüde ikişer dize eklenerek yazılan murabbaya denir.
- Terbilerde eklenen mısralar beyitin önüne değil de arasına konulduğunda ise "**terbî-i mutarraf**" (**mutarraf terbî**) denir.
- Eklenen bu mısralara **zamime** (eklenmiş) denir.
- Kafiye örgüsü (aa) aa / (bb) ba / (cc) ca... şeklindedir.
- Edebiyatımızda oldukça az kullanılmıştır.

Terbi

Aldım âteş bir zamân bir âteşin ruhsâreden
Fark olunmam şimdi bir âteşfeşân seyyâreden
Virdim âteş dillere sûz-ı dil-i âvâreden
Eyledim icâd bir yangın sûzdil-i âvâreden"

Bim-i hicran verdi dehşet tabı gam-perverdeme
Eyle gel insâf bak bir kerre rûy-ı zerdeme
Çare-sâzım gitme kim rûz-ı firâkın derdime
Kat -ı ümîd ettiğim gündür husûle çâreden"

3. ŞARKI

- Türklerin divan şiirine kazandırdığı bir nazım biçimidir. Sadece Türk edebiyatında görülür.
- Kuruluşu ve kafiye düzeni bakımından murabba ya benzer. Halk edebiyatındaki karşılığı **türküdür**
- Şarkılarda I. dördlüğün II. mısrası diğer dördlüklerin sonunda tekrarlanır. Tekrarlanan bu bölüme ise **nakarat** adı verilir.
- Şarkıların 3.mısralarına **miyan** denilir. Şarkıda miyanın en güzel mısra olmasına dikkat edilir.
- Lale devrinde gelişen bu tür, halk edebiyatındaki "**türkü**"nın etkisiyle oluşmuştur.
- Bestelenmek için yazıldığından fazla uzun değildir. Dördlük sayısı 3 ile 5 arasında değişir.
- Konu genellikle aşk, sevgi, içki, eğlence, kadın ve şaraptır.
- Türk edebiyatında şarkı adı verilen ilk murabba örneklerine 17. yüzyıl şairlerinden **Na'îlî-i Kadîm**'in Divan'ında rastlanmaktadır.
- Edebiyatımızda 217 şarkı yazan **Enderunlu Vasıf** ise en çok şarkı yazan şair olmuştur.
- Divan şiirinde şarkı türünün en önemli temsilcisi ise **Nedim**'dir. Nedim'in Divan'ında 27 şarkısı vardır.
- Ayrıca Enderunlu Fazıl, Enderunlu Vasıf, Leylâ Hanım, Osman Nevres ve Cumhuriyet döneminde ise Yahya Kemal de şarkılarıyla tanınmış sanatçılardır.

Şarkı

Kalbim yine üzgün seni andım da derinden,
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden!
Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden,
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden!
Senden boşalan bağrıma gözyaşları dolmuş!
Gördüm ki yazın bastığımız otları solmuş.
Son demde bu mevsim gibi benzim de kül olmuş
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden
Yahya Kemal Beyatlı

B. Beşliklerle Kurulan Nazım Biçimleri

1. MUHAMMES

- Her bendi beş dizeden oluşan nazım şeklidir. Her konuda yazılabilir. Felsefi bir fikir, bir düşünce, bir dünya görüşü, övgü, aşk, sevgiliyi özleyiş gibi konular işlenmiştir.
- Türk edebiyatında musammatların en çok kullanılan çeşitlerinden biri olarak geçmektedir.
- Musammatlardan olan tahmis ve taştirin muhammesle muhteva yönünden hiçbir farkı yoktur. Ancak tahmis ve taştirin iki ayrı parçadan meydana gelmesi, iki basamak halinde yazılması; buna karşılık muhammesin tek parça olması ve bir anda yazılması yönüyle bu nazım şekilleri birbirinden ayrılmaktadır.
- Muhammesler tek parça hâlinde bir kişi tarafından yazılırken tahmis ve taştirler iki ayrı parça hâlinde genellikle iki kişi tarafından yazılırlar.
- Örgüsü **aaaaa, bbbba, cccca** şeklindedir.
- Genellikle **4 - 8** bent arasında yazılmıştır. Bununla birlikte **12 - 13** bentlere kadar genişleyen muhammesler de yazılmıştır.
- Son bentte şair mahlasını kullanılmıştır.
- Muhammeslerde en fazla aruzun "**fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün**" kalıbı kullanılmıştır.
- Muhammeslerde farklı konular işlenmekle beraber en çok rağbet edileni aşk ve sevgili üzerine olandır. Tasavvuf, medhiye, nasihat, münacât ve na't vb. diğer konuları teşkil ederler.
- Şekilsel olarak farklı kafiye düzenlerine sahip muhammeslerde diğer bendlerin son mısrası birinci bendle mukaffa (uyaklı) ise **müzdeviç muhammes** olur.
- Eğer birinci bendin sonundaki beşinci mısra ya da dördüncü ve beşinci mısra diğer bendlerin sonunda tekrarlanıyorsa **mütekerrir muhammes** olur.

Muhammes-i mütekerir

Şâdmân olsun ki sultan oğlu sultândur gelen
Bahr u berrün pâdişâhı Al-i Osmândur gelen
Nâlb-i şer-i Muhammed zıll-ı Yezdândur gelen
Şark u garbı seyr iden hurşîd-i rahşândur gelen
Alemün sâhibkırânı Hân Süleymândur gelen

Bir kemîne bendesini Mısra sultân eyleyen
Kerbelâ seyrini her dervîşe âsân eyleyen
Sâyeveş düşmenlerin hâk ile yeksan eyleyen
Dembedem bağnn Kızılbaşun kızıl kan eyleyen
Âlemün sâhibkırânı Hân Süleymândur gelen

Sâhib-i seyf ü kalem şâh-ı ulu'l-elbâb olan
Âlemi feth eylemekde mihr-i âlem-tâb olan
Evliyâullah içinde zübde-i aktâb olan
Rûy-ı ma'nâda bugün ser-leşker-i ashâb olan
Alemün sâhibkırânı Hân Süleymândur gelen

2. TAHMİS

- Arapça beş anlamına gelen hams kökünden türemiş beşleme anlamında bir kelimedir.
- Bir gazelin beyitlerinin üstüne aynı uyak ve ölçüde üçer dize eklenerek yazılan nazım şeklidir.
- Kafiye örgüsü **aaaaa, bbbba, cccca** şeklindedir
- Tahmislerde ilk beyite eklenen mısralar matla ile uyaklı, diğer beyitlere eklenenler ise beyitin ilk mısrası ile uyaklıdır.
- Eklenen mısraların tahmis edilen beyitlere anlam açısından uyması gerekir.
- Tahmis edebiyatımızda çok kullanılan musammatlardandır. Şairler devlet büyüklerinin ya da beğendikleri şairlerin gazellerine bazen de kendi gazellerine tahmis söylemişlerdir.
- Şeyh Galip, İzzet Molla, Şeref Hanım en çok tahmisi olan kişilerdendir.

Tahmis

Câme-i sıhhat Hudâ'dan halka bir hil'at gibi
Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi
Var iken baht u sa'âdet kuvvet ü kudret gibi
Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Menzil-i âsâyiş-i ukbâya istersen vusûl
Hubb-ı dünyâdan ferâgat gibi olmaz doğru yol
Şâdmân erbâb-ı uzletdür hemân Bâkî melûl
Ger huzûr itmek dilerse ey Muhibbî fârig ol
Olmaya devlet makamı gûşe-i uzlet gibi

Bâkî

Yukarıda verilen beyitte Baki, Kanuni'nin bir gazelini tahmis etmiştir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

3. TARDİYE

- Muhammesin özel bir biçimdir. Beşliklerle kurulan bir nazım biçimidir.
- Tardiye, az kullanılan bir tür ve biçimdir. Aruzun kısa kalıplarıyla yazılır.
- Muhammesten farklı olarak tardiyeler aruzun mef'ûlû / mefâ'ilûn / fa'ûlûn kalıbıyla yazılırlar.
- Muhammesler aruzun her kalıbıyla yazılır, bu yönüyle tardiyelerden farklıdır.
- Kafiyeleşimi bbbba - cccca - dddda şeklindedir. Buna **tard u rekb** de denir. İlk örneği **Nedim** Divan'ındadır. **Şeyh Galip** en güzel örnekleri vermiştir.

Tardiye

Ey Hızr-ı fütâdegân söyle
Bu sırrı edip ayan söyle
Ol sen bana tercemân söyle
Ketm etme yegân yegân söyle
Gam defterinin tamâmı yok mu?

Yâ Rab bu ne intizârdır bu
Geçmez nice rüzgârdır bu
Hep gussa vü hârhârdır bu
Duysam ki ne şîvekârdır bu
Vuslat gibi bir meramı yok mu?

Kâm aldı bu çarhtan gedâlar
Ferdalara kaldı âşinâlar
Durmaz mı o ahdler vefalar
Geçmez mi bu ettiğim dualar
Hâl-i dilin intizâmı yok mu?

Şeyh Galip

4. TAŞTİR

- Sözlük manası ikiye ayırma demektir. Dört ya da beş mısralık bentlerden oluşan bir nazım şeklinin adıdır. Taştirlere tahmis-i muttaraf da denir.
- Bir gazelin beyitlerinin arasına **üçer** dize eklenecek oluşturulan bir nazım biçimidir.
- Kafiye örgüsü aaaaa, bbbba, cccca şeklindedir.
- Edebiyatımızda 18. yüzyıldan sonra örnekleri görülen taştir çok az kullanılan bir şekildir. En çok taştir yazan şair **Aydf Baba**'dır.
- Aşağıda Yahya Kemal Beyatlı Baki'nin gazeline taştir yapmıştır. Koyu yazılı yerler Yahya Kemal'e aittir.

BAKİ'NİN GAZELİNE TAŞTİR

Ferman-ı aşk can iledir inkiyadımız

Pürdür hayâl-i yar ile her lahza yadımız.

Mevkûfdur o mâha samim-i fuâdımız

Âhir varınca haddine hestî-i şâdımız

Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız

Baş eğmeziz adâniye dünyâ-yı dün için

Ettik fedâ zevâhiri şevk-ı derûn için

Sattık metâ-ı ömörü mey-i la'l-gûn için

Nevbet çalınca rihlet-i milk-i sükûn için

Allah'adır tevekkülümüz i'timâdımız

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur

El-hak gazelde neşve-i Bakî bekâ bulur

Ahlafe o nazma gûş tutarken safâ bulur

Taştirimiz bu sayede az çok bahâ bulur

Bâki kalır sahife-i âlemde adımız

C. Altılılarla Kurulan Nazım Biçimleri

1. MÜSEDDES (altılık)

- Bentleri **6 dize** olan nazım biçimine denir. Müseddes çeşitli konularda yazılır. Müseddesler her konuda yazılabilir, herhangi bir konu sınırlaması yoktur.
- Müseddeslerin bent sayısı genellikle 5 ile 7 arasında değişmektedir. Ender olarak 12 bende kadar yazılanları olmuştur.
- Müseddes, bendlerden oluşan nazım biçimleri içinde murabba ve muhammesten sonra çok kullanılmış bir nazım biçimidir.
- Uyak düzeni genellikle şöyle olur: aaaaaa, bbbba, cccca, dddda... ama şu iki şekilde de olabilir:
- aaaaa, bbbcc, dddde... / bbbca, dddca, eeeeca bütün bu uyak düzenlerinde olan müseddeslere, **müseddes-i müzdeviç** denir.
- Eğer ilk bendin 5 ve 6. dizesi ya da yalnız 6.dizesi öteki bentlerde tekrarlanıyorsa böylesine **müseddes-i mütekerrir** denir.

Müseddes

Firâşım sengi hârâ pûşîşim şevk-ı kıtad olsun
Yerim beytül-hazen kârım figân-ı girye-zâd olsun
Teni mecrûhuma ta'n-ı adû zahm-ı ziyâd olsun
Eden gönlümü âzürde mesrûrül-fuâd olsun
Yıkan hâtır-ı nâ-şâdımı yâ Rabbi şâd olsun
Benimçün nâ-murâd olsun diyenler murâd olsun

Sipîhr-i kîne-cûdan bî-vefâlık resm-i âdîdir
Felekten bî-niyâz olmak dahi bir özge vâdîdir
Verâyı kâm-cûyân-ı mahabbet nâmurâdîdir
Gönül bu matla'ın memnûn-ı ma'nâyı maâdîdir
Yıkanlar hâtır-ı nâ-şâdımı Rabbi şâd olsun
Benimçün nâmurâd olsun diyenler murâdolsun

Nailî-i Kadim

2. TEDDİS (altılama)

- Arapça "altıya çıkarma, altılama" demektir. Tahmis gibidir. Yalnız tahmiste gazelin beyitlerinin üstüne aynı ölçü ve uyakta 3 dize eklenirken tesdiste 4 dize eklenir.
- Bir gazelin her beytinin önüne aynı uyak ve ölçüde **dörder** mısra eklenerek yapılan musammatlardır.
- Az kullanılmış bir biçimdir. Uyak düzeni şöyledir: aaaaaa, bbbba, cccca, dddda...

Tesdis

Güller açıldı sahn-ı çemen sebze-zârdur
Devrân-ı lâle mevsim-i zülf-i nigârdur
Hengâm-ı şevk u zevk u kenâr u bahârdur
Vakt-i cünûn u şevk-i mey-i hoş-güvârdur

Bülbül terâne başladı evvel bahârdur

Şeydâlığım benüm yine bî-ihyârdur

Ey sûretile Yûsuf u sûretde Mustafâ
Nâmı Muhammed ü kamu evzâ'ı murtezâ
Yazukdur itme Fevrî-i miskînüne cefâ
Gûş it ne didi mâlik-i tab'-ı sühan-serâ

Tut Şemsî'nün nasihatini olma bî-vefâ

Geçer güzelligün demi bu rûzgârdur

Fevrî

Hap Bilgi

MÜSELLES (üçlük)

- Üç mısralı bentlerden oluşan nazım biçimidir. İlk bent kendi içinde kafiye ve tüm bentlerin son satırı kendi aralarında kafiyevidir.
- Kafiye düzeni **aaa, bba, cca** şeklinde gitmektedir.
- Hemen hemen hiç kullanılmamış bir musammattır.

Müselles

Ey fâtihi Hayber Alî / ve'y melce'-i ahkar Alî
Kerrâr hem Hayder Alî / Mevlâyı her Kanber Alî
Ey sâkî-i Kevser Alî / dâmâd-ı Peygamber Alî

D. Yedililerle Kurulan Nazım Biçimleri

1. MÜSEBBA' (yedilik)

- Bentlerin dize sayısı 7 olan nazım biçimidir. Neredeyse hiç kullanılmamıştır.
- 14.yy.dan itibaren kullanılmıştır.
- Müzdevic ve mütekerrir olanları vardır. **Müzdevic müsebbada**, her bendin son mısralarının sadece kafiye bağı ile birbirine bağlanmasına karşılık **mütekerrir müsebbalarda** ilk bendin son bir ya da iki mısrası diğer bentlerde de aynen tekrarlanır.

Müsebba

Bir dem ki ben fakîr idüm ol yâr-ı cân idi
Sâkî idi vü nâzûk idi nûkte-dân idi
Yârân idi ki her biri rind-i cihân idi
Devrân-ı lâle idi dem-i gûlsitân idi
Hengâm-ı îş ü vakt-i mey-i ergavân idi
Şevk-i cûvân ile bu gönül kâm-rân idi
Demler o demler idi zamân ol zamân idi

Ey Fevrî gibi mihnet-i eyyâma mübtelâ
Devr-i şebâbı eyleme zâyî' satup riyâ
Âlâm-ı pîrî eylemeden kaddüni dü-tâ
İşretler eyle dehrden al kâm ü sür safâ
Şâyed müsâ'id olmaya bu devr-i bî-vefâ
Anup o demleri diyesin bir zamân ola
Demler o demler idi zamân ol zamân idi

Fevri

2. TESBÎ' (yedileme)

- Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiye **beşer** mısra eklenerek elde edilen bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- Kafiye düzeni şöyledir: aaaaa(aa), bbbbb(ba)
- Edebiyatımızda az kullanılmış bir nazım biçimidir.

Tesbi

Aksine döndi bugün çarh-ı sitem-hâh meded
Yol yarıldı bu gice tâlî'i gümrah meded
Gün gibi azm-i sefer eyledi ol mâd meded
Gitdi nâ-gâh murâd-ı diîâgâh meded
Yakdı yandurdu beni âh seher agâh meded
Nideyim âh meded neyleyin âh meded
Meded Allâh meded hey meded Allâh meded

Düşti cân derd-i gam bir nigâre nideyim
Tan tez er oldı fikâr oldı ne çâre nideyim
Akl gitdi dil-i bî sabr u karâre nideyim
Hûn eski kulıyam nâle vüzâre nideyim
Bahtum ırgürmedi ol hah-ı izâre nideyim
Döndi tâ'li nideyim düşdi sitâre nideyim
Meded Allâh meded hey meded Allâh meded

E. Sekizliklerle Kurulan Nazım Biçimleri

1. MÜSEMME (sekizlik)

- Bentlerinin dize sayısı 8 olan nazım biçimidir.
- Uyak düzeni şu iki şekilde olabilir:
aaaaaaaa, bbbbbbbba, ccccccca... / aaaaaabb,
ccccccdd, eeeeeeff...
- Bir müsemmenin ilk bendinin son ya da son iki mısrası diğer bendlerin sonunda aynen tekrarlanıyorsa, bu müsemmen **müsemmen-i mütekerrir**; tekrarlanmıyorsa **müsemmen-i müzdevic** adını alır.

DİVAN ŞİİRİ NAZİM BİÇİMLERİ VE NAZİM TÜRLERİ

Müsemmen

Bu aşk-ı mecâzun gam-ı hicrânına la'net
Dünyâda vü ukbâdaki husrânına la'net
Erbâb-ı gamun nâliş ü efgânına la'net
Dilberlerinin va'de-i ihsânına la'net
Yok yerlere itdükleri peymânına la'net
Ol tâ'ifenün gerçek ü yalanına la'net
Bu san'atı îcâd idenün cânına la'net
Ecdâdına vü aslına erkânına la'net

Yüz hayf bizüm çekdüğümüz renc ü anâya
Hep sa'y-i belîğ itdüğümüz gitdi hebâya
Nev'îden irişsün bu nasihat zurefâya
Dil vermeyeler her sanem-i mâh-likaya
Tuş olmayalar gaflet ile tîğ-i belâya
Âmin diyeler hâzır olanlar bu du'âya
Bu san'atı îcâd idenün cânına la'net
Ecdâdına vü aslına erkânına la'net

Nev'î

2. TESMİN (sekizleme)

- Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli **altı** mısra ilâvesiyle elde edilen bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- Kafiye düzeni şöyledir: aaaaaa(aa), bbbbbb(ba), ...
- Çok az kullanılmış bir nazım biçimidir.

Tesmin

Ol hânmen-ı şebnem olan gül olup harâb
Esti nesîm-i hoş yerine âhşule-tâb co
Gülşende ayşu nûşa bedel şimdi sûz-u tâb
Sahbâ-yı eşk-i bülbüle gül goncalar kebâb
Sevdâyı aşk u zülf-i perîşan hayal-i hâd g
Yokduş su'al olunsa beğim bundan iy cevâb

"Oldu hazân mâ-hasal-nev-bahârımız
Pîrâna geçdi hayf bizim rûzgârımız"

F. Dokuzlular Kurulan Nazım Biçimleri

1. MÜTESSA' (dokuzluk)

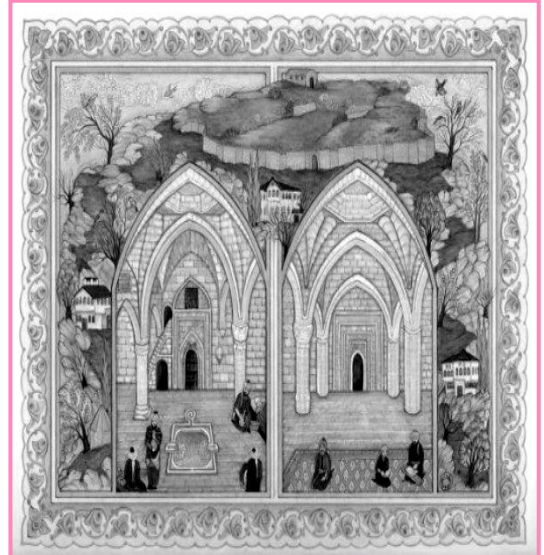
- Her bendi dokuz mısradan oluşan nazım şeklinin adıdır. Müzdevic ve mütekerrir olanları vardır.
- Edebiyatımızda mütesa ve tetsi nazım şekilleri çok az kullanılmamıştır
- Edirneli Nazmi' nin divanında beş mütesa bulunmaktadır.

Mütessa'

Evveli bilmezken oda askeri a'dâdını
Hep kaçarken saydı sonra anladı efrâdını
Sensin ol gâzî boğazdan kesüp imdâdını
Dâne-i bâruta kasr idüp adûnun zâdını
Şükker-i mısır ararken virdin, ağzı dadını
Şimdi buldu düşdigi dâmın adû sayyâdını
Padişahın n'ola sen gazi okutsan adını
Bir varışta top gibi yıkduñ adû-yı azlemi
Bu gazan olsun mübarek itdin ihya âlemi

2. TETSİ (dokuzlama)

- Bir gazelin her beyiti ya da yalnızca matla beyitinin önüne **yedi** mısra eklenmesiyle oluşan şiir- lere **tetsi** adı verilir.
- Tetsi nazım şekilleri çok az kullanılmamıştır.

G. Onlular Kurulan Nazım Biçimleri

1. MUAŞŞER (onluk)

- Bentlerinin dize sayısı 10 olan nazım biçimidir. Çok az kullanılmıştır.
- Muaşşer, müseddesten sonra, musammatlar içerisinde en çok kullanılan nazım şeklidir.
- Edebiyatımızda Hayali Bey, Edirneli Nazmi, Muhibbi, İsmail Hakkı, Bağdatlı Ruhi, Pertev Paşa ve Eşref Mustafa Paşa muaşşer yazmış şairlerdendir.

Muaşşer

Bir güzel gördüm ki reşk-i sûret-i bût-hânedür
Kendüsinden gayrıya âteş gibi bîgânedür
Kim zebânından gelen efsûn ile efsânedür
Mü'min ü küffâr ile hem-sohbet ü hem-hânedür
Câm-ı zerrîn nûş ider bir bî-vefâ mestânedür
Nûş iden bir cür'asın bin yıl yeri mey-hânedür
Tuğ çekmiş bir dilâverdür ki kasdı cânedür
Nûr-ı tab'umdan çerâğın yakmamışdur yâ nedür
Râstı ben şem'-i dil-sûzam adû pervânedür
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedür

Ey Hayâlî tâ ki gördüm ol kamer-ruhsârımı
Mihr-i âlem-tâbdan germ eyledüm bâzârımı
Vuslatı hicrâna satdum aldılar ikrârımı
Deyr-i aşkun râhibiydüm kesdiler zünnârımı
Hâsılı asnâmdan pâk itdiler Ferhâr'ımı
Aldı bir şâh-ı cihân gönlüm ile esrârımı
Nâr-ı aşkıyla yanup yakılma itdüm kârımı
Mâh-rûlar şevkine nûr eyledüm destârımı
Râstı ben şem'-i dil-sûzam adû pervânedür
Kim dolaşsa âteşe pervâne yâ dîvânedür

Hayalî

2. TA'ŞİR (onlama)

- Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiye sekiz mısra eklenerek elde edilmiş bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- Kafiye düzeni şöyledir: aaaaaaaaa(aa), bbbbbbbb(ba)
- Çok az kullanılmış nazım biçimlerindendir.

İKİNCİ DERECEDEKİ MUSAMMATLAR

TERKİB-İ BENT

- Bentlerden kurulmuş bir nazım şeklidir. Bent sayısı 5 ile 10 arasında değişir. Her bent 7 ile 10 arasında değişen beyitlerden oluşur.
- Her bendin sonunda tekrarlanan ve değişen **vasıta beyitler** bulunur.
- Kafiye örgüsü gazelde olduğu gibidir. "**aa-xa-xa-xa...vv**; **bb-xb-xb-xb...yy**" şeklindedir.
- Terkib-i bentlerin her bir şiir örneğine **hane** veya **terkib - hane** denir. Şairin de mahlası (takma ad) son terkiphanede bulunur.
- Terkib-bend içerisinde konu bakımından ilk sırayı **mersiyeler** alır. Daha sonra sırasıyla medhiye, münacât, tevhid ve naat nazım türleri gelir. Bunların dışında felekten ve hayattan yakınma, ayrılık, aşk, sosyal aksaklıkları hicivetme; felsefi ve tasavvuf fikirleri söylenme gibi konular terkib-i bend nazım şekli ile yazılmıştır.
- Kısaca daha çok talihten ve hayattan şikâyet, felsefi ve sosyal düşünceler, mersiyeler, toplumsal eleştiriler işlenmiştir.
- Arap edebiyatında bir iki örnek dışında pek görülmeyen terkib-i bendler, İran edebiyatından Türk edebiyatına geçmiştir.
- Anadolu sahasında terkib-i bend şeklinin ilk örnekleri Germiyan Beyliği içinde yetişen **Ahmedî**'nin Divan'ında görülür.
- Terkib-i bend, edebiyatımızda çok kullanılmış nazım biçimlerindendir. Türk edebiyatında en ünlü terkib-i bend, Ruhi-i Bağdadî'nin her bendi 8 beyitten oluşan 17 bendlik manzumesidir.
- Divan şiirinde en ünlü terkib-i bent de **Bağdatlı Ruhi**'ye aittir. Bu terkib-i bende üç yüzden fazla nazire yazılmıştır ancak Ziya Paşa'nın terkib-i bendi en güzel naziredir.
- Ruhi'nin terkib-i bendi 7beyitlik (vasıta beyitle 8) 17 benttir. Ziya Paşa'nın terkib-i bendi 10 beyitlik 12 bentten oluşur.

Şehzade Mustafa Mersiyesi

Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı
Ecel celâfleri aldı Mustafâ Hânı
Tolundu mihr-i cemâli bozuldu divânı
Vebâle koydılar âl ile Âl-i Osmânı
Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
Felek o cânibe döndürdü şâh-ı devrânı
Yalancının kurı bühtanı bugz -ı pinhânı
Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı
Cinâyet itmedi cânı gibi anun cânı
Boguldu seyl-i belâya tagıldı erkânı
N'olaydı görmeye idi bu mâcerâyı gözüm
Yazuklar ana revâ görmedi bu râyı gözüm

II

Tonandı ağlar ile nûrdan menâra dönüp
Güşâde-hâtır idi şevk ile nehâra dönüp
Göründi halka dirâht-ı şükûfezâra dönüp
Yüridi kulları yanınca lâlezâra dönüp
Tururdu hiddet ile şâh-ı nâra dönüp
Otağı haymeleri ile karlu kûhsâra dönüp
Müzeyyen idi bedenlerle Akhisara dönüp
El öpmeğe yüridi mihr-i bi-karâra dönüp
Tutuldu gelmedi çünkim o mâh-pâre dönüp
Görenler ağladılar ebr-i nev-bahâra dönüp
Bir ejdehâ-yı dü-serdür bu hayme-i dünyâ
Dehânına düşen olur herîşe nâ-peydâ

III

O bedr-i kân il ü ol âşinâ-yı bahr-i ulûm
Fenâyâ vardı telef itdi anı tâlî-i şûm
Dögündi kaldı hemân dâg-ı hasret ile nücûm
Küyündi şâm-ı firâkında toldı yaş ile Rûm
Kara geyürdi Karamana gussa itdi hücûm
O mâhı ince hayâl ile kıldılar ma'dûm
Tolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm
Rızâ-yı Hak ne ise râzı oldu ol merhûm
Hatâsı gayr-ı mu'ayyen günâhı nâ-ma'lûm
Zihi sa'id ü şehid ü zihîşeh-i mazlûm

Taşlıcalı Yahya

TERCİ-İ BENT

- Şekil yönünden terkeb-i bende benzer. Kafiye örgüsü aa-xa-xa-xa.vv; bb-xb-xb..vv şeklindedir.
- Terciibentler 8 - 20 mısralı 3 - 17 bend arasında yazılmışlardır. Ancak en fazla 5 ile 7 bendli terciibend örneği kaleme alınmıştır.
- Terkib-i bentte vasıta beyitler değişirken terciibentte **vasıta beyitler değişmemektedir**.
- Terciibentte bendlerin en büyük özelliği, kafiye-nin bentten bende değişiklik arz etmesidir. Kafiye düzeni olarak; ya gazellerde olduğu gibi, ya da musammatlarda olduğu gibi her bendin bütün mısraları aynı kafiylededir.
- Terciibentlerde vasıta beyti, her bendin sonunda aynen tekrar edildiği için bentler arasında bir mâna bütünlüğü söz konusudur. Bundan dolayı terciler yazılması güç manzumelerdir.
- Terciibentin her şiir öbeğine "hane" veya "terci-hane" denir. Tercihane, vasıta beyitlerle beraber bent adını alır.
- Daha çok **tanrı, insan, evren** üçgeninde metafizik ve mistik konuları işler. Ayrıca felsefi ve tasavvufi konuların dışında medhiye, tevhit, mersiye, naat, münacât, âşıkâne duyguların terennüm edildiği terciler; bahariyye, sakinâme, talihten ve felekten şikâyet ile hicviye gibi konuları da işlemiştir.
- Terciibentlerde daha çok, Allah'ın kudreti, felek, evrenin sonsuzluğu, hayatın zorlukları gibi konular ele alınmıştır. En çok dini konular işlenmiştir.
- Arap edebiyatından İran edebiyatına, oradan Türk edebiyatına geçmiştir.
- Terciibent, Türk edebiyatında 14. yüzyıldan itibaren görülen bir nazım biçimidir.
- Terciibent şeklinin Anadolu'daki ilk örneklerini I. Murad devrinde yetişen **Nesimi**'de görürüz.
- Edebiyatımızda en fazla terciibent yazan Kaygusuz Abdal ve Enderunlu Fazıl'dır. Edebiyatımızda en ünlü terciibent **Ziya Paşa**'ya aittir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Terciibent

Yâr kim rûz (u) şeb agyâr ile seyrân eyler
Ayş u işretler ider lütf-ı firâvân eyler

Gâh yazub yanılup çün beni handân eyler
Ya'ni âgâz-ı vefâ niyyet-i ihsân eyler

Bir elem irişüp ol cem'i perişân eyler
Seng-i gam hâne-i ümidimi virân eyler

Âlemi ayn-ı elem gülşeni zindân eyler
Sûrumı şfven ü elhâmmı efgân eyler

Bana bu çevri dimen ol meh-i tâbân eyler
Baht-ı gaddar bu çevri bana her an eyler

Her kaçan yâr vefâ itmeğe peymân eyler
Tâli'-i nahsum anı yine peşimân eyler

II

Pertev-i mihr ü muhabbet ki dile lâmi' olur
Gün gibi mihrüm o meh-rûya şâyi' olur
Derd çekdükce gönül ıřka dahi tâmi' olur
Bana rahm itmeğe kasd eylese bir mâni' olur

Gerdiş-i çarh yâ ifsâd-ı adû vâki' olur
Baht-ı tire anı n'eylerse ider dâfi' olur

Ara yirde gam u gussayla gönül zâyî' olur
Âkıbet ışk yolında eleme kânî' olur
Mihr-i ümmid sehâb-ı gam ile tâli' olur
Geçdi günüm şeb-i mihnetde bu ne tâli' olur

Her kaçan yâr vefâ itmeğe peymân eyler
Tâli'-i nahsum anı yine peşimân eyler

III

Kime yanam yakılam ben ne kılâm vâ-veylâ
Gördüğüm dem dil ü cân ile gönül virdüm ana

Kâkül ile kad-ı bâlâsı belâ üzre belâ
Ugradum derde ki olmaz ana âlemde devâ

Düğüne varmalu bu derde göre Bû-Derdâ
Yazmamışlar ana kanûn-ı muhabbetde şifâ

Vasl-ı yârî ana dermân imiş İbn-i Sinâ
Vasl-ı yâr ise vefâyise eger çâre ana

Yogmuş ölmeden özge bana dermân kat'a
Nice dermân ola bu derde dirigâ derdâ

Her kaçan yâr vefâ itmeğe peymân eyler
Tâli'-i nahsum anı yine peşimân eyler

IV

Tâli' itdi beni ser-geşte-i ışk-ı cânân

Tâli' itdi beni meftûn-ı belâ-yı hicrân

Tâli' itdi gam-ı ışk ile beni ser-gerdân

Tâli' itdi beni hicrân elemiyle nâlân

Bana tâli'den irer her ne irerse yârân

Gam-ı cânân elem-i ışk u belâ-yı hicrân

Anı tâli'dür iden ser-keş ü tünd ü fettân.

Beni tâli'dür iden böyle n'icitsün cânân

N'ola kan aglayup eylersem eger âh u figân

Dâd u feryâd bu tâli'den âmân el-âmân

Her kaçan yâr vefâ itmeğe peymân eyler
Tâli'-i nahsum anı yine peşimân eyler

V

Gerçi kim hûblara işve vü nâz oldı şümâr
Âşıka suz u güdâz ile niyâz olur kâr

Ger cefâyise eger gâh vefâ olsa ne var
Sen esirge beni baht oldugı yeter gaddar

Âh kim olmada günden güne hâlüm düşvâr
Öldürür bu gam u endûh beni âhir-i kâr

Baht-ı serkeş olıcak n'eylesün ana dil-dâr
Şeş-der-i gamda beni baht-ı siyâh eyler zâr

Yâr cevvar diyü ağlama her bâr

Totalum terk-i cefâ ide vefâdâr ola yâr

Her kaçan yâr vefâ itmeğe peymân eyler
Tâli'-i nahsum anı yine peşimân eyler

Âşık Çelebi

Kaside	Nef'i
Rubai	Azmizade Haleti
Tuyuğ	Kadı Burhanettin
Şarkı	Nedim
Terkibibent	Bağdatlı Ruhi
Terciibent	Ziya Paşa

1. TEVHİD

- Allah'ın birliğine ve yüceliğini konu edinen ve kaside nazım biçimiyle yazılan nazım türüdür.
- Tevhidlerin ilk bölümlerinde Allah'ın selbî, subuti sıfatlarından ikinci bölümde subuti sıfatlarının evrendeki tecellilerinden, üçüncü bölümde Allah'ın mutlak hâkimiyetini ifade eden râzık, hâlık sıfatlarından söz edilir.
- Tasavvufa dair yazılan tevhidlerde vahdet-i vücud felsefesinden bahsedilir.
- Tevhidlerde Allah'ın büyüklüğü, isimleri, sıfatları, kuvvet ve kudretinin sonsuzluğu, zatının tasvir ve hayal edilebilen şeylerden soyutlanması, hiç bir şeyin ona eş ve benzer olmayışı gibi özellikler sanatlı bir üslûpla anlatılır.
- Tevhid **kaside**, **gazel**, **kıta** vb. şekillerle yazılabilir. Tevhidler mürettep divanlarda başta yer alır.
- Türk edebiyatına tevhid Arap ve İran edebiyatı etkisiyle girer, ilk İslami eserlerden itibaren Türk edebiyatında türün örneklerine rastlanır.
- Türk edebiyatında ilk dönemlerden itibaren bu türün örneklerine rastlanmaktadır. **Kutadgu Bilig**, **Atabetü'l Hakayık** gibi eserlerde Yunus Emre'nin Divan'ında tevhid örneklerine rastlanır.

Tevhid

Allah adın zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula
Allah adın her kim ol evvel ana
Her işi âsân ide Allâh ana
Allah adı olsa her işin öni
Hergîz ebter olmaya anun som
Her nefesde **Allah** adın di müdâm
Allah adıyla olur her iş tamâm
Aşk ile gel imdi Allah aydalum
Derd ile gözyaşile âh idelüm
Ola kim rahmet kıla ol pâdişâh
Ol **Kerîm** ü ol **Rahîm** ü ol İlâh

2. MÜNACÂT

- Allah'a yalvarmak, yakarmak ve günahlarını affettirmek için yazılan şiirlerdir.
- Kaside, gazel, mesnevi, murabba, muhammes, müseddes, müsebbba, müsemmen, mütessa, muşşer, musammat, kıta, rubai, beyt gibi hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılan ve konusu Allah'a yakarış olan şiir türüdür.
- Münâcâtta şairler, genellikle günahlarının büyüklüğünü ve hadsizliğini dile getirerek, nefse ve şeytana uyduklarını itiraf eder ancak Allâh'ın sonsuz lütuf ve keremi yanında bu günahların çok şey ifade etmediğini belirterek yakarıшта bulunurlar.
- Genellikle **manzum** olarak yazıldıkları halde bazen **mensur** olarak yazılmış münâcât örneklerine de rastlanır. Genellikle manzum olarak yazılan münâcâtlar **tazarru**, **tazarrunâme** adlarıyla da anılmıştır.
- Münacata öncelikle **Arap** edebiyatında rastlanır. Türkçeye Fars edebiyatı aracılığı ile geçer.
- Türkçede ilk örnek, Yusuf Has Hacıb'in Kutadgu Bilig'inde bulunur. Hoca Ahmed Yesevi'nin Divan-Hikmet'inde, Kutb'un Hüsrev u Şirin mesnevisinde, Sekkâki ve Âlî Şir Nevayî'de örnekler vardır.
- Batı Türkçesi ürünleri arasında ilk münâcât Ahmed Fakih tarafından yazılmıştır. Sultan Veled, Yunus Emre, Âşık Paşa, Şeyhoğlu Mustafa, Şeyyâd Hamza, Hamidi, Ahmedî, Süleyman Çelebi, Şeyhi, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi, Cem Sultan, Ahmed Paşa ilk dönemde münacat yazan şairlerdir.
- Münâcâtlar günümüzde de devam etmektedir. Münâcâtlar divan edebiyatı yanında anonim halk edebiyatı, âşık edebiyatı, tekke edebiyatı ve Tanzimat'tan günümüze kadar gelen edebiyatın da ortak edebi türüdür.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Münacaat

Çâresüz kaldum Hudâyâ çâre kıl yâ Rab bana
Nefs ü şeytândan halâs eyle beni iy pâdişâ
Bir yanurn âteş olupdur bir yanumda oldı su
Od ile su arasından sen beni eyle rehâ
Hücre-i kalbüm tolu kıl şule-i envâr ile
Nice bir çürüm ü hatâyile ola gönlüm kara
Sana yüz tutdum Hudâyâ sen hidâyet eylegi!
Senden özge kime kılam pâdişâhum ilticâ
Ben Murâda kıl inâyet fazlını iy zül'-celâl
Senden özge kimsenem yokdur benüm yâ Rabbenâ

Murâdi (Sultan III. Murad)

3. NAAT

- Naat kelimesi sözlüklerde bir şeyi överek anlatma, övgü anlamlarına gelir. Bir edebiyat terimi olarak ise Hz. Peygamberi öven, ona duyulan sevgiyi dile getiren şiirlere denir.
- Naat özellikle peygamberimiz için yazılmakla beraber diğer peygamberler, veliler, dört halife, din büyükleri hakkında da yazılmıştır.
- Naat örnekleri genellikle **manzum** yazılmakla birlikte **mensur** naatlar da yazılmıştır. Türün ilk örneklerine Arap edebiyatında rastlanır.
- Türk edebiyatındaki ilk natlara Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde, Edip Ahmed Yükneki'nin Atabetü'l-Hakayık'ında, Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde rastlanır. Çağatay sahasında Haydar Tilbe, Lütfi, Gedai, Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevayi, Şeybani Han, Babür Şah gibi pek çok şair naat yazmışlardır.
- Divânlarda hemen hemen bütün nazım şekilleri (kaside, gazel, mesnevi, kıta, murabba, muhammes, müseddes, terakibent, terciibent, rubai, müstezat, müfred vb.) ile naat yazılmıştır. Divan tertibinde ise tevhid, münâcât ve naat türündeki şiirler, yer aldıkları bölümün başına konulmuştur.

- Naat Osmanlı sahasında da ilk şairlerden itibaren hemen hemen her divanda yer alan bir türdür.
- Bu naatlardan Fuzuli'nin **Su Kasidesi**, Nefi'nin **Sözüm**, Şeyh Galib'in **Efendim** redifli kasideleri meşhur olanlarıdır.
- Naatlarda Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları, doğumu, çocukluğu, peygamberliği, hicreti, savaşları, ölümü, fizikî ve ruhî özellikleri işlenmiştir.

Naat

Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su
Kim bu denlû dutuşan odlara kılmaz çâre su
Âb-gündür günbed-i devvar-i rengi bilmezem
Ya muhîr olmuş gözümden günbed-i devvâre
Zevk-ı tîginden aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürûr iken bîragur rahneler dîvâre su
Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânın sözün
İhtiyât ile içen her kimde olsa yâre su
Suya virsün bâğbân gülzân zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virse min gülzâre su
Ohşadı bilmez gubânı muharrir hatuna
Hâme tek bahmakdan inse gözlerine kâre su
Ânzun yâdiyle nemnâk olsa müjgânım n'ola
Zâyî' olmaz gül temennâsiyle virmek hâre su
Gam günü itme dil-i bîmârdan tîgun dirîg
Hayrdur virmek karanu gicede bîmâre su
İste peykâmın gönül hecrinde şevküm sâkin it
Susuzam bir gez bu sahrâda menüm'çün are su
Men lebün müştâkıyam zühhâd Kevser talibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür huşyâre su
Ravza-i kûyma her dem durmayup eyler güzâr
Âşık olmuş gâlibâ ol serv-i hoş-reftâre su
Su yolını ol kûydan toprak olup dutsam gerek
Çün rakîbümdür dahi ol kûya koyman vare su

4. MERSİYE

- Kelime anlamı, ölen birinin ardından iyiliklerini sayıp dökerek ağlamak demektir.
- Edebiyat terim olarak mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır.
- Mersiyelerde ölenlerin matemî, yakınlarının veya dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının özellikle de Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır ve metanete davet edilmesi gibi konular ele alınır.
- Dini-tasavvufi edebiyatımızda, öncelikle de Alevi-Bektaşî edebiyatında ehl-i beyt sevgisini dile getiren, Hz. Hüseyin aşkı ve ızdırabı ile yazılan şiirlere de mersiye, **Kerbela mersiyesi** veya **Âl-i aba mersiyesi** denir.
- Kaynaklar, insanoğlunun ilk söylediği şiirin bir mersiye olduğunu belirtir ve Kabil'in Habil'i katli üzerine Hz. Âdem'in bu türle ilgili bir manzume söylediğini belirtirler.
- Tür mersiye adıyla Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Buradan Fars edebiyatına geçmiştir ve eski tarihlerden beri yaygın olarak kullanılmıştır.
- Mersiye, Anadolu Türk edebiyatına 15. yüzyılda girmiş ve ilk örnekler Cermiyan Beyliği çevresinde bulunan şairler tarafından verilmiştir. Cermiyan Beylerinden Süleyman Şah için Ahmedî'nin yazdığı mersiye, türün Anadolu'daki ilk örneğidir.
- Özellikle **Şehzade Mustafa**'ya yazılan on altı mersiye, edebiyatımızda bir kişiye yazılan en çok sayı olması açısından dikkat çekicidir.
- Türk edebiyatında mersiyeler en çok **terkib-i bend** nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Ama kaside, mesnevi gibi nazım biçimleriyle yazılanları da vardır.

- Mersiyeler genelde, feleğe sitem ve bu dünyanın geçici oluşunu vurgulayan bir giriş, kaybedilen yakının övgüsü ve onun kaybindan doğan üzüntü ile ölenin mekânının cennet olmasını dileyen dua ve temenniler bölümünden meydana gelirler.
- Eldeki bilgilere göre edebiyatımızda kendisine en çok mersiye yazılan kişi, Kanuni Sultan Süleyman'ın katlettirdiği oğlu **Sultan Mustafa**'dır.
- Mersiyeler İslamiyet öncesinde **sagu**, halk edebiyatında **ağıt** adıyla anılır.
- Eski Türk edebiyatında mersiyeler; padişahlar, şehzâdeler, vezirler, devlet adamları, şeyhler, aile fertleri, dostlar ve arkadaşlar için ve özellikle de zamansız ölen veya maktul şehzâdeler (en çok Şehzâde Mustafa) için yazılmıştır. Bunların dışında şehirler ve hayvanlar için yazılan mersiyeler de vardır.
- Mersiye yazan şairler arasında Şeyhi, Ümmî Kemal, Cem Sultan, Ahmet Paşa, Necatî, Mesîhi, Baki, Ruhi, Hayretî, Neşatî, Nailî, Nazım, Haletî, Nergisi, Kani, Şeyh Galip, Taşlıcalı Yahya, Şeref Hanım, Leyla Hanım vb. sayılabilir.

Mersiye

Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı
Ecel celâlileri aldı Mustafâ Hânı

Tolundı mihr-i cemâlî bozuldı dîvânı
Vebâle koydılar âl ile Al-i Osmânı

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
Felek o cânibe döndürdi şâh-ı devrânı

Yalancının kun bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıtdı yaşumuzu yakdı nâr-ı hicrânı

Cinâyet itmedi cânî gibi anun câm
Boğuldu seyl-i belâya tağıldı erkânı

N'olaydı görmeye idi bu mâcerâyı gözüm
Yazuklar ana revâ görmedi bu râyı gözüm

5. MEDHİYE

- Din ve devlet büyüklerini, dört halifeyi övmek için yazılan şiirlere denir.
- Medhiyeler daha çok **kaside** nazım biçimi kullanılarak yazılır.
- Medhiyelerin halk edebiyatındaki karşılığı olarak **güzelleme** kabul edilir.
- Maksadın ifade edildiği bölüm olduğu için **maksûd** olarak da anılır. Eski Türk Edebiyatında yazılmış kasidelerin büyük bir kısmı mehdiyedir, bu sebeple kasîde nazım şekliyle medhiye özdeşleşmiştir.
- Medhiyelerde padişahlar, vezir-i azamlar, şeyhülislam, kazaskerler, defterdarlar, paşalar gibi birçok devlet adamı âdillik, cömertlik, ihsan, lutuf ve himmet etme gibi birtakım kalıplaşmış özellikler ile övülmüştür. Bazen de memdûhun/övülen kişinin şahsî özelliklerine göre bu bölüm şekillenmiştir.
- Memdûh, medhiye bölümünde özellikle de **Behrâm, Cem, Dârâ, Feridun, Kahraman, Nûşirevân, Rüstem** gibi **Şehnâme** kahramanları ile Aristo, Platon / Eflatun ve İskender ile karşılaştırılmış çoğu zamanda onlardan üstün görülmüştür.
- Divân şairleri sundukları medhiyelerle câize almışlar veya başka hediye, ihsana mazhar olmuştur.

Methiye

Zafer-perâh vazira cihân - güşâ Sadrâ
Eya sûtûda cihan - bân-ı a'del û ekrem
Edâ-yı medhine tâkat mı var zebânımda
Acebdır olmadığım kahr-ı dehr ile ebkem
Felek dedikleri ol nâ-bekâr-ı kec-revdan
Nedir bu ehl-i dilin çektiği azâb ü elem
Bir iki mültezimi - eyledi havâle bana
Ki iştirak ile etmişler iltizâm-ı sitem

6. FAHİRİYE

- Fahriye **övünme**, şöhret anlamlarına gelir. Edebî tür terimi olarak, kasîde nazım şeklinde divan şairinin şairlik gücünü övdüğü bölümün adıdır. Fahriye Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kasidenin önemli bölümünü teşkil etmiştir.
- Şairlerin kendilerini övmek için yazdıkları bölüme denir. Divan şairleri sanatçı duyarlılığı içerisinde, şairliklerini ve şiirlerini överler.
- Şairler kasidenin fahriye bölümünde ve gazellerin mahlas beyitlerinde kendi şairliklerini ve şiirlerini övmüşlerdir.
- Divan şiirinde **Nefî** fahriyeleriyle tanınmış en ünlü şairdir.
- Eski Türk edebiyatında ilk fahriye örnekleri 14. yüzyılda görülmeye başlanmış ve gelenek hâlinde yazılmaya devam edilmiştir.
- Fahriyeler, kasidede genellikle medhiye bölümünden sonra yer almıştır. 13. ile 16.yy.lar arasında fahriye beyitleri 1 - 10 beyit arası yazılırken özellikle 17.yy.da beyit sayısında artış görülmüştür.

Fahriye

Tûtî-i mu'cize, gûyem ne desem lâf değil
Çerh ile söyleşemem âyinesi sâf değil

Ehl-i dildir diyemem sînesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek însâf değil

Yine endişe bilir kadr-ı dür-i güftârım
Rüzgâr ise denî dehr ise sarrâf değil

Girdi miftâh-ı der-i genc-i maâni elime
Âleme bezl-i güher eylesem itâf değil

Levh-i mahfûz-ı sühandır dil-i pâk-ı
Nefî Tab-ı yârân gibi dükkança-i sahhâf değil

Nefî

7. HİCVİYE

- Kişiyi, toplumu, bir âdeti, görülen kusur ve beceriksizlikleri açık veya kapalı şekilde yeren söz ve yazıya verilen addır.
- Âşık edebiyatında karşılığı **taşlama**, modern edebiyatta **yerigidir**. Hicviye bir anlamda methiyenin zıddıdır. Hiciv söyleyene **heccav** adı verilir.
- Türk edebiyatında da ilk örnekler kaside nazım şekliyle yazılmışlardır. Daha sonra kıt'a ve terki-bend şeklinde yazılan hicviyelere de rastlanır.
- Şeyhi'nin **Har-nâme'si**, Fuzulî'nin **Şikâyetnâme'si**, Ruhi'nin **terki-bend'i**, Nefî'nin **Siham-ı Kaza'sı**, Kani'nin **Hırre-nâme'si**, İzzet Molla'nın **Mihnet-Keşan'ı** bu türün belli başlı örnekleridir.
- Eski Türk Edebiyatı geleneği içinde bu türün gerçek temsilcisi **Nefî**'dir. Tanzimat Edebiyatında da tür **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** gibi yazarlar tarafından örnekler vermiştir. Daha sonraki dönemde **Eşref** ve **Rıza Tevfik** önemli hiciv şairleridir.

Hicviye

Gürci hınzırı a samsun-ı mu'azzam a köpek
Kanda sen kanda nigeş bânî-i âlem a köpek

Vay ol devlete kim ola mürebbisi anun
Bir senin gibi denî cehl-i müessem a köpek

Ne güne kaldı meded Devlet-i Âl-i Osman
Hey yazuk hey ne müsbet bu ne mâtem a köpek

Olmaya sâhibi bir âsaf-ı ekrem a köpek
Pây - mâl eylediniz saltanatın ırzını hep

Yok, yere oldu telef ol kadar âdema köpek
Sen kadar düşman-ı devlet mi olur hınzır

Ne durur saltanatın sâhibi bilmem a köpek
Ne îhânettir o sadra bu zamanda iki anun

Nefî

8. MEVLİD

- Mevlid, bir kimsenin doğduğu zaman, doğduğu yer, doğum, bir kimsenin doğumu münasebetiyle yapılan tören, Hz. Muhammed'in dünyaya gelişini ve o andaki hadiseleri anlatan menkabe gibi anlamlara gelir.
- Hz. Muhammed'in doğumu başta olmak üzere, hayatı, mucizeleri, gazaları, ahlakı, vefatı ve hilyesini övgü ile anlatan eserlere verilen addır.
- Kelime daha sonraları peygamberimizin doğumu münasebetiyle yapılan merasimler için de kullanılır olmuştur.
- Mevlidler, çoğunlukla **manzum** olup **mesnevi** nazım şekliyle yazılmışlardır.

Bilgi Küpü

* Mevlidin Bölümleri

1. **Münâcat**: Allah'a yalvarma ve yakarma
2. **Viladet**: Hz. Peygamberin doğumu
3. **Risalet**: Peygamberliğin gelişi
4. **Miraç**: Göğe yükseliş
5. **Rihlet**: Peygamber'in vefatı
6. **Dua**: Allah'a dua etme

Hap Bilgi

- * İlk Türkçe mevlid metni hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bilinen en eski mevlid Süleyman Çelebi'nin "**Vesiletü'n- necât**" adlı mevlididir.
- * Vesiletü'n-necât çok sayıda mevlid yazarını etkilemiş ve birçok dile çevrilmiştir. Açık ve yalın bir Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır.
- * Türk Edebiyatında Vesiletü'n-necât dışında ancak 64'ü belirlenebilen 200 kadar mevlid yazıldığı söylenir. Bunlar arasında Hamdî'nin **Ahmediy-ye'si** ile Şemseddin Sivasî'nin Mevlid'i dil, edebiyat ve tasavvuf açısından önemlidir. Ayrıca Behîştî, Lami Çelebi ve Nahîfî de mevlid yazmıştır.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Mevlid

Âmine Hâtûn Muhammed ânesi
Ol sadefden oldu o dür dânesi
Çünkü Abdullahdan oldu hâmile
Vakt erişdi hafta vü eyyâm ile
Hem Muhammed gelmesi oldu yakın
Çok alâmetler belirdi gelmedîn
Şol kitâb içre söylenen haber
Zâhir oldu vü göründü ser-te-ser
Halk-ı âlem gözler ile gördüler
Görmeyenlere haber verdiler
Âmine Hâtûn göz ile gördüğün
O gecede nice tura erdiğin
Râviler yazdı haber vîrdi bize
Biz dahi yazdık ki söyleriz size

Süleyman Çelebi

Miraciye

Geldi bir seb dedi Cibrîl-i emîr
Da'vet eyler seni Rabbü'l âlemin
Çün sedef - veş bu dürü gûş eyledi
Câm deryâlar gibi cûş eyledi
Hâne-i ümmîden oldu çün revân
Bârgâh-ı kurba azm etdi hemân
Çektiler ona Burak-ı berk var
Üstüne oldu süvâr ol şeh-süvar
Şöyle sürdü atını ol şâh-ı dîn
Şâhbâz-ı kuds okunda âferin

9. MİRÂCİYE

- Mi'râç, Arapça yukarı çıkma aleti, merdiven ve yukarı çıkılacak yer demektir.
- Mi'râciye, Hz. Peygamber'in mi'râc mucizesini anlatan, genellikle **mesnevi** veya **kaside** nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerin adıdır.
- Tür, başlangıçta siretin bir bölümü iken sonradan, mevlid, hilye ve benzeri konular gibi müstakil hâle gelmiş; 12. yüzyıldan beri **manzum** ve **mensur** mi'râç-nâmeler yazılmıştır.
- 16. yüzyılda Lami Çelebi, 17. yüzyılda Neşati, Nevî-zâde Atayi, Naili-i Kadim, 18. yüzyılda Seyyid Vehbi, Sabit, Salim, Birn, 19. yüzyılda İzzet Molla, Lebib ve Âdile Sultan divanlarında mi'râciye bulunur.
- Abdülvasi Çelebi, Şeyh İsmail Hakkı Bursavi, Nayi Osman Dede, Süleyman Nahifi, Receb Vahyi müstakil miraciye yazan önde gelen adlardır. Miraciyeler bestelenerek de okunurlar
- Bilinen en eski miraçname örneği ise **Abdülvasi Çelebi**'nin "**Miraç-name**"sidir.

10. HİLYE

- Başta Hz. Muhammed olmak üzere peygamberler ve dört halifenin iç ve dış güzellikleriyle davranış biçimlerini anlatan eserlerin genel adıdır.
- Tür, Arap edebiyatında konusu Hz. Peygamber olan dini - didaktik şemâillerden doğmuştur.
- **Manzum** veya **mensur** ya da manzum - mensur karışık olarak kaleme alınabilirler. Manzum olanlar daha çok **mesnevi** şeklindedir.
- Hilyeler müstakil eserlerin yanında diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde beyit seviyesinde de ele alınmışlardır.
- Türk edebiyatında yazılmış hilyeler arasında en meşhuru **Hakani Bey'e** aittir.
- Bu eser mevlid gibi yıllarca dini törenlerde okunmuş ve daha sonra kaleme alınan hilyeler üzerinde etkili olmuştur. Hakani dışında Cevrî, Neşati ve Nahif de hilye yazan şairlerdendir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

Hilye

Dönüp etrafına kıldukça nazâr
Secde eylendi cemâdât u şecer
Nereye dönse o kadd-i çâlâk
Hâsılı bile dönerdi eflâk
Ümmete böyle amel sünnet imiş
Bu hiçreyleyen Enes böyle demiş
Dönicek böye düner ehl-i hüner
Sünnet-i Ahmedî icrâ eyler
Hep bu ma'nayı bilür ehl-i kabûl
Hikmet - âmiz idi evzâ-ı Resûl

Gazavatnâme

Seher vaktinde kim zâl-i zamâne
Giyindi vü tonandı Rüstemâne
Talundı hançerin mirrih-i devran
Kuşandı tîgını hurşid-i rahşân
Götürdi âsmân aitunlu sancak
Şafak çekdi ufuktan al bayrak
Âlem çekildi revân ol Şâh-ı Gâzî
Yanınca Kâf-ı kudret şâhbâzı

11. GAZAVAT-NAME

- Gazavat - name ordunun akınlarını, savaşları, kahramanlıkları, zaferleri manzum ve mensur biçimde anlatan eserlere verilen addır.
- Arap edebiyatında **megazi** adıyla anılan tür, bir tek savaşı anlatırsa gazaname adını alır. Ancak gazavat-nâme ve gazânâme kelimelerinin birbirleri yerine kullandığı yerler de vardır.
- Gazavat-namelerde şiir olsun, nesir olsun hamasi bir anlatım ile ele alınan konu, çok zaman yazarın izlenim ve anılarına dayanır.
- İslam edebiyatlarında ilk gazavat-nameler Arap diliyle yazılmıştır. Arap Edebiyatında bu türün en ünlü eseri Vabidi'nin **Kitâbü'l-Megâzîsi**'dir.
- Türk edebiyatında ilk gazavat-nâmeler 15. yüzyılda görülmeye başlamış ve 16. yüzyılda büyük gelişme göstermiştir.
- Şiir şeklinde yazılan gazavatnamelerde **mesnevi** nazım biçimi sıkça kullanılır.
- Kırkı manzum olmak üzere Türk dünyasında tespit edilebilen 250 kadar gazavat-name içinde usta yazar ve şairlerin kaleminden çıkmış ve edebi değer taşıyan gazavat-name sayısı azdır.

12. SAKİ-NAME

- Divan edebiyatında gerçek ve mecazi anlamıyla, içki, içki çeşitleri, içki meclisleri, bu meclislerin araç ve gereçleriyle sakiden bahseden eserlere verilen addır.
- Bu eserlerin ağırlık merkezlerini sakinin oluşturması ve sık sık sakiye hitap edilmesi sebebiyle, saki-name denildiği düşünülmektedir.
- Genellikle, **mesnevi** şeklinde bağımsız eserler olarak kaleme alınmakla birlikte, terkiibent, terciibent, kaside vs. gibi nazım şekilleriyle de yazılabilmektedir.
- Saki-namelerin bir bölümü gerçek hayatı anlatırken bir bölümü ise tasavvufi karakter taşır. Bunlarda şarap ilahi aşkı, meyhâne tekkeyi, saki de mürşidi temsil eder.
- Saki-namelerin kaynağının, Arapların **hamriyyât** dedikleri şarap şiirlerinin olduğu tahmin edilmektedir. Cahiliye döneminde yazılan şiirlerde şarapla ilgili beyitler önemli bir yer tutar, İslamiyetle birlikte bu tür şiirlere bir süre ara verilir.
- Türk edebiyatında ilk sakiname örneği, Nevai'nin **Fevâidü'l-Kiber** adlı divanındaki 457 beyitlik sakinamedir. Fuzulî'nin Farsça olarak yazdığı **Heft-câm**'ının yanında Divan'ı ve Leyla vü Mecnun'unda da saki-nameler vardır.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Bunlardan sonra, Revani, Hayreti, Yahya, Cinani, Beyani, Fevri, Âli gibi şairler türe ait örnekler kaleme almışlardır.
- Fakat Revani'nin 557 beyitlik İşret-nâme'si bunların en önemlilerindendir. 17. yüzyılda Halef, Atayi ve Riyazî bu alanda eser verir. Atayi'nin, 1583 beyitlik sâkinâmesi, türünün en başarılı örneğidir.

Saki - name

Sürâhî mi aceb bu yohsa ejder
Ki odlar saçılır ağzından ekser
Ayağına gelür erbâb-ı sohbet
Ehibbâsı durur eshâb-ı sohbet
Odur dâyim iden tedbîr-i meclis
Anunçün dirler ana mîr-i meclis
Kaçan kim içinde ide kulkul
Nedür kunın üni yâ savt-ı bülbül
Aceb mi dişeler tûtiye benzer
Kadeh âyînesin gördükde söyler

13.ŞEHRENGİZ

- Şehrengîzin sözlük anlamı, **şehir karıştırandır**. Bu türün, Fars edebiyatındaki karşılığı **şehr-âşûb**'dur.
- Türk edebiyatına özgü bir nazım türü olan şehrengiz bir şehri ve o şehrin güzelliklerini, kadın veya erkek güzellerini tasvir eden manzumelere denir.
- Türk edebiyatında **Edirne, Bursa, İstanbul, Yenice, Belgrad** vb gibi yerleri anlatan şehrengizler önemli bir yer tutar.
- Şehrengizler daha çok **mesnevi** nazım biçimi kullanılarak yazılmıştır. Giriş kısmında tevhid ve münacaatla başlanıp o şehirle ilgili bilgi verildikten sonra o şehrin güzellikleri tanıtılmıştır.
- Türk edebiyatında ilk şehrengizi **Mesîhî** vermiştir. Mesîhî bu eserinde Edirne'yi anlatmıştır. Zati, Lamiî, Usulî, Taşlıcalı Yahya, Hayreti gibi isimler de bu türde eser vermişlerdir.

- Divan şiirinin ana eksenini oluşturan aşk, âşık ve sevgili etrafında dönen konu, genç zanatkarların uğraşlarına uygun cinas ve benzetmelerle sunulur. Çarşı söz konusu olduğu için anlatılan kişiler erkek kahramanlardır. Divan edebiyatında kadının dile getirildiği tek örnek Azizi'nin **İstanbul** şehrengizidir.
- Türk edebiyatında şehrengizler genelde **mesnevi** nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Bununla birlikte kaside, gazel ve terakib-bend nazım şekliyle yazılmış örneklerle de rastlanır.
- 16.yüzyıldan 18.yüzyıl ortalarına kadar Türk edebiyatında 40 civarında şehrengiz yazılmıştır. Hayreti'nin Belgrad ve Yenice; Lâmiî, İshak Çelebi ve Belîğ'in Bursa; Mesîhi, Zati, Kerimi ve Neşatî'nin Edirne; Yahya ve Azizi'nin İstanbul; Ulvî'nin Manisa ve Usulî'nin Yenice şehrengizi tanınmıştır.

Mesîhî, Şehrengiz-i Edirne

Bugün meydân-ı hüsn içre ser-âmed
Güzel dirsene Na'lbend-oğlı Ahmed
Cemâli kible-i ashâb olupdur
Dükânı na'lden mihrâb olupdur
Biri şol tâlib-i 'ilm adı Mahmûd
Yüzi misbâh u zû'dur vasl-ı maksûd
Güzel ezberlemiş kanmış kitâbın
İyü tahsil kılmış şîve bâbın
Birisi dahi Ferrâş-oğlı Ya'kub
İşiginde müjem her lahza çârûb
Söz açsam hüsninün bir hissesinden
Uzun olurdu Yûsuf kıssasından
Birisi iğnecilerde 'Alidür
Miyânı sanasın iğne telidür
Anun bir iğnesini eylemiş cer
Ki İdrise vire 'İsâ Peyâmbere

Mesîhi

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

14. KIYAFET-NAME (FİRASETNAME)

- Bir kişinin saç, göz, kulak, el gibi organlarına ve dış görünüşüne bakarak onun karakter yapısı hakkında görüşler ortaya koyan bilim dalına **kıyafe**, bu görüşleri ortaya koyan esere de **kıyafet-nâme** adı verilir.
- Vücut yapısı ile karakter arasında bir ilişki olduğu çok eski zamanlardan beri kabul gören bir görüştür. Dolayısıyla bu konuyla ilgili değişik görüşlere hemen hemen her kültürde rastlanır.
- İslam uygarlığı çerçevesinde türün ilk örneği **İmam Şafi** tarafından verilmiştir. Fahreddin Razi, Muhyiddin-i Arabî de bu alanda eser vermişlerdir.
- Türk edebiyatında ilk örneğini Akşemseddin'in oğlu **Hamdullah Hamdi** tarafından verilmiştir.
- Niğdeli Visalî'nin Vesîletü'l-ir- fari, Lokman b. Hüseyin' in Kıyafetü'l-insaniyyefi Şemai'l-Osmaniyye'si bunlar arasındadır.
- Fakat türün en tanınmış örneği **Eruzurumlu İbrahim Hakkı**'nın kıyafetnâmesidir.

Kıyafet-name

Saç irisi delîl-i cür'etdür
Sıhhat-i mağza hoş alâmetdür
Başı büyük büzürg himmet olur
Küçük olursa akı killet olur
Küçük olsa kedi gûşu gibi gûşu
Ugnlıkda unutturur müşu
Her ki **kaşınun** ince olsa ucu
Eksük olmaya fitnesi ve güci
Gözi çukur olursa insanun
Reşki vü kibri çoğ olur anun
Ekşi **yüzlüde** acı söz çokdur
Eğri yüzlüde togruluk yokdur
Burnı anun ki ince ola dırâz
Hıffet-i akı anun olmaz ya az

15. LÜGAZ

- Lügaz, insan ismi dışında kalan her şeyin çeşitli özelliklerini söyleyip kendisini gizlemek manasına anlamına gelir.
- Lügaz manzum bir oyun, bir bilmecedir. Lügazları halk edebiyatındaki bilmeceden ayıran en önemli fark, yazarının imzasını taşıması ve yazıya geçirildiği için değişmeyen bir özellik kazanmış olmasıdır.
- Muamma ile aralarındaki fark birincisinin isme, lügazın ise isim dışındaki nesnelere yönelik olmasıdır. Lügaz daha çok aruzun **fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün** kalıbıyla ve **kıt'a-ı kebire** veya **küçük mesnevilerle** yazılır.
- Lügazların ilk dizesi genellikle "Bir acayip nesne gördüm, **ol nedir kim?**" veya "**Nedir ol kim?**" gibi kalıp ifadelerle başlar. Lügaz, Arap edebiyatında doğmuş, İran ve Türk edebiyatlarında da yaygın olarak kullanılmıştır. Az sayıda **mensur** lügaz da yazılmıştır.

Lügaz

Ol nedir kim üç birâder her zamân
Birbiri ardınca olmuşdur revân
Yılda bir kere gelirler âleme
Makdemiyle kesb-i feyz eyler cihân
Kimseler görmüş değildir yüzlerin
İsmi vardır cismi ammâ ki nihân
Birisi oldu havâyâ münkalib
Birisi âb içre tuttu âşiyân
Gördü bulmuş her birisi yerlerin
Biri dahi eyledi hâki mekân
Serleri üç pâları beş anların
Kıl tefekkür eyledim sana beyân

Fıtnat Hanım

16. MUAMMA

- Kelime olarak gizlenmiş, gizli ve güç anlaşılır söz anlamlarındadır. Edebiyatta bir ismin gizlenmesi şeklinde düzenlenmiş bilmecele muammâ denir.
- Muammâlar, başlangıçta Allah'ın doksan dokuz ismi (esmâ-i hüsnâ) hakkında düzenlendiği halde sonradan kişi isimleri için de yazılmıştır.
- Mu'ammâ şiir olmaktan çok manzum bir oyun, bir bilmece türüdür. Bu bakımdan mu'ammâ yazmak bir şairlik işinden ziyade, bir zekâ ve kalibiyet göstergesidir. Buna benzer bir diğer tür de lugâzdir.
- Ancak lügâzın herhangi bir şey hakkında yazılması mümkünken, mu'ammâ sadece **kişi isimleri** için yazılmaktadır.
- Türk edebiyatına İran edebiyatından geçmiştir. İlk Türkçe mu'ammâ örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır. Ali Şir Nevâyî, Gaybi, Mu'ammâyî (Türk) bu türün ilk örneklerini vermişlerdir.
- Ancak türün asıl gelişimi 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Fuzuli, Adni, Lamiî, Nabi, Sabit, Kami, Kınalızâde Ali Efendi, Sûrun, Sünbülzâde Vehbi, Münif, Salih Çelebi, Fıtnat Hanım bu yüzyıldan itibaren mu'ammâ yazan şairlerdendir.
- Mu'ammâlar genellikle **beyit** halindedir. Kıt'a dışında mesnevi tipinde kafiyele musarra beyitler veya kafiyesiz müfretler halindeki örneklere de rastlanır.
- Örneklerin büyük çoğunluğu manzum olmakla birlikte mensur mu'ammâlar da yazılmıştır.
- Muammalar, divânların sonunda **mu'ammeyât** başlığı altında verilmişlerdir ve çoğunlukla beyit şeklinde yazılmalarına rağmen gazel, kıt'a şeklinde yazılanları da vardır. **Be-Nâm-ı**, **Be-İsm-i** şeklinde başlıklar muammâlara başlık olarak konulmuştur.

Be İsm-i Nâbî

Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yokdan ne çıkar fikr idelüm bir kerre **Nâbî**
Beyitteki "iki yok" Farsça olumsuzluk ön ekleri
"nâ-" ve "bî-"ye işaret eder.

17. KIRK HADİS VE YÜZ HADİS

- Hz. Muhammed'in sözleri ve emirlerine hadîs adı verilir.
- Türk edebiyatındaki ilk kırk hadis **Nehcû'l-Fe-râdis**'tir. 15. yy.da Ali Şîr Nevâî'nin **Cihil Hadis** ve Kemal Ümmî'nin **Kırk Armağan** adlı eserleri bu türün ilk örnekleri arasında yer alır.
- 16.yy.da diğer edebî türlerde olduğu gibi, kırk hadis türü de divân şairleri tarafından oldukça rağbet görmüştür. Usûlî, Fuzûlî, Kemâlpâşazâde, Gelibolulu Âlî Nev'î ve Fevrî'nin eserleri bu türün en güzel örneklerindendir.
- 17.yy.da Hakânî, Feyzî-i Kefevî, Nâbî, 18.yy.da Osmânzâde Tâib, Hikmeti ve Bursalı İsmail Hakkî gibi şairler kırk hadis türünde eser vermişlerdir.
- Türkçe kırk hadisler; **manzum**, **mensur** veya her ikisi birlikte kullanılarak yazılmıştır. Manzum olanlarda genellikle kıt'a nazım şekli tercih edilmiştir. Türkçe kırk hadis metninin planı hadisin metni, tercümesi ve kısa izahtan oluşmuştur.

18. İYDİYE

- İydiye, kelime anlamı olarak "bayramlık, bayram bahışı" demektir. Eski Türk edebiyatında bir ede-Ramazan ve Kurbân bayramlarının söz konusu edildiği kaside nesihlerine ıydiye veya bayrâmiye denilmiştir.
- Genel olarak bayramın gelişi ile ilgili sevinç, bayram eğlenceleri, bayramlaşma, bayram namazı, sevgilinin bayramda ortaya çıkması gibi konular bu tür manzumelerde işlenmiştir

İydiye

İyd gelsin bâ'is-i şevk-i cedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Gûşe gûşe mihrler mehler bedîd olsun da gör
Seyr-i Sa'd-âbâdı sen bir kerre ıyd olsun da gör
Anda seyret kim ne fırsatlar girer cânâ ele
Gör ne dil-cûlar ne meh-rûlar ne âhûlar gele

19. RAMAZÂNİYE

Ramazân ayının coşkusu, bu ayda yaşananları, yemek ve imsakları, sahurları anlatan türlere denir.

Ramazaniye

Ramazân oldu çekip şâhid-i mey perdeye rû
Mey için çeng tutup ta'ziye açtı gîsû
Bildi mutrib ki nedir hâl götürdü kopuzun
Bezmden çekti ayağın sürâhi vü sebû
Bezm kânûnu bozuldu ne için çeng ile def
Yığılıp etmeyeler hâkim eşiğinde gülü
Ramazân ayı gerek açıla cennet kapısı
Ne revâ kim ola mey-hâne kapışı bağlı
Feth-i mey-hâne için okuyalım Fâtiha'lar
Ola kim yüzümüze açıla bir bağlı kapu
Âftâb-i kadeh etmez ramazân ayı tulû
Ne belâdır bize yâ Rab ne kara gündür bu
İntizâr-i mey-i gül-reng ile bayram ayma
Baka baka inecektir gözümüze kara su
Ramazân oldu budur vehmi Fuzûlî'nin kim
Nice gün içmeye mey zühd ile nâ-geh tuta hû

Fuzûlî

20. REGÂ'İBİYE

- Regâib gecesinin faziletleri, Hz. Muhammed'in doğumu, annesi ve babası, hayatı, mucizeleri, mi'râcı, hicreti, Hz. Muhammed'e duyulan sevgi ve saygı vb. konuları işleyen manzumelere regâibiye denilir.

Regâ'ibiye

Pek güzel şeye ragîbe der Arab
Ol kavim kim cümlesi ehl-i edeb
Hem regâ'ibdir bu lafzın cemi bil
Mutlaka böyle denir bî-kâl ü kâl
Bu dimekdür lutf u ihsân-ı kesir
K'ola nef ü hayrî 'âlemde vâfir
Kim demez o giceye gâyet güzel
Çün şeref virdi ana ol Lem-yazel

21. NASİHAT-NÂME / PEND-NÂME

- Arapça **nasihat** bve Farsça **pend** ve öğüt, tavsiye, ibret verici ders anlamına gelir.
- Pend-nâme türünün kaynakları arasında, Kur ân-ı Kerim ve hadisler, sosyal hayat, tarihî olaylar, gelenek ve görenekler, atasözleri, Feridüddin Attâr'ın Pendnâme'si, Sadî'nin Bostân ve Gülistân'ı, Nizami'nin Mahzenü'l-Esrâr'ı, Beydebâ'nın **Kelile ve Dimne**'si gösterilmiştir.
- Pendnâmelerin anlatımında ayet ve hadislerle, atasözlerine kıssadan hisseye dayalı küçük hikâyelere yer verilir. Bu tür eserlerde hem şairin bireysel tecrübelerinin hem de toplumun değer yargıların izleri vardır.
- Pend-nameler mesnevi, kaside, gazel, terciibent nazım şekilleriyle yazılmıştır.
- Edilmeli Nazmî'nin, Güvâhî'nin, Şemî'nin bu türde eserleri vardır. Ayrıca Nâbî'nin oğlu Ebu'l-Hayr için yazdığı **Hayriye**'sinde, Sümbül-zâde Vehbî'nin oğlu Lutfî için kaleme aldığı **Lütfiye**'sinde ideal insan tipi çizilmiş, onların şahsında gençlere birçok konu başlığında tavsiyelerde bulunulmuştur.

Hikâyet

Görür bir pâdişâh düşde bu işi
Ki hep dökülür ağzındaki dişi
Çağırdur irtedildükde muabbir
Beyân ider düş ahvâlini bir bir
Muabbir dir şehâ bu düşde tesir
Budur hem olmur bu resme tabîr
Ki kamu akrabanz olalar fevt
İrişe anlara eğlenmeye fevt
Bu tabiri muabbirden çü sultân
İşidür hâtın olur perîşân
Buyurur hışmile anı sürürler
Yüzi üzre nice çomağ ururlar
Meğer var idi bir sâhib-kiyâset

22. HASB-İ HÂL

- Hasb-i hâl, “sohbet, dertleşme, hâlini bildirme” anlamlarına gelir. Terim olarak “şairlerin yaşadıkları zamana, çevrelerindeki insanlara, toplumun aksayan yönlerine dair eleştiri ve şikâyetlerini anlatıkları bir tür şikâyetnâme salabilecek şiirler veya müstakil eserlere verilen addır.
- Edirneli Güfti Ali ve Sâfî müstakil olarak hasb-i hâl kaleme almışlardır. Güfti, **Gamnâme** adlı eserinde yaşadığı devirden yalanmıştır. Sâfî'nin Hasb-i hâl inde toplumun değişik katmanlarındaki 35 ayrı insan topluluğunun özellikleri ve yaşama biçimleri verilmiştir.
- Hasb-i hâl türündeki müstakil eserlerle birlikte divânlarda kaside, musammat, kıt'a ve mesnevi nazım şekilleriyle manzumeler ve mesnevilerde kahramanların dilinden yazılan hasb-i hâl başlığı altında şiirler yer almıştır.

Hasb-i hâl

Ben kimim bir fakir ü bî-ser ü pâ
Kem-terîn bende vü kemine gedâ
Sâyir-i kâr-gâh-i sabr ü sükûn
Salık-i şah-rah-i fakr ü fenâ
Künc-i uzlette fakr u faka ile
Olmuşum öyle mahv kim meselâ
Merkez-i hâki etse zîr ü zeber
Bulamaz gerdimi nesîm-i sabâ
Azl kılmış beni amellerden
Amil-i kâr-hane-i dünyâ
Kılmazam kâr ü bâr-ı 'âleme meyi
Çekmezem azl ü nasb için kavga
Bana vermiş cihân kamu fakrin
N'ola etsem cihâna istiğnâ
Âlem-i uzletin yegânesiyim Kâf'dan
Kâf a yok bana hem-tâ
Sûretim fakr ü sîretim mün'im
Hey'etim mûr ü himmetim ankâ
Rif at-i kadrim iltifât etmez
Ger Süleymân kılsa arz-ı atâ

23. HEZEL -TEHZİL

- Hezel; alay, şaka, eğlence gibi anlamlara gelir. Hezel türündeki şiirlerin toplandığı mecmualara da **hezliyât** denir. Hezliyatı olan şairlerden bazıları şunlardır: Küfrî-i Bahâyî, Hevâyî, Osmanzâde Tâib, Tirsi, Kânî, Sürûrî.

Enderunlu Vâsîf'ın Nedîm'in en güzel gazellerinden birine yazdığı tehzil aşağıdadır:

Kırmızı aşı boyası rûy-ı âl olmuş sana
Acıyıp bakkalda pekmez sonra bal olmuş
Nezle indikçe kışın tahlil için dendânını
Bir saçak buzu kırılmış som hilâl olmuş sana
Pirpirilikten bakıyye evde kalmış bir yelek
Eskiyüp astan kirli dest-mâl olmuş sana
Bak a şaşkın ol gözü şehlâyı seyr itsün deyü
Bir kırık gözlük iki çeşm-i pişal olmuş sana

24. LETÂYİF-NAME

- İnsanları güldürmek amacıyla esprili, nükteli söz söyleme demektir.
- Divân edebiyatındaki letâyifnâmeler; **manzum**, **mensur**, **mektup** veya **münazara** formunda kaleme alınanlar olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu tür eserlerde günümüzde anlatılan fıkralarda olduğu gibi güldürmeye ve ince espiye dayalı anlatım vardır.

Lâtife Örneği

“Ali Paşa merhûm bir gün ben fakîr ü hakîrin bir kaç dâne gazelin görmüş, hoş gelmiş, niçün bize gelmez demiş. İşitdüm, bir kaç dâne gazel yazdum, divânına varup sundum. Şikâyet kâğıdı sandı, yazıcıya virdi. İbrâhîm Paşa oğlu 'İsâ Beg yanında otururdu, ayıtdı: Sultânüm bu monlâ Zâtîdür, size gazeller getürmüş. Beni dahi Paşa görmemişti, yüzüme bakdı; ayıtdı: Zatî güzelce degülmiş. Amma kendüzinden çirkin-şekil yoğ idi. Ben ayıtdum: Sultânüm, yiğit yigidün âyinesidür.

25. BAHARİYE - NEVRÜZİYE

- 14.yy.da ilk örneklerine rastlanan nevrüziye yazan divân şairlerinden bazıları şunlardır: Kadı Burhaneddin, Şeyhi, Ahmed Paşa, Necâtî, Bâkî, Nefî, Nev'î, Zâîfî, Nedîm, Nâîlî-i Kadîm, Ganizâde Nâdirî, Azmî-zâde Hâletî, Çevri Yahya Efendi, Râmî ve Şeyh Gâlip'dir.

Bahariye

Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nev-rûz
Şâd etse n'ola dilleri câm-ı Cem-i nev-rûz
Gül gibi cihân oldu yine hurrem ü handân
Gör n'eyledi feyz-i eser-i makdem-i nevrûz
Yılda bir olur bu dem-i ferhunde aceb mi?
Olmazsa her eyyâmda ger âlem-i nev-rûz
Rind isen eger ko heves-i bâğ-ı behiştî
Cennet mi değil bezmgeh-i hurrem-i nev-rûz
Nefî yaraşır bu gazeli eylese taksim
Bülbül gibi bir mutrüb-ı mu'ciz-dem-i nev-rûz
Bezm-i şehe bu nazm ile olsan güher-efşân
Güyâ ki gülistâna düşer şebnem-i nev-rûz
Ârâyış için bezmini Sultân Murâdın
Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nev-rûz

Nefî

26. SAYFIYE

Sayfiye, **yaz** mevsimini tasvir eden şiirlerdir.

Sayfiye

Yine erişdi temûz oldu cihân pür-tef ü tâb
Girdi bir hilkate hep âteş ü bâd âb u türâb
Erdi bir gâyeteye te'sîr-i hevâ kim bu mûr
Bir dem-i germ ile eyleridi deryâyı serâb
Hâk bir mertebe germ oldu ki devrân edemez
Nice tûfân ile bir zerre gubânn sîrâb
Dökülen hâke bu fasl içre değildir bârân
Hûy-feşân olmadadır tâb-ı temûz ile sehâb
Böyle germâda ki deryâlan huşk etdi hevâ
Kûhdan zahir ü câri olanı sanmanız âb
Tâb-ı mihr oldu güdâzende-i tîg-ı kuhsâr

27. ŞİTAİYE

- Şitâ, kış anlamındadır. Nesîb bölümünde kış mevsimini anlatan kasidelerdir. Şitâ başlığı altında kış tasvirleri de yer almıştır.
- Divân şairleri, şitâiyelerde bir taraftan kışın korkutucu ve olumsuz taraflarını anlatırken diğer taraftan onun tabiat döngüsünün bir parçası olduğunu da dile getirmişlerdir.

Şitaiye

O rütbe etdi bu keskin soğuk zemîne eser
Miyân-ı cûyda gömgök kesildi nilüfer
Başında kor saçığı sanki arkada sâde
Nice gezer bu soğuklarda bilmezem arar
Şitânın etdiği bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi binde birin söylesem dolar defter
Ayağı tonmadı mı havzm evvelâ başdan
Ya düşmedi mi çenânın eli çemende meğır
Hazan yeli eser etmiş mîsâl-i rîh-i merak
Bu hastelikbeden-i servi korkarım sarsar
Kanı çemendeki germiyyet-i tarab şimdi
Aceb ne hâlde bülbül dedikleri kaşmer
Komaz getirmeğe bûy-ı bahân bâd-ı sabâ
Kenâr-ı bâmda yalılar durup yalın hançer
Uçar soğukdan efendi semender âteşde

28. RAHŞİYE

- Rahş kelimesi Farsça **at** anlamına gelir. Kasîde, kî't'a, kî't'a-i kebîre nazım şekilleriyle yazılan rahşîyelerde atların adları, renkleri, yürüyüş ve hızları ve cinsleri anlatılır.
- Hız. Ali'nin atı **Düldül**, Hız. Muhammed'in mi'râçta bindiği **Burak**, Hüsrev'in Şîrîn'e hediye ettiği atlar ve **Gülgûn** da rahşîyelerde anılır.

Olsa ger şâtır-ı endîşe ile pâ-der-pâ
Düşmeden sâyesi hâk üzre eder âlemi tayy
Sehv ile rakibi gösterse inâna irhâ
Kuş yetişmez der idim olmasa Tayyar eger
Eremez gerdine zîrâ ki ne sarsar ne sabâ

29. SERGÜZEŞT-NAME

- Sergüzeşt: **macera**, baştan geçen olaylar demektir. Sergüzeştname ise baştan geçen ya da hayali olayların anlatıldığı **mesnevi** nazım şekliyle kaleme alınmış türlerdir.
- Şergüzeştnevelerde şairler çektikleri sıkıntıları, kimi zaman da başlarından geçen aşk maceralarını, hatıralarını anlatmışlardır. Bunların yanında manevî yolculuklarda yaşanmış sıkıntılar da sergüzeştnamele konu olmuştur.
- Şairlerin hayat öyküleri hakkında ayrıntılar veren bu türün belli başlı eserleri şunlardır: 15.yy.'da **Halîlî Fûrkat - nâme** adlı eseriyle türün ilk örneğini vermiştir. Bu yüzyılda diğer bir sergüzeştname de Cafer Çelebi'nin **Heves - nâme**'sidir.
- Keçecizâde İzzet Molla'nın Keşan'a sürgün edilmesini anlatan **Mihnet - Keşân**'ı bu türdeki diğer eserdir.

Sergüzeştname

Bursa şehrinde iken âzâde
Bir sefer düşdi dil-i nâ-şâde

Sanki bir nâme-i râğbet-üslûb
Geldi ol demde bana bir mektûb

Keşf-i mazmûm beni ol sâ'at
Eylemiş Şehr-i Tokat'a davet

Re'y-i encâma ararken bir pul
'Azm-i râh itmeği gördüm ma'kûl

Hakkâ tefvîz-i umûr itdim o ân
Oldum ol demde Mudanya'ya revân

O gün olduğu için bâd-ı şedîd
Gemiye girmeden olduk nevmîd

Rüz-ı âzîne idi irta hemân
Gemiye girdik olup yola revân

Gerçi bahr eyler idi cüş-ı müdâm
Bozburun oldu o şek bize makâm

Subh-dem idi ehad gün kâmil
Olduk İstanbul'a varup dâhil

30. MAKTEL-İ HÜSEYİN

- Maktel; Hz.Hüseyin'in öldürüldüğü yer, öldürülme zamanı, vahşice öldürme gibi anlamlara gelir.
- İlk makteller, önemli kişilerin öldürülmesi sebebiyle kaleme alınmıştır.
- **Hz. Hüseyin**'in şehit edildiği **Kerbelâ** vakası ilk defa Arap tarihçiler tarafından işlenmiştir.
- Eski Türk edebiyatında Fuzulî'nin **Hadikatü's-Sü'edâ'sı** bu türdeki eserlerdendir. Erenlerin Bahçesi anlamına gelen Hadikatü's-Sü'edâ, manzum mensur karışık yazılmıştır ve hacim olarak Füzûlî'nin en büyük eseridir.

Maktel

Ey pâdişâh-ı zümre-i merdân yâ **Hüseyin**
Veyserver-i gürûh-ı şehidân yâ **Hüseyin**

Ol ser ki kân-ı cevher-i sırr-ı hâh idi
Meydânda eyledün anı galtân yâ **Hüseyin**

Gereli busegâh-ı Resûl-i Hudâ idi
Çalkar ana hançer-i bürrân yâ **Hüseyin**

Mâh'i Muharrem irdi yakup dâğ-ı gam gönül
Kanakıdur bu dîde-i giryân yâ **Hüseyin**

Bir gül durur bu gün ki tutar mâtemün senün
Pîr ü cûvân u bende vü sultân yâ **Hüseyin**

31. SİHHAT-NAME

- Padişahların, devlet adamlarının geçirdikleri bir rahatsızlık veya hastalıktan sonra şairlerin geçmiş olsun dileklerini ilettikleri, onların sağlıkları için dua ettikleri şiirler için **sıhhatnâme** adı verilir.
- Edebiyatımızda 18 sıhhatnâme tespit edilmiştir. **Ahmet Paşa**, Nev'î, Cevrî, Seyyid Vehbî, Haşmet, **Nedîm** ve **Kâmî** sıhhatnâme yazan divan şairleri arasındadır.
- Sıhhatnameler; kaside, kıt'a, nazm, murabba, ter-kibibent, terciibent gibi farklı nazım şekilleri ile yazılmıştır.

32. FETHİYE / FETİH - NAME

- Fetih-nâme veya zafer-nâme bir şehrin, bir kalenin alınışını konu edinen edebî eserlere **fethiye** denir. Nesib bölümünde bu konulan anlatan **kaside** ve **tarih** manzumelerine verilen addır. Fethiyelerde fetihten ziyade fethi gerçekleştiren kişi ön plandadır.
- Tarihî önem taşıyan fetihlerle ilgili teferruata önem vermeleri açısından tarih kitaplarını tamamlar özelliktedirler. **Manzum** veya **mensur** olarak kaleme alınmıştır.

Bi-hamdi'llâh dem-i Hudâ-dâd olduğun gördük
Yine feth ü fütühiyla cihân şâd olduğun gördük
Meded-res oldı teoeyîd-i ricâlu'llâh pinhânî
Cünüd-ı gaybî saf-pîrâ-yı imdâd olduğun gördük
Cihân tertîb-i sûr itsün şeb-âzîn eylesün encüm
Kî devlet nev'arûs-ı fethi dâmâd olduğun gördük

33. GAZAVÂT-NAME

Gazâ, "din uğruna yapılan savaş, cihad" anlamlarına gelir. Eski Türk edebiyatında edebî tür terimi olarak gazavat-name ile birlikte gaza-name terimi de kullanılmıştır.

Gazavat - name

Cihân görmüş zaman sürmüş erenler
Bu yolda dikkat ile kıl yaranlar
Nice meydâna girmiş pehlevânlar
Döne döne sınanmış cân-feşânlar
Yine söz dürcin açdı ol sipeh-dâr
Yine bin lutfile oldı güher-bâr
Ki iy Cânân yolmda cân virenler
Bu 'de kendüzin kurbân virenler
Cihânda cân hemîn cânân içündür
Beli erkek koyun kurbân içündür

34. SELİM - NAME

Selimname, **Yavuz** Sultan Selim'in seferlerini anlatan eserlerdir. Selimnâmeler bir anlamda biyografik özellik gösterir. Eski Türk edebiyatında İdris-i Bitlisi, Şükrî-i Bitlisi, İshak Çelebi, Keşfi, Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Çevri **Selimnâme** yazmıştır.

35. KAHVE - NAME

- Kahve ve kahvenin faydalarının anlatıldığı bu eserlerde kahve ile bade karşılaştırılarak kahvenin üstünlüğü ortaya konulmuştur.
- 16.yüzyılda Osmanlı Devleti'nin günlük hayatına giren kahve ve bir edebî muhit görevini üstlenen kahvehaneler, sosyal hayatın önemli bir parçası olmuştur. 17. yüzyılda ise gerek kahve gerekse kahvehane, toplumsal düzenin bozulmasına etken olarak görülmüş, dinî ve siyasî otoriteler tarafından kahveye olumsuz bir anlam yüklenmiştir.
- IV. Murat zamanında kahvehaneler kapatılmış, kahve yasaklanmış ve kahvenin diğer keyif vericiler gibi zararlı olduğu iddia edilmiştir.
- Divân şairleri kahveye hem beyitlerinde yer vermişler, onu şarapla karşılaştırmışlar hem de kahvenin söz konusu olduğu şiirler yazmışlardır.

Kahve - name

Kahvenin bâde gibi gerçi ki yokdur ânı
Isıcakdur o kara yüzlinün ammâ ki kanı
Misli mânendi mi var müşteri kızdurmakda
Isıcak yüz göricek her kişi ister anı
Puhtedür bâde gibi gördi igen hâm değül
Şeyh u şâbun ana bir pâre ısındı cânı Kâtı'-ı
Mısır u Şâm u Haleb'i gezdi gelicek Rûm'a
Ayağın aldı şarâbun o cihan fettânı
Nakde mâyl olup ortada gezer akçalaşır
Bilmezem kahvecinün kahbe midür oğlanı

36. SÛR-NAME

- Türk edebiyatına özgü bir tür olan sûr-nâmeler; şeh-zadelerin sünnet düşünlerini, saray evliliklerini, şeh-zade ve sultanların doğumlarını anlatır.
- Osmanlı Devleti zamanında yapılan 55 şenlik tespit edilmiş fakat bunlardan 11 tanesi sûrnâmelere konu olmuştur.
- Tespit edilen ilk sûrnâme, Gelibolulu Âlî'nin Câmi' u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr adlı mesnevisidir. İlk sûriye kasidesi ise Hayâlî'nin Kasîde Der-Sûr-ı İbrahim Paşa adlı kasidesidir. Yazarı bilinen sûrnâmelerin dışında yazarı bilinmeyen sûmâmeler de vardır.
- Sûmâmelerin yazılma sebepleri arasında câize ve sûmâme yazanın itibâr görmesi etkili olmuştur.
- **Manzum** veya **mensur** olarak yazılan müstakil eser olarak sûmâmelerden başka, divânların içinde de yine aynı konularda **kasîde** nazım şekli ile yazılan "sûriye kasideleri" ve bunlara tarih düşürmek için yazılan "**sûriyye tarihleri**" vardır. Sûrnâmelerden farklı olarak bu eserler, saray çevresindeki devlet adamlarının şenlikleri için yazılmışlardır ve kısadır.

Sûr - name

Sûr-ı sûr-ı ser-i serverân-ı 'Osmânî
Müşerref itdi yine cümleten dil ü cânı

Tonandı kaşr-ı mu'âllâlar ile her cânib
Cinâna döndi sanasın bu 'âlem-i fânî

Nücûm sanma temâşâ için bütün 'âlem
Felekler üzre çıkup yaptı kasr u eyvânı

Kuruldu zînet ile sâye-bânlar güyâ
Sehâb-ı rahmet ile toldı At Meydânı

Çahndı her yaftadan kûs-ı husrevânîler
Belinledi yatağından sipih-rûn arslanı

Nakâre resmi o bedr-i tamâma benzer kim
Benân ile iki şakk eyledi Resûl anı

37. BELDE-NAME / BİLÂDİYE

- Beldenâme / bilâdiye, şehir ve çeşitli yer adlarının yer aldığı şiirlere verilen bir edebî tür adıdır.
- Eski Türk edebiyatında bilâdiye yazan üç şair tespit edilmiştir: **Fasihi**, **Ferdî** ve **Derviş Ömer Efendi** Fasihinin bilâdiyesi bulunamamıştır.
- 18.yy. divân şairi **Arayazâde Ferdî**'nin "Esmâ-i Bûldân Ber-Ved-ı îmâ ve Rumûz", "Esmâ-i Bûldân" veya "Kasîde-i Esmâ-i Bûldân" adlarıyla bilinen eseri 42 beyittten oluşan bir kasidedir.

Bilâdiye

Depedelen ile Kalkandelen oldı gamzen
Ehl-i diller bilene okudı derbend-i belâ
Sen pilâvı ko tara tuzla kebâbı sâkî
Başğaca salma gelsün o şûh-ı zîbâ
Sarığöl oldı gözüm yaşı beni al ya ko
Çekmece ile Şekerhâne ne ey bağı kabâ
Biri Çatalca fere kâdir değül iki ayağın
İpsala kâkül-i dilberde birez oyna dilâ
Var Sitanbul'a gönül tıflını eyle tesim
Olma Boğazkesen ey merd-i sehâvet-peymâ
Çengele ursa kayalarda beni bir kimse
Üsküdüre geçemem Kadı köyi var zîrâ

38. DÂRİYE

Dâr, "mekân" anlamına gelir. Eski Türk edebiyatında cami, kasr, köşk, saray gibi binaların çeşitli özelliklerinin anlatıldığı daha çok **kıta** veya **kasîde** (nesib bölümü) nazım şekilleri ile yazılan şiirlere bu ad verilir.

Dâriye

Habbezâ eyvân-ı 'âlî-pâye-i bî-ihlâl
Kim ola 'işret-geh-i şâhen-şeh-i nigû-hisâl
Bâreke'llâh kasr-ı dil-keş mevzi'-i ferhunde-cây
Kim müsellemdür hevâsmda kemâl-i 'itidâl
Var midur cennetde âyâ bir rivâk-ı dil-sitân
Kim ola pişinde böyle havz-ı pür-âb-ı zülâl

DİVAN ŞİİRİ NAZİM BİÇİMLERİ VE NAZİM TÜRLERİ

39. HAMÂMİYE

- Geçmişten bu yana hamamlar, Türk toplumunda hem temizlik hem de eğlence mekânı görevi görmüştür. Türk toplumunun sosyal hayatında önemli bir yere sahip olan hamam kültürünün, eğlencelerinin, hamamdaki güzellerin anlatıldığı şiirlere hamâm-nâme / hamâmiye adı verilmiştir.
- Hamâmname / hammâmiyeler **kaside**, **mesnevi**, **gazel**, musammat nazım şekilleriyle yazılmışlardır. Tâcizâde Cafer Çelebi, Vücûdî, Gazali, Nihâli Çelebi, Fuzûlî, Taşlıcalı Yahyâ Bey, Nâbî, Yenişehirli Belîğ Mehmed Emin hammâmiyesi olan şairlerdir.

Hamâmiye

Bu sahn içinde var bir turfa hammâm
Ki mislin görmemişdür çeşm-i eyyâm
Binâsı dil-güşâ rûşen fezâsı
Latîf u mu'tedil âb u hevâsı
Musanna ferîşî güne güne mermer
Ki vezni denlû gitmiş harcına zer
Gili anber suyu mâned-i Kevser
Sıvası za'ferân u müşk-i ezfer
Yakılan külhanında sandal u ûd
Hitâmüşgine tan eyler çıkan dûd
Muazzam muhteşem sâhib-hazîne
Açuk dün gün kapusu vâridine

40. SÂHİL-NAME

- Boğazici sahilleri ve bu sahillerdeki yerleşim yerlerini, iskeleleri anlatan türlerdir.
- Eski Türk edebiyatında yazılan iki sâhilnâme tespit edilmiştir. Bunlar 18.yy. divân şairleri Mustafa Fennî ve İzzet Efendi'ye aittir. Fennî'nin eseri 63 beyitten oluşan bir mesnevidir. İzzet Efendi'nin eseri ise 65 beyitlik bir **kasidedir**.

41. MELHAME

- Ay, Güneş ve gök cisimlerini dikkate alarak tabiat olaylarını güneş yılına göre yorumlayan türdür.

Hap Bilgi

Nazire

- Bir şairin şiirine başka bir şairce aynı uyak ve ölçüde yazılan benzerine denir. "**Tanzir**" ile "nazire" aynı şeydir. Divan şiirinde en büyük nazire şairi 15.yüzyılda yaşamış olan **Ahmet Paşa**'dır.

Tehzil

Ünlü bir şiire aynı uyak ve ölçüde şaka ve alay yoluyla yazılmış nazirelerdir.

Tanzim

- Bir dize veya beytin, başka bir şairce herhangi bir nazım şekline tamamlamasına denir.
- Şairlerin yazdıkları "terbi, tahmis, taşdır, tesdis, tesbi, tesmin, tetsi ve taşır" bu kavramla ilgilidir.

Tazmin

- Başka bir şairin mısra veya beyitini şiirde kullanmaktır. Ancak bunların hangi şaire ait olduğu, belirtilmeli veya herkes tarafından bilinen meşhur mısralar olmalıdır.
- Kısacası bir şairin ünlü bir mısrasını veya beyitini alıp şairin kendi şiirinin içerisine kat

Müfret

Başı ve sonu olmayan demektir. Bir divanın sonundaki tek beyitlere veya mısralara denir.

Azade

- Divan şiirinde bağımsız mısralara verilen addır. Böyle mısralar tam bir mana ifade edip diğer mısraya ihtiyaç duymadan anlattığını anlatmayı başaran mısralardır. Bu mısralarda mana bir mısraya sığmış ve mısra bağımsız kalmış yani azade olmuş, serbest anlamlarına gelir.

Bercede: Öz, latif, güzel ve ince anlamlı kolay hatırlanan, yapısı sağlam dize ya da beyite denir.

Bahr-ı tavi: Ölçülü ve uzun nesir parçaları niteğinde uyaklı dizelerden meydana gelen türüdür. Bu türde secilere çokça yer verilir. Aruz tefilesi dörtten fazla tekrarlanan mısralarla yazılan şiirlere bahr-i tavi adı verilir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Divan edebiyatının **ilk hiciv** örneği ve **ilk fabl** örneği Şeyhi'nin Harname adlı mesnevisidir.
- Edebiyatımızda **ilk hamse** şairi, Ali Şir Nevai'dir.
- Edebiyatımızda **ilk mevlit** örneği, Süleyman Çelebi'nin **Vesilet'ün Necat** adlı eseridir.
- Divan şiirinin en büyük **nazire şairi**, 15.yüzyılda yaşamış **Ahmet Paşa**'dır
- Divan şiirinin en büyük **aşk ve ızdırap şairi** Fuzuli olmuştur.
- Edebiyatımızda en ünlü **terkibibent** şairimiz ise Bağdatlı Ruhi'dir.
- Divan şiirinin en büyük övgü ve yergi (hiciv) şairi **Nef'i**'dir.
- Türk şiirinde en büyük **kaside şairi**, Nef'i'dir.
- **Hikemi şiirin** divan şiirindeki en büyük temsilcisi Nabi'dir.
- Türkçe **hamse** sahibi şairleri arasında Hamdullah Hamdi, Ali Şir Nevayi, Nevîzade Atayi, Taşlıcalı Yahya, Ahmed-i Rıdvan, Lâmi Çelebi var.
- **Lale Devri**'nin aşk, zevk ve eğlence şairi, **şarkı** türünün öncüsü ve mahallileşme cereyanının en büyük temsilcisi Nedim'dir.
- Nesir biçiminde yazılmış ilk hamsenin yazarı ise 17.yüzyıl şairlerinden **Nergisi**'dir.
- Türk edebiyatında ilk müstezat örnekleri 14. yüzyıl şairlerinden **Nesimi**'ye aittir.
- Türk edebiyatında murabba şekli ile şiir yazan ilk şair **Nesimi**'dir.
- Divan edebiyatında rubaiyi meslek haline getiren şair **Azmizade Haleti**'dir.
- Şarkı adı verilen ilk murabba örneklerine 17. yüzyıl şairlerinden **Na'îf-i Kadîm**'in Divan'ında rastlanmaktadır.
- Edebiyatımızda 217 şarkı yazan **Enderunlu Vasıf** en çok şarkı yazan şair olmuştur.

- Şeyh Galip, İzzet Molla, Şeref Hanım en çok **tahmisi** olan kişilerdendir.
- Anadolu sahasında **terkib-i bend** şeklinin ilk örnekleri Germiyan Beyliği içinde yetişen **Ahmedi**'nin Divan'ında görülür.
- Edebiyatımızda **en fazla terci-i bend** yazan Kaygusuz Abdal ve Enderunlu Fazıl'dır.
- Terci-bend şeklinin Anadolu'daki ilk örneklerini I. Murad devrinde yetişen **Nesimi**'de görürüz.
- İlk **tevhid** ve **münacaat** örnekleri Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde bulunur.
- Türk edebiyatındaki ilk **natlara** Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde, Edip Ahmed Yükneki'nin Atabe-tü'l-Hakayık'ında, Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'inde rastlanır.
- Türk edebiyatında **mersiyeler** en çok terkib-bend nazım şekliyle kaleme alınmıştır.
- Edebiyatımızda kendisine en çok mersiye yazılan kişi, Kanuni Sultan Süleyman'ın katlettiği oğlu **Şehzade Mustafa**'dır.
- Divan şiirinde **Nef'i** fahriyeleriyle tanınmış en ünlü şairdir.
- Türk edebiyatında yazılmış hilyeler arasında en meşhuru **Hakani Bey**'e aittir.
- Türk-i basit akımının öncüsü 15. yüzyılın sonlarında yaşayan **Aydınlı Visali**'dir.
- Osmanlıda Divan'ı olan ilk padişah Fatih Sultan Mehmet'tir.
- Türk edebiyatında ilk sakiname örneği, Nevayi'nin Fevâidü'l-Kiber adlı divanındaki 457 beyitlik sâki-namedir.
- Türk edebiyatında ilk şehrengiz örneğini **Mesîhî** vermiştir.
- Kıyafetnamenin ilk örneği Akşemseddin'in oğlu **Hamdulah Hamdi** tarafından verilmiştir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- **Çarh - name**, Türk edebiyatında yazılmış ikinci Türkçe mesnevidir.
- Divan edebiyatının ilk **Yusuf u Züleyha** mesnevisini **Şeyyad Hamza** yazmıştır.
- Divan şiiriinin en ünlü Yusuf u züleyha msnevisini **Hamdullah Hamdi** vermiştir.
- Ahmedî, Bursa için yazdığı kaside ile Türk edebiyatında ilk **şehir kasidesi** yazan şair unvanını almıştır.
- Ahmedî'nin İskendername'si edebiyatımızda bu konuda yazılan mesnevilerin ilk ve en başarılı örneğidir.
- Darîr, XIV. yüzyılda Anadolu sahasında ilk **siyer yazarıdır**. Sîretü'n-Nebî adlı bu eser Türkçede yazılmış ilk **siyer kitabı** olması bakımından önemlidir
- Türk edebiyatında yazılmış en eski **Hüsrev ü Şirin** mesnevisini **Kutb** yazmıştır.
- Türk edebiyatında yazılmış ilk **Gülüstan** çevirisi Seyf-i Serayî'ye aittir.
- Türk edebiyatında ilk kırk hadis kitabı **Nehcü'l Feradis** olup **Mahmut Bin Ali**'ye aittir.
- Anadolu sahasında yazılan ilk hamse Hamdullah Hamdi'ye aittir.
- Edebiyatımızda **akrostiş şiiri** başlatan ilk şair **Mihri Hatun**'dur.
- Türk edebiyatında İbrahim peygamberin hayatının anlatıldığı bilinen tek eser **Abdülvâsî Çelebi**'nin **Halîl-name**'sidir.
- Divan edebiyatında sosyal aksaklıkları dile getiren ilk **mektup** Fuzulî'nin Şikâyetname'sidir.
- Hikemi şiirin Divan şiirindeki en büyük temsilcisi olan Nabi **toplumcu** kimliğiyle ön plana çıkmıştır.
- Türk edebiyatında daha önce ele alınmayan **Vamık u Azra, Vîs ü Ramin** gibi mesneviler ilk defa Lamiî Çelebi tarafından yazılmıştır.

- 18.yüzyılda Nabi'nin açtığı **hikemi şiir** tarzının en büyük şairi **Koca Ragıp Paşa**'dır.
- İlk siyasetname, ilk mesnevi, ilk didaktik eser, ilk beyit kullanılan yapıt Kutadgu Bilig'dir.
- En çok kıta yazan 69 kıtası ile 15.yüzyıl şairlerinden **Necati Bey**'dir.
- Türk edebiyatında ilk Türkçe gazel örnekleri 12. ve 13. yüzyılda verilmiştir. İlk lirik gazeller **Hoca Dehhani** tarafından yazılmıştır.
- Mesnevi, bugünkü **hikâye** ve **roman**ın Halk şiirinde ise **destan**ın karşılığıdır.
- Türk edebiyatında ilk rubai örneklerine 12. yüzyılda rastlanır. Anadolu'da ilk rubai örnekleri veren şair **Mevlana**'dır.
- Türk edebiyatında ilk kaside örneklerini 13. yüzyıl divan şairi **Mevlana** vermiştir.
- Tardiye türünün bilinen ilk örneği Nedim Divan'ındadır. Şeyh Galib en güzel örnekleri vermiştir.
- Terkib-bend içerisinde konu bakımından ilk sırayı **mersiyeler** alır.
- Anadolu'da kaleme alınan ilk mersiye Ahmedî tarafından **Süleyman Şah**'ın ölümü üzerine yazılmıştır.
- İlk **melhaneme** örneği Yazıcı Salih'in Kitab'üş - Şemsiye adlı eseridir.
- Edebiyatımızdaki ilk sergüzeştname türündeki eser **Halili**'nin **Fürkatname**'sidir.
- İlk manzum maktel-i Hüseyin Kastamonulu Şazi tarafından 14.yüzyılda yazılmıştır.
- Anadolu'da bilinen ilk **Hüsrev ü Şirin** mesnevisi **Fahri**'ye aittir.
- Edebiyatımızda ilk **miraçname** örneğini Abdülvasî Çelebi'ye aittir.
- Türk edebiyatında yazılmış hilyeler arasında en meşhuru **Hakani Bey**'e aittir.

DİVAN ŞİİRİ NAZIM BİÇİMLERİ VE NAZIM TÜRLERİ

- Divan şiirinde **Nefi** fahriyeleriyle tanınmış en ünlü şairdir.
- Türk edebiyatında yazılmış **hiyeler** arasında en meşhuru **Hakani Bey**'e aittir.
- Hacca dair yazılan ilk Türkçe mesnevi, **Ahmed Fakih**'in Kitâbu Evsâfı Me-sâcidi's - Şerife adlı eseridir.
- Anadolu'da **Oğuz** Türkçesiyle yazılmış ilk şiir örneklerine **Sultan Veled**'in Divan'ında rastlanır.
- Çocuklar için yazılan ilk **ağır** örneklerini Şeyyad Hamza vermiştir.
- **Gülşehrî**, Türk edebiyatında mahlas kullanan ve bunun endişesini taşıyan ilk şairdir.
- Gülşehrî, hem Türk edebiyatında ilk hikâye yazarı hem de Farsça eserlerden **ilk hikâye tercüme eden** şairdir.
- **Ahilik** hakkında bilgi veren ilk şair Gülşehrî'dir.
- Gülşehrî, eserlerinde yer alan hayvan hikâyelerinden dolayı Türk **fabl** edebiyatının Anadolu'daki ilk şairi ve yazarıdır.
- Türk idarecileri, beyleri içinde **ilk divan** sahibi olan Kadı Burhaneddin'dir.
- Kutadgu Bilig'den sonra Türk kültür tarihi içinde ikinci, Batı Türkçesi'nde ise ilk yazılan **siyaset** kitabı Şeyhoğlu Mustafa'nın Kenzü'l-Kübera'sıdır.
- Yûsuf-ı Meddâh, Türk edebiyatında ilk defa **dört mesnevi yazan şairdir**.
- Türk edebiyatında **menkıbe** türünün ilk örneği Elvan Çelebi'nin Menâkıbü'l-Kud-siyye fî-Menâsibi'l - Ünsiyye isimli eseridir.
- Edebiyatımızda en ünlü **Gül ü Bülbül** mesnevisi **Kara Fazlı** tarafından kaleme alınmıştır.
- Babürşah'in **Babürname** adlı eseri edebiyatımızda **ilk anı** kitabıdır.
- Edebiyatımızda **manzum mektup** yazılırken en çok tercih edilen nazım biçimi, **murabba**dır.
- Nazım, edebiyatımızın en çok **naat** söyleyen şairi olmuştur.
- Osmanlı tarih düşürme geleneğinin en ünlü ismi **Sûrurî**'dir.
- Tarih düşürmede en çok kullanılan nazım biçimi **kıta**dır.
- Evliya Çelebi'nin **Seyahat-namesi** bu türün en başarılı ve ilk örneğidir.
- Manzum **ilk münacat** örneğine Yusuf Has Hacip'in **Kutadgu Bilig** eserinde rastlanır.
- Edebiyat tarihimizin ilk **kiyafetname** örneğini **Hamdullah Hamdi** vermiştir.
- Edebiyat tarihimizin en büyük kıyafetname örneğini **Erzurumlu İbrahim Hakkı** vermiştir.
- Mesnevisi bulunan tek **kadın şair** 15.yüzyılda yaşamış olan **Hubbi Hatun**'dur.
- Kaside alanında Nefi'den sonra en güçlü şair **Sabri** olmuştur.
- Edebiyatımızda **mesel-i amiz** gazelleri ile dikkat çeken şair **Bosnalı Sabit**'tir.
- İçki, yaşama boş verme, yaşamdan zevk alma gibi konularda yazılanlara **rindane** denir. Rindane gazellerin en iyi örneklerini ise **Baki** verir.
- Edebiyatımızda Kadı Burhanettin, **Nesimi** ve Ali Şir Nevai tuyuğlarıyla tanınır. Türk edebiyatında en çok tuyuğ yazan şair, **Kadı Burhanettin**'dir.
- Türk edebiyatında **murabba** şekli ile şiir yazan ilk şair **Nesimi**'dir.
- Muasammatlar içerisinde en çok tercih edilen nazım biçimi, **murabba** olmuştur.
- Gazelin karşılığı "koşma", tuyuğun karşılığı "mani", mesnevinin karşılığı "destan", şarkının karşılığı "türkü", methiyenin karşılığı "güzelleme", tevhidin "ilahi", hicivin karşılığı "taşlama"dır.

TÜRK ŞİİRİNDE NAZİRE GELENEĞİ

- **Nazire**, bir şairin tanınmış bir şiirine veya şiirlerine sonradan başka bir şair veya şairin kendisi tarafından, kafiyeleri veya kafiye ve redifleri aynı olan, aynı vezin ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görülen benzer şiirlerdir.
- **Arap** edebiyatında **Cahiliyye** devrinden itibaren görülen nazire İslâmî dönemde Ka'b bin Züheyr'in Hz. Peygamber için yazdığı "Bânet Süâd (Sevgili Uzaklaştı)" adındaki na'tına yazılan şiirlerle en geniş şekilde görülmeye başlanmış ve kesintisiz devam edip gelmiştir.
- **Fars** edebiyatında ise nazire, "cevâb" kelimesi ile karşılanmış, ayrıca "istikbâl" ve "tazmîn" gibi terimler de kullanılmıştır. Fars edebiyatında da ilk nazire örnekleri on ikinci yüzyılda görülmeye başlanmıştır
- **Türk** edebiyatında nazire ilk defa, "nazireler" anlamında, Fahreddin bin Mahmud Behcetü'l-Hadâ'ik fî mev'izeti'l-Halâ'ik adlı eserinde kullanmıştır. Fahreddin bin Mahmud eserinde yer verdiği koşuk adı ile bilinen manzumeler için "ve benden dilediler kim bunların dilince bu fen içre bir kitâb eyleyem, nükte ve nezâyir birle söyleyem kim buların dilegi kabul ola" demektedir.
- Genellikle **gazel** ve **kaside** nazım şekilleriyle yazıldığı görülen nazirelerin mesnevi, müstezat ve musammat nazım şekillerinde yazılmış örnekleri de bulunmaktadır.
- Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında XIII. yüzyıldan önce, "nazire"nin varlığı söz konusudur. Bu türün Anadolu'da başlayan Batı Türk edebiyatında **Yunus Emre** ile ortaya çıkmıştır.
- İlk nazireleri Hakîm Süleyman Ata, Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerine hikmetlerle karşılık vermiş, onun yolunu sadık bir öğrencisi olarak, devam ettirmiş ve şiirlerine nazireler söylemiştir.

- 14.yüzyılda Ahmedî kendisinden önceki şairlere nazire yazdığı gibi, devrinin şairlerine de yazar. Bunların başında Nesîmî ile Şeyhoğlu Mustafa gelmektedir.
- Yine Şeyhî'nin de hem Germiyan hem Osmanlı bölgesi içinde yer alan Ahmed Paşa tarafından tanzir edilmiş şiirleri vardır. Şeyhî'nin gazellerine başta Şah İsmail Hatâyî olmak üzere diğer şairler tarafından nazireler de yazılmıştır.
- 16. yüzyıla bir güneş gibi doğan usta ve büyük şair Necâtî Beg şiirlerine nazireler yazılan, bu yönü ile dikkat çeken bir şairdir. Bunların başında Amasyalı şair Mihrî Hatun gelmektedir. Yapılan araştırmalar Mihrî'nin Necâtî Beg'in elli beş şiirini tanzir ettiğini ortaya çıkarmıştır.
- 16. yüzyılın şairleri başta Sehî Beg, Fuzûlî olmak üzere, Bâkî'ye kadar pek çok şair Necâtî'nin şiirlerini tanzir etmiştir.
- Nazire yazma geleneği Türk edebiyatının her devri ve her bölgesinde karşımıza çıkmaktadır. On beşinci yüzyıl Çağatay Türkçesi edebiyatına bakınca aynı geleneğin Lütfî ile Ali Şir Nevâî arasında da bulunduğunu görürüz. Ayrıca Abdülhakî Gölpinarlı'nın tespitlerine göre Fuzûlî'nin de Ali Şir Nevâî'nin şiirlerine başta "Su Kasidesi" olmak üzere pek çok nazire yazdığını belirtmek gerekir.

NAZİRE MECMU'ALARI

Türk edebiyatında ortaya çıkan ve şiirimizi açarak genişleten, edebî faaliyetlerin canlılığını devam ettiren nazirecilik neticesinde yeni eserlerin yazılması da gerekirdi. İşte bunun sonunda Türk edebiyatında nazire mecmuaları ortaya çıkmış oldu. Nazire mecmuaları yazılan şiirleri edebî bir zevke göre ele alıp, onlara ilgi duyarak devam ettiren şairleri vermeleri ve sevilen şiirleri ortaya koymaları açısından önemlidir.

15. YÜZYIL NAZİRE MECMUALARI

Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'i

- Türk edebiyatında yazılan ilk nazire mecmuası Ömer bin Mezîd'in ortaya koyduğu Mecmû'atü'n-Nezâ'ir adlı eserdir.
- Bu eser, 1436 yılında derlenerek Sultan II. Murad'a sunulmuştur. Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'de Ömer bin Mezîd 84 şairden 397 şiir almıştır.
- Bu mecmua, Nesîmî, Ahmedî, Şeyhî gibi önde gelen sanatkarların etkiledikleri ve etkilendikleri şairleri göstermesi bakımından önemlidir.

Yazarı Bilinmeyen Bir Mecmû'atü'n-Nezâ'ir

- Türk edebiyatında Ömer b. Mezîd'in Mecmû'atü'n-Nezâ'ir'inden sonra yazılan ikinci bir nazire mecmuası daha vardır. Bu mecmuanın derleyici ve derleme tarihi belli değildir.
- Ancak Şeyhi, Ahmed Paşa, Karamanlı Nizamî, Vîsâlî, Atâyî, Adnî ve Hafî'nin şiirlerine yer veren sınırlı bir nazire mecmuasıdır.
- Şiirlerini aldığı şairlerin hayatlarına bakınca bu mecmuanın 15. yüzyılın sonlarına doğru tertip edildiği söylenebilir. Bu nazire mecmuasının diğerlerinden farkı bölümlere ayrılması ve yedi bölümden meydana gelmesidir.
- Mecmuanın ilk üç bölümü Şeyhî'nin, dördüncü beşinci bölümü Ahmed Paşa'nın, altıncı bölümü Karamanlı Nizâmî'nin, yedinci bölümü de Atâî'nin şiirlerine yazılan nazire şiirlerden meydana gelir.
- Eksik ve seksen yaprak olan eserin başka nüshası da ele geçmemiştir. Adı bile belli olmayan bu nazire mecmuasında yedi şairden 213 şiir alınmıştır.

16. YÜZYIL NAZİRE MECMUALARI

16. yüzyılda nazire mecmuaları diğer yüzyıllara göre daha çoktur. Bu yüzyılda yazılan ve adı öne çıkan nazire mecmuaları ise Eğirdirli Hacı Kemal'in Câmi'ü'n-Nezâ'ir'i, Edirneli Nazmî'nin 1524'te yazdığı Mecma'ü'n-Nezâ'ir'i ile Pervane Beg'in Pervane Beg Mecmuası'dır.

Bu mecmualardan ikisi, Kanûnî devrinde yazılmıştır. Bunları 17. yüzyılda Budinli Hisalî'nin 1652 yılında, asrın ortalarında derlediği Metâlî'ü'n-Nezâ'ir'i takip etmiştir. Bütün bu mecmualar arasında üç yüz altmıştan fazla şairden derlediği 5527 şiirle Edirneli Nazmî'nin Mecma'ü'n-Nezâ'ir'i birinci sırada yer almaktadır.

Eğirdirli Hacı Kemal'in Câmi'ü'n-Nezâ'ir'i

- 1512 yılında yazılan Câmi'ü'n-Nezâ'ir daha çok şaire yer vermiş ve 266 şairden 2824 şiir almıştır. Sultan II. Bayezid'in öldüğü ve I. Selim'in tahta çıktığı senede yazılan Câmi'ü'n-Nezâ'ir, Eğirdirli Hacı Kemal'in eseridir.
- Mecmuaya alınan şiirler alfabetik bir sıra ile verildiğinden nazım şekilleri karışık olup, gazel, kaside, murabba muhammes, müseddes vs. gibi bir sınıflandırma yapılmamıştır.
- Bu mecmuada Ahmed Fakih, Gülşehri, Âşık Paşa Yunus Emre, Nesîmî gibi şairlerin şiirleri ayrı bir önem taşır. Ahmed Fakih'in Çarh-nâmesi, eksik ve kayıp da olsa, sadece Câmi'ü'n-Nezâ'ir'de yer almaktadır. Ayrıca Yunus Emre ve Nesîmî gibi şairlerin divanlarında bulunmayan bazı şiirleri de bu mecmuada toplanmıştır.

Edirneli Nazmî'nin Mecma'ü'n-Nezâ'ir'i

- Edirneli Nazmî'nin 1524'te derlediği Mecma'ü'n-Nezâ'ir, nazire mecmuaları içerisinde çok beğenilen bir eserdir. 10 nüshası bulunan mecmuada, 360'ın üzerinde şâirin 5527 şiiri bulunur. Bu şiirlerin 5490'ı gazel, 37'si murabbadır.

NAZİRECİLİK VE NAZİRE MECMUALARI

- Eserdeki şiirler, divanlarda olduğu gibi kafiyelerinin son harflerine göre “elifbâ” sırası gözetilerek sıralanmıştır. Ancak Edirneli Nazmî, divanlardaki gibi sadece aynı harfle biten şiirleri bir arada toplamakla yetinmemiş, ayrıca aynı harfle biten şiirleri kendi arasında kafiye ve rediflerine göre alfabetik olarak sıralamıştır.

Pervâne Bey Mecmu'ası

- 16. yüzyılda nazire toplayan bir diğer kişi ise, Kanunî Sultan Süleyman'ın bendelerinden **Pervâne Bey**’dir. Pervâne Bey'in 1560–61 tarihinde derlediği ve günümüzde daha çok Pervâne Bey Mecmuası diye anılan mecmuanın bilinen tek nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunur.
- Pervâne Bey Mecmuası'ndaki şiirler de elifba sırasına göre düzenlenmiştir.

17. YÜZYIL NAZİRE MECMUASI

Metâli'ü'n-Nezâir

- 17. yüzyılda yazılan Metâli'ü'n-Nezâir, derleyeni belli son nazire mecmuasıdır. **Budinli Hisâlî** tarafından derlenen bu mecmua, şiirlerin sadece matla beyitlerine yer verilmesinden dolayı diğerlerinden farklıdır.
- Hisâlî'nin kendi matlalarının da bulunduğu mecmua-daki beyitler, vezinlere ve kafiyelere göre sıralanmıştır. Bu mecmuanın müellif hattı nüshası 2 cilt hâlinde Nuruosmaniye Kütüphanesindedir.

Divanların belli bir kurala göre yazılmasına **mürettep divan** adı verilir.

Mürettep divanın içeriği şöyledir:

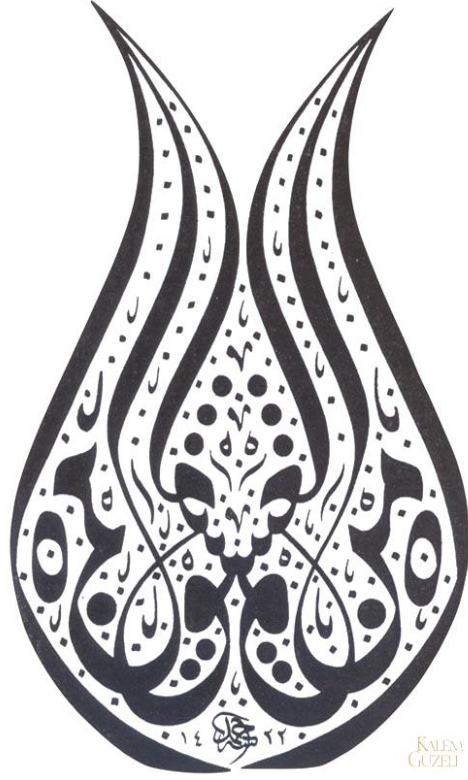
PÜF NOKTASI

- ★ Dibace (ön söz)
- ★ Kasideler
- ★ Kıta-yı kebirler
- ★ Mesneviler
- ★ Musammatlar
- ★ Gazeller
- ★ Kısa kıtalar (rubai-tuyuş)
- ★ Beyitler ve müfretler

PÜF NOKTASI

- ✱ Manzum - mensur karışık ön söz yazılan ilk eser **Kutadgu Bilig**'dir.
- ✱ Anadolu'da Divan'ına ön söz yazan ilk şair, **Necati Bey**'dir.

DİVAN EDEBİYATINDA ARUZ ÖLÇÜSÜ

3. ÜNİTE

DİVAN EDEBİYATINDA ARUZ ÖLÇÜSÜ

- ◉ **Aruzla İlgili Terimler**
- ◉ **Vasl (Ulama)**
- ◉ **İmale (Uzatma)**
- ◉ **Zihaf (Kısma)**
- ◉ **Med (Uzatma)**
- ◉ **Kasr (Kısaltma)**
- ◉ **Tahfif (Şeddesiz)**
- ◉ **Teşdid (Şeddeli)**
- ◉ **Sekt-i Melih**
- ◉ **Aruz Vezinleri**
- ◉ **Rubai Kalıpları**
- ◉ **Tefile ve Cüzler**
- ◉ **Aruz Uygulamaları**

ARUZ ÖLÇÜSÜ

- Sözlükte “yön / taraf, yol, usûl, Mekke, Medine ve etrafı, deve, çadırın orta direği” gibi anlamlara gelen arûz, Arap dili ve edebiyatının veznine ve bir beytin birinci mısra'ının son tefilesine / parçasına verilen addır.
- Bir aruz tefilesi en fazla 4 cüz'den (parçadan); en az ise 2 cüz'den meydana gelir.
- **Aruz**, her mısra başından sonuna kadar bütün heceleri, kendinden sonra gelen bütün mısraların aynı hizadaki heceleriyle açıklık ve kapalılık noktasında denk tutan vezne denir.
- Aruz vezni, Arap edebiyatında doğmuş, onun dil yapısına, edebî geleneğine ve zevkine göre, değişikliklere uğrayarak başta Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere, Araplardan, İslâm medeniyetine girmiş, ülkelerin kendi dillerindeki edebiyatlarına yayılmıştır.
- Aruzun Cahiliye devrine kadar uzanan bir geçmişi vardır. İlk zamanlarda arûz, dağınık ve düzensizdi. Büyük Arap âlimi olan **İmam Halil** 9. yy.da bu vezni sistemleştiren ve düzene sokan kişidir.
- Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında hecelerin uzunluk ve kısalıkları temeline dayanan ölçüdür.
- ★ Divan edebiyatında yalnızca bu ölçü kullanılmıştır.
- ★ Hecelerin açıklık - kapalılık esasına dayanan bir ölçüdür. Açık hece ünlüyle biten hecedir ve nokta (.) ile gösterilir. su (.), 0 (.) Kapalı hece ise ünsüzle biten hecedir ve kısa çizgi (-) ile gösterilir.
- ★ Uzun ünlüler (**â, î, û**) kapalı kabul edilir.
- ★ Aruz vezninde, bütün dizelerin son hecesi, gerçekte açık da olsa, kapalı olarak değer görür.

AÇIK HECE (.)

Genellikle nokta (.) ile gösterilen hecelerdir. Bunlara **kısa** hece adı da verilir. Açık heceleri iki gruba ayırıp inceleyelim:

🔍 Türkçe sözcüklerde iki türlü açık hece vardır:

1. Bir ünlüden oluşan hece: e- ve, a - ra, a - çık
2. Bir ünsüz bir ünlüden oluşan hece: **ge - ce**

🔍 Arapça ve Farsça sözcüklerde açık hece:

1. Sadece kısa bir ünlüden oluşan açık hece:
Örnek: e - mel, ö - mür, i - rem, ı - şık
2. Bir ünsüz bir ünlüden oluşan açık hece:
Örnek: ri -ca, ce - vap, se - vap, gü - nah

KAPALI HECE (-)

Ünsüzle biten hecedir ve bu heceler kısa çizgi (-) ile gösterilir.

🔍 Türkçe sözcüklerde dört çeşit kapalı hece vardır:

1. Bir ünlü bir ünsüzden oluşan kapalı hece:
Örnek: as -mak, ço - çuk, gö -nül, ev - li, sa - yı
2. Bir ünsüz bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan kapalı hece:
Örnek: yol - cu, sev - gi, kul - luk, göz -cü, köy - lü
3. Bir ünlü ve yan yana gelmiş iki ünsüzden oluşan kapalı hece:
Örnek: ast, üst, ört-mek art, alt, ürk-mek
4. Bir ünsüz bir ünlü ve yan yana gelmiş iki ünsüzden oluşan kapalı hece
Örnek: kork, Türk, sarp, sert, yurt, kirk, tart,

🔍 Arapça ve Farsça sözcüklerde dokuz çeşit kapalı hece vardır:

1. Yalnız bir uzun ünlüden oluşan kapalı hece
Örnek: â - şık, â-det, î-cap, î-mar, â-fet, â-yin
2. Bir ünsüz ve bir uzun ünlüden oluşan kapalı hece:
Örnek: zâ-de, dî-dar, sû-ret, nâ-me, bâ-de
3. Bir kısa ünlü ve bir ünsüzden oluşan kapalı hece:
Örnek: is-kan, er-raf, ib-ret, im-kân, er- kan
4. Bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşan kapalı hece:
Örnek: âş -na, âb-ı hayât, ûd,
5. Bir ünsüz bir kısa ünlü ve bir ünsüzle oluşan kapalı hece:
Örnek: cey-lan, hic-rân, Yu-suf, bül-bül, e-mel

DİVAN EDEBİYATINDA ARUZ ÖLÇÜSÜ

6. Bir ünsüz bir uzun ünlü ve bir ünsüzle oluşan kapalı hece:

Örnek: bûy, bâb, yâr, zâr, çe-râğ, e - sîr

7. Bir kısa ünlü ve yan yana iki ünsüzle oluşan kapalı hece:

Örnek: ilm, ömr, emr, asr, aşk, ışk, ufk,

8. Bir ünsüz bir kısa ünlü ve yan yana iki ünsüzle oluşan kapalı hece:

Örnek: dert, bezm, çeng, hevl, meşk, mest, devr

9. Bir ünsüz bir uzun ünlü ve yan yana iki ünsüzle oluşan kapalı hece:

Örnek: döst, pôst, nâzm

ARUZ ÖLÇÜSÜNDE TEF'İLE

Aruz kalıplarını oluşturan bölümlerin her cüzüne **tefile** denir. Aruz veznini oluşturan sekiz tef'ile vardır: Bu tef'ileler (parçalar) şunlardır:

- Fa' ûlün ya da fe'ûlün (. - -)
- Fâ'ilün ya da fâ'ilât (- . -)
- Fâ'ilâtün (- . - -)
- Mefâ'ilün (. - . -)
- Mef'ûlâtü (- - - .)
- Müstef'ilün (- - . -)
- Mütefâ'ilün (. . - . -)
- Müfâ'iletün (. - . . -)

Bu temel sekiz parça zamanla değişikliğe uğrayarak yeni parçalar meydana gelmiştir. Bunlar:

- Fa', fâ' (-)
- Fa'ûl (fe'ûl) (. -)
- Fa'lün, fâ'il (- -)
- Fa'ûlün (fe'ûlün), mefâ'il (. - -)
- Fe'ilün, (fe'ilât (. . -)
- Mef'ûlü (- - .)
- Mef'ûlün, mef'ûlât (- - -)
- Fe'ilâtün (. . - -)
- Mefâ'ilün (. - . -)
- Mefâ'ilün (. - - -)
- Mefâ'ilü (. - - .)

- Fe'ilâtü (. . - .)
- Fâ'ilâtün (- . - -)
- Müstef'ilün (- - . -)
- Müfte'ilün (- . . -)
- Fâ'ilâtü (- . - .)
- Mef'ûlâtü (- - - .)
- Mütefâ'ilün (. . - . -)
- Müfâ'iletün (. - . . -)
- Müstef'ilâtün (- - . - -)

ARUZ VEZİNLERİ

Türk aruzunun 14 **bahir** ve 4 **daire** üzerine kurulmuştur. Bu **daire** ve her **daire**deki **bahirler** ve **kalıplar** (vezinler) şunlardır:

1. Hezec Bahri (Bahr-i Hezec)

- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
- Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Feûlün
- Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Feûlün
- Mef'ûlü Mefâ'ilü Feûlün
- Mef'ûlü Mefâ'ilün Feûlün
- Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün
- Mefâ'ilün Feûlün Mefâ'ilün Feûlün

2. Rezec Bahr(Bâhr-i Rezec)

- Müstefilün Müstefilün Müstefilün Müstefilün
- Müstefilün Müstefilün
- Müfteilün Mefâ'ilün Müfteilün Mefâ'ilün
- Müstef ilâtün Müstefilâtün
- Müstefilün Feûlün Müstefilün Feûlün
- Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün

3. Remel Bahri (Bahr i Remel)

- Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
- Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
- Feilâtün (Fâilâtün)]Feilâtün Feilâtün Feilün (Fa'lün)
- Feilâtün (Fâilâtün) Feilâtün Feilün (Fa'lün)
- Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün
- Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilâtün

4. Seri Bahri (Bahr-i Seri)

- Müfteilün Müfteilün Fâilün

5. Hafif Bahri (Bahr-i Hafif)

- Feilâtün (Fâilâtün) Mefâilün Feilün (Fa'lün)

6. Muzâri' Bahri (Bahr-i Muzârip)

- Mef ülü Fâilâtü Mefâilü Fâilün
- Mef ülü Fâilâtün Mef ülü Fâilâtün
- Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

7. Müctes Bahri (Bahr-i Müctes)

- Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün (Fâ'lün)

8. Mütেকârib Bahri (Bahr-i mütেকârib)

- Feülün Feülün Feülün Feülün
- Feülün Feülün Feülün Feül
- Fâ'lün Feülün Fa'lün Feülün

9. Münserih Bahri (Bahr-i Münserih)

- Müfteilün Fâilün Müfteilün Fâilün

10. Kâmil Bahri (Bahr-i Kâmil)

- Mütefâilün Mütefâilün Mütefâilün Mütefâilün
- Mütefâilün Feülün Mütefâilün Feülün

11. Vâfir Bahri (Bahr-i Vâfir)

- Müfâaletün Müfâaletün Müfâaletün Müfâaletün

PÜF NOKTASI

Türk şiirinde en çok kullanılmış kalıplar şunlardır:

1. fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
2. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
3. mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
4. mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
5. mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
6. mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
7. mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

RUBAİ KALIPLARI

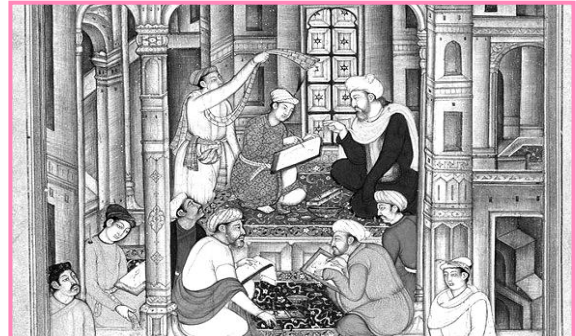
Rubaide kullanılan ve rubai vezinleri adıyla anılan 24 kalıp daha vardır. Bunlar:

I. Ahreb kalıpları

- mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fâ'
- mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fa'
- mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fa'ül
- mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilü fa'il
- mef'ûlü mefâ'ilün mef'ülün fâ'
- mef'ûlü mefâ'ilün mef'ülün fa'
- mef'ûlü mefâ'ilün mef'ülü fa'ül
- mef'ûlü mefâ'ilün mef'ülü fa'il
- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fâ'
- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilün fa'
- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'ül
- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fa'il

II. Arem kalıpları

- mef'ûlün fâ'ilün mefâ'ilün fâ'
- mef'ûlün fâ'ilün mefâ'ilün fa'
- mef'ûlün fâ'ilün mefâ'ilü fa'ül
- mef'ûlün fâ'ilün mefâ'ilü fa'il
- mef'ûlün mef'ülün mef'ülün fâ'
- mef'ûlün mef'ülün mef'ülün fa'
- mef'ûlün mef'ülün mef'ülü fa'ül
- mef'ûlün mef'ülün mef'ülü fa'il
- mef'ûlün mef'ülü mefâ'ilün fâ'
- mef'ûlün mef'ülü mefâ'ilün fa'
- mef'ûlün mef'ülü mefâ'ilü fa'ül
- mef'ûlün mef'ülü mefâ'ilü fa'il

Hap Bilgi

Aruz ölçüsündeki cüzlerin birbiriyle olan ilişkisine göre de bir sınıflandırma yapabiliriz. Bunu dört başlık altında toplayabiliriz:

1. Aynı Tef'ilenin Tekrarından Oluşan Kalıplar

- mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
- mütefâilün mütefâilün mütefâilün mütefâilün
- feûlün feûlün feûlün feûlün
- müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün
- müstefilün müstefilün müstefilün müstefilün

2. Aynı İki Tef'ilenin Tekrarından Oluşan Kalıplar

- mefâ'ilün feûlün mefâ'ilün feûlün
- mefûlü mefâ'ilün mef ûlü mefâ'ilün
- müfteilün mefâ'ilün müfteilün mefâ'ilün
- müstefilün feûlün müstefilün feûlün
- mef ûlü fâilâtün mef ûlü fâilâtün
- fâ'lün feûlün fa'lün feûlün
- müfteilün fâilün müfteilün fâilün

3. Son Tef'ilesi Değişik Tekrarlı Kalıplar

- mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün
- mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün feûlün
- mef ûlü mefâ'ilü feûlün
- mef ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
- fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- fâilâtün fâilâtün fâilün

4. Karışık Tefilelerden Oluşan Kalıplar

- mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- müfteilün fâilün müfteilün fâilün
- mütefâilün feûlün mütefâilün feûlün
- feilâtün (fâilâtün) mefâ'ilün feilün (fa'lün)
- müstefilün feûlün müstefilün feûlün
- mefâ'ilün feûlün mefâ'ilün feûlün
- mef ûlü fâilâtü mefâ'ilü fâilün
- mef ûlü fâilâtün mef ûlü fâilâtün

ARUZ UYGULAMALARI**1. VASL (VASİ - ULAMA)**

- Ünsüzle biten sözcüğün ünlüyle başlayan sözcükle birleştirilerek okunmasına "vasl" (ulama) denir.
- Ölçüde yan yana iki açık hece gerektiği zaman yapılır. Bunun dışında vasl yapılması yanlıştır.
- Vasl yapılmasının en büyük faydası zihaf yapılımasını önleyerek beyitte aruz kusuru yapılmasını engeller.
- Hece ölçüsü uygulamalarında ve nesir parçalarında ulama yapılamaz. Çünkü ulama sadece aruz ölçüsüyle ilgili bir uygulamadır.
- Ulama yapılabilecek her yerde ulama yapılamaz. Ulama ancak yan yana iki hece gerektiği zaman yapılabilir.
- Zihaf yapmadan önce ulamalık bir durum var mı var mı yok mu buna bakılmalıdır.

ÖRNEK

Hür __ olmak eğer ister _ isen_ olma cihânın
Zevkinde safâsında gamında kederinde

Ulama, sonu ünsüzle biten bir kelimeyi, açık hece elde etmek ya da bir kapalı bir açık (bir buçuk) hece değerinden tek kapalı hece değerine düşürmek için ünlüyle başlayan bir sonraki kelimeye bağlamak; yani, "lâzım oldu"yu "lâzı moldu"; "âbâd oldu"yu "âbâ doldu"; "mest oldu"yu, "mes toldu" gibi okumaktır:

ÖRNEK

Gitdün ammâ ki kodun hasret_ ile cânı bile
İstemem sensüz_ olan sohbet-i yârânı bile
Beyitteki "Gitdün ammâ"nın aruza göre ses değeri 4 kapalı hece (- - - -); vezne göre olması gereken değeri ise, bir kapalı, bir açık ve iki kapalı hece (- . - -) dir. Mısraı beytin veznine uygun okuyabilmek için "Gitdün"ün ikinci hecesindeki "n" sesini "ammâ"nın başına almak, yani vasletmek gerekmektedir.

2. MED (ÇOK UZATMA)

- İki kapalı hece arasında bir açık hece bulunması gerektiğinde bir uzun ünlü ve ünsüzle biten heceyi bir buçuk değerinde okumaya **med** (uzatma) denir.
- Bu heceler, normal bir heceden daha fazla uzatılarak okunur ve bu şekilde okumaya **med** adı verilir.
- Aruz işlemlerinde medli heceler bir kısa çizgi ve bir nokta (—.) ile gösterilir. Kısa çizgi kapalı; nokta da açık heceyi gösterir.
- Med bir aruz kusuru değildir. Aruzda bir ses sanatı olarak değerlendirilir. Şiirde ahengi arttıran unsurdur.
- Arapça ve Farsça kelimeelerde yapılmakla birlikte bazı Türkçe sözcüklerde de med yapılmıştır. (var, yok, çok, az vb.)
- Bir beyitte med yapılıp yapılmayacağını anlamanın en kısa yolu şudur: Mısraların hece sayısı birbirine eşit değilse med ihtiyacı vardır. Örneğin 1.mısra 13 hece, 2.mısra 14 hece ise burada med yapılarak eksik olan hece tamamlanır. Yine ayrıca üst üste birkaç hece kapalı gözükyorsa oralarda da med yapılabilir.
- Med uygulanacak hece **ünsüz harfle** biter.
- Med yapılacak hece **uzun ünlü** taşımalıdır (â, û, î)
- Med yapılacak hecede uzun ünlü yoksa hece **çift ünsüzle** bitmelidir. (dert, eşk, mest)
- Med yapılacak heceden sonra **ünsüz** herfle devam eden bir sözcük olmalıdır. Ünlüyle devam ediyorsa med yapılmaz. Örneğin şa -râb olsa sözcüğünde med yapılamaz çünkü med yapılacak heceden sonra ünlü değil ünsüzle başlayan sözcük gereklidir.
- Sonu " n "ünsüzü ile biten kelimelerde med yapılmaz (Cân, hic - rân gibi hecelerde med uygulanamaz.) Çünkü bu heceler bir buçuk hece değil tek hece ve kapalı olarak okunurlar.
- Med yapılan bir hecede tekrar imale ve zihaf asla yapılamaz.
- Kısacası med, eksik hece olduğunda heceyi tamamlamak için uygulanır.

Medli heceler dört grupta toplanabilir

- Bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşanlar: **âb, âl** gibi.
- Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşanlar: **yâr, nâz, sûr, rîz** gibi,
- Bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: **eşk, emr, işk, ömr** gibi.
- Bir ünsüz, bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: **derd, zehr, çeşm, subh** gibi.

ÖRNEK

Aşağıdaki beytin kalıbı **fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün fâilün**'dür.

- Saçma ey göz **eşk**den gönlümdeki odlare su - 14
Kim bu denli dutuşan odlare kılmaz çâre su - 15

Bu beytin ilk dizesindeki "eşk" sözünde med yapılarak bu kelime bir buçuk sese (—•) yükselmiş ve kalıba uygunluk sağlanmıştır.

- Yâr** hâl-i dilimi **zâr** bilüptür bilürem - 13 hece
Dili zârımda ne kim **var** bilüptür bilürem - 14 hece
Yukarıda verilen beytin aruz ölçüsü fe'ilâtün (fâ'ilâtün), fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün şeklindedir. Beyitte geçen "yâr, zâr ve var" sözcükleri ölçü gereği bir buçuk olarak okunmalıdır.

- Ağyâra nigâh etmediğin **nâz** sanırdım - 13 hece
Çok lütf etmiş ol âşık ben **az** sanırdım - 13 hece

Yukarıda verilen beytin ölçüsü mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün şeklindedir. Beyitte geçen "nâz ve az" sözcükleri ölçü gereği bir buçuk olarak okunmalıdır.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında aruzla yazılan ilk eser **Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig**'idir.
- Aruz ölçüsünün uygulandığı ilk saha Karahanlı Dönemi Türk edebiyatı olmuştur.

3. İMÂLE (UZATMA)

- Açık hecenin ölçüye uyması için biraz uzatılarak okunması, kapalı hece değerine getirilmesidir.
- Açık heceyi belirten noktanın altına çizgi (—) konularak gösterilir. Daha çok Türkçe hecelerde yapılır. Arapça ve Farsça kelimelerde imale yapılmaz.
- İmale, zihafтан sonra aruzda bir kusur sayılır.

ÖRNEK

- Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı?
Felekler yandı âhımdan murâdın şem'i yanmaz mı?

Yukarıdaki beytin kalıbı **mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün**'dür.

Buna göre ölçü gereği "beni" sözünde, "usandırdı" sözünde, "murâdımın" sözünde imale vardır.

- Esdi nesim-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsın bizim **de** gönlümüz sâkî meded sun câm-ı cem

Yukarıdaki beytin kalıbı **müstefilün, müstefilün, müstefilün, müstefilün**'dür.

Beyitte geçen eklerde imale yapılarak açık olan heceler kapılı hale getirilmelidir.

- Nedir **bu** gizli gizli âhlar çâk-i girîbanlar
Aceb bir şûha sen **de** âşık-ı nâlân mısın kâfir

Yukarıdaki beytin kalıbı **mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün** şeklindedir.

Beyitte geçen ek veya sözcüklerde imale yapılarak açık olan heceler kapılı hale getirilmelidir.

- Meddâh olalı çeşm-i gazâlânına Bâki
Öğrendi gazel tarzını rûm'un şu'arâsı

Yukarıdaki beytin kalıbı **mef ûlû, me fâ î lû, mefâ î lû, feûlûn** şeklindedir.

Beyitte geçen ekte imale yapılarak açık olan hece kapılı hale getirilmelidir.

4. ZİHAF (KISMA)

- Arapça, Farsça kelimelerdeki uzun heceyi ölçü gereği kısa okumaya denir.
- Yani kapalı heceyi açık hece durumuna getirmektir. Zihaf (.) ile gösterilir.
- İmalenin tersidir denebilir. Fakat çoğu zaman büyük bir kusur sayılmıştır. Hatta en büyük aruz kusuru olarak zihaf kabul edilmektedir.
- Zihaf, Türkçe kelimelerde uygulanmaz sadece Arapça ve Farsça kelimelerde yapılır.

ÖRNEK

- Baş egmezüz edânîye dünyâyı dûn için
Allahadır tevekkülümüz i'timâdımız

Yukarıdaki beytin kalıbı **mef'ûlû, fâilâtû, mefâîlû fâilûn**'dür.

Beyitte geçen ekte zihaf yapılarak kapalı olan hece açık hece haline getirilmiştir.

- Kıl tefâhur kim senün hem var men tek âşıkun
Leylî'nün Mecnûn'ı Şîrîn'ün eger Ferhâdı var

Yukarıda verilen beytin kalıbı **fâ'ilâtûn, fâ'ilâtûn, fâ'ilâtûn, fâ'ilûn** şeklindedir.

Beyitte geçen ekte zihaf yapılarak kapalı olan hece açık hece haline getirilmiştir.

5. KASR (KISALTMA, İNCELTME)

- Arapça, Farsça kelimelerin uzun sesli olanlarını hafifletirerek okumaya denir. Kasr, iki türlü karşımıza çıkar. Bunlar:
- a) Mesela mâh yerine **meh**, şâh yerine **şeh** günâh yerine **güneh**, siyâh yerine **siyeh** denmesi bir kasr örneğidir.
- Ancak bu uygulama kelimeyi bir ölçüye uydurma işlemi değildir. Bu işlem iç ahengi sağlamak için başvurulmuş bir yöntemdir.
- b) Bunların dışında “İstanbul yerine **Sitanbul**, Aristo yerine **Risto**, İskender yerine **Sikender**, Müslüman yerine **Müselman**” kelimeleri de kasr örneği olarak karşımıza çıkar.
- Bu uygulamada ise şairler zorunlu olarak kasr yapmak zorunda kalmıştır. Yani bu işlem kelimeyi ölçüye uydurma zorunluluğundan doğmuştur. Örneğin Aristo ile Risto sözcüklerinin ölçüsü aynı değildir.

6. TAHFİF (ŞEDDESİZ)

- Vezin gereği şeddeli bir harfi şeddesiz olarak okumak demektir.
- Bu yola daha çok “hadd, hatt, hakk, dürr” gibi sonu çift ünsüzle biten tek heceli kelimeler terkibe girdiğinde vezin gereği başvurulur.
- Örneğin hadd sözcüğünün **had**, hatt sözcüğünün **hat**, dürr sözcüğünün **dür** şeklinde okunmasıdır.
- Tahfif de bir kasr uygulamasıdır. Burada şedeli harfi şeddesiz okuduğumuzda ölçüde bir değişiklik meydana gelmez. Bu uygulama şairlerin iç ahengi sağlamak için başvurdukları bir yoldur.

ÖRNEK

- Çemende sun’-ı **Hakı** gerçi her varak söyler
Senün belîğdür ammâ beyânun ey bülbül
- Bu şehir-i **Sitanböl** ki bî-misl ü bahâdur
Bir sengine yek-pâre Acem mülki fedâdur

7. TEŞDİD (ŞEDDELI)

- Şeddesiz bir harfi ölçü gereği şeddeli olarak kullanmaktır. Teşdidde amaç sözcüğü kuvvetlendirmektir.
- “Per”in “**perr**”; ümidin “**ümmîd**”, yedi sözcüğünün **yeddi** şeklinde okunması birer teşdid örneğidir.
- Bu uygulamada amaç sözcüğü ölçüye uydurmaktır. Teşdid yapıldığında sözcüklerin hece yapıları değişir ve sözcükler ölçüye uygun hale gelir.

ÖRNEK

- Dâg-ı siyehler ile cism-i nizâr u zerdî
Bir bâl ü **perri** yanmış pervânedür sanurlar
- İki kısm eylemiş küfr ile îman **yeddi** iklîmi
Anun hükmindedür ba’zı vü ba’zı kâfiristandur

8. SEKT-İ MELÎH (GÜZEL KESME)

- Sadece “mef’ûlû - mefâ’ilün - fa’ülün” kalıbında yapılır. Buna göre bu kalıptaki birinci cüzün sonundaki “-lû” hecesi ile ikinci cüzün başındaki “-me” hecesi birleşerek bir uzun hece meydana getirir.
- Yani kısaca sekt-i melih, mef’ûlû, mefâ’ilün, fe’ülün (_ _ . / . _ . / . _) vezninin mef’ûlün, fâ’ilün, fe’ülün (_ _ _ / _ . _ / . _ _) şekline dönüşmesine denir.

Püf Nokta

Türkçeye aruzu başarı ile uygulayan ve 4 aruzcu olarak kabul edilen sanatçılar şunlardır:

- Tevfik Fikret
- Yahya Kemal Beyatlı
- Ahmet Haşim
- Mehmet Akif Ersoy

DİVAN EDEBİYATINDA ARUZ ÖLÇÜSÜ

ARUZ BULUNURKEN İZLENMESİ GEREKEN YOL

Bir şiirin vezni bulunurken şu işlemler yapılır:

- Bir şiirin vezni en az iki mısradan hareket ederek bulunabilir. Tek mısraa bakarak vezin bulunmaz.
- Vezni bulacağımız mısraların hecelerindeki uzun seslilere dikkat ederek yazmalıyız.
- Önce mısralardaki hecelerin açık mı, kapalı mı oldukları tespit edilir.
- Tef'ileler üçer üçer veya dörder dörder bölünerek parçalara ayrılır.
- Unutmayın 10'lu hece ölçüsüne denk geliyorsa 4+4+2 şeklinde; 11'li hece ölçüsüne denk geliyorsa 3+3+3+2 veya 4+4+3 şeklinde bölelim.
- 14'lü hece ölçüsüne denk geliyorsa bölme işlemini 3+4+4+3 şeklinde veya 4+4+4+2 şeklinde bölebiliriz.
- 15'li hece ölçüsüne denk geliyorsa 4+4+4+3 şeklinde; 16'lı hece ölçüsüne denk geliyorsa 4+4+4+4 şeklinde bölelim.
- Hecelelerin açık kapalı değerleri karşılıklı kontrol edelim. Önce **medli** hece olup olmadığına bakılır, sonra imkân varsa **ulama**, yoksa **imale** yapılır. **Zihaf** çok az bulunduğu için en sonra o ihtimal düşünülür.
- Beyitte med ihtiyacı olup olmadığını bulmanın en kısa yolu mısraların hece sayısının eşit olup olmadığına bakmaktır. Eğer mısraların biri 13 hece diğeri 14 hece ise eksik olan hece tamamlanır.
- Genellikle med yapacağımız sözcükler arasında "aşk, bezm, âb, yâr" gibi kelimeler bulunur.
- Medden sonra ulama yapıp yapılmayacağına bakalım. Çünkü ulama en büyük aruz kusuru olan zihafı önlemektedir.
- Yani kısaca uygulama yapılırken med, ulama, imale ve son olarak zihaf durumuna bakılmalıdır.
- Aruz vezninde, bütün dizelerin son hecesi, gerçekte açık da olsa, kapalı olarak değer görür.

ARUZLA İLGİLİ HAP BİLGİ

- Farsça tamlama eki olan "-i" ile "ve" anlamındaki "ü, vü" bağlacı vezin gereği uzun da kısa da olabilir.
- Dize sonlarına gelen **fe i lün** (. . -) ile **fâ'lün** (- -) parçaları da birbirlerinin yerine kullanılabilir.
- Feilâtün, feilâtün, feilâtün, feilün kalıbının ilk tefilesi fâ'ilâtün şeklinde olabilir. Burada zihaf yapma yoluna gidilmemelidir.
- Yine mefâ'ilün, feilâtün, mefâ'ilün, feilün kalıbının son tefilesi fâ'lün şeklinde olabilir.
- Ayrıca fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün kalıbının son tefilesi fâ'lün şeklinde olabilir.
- Mefûlü, fâ'ilâtü, mefâ'ilü, fâ'ilün kalıbının son tefilesi "feülün" şeklinde olmaz. Çünkü ikinci cüzzü fâ'ilâtü olduğundan son cüz **fâ'ilün** olmalıdır.
- Ayrıca mefûlü, mefâ'ilü, mefâ'ilü, feülün kalıbının son tefilesi "fâ'ilün" şeklinde olmaz. Çünkü ikinci cüzzü "mefâ'ilü" olduğundan son cüz **feülün** şeklinde olmalıdır.
- Ka'be, sa'ye gibi sözcüklerin ilk heceleri kapalı hece sayılır.
- Saz-ı cihân, bahâr-ı hazân gibi tamlamalarda terkip 'i' sine ulama yapılabilir.

Püf Noktası

Türk edebiyatında aruzla ilgili yazılan eserler:

➤ Ali Şir Nevai	➔	Mizan'ül-Evzan
➤ Babürşah	➔	Aruz Risalesi
➤ Gülşehri	➔	Aruz Risalesi

Önemli Bilgi

Bütün şiirlerini aruzla yazan şairler

- Cenap Şahabettin
- Ahmet Haşim
- Mehmet Akif Ersoy

ARUZ UYGULAMALARI

- * **mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün/ mefâ'ilün**
Nedir bu gizli gizli âhlar çâk-i girîbanlar
Acebbir şûha sen de âşık-ı nâlân mısın kâfir
- * **mefâ'ilün / fe'ilâtün/ mefâ'ilün / fe'ilün (Fa'lün)**
Sular sarardı yüzün perde perde solmakta
Kızıl havâları seyret ki akşam olmakta
- * **fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lâ tün / fâ i lün**
Âkıbet gönlüm esir ettin o gîsûlarla sen
Her ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen
- * **fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lâ tün / fe i lün**
Yaraşır kim seni ser-defter-i hûban yazalar
Nâme-i hüsnün için bir yeni unvan yazalar
- * **mef'ûlü / fâ'ilâtü / mefâ'ilü / fâ'ilün**
Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasın
Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasın
- * **fe û lün / fe û lün / fe û lün / fe û l**
Küçük muttarit muhteriz darbeler
Kafeslerde camlarda pür ihtizaz
- * **mef'ûlü/ me fâ î lü/ me fâ î lü/ fe û lün**
Meddâh olalı çeşm-i gazâlânına Bâki
Öğrendi gazel tarzını rûm'un şu'arâsı
- * **müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün**
Sâdık mı ol/maz kendine / bir şâir-i / mâhir demek
Vicdânî-i / hoş-meşrebin / âsârı cem/iyyetlidir
Mecmû'a-i / eş'ârını / bir kerre ted/ kîk eyleyin
İsmi perî / şândır fakat / efkârı cem/iyyetlidir
- * **mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün**
Ahbâbı / tutar sandım / birkaç ge/cecik mâtem
Baktım ki / giden gitmiş / dünyâda/kiler hurrem
Devrân yi/ne ol devrân /âlem yi/ne ol âlem
- * **müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün**
Başuma ol / hümâ benim / salmadı sâ/ye n'eyleyim
Bilmedi kad/r-i zülfini /verdi hevâ/ye n'eyleyim

- * **müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün**
Yâr yolun / da bu kim / hasret _ ile / cân verir
Hak yoluna / ol kişi / zevk _ ile kur / bân verir
- * **mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün**
Her kûşe/sinde dehrin / nâm-ı be/ka-nisârın
Şâyeste/dir denilse / âlem se/nin mezârın
- * **mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün**
Gülmezse / yüzün bahçe/lerin kalbi / kan ağlar
Güllerle / dolar görse / gülerken se / ni dağlar
- * **mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün**
Gönlüm di/lim kanım ve / mizâcım / sizdenim
Dünyâ ve / âhirette / vatandaşla/rım benim
- * **mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün**
Çok _ insan _ an / layamaz es/ki mûsikî / mizden
Ve ondanan / lamayan bir / şey anlamaz / bizden

ALFABETİK SIRAYA GÖRE ARUZ VEZİNLERİ

- fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
- fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
- fe'ilâtü fâ'ilâtün fe'ilâtü fâ'ilâtün
- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
- fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- fe'ûlün fe'ûlün fe'ûlün fe'ûl
- mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
- mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün
- mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
- mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
- mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün
- mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
- mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün
- mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün
- müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün
- müfte'ilün mefâ'ilün müfte'ilün mefâ'ilün
- müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
- müstef'ilâtün müstef'ilâtün
- müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün

EDEBİ SANATLAR

4. ÜNİTE

EDEBİ SANATLAR

- ◉ Teşbih
- ◉ Teşhis
- ◉ İntak
- ◉ İstiare
- ◉ Kinaye
- ◉ Tenviye
- ◉ İham
- ◉ Tecahülüarif
- ◉ Tenasüp
- ◉ Telmih
- ◉ Mübalağa
- ◉ İstifham
- ◉ Hüsnütalil
- ◉ Leffüneşr
- ◉ İrsalimesel
- ◉ Tezat
- ◉ Tekrir
- ◉ Aliterasyon
- ◉ Akrostiş
- ◉ Asonans
- ◉ Akis
- ◉ Rücu

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

EDEBİ SANATLAR

Anlatım gücünü arttırmak ve zenginleştirmek, anlatıma güzellik katmak amacıyla kullanılan söz ve anlam olaylarına **edebi sanat** denir.

MECAZ (DEĞİŞMECE)

Bir sözün ya da sözcük grubunun gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır. Mecaz, bir sözün benzetme, yakıştırma, soyutlama gibi yöntemlerle gerçek anlamından uzaklaşmasıdır.

- ★ Bu boş sözleri dinlemekten bıktım.
- ★ Sonunda öğretmenin gözüne girdi.
- ★ Evinin içini derin bir sessizlik kapladı.

MECAZ-I MÜRSEL (AD AKTARMASI)

- Bir sözün benzetme amacı güdülmeden anlamca ilgili başka bir sözcük yerine kullanılmasına **ad aktarması** denir.
- Ad Aktarması parça - bütün, iç - dış, sanatçı - yapıt, yer insan, yer - yönetim, yön - ülke, yer - olay, neden - sonuç, sayı - insan, eşya - insan gibi çeşitli anlam ilgileri yoluyla yapılır.

Örnek

- ★ Ol ham-i ebrûya kılsam **secde** her sâ'at n'ola
Kible ile ol ham-i ebrû ber-â-berdür maña
(secde: namaz / kible : Kâbe)
- ★ Olmadın meyhânei işkuñda mest-i **câm**-i zevk
Düzmedi bezm-i felekde Zühre kânûn-i tarab
(câm: şarap / iç -dış)
- ★ Bahrlar seyr eyleseñ mutlak olmaz dâmenüñ
Ger hevâ-yi 'ışk ile memlû iseñ **yelken** kimi
(yelken: gemi / parça - bütün)
- ★ Ger müşğ dirse 'âşık ol bûy-i zülfe sâkî
Tünd olma bir **kadeh** vir ter eylesün dimâğı
(kadeh: Şarap)
- ★ **Cezâ** güninde sorulmaz hatâlar eylediğün
Yeter figân ile men virdiğüm 'azâb saña
(cezâ günü: Mahşer)

TEŞBİH (BENZETME)

Aralarında ortak özellik bulunan iki kavramdan zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir.

Bir benzetmede iki temel iki de yardımcı öge olmak üzere dört öge vardır. Bunlar:

- Benzeyen (**müşebbeh**) (zayıf)
- Kendisine Benzetilen (**müşebbehün - bih**)
- Benzetme edatı (**edat-ı teşbih**) (gibi, kadar, misali, tek, güya, sanki andırıyor, anımsatıyor.
- Benzetme yönü (**vech-i şebeh**) (ortak özellik)

Benzetme sanatında kullanılan ek ve sözcükler

- gibi, tek, nitekim, sanki; çü, çün, âdeta,
- gûyâ, gûyiyâ, gûne, gûnâ, sıfat, misâl,
- misl, misillû, kadar, -veş, -âsâ, -vâr,
- nisbet, meğerki, andırır, benzer, bigi,
- kimi, mânend, nitekim, sanki, sıfat, tek,
- tıpkı; -âsâ, -vâr, -veş; dönmek,
- benzemek, demek, sanmak, andırmak,
- kıyas etmek, zann olunur gibi fiiller
- -ca, -ce, -casına, -cesine, -cileyin, -cılayın, -leyin, -layın gibi ekler.

Hap Bilgi

- ★ Terkip ve tamlamalar bize benzetme sanatı vermektedir. Ancak her zaman terkipli tamlamalarda benzetme olmayabilir.
 - **gül-i ruhsar**: gül gibi yanak
 - **gonca-i dehen**: gonca ağzı
 - **serv-i kadd**: servi boy
 - **nahl-ı kadd**: hurma ağacı boyu
 - **gamze-i cellat**: can alıcı gamze
 - **mah-ı arız**: ay yüzü
- ★ Benzetmede önemli olan zayıf olanı güçlü olana benzeterek, zayıf olanı kuvvetli hale getirmektir.

TEŞBİH ÇEŞİTLERİ

a) Teşbih-i Mufasssal (ayrıntılı / tam teşbîh)

Dört ögenin de kullanılmış olduğu benzetmedir.

Örnek

- * Aktı gönlüm su gibi sen serv-i dil-cûdan yana
Sen de mâyl ol revân ey serv akar sudan yana
(Gönlüm, su gibi gönlü çeken servi boylu sen sevgiliden yana aktı. Ey servi boylu güzel, sen de akar sudan yana akmaya eğilimli ol.)
- * Bezm-i dünyanın Hayalî çekdi sigarından ayag
Oldu dürd-i mey gibi mey-hânede ehl-i nişest
(Burada müşebbeh "Hayalî", müşebbehin bih "ehl-i nişest" yani oturanlar; benzetme yönü "dür-d-i mey" yani şarap tortusu ve benzetme edatı ise gibi"dir.
- * Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksın intizâr
- Benzeyen: Gül
- Benzetilen: Nergis
- Benzetme yönü: intizar çekme
- Benzetme Edatı: Gibi
- * Sen yüzü gülsün cihan gül-zân zindanıdır bana
Halk-ı âlem gül gibi her gice handandır bana

b) Teşbih-i Belîğ (Güzel Benzetme)

Benzetmenin sadece iki temel ögesi kullanılarak yapılan benzetmedir.

Örnek

- * Sırma **kâkül sım**, gerden zülf tel tel ince bel
Gül yanaklı gül-gûlî kerrâkeli mor hâreli
- * Mukavves **kaşların yayı** atar kirpük okun her dem
Ne ol gamzeden gelse bana sehm-i saâdetdir

c) Pekiştirilmiş benzetme

Benzetme edatı bulunmayan benzetmelere denir. Buna "teşbih-i müekked" de denilir.

Örnek

- * Ol leb-d mey-gûndan özge şarâb-ı nâb olur
Ol ruh-ı gül-gûna benzer ne gül sır-âb olur
- * Leh, Macar, Venedik, Rus güzelleri
Sessiz haremde her biri endamlı bir peri
(Benzeyen: Leh, Macar, Venedik güzelleri.
Benzetilen: Peri, Benzetme Yönü: Endamlılık)

d) Muhtasar (Kısaltılmış) Teşbih

Benzetme yönü söylenilmeden yapılan teşbihe denilir. Buna **Teşbih-i mücmel** de denir.

- * Sandım ki güzelliğin cihanda
Bir saltanatın güzelliğiydi.
(Benzeyen: Güzellik, Benzetilen: Saltanat,
Benzetme Edatı: Sandım ki)
- * Sinesi destinde peymânedden berrâk sâf
Ruhlan destindeki sahbâ-yı terden kırmızı

Hap Bilgi

- * Benzetme yönü söylenmemiş olan benzetmelere **kısaltılmış benzetme**; benzetme edatı kullanılmamış benzetmelere ise **pekiştirilmiş benzetme** adı verilir.
- * Dört ögesi de kullanılmış olan benzetmelere, tam veya ayrıntılı benzetme adı verilir.
- * Sadece iki temel öge (benzeyen ve benzetilen) ile kurulan benzetmeye, "teşbih-i belîğ" denilir.
- * Benzetmenin iki temel ögesinden birisi kullanılarak yapılan sanat, benzetme olmaz; açık veya kapalı istiare olur.

TEŞHİS VE İNTAK

- Teşhis ve intak sanatı birbiriyle iç içe olan iki sanattır. Teşhis kişileştirme; intak ise; konuşturma demektir.
- İnsan dışındaki canlı varlıkları veya eşyayı, duyan, düşünen, hareket eden insan kişiliğinde göstermeye **teşhis**; kendisine kişilik verilen canlı varlık veya eşyayı konuşturmaya da **intak** sanatı denilir.
- Masallarda ve fabllarda insanüstü bir takım olay veya varlıklardan bahsedilirken teşhis ile intak sanatına başvurulmaktadır.
- Teşhis ve intak sanatının her zaman beraber olması gibi bir kuraldan bahsedilemez.

Örnek

- ★ **Lâle** yaktı ciğerini gül-i handânım için
Servler kesti 'kolun-kadd-d hırâmânın için
- ★ **Güller** çemende kendülerin nâzenin tutar
Nâz ile gülse ağzına gonca yenin tutar
- ★ Olmadı tenhâca bir işret çemende yâr ile
Üstüme göz dikti **nergisler** nighbân oldu
- ★ Ey gül gamuñda **eşk** ruh-i zerdüm itdi âl
Bildürdi ola sûret-i hâlüm **sabâ** saña
- ★ Töküb eşk kûyuñda vasluñ diler **dil**
Saçar nef için dâne toprağa hâris

Hap Bilgi

- ★ Teşhis ve intak ile kapalı istiare arasında çok yakın benzerlikler vardır. Hatta bu sanatlarla kapalı istiare (istiare-i mekniye) aynı şeydir
- ★ Teşhiste varlık yalnızca insana benzetilir, ona in-san özellikleri verilir. Kapalı istiarede ise insan dışındaki çeşitli varlık ve kavramlara da benzetilme söz konusudur. Kısaca kişileştirme bulduğumuz zaman aynı zamanda kapalı istiare de bulmuş oluruz.

İSTİARE (EĞRETİLEME)

- Benzetmenin temel unsurlarından(benzeyen ve kendisine benzetilen) sadece birisi kullanılarak yapılan benzetmedir.
- Açık ve kapalı istiare diye genelde ikiye ayrılır:

a. Açık İstiare (istiare-i musarraha)

- Sadece kendisine benzetilenin kullanıldığı benzetmedir. Doğadan insana yapılan aktarmaların olduğu yerde açık istiare de vardır. Divan edebiyatındaki **mazmunlar** açık istiare örneğidir.
- Beyitlerde geçen "gül, bülbül, gonca, nergis, sünbül, servi, sanem, mah, mihr" gibi mazmunlar birer açık istiare örneğidir.

Örnek

- ★ Cânumuñ cevheri ol **lâ'l**-i güher-bâra fidâ
Ömrümüñ hâsılı ol şîve-i reftâra fidâ
- ★ Ey dil ki hecre dözmeyüb istersen **mehi**
Şükr it bu hâle yohsa gelür bir belâ saña
- ★ Tâ giriftâruñam âzâd olabilmen gamdan
Hiç kim olmasun ey **serv** giriftâr saña
- ★ Hilâf-i 'âdete çoh olma ey **perî** mâ'il
Yeter füsûn ile teshîr-i âdemî-zâd it
- ★ Âh eylediğim **serv**-i hırâmânîñ içindir
Kan ağladığım **gonce**-i handânîñ içindir

b. Kapalı İstiare (istiare-i mekniye)

- Kapalı istiare, benzetmenin sadece benzeyen ögesi ile yapılan sanattır.
- Sadece benzeyenin söylendiği istiareye denir.
- İnsandan doğaya yapılan aktarmalarda; yani **kışileştirme** sanatının olduğu her yerde aynı zamanda kapalı istiare vardır.
- Ayrıca **doğadan doğaya** yapılan aktarmalar da birer kapalı istiaredir.

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

Örnek

- ★ **Şem'** başından çıharmış dūd-i şevk-i kâkülün
Beyle kûteh 'ömr ile başındaki sevdâya bah
- ★ İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile
Gül budağının mizâcına gire kurtare **su**
- ★ Hâk-i pâyne yetem dir 'ömrlerdür muttasıl
Başını daşdan daşa urub gezer âvâre **su**
- ★ Kâmet-i ham birle bir ehl-i kerâmetdür kaşuñ
Daş olubdur gûyyâ baş eğmemiş **mihrâb** aña

KINAYE (DEĞİNMECE)

- Bir sözün hem gerçek hem de mecaz anlama gelebilecek şekilde kullanılmasıdır. Ancak asıl kastedilen mecaz anlamdır.
- Kinaye sanatına, daha çok **atasözü** ve **deyim**lerde rastlanır.

Örnek

- ★ Kâmetün hidmetine servün **eğilmez başı**
Ne bilür ehl-i tarîkuñ revişin ol nâşî
- ★ Bulamadım dünyada kendime bir mekân
Nerde bir **gül bitse** etrafı hep **diken**
- ★ Leb-i la'line sanman hat gelip hüsn ü bahâ gitti
Bana bir âşık olsa demeden ağzında tüy bitti
- ★ Sâkî meğer ol lâ'l sözün dir mey-i nâba
Kim **düşdi ayağına** elin öpdî mey-i nâb
- ★ Hûblar senün **kapuñ gelürler** bölük bölük
Gitmezler özge kapuya sensin ağaleri
- ★ Va'de virdi ciğerüm kanın içe müjgânun
İntizâr ile bu hasret ciğerüm **kan itdi**

Hap Bilgi

- ★ Kinaye sanatında sözcüklerden biri gerçek biri mecaz anlamdadır, tevriye sanatında ise sözcüğün her iki anlamında gerçek anlamdır.

TEVRIYE (ÇOKANLAMLILIK)

- İki ya da daha fazla anlamı olan bir sözcüğün yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetme sanatıdır. Tevriye; iham ve kinaye ile karıştırılır.
- Başka bir deyişle **sesteş** sözcüklerin bir kez söylenip her iki anlamıyla da kullanılmasıdır.
- **Tevriye**, genellikle tek bir sözcükle yapılırken kinaye için en az iki kelime yani deyim veya atasözü gereklidir.
- Tevriye bu gerçek anlamlardan sadece uzak olanı, iham ise her ikisinin de anlamını kastederek kullanır. Böylece ihamda asıl kastedilen anlamın hangisi olduğu konusunda şüpheye düşersiniz.

Örnek

- ★ Bu kadar letafet çünkü sende var
Beyaz gerdanında bir de **ben** gerek
- ★ Gül gülse, daim ağlasa bülbül acep değil
Zira kimine ağla demişler, kimine gül
- ★ Bir bûse mi gül mü verirsin dedi gönlüm
Bir nîm tebessümle o âfet **gülü verdi**
- ★ Örtün üstüme, örtün **serin** karanlıkları
(Serin kelimesi hem sermek hem de sıcak olmayan anlamını çağrıştırır.)
- ★ **Ulusun** korkma nasıl böyle bir imanı boğar
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.
- ★ **Gül** gülse dâim ağlasa bülbül aceb değil
Zîrâ kimine ağla demişler kimine gül
- ★ Kes Fuzûlî tama'ıñ gayrı temannâlardan
Handa olsañ taleb-i devlet-i dîdâr eyle

İHAM

- İki veya daha fazla anlamı olan sözcüğün bir dize veya beyit içinde bütün anlamlarını kastedecek şekilde kullanılmasıdır. Şüpheye düşürme denir.

Örnek

- ★ Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sakiler meclisten çekmiş ayağı
(Burada ayak kelimesi iki anlama gelir. Birincisi sakilerin meclisteki kadehleri toplama anlamı, ikincisi sakilerin içki meclislerinden ayrılmaları anlamı.)
- ★ Güzellerde vefa olmaz demek yanlışır ey Baki
Olur vallahi billahi heman yalvarı görsünler
Yalvar kelimesi iki anlamda kullanılmıştır:
1.yalvarmak 2. İran eski parası
- ★ Bâkî çemende hayli perîşân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rüzgârdan Bâkî
(Beyitte rüzgâr kelimesinde iham vardır. Çünkü rüzgâr hem yel hem de zaman anlamlarına gelmektedir. Beyti bu iki anlamla beraber okumak mümkündür. İki anlam arasındaki benzerlik rüzgâr kelimesinde satmaktadır.)

Hap Bilgi

- ✱ İham sanatı tenasüp ve tezat sanatlarına bağlı olarak da yapılmaktadır. Tenasüp sanatına bağlı olarak yapılanı iham-ı tenasüp, tezat sanatına bağlı olarak yapılanı iham-ı tezat ismi verilmektedir.

a) İham-ı tenasüp

İhama konu olan kelimenin amaçlanmamış manası ile beytin diğer kelimeleri arasında tenasüp sanatı söz konusu ise buna iham-ı tenasüp denir. Bu durumda iham ile tenasüp iç içe bulunur.

Örnek

- ★ Sâkî meğer ol lâ'î sözün dir mey-i nâb
Kim düşdi ayağına elin öpdî mey-i nâb
(Ayağına düştü demek, kadehine döküldü demek; elini öptü demek, kadehi saki eline aldı demektir. Ayak kadeh manasınadır. Şair burada ayak ile el arasında tenasüp sanatı yapıyor. Fakat ayağı kadeh manasına alınca iham-ı tenasüp oluyor.)

b) İham-ı tezat

Birden fazla anlamı olan bir sözcüğünün mısra ya da beyit içinde söylenmeyen anlamıyla karşıt anlamı olan bir sözcük arasında ilgi kurularak yapılan iham sanatıdır.

Örnek

- ★ Vakt-i iftâr kühen sözlere karnım toktur
Vehbiyâ aç elini hayr duâ eyle hemân
(İftar vakti modası geçmiş sözlere karnım toktur. Ey Vehbi, elini aç ve hemen hayır dua eyle)

İSTİHDAM

- İki anlamı olan bir kelimenin işaret ettiği anlamların ayrı ayrı kastedilerek kullanılmasıdır.

Örnek

- ★ Canavarı vurduğunu saçma ile söyledi
(Saçma hem silahtan atılan kurşun hem de aslı olmayan söz diye kullanılmıştır.)
- ★ Bahar erdi açıldı sevdiğim
(Açıldı iki anlamdadır: 1.si uzaklaşmak, 2.si gıcaydı gül olarak açıldı anlamındadır.)

TENASÜP (UYGUNLUK)

- Anlamca birbiriyle ilgili olan birbirini çağrıştıran kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır.

Örnek

- ★ Sensin bizi muhlis yine gark-âb-ı fenâdan
Ne zevrak u ne **Nûh** u ne **tûfân** biliriz biz
- ★ **Laleli sümüllü bağ**ını gördüm
Bülbüller öter gonca **güller** gördüm.
- ★ Bildi **mutrib** ki nedür hâl götürdi **kopuz**
Bezmden çekdi ayağını surâhî vü sebû
- ★ Güldi **gül** açıldı **nerkis lâle** doldı jâleden
Ey hoş ol kim 'işret ü 'ayş itmeğe esbâbı var

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

TELMİH (HATIRLATMA)

- Söz arasında, herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye, bir inanca işaret etmek; onu hatırlatmaktır.
- Şair mahlasları bir **telmih olayı** değildir

Örnek

- ★ Şeb-i yeldada uzar fecre kadar kıssa-i aşk
Ta ki **Mecnun** bitirir nutkunu **Leyla** söyler
- ★ **Yunus** ile balık beni çekti demeye yuttu beni
Zekeriya ile kaçtım **Nuh** ile tufanda idim
- ★ Sensin bizi muhlis yine gark-âb-ı fenâdan
Ne zevrak u ne **Nûh** u ne **tûfân** biliriz biz
- ★ Câm devrinde Fuzûlî ohuram mey vasfın
Âteş-i hirmen-i gam **Âb-i Hayât**-i hukemâ

MÜBALAĞA (ABARTMA)

- Bir olayı durumu veya nesneyi olduğundan daha büyük veya daha küçük göstermeye **mübalâğa** denir.
- Mübalâğa, bir konu veya kavramı herhangi bir bakımdan olduğundan daha fazla göstermek suretiyle yapılmışsa **ifrat**; olduğundan daha az, daha önemsiz göstermek için yapılmışsa buna da **tefrit** denir

Örnek

- ★ Bomba şimşekleri beyinde inip her siperin
Sönüyor göğsünün üstünde o aslan neferin.
- ★ Ses verir çiğnediğin taşlara seslensen eğer
Nûr olur gözlerinin değdiği bir vâha bile
- ★ Yerin altında cehennem gibi binlerce lağam
Atılan her lağamın yaktığı yüzlerce adam
- ★ Bir gün doludizgin boşanan atlarımızla
Yerden yedi kat Arş'a kanatlandık o hızla
- ★ Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu

HÜSN-İ TALİL (GÜZEL SEBEP BULMA)

- Bir olayın meydana gelişini gerçek sebebin dışında, hayali ve güzel bir sebebe bağlayarak anlatma sanatıdır.
- Bu sanatın olduğu her yerde mübalağa sanatı da vardır. Ancak mübalağa sanatının olduğu her yerde hüsnütalil sanatı görülmez.

Hüsnütalil Örneği

- ★ Güzel şeyler düşünelim diye
Yemyeşil oluvermiş ağaçlar
Saksımda ruhumun bütün yası var
Derdimden soluyor açan gonca.
- ★ Gül-i ruhsarına karşı gözümde kanlı akar su
Habibim fasi-ı güldür bu akarsular bulunmaz mı?
- ★ Saksında ruhumun bütün yası var.
Derdimle soluyor açılan gonca.
Bu dizelerde, goncanın solması doğal bir olay olduğu halde, şair bunu goncanın yaslı olduğu, dert çekmesi nedenine bağlıyor. Bununla **hüsnütalil** yapmış oluyor.
- ★ Seni seyr etmek için reh-güzer-i gülşende
İki cânibde durur serv-i hırâman saf saf
(Nazla salınan serviler, gül bahçesinin yolunda seni seyretmek için iki yanda saf saf durur.)
- ★ Güller kızarır utancından o gonca gül gülünce
Sümbül bükülür kıskancından kâkül bükülünce
- ★ Pîşlü peşinde şevk işi rû-mâl olup gider
Sâyen de sana bencileyin mübtelâ mıdır?
(Beyitte, gölgenin, sevgili ile birlikte gidişini, sevgiliye âşık gibi güzel bir nedene bağlar.)
- ★ Bağ-ı âlemde yüzün mânendi bir gül isteyip
Cüst ü cû edip gezer gül-zân bülbül şâh şâh
- ★ Der ü dîvârûna güstâh yüz sürmüş diyu gerdün
Yüzini giceler sürter yire tâ subh mehtâbuñ

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

TECAHÜLÜARİF (BİLMEZLİKTEN GELME)

- Bilinen bir gerçeği bir noktaya dayandırarak biliyor-muş gibi söyleme sanatıdır.
- Tecahülüarîf sanatının olduğu yerlerde genellikle **istifham** (soru sorma) sanatı da bulunur.
- Tecahülüarîf sanatını bulurken özellikler beyitte soru sözcüğüne veya soru edatına dikkat edelim. Çünkü istifham yolcuyla şair, bilmezlikten gelir.
- Ayrıca beyitte "bilmem, gûya, eger, n'ola" gibi sözcükleri de kullanmışsa o beyitlerde tecahülüarîf sanatı olma ihtimali yüksektir.

ÖRNEK

- ★ O çay ağır akar yorgun **mu bilmem**
Mehtâbı hasta **mi**, solgun **mu bilmem**
- ★ Gözde hûn-âlûde peykânun hayâliyle hoşem
Her biri **gûyâ** ki bir berg-i gül-i terdür maña
- ★ Bulutlar **mi** geçiyor başımın üstünden
Ben **mi** gidiyorum bulutların altında?"
- ★ Dil ki ser-menzili ol zülf-i perîşân olmuş
N'ola cürmi ki asılmasına fermân olmuş
- ★ Hâk-i der-gâhuña her subh sürer gün yüzini
Gâlibâ andan aña hâsıl olubdur bu şeref
- ★ Bi'llâh söyleyin bana ey âhuvân-ı deşt
Sizden **mi** yoksa nev'-i beşerden **mi** sevdiğim
- ★ Ey Fuzûlî hûblar vaslına eylersen heves
Gûyyâ bilmezsen ol vasl içre hicrân olduğın
- ★ Gâh yüz lûtf kılur gâh tegâfûl **gûyâ**
Gâh **bilmez** bu giriftârlığum gâh bilür

Hap Bilgi

- ★ Tecahülüarîf sanatı yapılırken şair, kendince sorular sorar ve bu sorulara cevaplar arar ancak bu sorular sözde soru özelliği taşır.

İSTİFHAM (SORU SORMA)

- Sözü sorulan şeye yanıt isteme amacını gütmeden, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir.

Örnek

- ★ İsteğün cân idi hâk-i rehûne tapşurdum
Yetdi ol hod yirine şimdi **nedür** fermânun
- ★ Nâzûklık ile gonce-i handânı iden zıkr
İtmez **mi** hayâ lâ'l-i dür-efşânunı görgeç
- ★ Ol ki yârûn şeb-i hecrine kıyâmet günü dir
Halk arasında kıyâmet günü olmaz **mi** hacil

LEFFÜNEŞR (SIRALAMA)

- Lügatlerde leff "toplama", neşir "yayma", leff ü neşir'e ise "toplama ve yayma" anlamı veriliyor.
- Genellikle bir beyit içinde birinci dizede en az iki şey söyleyip, ikinci dizede bunlarla ilgili benzerlik ve karşılıkları verme sanatıdır.
- Çoğunlukla **mazmun** (klişeleşmiş mecaz) larla yapılmıştır. Bundan dolayı **tenasüp**, **teşbih** ve **istiare** sanatlarıyla yalandan ilgilidir.
- Önce söylenen kavramların sırasını takip ederek onlarla ilgili yeni kavramlar söylenirse düzenli (mürettep) leffüneşr meydana gelir. Sıra bozulursa düzensiz (müşevveş) leffüneşr meydana gelir.

Örnek

- ★ Geh **gül-şen** olursun dile gâh **külhan**
Cennet mi **cehennem** misin ey âlemi aşk
Beyitte, birinci dizede önce "gül-şen", sonra onun karşılığında ikinci dizede ilk olarak "cennet"; yine, birinci dizede ikinci olarak külhan" ve ona benzetilen "cehennem" de ikinci dizede cennetten sonra söylenmiştir.

Hap Bilgi

- ★ Beyitin ikinci mısrasında "hem - hem, ya - ya, mi - mi, bir - bir" edat veya bağlaçlar varsa leffüneşr sanatına gidelim.

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

Leffüneşr Örneği

- ★ Sakın bir **söz** söyleme... Yüzüme **bakma** sakın
Sesini duyan olur, sana **göz** koyan olur
- ★ **Yanağın** u **dudağın** u **teninle sûretin** olmuş
Biri **rengin** biri **şîrin** biri **nâzûk** biri **ra'nâ**
(Yanağın, dudağın ve teninle yüzün; biri renkli, biri tatlı, biri nazik, biri güzel olmuş.)
- ★ Bağ-ı dehrin hem **baharın** hem **hazanın** görmüşüz.
Bir **neşatın** da **gamin** da rûzgârın görmüşüz.
- ★ Bir denizde kaptan, ovada çiftçi, şehirde esnaf olan
Biz gemi yürüten, tarla süren, alışveriş yapan
- ★ Letâfetde **leb** ü **dendânın** elin yüzün olmuştur
Biri **Kevser** biri **Necm** ü biri **Nâr** biri **Tâhâ**
- ★ **Zülfün** altında **ruhim** üstünde **hâlin** dil-berâ
Gül döşenmiş **sünbül** örtünmüş **Habeş** sultânıdır
(Bu beyitte "zülf"iün karşılığı "sünbül", "ruh"un "gül" ve hâl'in de "Habeş"tir ve karışık olarak söylenmiştir)

Hap Bilgi

- ✱ Leffüneşr sanatının olduğu her yerde tenasüp sanatı da vardır. Ancak tenasübün olduğu her yerde leffüneşr sanatı yoktur.

İRSALİMESEL (ATASÖZÜ SÖYLEME)

Söylenen düşünceyi inandırıcı kılmak ve anlamı pekiştirmek amacıyla söze bir **atasözü** ya da atasözü değerinde bir **özdeyiş** katmaktır.

Örnek

- ★ Kişiye her işi a'la görünür
Kuzguna yavrusu anka görünür
- ★ Dünyada ahrete gidip gelmeme
Olmasa iktiza eder ölmek
Balık baştan kokar, bunu bilmemek
Seyrani gafilin ahmaklığından
- ★ Tok olanlar bilemez çektiğini aç kalanın
Sırtı pek kimseye ahvâl-i şitâ yaz görünür.

TEZAT (ZITLIK)

- Anlam bakımından birbirine karşıt iki kavram, iki duygu, iki düşüncenin bir arada kullanıldığı edebi sanattır.
- Bir şiirde ortak yönleri olan iki zıt kavramı biri me-câz, diğeri gerçek manada olmak üzere, bir arada bulundurma sanatıdır

Örnek

- ★ Ne efsunkâr imişsin ah, ey didar - ı **hürriyet**
Esir - i aşkın olduk gerçi kurtulduk **esareten**.
- ★ Ölüm bize ne **uzak**, bize ne **yakın** ölüm
Ölümsüzlüğü tattık, bize ne yapsın ölüm
- ★ Hîn-i da'vâ-yi nübüvvet müdde'î ilzâmına
Câhil iken il senüñ 'ilmüñ yeter bürhan saña
- ★ Ya gezen bir **ölü** yahut gömülen bir **diriyim**
Mumyadır canlı da cansız da bu kabristanda
- ★ **Zevki kederde mihneti râhatda** görmüşüz
Âyinedir biri birine **subh** u **şâm**ımız

TEKRİR (TEKRAR ETME)

Sözün etkisini arttırmak için bazı kelime ve sözleri aynı şiirde yan yana ya da alt alta gelecek şekilde tekrarlamadır.

Örnek

- ★ **Hansı** bâğıñ var bir nahli kadiñ tek bâr-ver
Hansı nahliñ hâsılı sîb-i zenâhdânîñca var
- ★ **Lâhza lâhza** lebüñ anub idicek efgânlar
Katre katre saçılır dîdelerümden kanlar
- ★ **Hüsnüñ** oldukça füzun '**ışk** ehli artuk zâr olur
Hüsn ne **mikdâr** olursa '**ışk** ol **mikdâr** olur
- ★ **Ne** yanar **kimse** maña âteş-i dilden özge
Ne açar **kimse** kapum bâd-i sabâdan gayrı
- ★ Her zulmü, kahrı boğmağa bir parça kan yeter
Ey şark uyan **yeter**, ey şark uyan **yeter**

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

ALİTERASYON (HECE VEYA SES TEKRARI)

- Şiirde aynı ses ya da hecenin tekrarlanmasıyla oluşan ahenk sanatıdır.
- Aliterasyon ünsüz seslerin tekrarıyla yapılıyor olsa da kimi zaman hece tekrarlarında hem ünlü hem ünsüz seslerin bulunması asonans (ünlü tekrarı) ile ayırt edilmesini güçleştirmektedir.

Örnek

- ★ Beni bende demen bende değilem
Bir ben vardır bende benden içeri
- ★ Dest buşi arzusuyla ölürsem dostlar
Kuze eylen toprağım sunun anınla yare su
- ★ Kad enâr'el-ışkı li'l-uşşâkı minhâci'l-hüdâ
Sâlik-i râh-i hakîkat aşka eyler iktidâ
- ★ Sev seni seveni hak ile yeksan ise
Sevme seni sevmeyeni Mısır'a sultan ise

ASONANS

Şiirde aynı ünlü seslerin tekrar edilmesine denilir. Asonans ve aliterasyon şiirde genel olarak bir bütünlük içindedir.

Örnek

- ★ Fakr mülki taht ü 'âlem terki efserdür maña
Şûkr-li'llâh devlet-i bâkî müyesserdür maña
- ★ Bir yirde sâbit it kadem-i i'tibârumı
Kim reh-ber-i şer'at ola muktedâ maña

SECI (İÇ UYAK)

Divan edebiyatında düzyazıda cümle içinde veya sonunda yapılan kafiye denir.

Örnek

- ★ Dost istersen Allah yeter, ibret istersen ölüm yeter.
- ★ İman verdim daim eyle, ihsan verdin kaim eyle
- ★ Bir elin neşi var, iki elin sesi var.

LEBDEĞMEZ (DUDAKDEĞMEZ)

İçinde “b, p, f, m, v” gibi dudak ünsüzleri bulunmayan sözcüklerle yazılan şiire denir. Genellikle âşık edebiyatı şairlerinde görülür.

- ★ El ettiler turnalara kazlara
Dağlar yeşillendi döndü yazlara

AKİS (ÇAPRAZLAMA)

Bir dize ya da cümlemin anlamlı iki parçasından birini önce, ötekini sonra söyleyerek; yani dizeyi ters yüz ederek aynı anlamda bir dize veya cümle oluşturmaktır.

Örnek

- ★ Senden nazarı daim, daim nazarı sende
Âlem yüzüne meftun, meftun yüzüne âlem
- ★ İzmrin **denizi kız, kızı deniz**
Sokakları hem kız, hem deniz kokar...
- ★ Bâki-i mu'ciz ne hâcet dîn-i hak isbâtına
Âlem içre mu'ciz-i bâki yeter Kur'an saña

RÜCU (GERİYE DÖNÜŞ)

Önceden söylenmiş bir fikirden dönmüş görünerek daha güçlü bir istekte bulunmaktadır.

Şair ilk söylediği sözden döndüğünü “yok yok, yok öyle değil” gibi sözlerle belirtir.

Örnek

- ★ Zamân gelir ki cihân içre ins ü cân kalmaz
Degil degil yalnız ins ü cân cihân kalmaz
- ★ Dehrde hemtâ saña var perî yoh dimen
Var güzel çoh velî sen kimi hun-hâre **yoh**
- ★ Sordum meğer dürc-i dehendir dedim dedi
Yok yok devay-ı nihanın durur senin
- ★ Leblerüñ lâ'l ü lâfzuñ tek dūr-i şeh-vâr yoh
Lâ'l ü gevher çoh lebüñ tek lâ'i gevher **yoh**

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

AKROSTİŞ

Her dizenin ilk harfi yukarıdan aşağıya doğru okununca bir isim çıkacak biçimde düzenlenmiş şiire akrostiş şiir denir.

Örnek

- ★ Var olan bir sen bir ben bir de bahar
Elden ne gelir ki? Güzelsin gençliğin var
Dünyada aşkımız ölüm gibi mukaddes
İnan ki bir daha gelmez bu günler
Âlemde bu andır bize dost esen rüzgâr

NİDA (SESLENME)

Şairin çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip **ey, hey** gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir.

Örnek

- ★ Ey benden önce var olan varlık
Ey ayak izlerinde anlamayan kerim
Hey can kuzuları, genç gazilerim
Şol kaleler lafla alınabilmez

TERDİD (ŞAŞIRTMA)

Sözü, karşısındakini merakta bırakacak ve ilerisinin ne olacağını sezdirmeden sürdürdükten sonra beklenmedik çarpıcı bir sonla bitirmektir.

Örnek

Dişin mi ağrıyor?
Çek kurtul
Başın mı ağrıyor
Bir çeyreğe iki aspirin
Verem misin?
Üzülme onun da çaresi var,
Ölür gidersin...

Yukarıdaki dizelerde önce diş ağrısıyla başlayan olay beklenmedik bir sonla bitilerek şaşırtmaya başvurulmuştur.

TEDRİC (DERECELENDİRME)

Anlatımda kavramların derece gözetilerek sıralanmasına denir.

- ★ Günler günleri, aylar ayları, yıllar yılları kovaladı.
- ★ İki asker mızrak mızrağa, kılıç kılıca, hançer hançere vuruşmaya başladı.

SEHL-İ MÜMTENİ

Kolay ve sade görüldüğü halde söylenmesi ve yazılması zor olan sözdür.

- ★ Ete kemiğe büründüm
Yunus gibi göründüm

KATI (KESME)

Sözün etkisini arttırmak için sözün bir yerde kesme, susmanın söylemekten daha etkili olduğu yerde birden bire sözün bitirme ya da okuyucunun anlayışına bırakmadır.

Örnek

- ★ Sessiz hareketsiz
O güzel gözlerinin
Rengine dalmak
Öylece kalmak...

İADE

Bir şiir içinde, her beyitin son sözcüğünü, ondan sonraki beyitin ilk sözcüğü olarak kullanmaktır.

Örnek

Ey vücûd-i kâmilün esrâr-i hikmet masdarı
Masdarı zâtuñ olan eşyâ sıfâtüñ mazharı
Mazharı her hikmetün sensen ki kilik-i kudretün
Safha-i eflâke nakş itmiş hutût-i ahteri
Ahteri mes'ûd olan oldur ki tab'-i pâk ilen
Kâbil-i feyz ola lûtfuñdan safâ-yi cevheri

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

İKTİBAS

- Şiirde anlatımı güçlendirmek için ayet ve hadislerden alıntı yapmaktır.
- Başka birine ait bir şiir veya sözün aktarılmasına da iktibas denir.

Örnek

"Lâ yüsel'e binlerce sual olsa kurban
İnsan bu muammalarla dehşetle nigahban
Tırnak içerisinde Allah'ın yaptığı işlerden sual
olmaz ayeti vardır.

İŞTİKAK (TÜRETME)

Aynı kökten türemiş en az iki sözcüğü bir dize ya da beyit içinde kullanmaktır.

Örnek

- ★ Meğer sen olk u candansın **mürekkeb**
Hala o **cehalet**, o **tecahül** ve o **techil**!
- ★ **Hükümet hikmet** ile müşterektir
Vezir olan **hâkim** olmak gerektir
- ★ **Ma'suk** ile **âşık** bir olur **ışk** odı ile
Mâdih dahi bes hem yine memdûh değil mi?
- ★ Sudan topraktan olmaz böyle **terkib**
Meğer sen akl u candasın **mürekkeb**

SİHR-İ HELAL

Edebi terim olarak " güzel söz" anlamına gelir. Bir beyitin ilk mısrasının sonunda yer alan kelime veya kelime grubunun birinci sonuna bağlanacağı gibi ikinci mısranın baş tarafına bağlanabilecek nitelikte olmasıdır.

- ★ Gizlice arasam ağzın lebin emsem **sorsam**
Hiçbir çare bilir mi dil-i bimara aceb
Sorsam sözcüğü 1. ve 2. dizelere dâhil edildiğinde farklı bir anlam oluşur.

KALB

- Bir sözcükte harflerin yerlerini değiştirmek, bir sözcükteki harflerin tamamını kullanarak değişik sözcükler ortaya çıkarma sanatıdır. Ancak bu yolda ortaya çıkan yeni sözcüğün anlamlı olması gerekir.

Örnek

- ★ Bir **rakip** ettin **karip** ü bin **abid** ettin **baid**
İşidüp düşman güler ben ağlaram a dostlar
- ★ **Belini** koçmadadır ol sanemin derd ü 'belâ
Yoksa şîrin **lebi** âşıklara hâzır helvâ

İSTİDRÂK

Birini över gibi görünüp yermek ve yerer gibi görünüp övmektir.

Örnek

- ★ Dehrde anlâmayıp bilmediği ola meğer
Tama' u büğzu nifâku hased ü gadr u sitem
- ★ Hüsnüne hiç diyecek yok amma
Nigehi ok gibi işler câna

TEFRİK

- Bir manada birleştirilen iki şeyden birinin üstünlüğünü belirtmek için aralarındaki farkı göstermek sanatıdır. İki şey arasındaki ayrımları, farkları belirtmektir.

Nice teşbih edelim kadd-i nihâl-i yâre
Yoğ iken vechd şebah tâze nihâl-i çemeni
Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdî var
Âşık-ı sâdık menem Mecnûn'un ancak adı var
Meni zikr itmez il efsâne-i Mecnûn'a mâ'ildür
Ne beñzer ol maña derdi anuñ takrîre kâbildür
Ferhâd'a zevk-i sûret Mecnûn'a seyr-i sahrâ
Bir râhat içre her kim ancak **menem** belâde

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

İLTİFAT

- Söz arasında o anda doğan bir duygunun etkisiyle, konu dışına çıkmadan, sözü hitap edilen kişiden bir başkasına yöneltmektir.
- Eğer hitap edilen bir kimse yoksa canlı cansız ya da hayali bir varlığa sözü yöneltmek de iltifattır.

Örnek

- ★ Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim
Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bildirim
- ★ Ey köyleri hududa bağlayan yaslı yollar.
Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar.
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları,
Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları!

CİNAS (SESTEŞLİK)

- Yazılışları ve okunuşları aynı; ancak anlamları farklı olan iki sözcüğü bir arada kullanma sanatıdır.

Örnek

- ★ Bizimle saltanat lafın idermiş ol **Karamani**
Hûda fırsat verirse ger kara yire **karam anı**
- ★ Kalem böyle çalınmıştır **yazıma**
Yazım kışa uymaz, kışım **yazıma**
- ★ Gayet çoktur, değil benim **yaram az**
Bana yardım gayri cerrah **yaramaz**

CEM'

- Sözlük anlamı, "toplamak, birleştirmek" olan cem' bir belâgat terimi olarak iki ya da ikiden fazla anlamı bir hüküm altında toplamaktır. İki şey cem' edildikten sonra aralarını tefrîk (ayırma) etmeye cem' ma'a't-tefrîk (tefrikle yapılan cem') denir.
- Tefrîk, cem' edilen iki şeyin farklı oldukları yönler ayrı ayrı belirtilerek yapılabileceği gibi bu farklı yönler söylenmeden sadece ikisinin ayrı şeyler olduğu ifade edilerek de yapılabilir.

Örnek

- ★ Kâkûli **cim** anun kaddi **elif** kaşları **nûn**
Ne diyem ana başdan ayağa **cân** olmuş
- ★ Bu gece yarısında iki yoldaş uyanık
Biri benim biri de serseri kaldırımlar

TECRİD

- İnsan dışındaki herhangi bir canlıya, eşyaya, nesneye insanmış gibi hitap etmektir. Bir insanın kendini bir başka insan ya da varlığın yerine koyarak gönlüne veya kendine hitap etmesine de tecrîd denir.
- Söz, dış görünümü ile başkasına sesleniliyormuş kanaatini verir. Ancak asıl hitap şahsın kendi nef-sine yöneliktir.
- Şair, kendini ifadeden soyutlayarak başka biriy-miş gibi davranır.

Örnek

- ★ Yâ Rab belâ-yi kayda Fuzûlî esîrdür
Ol bî-dili bu dâm-i küdürülden it rehâ
- ★ Ey gönül yârı iste candan geç
Ser-i kûyın gözet cihandan geç
- ★ Gel girme âhum ile sipih-rûn arasına
Od ile penbenün oyunu yokdur ey sehâb
- ★ **Ey Fuzûlî** n'ola ger sahlar isem cân-i 'azîz
Vakt ola kim ola bir şûh-i sitem-gâra fidâ
- ★ Geh gül-şen olursun dile gâh külhan
Cennet mi cehennem misin ey âlemi aşk

Hap Bilgi

- ★ Görüldüğü gibi şairin kendini soyutlayarak başka varlık veya nesnelere seslenmesine **tecrîd** adı verilmektedir.

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

HAP BİLGİLER

- Kişileştirmenin olduğu her yerde **kapalı istiare** de vardır.
- **Açık istiare** yaparken doğadan insana aktarma yapar. Kısacası mazmunların olduğu her yerde açık istiare olur. Mah, meh, sanem, büt-i tersa, servi vb.
- Beyitte tek kelimenin altını çizmişse **tevriye**, **iham** veya **mecaz-ı mürsel** olur.
- Tek kelimenin altını çizerse **kinaye** **olmaz**. Kinaye olması için deyim veya atasözü kullanılması gerekir.
- Beyitte deyim veya atasözü varsa **kinaye** ya da **irsal-i mesel** sanatı olur.
- Soru sözcüğü varsa **istifham** veya **tecavül-i arif** sanatına bakalım.
- **Tecavül-i arif** sanatını yaparken şair kendi kendine soru sorar.
- Bir beyitin alt kısmında ikiz bağlaçlar kullanıyorsa (biri – biri, hem – hem, de – de) o zaman **leff ü neşr** sanatına gidelim.
- **Leffü neşr** sanatı yaparken tezat ve tenasüp sanatlarından yardım alınır.
- **Telmih** sanatı yaparken tarihi, efsanevi şahsiyetler veya olaylar ile hikâye kahramanları, mitolojik unsurlar gibi öğelerden faydalanılır.
- Beyitte ayet veya hadis örnekleri varsa **iktibas** sanatı oluşur.
- Bayitte aynı kökten türemiş sözcükler kullanılırsa **iştikak** elde edilir.
- Beyitin ikinci mısrasında "yok yok, galat ettim" gibi sözler kullanılırsa **rücu** olur.
- Şair kendini bir şair veya hikâye kahramanı ile kıyaslarsa **tefrik** sanatı ortaya çıkar.
- Bir beyitin ilk mısrasında bazı sözcükler sıralayıp onları aşağıda bir kavramda toplama sanatı **cem** sanatı addını alır.

EDEBİ SANATLAR UYGULAMA

- * **Gül hasretinle yollara dutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksın intizâr**

Edeb sanat: Hasret ve intizar çekmek yoluyla kişileştirme ve kapalı istiare, Nergis gibi ifadesi ile benzetme ve telmih yapılmıştır.

- * **Saçı yanağ üstinde kim vardır
Birisı bulut biri gülzârdur**

Edebî sanat: Beyitin birinci mısrasında saç ve yanak, ikinci mısrasında bulut ve gülzar ifadeleri kullanılarak mürettep leff ü neşr yapılmıştır.

- * **Girer ol kal'a-i pûlâda sıyup gam ceyşin
Emri her kim ki dil-i dilber-i çâlâke girer**

Edeb sanat: Beyitte girer sözcüğü iki farklı anlama gelebilecek şekilde kullanılarak müşakale sanatından yararlanılmıştır.

- * **Hükümet hikmet ile müşterektir
Vezir olan hâkim olmak gerektir**

Edeb sanat: Beyitte aynı kökten türemiş sözcükler bir arada kullanıldığı için iştikak vardır.

- * **Seni gelür işidüb bâğa yâsemen cânâ
Çıkup o şevk ile dîvâra reh-güzâra bakar**

Edeb sanat: Beyitte en baskın sanat hüsn ü talildir çünkü yasemin çiçeğinin bahçede açması doğal bir durum iken sevgili geldiği için açması bu sanatı verir. Ayrıca kişileştirme, kapalı istiare, tenasüp ve mübalağa sanatları da vardır.

- * **Elverir ki bir gün bana derinden
Tâ derinden bir gün bana: "Gel" desin**

Edeb sanat: Beyitin birinci mısrasındaki söz öbeği ters yüz edilerek alt mısrada tekrar yazılmış do- layısıyla akis asanatına başvurulmuştur.

- * **Şeb-i yeldada uzar fecre kadar kıssa-i aşk
Ta ki Mecnun bitirir nutkunu Leyla söyler**

Edebî sanat: Leyla ve Mecnun yoluyla telmih, şeb-i yelda ve fecr arasında ise tezat vardır.

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

- * **Mâr ise adû biz yed-i beyzâ-yı Kelimüz
Tûfân ise dünyâ gamı biz keştî-i Nûhuz**

Edebi sanat: Mâr (yılan) adû(cadı)ya, tufan dünya gamına teşbih-i belîğ yapılmıştır. Yed-i beyza, Kelîmüz, tufan ve Nuh'un gemisi yoluyla tenasüp ve telmih sanatına başvurulmuştur.

- * **Kûyında gönül dâmen-i dildâre sarıldı
Hâcî gibi kim Ka'bede estâre sarıldı**

Edebi sanat: Hacı gibi derken benzetme, Ka'be sözü ile telmih sanatına başvurulmuştur.

- * **Kûh u deryâ iki cânibden der-âgûş eylemiş
Sanki deryâ dâyesi kûhsâr ise lâlâsıdır**

Edebi sanat: Sanki deniz dayesi, dağ ise lalası denilerek benzetme yapılmıştır.

- * **Aramazdık gece mehtâbı yüzün parlarken
Bir uzak yıldız benzerdi güneş sen varken**

Edebi sanat: Sen varken güneş uzak bir yıldız benzerdi denerek benzetme, hüsnü talil sanatları yapılmış. Ayrıca gece, yıldız, mehtap arasında tenasüp vardır. Yine gece ve güneş arasında tezat var.

- * **Zevki kederde mihneti râhatda görmüşüz
Âyinedir biri birine subh u şâmımız**

Edebi sanat: Zevk ve keder, mihnet ve rahat, subh ve şâm ifadeleri arasında tezat yapılmıştır.

- * **Zamân gelir ki cihân içre ins ü cân kalmaz
Degil degil yalnız ins ü cân cihân kalmaz**

Edebi sanat: Beyitte en ağır basan sanat rücadur. İkinci mısranın başında değil değil sözü yoluyla rücu yapılmıştır.

- * **Ses verir çiğnediğin taşlara seslensen eğer
Nûr olur gözlerinin değdiği bir vâha bile**

Edebi sanat: Ses verir seslensen taşlar bile denilerek hem kişileştirme hem de mübalağa sanatı yapılmıştır.

- * **Gayet çoktur, değil benim yaram az
Bana yardım gayrı cerrah yaramaz**

Edebi sanat: Mısra sonunda aynı sözcükler farklı anlamlar kazandığı için cinas yapılmıştır. Yine çok ve az sözcükleri arasında tezat vardır.

- * **Ey dil ki hecre doymayıp istersin ol mehi
Şükr et bu hale yohsa gelir bir bela sana**

Edebi sanat: Ey dil denilerek hem nida hem tecrid sanatı yapılmıştır. Meh ifadesi ile açık istiare yapılmıştır.

- * **Kişiy e her işi a'la görünür
Kuzguna yavrusu anka görünür**

Edebi sanat: Kuzguna yavrusu anka görünür ifadesi bir atasözü olduğu için burada bir irasal-i mesel yapılmıştır.

- * **Beni bende demen bende değilem
Bir ben vardır bende benden içeri**

Edebi sanat: Beyitte ben sözü tekrar edildiği için tekrar, b sesi tekrarlandığı için aliterasyon, e sesi tekrarlandığı için asanons yapılmıştır.

- * **İzmr'in denizi kız, kızı deniz
Sokakları hem kız, hem deniz kokar**

Edebi sanat: Beyitte söz öbeği ters yüz edilerek akis sanatı ve tekrar sanatı yapılmıştır.

- * **Saksında ruhumun bütün yası var
Derdimle soluyor açılan gonca**

Edebi sanat: Beyitin ikinci mısrasında goncanın açması doğal bir sebebe değil güzel bir sebebe bağlandığından hüsnü talil sanatı vardır.

- * **Çay ağır akar yorgun mu bilmem
Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem**

Edebi sanat: Çayın ağır akması yorgunluğa bağlanarak hüsnü talil sanatı yapılmıştır. Yine Çay ve mehtap kişileştirilmiştir. Soru sorularak tecahülûarif ve istifhama yer verilmiştir.

EDEBİ SANATLAR (SÖZ SANATLARI)

- * **Lâle yaktı ciğeri gül-i handânın için
Servler kesti 'kolun-kadd-d hırâmânın için**

Edebi sanat: Lalenin ciğeri yakması ve servilerin kol kesmesi insana özgü iken bu varlıklara aktararak kişileştirme sanatı yapılmıştır. Ayrıca kişileştirmenin olduğu yerde de kapalı istiare olur.

- * **Âşiyân-ı mürğ-ı dil zülf-i perişanındadır
Kanda olsam ey perî gönlüm senin yanındadır**

Edebi sanat: Ey peri bir mazmundur, mazmunlar ise açık istiaredir. Ey sözü nidadır. Kanda olsam sözü iki anlama geldiği için tevriyeli kullanılmıştır

- * **Lebi la'line sanman hat gelip hüsn ü bahâ gitti
Bana bir âşık olsa demeden ağzında tüy bitti**

Edebi sanat: Leb (dudak) la'l taşına benzetilmiştir. Ağzında tüy bitmek bir deyimdir dolayısıyla iki anlama geldiği için kinaye ve irsali mesel yapılmıştır.

- * **Bir bûse mi bir gül mü verirsin dedi gönlüm
Bir nîm tebessümle o âfet gülü verdi**

Edebi sanat: O âfet gülü verdi ifadesi iki anlama geldiği için tevriyeli kullanılmıştır. Soru sorulduğu için ayrıca istifham sanatı da bulunur.

- * **Bâkî çemende hayli perişân imiş varak
Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan Bâkî**

Edebi sanat: Yaprığın perişanlığı, şikâyeti kişileştirme ve kapalı istiareyi verir. Yine rûzgâr kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanıldığından iham sanatından yararlanılmıştır.

- * **Yunus ile balık beni çekti demeye yuttu beni
Zekeriya ile kaçtım Nuh ile tufanda idim**

Edebi sanat: Beyitte Yunus, Nuh, Zekeriya ve tufan sözcükleri yoluyla telmih yapılmıştır.

- * **Mende Mecnûn'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
Âşık-ı sâdik menem Mecnûn'un ancak adı var**

Edebi sanat: Beyitte telmih sanatının yanında şair kendini Mecnun ile kıyasladığı için tefrik sanatı var.

- * **Ne dönüp duruyor havada kuşlar?
Nereden çıktı bu cenaze? Ölen kim?**

Edebi sanat: Beyitte sorular sorulduğu için ağırlıklı olarak istifham sanatına başvurulmuştur.

- * **Laleyi sümbül gülü hâr almış
Sanki Süleyman tahtını mâr almış**

Edebi sanat: Lale, sümbül, gül ve har arasında tenasüp yapılmıştır. Yine sanki sözcüğü ile benzetme yapılmıştır. Süleyman adı kullanılarak da telmih sanatından faydalanılmıştır.

- * **Bulamadım dünyada kendime bir mekân
Nerde bir gül bitse etrafı hep diken**

Edebi sanat: Beyitin tamamında gül dikensiz olmaz atasözü kullanılarak hem kinaye hem de irad-ı mesel sanatından faydalanılmıştır.

- * **Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi
Bedr'in aslanları ancak bu kadar şanlı idi**

Edebi sanat: Bedr sözü ile Bedir Savaşı hatırlatılarak telmih sanatına başvurulmuştur. Yine aslan sözü asker yerine kullanılarak açık istiare yapılmıştır.

- * **Bir lebi gonca yüzi gül-zâr dersen işte sen
Hâr-ı gamda andelîb-i zâr dersen işte ben**

Edebi sanat: Dudak goncaya, yüz de gül bahçesine benzetilmiştir. Andelib bir mazmun olarak kullanıldığından açık istiare yapılmıştır. Andelibin inlemesi yoluyla kişileştirmeden faydalanılmıştır

- * **Kâküli cim anun kaddi elif kaşları nûn
Ne diyem ana ki başdan ayağa cân olmuş**

Edebi sanat: Saç cim harfine, boy elife, kaş nun harfine benzetilmiştir. Cim, elif ve nun harfleri beyitin ikinci mısrasında cân kelimesinde toplandığı için bir cem' sanatı yapılmıştır.

GEÇİŞ DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

5. ÜNİTE

GEÇİŞ DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

- **Geçiş Döneminin Özellikleri**
- **Kutadgu Bilig**
- **Atabet'ül Hakayık**
- **Divan-ı Lügat'it Türk**
- **Divan-ı Hikmet**
- **Kuran Tercümelere**
- **Saltuk Buğra Han Destanı**
- **Hâkim Süleyman Ata**
- **Fahrettin Mübarekşah**
- **Şair Ali**

GEÇİŞ DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI (11.YÜZYIL - 12.YÜZYIL)

KARAHANLI SAHASI TÜRK EDEBİYATI

- 8. yüzyıldan itibaren Müslüman olmaya başlayan Türkler, Karahanlılar döneminde İslamiyet'i resmen kabul etmişlerdir (920). Bu nedenle tarihte varlığı bilinen ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılardır. Dolayısıyla da İslam kültürü etkisinde gelişen Türk edebiyatının ilk ve en eski örnekleri de bu döneme aittir. .
- Türklerin İslam kültürüne girmelerinde Araplardan çok İranlıların etkisi olmuştur. Böylece İslam kültürünün iç ve dış yapısını oluşturan tüm öğeler, İranlılar aracılığı ile Türk edebiyatına girmiştir
- Bu dönem İslamiyet'in Türkler üzerindeki etkisini gösterdiği 11. ve 12. yüzyılları kapsayan bir dönemdir. İslam kültürünün etkisiyle bulundukları yerleri kültür ve uygarlık merkezi haline getirmişlerdir.
- Söz konusu dönemde Kur'an surelerini Türkçe yorumlayan tefsir kitaplarının yazıldığı bilinmektedir. Bu dönem tefsir kitaplarında çoğunlukla Arapça metnin altında Türkçe çeviri verilmiştir.
- Ancak yine de bu dönemde Karahanlı Türkçesiyle yazılmış varlıkları bilinene en ünlü eserler şunlardır:

ÖNEMLİ NOKTA

- ★ Kutadgu Bilig : Yusuf Has Hacip
- ★ Atabet'ül- Hakayık : Yükneklî Edip Ahmet
- ★ Divan-ı Lügat'it-Türk : Kaşgarlı Mahmut
- ★ Divan-ı Hikmet : Ahmet Yesevi

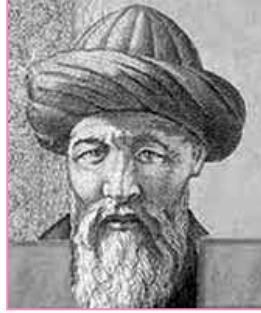
GEÇİŞ DÖNEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

- İslamiyet öncesi kültür ile İslami kültür iç içedir. Yani hem İslamiyet'ten önceki döneme ait özellikler hem de İslami öğeler bir arada yer almıştır.
- İslam'a ait kavramlar dil ve edebiyata yoğun bir şekilde girmeye başlamıştır. Eserlerde dini öğretme amacı esas alınmıştır.
- Eserlerde **Uygur yazısı** bir süre kullanılabilmeyle birlikte daha sonra giderek yerini **Arap alfabesi** - ne bırakmıştır.
- Kaşgar, Semarkant, Herat, Buhara gibi önemli şehirlerde İslam dininin etkisiyle yeni bir Türk kültürü ve edebiyatı doğmuştur.
- Hece ölçüsü** devam ederken **aruz ölçüsü** de yavaş yavaş kullanılmaya başlanmıştır, ancak aruzun daha çok 11'li hece ölçüsüne benzeyen kalıpları tercih edilmiştir.
- Türk edebiyatında İran şiirinden getirilen **beyit** nazım birimi ile İslamiyet'ten önceki Türk şiirine özgü **dörtlükler**, aynı eserde kullanılmıştır.
- Arap ve Fars edebiyatlarında kullanılan **mesnevi** ve **kaside** gibi nazım şekilleriyle eserler verilmeye başlanmıştır.
- Az da olsa Arapça ve Farsça sözcük ve tamlamalar edebiyatımızda ilk defa bu dönemde kullanılmıştır. Dil giderek ağırlaşmaya başlamıştır.
- Türkler arasında tasavvuf anlayışının da yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde verilen eserler Karahanlılar sahasında verilmiştir.
- 11. ve 12. yüzyıllarda verilen geçiş dönemi ürünlerinde Uygurcanın devamı niteliğindeki **Hakaniye Lehçesi** veya **Karahanlı Türkçesi** de denilen **Doğu Türkçesi** kullanılmıştır.
- Kısacası bu dönemde hem Uygur hem Arap alfabeleri, hem beyit hem dörtlük nazım birimleri hem aruz hem hece vezinleri birlikte kullanılmıştır.

GEÇİŞ DÖNEMİ ESERLERİ

KUTADGU BİLİĞ - YUSUF HAS HACİP

- Yusuf Has Hacıp, 1017 yılında Balasagun şehrinde dünyaya gelmiştir ve 1077 yılında Kaşgar şehrinde vefat etmiştir. Bugün türbesi Çin sınırları içerisinde kalan Doğu Türkistan'daki Kaşgar şehrinde bulunur.
- Karahanlılar zamanında yaşamış, temel eğitimi Balasagun'da almıştır. Daha önceleri Balasagunlu Yusuf diye de tanınmıştır. Yusuf Has Hacıp, dönemin bilgini ve önemli bir fikir adamıdır.
- On sekiz ay süren bir çalışmanın ürünü olan Kutadgu Bilig'i 11.yüzyılda (1069 - 1070) Karahanlı hükümdarı **Tabgaç Buğra Han'a** sunmuştur. O da kendisine haciplik unvanı ve vezir yardımcılığı gibi görevler vermiştir.
- Mutluluk** veren bilgi anlamına gelen Kutadgu Bilig, İslamiyet'in etkisinde yazılmış ilk eserdir.
- Karahanlı sahasının ilk ürünü olup Türk edebiyatında **aruz ölçüsüyle yazılmış ilk Türkçe eserdir.**
- Edebiyatımızda **ilk mesnevi** olup **6645** beyitten oluşur. Ayrıca eserde mesnevi içinde yeri geldikçe söylenen **173** dörtlük ile eser sonunda söylenmiş **124** beyitlik üç kaside bulunur.
- Beyit** nazım şeklinin kullanıldığı ilk eserdir. Şehname etkisi yani İran edebiyatı etkisi taşıyan ilk eserdir. Eser, edebiyatımızda ayrıca beyit ve dörtlüğün birlikte kullanıldığı ilk eserdir.
- Devlet yönetimi, ahlak, adalet konularını işleyen ve düşünce yönü ağır basan didaktik bir eserdir. Bu yönüyle de edebiyatımızda ilk **siyasetname** olma özelliğini taşımaktadır. **Didaktik ilk eserimizdir.**
- Eserde iyilik, doğruluk, bilgi, akıl, devlet ve adalet kavramları üzerinde durmuş; mutluluğa giden yolun bilgiden geçtiğini vurgulamıştır.

- Eser sade bir dille yazılmakla birlikte az sayıda Arapça ve Farsça kelimeyi de içinde barındırır.
- Eser mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Aruzun "**feûlün, feûlün, feûlün, fe'ûl**" kalıbı ile yazılmıştır. **Hakaniye Lehçesi**yle kaleme alınmıştır.
- Eserin bir mesnevi olması ve **Şeh-name** vezniyle yazılması İran edebiyatından da etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle İran edebiyatının etkisini taşıyan ilk eser olma özelliğine sahiptir.
- Eserini Arapçanın ve Farsçanın yaygın olduğu bir dönemde Türkçe yazılmıştır. Yazar Türkçe eser yazmanın zor olduğunu belirtmiştir ama Türkçe anlatımın gerekli olduğunu savunmuştur.
- Kutadgu Bilig, **allegorik** (sembolik) bir eser olup eserde **dört kişi** münazara biçiminde konuşur. Bunlar:
 - Kün Togdı** (hükümdar): adaleti
 - Ay Toldı** (vezir): saadeti, bahtı, talihi
 - Ögdülmüş** (vezirin oğlu): akıl, bilgi, idrak
 - Odgurmuş** (vezirin kardeşi): ikbal ve hayatın sonunu temsil eder.
- Eserde bu dört ana karakterin dışında anlamlı adlar taşıyan **üç kişi** daha vardır:
 - Küsemiş**: Ay Toldı başkente geldiğinde ona yardım eden kişi
 - Ersig**: Hükümdarın mabeyincisi
 - Kumarı**: Odgurmuş'un mürididir

Hap Bilgi

- Kutadgu Bilig, Türk edebiyatında İslami **ilk münazara** örneği olarak kabul edilmektedir.
- Eserde "aa, bb, cc, dd"; "aaxa" ve "aa, xa, xa" şeklinde üç değişik kafiye örgüsü bulunur.
- Arapça ve Farsça sözcüklerin geçtiği ilk eser de **Kutadgu Bilig**'dir.
- Kutadgu Bilig, Türk tarihinin ilk şiir kitabıdır. Yusuf Has Hacıp ise ilk İslami şairdir.

- Eserinin hemen başında bu dört kişiden bahseder ve onları okuyucuyla tanıştır (353 ve 358 beyitler arası) Eserin ilk yarısı bu karakterlerin ilk üçü arasındaki ilişkileri anlatır ve çoğunlukla İran edebiyatından kaynaklanan geleneksel “**hükümdarlara ayna**” temalarını ele alır.
- Eserin ikinci yarısı ise daha çok muhalif karakter olan **Odgurmuş** üzerinde yoğunlaşır ve sofilik ya da İslâm mistisizmine ilişkin dinî temaları içerir.
- Eserin başında mensur ve manzum mukaddimeler ile babların (bölümlerin) fihristi bulunmaktadır. Bunların devamında yer alan Tanrı övgüsü ve Tanrı'ya yakarış İslâmî Türk edebiyatının bize kadar gelen **ilk tevhid ve münacaat** örneğidir. Otuz üç beyitten oluşan bu manzume, mesnevi şeklinde yazılmıştır.

Hap Bilgi

- ✱ Türk edebiyatında ilk **ön söz** Kutadgu Bilig adlı eserde yer almıştır.
- ✱ İlk **tevhid**, ilk **münacaat** ve ilk **naat** örnekleri de yine Kutadgu Bilig'de bulunur. Bunlar mesnevi biçiminde kaleme alınmıştır.
- ✱ **Hükümdarlara ayna** temasının işlendiği ilk eser de yine Kutadgu Bilig'dir.
- ✱ İlk defa **mevsim** (bahar) tasvirinin yapıldığı eser de Kutadgu Bilig'dir.
- ✱ Kutadgu Bilig, **atasözleri** ve **deyimlere** yer veren İslami ilk eser özelliği taşır.
- ✱ **Alp Er Tunga**'nın adının geçtiği ve kahramanlığının anlatıldığı İslami ilk eser Kutadgu Bilig'dir.
- Kutadgu Bilig **didaktik** bir eser olmasına rağmen yer yer şiirselliğin ve lirizmin görülmesi (özellikle eserin başındaki Tanrı ve Peygamber övgüleri, **bahar kaside** ve hükümdar övgüsü bölümleri) Yusuf Has Hâcib'in duyarlı bir şair olduğunu göstermektedir.
- Dört kişi arasında geçen münazarayı andıran eser, eski dönemlerden kalma **atasözleri** ve bilgelik ifadesi taşıyan **deyimlerle** süslenmiştir.

- Kutadgu Bilig'in **üç yazma nüshası** vardır: Bunlar Viyana (Herat) nüshası, Mısır (Kahire) nüshası ve Fergana nüshası diye geçer.

1. Herat Nüshası

1439'da **Uygur** harfleriyle kopyalanmış olan **Herat** (Viyana) **nüshası** bulunan ilk nüshadır. 1439 yılında Herat'ta Uygur yazısıyla kopyalanmış olan bu nüshayı Avusturyalı doğu bilgini Joseph von Hammer-Purgstall, 18. yüzyılın sonlarına doğru bir sahaftan satın alarak Viyana'ya götürüp Viyana Sarayı Kitaplığına vermiştir. Hammer kitabın kimi sayfalarını Paris'te bulunan Amédée Jaubert'e göndermiş, **Jaubert** de 1825'te yazdığı bir makaleyle Kutadgu Bilig'i bilim dünyasına tanıtmıştır. Aynı yazma üzerine daha sonra **Wilhelm Radloff** çalışmaya başladı. Radloff ilk çalışmasında bu nüshanın tıpkıbasımını yayımlar.

2. Mısır Nüshası

Kutadgu Bilig'in Arap harfleriyle yazılmış olan **Mısır nüshası** 1896'da Kahire'deki Hidiv Kütüphanesi müdürü **Dr. Moritz** tarafından bulunmuştur. Bu nüshanın da bulunmasıyla birlikte Kutadgu Bilig üzerine çalışmaları devam eden Radloff, çalışmasının ikinci kısmına bu nüshayı da katıp karşılaştırmalı metni Rus yazı çevrimi harfleri ve Almanca çeviriyle yayımlar.

3. Fergana Nüshası

Kutadgu Bilig'in üçüncü nüshası olan **Fergana nüshası** 1914 yılında Fergana'da Zeki Velidi Togan tarafından bulunmuş ve bir yazıyla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Arap yazısıyla yazılmış olan bu nüsha, 6095 beyittir. Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik isyanları sırasında kaybolan bu nüsha, 1925 yılında Özbek bilgini **Fitnat** tarafından tekrar bulunmuş ve bir yazıyla tanıtılmıştır.

Bilgi Küpü

- ✱ Dilbilgisi açısından incelenmesine dayanan ilk çalışma **Ahmet Bican Ercilasun** tarafından yapılmıştır. Çalışma eserdeki **fiiller** üzerine yapılmıştır.

Hap Bilgi

- * Kutadgu Bilig adlı dört sembolik kahramandan Yusuf Has Hacip'i sembolize eden "Ay Toldı"dır.

Kutadgu Bilig'den

bayat atı birle sözüg başladım
törütgen igidgen kêçürgen idim

üküş ögdi birle tümen miñ sena
ugan bir bayatka añar yok fena

tileği törütti bu bolmış kamug
bir ök bol tedi boldı kolmış kamug

kamug barça muñlug törütülmüş
muñı yok idi bir añar yok eşi

ay erklig ugan meñü muñsuz bayat
yaramaz seniñdin adınka bu at

ulugluk saña ol bedüklük saña
seniñdin adın yok saña tuş teñe

ATABET'ÜL-HAKAYIK - EDİP AHMET

- Karahanlı Türkçesiyle yazılmış üçüncü eser ise Yüknegli Edib Ahmed bin Mahmut tarafından 12.yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Atebetü'l-Hakâyık'tır.
- Edip Ahmet'in yaşamı hakkında bilinenler oldukça azdır. Bu konuda bilinenler kitabında kendisinin dediklerinden ve kitabın sonuna eklediği anlaşılan üç şiirden anlaşılır.
- **Türkistan**'da Taşkent yakınlarındaki **Yüknegli** şehrinde doğduğu, doğuştan kör olduğu, döneminde saygı duyulan bir din adamı ve zeki bir bilge olduğu bilinmektedir.
- 12. yüzyılda yazdığı **gerçeklerin eşiği** anlamına gelen **Atabetü'l-Hakayık** adlı bir eseri bulunur.
- Nerede, ne zaman yazıldığı tam olarak bilinmeyen eser yine kim olduğunu, nerede hüküm sürdüğünü bilmediğimiz Türk ve Acem meliki **Muhammed Dâd İspehsalar Bey**'e sunulmuştur.
- Eser, Tanrı övgüsü ile başlamaktadır. Bunu, Peygamber, dört halife, Emir Muhammed Dâd İspehsalar'ın övgüsü izler. Kitabın yazılış nedeninin belirtildiği bölümden sonra bilginin yararı, bilgisizliğin zararı, dilini tutmanın erdemi, dünyanın dönekeliği, cömertliğin övülmesi, cimriliğin yerilmesi, kibir, harislik, zamanenin bozukluğu gibi konuların işlendiği bölümler yer alır.
- Eserde mutluluğa giden tek yolun **ilim** olduğu görüşü savunur. Atabet'ül - Hakayık bu yönüyle dini-ahlaki ve **didaktik** bir eserdir.
- Allah, peygamber ve dört halifenin övüldüğü eserde **kaside** şeklinde **40** beyit ve **mani** biçiminde **101** dörtlük bulunur. Eserin giriş kısmı **kaside** şeklinde, asıl konuyu ele alan bölümler ise **mani** şeklinde kafiyeleşmiştir ve eser **101 dörtlükten** meydana gelmiştir.

- Aruz ölçüsünün kullanıldığı eserde tam ve yarım uyakların yanı sıra bazen redife de yer verilir. Vezin ve uyak bakımından kusurlu olan eserde çok sayıda imale ve zihaf bulunmaktadır.
- Atabetü'l- Hakayık, Kutadgu Bilig gibi Hakaniye lehçesi ile yazılmıştır. Eserde Kutadgu Bilig'e göre Arapça ve Farsça sözcük sayısı daha fazladır. Kutadgu Bilig'e göre ağır bir dille yazılmıştır.
- Eser İslam inancını telkin eden ilk kitap olup dil bakımından Kutadgu Bilig'e göre daha çok Arapça, Farsça kelime barındırır.
- Atebetü'l-Hakâyık'ın dört nüshası bilinmektedir. Bu nüshalar arasında ise en iyi ve en eski tarihli olanı **Semerkand nüshası**dır. Bu nüsha Uygur harfleriyle yazılmıştır. **Ayasofya nüshası** ise Uygur harfleri ve Arap harfleriyle olmak üzere iki alfabeye yazılmıştır. **Topkapı Müzesi nüshası** Arap harflidir. **Uzunköprü'** de **Seyit Ali**'nin kitapları arasında bulunan ve Arap harfli olan diğer bir nüsha ise oldukça eksiktir

Hap Bilgi

- ✱ Eser ilk defa **Necip Asım** tarafından Ayasofya kütüphanesinde bulunarak ilim âlemine tanıtılmıştır. Böylece ilim dünyasına kazandırılmıştır.
- ✱ Eser üzerine ayrıntılı tek çalışma **Reşit Rahmeti Arat** tarafından yapılmıştır. Karşılaştırmalı metin, çeviri, notlar ve indeksi içeren çalışma 1951'de yayımlanır.
- ✱ Atabetü'l - Hakayık Batılı araştırmacılar tarafından da incelenmiş olup eser üzerimde en ciddi çalışma **Jean Deny** tarafından yapılmıştır. Eserle Polanyalı **Kovalski** de ilgilenmiştir

Atebetü'l-hakayık'tan

ne kim kelse erke tilindin kélür
tilindin kim edgü kim ésiz bolur
éşit büt bu sözke kamuğ tañda ten
turup tilke yüknüp tazarru' kılur

DİVAN-I LÜGAT'İT TÜRK - K. MAHMUT

- Kaşgar'da doğduğu için Kaşgarlı Mahmut olarak anılmıştır. Gerçek adı Mahmut bin Hüseyin Muhammet'tir. Ömrünün büyük bir bölümünü Karahanlılar bölgesinde geçirmiş, birçok ili gezmiştir, Hamidiye ve Saç Medreseleri'nde eğitim görmüş; Arapça, Farsça öğrenmiştir
- On beş yıl boyunca Türklerin yaşadığı bütün illeri, şehirleri, obaları, dağları dolaşarak Türklerin örf ve adetlerini araştırmıştır. 1057'de Kaşgar'dan ayrılarak Bağdat'a yerleşmiştir.
- Divan-ı Lügat'it Türk adlı sözlüğünü 1072'de Bağdat'ta yazmaya başlamıştır, 1074'te tamamlayarak Abbasi halifesi olan (Ebu'l Kasım Abdullah) sunmuştur.
- Bu eser, edebiyatımızda **ilk Türk sözlüğü**, ilk dil bilgisi kitabı sayılmaktadır. Ayrıca koşuk, sav, sargu ve destan örneklerine rastlanması kitaba bir antoloji özelliği de kazandırmıştır.
- **İlk dil milliyetçisi** olan Kaşgarlı Mahmut, Türkçe sevgisini her şeyin üstünde tutmuş, Türkçenin Arapçadan daha üstün bir dil olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır ve bu eseri ile **Araplara Türkçeyi öğretmeyi** amaçlamıştır.
- DLT'nin edebî değeri hem bize ulaştırdığı bu sözcüklerden, hem de sözcükleri açıklarken örnek olarak verdiği manzum parçalar (dize sayısı 764' tür) ve atasözlerinden (289 tane) kaynaklanır.
- Eserin içindeki dörtlükler hece vezniyle yazılmıştır. Çoğu 4+3 duraklı **7 heceli**, kimileri ise 4+4 duraklı **8 hecelidir**. Beyitlerin çoğu ise aruz vezni ile yazılmıştır.
- Eserde yer alan şiirler lirik şiirler, pastoral şiirler, savaş ve kahramanlık şiirleri, destanlar ve ağıtlar şeklinde sınıflandırılmıştır.

GEÇİŞ DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

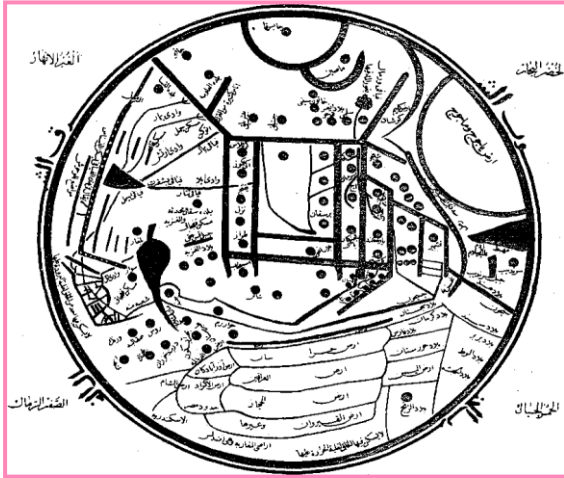
- Bu şiirlerin hem eski Türk halk şiiri örneklerini hem de 11. yüzyılda Karahanlılar çevresinde yetişen ilk Müslüman Türk şairlerinin aruzla yazılmış eserlerinden alınmış manzum parçaları içerdiği, halk şiiri ve aydın zümre şiiri olarak iki kolda geliştiği ortaya konmuştur. Şiirlerde kullanılan nazım birimi ise beyit ve dörtlüktür.
- Kaşgarlı Mahmut, eserini oluştururken bir alan araştırmacı gibi çalışmış, böylece Türk dilinin lehçelere göre dilbilgisi kurallarını ilk kez belirlemiştir
- DLT'nin temel sözvarlığını Kaşgarlı'nın kendisinin de mensubu olduğu dönemin ve ülkesinin yazı dili olan Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi, yazarın kendi tabiriyle "Türkçe" oluşturur.
- Bunun yanı sıra **Hakaniye** Türkçesinin yayılma alanına en yakın boyların dillerine yer verilmiştir. Bunlar Çiğil, Yağma, Karluk, Yemek, Oğuz, Bulgar, Suvar, Argu ve Basmil'dir.
- Eserde **7500** dolayındaki Türkçe kelimenin de Arapça karşılıkları verilmiştir. Ayrıca Türkçe sözcüklerin anlamı verilmekle kalınmamıştır; sözcüğün türü, yapısı ve cümledeki kullanımları da gösterilmiştir.
- Eser sözlük olmasının yanında dönemin dili, edebiyatı, tarihi, coğrafyası, folkloru ve sosyolojisi hakkında da bilgiler içermektedir. Bu özelliğiyle de ansiklopedik bir eser niteliği taşımaktadır.
- Sözlü döneme ait **koşuk**, **sav**, **sagu** ve **destan** hakkındaki ilk bilgileri bu yapıtta bulunur.
- Eserin içerisinde o zamanki Türk illerini gösteren bir de **harita** bulunmaktadır.
- Türk lehçelerini dil bilgisi kurallarına göre inceleyen ilk eserdir. Türk lehçeleri Hakaniye Türkçesi ve Oğuz Türkçesi diye iki ana gruba ayrılmıştır.
- Divan-ı Lügat'it - Türk, bir **besmele** ile başlar. Eserin ön sözünde Allah'a yakarış ve Hz. Peygamber'e övgü ifadeleri bulunur.
- Bu övgü ve yakarıştan sonra yazar, Türkleri ve Türklüğü överek Türkçe öğrenmenin gerekliliğini bir hadis ile açıklamaya çalışır.
- Eser sekiz bölümden meydana gelmektedir. Yazar her bölümü isim ve fiil diye iki bölüme ayırmış ve o şekilde yazmıştır.
- Türkçe madde başı sözcükler, metin içerisinde yazıldığından bunları göstermek için kelimelerin hepsinin üzeri kırmızı renkli mürekkeple çizilir.
- Eserde isim türü sözcükler Türkçe olarak verildikten sonra hemen yanına Arapça karşılığı yazılmıştır. Yani açıklama metinleri Arapça olarak yazılmıştır.
- Fiil bölümünde ise bilinen geçmiş zaman 3.tekil kişi çekimindeki Türkçe fiiller gösterilmiş ama anlamları verilmemiştir. Fiillerin geçtiği örnek cümleler, Türkçe olarak yazılmıştır.
- Harf sayısına ve harflerin niteliğine göre sıralanan Türkçe sözcüklerin açıklaması, Arapça şeklinde yapılmıştır.
- Yazar eserinin bölümlendirmesini Arapçanın dil bilgisi özelliklerine göre yapmıştır.

Bilgi Küpü

- ✳ Dîvânü Lügatî't-Türk'ün tek yazma nüshası vardır. Bu nüsha Diyarbakırlı **Ali Emîrî Efendi** tarafından İstanbul'da 1917 yılında bir sahafta bulunmuştur. Ali Emiri Efendi sahafta kitabı görünce tanımış ve hemen satın almak istemiştir, ancak parası yetmeyince borç para bularak almayı başarmıştır. Ali Emiri Efendi kitabı satın aldığı anda duyduğu sevincini şu şekilde dile getirir: "**Bu kitabı aldım; eve geldim. Yemeği içmeği unuttum... Bu kitabı, sahaf Burhan 33 liraya sattı. Fakat ben bunu birkaç misli ağırlığındaki elmaslara, zümrütlere değişmem."**
- ✳ Eser halen Ali Emiri Efendi'nin başışladığı kitaplarla kurulmuş olan Millet Kütüphanesi'ndedir.

Hap Bilgi

- Kitap üzerinde ilk bilimsel çalışmayı ise Kilisli Muallim Rıfat yapmıştır. Muallim Rıfat, eseri üç cilt halinde Arap harfleriyle yayınlamıştır.
- İlk defa da Besim Atalay tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiştir.
- Daha sonra Talat Tekin tarafından Divan-ı Lügat'it Türk'te yer alan Türkçe şiirler bir araya getirilerek yayınlanmıştır.
- Divan-ı Lügat'it-Türk'deki sözvarlığı ise ilk defa Cari Brokelmann tarafından incelenmiştir.
- James Kelly ve Robert Dankoff tarafından yapılan çalışma, Atalay'dan sonra eseri bir bütün olarak ele alan ikinci çalışmadır.
- Divan-ı Lügat'it-Türk ve Kaşgarlı Mahmut'tan söz eden ilk eser, Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-zünûn" adlı eseridir

Hap Bilgi

Divanü Lügati't Türk 8 bölüme ayrılmıştır.

1. Hemze kitabı
2. Salim kitabı
3. Muzaaf kitabı
4. Misal kitabı
5. Üçlüler kitabı
6. Dörtlüler kitabı
7. Gunne kitabı
8. İki harekesiz harfin birleşmesi kitabı

Hap Bilgi

Divan-ı Lügat'it Türk'te Lehçe Tasnifi

- Kaşgarlı Mahmut'a göre en doğru Türkçe Doğu yani Karahanlı Türkçesidir. En hafif Türkçe ise Batı yani Oğuz Türkçesidir.
- Türk dilinin doğu kolu Hakaniye şeklinde isimlendirilmiştir. Doğu kolu ile Kaşgar ve Balasagun gibi yerlerde kullanılan yazı dili anlatılmıştır.
- Doğu kolu içerisinde ayrıca Karluk, Yağma, Çiğil, Argu, Tohsu ve Uygur ağızları üzerinde de durur.
- Kaşgarlı Mahmut, Batı kolunu anlatırken Oğuz grubu lehçeleri, Kıpçak, Kırgız, Peçenek ve Bulgar dilleri hakkında bilgi vermiştir.
- Eser boyunca Kaşgarlı Mahmut daha çok Oğuz grubunun üzerinde durmuştur. Eser boyunca yazar, Karahanlı Türkçesini daha çok Oğuz ve Kıpçak lehçeleriyle kıyaslamıştır. Hatta çoğu defa Oğuz Türkçesiyle Kıpçakçayı birlikte değerlendirir
- Yine yazar bu eserinde ayrıca Türklerin kullandığı ikinci alfabe olan Uygur Alfabesi için "Türk alfabesi" ibaresini kullanmıştır.
- Lehçelerin adları tek tek sayılarak bunların konuşulduğu bölgelerden de bahsedilmiştir. Kaşgarlı Mahmut eserinde sık sık bunların aslında Türk dilinin birer lehçeleri olduğunu ve asıl önemli olanın Türk dili olduğunu ifade etmiştir.
- Divan-ı Lügat'it- Türk'te lehçeler iki ana gruba ayrılarak ortaya konulmuştur. Bunlar yabancılarla hiç karışmamış saf lehçeler ve karışmış lehçeler şeklinde gruplandırılmıştır.
- Kaşgarlı Mahmut'a göre en sade olan lehçe, Oğuzcadır. En bozulmamış olan lehçe ise hakanların ve halkının konuştuğu Hakaniye Türkçesidir.

Hap Bilgi

- Kaşgarlı Mahmut'a ait olduğu söylenen ancak bulunamayan eser, Cevahirü'n - nahv fi - Lügat'it-Türk adını taşımaktadır.

Bilgi Küpü

- Divan-ı Lügat'it-Türk'te ilk koşuk, sav, sagu (ağıt) ve destan parçaları bulunmaktadır.
- Destan parçası olarak da **Şu** destanın parçasına yer verilmiştir.
- Alp Er Tunga'nın sadece **sagusu** Divan-ı Lügat' it-Türk'te yer alırken **yuğ** merasimi Orhun Abideleri'nde bulunur, kahramanlığı ise Kutadgu Bilig adlı eserde geçer.
- Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserde bilmece örnekleri bulunmaz. Bilmece yerine "**tabuzgu, tabuzgu neng, tabuzguk, tapzug**" ifadesi geçmektedir. İlk bilmece örneklerinin geçtiği eser, Kıpçak Türklerine ait olan **Codex Cumanicus**'tur.
- Türkü kelimesinin yerine Divan-ı Lügat' it-Türk'te "**ır / yır**" ifadesi kullanılmıştır.
- Divan-ı Lügat'it Türk adlı eserde 12 adet "**efsane**" metin örneği bulunmaktadır.
- Hikâye sözcüğü yerine ise "**ötkünç ve ötkü**" kelimeleri kullanılmıştır.
- Fıkra sözcüğü yerine "**kög**" ifadesi var ancak herhangi bir fıkra örneği bulunmaz.
- Ninni kelimesine karşılık olarak "**balu balu**" sözü kullanılmıştır.

Divan-ı Lügat'it Türk'ten Örnekler

Bulnar meni öles köz **a**
 Kara menjiz kızıl yüz **a** Koşma
 Andın tamar tükel tuz **a** **7'li hece ölçüsü**
 Bulnap yana ol kaçır **b**

Üdik otı tutunup öpke yürek kagrulur
 Özüm mening budursın otı anıng çaklanur
 Erdi uza erenler erdem begi bilig tag
 Aydı öküş öğütler könglüm bolur angar sag

DİVAN-I HİKMET - AHMET YESEVİ

- Güney Kazakistan'da-ki Türkistan adıyla da anılan **Yesi** şehri yakınlarındaki **Sayram** kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası ölünce Yesi şehrine göç etmiştir, burada **Arslan Baba** adlı bir şeyhten tasavvuf dersleri almıştır. Daha sonra dönemin kültür merkezlerinden **Buhara**'ya gitmiştir. Burada **Şeyh Yusuf Hemedani**'ye bağlanmış, sonra onun postuna şeyh olmuştur.
- Yaşamının son yıllarını Yesi'de geçirmiştir, 63 yaşına gelince tekkesinin avlusuna hazırlattığı çilehaneye girmiş ve ömrünün geri kalan kısmını bu çilehanede geçirmiştir.
- Yesi şehrinde bir tekke kurarak **Yesevilik** tarikatının temellerini atan Ahmet Yesevi, geride ise **Divan-ı Hikmet** adı verilen bir eser bırakmıştır.
- Hikmet, Ahmet Yesevi'nin şiirlerine verdiği genel bir addır. Dini-tasavvufi konuları işleyen ve halka İslami esasları öğreten **didaktik** bir eserdir. 12. yüzyılda yazılmıştır. 217 hikmet ve 1 münacattan meydana gelir.
- Hikmetler dörtlükler ve **hece** ölçüsüyle yazılmıştır. Dini-didaktik özellikler gösteren bu şiirlerde din, Allah, Allah'a ulaşma yolları ve tasavvuf gibi konu ve temaları işlemiştir.
- Hikmetlerde **12'li** ve **7'li** hece kalıpları kullanılmıştır. Kafiye örgüsü **koşma** tarzında olup daha çok **yarım uyak** kullanılmıştır.
- Eserde **gazel** ve **mesnevi** nazım şekilleri ile söylenmiş hikmetler de bulunmaktadır.

Hap Bilgi

- Eser, **tekke şiirinin ilk kaynağını** oluşturması açısından da önem taşımaktadır.

Hap Bilgi

- Divan-ı Hikmet'in yazmaları 16.yüzyıldan sonra yazıldığı için dil özellikleri açısından Karahanlı Türkçesi-nin değil Çağataycanın özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak Hoca Ahmet Yesevi Karahanlı sahasında yaşadığı ve hikmetlerini bu coğrafyada dile getirdiği için eseri Karahanlı sahası Türk edebiyatı içerisinde değerlendireceğiz.

Divan-ı Hikmet'ten

Ey mü'minler bu dünyanı payanı yok
Çin bilürsen hergiz munı yalغانı yok
Kim bilmese vallah anı imanı yok
İşitib okup yerge kirdi Kul Hacı Ahmed

Aslım tufrak neslim tufrak barçadın har
Basıb ötseng murdar cismin kılğusı ar
Kim ar etse şeytan kavmi hevası bar
İşitib okup yerge kirdi Kul Hacı Ahmed

Çin zakirge Hüda özi kıldı rahmet
Tangla barsa cennet içre berür hil'at
Ruz-ı mahşer didar körüb sorgay devlet
İşitib okup yerge kirdi Kul Hacı Ahmed

Hap Bilgi

- Hoca Ahmet Yesevi, "Mürşid-i Kâmil, Pir-i Tarikat, Hz. Türkistan, Pir-i Türkistan" unvanlarıyla da anılmıştır.

KUR'AN TERCÜMELERİ

Karahanlılar döneminde Karahanlı Türkçesiyle yapılan ilk Kur'an tercümeleri, satır-altı tercüme niteliğindedir. İlk çevirilerin ne zaman yapıldığı konusunda elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır. Satır-altı Kur'an tercümelerinden Karahanlılar dönemine ait olduğu tahmin edilen çeviriler şunlardır:

1. Türk İslam Eserleri Müzesi nüshası

Bu nüsha Muhammed bin el-Hâc Devletşah eş-Şîrazî tarafından 1333 - 34 yıllarında istinsah edilmiştir. 902 sayfadan oluşan bu tercümenin Kur'an tercümeleri içinde en eskisi olduğu kabul edilmektedir.

2. Anonim Tefsir

Bu eser Orta Asya Tefsiri, Anonim Tefsir ve Müellifi Meçhul Kur'an Tefsiri adlarıyla da bilinmektedir. Kopya ediliş tarihi, yeri ve kopyalayanın kim olduğu bilinmemektedir. Bu tercümenin diğerlerinden farkı satır-arası tercümenin yanı sıra surelerle ilgili tefsir ve hikâyelere de yer vermesidir. Satır-arası çeviri Karahanlı Türkçesiyle, tefsir ve hikâyeler ise, Kıpçak, Oğuz ve Çağatay unsurlarının kullanıldığı Harezmi Türkçesiyle yazılmıştır. 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından Fergana'da bulunan Anonim Tefsir'in sözvarlığı A. K. Borovkov tarafından hazırlanmıştır.

3. Manchester - John Rylands Nüshası

Manchester, Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar Bölümü 25 - 38'de kayıtlı olan nüshanın telif ve istinsah tarihi belli değildir. Rylands nüshası, satır arası Türkçe ve Farsça çeviriyi içermektedir.

4. Taşkent, Özbek Bilimler Akademisi

Bu eser de satır-arası Türkçe ve Farsça çeviridir, yorumlar içermez. Türkçe çeviri, Karahanlı Türkçesi dil özelliklerini yansıtır, eksik bir nüshadır. Bu nüsha üzerine A. Semenov çalışma yapmıştır.

SATUK BUĞRA HAN DESTANI

Karahanlı sahasının diğer bir eseri de İslamiyet'in etkisiyle oluşan Satuk Buğra Han destanıdır. Hükümdar Satuk Buğra Han'ın İslamiyet'i kabulü ve İslamiyet'i yaymak için verdiği mücadeleyi anlatan bir destanıdır.

Destanın özeti: Hz. Muhammed kanatlı atı Burak'ın sırtında göklere yükseldiği Miraç gecesinde gök kânatlarında kendinden önceki peygamberlerle birlikte bir adam görür. Bu adamın **Satuk Buğra Han** olduğunu Cebrail'den öğrenir.

Hız. Muhammed yeryüzüne indikten sonra her gün İslamiyet'i Türk ülkesine yayacak olan bu insan için dua eder. Hz. Muhammed'in yanındakiler de bu ruh halini görmek isterler. Başlarında Türk başlıkları bulunan silahlı, kırk atlı görünür. Satuk Buğra Han ve arkadaşları selem verip uzaklaşırlar. Bu olaydan üç asır sonra Satuk Buğra Han, Kaşgar hükümdarının oğlu olarak dünyaya gelir.

Satuk Buğra Han'ın doğduğu gün yer sarsılır, mevsim kış olduğu halde bahçeler, çayırılar çiçeklerle bezenir. Falcılar bu çocuğun büyüyünce Müslüman olacağını söyleyerek öldürülmesini isterler. Satuk Buğra Hanı annesi ölümden kurtarır. Satuk Buğra Han, 12 yaşında arkadaşlarıyla birlikte ava çıkmaya başlar. Hızır, tavşan şekline girerek karşısına çıkar ve ona Müslüman olmasını öğütler ve İslamiyet'i anlatır. Satuk Buğra, Kaşgar hükümdarı olan amcasından İslamiyet'i kabul etmesini ister. **Kaşgar Hanı** Müslüman olmayacağını söyler. Satuk Buğra'nın ışıretiyile yer yanılır ve hükümdar toprağa gömülür.

ORTA ASYA TÜRK TASAVVUF EDEBİYATI

HÂKİM SÜLEYMAN ATÂ

- Orta Asya'da yetişen ve Ahmet Yesevi'nin müritlerinden olan Hâkim Ata, yazdığı hikmetlerle tasavvuf düşüncesinin yayılmasında etkili olmuştur
- Hâkim Süleyman'ın manzum olarak yazılmış üç eseri bulunmaktadır. **Ahir Zaman Kitabı**, **Meryem Kitabı** ve **Bakırgan Kitabı**'dır.
- En ünlü eseri **Bakırgan Kitabı**'dır. Eser, dini - ahlaki öğütler veren hikmetler tarzında yazılmış manzumelerden oluşur. Hece ile yazmıştır.
- Ahir Zaman Kitabı** ise on altı sayfalık küçük bir risaledir. Eserde dünyanın sonu ve ahiret günü anlatılır. **Meryem Kitabı** ise Hazreti Meryem'in ölümünü konu alan yine kısa bir risaledir.

Hap Bilgi

- Hâkim Süleyman Ata, Ahmet Yesevi'nin şiirlerine nazireler yazarak nazirecilik geleneğini de başlatan şair olmuştur.

FAHRETTİN MÜBAREKŞAH

- Asıl adı Muhammed Bin Mansur olan yazarın en önemli eseri **Şecere-i Ensâb**'dır. Eser Türk dilini ilgilendiren bir nesep - namedir.
- Eserde Hz. Peygamber'den başlayarak zamanına kadar gelen önemli kişilerin şecerelerinden söz eder. Diğer adı "Tarih-i Fahrettin Mübarekşah"tır.
- Farsça yazılmış olan eserde Türk dili ve tarihi hakkında bilgiler verir.
- Eserin Türkleri ilgilendiren bölümünde onların asaletinden, köle iken bile yüksek mevkilere gelebildiklerinden, devlet kurduklarından söz eder.

ŞAİR ALİ

- Orta Asya kökenli olan Şair Ali, Türk edebiyatında ilk **Yusuf u Züleyha** hikâyesini yazmıştır.
- Eser konusunu Kuran'dan almıştır. Dörtlük nazım birimi ve 12'li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

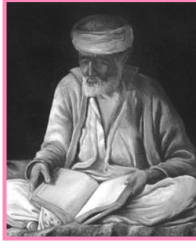
13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

6. ÜNİTE

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- ◉ **Mevlana Celâleddin-i Rumî**
- ◉ **Hoca Dehhâni**
- ◉ **Ahmed Fakih**
- ◉ **Sultan Veled**
- ◉ **Şeyyad Hamza**

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- Büyük Selçuklu Dönemi'nde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Dönemi'nde edebî dil Farsça, bilim dili ise Arapçadır. Bu dönemde Türkçe yazı dili olarak kullanılmamıştır. Ancak Anadolu sahasında göçler ve fetihler yoluyla Türk nüfusu da artmaya başlamış ve Türkçe, Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. Ancak Türkçenin edebî bir dil hâline dönüşmesi hemen olmamış ve bu nedenle Anadolu Selçukluları dönemindeki Farsça, dil olarak ağırlığını korumuştur.
- Türkçe özellikle Anadolu Selçuklularının zayıflayıp beyliklerin ortaya çıkma sürecinde hızlı bir gelişme ve yaygınlaşma süreci içine girmiş ve edebî bir dil olarak kullanılmaya başlanmıştır, ilk döneme ait kimi eserlerde Oğuzca özelliklerin yanında Doğu Türkçesine ait özelliklerin bulunduğu karışık dilli eserler de göze çarpmaktadır. Ancak Oğuz nüfusu arttıkça konuşma diline yakın, Arap - Fars imla geleneğini sürdüren yeni bir yazı dili iyice şekillenmeye başlar.
- Eldeki bilgilere göre Anadolu sahasında yazılmış, bilinen ilk eser **Hakîm Bereket**'in **Tuhfe-i Mubârizî** dir. Bu eser tıpla ilgilidir. Anadolu'da yazıldığı bilinen ilk Türkçe şiir ise **Gelibolulu Muhyiddin** tarafından Farsçadan çevrilen **Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Ehvaddûdîn-i Kimânî** adlı eserdeki Türkçe - Farsça mülemma bir gazeldir.

13.YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİ

- Mevlana Celâleddin Rumî
- Hoca Dehhânî
- Ahmet Fakih
- Şeyyad Hamza
- Sultan Veled

HOCA DEHHANÎ (13.yüzyıl)

- Horasan Türklerinden olan sanatçı, 13.yüzyılda yaşamıştır, **Horasan**'dan Anadolu'ya gelmiştir Selçuklu sarayına girmiştir.
- Divan şiirinin Anadolu'da ilk örneklerini vermiştir, Anadolu'da din ve tasavvufun çok etkili olduğu bir dönemde aşk ve şarap şiirleri yazarak **din dışı divan şiirinin kurucusu** olmuştur.
- Aynı zamanda **divan şiirinin** de **ilk şairi** olarak kabul edilir. Yine Türk şiirinde Türkçe **ilk gazel** ve **kaside** örnekleri Hoca Dehanni'ye aittir.
- En önemli eseri III. Alâeddin Keykubad'ın emri ile Farsça olarak kaleme aldığı 20 bin beyitten oluşan Selçuklu **Şehnamesi** adlı mesnevidir. Ancak bu eser bulunamamıştır.
- Aruzu ustaca kullanan şairde en önemli tema aşktır. Şiirlerinde tasavvufa hiç yer vermemiştir; hep **aşk** ve **şarap** konusunu işlemiştir.
- Sanatçının **Divan**'ı bulunamamış; sadece 9 gazeli ve bir kasidesi günümüze kadar ulaşmıştır.
- Şiirlerinde doğu şiirinin renkli sembollerinden olan bahar mevsimi, gül-bülbül, iştret meclisleri kıssalar, destanlar, efsaneler ile içli yakınmalara sıkça yer vermiştir.
- Edebiyat dünyasına ilk defa **Fuat Köprülü** tarafından tanıtılmıştır.

Bilgi Kupu

- Divan edebiyatının ilk şairi **Hoca Dehhani**, son şairi ise **Şeyh Galip**'tir.
- Divan şiirinde Anadolu'da ilk gazel örnekleri 13. yüzyıl şairi, Hoca Dehhani tarafından verilmiştir.

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

MEVLANA CELALETTİN RUMİ (13.yüzyıl)

- Horasanın Belh şehrinde 1207'de doğmuştur ancak Moğal istilası sebebi ile Konya'ya gelmiştir ve burada **Şems-i Tebrizi** ile tanışmıştır, ondan tasavvuf eğitimi almıştır.
- Yaşamını "hamdım, piştım, yandım" sözleriyle özetlemiş olan Mevlana 1237'de ölmüştür. Asıl adı Muhammed Celaleddin'dir.
- Onun hayatında **Şems-i Tebrizî**'nin büyük önemi vardır, Mevlana'nın tasavvufa yönelmesinde mistik bir ruha o bürünmesinde **Şems**'in etkisi olmuştur.
- Mevlevî tarikatının kurucusu olan Mevlana, İslam dünyasının en büyük tasavvuf şairi ve en büyük düşünürüdür.
- Şiirlerinin tamamına yakını **Farsça** yazmıştır ve şiirlerinde aruz ölçüsünü kullanmıştır.
- Türkçe, Farsça, Arapça, Rumca ve eski Yunanca bilen sanatçı; ününü Farsça yazdığı **Mesnevi** adlı eseriyle kazanmıştır.
- Mevlana tasavvuf kültürünün etkisiyle mümin, kâfir, Hristiyan ve Musevi ayrımı yapmayarak tüm insanlığa değer vermiştir, sohbetleri her din ve inananın insanlarla dolup taşmıştır.
- Eserlerinde din ve tasavvuf konularını ele almış, insanlara hoşgörüyü yaklaşmıştır.

- Nitekim hümanist görüşlerinden dolayı **UNESCO** 2007 yılını Mevlana Yılı olarak kabul etmiştir
- Tasavvuf anlayışını bir yaşam biçimi haline sokmuş, bütün varlıklara sevgi, saygı ve vefa ile yaklaşmış ve ana kaynağını Kur'an ve Hz. Peygamber'den almıştır
- Mevlana, ölümü bir son olarak görmez. "Ölüm Allah'a kavuşmaktır. Benim öldüğüm gece, bir düğün gecesi, en büyük sevgiliye kavuşma anlamında bir vuslat gecesi olacaktır." der.
- Şiirlerinde **Şems** ve **Hâmûş** kelimelerini mahlas olarak kullanmıştır.

ESERLERİ

Mesnevi

- **Farsça** yazılmış 26 bin beyitlik bir eserdir. 6 ciltlik bu eserde Allah'ın varlığını, birliğini, dini-tasavvufi konuları birbirine bağlı hikâyeler biçiminde anlatmıştır. Mesnevi nazım biçimiyle yazılan eser, pek çok dile çevrilmiştir.
- Mesnevî, Mevlana'nın sırdaşı **Hüsameddin Çelebi**'nin ısrarları üzerine yazılmıştır. Hüsameddin Çelebi'nin bir eser yazma isteği üzerine Mevlânâ eserin ilk on sekiz beytini kendisi yazmıştır, daha sonra o söylemiş ve Hüsameddin yazmıştır
- **Hüsâm - nâme** adı ile de anılan bu eser, tarikata mensup olanları ve acemileri irşat etmek ve toplumun eğitimi için yazılmıştır.
- Mevlana hikâyelerini doğrudan değil, başka hikâyelerle zincirleme olarak ve iç içe anlatır.

Hap Bilgi

Mesnevi'nin Kaynakları Şunlardır:

- Kur'an -ı Kerim
- Hadis-i Şerif
- Hakîm Senâî'nin Hadîkatü'l - Hakîka'sı
- Beydaba'nın Kelîle ve Dimne'si
- Feridüddin Attar'ın Mantıkü't-Tayr'ı

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Hap Bilgi

- Mevlana'nın Mesnevi'si Şeyh Galip'in **Hüs n ü Aşk** adlı eserinin de ilham kaynağı olmuştur.
- Farsça yazılmış olan Mesnevi, Abdülbaki Gölpınarlı, Bursalı İsmail Hakkı gibi isimler tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
- Mevlevilik tarikatının manevi kurucusu Mevlana iken ilk şeyhi **Hüs amettin Çelebi**'dir. Tarikatın sistemleşmesi, okullaşması oğlu **Sultan Veled** zamanında olmuştur.

Divan-ı Kebir

- Büyük divan anlamına gelen eserde şiirlerini toplamıştır. Beyit sayısı **40** bini aşan bu eserde gazelleri kasideleri, müstezat ve rubaileri bulunur. Ayrıca Arapça, Türkçe ve Rumca şiirleri de bu eserindedir. 2000'e yakın gazel 1750 rubaiden oluşan bir yapıttır.
- Divan-ı Kebir, duygu yüklü ve oldukça hacimli bir eser olup içinde yer alan şiirlerin büyük bir kısmı Şems-i Tebrizî'ye duyulan sevginin ve hasretin terennümüdür. Ayrıca Selahaddin-i Zerkub ve Hüsâmeddin Çelebi için söylenmiş şiirler de bulunmaktadır.
- Bu şiirler içinde rubailer dikkat çekmektedir. Yer yer Mesnevî'de olduğu gibi öğretici ve eğitici beyitler de içeren gazellerini, 50'yi aşkın farklı vezinde söylemiştir. Bu eser **Şemsü'l-Hakâyık** olarak da bilinir.

Fihi Ma fih

- Ne varsa içindedir anlamına gelen bu eser, Mevlana'nın çeşitli meclislerde yaptığı sohbetleri içerir.
- Bu eser de, diğer eserlerinin çoğunda olduğu gibi Sultan Veled ve ona bağlı kimseler tarafından tutulan notlar olup **vâkıât** (ders notları) türünün Anadolu'daki ilk örneğidir.
- Fîhi mâ fîh Mevlânâ'nın diğer eserlerinden, babası Bahattin Veled'in Ma'ârif'inden ve Tebrizli Şems'in Makâlât'ından izler taşımaktadır.

Mecalis-i Seba

- Sanatçının Arapça ve Farsça söylediği yedi hutbenin toplandığı önemli bir eserdir.

Mektubat

- Selçuklu büyüklerine ve devrin ileri gelenlerine nasihat için veya kendisine sorulan sorulara yanıt olarak yazdığı 147 kısa mektuptan oluşan eserdir
- Mektuplarda ayet ve hadislerden alıntılar yapılarak anlatılan konu delillendirilmiştir. Ayrıca mektupların kimisinde şiir ve hikâyelere de yer verilerek anlatıma bir çekicilik de getirilmiştir.

Mevlana'nın Türkçe şiirinden beyitler

Ussun var-ısa iy gâfil aldanmagıl zinhâr mala
Şol nesneye ki sen koyup gidersin ol girü kala

Seni unudur dostların oğlun kızun avratların
Evvel malun üleşeler hisâb idüp kıldan kıla
Kılmayalar sana vefâ bunlar bay ola sen gedâ
Senün uçun virmeyeler bir pâre etmek yoksula

Bir demlige ağlaşalar andan varup paylaşalar
Seni çukura gömişüp tîz döneler güle güle

Ol kim gide uzak yola gerek azık alıbile
Almaz-ısa yolda kala ırmeye hergiz menzile

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

AHMET FAKİH (13.yüzyıl)

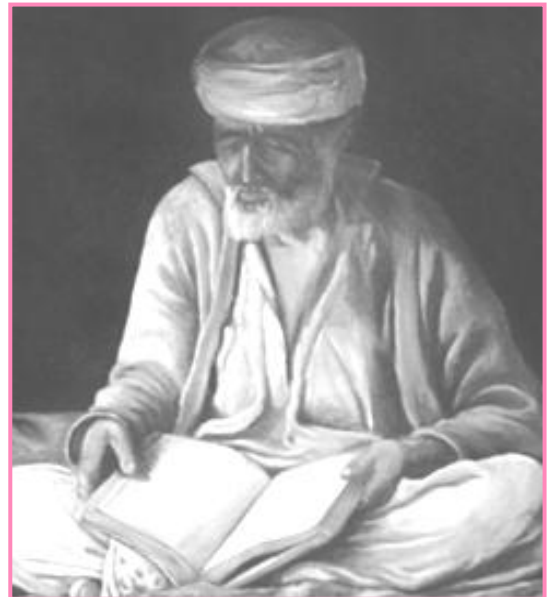

- Sultan Hoca ve Mevlana Ahmet isimleriyle de anılan şairin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Daha çok menkıbelere dayanır.
- Mevlana'nın çağdaşı olup onunla aynı yüzyılda yaşamıştır. Mevlana'nın babası **Bahattin Veled**'in müritlerindendir.
- 13.yüzyılın ilk yarısında **Horasan**'dan gelerek **Konya**'ya yerleşmiş burada medrese tahsili görmüştür, Mevlana'nın babasından **fıkıh** dersi aldığı için kendisine Fakih denilmiştir.
- En önemli eseri **Çarh - name**'dir. Eser 100 beyitlik bir **kaside** olup aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Dini ve ahlaki öğütlerin verildiği didaktik bir manzumedir.
- Diğer eseri ise "Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'sh-Şerîfe"dir. Hac için Hicaz'a giden ve Hac dönüşünde iki ay Kudüs'te kalan Ahmed Fakih, **Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'sh-Şerîfe** adlı eserinde Hicaz yolculuğunu anlatmıştır. Ayrıca **Seyyidü'l - Meczûbin** adlı bir eseri daha bulunur.
- Tek nüsha olan eser 347 beyitlik küçük bir mesnevi'dir. Eser, Çarh-name gibi mefâîlün, mefâîlün, feûlün vezni ile yazılan bu eserde hece vezni ile yazılmış dörtlükler de bulunmaktadır.

- Eserde Peygamber'in Medine'ye hicreti ve ravzası, Hazreti Ebubekir ve Hazreti Ömer'in mezarları, Mekke, Kâbe'yi tavaf edişi, Hacerü'l-esved ve Harem'in özellikleri gibi konulara yer verilmiştir.
- Kubey's Dağı ile Hıra Mağarası'nı anlatan Ahmed Fakih, Kudüs, Mescid-i Aksa, Kubbetü's-sahra, Makam-ı Halil hakkında bilgi verdikten sonra Şam şehrinden övgüyle söz eder.
- İçerik yönünden bir çeşit seyahatname gibi görünen eseri, hacca dair yazılan ilk Türkçe mesnevi olarak da değerlendirmek mümkündür.

Bilgi Kupu

- ✳ Ahmet Fakih'i ilk kez bilim dünyasına tanıtan **Fuat Köprülü**'dür.
- ✳ Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'sh-Şerîfe, Türk edebiyatında yazılmış ikinci Türkçe mesnevidir. Anadolu Türk edebiyatında ise bir ilk mesnevi olarak bilinir. Bilindiği gibi Türk edebiyatında ilk mesnevi Kutadgu Bilig'dir.
- ✳ Kitâbu Evsâfı Me-sâcidi'sh- Şerîfe Türk edebiyatında hacca dair yazılan **ilk Türkçe mesnevi** olarak kabul edilir.

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

SULTAN VELED (13.yüzyıl)

- 13.yüzyılda yaşamış tasavvuf şairlerinden olup **Mevlana**'nın da en büyük oğludur. **Karaman**'da 1226'da doğmuş ve babasının yanında yetişmiştir Hüsameddin Çelebi de ölünce şeyhlik makamına geçmiştir.
- Mevlana'nın tasavvufla ilgili görüşlerini bir sistem haline getirmiştir ve Mevlevîliğe bir tarikat olarak gerçek biçimini kazandırmıştır.
- Sultan Veled'in sistemli bir tarikat haline getirdiği Mevlevîlik, Anadolu Türklüğünün oluşmasında ve terbiye edilmesinde önemli rol oynamış, Mevlevî dergâhları bir okul gibi halkın aydınlatılmasında büyük hizmetler görmüştür.
- Tarikatın ilk şeyhi de Hüsâmeddin Çelebi olmuştur, onun vefat etmesi ile yerine Sultan Veled geçmiştir.
- Bütün eserlerinde tasavvuf konusunu işlemiştir; Mevlana'nın ölümünden sonra ise ömrü boyunca Mevlevîlik tarikatının görüşlerini yaymaya çalışmıştır.
- Divan'ındaki az sayıdaki gazelleri de Anadolu'da Oğuz lehçesiyle yazılmış ilk şiirler olduğu için oldukça önemlidir. Yani Türkçe şiirleri eski Anadolu Türkçesinin ilk örneklerindendir.

- Şiirleri ile Anadolu halkını aydınlatan ve Mevlana'nın büyüklüğünü anlatan şair, Türkçe şiirlerinde aruz vezni ve mesnevi şekli kullanmıştır.
- Sultan Veled, eserlerini **Farsça** yazmakla birlikte epeyce Türkçe şiirleri de bulunmaktadır. Gerçek manada Türkçe gazel yazan ilk şairdir.
- O gazellerinde daha ziyade babasının etkisi altında topluma hitap eder. Sultan Veled'in Farsça yazdığı bilinen beş eseri bulunmaktadır.
- Divan'dan başka İbtidâ-name, Rebâb-name, İntihâ-name mesnevileri ile nesir olarak yazdığı Ma'ârif adlı eseri vardır. Manzum eserlerinin toplam beyit sayısı 30.000'e ulaşmıştır.
- Anadolu sahasında yazılmış olan ilk Farsça divan Sultan Veled'e aittir.

ESERLERİ

📖 Divan

- Beyit sayısı yaklaşık 12700 olan, kaside, gazel, tercibend ve rubai gibi çeşitli nazım şekilleri yer alan eserde otuz yakın vezin kullanılmıştır.
- Divan'ın gazeller bölümünde Türkçe, Farsça, Rumca yazılmış mülemma manzumeler de bulunmaktadır.

📖 İbtidâ-name

- Sultan Veled'in 1291 yılında yazdığı ilk mesnevisi olan ve 8760 beyitten oluşan bu eserde **76 Türkçe beyit** bulunmaktadır.
- Fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün vezninde yazılan eserin kaynağı "Mesnevi'dir.
- Sultan Veled bu eserinde, insanın kendisini bilmesini öğütlediği gibi ölmeden önce ölmeyi, ölümsüzlüğe ulaşmak için Tanrı'ya bağlanmayı, aşk ateşiyle pişmeyi ve nefsin kötülüklerden nasıl arınması gerektiğini anlatır.
- Bunları yapabilmek için de bir mürşide (rehbere) ihtiyaç olduğunu belirtir.

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

📖 Rebâb-name

- 8000 beyit olan ve 1300 – 1301 yılında yazılan bu eser, Mesnevî vezni (fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün) ve etkisi ile yazılmıştır.
- İbtidâ-name ile hemen hemen aynı konular işlenen eserin ondan farkı, burada Mevlana hakkında geniş bilgi verilmesidir.
- Sultan Veled bu eserinde Tanrı'ya ulaşma yollarından, aşktan ve dünyanın "Hakka dost olunması" için yaratıldığından bahseder ve babasının büyüklüğüne, değerine işaret eder. Eserde 162 Türkçe beyit vardır.

📖 İntihâ-name

- 8300 beyiti bulan bu eser Sultan Veled'in üçüncü mesnevisidir. Bu da Mesnevî vezni ile yazılmış büyük bir öğüt kitabıdır.
- Eserde, Hak yolcularının uyanık olmaları, şeytana ve nefse uymamaları anlatılır.
- Eser baştan sona Farsça olup diğer eserlerinde olduğu gibi Türkçe, Arapça ve Rumca beyitler yoktur.

📖 Ma'ârif

- Farsça mensur bir eser olup elli altı bölümden meydana gelmiştir. Tasavvufi bir eserdir.
- Eserde Senâî ve Mevlana'dan şiiirlere yer vermiştir.
- Sultan Veled'in dinî, ahlâkî öğütlerinin yer aldığı bu eseri, Meliha Tarıkâhya (Anbarcioğlu) tarafından Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır

ŞEYYAD HAMZA (13.yüzyıl)

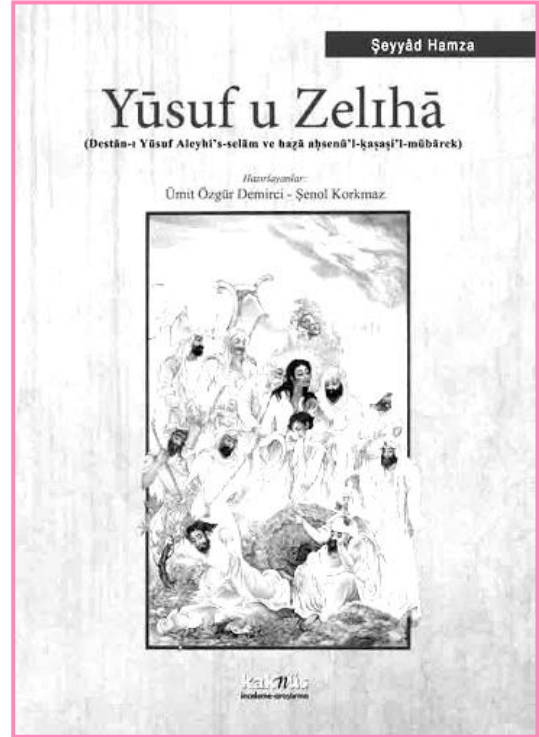
- Doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmeyen, Anadolu halkına tasavvuf yollarını öğreten bir gezgin derviş olan Şeyyad Hamza'nın hayatı hakkında fazla bilgi yoktur.
- 13.yüzyılda yaşamış bir şairidir. Selçuklular döneminde Anadolu'da Yunus Emre'den önce Türkçe şiirler yazan şairlerdendir.
- Şiirlerini hece ve aruz vezni ile yazan Şeyyâd Hamza'nın en önemli özelliği manzumelerinde Peygamber sevgisine geniş yer vermesidir. O, Anadolu'da ilk güzel naat örneklerini yazmıştır.
- Edebiyatımızda Yunus'tan önce kaside nazım şekli ile naat yazan şairdir. Ancak onun naatları, Yunus'un naatlarından daha fazladır.
- Şeyyâd Hamza edebiyatımızda mersiyeleri ile de dikkati çeken bir şairdir. Türk edebiyatında başlangıcı çok öncelere, Alper Tunga için söylenen ağıtlara dayanan bu türde özellikle çocuklar için ağıt yazan ilk şair, Şeyyâd Hamza'dır.
- Dini, tasavvufi konularda şiirler yazan şair hece ölçüsünü de kullanmıştır. Ancak aruz ölçüsüyle yazdığı Yusuf u Züleyha adlı bir mesnevisi ile tanınmıştır.
- Bu eser, divan edebiyatının ilk Yusuf u Züleyha mesnevisi olup 1529 beyittir.

13.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- Eser, Türk edebiyatında ilk aşk mesnevisidir. Kahramanın ağzından ilk gazel örnekleri de bu mesnevide görülür.
- Yusuf u Zeliha, adından da anlaşılacağı üzere görüş-nüşte Hazret-i Yusuf ile Zeliha arasında geçen bir aşk hikâyesidir, ancak hikâyede Hazret-i Yusuf'un hayatı anlatılmaktadır.
- Konusunu Kuran'dan alan eserde tasavvuf anlayışı doğrultusunda nefsini yenmeyi başaran insanın sultanlardan da üstün olacağı belirtilmiştir.
- Yazarın 79 beyitlik **Dastan-ı Sultan Mahmut** adlı bir mesnevisi daha bulunur. Eserde Sultan Gazneli Mahmut ile yoksul bir derviş arasında geçen konuşma anlatılır.
- Şeyyâd Hamza bu eserde Gazneli Mahmut'un şahsında devrin beylerini de eleştirerek daha sonraki zamanların beylerine, güç sahiplerine, zenginlerine ve padişahlara da yol gösterir.
- Şairin diğer bir eseri ise **Ahvâl-i Kıyâmet** adını taşır. Kıyametin konu edildiği mesnevi, 343 beyit olup fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün vezni ile yazılmıştır.
- Bu mesnevide kıyametin kopması, ölümlerin yeniden diriltilmeleri, kıyametin zor zamanları, Peygamber'in insanlara şefaati ve hesapların görülmesi gibi olaylar anlatılmıştır.
- Eserde ayrıca Hazreti Ali'nin Kevser şarabı dağıtmasına da değinilerek Mevlana ve Sultan Veled'e de yer verilmiştir.
- **Mirâç-nâme** adlı mesnevisi 545 beyitten meydana gelir. Bu küçük mesnevide Hz. Peygamber' in miraca çıkışı ve gördüğü hâller açık, anlaşılır bir dille ortaya konmuştur.
- Diğer bir eseri de **Vefât-ı Hazreti Muhammed aley-hisselâm**'dır. 483 beyit olan bu mesnevinin 356 beyti Şeyyâd Hamza tarafından yazılmış, geri kalan 127 beyitlik kısmını ise müstensihî eklemiştir.

Hap Bilgi

- ✱ Şeyyad Hamza'yı bilim dünyasına tanıtan ilk isim, **Fuat Köprülü** olmuştur.
- ✱ Anadolu'da **ilk naat** örneklerini Şeyyad Hamza vermiştir.
- ✱ Çocuk ölümleri üzerine Anadolu'da **ilk ağıt** örnekleri yazan da Şeyyad Hamza'dır.
- ✱ Divan edebiyatının ilk **Yusuf u Züleyha** mesnevisini o yazmıştır. Eser Türk edebiyatında ilk aşk mesnevisidir. Kahramanın ağzından ilk gazel örnekleri bu mesnevide görülür.

Yusuf ile Züleyha

Ꞑuyudan çıktı şanasın ay durur
Yüzini gören kişi ziy bay durur
Uşşı geldi başına dinle n'eder
Yūsuf'un tutar elin alur gider
Éledürler Yūsuf'ı hem odağa
Yūsuf'un kardaşları çıkmış tağa

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

7. ÜNİTE

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 14.yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı
- Gülşehri
- Âşık Paşa
- Ahmedi
- Kadı Burhanettin
- Hoca Mesut
- Kul Mesut
- Şeyhoğlu Mustafa
- Eflaki
- Yusuf-ı Meddah
- Erzurumlu Darir
- Hamzavi

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

14. YÜZYIL TÜRK DÜNYASININ GENEL DURUMU

- 13. yüzyılda görülen Moğol istilaları sebebiyle bu yüzyılın ortalarından itibaren Horasan, Maverânnehir, Harezm, Kıpçak, Azerbaycan ve Anadolu'da eski güç dengeleri bozulmuş ve buralarda bulunan Türk devletleri yıkılarak yerlerine ya yeni beylikler ya da eskisinden daha güçlü pek çoğu Türk asıllı devletler kurulmaya başlamıştır.
- Bu sebeple 14. yüzyıl, Türk dünyasının tarihî ve siyasî yönlerden oldukça hareketli ve karışık olduğu bir dönemdir. Önceki yüzyıllarda Orta Asya'da gelişmeye başlayan Türk varlığı, 14. yüzyılda da gelişmeye devam eder. Harezm, 14. yüzyılda siyasî merkez olmasının yanında önemli bir kültür merkezi olur.
- Anadolu'da bulunan Selçuklu Devleti ise 1243'te Köse Dağı'nda Moğollarla yaptığı savaşta uğradığı yenilgiden sonra Moğollara tâbi olarak hızlı bir çöküş dönemine girmiştir. 13. yüzyılın ortalarından sonra Selçukluların siyasî otoritelerini kaybetmeleri ve zamanla Moğol hâkimiyetinin de ortadan kalkması üzerine, uçlarda ve sınırlarda bulunan Türkmen beylerinin yavaş yavaş Selçuklularla olan ilişkilerini keserek bulundukları bölgelerde beyliklerini ilan ettikleri görülür.
- Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Karamanoğulları, Germiyanogulları, Dulkadiroğulları ve Osmanogulları bu dönemde kurulan Oğuz asıllı beyliklerden bazılarıdır. Bundan sonra ise Anadolu'da beylikler arasında 14. yüzyıl boyunca sürecek olan toprak ve siyasî üstünlük mücadelesi başlar. Bu beyliklerden Osmanogulları, Osman Gazi zamanında Bilecik, Yarhisar, İnégöl ile Yenişehir ve civarını ele geçirmiştir.

- Orhan Gazi ise Bursa'yı alarak devletin başşehri yapmış ve burası sınırları ve meskûn halkı olan bir devlet hâline gelmeye başlamıştır. Yine Orhan Gazi döneminde Karesi Beyliği'ni ve Ankara'yı, I. Murat döneminde Edirne'yi topraklarına katan ve Balkanlar'da hızla ilerleyen Osmanlılar, I. Bayezid döneminde diğer beyliklere hâkim duruma gelerek Anadolu Türk birliğini yeniden sağlamıştır.
- 14. yüzyılda beylik merkezleri olan Kütahya (Germiyanogulları), Karaman, Konya (Karamanoğulları), İznik, Bursa ve Edirne (Osmanogulları) şehirleri, aynı zamanda önemli kültür merkezleri olmuş ve buralarda bulunan medreselerden çok sayıda bilim adamı, şair ve sanatçı yetişmiştir.
- 13. yüzyılda Anadolu'da yaygın olarak görülen tasavvuf, 14. yüzyılda Mevlevîlik, Bektaşîlik ve diğer tarikatların mensupları aracılığıyla etkinliğini devam ettirmiştir.
- Mevlevîlik ile Ahilik ve onun fütüvvet teşkilatı, Anadolu toplumunun sosyal yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

14.YÜZYIL DİVAN ŞAİRLERİ

- 14.yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı**
Gülşehrî, Âşık Paşa, Ahmedî, Kadî Burhaneddin Hoca Mesud, Kul Mesut, Şeyhoğlu Mustafa, Eflakî, Yusuf-ı Meddah, Erzurumlu Darir, Hamzavi
- 14.yüzyıl Harezm Sahası Türk Edebiyatı**
Rabguzî, Kerderli Mahmut, İslâm, Kutb, Harezmî
- 14.yüzyıl Azeri Sahası Türk Edebiyatı**
Hasanoğlu, Ahmet Bin Veys, Seyyid Nesimi
- 14.yüzyıl Kıpçak Sahası Türk Edebiyatı**
Seyf-i Serayî, Ebu Hayyan, Hüsam Katib

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

AHMEDİ (14.yüzyıl)

- Adı **Taceddin İbrahim** olan Ahmedî, **Bursa**'da yaşamış ve divan kâtipliği yapmış ve divan şiirinin 14. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olmuştur.
- Ahmedî, Türk edebiyatında 14.yüzyılın sonlarında divan sahibi olan dört şairden biridir.
- Divan şiirinin Hoca Dehannî'den sonra Kadı Burhanettin ile birlikte gerçek kurucusu olarak kabul edilir ve ayrıca kendi döneminin en fazla eser veren sanatçısı olarak da bilinir.
- Din dışı** konularda şiirler yazmıştır; İran şairlerinden; Gülşehri, Hoca Mesut ve Şeyhoğlu'dan etkilenmiş; gazel ve kasideleri ile birçok şairi etkilemiş ve bu şiirlerine nazireler yazılmıştır.
- Dehhani ve Gülşehrî'nin şiirlerini beğenen Ahmedî' de Mevlana, Yunus Emre ve Gülşehrî'nin de etkisi görülür.
- Türk edebiyatında çağdaşlarına göre en çok kaside yazan şairdir. Kasideleriyle tanınan Nefî'nin bile onun kadar kasidesi yoktur. Ahmedî, Bursa için yazdığı kaside ile Türk edebiyatında **ilk şehir kasidesi** yazan şair unvanını almıştır.
- Kasidelerinin çoğunu **Emir Süleyman**'a yazan Ahmedî, mevsimleri - bahariyye ve hazaniyye- kasidelerinde işleyen ilk şairdir.

- Methiyelerinde olduğu gibi mersiyelerinde de duygularını samimi şekilde dile getiren şair, Ahmet Paşa'dan Baki'ye kadar gelen çizgide terkihibent şeklinde yazılan mersiyelerin öncüsüdür.
- Aşk, eğlence, tarih ve tabiat temalı şiirler yazmıştır, tasavvufa çok az yer vermiştir. İran şiirinin konu ve biçim güzelliklerini bu yüzyılda divan şiirine kazandırmaya çalışmıştır.
- Dili kendinden önceki şairlerin dilinden daha ağır ve sanatlı olan şair, divan şiirinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

ESERLERİ

📖 Divan

Kasideler, gazeller, terkihibent ve terciibentlerden oluşan hacimli bir eserdir. Divan'da 750 gazel, 73 kaside, 2 terciibent, 7 terkihibent ve bir muhammes olmak üzere 833 manzume vardır.

📖 İskender-name

- Büyük İskender'in hayatını ve savaşlarını anlatan bu eser, mesnevi nazım biçimi ile yazılmış manzum bir hikâyedir. **8000** beyiti aşan yapıtta manzum bir Osmanlı tarihi de vardır.
- Edebiyatımızda bu konuda yazılan mesnevilerin ilk ve en başarılı örneğidir. Eserin aslı Firdevsî'ye dayanmakla birlikte asıl yazarı Nizâmî'dir.
- 8754 beyit olan İskender-nâme'de Tevârih-i Âl-i Osmân ve **Mevlid**'den başka bir de **İşk-nâme** bölümü bulunmaktadır.
- Ahmedî, eserini 1390 yılında bitirmiş, ancak daha sonra yaptığı ilaveler ile Bayezid ve Timur'un ölümleri ve bunların devrinde geçen başka olaylara da İskender-name'de yer vermiştir.

📖 Cemşid ü Hurşid

4798 beyitlik bir mesnevidir. Çin hükümdarının oğlu Cemşid ile Rum Kayzerinin kızı Hurşid'in aşkı anlatılır. İran şairlerinden Selman Savece'nin aynı adı taşıyan eserinin genişletilmiş biçimidir.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

📖 Esrar-name

Din, tasavvuf ve ahlakla ilgili didaktik bir mesnevidir. Feriddü'ttin Attar'dan yapılan bir çeviridir.

📖 Tervih'ul-Ervah

Ahmedi'nin tıpla ilgili bir mesnevisidir. Emir Süleyman adına yazılmış olup 10 bin beyit kadardır.

📖 Mirkatü'l- Edep

Aydinoğulları'dan Hamza Bey adına yazılmış bir Arapça - Farsça sözlüktür.

📖 **Mizânu'l-Edeb:** Arapça sarf bilgisini konu edinen Farsça bir kasidedir. 195 beyittir.

📖 **Mi'yârü'l-Edeb:** Arapça nahiv bilgisini konu edinen Farsça bir kasidedir. 170 beyittir.

📖 **Bedâyi'u's-Sihr Sanâyi's-Şi'r:** Farsça manzumensur karışık bir eserdir. Eserde edebî sanatlar örneklerle açıklanmıştır.

Hap Bilgi

- ✳ 14. yüzyılda dili en ağır olan ve kendi döneminde en çok eser yazan Ahmedi olmuştur.
- ✳ Ahmedi, **Bursa** için yazdığı kaside ile Türk edebiyatında **ilk şehir kasidesi** yazan şair olmuştur.
- ✳ Ahmedi, mevsimleri - bahariyye ve hazaniyye - kasidelerinde işleyen ilk şairdir.
- ✳ İranlı şair Genceli Nizami'nin **İskender - name** adlı mesnevisini Türk edebiyatına çeviren ilk şairimiz de yine Ahmedi olmuştur.
- ✳ Divan edebiyatında bir hükümdarın (Emir Süleyman'ın) ölümü üzerine ilk **mersiye** yazan Ahmedi'dir.
- ✳ Anadolu sahasında terakibent şeklinin ilk örnekleri Germiyan Beyliği içinde yetişen **Ahmedi**'nin Divan'ında görülür.
- ✳ Ahmedi'nin "İskender - name" adlı mesnevisinde ilk **mevlid** örneği bulunmaktadır.

GÜLŞEHİRİ (14.yüzyıl)

- **Kırşehir**'de doğmuş tasavvufi bir şairdir. Asıl adı **Ahmet** olan Gülşehri, Kırşehir'in Gülşehir kasabasında doğduğu için de kendisine Gülşehri adı verilmiştir.
- 1250 yıllarında doğduğu tahmin edilen şair, **Felâk-name** ve Mantiku't -Tayr adlı eserlerinde Gülşehrî mahlasını kullanır.
- Gülşehri, Türk edebiyatında mahlas kullanan ve bunun endişesini taşıyan ilk şairdir.
- Gülşehri, hem Türk edebiyatında **ilk hikâye** yazarı hem de Farsça eserlerden ilk hikâye tercüme eden şairdir.
- Türk edebiyatında mesnevî hikâyelerinin ilk tercüme ve şerhini yapan da yine Gülşehri'dir.
- Gülşehri, eserlerinde yer alan hayvan hikâyelerinden dolayı Türk fabl edebiyatının Anadolu'daki ilk şair ve yazarıdır.
- Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. **Ahi Evren**'in dervişlerinden olduğu sanılmaktadır. Ahi Evren'in mesnevilerini de bir kitapta toplamıştır. Türkçede az çok ahilik hakkında bilgi veren ilk şair Gülşehri'dir.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 13.yüzyılın sonlarına doğru Sultan Veled'in isteği üzerine Kırşehir'de kurduğu tekkede Mevlevî tarikatının görüşlerini yaymaya çalışmıştır.
- Eserlerini Türkçe yazmış ve Türkçeyi bir sanat dili haline getirmeyi amaçlayan şairin en önemli eseri İranlı şair Feridun Attâr'dan Türkçeye çevirdiği Mantıku't-Tayr adlı eserdir. Eseri Türkçe olarak yazmıştır.

ESERLERİ

📖 Mantıku't - Tayr

- Kuşların dili** anlamına gelen **8000** beyitlik tasavvufî ve **sembolik** (alegorik) bir mesnevidir.
- Gülşen-name** adını da verdiği bu en büyük ve en önemli eserini, Farsça yazdığı Felek-name'den 16 sene sonra 1317'de kaleme almıştır.
- Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı, **Attâr**'ın aynı isimli eserinin ilk Türkçe tercümesidir.
- Gülşehri, bu eserinde Attâr'ın **Esrâr-nâme**'sinden, Mevlânâ'nın **Mesnevî**'siyle **Kelile ve Dimne** gibi farklı eserlerden çeşitli hikâyeler almak suretiyle kendine göre konuyu işleyip genişletmiştir.
- Bu eserde **186** civarında hikâyeye yer veren Gülşehri, Attâr'dan yedi, Mevlana'dan beş hikâye almıştır. Diğer hikâyeleri ise Esrâr-nâme, Kelile ve Dimne, Gülistan, Kâbus-name gibi eserlerden seçmiştir.
- 4437 beyitten meydana gelen Mantıku't-Tayr; sîmurg, bûlbûl, papağan, tavus, Hüma, kaz, doğan, keklik ve baykuş gibi kuşlardan hareketle yazılmış tasavvufî ve temsili (**alegorik**) bir eserdir.

📖 Felek - name

- Dinî konulu, tasavvufî tarafı ağır basan **Farsça** bir **mesnevi** olan Felek-nâme, 1301 yılında Gazan Han adına yazılmıştır.
- Gülşehri, bu eserinde, nereden geldik, nereye gidiyoruz? sorularından hareketle ruh ve onun yolculuğunu, **Kelile ve Dimne**, **Mesnevî** ve **Kâbusname** gibi eserlerden aldığı hikâyelerle açıklar.

- O, bu soruların cevabını Kur'an'da aramış ve Kur'an ayetlerine birçok telmihte bulunmuştur.
- Aklın öne çıkarıldığı ve ahlâkî hususların da yer aldığı bu mesnevi, **didaktik** bir eserdir.
- Felek-name konu bakımından Mantıku't-Tayr ile benzerlik ve paralellik gösterir. Ancak Felekname'deki **ruhun** yerini Mantıku't-Tayr'da **Hüdhüd** kuşu almıştır.
- Kısacası eserde İslam felsefesinin **varlık - yokluk** konularını ele almıştır.

📖 Arûz-ı Gülşehri

Gülşehri'nin aruz kalıplarını ve yapılaş şekillerini anlattığı **16 yaprak** tutarında küçük bir risalesidir.

📖 Kudûrî Tercümesi

Gülşehri, Mantıku't-Tayr'ında Kudûrî'nin eserini manzum olarak Türkçeye çevirdiğini haber vermiştir. Ancak bu eser henüz ele geçmemiştir.

📖 Kerâmât-ı Âhi Evren

- Âhi Evren'den ve onun cömertliğinden bahseden küçük bir eserdir. 167 beyit olan bu mesnevinin Gülşehri'nin olduğu konusunda şüpheler vardır.
- Bazı kaynaklar Gülşehri'nin Ahi Evren'in halifesi olduğunu belirtirler de o Ahi Evren'den çok Mevlana'ya bağlılık gösterir ve hiçbir eserinde Ahi Evren'den söz etmez. Bundan dolayı Agâh Sırrı Levend, bu eserin Gülşehri'nin olamayacağını bildirmekte ve bu fikri ihtiyatla karşılamaktadır.

Hap Bilgi

- Gülşehri, hem Türk edebiyatında **ilk hikâye** yazarı hem de Farsça eserlerden ilk hikâye tercüme eden şairdir.
- Türkçede az çok **ahilik** hakkında bilgi veren ilk şair, Gülşehri'dir.
- Gülşehri, Türk edebiyatında **mahlas** kullanan ve bunun endişesini taşıyan ilk şairdir.

ÂŞIK PAŞA (14.yüzyıl)

- 14.yüzyılda Kırşehir’de doğmuştur. Asıl adı Alâeddin Ali’dir. Orhan Bey ve Orhan Gazi zamanlarında yaşamış, iyi bir öğrenim görmüş, Arapça, Farsça ve İslami bilimleri öğrenmiş, tasavvuf kültürüyle yetişmiştir
- Kırşehir’in Osmanlı topraklarına geçmesinde büyük rol oynayan ve Kırşehir beyi tayin edilen Âşık Paşa, burada açtığı zaviyede dersler vermiştir.
- Kaynaklarda Âşık Paşa’nın iyi bir öğrenim gördüğü, Arapçanın, Farsçanın yanında Ermenice ve İbraniceyi, İslamî bilgiler ile tasavvuf kültürünü öğrendiği, sûfiyâne şiirler yazdığı belirtilir.
- Âşık Paşa, devrinin siyasi şahsiyetleri yanında âlim ve şeyhleri ile temas kurmuştur; Hacı Bektaşî Veli’nin eğitim halkasında bulunarak onun halifesi olmuştur.
- Türkçeyi şiirlerinde ilk kullanan tasavvuf şairlerinden olmuştur. Şiirlerinde Türkçeye verdiği önemden dolayı **ulusal dil bilincine sahip ilk şair** olarak kabul edilmiştir.
- Anadolu Türkleri arasında tasavvufi düşüncüyü yaymak için şiirlerini Türkçe yazmıştır. Arapça ve Farsça-ya karşı Türk dilinin güçlü bir savunucusu olmuştur.

- Şiirlerini hece ve aruz ölçüleriyle yazmış; divan ve halk şiirinden örnekler vermiştir. **Hece** ile yazdığı şiirlerde Yunus Emre’nin, **aruzla** yazdığı şiirlerde ise Mevlana’nın etkileri görülür.

Garip - name

- En önemli eseri Mevlana’nın da etkilerini taşıyan **12 bin** beyitlik **Garip-name** adlı mesnevisidir. Dini - tasavvufi bir eser olup halka tasavvufu öğretmek için yazılmıştır.
- Garip - name, **mesnevi** nazım biçimiyle ve aruzla yazılmıştır. On bölümden oluşan eserin her bölümünde on hikâye anlatılmıştır. Bu eseri ile Mevlid yazarı **Süleyman Çelebi**’yi etkilemiştir.
- Garip-name, insan-ı kâmil olmayı öğütleyen, ahlakî, didaktik bir özellik taşır. Eser, fâ’ilâtün, fâ’ilâtün, fâ’ilün vezni ile yazılmıştır.
- Eserin başında Farsça mensur bir dibace bulunmaktadır. Bundan sonra gelen 228 beyitlik kısımda tevhitlere, münacata ve Peygamber ile dört halifenin övgüsüne yer verilmiştir.
- Fakr-name, Vasef-ı Hâl, Hikâye, Kimya Risalesi de Âşık Paşa’nın yazdığı fakat Garip-name dışında kalmış küçük risalelerdir.

Fakr-name: 161 beyitlik tasavvufi bir mesnevidir Dinî ve tasavvufi içerikli, öğretici bir eserdir.

Vasef-ı Hâl: 33 beyitlik küçük bir mesnevidir. Eserde hâl kavramı üzerinde durulmuştur.

Hikâye: 59 beyitlik bir mesnevidir. Bu eserde bir Müslüman, bir Yahudi ve bir Hristiyan’ın başından geçenleri anlatır.

Kimyâ Risâlesi: Bu eserin de Âşık Paşa’ya ait olup olmadığı kesin değildir.

Risâle fi Beyânî’s-Semâ: Sadece “Osmanlı Müellifleri” adlı kitapta adı geçen bu eserin de Âşık Paşa ait olduğu şüphelidir.

SEYYİD NESİMİ (14.yüzyıl)

- 14. yüzyılda **Azerî** Türkçesi ile coşkulu ve lirik şiirler yazan Nesimi'nin hayatı hakkında rivayetlere dayanan ve birbiriyle çelişen çok az bilgi bulunur.
- 14.yüzyıl Azeri sahasında yetişmiş; Diyarbakır, Irak ve Tebriz civarında yaşamıştır. Şiir ve düşüncelerinin şeriatı aykırı olmasından dolayı Halep'te iken yakalanmış ve **derisi yüzülerek öldürülmüştür**.
- Soyu Peygamber'e dayandığı söylenen Nesimi'nin asıl adı **İmadüddin**'dir. Peygamber soyundan gelen sanatçı, Bağdat'ın Nesimi ilçesinde doğduğundan dolayı şiirlerinde Nesimi mahlasını kullanmıştır.
- Şair, önceleri **Hüseynî** mahlasını kullanırken Fazlullah-ı Hurûfî'ye bağlandıktan sonra **Nesimî**'yi kullanır.
- Hurufiliğin kurucusu Fazlullahı Hurifi'ye bağlanmıştır, Hurufiliğin İran ve Anadolu Türkleri arasında yayılmasında büyük rol oynamıştır.
- Hurufilik** inancının en önemli şairidir. Şiirlerinde ilahi aşkı işleyen ve Hurufiliği tanıtır ve propagandasını yapan şair, kendinden sonraki Fuzuli, Bağdatlı Ruhi ve Muhubi mahlasıyla şiirler yazan Kanuni'yi etkiler.
- Azeri** lehçesiyle tasavvufi şiirler yazmıştır. Divan şiirinin **Yunus Emre**'si olarak tanınmıştır ve **tuyuğ**larıyla ün yapmış bir şairdir.

- Nesimi, özellikle **Bektaşiler** ile vahdet-i vücud kurallarını benimseyen sofiler arasında **7** büyük şairden biri sayılmıştır ve hakkında birçok menkıbe oluşmuştur. Bunlar arasında onun yüzülen derisini sırtlayıp Halep'in on iki kapısından çıkarak sır olduğu menkıbe de vardır.
- Şiirlerinde dört büyük halifeden yalnızca Hazret-i Ali ve Âl-i abâ'ya yer vermesinin de etkisiyle Alevî ve Bektaşiler de onu kendilerinden saymışlardır. Nesimi, Alevî şairler arasında **Şâh-ı Şehit** adı ile anılarak saygınlık kazanmıştır.
- Arapça ve Farsçayı iyi bilen şairin Türkçe ve Farsça şiirlerinin yanında Arapça gazelleri ve mülemmaları da vardır. **İktibas** sanatını en çok kullanan şairidir.
- Şiirlerinde ayet ve hadisleri uyumlu şekilde kullanan Nesimi, Hazret-i Muhammed'den sonra Hazret-i Ali'yi ve diğer imamları konu edinmiş ve daha ziyade On İki İmam için şiirler yazmıştır. İlk üç halifeye şiirlerinde yer vermeyen Nesimi edebiyatımızda Âşık Paşa'dan sonra **elif-name** yazan şairdir.
- Nesimi'nin bilinen eserleri, **Türkçe ve Farsça divanları** ile Hurufilikle ilgili geniş bilgiler veren Mukaddimetü'l-Hakâyık adlı eseridir.
- Mukaddimetü'l - Hakâyık**: Nesimi, Fazlullahı Hurûfî'nin Câvidân-nâme'sini esas alarak yazdığı bu Türkçe mensur eserde, çeşitli dinî konuları harflerle (Hurûfiliğe göre) açıklamaktadır.
- Bu eserde, Kuran'daki hurûf-ı mukata'a, abdest, ezan, ikamet, zekât, oruç, hac, ana babaya iyilik, iman-ı yakın gibi konularla ilgili, harflerle rakamlar arasında bağlantılar kurularak yorumlar yapılır.

Hap Bilgi

- Hurufilik, evrenin ve insanın oluşumunu maddeye dayandırarak 32 harfle açıklamaya çalışan ve harflere esrarengiz anlamlar yükleyen bir düşünce sistemidir, bir tarikat değildir.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

KADI BURHANETTİN (14.yüzyıl)

- 14.yüzyıl **Azeri** şairlerindendir. Asıl adı **Burhanettin Ahmet**'tir. Kayseri'de doğmuştur, kadılık, vezirlik ve hükümdarlık yapmış âlim şair ve devlet adamıdır. Eratna devletinin de kurucusu olmuştur.
- 25 yaşında Eratna Devleti tarafından Kayseri'ye kadı olarak tayin edilmiştir. Ancak **Eratna Devleti**'nde çıkan iç huzursuzluktan faydalanarak 1381'de Sivas'ta kendi devletini kurmuştur.
- 18 yıl **Sivas**'ta sultanlık yapmış ve sonunda Akkoyunlular'la yapılan bir savaşta Sivas surları önünde başı kesilerek öldürülmüştür.
- Sürekli mücadele içinde geçen yaşamında şiir ve sanatla uğraşmış; **gazel**, **rubai** ve **tuyuğ** türlerinde şiirler yazmıştır.
- Şiirde sanat zevkini ön planda tutmuş, İran şiirinden etkilenmiştir ve İran şiirine ait birçok mazmunu Türk şiirine kazandırmıştır.
- Anadolu'da divan şiirinin kuruluşunda rol oynamıştır; Baki'yi ve Şeyh Galip'i etkilemiştir, Yunus Emre ve Harezmi'den etkilenmiştir.

- Şiirlerinde aşk, tasavvuf ve kahramanlık konularını işlemiştir. Daha çok lirik ve dünya zevklerini dile getiren şiirleri ile tanınmış bir divan şairidir.
- Gazel ve tuyuğlarıyla tanınmıştır. Gazellerinde mahlas kullanmamış; ilahi aşkla birlikte beşeri aşkı da işlemiştir. Divan şiirinde **en çok tuyuğ yazan şair** olmuştur.
- Genellikle aruzla, kısmen de heceyle yazdığı şiirlerinde **aruzu Türkçeye ilk uygulayan** şairlerden biri olmuştur. Aruzun bütün kalıplarını kullanmıştır. Şiirlerini **Azeri Türkçesi**yle yazmıştır.
- Kadı Burhanettin, Oğuz Türkçesinin yanında Doğu Türkçesine de hâkimdir. Şiirlerinde, eski Anadolu Türkçesiyle birlikte Azerî ve Doğu Türkçesinin özellikleri de görülür.
- Türk idarecileri ve beyleri içinde ilk divan sahibi olan Kadı Burhanettin'dir. **Divanı**'nda 1500 gazel, 119 tuyuğ ve 20 rubai vardır.
- Divan'ından başka **Tercihüt-Tavzih** ve **İksirü's Saadet fi Esrarü'l İbadet** adlı dini konuları işleyen iki eseri daha var.
- Kadı Burhanettin birkaç şiirinde mahlas kullanırsa da genellikle mahlas kullanmaz. Bunu daha sonra edebiyatımızda 16. yüzyıl şair ve âlimlerinden Kemal Paşazade'de görürü

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında **en çok tuyuğ yazan şair**, Kadı Burhanettin olmuştur.
- Türk idarecileri ve beyleri içinde **ilk divan sahibi** olan şair, Kadı Burhanettin'dir.

Bilgi Küpü

- Azeri Türkçesi**yle şiir yazarlar şunlardır: Nesimi, Kadı Burhanettin, Fuzuli, Şah İsmail ve Habibi'dir.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

HOCA MESUT (14.yüzyıl)

- 14. yüzyılda yaşayan şairin hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Hoca Mesut'un nereli olduğu, eserlerini kime sunduğu da belli değildir.
- 14. yüzyılda **Germiyan**'da yaşamış olan Şeyhoğlu'nun Hoca Mesut'un öğrencilerinden olması, araştırmacılara, Hoca Mesut'un da Germiyan'da yaşamış olduğunu düşündürmektedir.
- Hoca Mesud'un Farsçadan tercüme edilmiş iki mesnevisi vardır. En ünlü eseri Farsçadan tercüme ettiği **Süheyl ü Nevbahar**'dır.
- "Fe'ülün, fe'ülün, fe'ülün, fe'ül" vezni ile yazılan ve 5703 beyit olan eser kendi dönemindeki diğer eserlere göre çok daha fazla Türkçe ağırlıklıdır.
- Eserde Yemen hükümdarının oğlu **Süheyl** ile Çin hükümdarının kızı **Nevbahar**'ın aşkı anlatılır.
- İlk örneği Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sında görülen ve daha sonraki mesnevilerde devam eden kahramanların ağızdan gazel yazma geleneği, bu eserde de karşımıza çıkar.
- Klasik bir aşk mesnevisi olan eser, Anadolu sahasında klasik mesnevi düzenine göre oluşturulduğu bilinen ilk mesnevidir.
- Yazarın ayrıca İran şairi Sadi'nin Bostan adlı eserinden seçilmiş parçalardan oluşan 1703 beyitlik **Ferhengname Sadi** adlı çevirisi de bulunur.

ŞEYHOĞLU MUSTAFA (14.yüzyıl)

- 14.yüzyılda **Germiyan** Beyliği sahasında yetişmiş bir şairdir. Germiyan beyi Süleyman Şah zamanında Germiyan sarayında nişancılık ve defterdarlık görevlerinde bulunan Şeyhoğlu, daha sonra Yıldırım Bayezid'e intisap ederek Osmanlı sarayında da bulunmuştur.
 - Şeyhoğlu Mustafa'nın biri manzum, üçü mensur olmak üzere dört eseri vardır. Bunlardan Hurşid-nâme manzum, Marzuban-name ve Kâbus-name tercümeleri ile Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema adlı eserleri mensurdur.
 - En önemli eseri Yıldırım Beyazıt'a sunduğu **Hurşidname** adlı mesnevidir. Eser ayrıca **Hurşid ü Ferahşad** olarak da bilinir.
 - Aşk konulu bu mesnevide İran şahının kızı Hurşid ile Ferahşad'ın aşkı anlatılır. **7903** beyitlik bu mesnevi aruzla yazılmıştır.
 - Yazarın diğer eserleri arasında mensup olarak yazılmış Marzubanname, Kabusname, Kenzül - Kübera ve Mehekkü'l Ulema bulunur.
 - Marzuban-name** didaktik bir eser olup eserde öğretici hayvan hikâyeleri bulunur. Mensur hikâye ve masalların olduğu bir eserdir.
 - Kâbus-name** Şeyhoğlu'nun Farsçadan çevirdiği başka bir eseri olup ahlâk ve siyaset kitabıdır.
- Siyasetname türünde yazılmış mensur bir eser olan **Kenzü'l Kübera**'da devlet adamlarına yöneticilikle ilgili tavsiyelerde bulunur.
- Eser, **Kutadgu Bilig**'den sonra Türk kültür tarihi içinde ikinci, Batı Türkçesi'nde ise ilk yazılan siyaset kitabıdır.
 - Eserlerinde Türkçe kelimelere, özellikle halk tabiri ve atasözlerine geniş yer veren, Türkçe yazmakla övünen, gayretli ve başarılı bir şair ve yazar olan Şeyhoğlu, gerçek bir söz ustasıdır.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

YUSUF-I MEDDAH (14.yüzyıl)

- Anadolu sahasının 14. yüzyılda ilk şairlerinden biridir. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan ve şiirlerinde Mevlana'yı öven, ondan hürmetle, sevgi ile bahseden Yusuf-ı Meddah, Mevlana ve Mevlevîliğe yakın olarak görünmektedir.
- Yûsuf-ı Meddâh, Türk edebiyatında **ilk defa dört mesnevi yazan şairdir**.
- En ünlü eseri **Varka ve Gülşah** mesnevisidir. Aşk konulu eserde Varka ve Gülşah adlı bir kızın aşkları ve maceraları anlatılır.
- Varka ve Gülşâh'ta Peygamber devrinde Mekke civarında yaşayan Zahir İbni Hay Beni Şeybe adlı bir kavmin reislerinden Hilal'in kızı Gülşah ile Hümmam'ın oğlu Varka arasındaki aşk anlatılmıştır.
- Sanatçının diğer eserleri arasında **Hamûşname** Destân-ı İblîs, Hikâyet-i Kız ve Cühûd, Kadı ve Uğru Destânı bulunur.
- **Hamûşname** adlı Farsça eserinde susmanın hikmetlerinden bahsetmiştir.
- **Destân-ı İblîs**, Hz. Peygamber ile İblis (şeytan) arasında geçen konuşmayı ve Hz. Peygamberin ümmetine öğütlerini konu alan bir mesnevisidir.
- **Hikâyet-i Kız ve Cühûd**, Yahudi ve Müslüman iki komşu arasında geçen olayları anlattığı, yaklaşık 200 beyitten oluşan bir mesnevidir.
- **Kadı ve Uğru Destanı**, Harun Reşidi zamanında bir kadı ile hırsız arasında yaşananların anlatıldığı, beyit sayısı 250 civarında olan bir mesnevidir.

Hap Bilgi

- ✳ Türk edebiyatında **öldükten sonra dirilme** motifi görülen tek mesnevi, Varka ve Gülşah'tır.
- ✳ Bu eser dışında ayrıca **Kerem ile Aslı** hikâyesinin bazı varyantlarında ve **Manas** destanında da öldükten sonra dirilme motifi görülür.

ELVAN ÇELEBİ (14.yüzyıl)

- Âşık Paşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi, Kırşehir'de dünyaya gelmiştir.
- Elvan Çelebi'nin tek eseri, **Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye** isimli mesnevidir.
- Elvan Çelebi bu eserde büyük dedesi Baba İlyas ve Dede Garkın'dan ve bunlarla ilişki içinde olanlar, dedesi Muhlis Paşa, babası Âşık Paşa ve çevresinde bulunanlar hakkında bilgi vermiştir.

Hap Bilgi

- ✳ Türk edebiyatında **menkıbe** türünün **ilk örneği** olan ve fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün vezniyle yazılan **Menâkıbü'l-Kudsiyye fi-Menâsibi'l-Ünsiyye** mesnevi türündedir.

ERZURUMLU MUSTAFA DARÎR (14.yüzyıl)

- Erzurumlu Mustafa Darîr, 14. yüzyılın ikinci yarısında manzum ve mensur eserleri ile Türk kültür hayatında önemli yeri olan bir şahsiyettir.
- 14. yüzyılda Anadolu sahasında ilk siyer yazarıdır. **Sîretü'n-nebi** adlı bu eser, Türkçede yazılmış ilk siyer kitabı olması bakımından önemlidir.
- Darîr'in nazım ve nesir karışık bu eseri, kendinden sonra yazılan siyer türüne örnek olduğu gibi içinde bulunan mevlid bölümü, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine örnek olmuştur.
- **Kıssa-i Yûsuf**: Kur'an'daki Yusuf suresinden hareketle fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün vezniyle yazılan ve 2126 beyit olan bu mesnevi, Darîr'in ilk eseridir.
- **Fütûhu's-Şâm**: Darîr'in Sîretü'n - Nebi adlı eserinden sonra yazdığı üçüncü eseridir. Arapçadan tercüme edilmiş bir eserdir.
- **Yüz Hadis Tercümesi**: Darîr'in son mensur eseridir. Bu eser Nehcü'l- Feradis ve Behcetü'l - Hadâyık'tan sonra Türkçe yazılmış üçüncü hadis kitabıdır.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

KUL MESUT (14.yüzyıl)

- 14.yüzyılda yaşamış olan Kul Mesut, mensur türde yazdığı **Kelile ve Dimne** adlı çevirisi ile tanınır.
- Aydinoğlu Umur Bey adına Farsçadan Türkçeye tercüme ettiği Kelile ve Dimne, didaktik hayvan hikâyelerinin anlatıldığı bir eserdir.
- Aslı Sanskritçe olan ancak daha sonra Farsça ve Arapçaya da çevrilen bu eseri, Türkçeye ilk kez çeviren Kul Mesut'tur.
- Eserde, iki ön söz, bir zeyl (ek) ile on bölümden oluşan yüz kadar hikâye bulunmaktadır. Bu tercümede, şiirler daha serbest bir tarzda tercüme edilirken mensur kısımlarda Farsça cümle yapısı korunmuş, mensur kısımların arasında yer yer manzum parçalara da yer verilmiştir.

EFLÂKÎ (14.yüzyıl)

- Tasavvuf edebiyatının önemli isimlerindendir. En önemli eseri Menâkıbu'l-Ârifin adını taşır.
- Menâkıbu'l-Ârifin**, başta Mevlana olmak üzere diğer Mevlevî büyükleri ve Mevlevîlik hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dönemin dinî ve sosyal yapısı hakkında da önemli bilgiler aktarmaktadır.

14.yüzyıl Osmanlı sahası mesnevîcileri

- Tutmacı:** Gül ü Hüseyin adlı mesnevisi ile tanınır. Eser Feridüddin Attar'dan tercümedir. Eserde Rum Kayseri'nin oğlu Hürbüz ile Hozistan emirinin kızı Gülrüh arasındaki aşk anlatılır.
- Kemaloğlu İsmail:** 3030 beyitten oluşan ve bir macera hikâyesi olan Ferrahname adlı eseri ile tanınır.
- Kastamonulu Şirazi:** Maktel-i Hüseyin adlı eseri ile tanınır. Eser, maktel türünün Türkçede bilinen ilk manzum örneğidir.
- Fahri:** Hüseyin ü Şirin adlı mesnevisi vardır. Eser, Anadolu'da yazılan ilk Hüseyin ü Şirin mesnevisi olması bakımından önemlidir.

14.YÜZYIL HAREZM SAHASI TÜRK EDEBİYATI

RABGUZİ

- Harezmi Türkçesiyle yazan şair, Harezmi sahasında yetişmiştir.
- Yazarın **Kıyasü'l Enbiya** adlı mensur bir eseri bulunur. Eser peygamberlerin hayat hikâyelerini ve menkıbelerini anlatan kıssalardan oluşur.
- Eser, Harezmi Türkçesi döneminin ilk eseridir.

MAHMUD BİN ALİ

- Harezmi sahasında Doğu Türkçesiyle eser vermiş bir sanatçıdır.
- Edebiyatımızda ilk kırk hadis kitabı olan **Nehcü'l Feradis** adlı eseri yazmıştır.
- Cennetlerin Açık Yolu anlamına gelen eser, Türk edebiyatının en eski mensur eseridir.
- Eserde Hz. Peygamber'den, dört halifeden, sofilerden ve şeyhlerden söz etmiştir.

İSLAM

- 14 yy.da Harezmi sahasında yetişmiş bir şairdir.
- En önemli eseri **Muinü'l - Mürid**'dir. Dokuz yüz beyitlik dini tasavvufi manzum bir eserdir.
- Eser, Arapça bilinmeyen göçebe Türkmenlere tasavvuf ve fıkıh bilgisi öğretmek için yazılmıştır.
- Eser, Türkmenlerin anlayacağı bir dille yazılmış olup dil çalışmaları açısından da önemlidir.

KUTB

- 14.yüzyıl Altınorda sahasında yetişmiş bir şairdir.
- En önemli eseri **Hüseyin ü Şirin** adlı mesnevisidir. İranlı Nizami'nin Farsça mesnevisinden bir çeviri olan eser, Kıpçak diliyle yazılmıştır.
- Eser, edebiyatımızda yazılmış en eski **Hüseyin ü Şirin** mesnevisidir.

14.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

HAREZMÎ

- 14. yüzyılda Altınorda sahasında yetişmiş bir şairdir.
- En önemli eseri 1353'te Muhammed Hoca Bey' in isteği üzerine yazılmış olan **Muhabbet-name** adlı mesnevisidir
- 11 küçük name şeklinde yazılan eser **mesnevi** tarzındadır. Aruzla yazılmıştır. İçinde çok sayıda gazel ve beyit de bulunur.

14.YÜZYIL AZERİ SAHASI TÜRK EDEBİYATI

HASANOĞLU

- 14. yüzyıl Azerî sahasında yetişen Hasanoğlu hakkında bilinenler sınırlıdır. 13. yüzyılın sonlarında ve 14. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilen şairin asıl adı Şeyh İzzeddîn-i Esferâyânî'dir.
- Türkçe şiirlerinde Hasanoğlu, Farsça şiirlerinde **Pûr Hasan** mahlasını kullanan şâirin Devletşah Tezki resî'nde bir Divan'ı bulunduğu ve bu Divan'ın 14. yüzyılda Azerbaycan'da ve Anadolu'da çok tanındığı belirtilmektedir.
- Hasanoğlu'nun şiirlerinin çağdaşı Seyf-i Serâyî'nin nazire mecmuasında yer alması, onun Mısır'a kadar geniş bir alanda tanındığını gösterir. Hatta Sultan Gavri, Hasanoğlu'nun şiirine nazire de yazar. Ayrıca Nesimi ve Ahmed-i Dâî gibi şairlere de tesir etmiştir.
- Ahmed-i Dâî'nin onun bir gazeline yazdığı nazire, ününün Anadolu'ya kadar ulaştığının işaretidir. Şairin bilinen aruz vezniyle yazılmış Türkçe üç gazeli de bulunmaktadır.

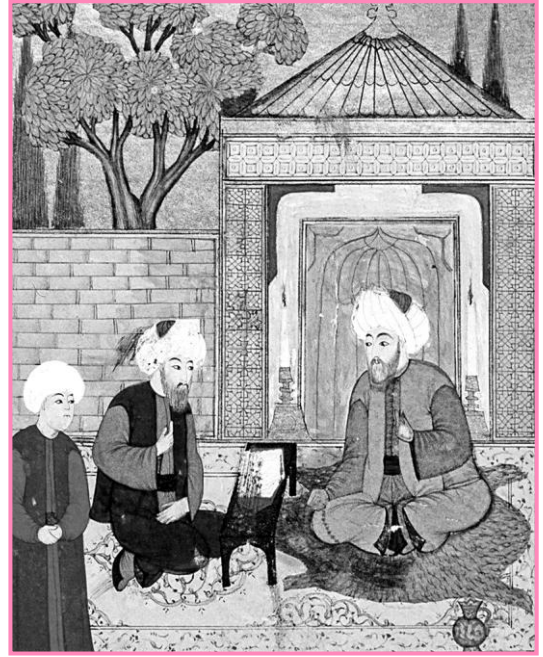
SULTAN AHMED B. VEYS

- 14. yüzyılda **Azerî** sahasında yetişen şairlerden biri de Ahmed b. Veys'tir. Irak'ta İlhanlılardan sonra hüküm süren Türk sülalesi Celâyirlilere mensup olan Sultan Ahmed b. Veys, hükümdar bir şairdir.
- Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmış olan Sultan Ahmed'in Mecmu'atü'n-Nezâir'de bir gazeli bulunmaktadır.

14.YÜZYIL MEMLUK SAHASI TÜRK EDEBİYATI

SEYF-İ SERAYİ

- 14.yüzyılda Mısır'da **Memluk** sahasında Kıpçakça yazdığı manzumeleriyle tanınmıştır.
- Yazar, İranlı şair Şirazi'nin Gülistan adlı eserini Kıpçakçaya çevirir. Eser Türk edebiyatında yazılmış **ilk Gülistan çevirisidir**.

Hap Bilgi

- Anadolu sahasında ilk siyer yazarı, **Sîretü'n-Nebî** adlı eseri ile **Kadı Darir**'dir. Bu eser, Süleyman Çelebi'nin **Mevlid** adlı eserine de ilham kaynağı olmuştur.
- Kelile ve Dimne** adlı eseri, Türkçeye ilk kez çeviren **Kul Mesud**'dur.
- Harezmi Türkçesi döneminin ilk eseri Rabguzi'nin **Kıyasü'l Enbiya** adlı mensur eseridir.
- Türk edebiyatında ilk kırk hadis kitabı, Mahmut Bin Ali'nin **Nehcü'l Feradis** adlı eseridir.
- Edebiyatımızda yazılmış en eski **Hüsrev ü Şirin** mesnevi çevirisi ise Harezmi şairi **Kutb** tarafından yapılmıştır.

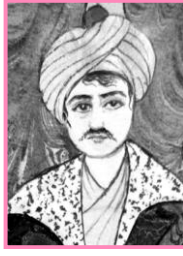
15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

8. ÜNİTE

15.YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATI

- ◉ **Ahmed-i Dai**
- ◉ **Şeyhi**
- ◉ **Ali Şir Nevai**
- ◉ **Ahmet Paşa**
- ◉ **Necati Bey**
- ◉ **Süleyman Çelebi**
- ◉ **Hamdullah Hamdi**
- ◉ **Yazıcıoğlu Mehmet**
- ◉ **Ahmedi Rıdvan**
- ◉ **Tacizade Cafer Çelebi**
- ◉ **Hüseyin Baykara**
- ◉ **Zeynep Hatun**
- ◉ **Mihri Hatun**

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 15.yüzyıl Türkçenin bir yazı dili hâline gelerek nitelikli edebî ürünlerin verilmeye başlandığı bir yüzyıldır. Bu dönemde eski Türk edebiyatı klasik bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Bu yüzyılda sanatçılar, İran etkisinden uzaklaşarak orijinal denebilecek tarzda ürünler kaleme almıştır.
- Bu dönemde Anadolu sahası Türk edebiyatında **Herat Okulu** olarak adlandırılan Baykara, Nevâî, Molla Camî gibi sanatçıların etkisi yoğun biçimde kendini hissettirir.
- Şeyhi ile sağlam bir temel üzerinde şekillenirken Necati ve Ahmet Paşa gibi iki önemli isim de bu yüzyıla Anadolu sahasında damgalarını vurmuştur.
- Bir önceki yüzyılda kaleme alınan dinî-destanî mesneviler bu yüzyılda yerini tarihî mesnevilere bırakmış, fetihleri konu alan birçok gazavat - name yazılmıştır.
- Telif ve tercüme mensur eser sayısı artmıştır. Bu dönemdeki mensur eserlerin çoğunda açık ve sade bir dil kullanılmıştır.
- Özellikle şiirde mahallî öğeler kendine yer bulmaya başlamıştır, bu yüzyıl şairleri, şiirlerinde atasözleri ve deyimleri, Türkçe kelimelerden yaptıkları redif ve kafiyeleyeri kullanarak şiir dilinin gelişmesine yardımcı olmuşlardır.
- Bu dönem mensur eserlerinde iki farklı yönelim de dikkat çekicidir. Halk için yazılan ve dinî niteliğin ağır bastığı eserlerde ve tarihlerde sade bir dil" kullanılmış ancak kimi eserlerde sanatkârane (süslü) bir üslup tercih edilmiştir.
- Bu yüzyılın en önde gelen sanatçıları arasında Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati Bey, Süleyman Çelebi, Hamdullah Hamdi sayılabilir.

15.Yüzyıl Anadolu Sahası Edebiyatı

Ahmet-i Dai, Şeyhi, Ahmet Paşa, Necati Bey, Süleyman Çelebi, Hamdullah Hamdi, Avni, Adli, Adni, Cem Sultan, Şehzade Korkut, Nişancızade Mehmet Paşa, Cemali, Karamanlı Nizami, Sarıca Kemal, Melihi, Mesihi, Hafi, Ümmi Kemal, Eşrefoğlu Rumi, Yazıcıoğlu Mehmet, Hatiboğlu, Şeyh Elvan Şirazi, Mercimek Ahmet, Sinan Paşa, Hümami, Ahmet-i Rıdvân, Aşki, Abdülvasi Çelebi, Tacizade Cafer Çelebi, Zeynep Hatun, Mihri Hatun

15.Yüzyıl Çağatay Sahası Edebiyatı

Ali Şir Nevai, Hüseyin Baykara, Lütfi, Gedayi, Atayi, Yusuf Emiri, Mirza Haydar, Yakini, Sekaki

14.Yüzyıl Azeri Sahası Türk Edebiyatı

Habibi

Hap Bilgi

- Şiirlerinde Türkçe deyim ve atasözleri kullanarak **mahallileşme akımının** tohumlarının daha 15. yüzyılda atan sanatçı, **Necati Bey** olmuştur.
- Ahmet Paşa**, divan edebiyatının en büyük nazire şairidir. **Nazire** yazma geleneğinin en önde gelen şairi olmuştur.
- Şeyhi**, Divan edebiyatının kurallarını derli toplu biçiminde ilk defa uygulayan şairdir. Kendisinden **şeyhü's-şu'arâ**, **serdar-ı şu'arâ** ve **hüsrev-i şu'arâ** şeklinde söz edilmiştir.
- Anadolu sahasında yazılan ilk hamse, Akşemsettin'in oğlu olan **Hamdullah Hamdi**'ye aittir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

NECATİ BEY (15.yüzyıl)

- 15.yüzyılın Ahmet Paşa'dan sonraki en büyük divan şairi kabul edilir. Divan şiirinin kuruluş aşamasında Şeyhi ile birlikte köprü vazifesi görmüştür. **Edirne**'de doğmuştur. Asıl adı **İsa** olan şair, iyi bir eğitim görmüştür, şiirleri ile birlikte hat çalışmaları ile tanınmıştır. **Hüsrev-i Rum** diye da anılır.
- Necati, Türkçeye önem vermiştir, divan şiirine bir yenilik ve ulusal bir zevk getirmiştir. Kendinden sonra gelen şairleri etkilemiştir; özellikle Fuzuli ve Baki gibi şairler onun şiirlerine nazireler yazmıştır.
- Gazelleriyle tanınan Necati'nin **Divan**'ı var. Divanında bulunan **döne döne** redifli gazeli oldukça ünlüdür.
- Fuzûlî "**göl**" ve "**hançer**" kasidelerinin rediflerini Necati'den aldığı gibi, "**gayrı**" redifli tanınmış gazelinde vezin, redif ve kafiye başka, mazmun bakımından da Necati'nin etkisinde kalmış ve bir nazire yazmıştır.
- Bugünkü bilgilere göre, Batı Türk edebiyatında divanında **dibace** (ön söz) yazan ilk şair de Necati'dir. Bu önsözün başında Allah'ı ve Peygamberi konu alan şiirler vardır. Necati Bey, Divan'ının bu kısmında, mesnevi nazım biçimiyle yazılmış şiirler bulunur.
- Şiirlerinde Türkçe deyim ve atasözleri kullanarak **mahallileşme** akımının tohumlarının daha 15. yüzyılda atmıştır.

- Mersiye-i Ester** adını verdiği katırın ölümü için yazdığı şiiri, onun hayata ve halka bağlı yönünü en iyi şekilde ortaya koymaktadır.
- Necati'nin **Göl ü Hüsrev, Göl ü Saba, Mihr ü Mâh, Kimya-yı Saadet** ve **Leyla ile Mecnun** adlı eserlerinden bahsedilse de bu eserler bulunamamıştır.

Hap Bilgi

- Divan şiirinde gazellerinde atasözü ve deyimlere yer verdiği için **mesel-gûy** unvanı ile anılan sanatçı, **Necati Bey**'dir.

Gazel

Lâle hadler yine gülşende neler etmediler
Servi yürütmediler goncayı söyletmediler

Taşradan geldi çemen mülküne bîğâne deyi
Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler

Âdeti hübların cevri ü cefâdır amma
Bana ettiklerini kimselere etmediler

Hamdülillâh mey-i can-bahş ile sakilerimiz
Ab-ı hayvan ile kevser suyun istetmediler

Hele ol kaşları yâ okları peykânlarını
Sîneden çekmediler yüreği oynatmadılar

Bin güzeller bulunur Yûsuf'a mânend amma
Bu kadar var ki bular kendilerin satmadılar

Ey Necâtî yürü sabr eyle elinden ne gelir
Hüblar cevri ü cefâyı kime öğretmediler

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

AHMET PAŞA (15.yüzyıl)

- 15.yüzyılda Anadolu sahası Türk edebiyatının Şeyhi' den sonra en büyük şairdir. Şeyhi ile Necati arasında yetişmiş divan şairlerinin en büyüğü Ahmet Paşa'dır.
- Edirne**'de doğmuş ve **Bursa**'da ölmüştür. Bursa'daki Muradiye medresesinde müderrislik yapan Ahmet Paşa, Edirne kadılığı sırasında padişahın dikkatini çekerek padişahın nedimi ve hocası olmuştur. Şair, İstanbul fethine katılmıştır, daha sonra kazasker ve vezirlik rütbeleri de elde etmiştir.
- Gazel**, **kaside** ve **murabbalarıyla** tanınan Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'in hocası ve veziridir.
- Padişah'ın sevgililerinden birine ilgi duyduğu şeklindeki bir söylenti üzerine hapse atılan Ahmet Paşa, Kerem kasidesini yazarak Fatih'e kendini affettirmiştir. Bir ara Fatih'in gazabına uğrayan Ahmet Paşa yazmış olduğu "**Kerem**" redifli kasidesi ile idam edilmekten kurtulmuştur.
- Ahmet Paşa, kasidelerinin çoğunu Fatih'e sunmuştur. Ünlü "**Kerem**" ve "**Güneş**" kasideleri bunlar arasındadır. Ayrıca II. Beyazid'a sunduğu "**Ab**" ile Cem Sultan'a sunduğu **Benefşe** adlı kasideleri de önemlidir. Tek eseri Türkçe yazdığı **divan**'ıdır.
- Onun Kerem kasidesi **Şeyhî**'ye, Güneş kasidesi **Atâr** ye, Gönül murabbai da **Melîhî**'ye naziredir. Gönül murabbasına ayrıca Fatih tarafından muhammes şeklinde bir nazire yazılmıştır.
- Din dışı** konularda şiirler yazmıştır, beşeri aşkı işlemiştir, din ve tasavvuftan uzak durmuştur.

Hap Bilgi

- Divan edebiyatının **en büyük nazire şairidir**. Nazire yazma geleneğinin en önde gelen şairi olmuştur. Birçok şairi etkilemiştir.

SÜLEYMAN ÇELEBİ (15.yüzyıl)

- 15.yüzyılda yaşamış olan şair, **Bursa**'da doğmuştur. Yıldırım Beyazıt döneminde Bursa'daki **Ulu Camii**'nde imamlık da yapmıştır. Yıldırım Bayezid'in Divan-ı Hümayun imamlığı görevinde bulunan Süleyman Çelebi, Emir Sultan'ın tavsiyesi ile Ulu Cami yapıldıktan sonra 1400 yılında, elli yaşlarında iken buraya imam tayin edilmiştir.
- Edebiyatımızda en tanınmış **mevlid** yazarıdır. Peygamberimizin doğumunu, yaşamını ve ölümünü anlattığı **Vesilet'ün-Necat** (kurtuluş yolu) adlı mevlidi ile tanınır.
- Eser Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden daha üstün olduğunu kanıtlamak amacıyla yazılmış 800 beyitlik bir mesnevidir. Eserin münacaat, viladet, risalet, miraç, rihlet ve dua olmak üzere 6 bölümü vardır.
- Eser edebiyatımızda **ilk mevlid** örneğidir. Türk edebiyatında yüz otuz civarında mevlit yazılmış, ama bunların hiçbirisi bu eser kadar etkili olmamış.

Hap Bilgi

- Süleyman Çelebi, eserini yazarken Âşık Paşa'nın Garib-name'sinden, Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-Nebi'sinden ve Ahmedî'nin Mevlid'inden yararlanmıştı.

ŞEYHİ (15.yüzyıl)

- Asıl adı **Yusuf Sinaneddin** olan Şeyhi, 15. yüzyıl Divan şairlerinden olup Klasik Türk edebiyatının da kurucularındandır.
- Doğum yeri **Germiyan** (Kütahya)'dır. Tabip olmasından dolayı **Hekim Sinan** adıyla şöhret kazanan Şeyhî, ilköğrenimine dönemin önemli kültür merkezlerinden biri olan Kütahya'da başlamış ve bu arada şair Ahmedî'den ders almıştır.
- İran**'da tıp ve tasavvuf eğitimi almıştır; göz hastalıklarındaki ustalığı ile ün kazanmış; İran dönüşü Ankara'da **Hacı Bayram-ı Veli**'ye intisap ederek Şeyhî mahlasını alan şairin, Germiyanlı Yakup Bey'in özel tabibi olduğu ve daha sonra Çelebi Mehmet ve II. Murat'ın hizmetinde bulunduğu bilinmektedir. Çelebi Sultan Mehmet'i tedavi etmesine karşılık kendisine **Tokuzlu Köyü** tımar olarak verilmiştir.
- Tokuzlu köyüne giderken yolda tımarın eski sahipleri tarafından dövülmüş ve uğradığı felaketi **Har-name** adlı eserinde anlatmıştır.
- Şeyhi, divan edebiyatının kurallarını derli toplu biçiminde ilk defa uygulayan şairdir. Kendisinden **şeyhü's-şu'arâ**, **serdar-ı şu'arâ** ve **hüsrev-i şu'a-râ** şeklinde söz edilmiştir.
- Şeyhi, 15. yüzyılın Ahmet Paşa ve Necati gibi şairlerinden başka, Baki'den Fuzulî'ye kadar büyük şairler başta olmak üzere sonra gelen çok sayıda şair üzerinde etkili olmuştur.

- İran edebiyatından etkilenmiştir, 15.yüzyıl Türkçesini şiirlerinde ustaca kullanmıştır. Ahmet Paşa'dan Fuzulî'ye kadar birçok şairi etkilemiştir.
- Şeyhi, tasavvufa ilgilenmiş ve gazellerinde tasavvufi unsurlara yer vermiş olsa da mutasavvıf bir şair değildir. Tasavvuf eğitimi almıştır ancak tasavvufa pek fazla ilgilenmemiş, genel olarak din dışı konularda şiirler yazmıştır.
- 15.yüzyılın en başarılı mesnevi şairi olan Şeyhi'nin **Divan**ından başka **Hüsrev-i Şirin** adlı aşk konulu bir mesnevisi daha vardır.
- Şeyhi'nin edebi eserlerin dışında tıpla ilgili yazdığı **Kenzül-Menafi**, **Hab-name**, **Ney-name** diğer önemli eserleri arasındadır.

ESERLERİ

- Divan:** Şeyhi Divanı'nın başında tevhit, naat ve kasideler bulunur. Şair kasidelere göre en çok II. Murat'a övgü şiiri yazmıştır. Divan'daki kerem kasidesi ile diğer kasidelerden ve terciibent nazım şekliyle yazılan methiyelerden şairin Germiyanlı Yakup Bey'den ilgi gördüğü anlaşıyor.
- Hüsrev ü Şirin**
 - Genceli Nizami'nin aynı adlı eserinin tercümesi olan bu mesnevi, 1421- 1439 yılları arasında II. Murat adına yazılmıştır.
 - Şeyhi, Hüsrev ile Şirin'in aşkını konu alan mesneviyi Nizami gibi uzatmamış, hikâyenin sonundaki olayları en trajik yerinde kesmiştir.
 - Şeyhi, Nizami'nin eserine bağlı kalmakla birlikte yaptığı ekleme ve çıkarmalarla eserine telif özelliği kazandırmıştır.
 - 15. yüzyılda yazılan ilk Anadolu'da yazılan ikinci eser olan bu mesnevi, Türkçe yazılan **Hüsrev ü Şirin** mesnevilerinin en güzeli olarak kabul edilir.
 - 6944 beyitten meydana gelen ve mefâ'îlün, mefâ'îlün, fe'ûlün vezniyle yazılmıştır.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Har-name

- **128** beyitlik bir mesnevidir. Divan şiirinin en kısa mesnevisidir. Divan edebiyatının **ilk hiciv** örneğidir. Türk edebiyatında ise **ilk fabl** örneğidir.
- Eserde olmayacak hayaller peşinde koşarken elindeki de kaybeden ve boynuz umarken kulaktan da olan bir eşiğin başından geçen olaylar ele alınmıştır.
- Şeyhi, Çelebi Mehmet Paşa'yı tedavi ettiği için kendisine **Tokuzlu Köyü** verilmiş; ama köye giderken köyün eski sahipleri tarafından dövülmüştür. Başından geçen olayları anlatmak için hükümdara **Har-name**'yi yazmıştır.
- Har- name'nin bir özelliği de sade Türkçe ile söylenmiş olmasıdır. Bazı beyitleri ise tamamen Türkçe olarak yazılmıştır.
- Kaynaklarda Har-name'nin yazılış sebebi iki farklı şekilde verilmiştir. Birincisine göre; Şeyhi, Çelebi Mehmet'in gözünü tedavi ettiği için padişah kendisine ihsanlarda bulunur ve Dokuzlar köyünü tımar olarak verir. Ancak köyün eski sahipleri Şeyh'i köye sokmazlar ve onu dövüp elindeki bütün malını da alırlar. Şeyhi de bu olay üzerine Har-name'yi yazarak Çelebi Mehmet'e sunar.
- İkinci bilgiye göre; Şeyh'i beğenen II. Murat, onu vezir yapmak ister. Padişahın çevresinde bulunan ve Şeyh'i çekemeyen kişiler onun, Nizami'nin Penc-genc'i gibi bir hamse yazdıktan sonra bu makama getirilmesinin daha uygun olacağını söylerler. Şeyhî bunun üzerine; Nizami'nin Hüsrev ü Şirin'ini çevirmeye başlar. Önce 1000 beyti çevirip padişaha sunar. Padişah eseri çok beğenir ve Şeyh'i çeşitli hediyeler verir.
- Aldığı hediyelerle memleketine giderken yolda hırsızlar tarafından soyulan Şeyhî, bunun üzerine yaşadıklarına uygun olarak Har-name'yi yazıp padişaha gönderir. Şair, Har-name' de anlat tıklarını kendi başından geçen olaya bağlayarak padişahın adaleтини ve yardımını bekler.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında en ünlü **Hüsrev ü Şirin** mesnevisi **Şeyhi** tarafından kaleme alınmıştır.
- Divan edebiyatının **ilk hiciv** örneği ve **ilk fabl** örneği **Şeyhi**'nin **Har-name** adlı mesnevisidir.
- Divan edebiyatında **şeyhü's-şu'arâ**, **serdar-ı şu'arâ** ve **hüsrev-i şu'arâ** şeklinde söz edilen şair, 15.yüzyılda yaşamış olan Şeyhi'dir.

HAMDULLAH HAMDİ (15.yüzyıl)

- **Akşemseddin**'in oğlu olan Hamdullah Hamdi'nin 15. yüzyıl mesnevi şairleri içinde ayrı bir yeri vardır. İyi bir öğrenim görmüş olan şair, bir süre Bursa'da Çelebi Mehmet medresesinde müderrislik yaptıktan sonra Göynük kasabasına çekilmiş, eser yazarak kanaatkârane yaşamış ve orada ölmüştür.
- 15. yüzyılın Şeyhî'den sonraki en ünlü mesnevisi lerindendir. Akşemseddin'in küçük oğludur.
- Hamdi'nin şiirlerinde tasavvufun etkisi görülmekle birlikte mutasavvıf bir şair değildir. Hamdi'nin Divan'ı ve hamsesi vardır. Anadolu sahasında yazılan ilk hamse ona aittir.

Hap Bilgi

Hamdullah Hamdi'nin hamsesi

- Yusuf u Züleyha
- Leyla vü Mecnun
- Kıyafet-name
- Mevlid (Ahmediyye)
- Tuhfetül Uşşak

Bilgi Küpü

- Türk edebiyatımızda **ilk kıyafetname örneği**, Hamdullah Hamdi'ye aittir.
- Een ünlü kıyafetname örneği ise 18. yüzyıl tekke şairlerinden **Erzurumlu İbrahim Hakkı**'ya aittir.

AHMET-İ DÂİ (15.yüzyıl)

- 1330'lu yıllarda Germiyan'da doğmuştur. Babasının adı İbrahim'dir. Germiyanlılar veya Aydınolular muhitinde iken Osmanlılara intisap etmiştir.
- Kütahya'da kadılık yaptığı ve önce Emir Süleyman'ın sonra da Mehmet Çelebi'nin himayesine girdiği bilinir. II. Murat'ın şehzadelğinde hocalığını yapmıştır. Muhtemelen II. Murat tahta çıktıktan bir süre sonra da Ahmet-i Dai vefat etmiştir.
- Manzum ve mensur pek çok eseri vardır. Bunlardan bazıları telif, bazıları tercümedir. Dili kullanma becerisi birçok çağdaşına göre oldukça üstündür.

ESERLERİ**Türkçe Divân**

Divan'ın Kahire'deki nüshasında 1885 beyit, Burdur'daki nüshasında ise 1535 beyit vardır. Değişik mecmualarda başka şiirleri de bulunmaktadır.

Çeng-name

1446 beyitlik eser mesnevi türünde yazılmıştır. Bir Türk çalgısı olan cengin mahiyeti yer yer dini, ahlaki ve tasavvufi motiflerle işlenir. Bu eser, Dai'nin en özgün ve en güçlü eseri kabul edilmektedir.

Vasiyyet-i Nûşirevân

Mesnevi türünde yazılmış 115 beyitlik bir eserdir. Bir öğüt kitabı niteliğindedir.

Câmasb-name Tercümesi

73 beyitlik küçük bir mesnevi olan bu eser, Hoca Nasir-i Tusi'nin aynı adlı eserinden Türkçeye çevrilmiştir. Yıldızname, falname türünden bir eserdir.

Farsça Divân

1413 yılında Hayrettin Hacı Halil Bey'e kendi el yazısı ile sunduğu, Farsça şiirlerinin toplandığı divandır.

Ukûdü'l-Cevâhir

Farsça manzum bir lügat olan ve aruzun esas bahirlerini gösteren bu eser 51 kıta ve 650 beyitten meydana gelmiştir. II. Murat'ın şehzadeligi döneminde kendisine sunmuştur.

Tefsîr-i Ebû'l-Leyses-Semerkindi

- Emir Sultan adına yazılan bu tercüme, Anadolu sahasının bilinen ilk Kuran tercümesidir.
- Eseri birebir tercüme etmemiş, başka kaynaklardan da yararlanarak adeta yeni bir tefsir haline getirmiştir. Esere eklediği 235 beyitlik manzum giriş kısmı ise tamamıyla kendi telifidir.

Tezkiretü'l - Evliya

II. Murat adına, Feridüddin-i Attar'ın aynı adlı eserinden yaptığı tercümedir. Bu da Anadolu sahasının bilinen ilk Tezkiretü'l- Evliya'sıdır.

Tercüme-i Eşkâl-i Nâsir-i Tûsî

Farsçadan tercüme bir eser olup yıldızlardan bahseder.

Ta'bir - name Tercümesi

Germiyanolu II. Yakup Bey'in işaretleri ile Farsçadan çevirdiği bir eserdir. Rüya yorumlarından bahseder.

Teressül

Edebiyatımızda "usul-i inşa" ve mektuplaşma türünün ilk örneklerindendir. Özel ve resmi yazışma ve haberleşme kurallarını göstermek için kaleme almıştır.

Miftâhü'l - cenne

Lulu Paşa adında bir zatın isteği üzerine Arapçadan Türkçeye çevirdiği bir eserdir. Ancak, Ahmet-i Dai'nin elinde bu tercüme de telif özelliği kazanmıştır. Cennet'e girmek için yapılması gerekenleri anlatır.

Tıbb-ı Nebevî Tercümesi

Umur Bey'in emriyle Türkçeye çevrilmiş bir eserdir. Hz. Muhammed'in hadislerin dayandırılarak iki bölüm halinde hazırlanmış bir koruyucu hekimlik kitabıdır.

Vesîletü'l-mülûk li-ehli's-sülûk

Ayetü'l-kürsi'nin Türkçeye tercümesi bir eserdir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

CEMALİ (15.yüzyıl)

- 15.yüzyılın ünlü şairi **Şeyhi**'nin yeğenidir. II. Murat ve Fatih dönemlerinde yaşamıştır. Fetihten sonra İstanbul'a gelen şair, yazdığı kaside ve kıtalarında İstanbul'un fethini anlatmış ve Fatih Sultan Mehmet'i övmüştür.
- Kasidelerinin yanında gazel ve kıtalarında da övgüye yer veren Cemali, sevgili ve aşk konulu gazeller de yazmıştır.
- Türk edebiyatında, Ahmet Paşa, Cem Sultan ve Karamanlı Aynî ile birlikte manzum (ebcedle) tarih düşürmeyi başlatan şairlerden biridir.
- Şair, **Hümâ vü Hümâyûn** (Gülşen-i Uşşâk)'u II. Murad için yazmıştır. Eserde yer alan Hüma erkek, Hümâyûn da kadın kahraman olup şair, bu iki kahraman arasındaki aşkı işlemiştir.
- Miftâhu'l-Ferec**, dinî konuda yazılmış bir eser olup 1456 yılında Fatih'e sunulmuştur. Ayrıca eserde Fatih için yazılmış kasideler de bulunmaktadır.
- Risâle-i Acîbe** ise, şairin Miftâhü'l-Ferec mukaddimesinde 'acayip' diye zikrettiği ve Fatih'e sunduğu bir eserdir.
- Cemâlî, Arnavutluk seferi için Der-beyân-ı Meşakkat-ı Sefer ü Zarûret ü Mülâzemet adını taşıyan ve Arnavutluk seferini anlatan 73 beyitlik bir mesnevi yazmıştır.
- Yûsuf u Züleyhâ** mesnevi ise Cemali'nin bir başka mesnevisidir.

KARAMANLI NİZAMİ (15.yüzyıl)

- Fatih Sultan Mehmet devrinde yaşayan bir şair olup Karaman Beyliği sınırları içinde yer alan Konya'da 1435–1440 yılları arasında doğmuştur.
- Ahmet Paşa'nın şiirlerine nazireler yazmış onun gözünden düşmesi üzerine Fatih'e tavsiye edilen şair İstanbul'a gelirken yolda ölmüştür. Divan'ı vardır.

SARICA KEMAL (15.yüzyıl)

- Fatih devri şairlerindendir. Fatih'in sadrazamı Mahmut Paşa'nın kölelerine okutmakla görevlidir.
- 15 yüzyıl Türk şiirinin sade yazan atasözü ve deyimler kullanarak Türkçeye önem veren bir şairdir
- Sehî, onun gazel tarzında başta gelen şairlerden olduğunu, şiirlerinde atasözlerini iyi kullandığını belirterek övmüştür.

MELİHİ (15.yüzyıl)

- Fatih döneminin şairidir. **Gönül** redifli ünlü şiirine Fatih dâhil birçok şair nazire yazmıştır.
- Melihi, şiirde **Ahmet Paşa**'nın hocasıdır. Onun tarafından Fatih Sultan Mehmet'e tanıtılmıştır. Fatih Melihi'ye yakınlık göstermiş, onun sohbetlerinden büyük zevk almıştır.
- Kaynaklar vaktini meyhanede geçirdiğini ve fatih içkiye tövbe ettirdiği halde tövbesini bozduğu yazardır. Melihi, öğrenim için İran'a gitmiş, **Molla Câmî** ile sınıf arkadaşı olmuştur.

MESİHİ (15.yüzyıl)

- II. Beyazıd dönemi şairlerinden olup Necati ile Baki arasındaki gözde isimlerindendir.
- Divan'ı, **Şehrengizi** ve **Gül-i Sad Berg** adlı üç eseri vardır. Şehrengiz adlı eserinde Edirne şehri ile 47 genç övülmüştür.
- Mesihî'nin **Edirne şehrengizi**, şehrengiz türünün ilk örneği olması açısından önemlidir.
- Gül-i Sad Berg** adlı eseri ise 100 mektuptan meydana gelir

ÜMMİ KEMAL (15.yüzyıl)

- Divanı vardır. Gazel ve kaside dışında dini içerikli münacat ve naatlar yazmıştır.
- 200 beyit kadar **Kırk Armağan** adıyla anılan mesnevi tasavvufi, sembolik bir eserdir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

HÜMAMİ (15.yüzyıl)

- II. Murat dönemi şairlerindendir. Divan'ı vardır.
- Manzum otuz mektuptan oluşan **Sî-name** veya **İşk-name** adlı mesnevisi bulunur.
- Konusu aşk olan Sîname'nin didaktik ve tasavvufi bir özelliği bulunmaktadır.

NİŞÂNÎ (Karamanlı Mehmet Paşa)

- Fatih döneminin vezir şairidir. Şiirlerinde Nişânî mahlasını kullanmıştır.
- Önce Mahmut Paşa medresesinde hocalık yapan ve Arapça bilgisiyle Fatih'in takdirini kazanan Karamanî Mehmet Paşa, sonra Fatih kanunnamelerinin tertip ve tanziminde görev almıştır.
- Fatih'in Uzun Hasan'a gönderdiği meşhur mektup da onun tarafından yazılmıştır. Fatih'in ölümü üzerine, Mehmet Paşa da yeniçeriler tarafından öldürülmüş.

REVANİ (15.yüzyıl)

- Divan'ı ve **İşaret-name** adlı eserleri vardır.

AŞKÎ (15.yüzyıl)

- Fatih'in yakın çevresinde bulunan ve ona otuza yakın kaside yazan bir başka şair de Aşkî'dir.
- Fatih'e yakın olmakla bir üstünlük sağlayan şairin gazel ve kasidelerinden başka Nizâmî'den yaptığı **Heft Peyker** çevirisi vardır.

AHMEDİ RIDVAN (15.yüzyıl)

- Hamse sahibidir. Hamsesinde yer alan mesneviler:
 - Hüsrev-i Şirin
 - Leyla ile Mecnun
 - Mahzenü'l-Esrar
 - Seba-yı Seyyare
 - İskender- name

SEYH ELVAN-I ŞİRAZİ (15.yüzyıl)

- Devrin mutasavvıf şairlerindendir. **Gülşen-i Raz** adlı çeviri eseri vardır. Tasavvufi bir eser olup on beş soru ve on beş cevaptan oluşan on beş bölümlük bir eserdir.

KARAMANLI AYNÎ (15.yüzyıl)

- Şehzade Cem'den ilgi gören ve ona hocalık yapan şair, ondan ayrılmamış; Cem, Karaman'a gönderilince o da yanında gitmiştir.
- Aynî'nin bilinen tek eseri, Divan'ıdır. Ancak bu Divan'da gazellerden sonra yer alan muammalar ile kaside ve musammatlar önemlidir. Şair, 6 Arapça, 103 Farsça, 27 Türkçe olmak üzere 136 muamma yazmıştır.
- 41 muamma yazan Cem Sultan ile 136 muamması bulunan Aynî, Doğu Türkçesi ile muamma yazan şairlerin dışında, Anadolu'da ortaya çıkan Türk edebiyatı içinde bu türde ilk defa şiir yazan şairlerdendir.

BEHİŞTÎ (15.yüzyıl)

- Aşk konulu mesnevileriyle tanınan Behiştî, II. Beyazıt dönemi şairlerindendir. Hamse sahibidir.
- Hamsesinde yer alan mesneviler şunlardır:
 - Leyla vü Mecnun
 - Yusuf u Zeliha
 - Süheyl ü Nevbahar
 - Hüsn ü Nigar
 - Vamık u Azra

TACİZADE CAFER ÇELEBİ (15.yüzyıl)

- **Heves - name** ünlü mesnevisidir. Eserlerinde Fatih dönemini ve İstanbul'unu anlatır. Yine bu eserinde de Eyüp Sultan'ın İstanbul'a gelişi, İstanbul'un fethi, Eyüp Sultan'ın mezarının Akşemsettin tarafından bulunuşu üzerinde durur.
- II. Beyazıt'a sunulan eser, 3810 beyitten oluşmaktadır. Eser üç bölümden meydana gelir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ABDÜLVÂSÎ ÇELEBİ (15.yüzyıl)

- 14. yüzyılın ortalarında doğan ve 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Amaysa ve Bursa'da yaşayan şairlerden biri de Abdülvâsî Çelebi'dir.
- Halil - name ve Miraç - name adlı eserleri bulunur.
- Halil-name**, Türk edebiyatında İbrahim peygamberin hayatının anlatıldığı bilinen tek eserdir. 3693 beyitten meydana gelen bu mesnevi, Dâsitân-ı İbrahim Nebî adıyla da bilinir. Eserde, İbrahim peygamberin hayat hikâyesi, buna bağlı olarak kurban olayı ve İsmail peygamber anlatılmıştır.
- Mi'râç-name** Halil-name'nin sonunda yer alan 548 beyitlik bir kısımdır. Peygamber'in miracını geniş bir şekilde anlatmaya çalıştığı ayrı bir eser gibi görünen mesnevisidir.

YAZICIOĞLU MEHMED (15.yüzyıl)

- Türk edebiyatının en büyük eserlerinden biri olan **Muhammediyye**'yi yazmıştır.
- 9000'den fazla beyitten oluşan Muhammediyye, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olmakla birlikte içerisinde kaside, müstezad, terkiibent ve terciibent şekliyle yazılmış şiirler de vardır.
- Muhammediyye'de âlemin yaratılışı, cennet, cehennem, melekler, peygamberler, Hz. Muhammed'in doğumu, hayatı, savaşları, mucizeleri, ölümü, yakınları, kıyamet günü, âhiret hayatı gibi konular anlatılır.

HATİBOĞLU (15.yüzyıl)

- 15. yüzyılın mesnevicilerindendir. Yazarın Lefaifname, Bahrül Hakayık ve Ferahname adlı mesnevileri bulunur.
- Yazmış olduğu bu mesneviler ise didaktik, dini ve ahlaki özellikler taşır.
- 1465 beyitten oluşan **Bahrü'l-Hakâyık** adlı eseri Hacı Bektaşî Veli'nin Arapça mensur **Makalât**'ının manzum bir çevirisidir.

15.YÜZYIL ÇAĞATAY EDEBİYATI

Ali Şir Nevai, Hüseyin Baykara, Lütî, Gedayi, Atayi, Yusuf Emiri, Mirza Haydar, Yakini, Sekaki

LÜTFİ (15.yüzyıl)

- Çağatay edebiyatının gelişmesinde önemli katkıları olan Lütî, klasik öncesi dönemin en önemli şairidir. Doğum yeri ve yılı bilinmeyen Lütî hakkındaki ilk bilgileri Devletşah tezkiresi ile Ali Şir Nevâyî'nin eserlerinden öğrenmekteyiz.
- Nevâyî'nin Nesâyimü'l-mahabbe ve Mecâlisü'n-nefâis adlı eserlerinde verdiği bilgilere göre Lütî, zamanının söz ustasıydı, Farsça ve Türkçede benzeri yoktu ama Türkçe şiirdeki şöhreti daha çoktu.
- 15. yüzyılın ilk yarısında Çağatayca şiirleriyle şöhret kazanan Lütî, Çağatay edebiyatının gelişmesinde çok önemli rol oynayarak hem çağdaşlarına hem de kendisinden sonra Çağatay edebiyatını zirveye ulaştıracak olan Ali Şir Nevâyî'ye etkide bulunmuş önemli bir şairdir.
- Lütî, eserlerinde Türkçeyi ustalıkla kullanarak gazel, kaside ve **tuyuğ** gibi nazım şekillerinde oldukça başarılı olmuştur.
- Lütî'nin günümüze kadar ulaşan eserleri **Divan**'ı ve **Gül ü Nevruz** adlı mesnevisidir.

SEKKÂKİ (15.yüzyıl)

- Çağatay edebî dilinin ilk temsilcilerinden olan Sekkâkî'nin doğum yeri ve yılı bilinmemektedir.
- Şiirlerini Semerkant'ta 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yazmıştır.
- Timurlu hükümdarlarından Halil Sultan ile Uluğ Bey'in saray şairi olarak Semerkant'ta yaşamış ve bu hükümdarlara kasideler yazmıştır.
- Sekkâkî'nin günümüze ulaşan tek eseri **Divan**'ıdır. Çağatay edebiyatının ilk şairi olarak bilinir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

HAYDAR TİLBE (15.yüzyıl)

- Klasik Öncesi Çağatayca'nın önemli şairlerinden biri olan Haydar Tilbe 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve **Türkîgûy** (Türkçe söyleyen) lakabıyla tanınmıştır.
- Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Ali Şir Nevâî, Muhâkemetü'l-Lügatayn adlı eserinde onun Harezmi olduğunu yazmaktadır.
- Haydar Tilbe'nin günümüze kadar ulaşan tek eseri, Genceli Nizami'nin aynı adlı mesnevisine nazire olarak yazdığı **Mahzenü'l-esrâr** adlı mesnevidir.

YUSUF EMİRİ (15.yüzyıl)

- Yusuf Emîrî, 14. yüzyılın ikinci yarısı ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Klasik Öncesi Çağatayca'nın önemli bir şair ve yazarıdır.
- Şiirlerinde Emîr ve Emîrî **mahlas**larını kullanmıştır. Yusuf Emîrî'nin günümüze kadar ulaşan üç önemli eseri vardır.
- Bunlar **Divan**, **Dehnâme** ve **Beng ü Çağır** adlı eserlerdir. Emîrî'nin Divan'ında Türkçe şiirlerin yanında Farsça şiirler de bulunmaktadır.

SEYDÎ AHMET MİRZÂ (15.yüzyıl)

- 15.yüzyıl şairlerinden Seydî Ahmet Mirzâ, Timur'un torunlarından Mîrânşah'ın oğludur.
- Hayli meşhur şiirleri var. Mesnevi ve gazellerden oluşan Türkçe ve Farsça divanı vardır.
- Ayrıca mesnevi tarzında **Letâfet - name**'si vardır

YAKİNİ (15.yüzyıl)

- 15. yüzyılda Klasik Öncesi Çağatayca'daki nesir türünün gelişmesine katkıda bulunan şahsiyetlerden biri de Herat'lı Yakînî'dir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.
- Nevâyî'nin Mecâlisü'n nefâis adlı tezkiresinde verilen bilgilere göre Yakini, Türk emirlerinden olup Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.

GEDÂYÎ (15.yüzyıl)

- 15. yüzyılın önde gelen Çağatay şairlerindendir. Şiirlerinde Gedâyî mahlasını kullanan şairin asıl adı bilinmemektedir.
- Elimizde yalnızca **Divan**'ı bulunan şairin şiirlerinden onun usta bir şair olduğu, aruz veznini çok iyi kullandığı anlaşıyor. Dili oldukça sadedir ve bazen Oğuz Türkçesi özellikleri taşımaktadır.
- Şiirlerinde genellikle aşk, sevgilinin güzelliği ve sevgilinin zulmü gibi konuları işlemiş, bazen de tasavvufu ilgili duygu ve düşüncelere de yer vermiştir.

ATÂYÎ (15.yüzyıl)

- 15. yüzyılın önemli şairlerinden biri de Atâyî'dir. Bu şairin hayatı hakkında elimizde bilgi yoktur.
- Atâyî'nin günümüze kadar ulaşan tek eseri ise **Divan**'ıdır. Divan, gazellerden ibaret olup gazellerin toplam sayısı 260'tır.

AHMEDÎ (15.yüzyıl)

- Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız şairlerden biridir.
- Çeşitli telli sazlar arasında geçen bir atışmayı konu edinen, hacim bakımından küçük, edebi değeri büyük olan bir mesnevisi vardır.
- Ahmedî yazmış olduğu eserine herhangi bir ad vermemiştir. Ancak içeriğine bakarak **Telli Sazlar Münazarası** adı verilebilir. Eser, nesir şeklindeki bir başlangıç kısmından sonra başlayan 130 beyitlik bir mesnevidir.
- Konusu; tambur, ud, çeng, kopuz, yatuğan, rebap, gıçek ve kingire'den oluşan sekiz telli sazın bir meyhanede birbiriyle atışmalarıdır.
- Sembolik bir eser olan mesnevi dönemin musiki kültürü hakkında bilgi vermektedir.

15.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ALİ ŞİR NEVAİ (15.yüzyıl)

- 15.yüzyıl **Çağatay** edebiyatının en büyük şairidir. Şairliğinin yanında büyük bir devlet adamı ve bilginidir. Ali Şir Nevayi, 1441'de Herat'ta doğmuştur. Uygur Türklerindendir.
- Ali Şir Nevayi, küçük yaşından beri Mirza Baykara'nın torunu **Hüseyin Baykara** ile birlikte büyümüş ve öğrenim görmüştür.
- Herat'ta Hüseyin Baykara'nın yanında 32 yıl kalan sanatçı, siyasi ve sosyal alanda hizmetler vermiştir.
- Ali Şir Nevayi döneminde Herat önemli bir kültür ve sanat merkeziydi. Nevayi'nin çocukluk arkadaşı olan Hüseyin Baykara'nın hükümdar olması, kendisi de şair olan Baykara'nın şair ve sanatçıları koruyup kollaması dolayısıyla o dönemde **Herat**'ta pek çok sanatçı yetişmiştir.
- Ali Şir Nevayi, Fars edebiyatının zirve şahsiyetlerinden olan **Abdurrahman Cami** ile bu kültür ortamında bir arada bulunmuş ve ondan etkilenmiştir.
- Farsçayı bu dil ile divan yazabilecek düzeyde çok iyi bilen Nevayi, çeviri türündeki ya da Fars edebiyatını örnek aldığı eserlerde bile taklitçilik yapmamış, bu tür eserlere de kendisinden bir şeyler katmıştır.

- Türkçenin güzelliklerini anlatarak Farsçadan daha zengin bir dil olduğunu söyleyen ilk dilcimizdir.
- Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu ispatlamak için **Muhakemet'ül-Lügateyn** adlı sözlüğü yazmıştır.
- Edebiyatımızda **ilk hamse şairidir**. Hamse bir şairin beş mesnevisinden oluşan eserine verilen isimdir. Hamsesi içinde Hayret'ül Ebrar, Seba-i Seyyare, Leyla ve Mecnun, Ferhat ü Şirin, Seddi İskenderi bulunmaktadır.
- Edebiyat tarihimizin ilk şairler tezkiresi sayılan **Mecalis'ün-Nefais** de yine ona aittir.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında **ilk hamse şairi**, Ali Şir Nevai'dir. Anadolu sahasında ilk hamse yazarı ise **Hamdullah Hamdi**'dir.
- Türk edebiyatında ilk şairler tezkiresi Ali Şir Nevai'nin **Mecalis'ün-nefais** adlı eseridir. Anadolu sahasının ilk tezkiresi Sehi Bey'in **Heşti Behişt** adlı eseridir.

Bilgi Küpü

- Ali Şir Nevayi, Muhakemet'ül-Lügateyn adlı eserinde şu dilleri karşılaştırmıştır:
 - Türkçe
 - Farsça
 - Arapça
 - Hintçe

NEVAYİ'NİN ESERLERİ

I. Divanlar (Hazâinü'l-me'ânî)

1. Garaibu's-sıgar
2. Nevadiru's-şebab
3. Bedayiu'l-vasat
4. Fevayidu'l-kiber
5. Farsca Divanı

II. Hamse

1. Hayretü'l-ebrar
2. Ferhat u Şirin
3. Leyli vü Mecnun
4. Seb'a-i seyyare
5. Sedd-i İskenderi

III. Tezkireler

1. Mecalisu'n-nefais
2. Nesaimu'l-mahabbe min şemayimi'l-futuvve

IV. Dil ve edebiyat eserleri

1. Risale-i muamma
2. Mizanu'l-evzan
3. Muhakemetu'l-lugateyn

V. Dinî – ahlâkî eserler

1. Munacat
2. Cihil Hadis
3. Nazmu'l-cevahir
4. Lisanu't-tayr
5. Siracu'l-muslimin
6. Mahbubu'l-kulub

VI. Tarihle ilgili eserler

1. Tarih-i enbiya ve hukema
2. Tarih-i muluk-i Acem
3. Zubdetu't-tevarih

VII. Biyografik eserler

1. Halat-ı Seyyid Hasan Erdeşir
2. Hamsetu'l-mutehayyirin
3. Halat-ı Pehlevan Muhammed

VIII. Belgeler

1. Vakfiyye
2. Münşea

Muhakemetül-Lugateyn

Türkçe ile Farsça karşılaştırmış, Türkçenin üstünlüğünü ortaya koymuştur. Eserde Arapça, Farsça, Hintçe ve Çağataycayı kıyaslamıştır.

Risale-i Muamma

Dil ve edebiyat alanında bir eserdir. Muammalarına yer vermiştir.

Hamse: Hayretül-Ebrar Ferhad ü Şirin, Leyla ve Mecnun, Seba-i Seyyare, Sedd-i İskenderi'dir.

Hayret'ül Ebrar

İslam ahlakı, tasavvuf, iman, adalet, kerem, edep, vefa, aşk, doğruluk, ilim, kelam, cömertlik vb konular üzerine yazılmış manzum makale ve hikâyelerden oluşan bir mesnevidir. 4000 beyittir.

Seb'a-i Seyyare

Eserde Sasaniyen hükümdarı Behram Guur'un hikâyesi anlatılmıştır. Çocukken babası tarafından Medayin'den uzaklaştırılan ve babasının ölümünden sonra çıkan saltanat kavgaları arasında bir orduyla Medayin'e gelerek hükümdar olan Behram'ın savaşları, aşkları, av maceraları işlenmiştir.

Sedd-i İskenderi

Makedonyalı Büyük İskender'in hayatını, fetihlerini, kahramanlıklarını ve adaletini ele alır.

Lisanü't - Tayr

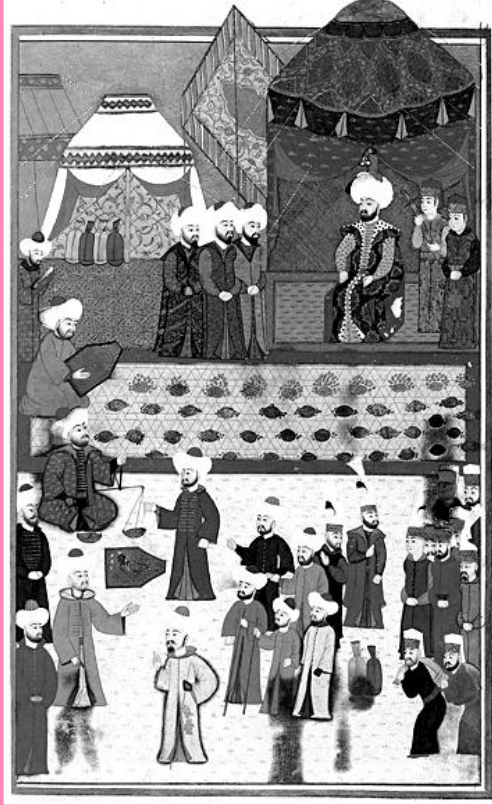
İran şairi Attar'ın Mantiku't-Tayr adlı eserine nazire olarak yazılmış 3500 beyitlik bir tasavvufi eserdir. Hamsesi dışında kalan bir mesnevidir.

Nesâimü'l Mahabba

Sanatçının Orta Asya Türk sofileri hakkında bilgiler verip menkıbeler anlattığı tezkiret'ül evliyasıdır. Bu eserinde Yükneki Edip Ahmet'ten de bahseder.

Mahbûbu'l - Kulûb

Sosyal konulara değindiği, ahlaki bir eserdir. Ali Şi'r Nevayî'nin hayatına dair bilgileri de bulunur.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

9. ÜNİTE

16.YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATI

- ◉ Zati
- ◉ Hayali Bey
- ◉ Baki
- ◉ Bağdatlı Ruhi
- ◉ Lamii Çelebi
- ◉ Şah İsmail (Hatayi)
- ◉ Fuzuli
- ◉ Taşlıcalı Yahya
- ◉ Muhabbi
- ◉ Figani
- ◉ Güvahi
- ◉ Muhabbi
- ◉ Hubbi Hatun
- ◉ Hakani Bey
- ◉ Babürşah

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 16.yüzyılda Türk edebiyatı yalnız Anadolu sahasında değil, Azerî ve Çağatay Türkçelerinde de zirve isimler yetiştirmiştir. Bu dönem Türkçenin en güzel eserlerinin verildiği yüzyıllardan biridir.
- Siyasal karışıklıklara ve çatışmalara karşın İstanbul ile diğer sanat ve kültür merkezleri olan **Tebriiz** ve **Herat** arasında sürekli bir etkileşim göze çarpar.
- Anadolu sahasında Bakî başta olmak üzere Zati, Nevî, Hayalî, Emrî, Lamiî, Ruhî ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi şairler sayesinde divan edebiyatı klasik bir görünüm kazanır.
- Şairlerin hayal dünyasındaki incelik ve derinleşmeyle birlikte şiir dilinde de farklılaşmalar, başlar. Eski Anadolu Türkçesi yerini **Osmanlı Türkçesi**ne bırakır.
- Türkçe kelimeler yerine Arapça ve Farsçadan deyimler, kelimeler ve uzun tamlamalar tercih edilmeye başlanır. Bu dönemde sanatçılar önceki yüzyıllara göre aruzu kullanmakta ustalaşır; Divan şiiri, bu yüzyıldan itibaren giderek simgeci, kavramsal bir şiir özelliği kazanır.
- Bu dönemde özelde şiir, genelde ise sanat himayecilikliği yapan Osmanlı sultanları sadece sanat ve sanatçıyı desteklemekle kalmamış, kendileri de bir divan oluşturacak kadar şiir söylemişlerdir.
- Bu dönemin hükümdar şairleri **II. Bayezit (Adli)**, **Yavuz Selim (Selimi)**, **Kanuni (Muhibbi)**, **II. Selim (Selimî)**, **III. Murat (Muradi)**. **Şehzadelerden Cem, Korkut (Harimî), Mustafa (Muhlisî), Bayezit (Şahi)** bulunur.
- Bu yüzyılın en önemli şairleri arasında Baki, Zati, Hayali Bey, Fuzuli, Bağdatlı Ruhi bulunur.

16.yy. Anadolu Sahası Türk Edebiyatı

Zati, Hayali Bey, Baki, Bağdatlı Rûhî, Lamii Çelebi, Latîfî, Âşık Çelebi, Beyani, Hasan Çelebi, Kemal Paşazade, Figani, Güvahi, Muhibbi, Hubbi Hatun, Agehi, Fevri, Celili, Muidi, Basiri, Cinani, Hakani Bey, Huzuri, Taşlıcalı Yahya, Edirneli Nazmi, Şahidi, Azmi, Gelibolulu Ali, Ahi, Hatifi, Larendeli Hamdi, Riyazî, Fazli, Gubari, Hoca Sadeddin Efendi, Sehi Bey, Şeydi Ali Reis, Piri Reis

16.Yüzyıl Çağatay Sahası Türk Edebiyatı

Şeyban Han, Ubeydullah Han, Babürşah, Bayram Han, Kamran Mirza

16.Yüzyıl Azeri Sahası Türk Edebiyatı

Şah İsmail (Hatayi), Fuzuli

Hap Bilgi

- Baki'yi yetiştiren ve yüzyılın genç şairlerine hocalık yapan divan şairi, **Zati**'dir.
- Divan edebiyatında ızdırap şairi olarak bilinen ve **platonik aşk**ın en önemli şairi olarak kabul edilen sanatçı, **Fuzuli**'dir.
- Yüzyılın önemli **hamse** şairleri arasında Lami Çelebi, Taşlıcalı Yahya bulunur.
- Yüzyılın **Sulatan-ı Şurası** olarak bilinen ve ünü Hindistan'a ulaşan sanatçısı **Baki**'dir.
- Divan edebiyatının en ünlü terakib-i bendi bu dönemde **Bağdatlı Ruhi** tarafından verilmiştir.
- Türk-i Basit hareketinin bu yüzyıldaki temsilcileri **Edirneli Nazmi** ile **Tatavlı Mahremi**'dir.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

HAYALİ BEY (16.yüzyıl)

- Asıl adı **Mehmet Bey** olan şair, Rumeli'de **Vardar Yenicesi**'nde doğmuştur ve 16.yüzyılda yaşamıştır. Doğum tarihi tam bilinmiyor; ancak II. Beyazıt döneminde doğduğu sanılmaktadır.
- Dönemin devlet adamlarına şiirler yazıp kasideler sunan Hayali, Kanuni tarafından ilgi görmüştür, Kanuni'nin Bağdat seferine katılmış ve bu sefer sırasında **Fuzulî** ile tanışmıştır.
- Zati ile çağdaştır ve **Zati** ile **Baki** arasındaki şairlerin en büyüğüdür. Osmanlı sahasının 16. yüzyılda önde gelen şairlerindendir.
- Hayali; **derviş**, **meşrep**, **kalender** mizaç bir şairdir. Dünya işlerine ve malına önem vermemiş, tasavvuf-tan faydalanmış; ama bir mutasavvıf olamamış; rind ve **kalender bir şair** olarak tanınmıştır.
- Son yıllarında yokluk ve sıkıntı çekmiş olan şairin şiirlerini topladığı bir **Divan**'ı vardır. Mesnevi alanında bir eseri bulunmamaktadır.

Gazel

Cihân ârâ cihân içindedir ârâyı bilmezler
O mâhîler ki deryâ içredir deryâyı bilmezler
Harâbât ehline dûzah azâbın sorma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-ı ferdâyı bilmezler

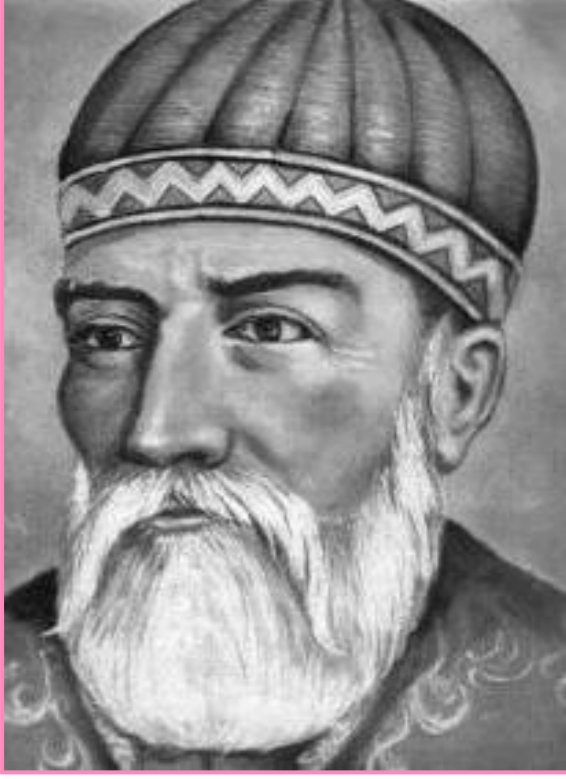
Hayali Bey

ZATİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılın başlarında **Balıkesir**'de doğan şair, II. Beyazıt zamanında İstanbul'a gelmiş ve ömrünün sonuna kadar İstanbul'da yaşamıştır.
- Ömrünün büyük bir bölümünü **Beyazıt Camii** bitişğinde açtığı dükkânda ayakkabıcılık, remilcilik ve falcılık yaparak geçirmiş ve genç şairlere burada şiir yazma usullerini öğretmiştir.
- Gazel** ve **kaside** ustası olan Zati, çok kolay hat-ta para karşılığı şiirler yazmıştır ancak asıl hizmeti şairliğinden çok devrin genç şairlerini yetiştirmek olmuştur.
- Üç ayrı divan oluşturacak kadar gazel ve kaside yazmıştır; ancak sadece gazellerinin bir araya getirilmesinden oluşan üç ciltlik **Divan**'ı yayınlanmıştır.
- Tezkireciler Zati'nin 1600 – 1700 civarında gazel yazdığını söylerler.
- Şairin divanından başka Şem ü Pervane, Ahmed ü Mahmut ve Ferruh-name adlı mesnevileri de bulunur.
- Şem ü Pervane**, Diyâr-ı Rûm padişahı Jâle'nin oğlu Pervâne ile Çin padişahı Fağfur'un kızı Şem arasındaki aşk öyküsünü anlatır.
- Ayrıca şehrengiz türünün ilk örneklerinden olan **Edirne Şehrengizi** ile **Fezail-i Kuran** adlı başka eserinin varlığından kaynaklar bahseder.
- Zati; Şeyhi, Ahmet Paşa ve Necati'nin yanı sıra divan şiirinin klasik bir görünüm kazandığı 16. yüzyıl divan şiirine geçişte köprü görevini üstlenir.

FUZULİ (16.yüzyıl)

- 16. yüzyılda yaşamıştır. Asıl adı **Mehmet** olan Fuzuli, 1492'de Irak'ın **Hille** şehrinde doğmuştur, ömrünü Bağdat, Necef ve Kerbala'da geçirmiştir ve 1556'da Kerbela şehrinde bir salgından ölmüştür.
- İlk bilgilerini Hille müftüsü olan babasından edindiği, sonra **Rahmetullah** adlı bir hocadan ders gördüğü ve hatta hocasının kızına âşık olduğu, şiir yazmaya da bu sebeple başladığı şeklindeki söylentilerin doğruluk derecesi bilinmemektedir.
- Bilime önem vermiştir; dini ve edebi bilimlerden başka matematik ve tıpla uğraşmış. Bilimsiz şiiri temelsiz duvara benzeterek bütün bilimleri öğrenmek gerektiğine inanmıştır.
- Şiirde **Fuzûlî** adını, kendi şiirlerinin başkalarınınkiler ile başkalarının şiirlerinin de kendisinininkilerle karşılaştırılması için aldığını, böyle bir takma adı kimsenin beğenmeyeceğini düşündüğünden kullandığını açıklar. Bu kelimenin aynı zamanda "fazl" sözcüğünün de çoğulu olduğunu dile getirir.

- İyi bir eğitim görmüş, Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenmiş; şiirlerinde **Azeri** Türkçesini kullanmıştır.
- Divan şiirinin en lirik şairidir. Şiirlerinde en önemli temalar aşk ve tasavvuttur; ancak bu aşk ilahi bir aşktır. Onda beşeri aşk ise ilahi aşka giden bir merdivendir.
- Fuzuli, **gazel şairi** olarak tanınmıştır. Gazellerinin konusu tasavvufi aşktır. Şiirlerinde ilahi aşkı işlemiş ve İslam dünyasında beşeri aşkın acı ve ıstırapları ile ilahi aşkı en iyi birleştiren şair olarak tanınmıştır.
- Tasavvuftan faydalanmasına karşılık daha çok **platonik aşkı** anlatmıştır. Acıların insan ruhunu olgunlaştırdığına inanan şair; divan şiirinin en büyük **aşk ve ızdırıp şairi** olarak tanınmıştır.
- Divan edebiyatının birçok türünde eserler vermiş, asıl şöhretini gazel ve **Leyla ve Mecnun** mesnevisiyle kazanmıştır.
- Türk şiirine en fazla etkisi olan şairlerdendir. Örneğin Taşlıcalı Yahya onun "**Su**" kasidesine, Naili **sakin** redifli gazeline, Nedim **perişanındandır** redifli gazeline nazireler yazmıştır. Yine Baki "usanmaz mı-yanmaz mı" redifli gazelinesi tahmis etmiştir.
- Bu arada Fuzuli'nin "su" redifli kasidesi, Ali Şir Nevayi'nin "su" redifli kasidesine bir naziredir.
- Fuzuli, Türkçe yazan şairlerden başka, Farsça yazan, Hafız, Nizami ve Molla Cami gibi şairlerden de etkilenmiştir.
- Hemen her **cönkte** ona ait şiirlere rastlanması onun halk şairleri tarafından da benimsendiğini gösterir.
- Dili diğer divan şairlerine göre daha sadedir; coşkun ve lirik bir anlatımı vardır.
- Fuzuli'nin Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde yazılmış **Divanları** vardır.

ESERLERİ

Manzum ve mensur olmak üzere çok sayıda eser vermiştir. Türkçe, Arapça, Farsça yazdığı **on üç** dolayında eseri bulunur. Bu eserler şunlardır:

Türkçe Divan

Fuzulî'nin şiire dair görüşlerini anlattığı mensur bir mukaddimeyle başlayan divan; kaside, gazel, muşammât, kıta ve rubailerden oluşur. Kasideler arasında en meşhuru "Su" redifli naattır. Fuzulî Divanı'nda **üç yüz** civarında gazel vardır.

Farsça Divanı

Fuzulî'nin Farsça şiirlerinin yer aldığı bu divan Türkçe divanından daha hacimli olup mensur bir ön söz ile başlar. Bu eserinde 49 kaside, 410 gazel, 1 murabba, 46 kıt'a, 105 rubai bulunur.

Enesü'l Kalp (Gönül Dostu):134 beyitlik bir kasidedir. İşte bu **kaside** Farsça divanın içinde yer alır.

Arapça Divanı

Fuzulî'nin Arapça divanı bugün elimizde bulunmamaktadır. Şairin bu eserinde 11 kasidesi ve bir kıt'ası mevcuttur. Kasidelerinin yedisini Hz. Peygamber, üçü ise Hz. Ali için yazılmıştır.

Şikâyetname

Divan edebiyatında sosyal aksaklıkları dile getiren **ilk mektuptur**. Kanunî'nin Bağdat'ı almasında kendisine bağlanan maaşı alamayan Fuzulî'nin Nişancı Celal-zade Mehmet Paşa'ya yazdığı önemli bir mektuptur.

Leyla vü Mecnun

İlk kez Genceli Nizami tarafından yazılan bu eserde, beşeri aşktan ilahi aşka geçiş anlatılır. Mesnevi 3098 beyittir. İçerisinde yer yer Leyla ile Mecnun tarafından söylenmiş aşk gazelleri de bulunur.

Hap Bilgi

* Fuzulî'nin herhangi bir hamsesi yoktur. Bu nedenle hamsesi olan sanatçılar arasında değerlendirilmez.

Hadikatü's-Süeda

Şairin Kербela olayını anlattığı **manzum-mensur** karışık bir eserdir. Eser 10 bab ve bir hatime olarak tertip edilmiştir. Bu eser, Fuzulî'nin en hacimli eseridir. **Maktel** türünde bir eserdir.

Beng ü Bade

Esrar ve şarap arasındaki savaşı anlatan 444 beyitlik bir mesnevidir. Eserde **Şah İsmail**'le **Sultan Beyazid** alegorik (sembolik) olarak anlatılır. Fuzulî'nin Şah İsmail'e sunduğu Türkçe bir mesnevidir. Mesnevinin konusu ise esrar ve şarap arasındaki karşılıklı konuşma ve tartışmalardan oluşan sembolik bir **münazaradır**. Beng: Afyon, esrar; bade ise içki ve şaraptır. Beng ile badenin karşılıklı söz savaşı badenin zaferiyle biter. Fuzulî'nin ilk **mesnevisidir**.

Heft-i Cam (sakiname)

Yedi kadeh anlamına gelen bu Farsça mesnevide yedi kadehin neşesi anlatılır. Bu esere sakiname de denir. İçkiyle rindlik ile ilgili bir eser olup insanın insan-ı kâmil olma yolunda aşk sırlarını elde edinceye kadar geçirdiği safhalar anlatılır. Baştan sona kadar **tasavvufi** olan eser Farsça olup 327 beyittir. **Manzum** bir eserdir.

Rindü Zahid

Fuzulî'nin **Farsça mensur** bir eseridir. Eser bir baba ile bir oğul arasında geçen konuşma ve tartışmalar zincirinden oluşur. Zahid tipini baba, rind tipini ise oğul temsil eder.

Sohbet-ül Esmar

Meyvelerin sohbeti anlamına gelen 200 beyitlik **manzum** bir eserdir. Bu eserde meyveleri konuşturarak dünya halini, insanın kıskançlıklarını, geçimsizliklerini, tutum ve davranışlarını işlemiştir

Su Kasidesi

Hz. Peygambere yazılmış en güzel **naat** örneklerindendir. Bu kaside Fuzulî'nin Türkçe Divanı' içerisinde yer alır.

📖 Sıhhat u Maraz

Sanatçının tıp alanındaki bilgilerini içeren **Farsça mensur** bir eserdir. Eserde insan bedeninin özellikleri anlatılmış, **madde** ve **ruh** ilişkisi üzerinde durulmuş ve ruhun bedene olan üstünlüğü tasavvufi bir görüşle işlenmiştir. Eserin diğer adları **Ruh - name** veya **Hüsn ü Aşk** diye geçmektedir. Eserde insanın nefsini öldürüp maddi hayattan uzaklaşması ve aşk sayesinde fenafillâha ulaşması anlatılır.

📖 Matlâu'l-İtikat

Fuzuli'nin **Arapça** yazdığı **mensur** bir eserdir. Eserde insanın başlangıç ve sonu, nereden gelip nereye gideceğini bilmekle inancının doğacağı ve gerçekleri anlayarak Allah'a ulaşacağı kelimine göre anlatılmaktadır.

📖 Muamma Risalesi

Kısa bir eser olan bu Farsça risale de Fuzuli'nin mazum **bilmece** yazmadaki bilgi ve ustalığını gösterir. Eserde 150 Farsça muammaya ve bu muammaların Fuzuli tarafından çözümüne yer verilmiştir.

📖 Türkçe Mektuplar: 5 Türkçe mektubu vardır.

1. Nişancı Celal-zade Mustafa Çelebi

Bu mektup **Şikâyet - name** diye de bilinir. Fuzuli'nin ilk mektubu olup bu mektup kendisine padişah tarafından bağlanan ancak daha sonra kesilen 9 akçelik maaşı alamaması üzerine yazılmıştır.

2. Musul Mirlivası Ahmet Bey mektubu

Fuzuli'nin ikinci mektubu olup Ahmet Bey'in kendisine yazdığı mektuba karşılık yazılan iltifat-name şeklindeki bir namedir.

3. Ayas Paşa mektubu: Üçüncü mektup olup mazum-mensur karışık olarak yazılmıştır. Bu mektup paşanın bir çocuğu olması üzerine yazılmıştır.

4. Kadı Alâüddin mektubu: Dördüncü mektup olup manzum - mensur karışık olarak yazılmıştır.

5. Şehzade Beyazid mektubu: Son mektup olup Kanuni'nin oğlu Şehzade Beyazid'in gönderdiği mektuba karşı yazılmış bir cevaptır.

Gazel

Zihî zâtın nihânî ol nihândan mâsivâ peydâ

Bihâr-ı sun'una emvâc peydâ ka'r nâ-peydâ

Bülend ü pest-i âlem şâhid-i feyz-ı vücûdudur

Degül bîhûde olmak yoğ iken arz u semâ peydâ

Kemâl-i hikmetin izhâr-ı kudret kılmağa etmiş

Gubâr-ı tîreden âyine-i gîfî-nümâ peydâ

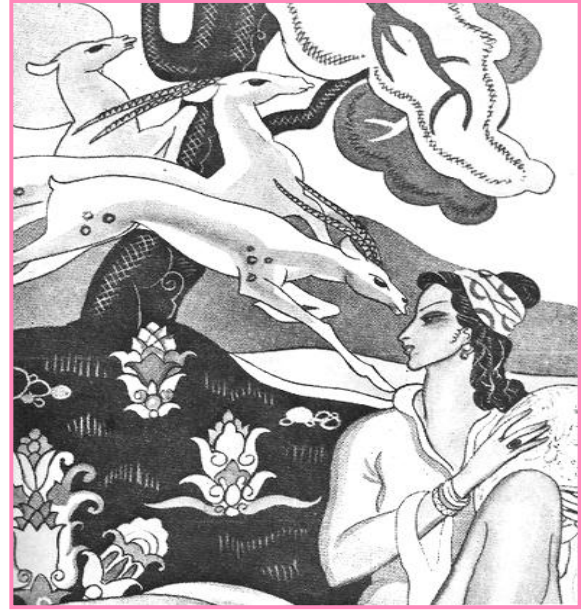
Demâdem aks alur mir'at-ı âlem kahr u lutfundan

Anun çün geh kûdûret zâhir eyler geh safâ peydâ

Nişân-ı şefkatündür kim olur izhâr-ı hamdün çün

Fuzûlî tîre tab'undan kelâm-ı cân-fezâ peydâ

Fuzuli

BERCESTELER

Mende Mecnundan füzun âşıklık isti'dadı var

Âşık-ı sadık menem Mecnunun ancak adı var

Eyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir

Men kimem saki olan kimdir mey ü sahba nedir

Ya rab bela-yı aşk ile kıl müptela meni

Bir dem bela-yı aşktan etme cûda meni

Kıl tefâhur kim senün her var men tek âşıkun

Leylî'nin mecnun'u şîrîn'ün eger ferhâd'ı var

Fuzuli

BAKİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda yaşamış, iyi bir medrese eğitimi görmüş ve çeşitli medreselerde hocalık yapmıştır, kadılık görevlerinde bulunmuştur. Hatta Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Hayatı boyunca şeyhülislam olmayı istemiş; ama **şeyhülislam** olmaya ömrü yetmemiştir.
- Baki'de şairlik yeteneğini keşfeden **Zatî** olmuştur. Bilim ve şiir yolundaki çalışmalarıyla kısa zamanda yükselerek Kanuni'nin takdirini kazanmıştır. Kanuni'nin ölümünden sonra II. Selim ve III. Murat devirlerini de görmüştür.
- Asıl adı **Mahmut Abdülbaki** olan sanatçı, Kanuni Sultan Süleyman'ın çok yakın ilgisini görmüş yaşadığı dönemde **Sultanüş-şuara** (şairler sultanı) unvanını almış ve ünü **Hindistan**'a kadar ulaşmıştır.
- Tasavvufu hiç ilgilenmemiş, hep **din dışı** konularda şiirler yazmış; aşk, eğlence, şarap, doğa ve devrinin ihtişamı işlediği başlıca temalardır. Şiirlerinde dünyanın fani olduğunu; gününü gün etmeyi ve dünya nimetlerinden faydalanmayı dile getirir.
- Şiirlerinde Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalarla yüklü **ağır bir dil** kullanmıştır.

- Mesnevi alanında eseri bulunmayan Baki, **gazel**leri ile tanınmıştır. En ünlü şiiri ise Kanuni'nin ölümü üzerine yazdığı "**Kanuni Mersiyesi**"dir.
- 7 bentlik Kanuni Mersiyesi'nde büyük hükümdarın ölümünden duyduğu üzüntünün yanında o devrin ihtişamını da anlatır.
- Baki'ye göre hayat kısa ve geçici bir hayaldir, ondan tat almak gerekir. Bu nedenle şair talihinden yakındığı şiirlerinde bile yaşama sevinci içinde olmuştur.
- Şiirlerini **İstanbul Türkçesi** ile yazmış. Söz sanatlarını kullanmada oldukça başarılıdır. **Akıl**ın ön planda olduğu şiirlerinde, zekâ oyunlarına ve nükteye; ahenk ve musikiye önem vermiştir.
- Soyuttan çok somutu anlatmaya çalışmış, şiirlerinde İstanbul'un mevsimlerini, mehtaplı gecelerini, güzellerini ve doğayı sık sık anlatmıştır.
- Aruzu ustalıklı kullanan Baki, divan şiirini Arap ve İran şiirlerinin seviyesine getirmiştir, kendinden sonraki birçok şairi etkilemiştir.
- Kendinden önceki, Necati, Hayali Bey, Ahmet Paşa, Şeyhi ve özellikle de Zati'den etkilenmiştir; kendinden sonraki Nef'i, Nedim ve Şeyhülislam Yahya gibi şairleri etkilemiştir.
- Türkçe bir **Divanı** vardır. Ayrıca Fezail-i Mekke ve Fezail-i Cihad adlı Arapça çeviriler de yapmıştır. **Fezailü'l-Cihad**, Arapçadan tercüme ettiği ve Sokulu Mehmet Paşa'ya sunduğu Müslümanları cihada çağıran bir eserdir.
- Fezail-i Mekke, Baki'nin Arapçadan tercüme edip Mekke'de kadılık yaptığı sıralarda yazdığı bir eserdir. Eserde Mekke'nin fethinden ve Osmanlı padişahlarının yaptırdığı eserlerden söz eder.

Minnet Huda'ya devlet-i dünya fena bulur
Baki kalur sahife-i âlemde adumuz

Baki

BAĞDATLI RUHİ (16.yüzyıl)

- Rumelili bir ailenin çocuğu olarak Bağdat'ta dünyaya gelir. Adı **Osman**, mahlası Ruhî'dir.
- Kaynaklarda, seyahate düşkün olduğu söylenir. Bu yüzden Bağdat çevresindeki Necef ve Kerbela gibi kentlerden başka Şam, Erzurum, Hicaz, hatta İstanbul ve Konya'da bulunmuş, ömrünün son yıllarını Şam'da geçirmiştir.
- Ömrünün sonlarına doğru yazdığı **terkibibent**; dönemin idari yapısını, insanların eksik ve zayıf yanlarını ele alan sosyal bir hiciv örneğidir. Bu esere daha sonraki yıllarda birçok nazire yazılmıştır. Bunlar arasında **Ziya Paşa**'nın terkibibendi önemlidir.
- **Mevlevi** tarikatına mensup olan şairin 1000'e yakın şiiri **Divan**'ında bulunmaktadır. Şairin ünlü **terkibibent** adlı şiiri de bu eserdir.
- Divan şiirinin toplumsal şairlerinden olup halk diline yakın bir dil kullanmıştır. Şiirlerinde söz sanatlarına yer vermiş toplumun aksayan yönlerini ele almıştır.
- Edebiyatımızda en ünlü **terkibibent** şairidir; ayrıca terciibent alanında da tanınmış bir Divan şairidir.
- Ruhî, en çok gazel yazan divan şairlerindendir. Divanında **1115 gazel** yer alır. Gazellerinde lirik bir söyleyiş tarzı ve rintçe bir eda vardır. Bazı gazellerinde dinî konuları işlemiştir.
- Bağdatlı Ruhî'nin bilinen ve mevcut olan tek eseri **Türkçe Divan**'ıdır.

NEVÎ YAHYA (16.yüzyıl)

- 16.yüzyıl şairlerindendir. Adı Yahya'dır. Malkara'da doğmuştur. İstanbul'da öğrenimini tamamladıktan sonra Edirne ve Gelibolu medreselerinde görevlerde bulunmuştur.
- Mustafa, Beyazıt gibi şehzadelerin öğretmenliğini yapmış ve kazaskerliğe kadar yükselmiştir.
- Gazelleriyle tanınan Nevî, Şehzade Mehmet'in sünnet düğünü için yazdığı **suriye** kasidesiyle tanınır.
- Hocalığını yaptığı şehzadelerin öldürülmeleri üzerine yazdığı mersiyeler de ilgi görmüştür. Bu şiirlerinin yanı sıra o, bir gazel şairi olarak bilinir.
- Şair olarak Nevî'nin Türk edebiyatına kazandırdığı en önemli eseri ise mürettep divanıdır.
- Divanın dışında Hadis-i Erbain Tercümesi, Hasb-i Hal, Netâyicü'l- Fünûn, Mehasinû'l - Mütûn, Neva-yı Uşşak bulunmaktadır.
- Netâyicü'l- Fünûn, en tanınmış eseri olup Sultan III. Murat'a sunulmuştur. Eserde tarih, hikmet, astronomi, kelam, fıkıh, tefsir, tasavvuf, rüya tabiri, tıp gemicilik, yıldız-name ve falcılıktan bahseder.
- Nevî'nin önemli mensur eserlerinden olan **Neva-yı Uşşak**, Sinan Paşa'nın Tazarru-name tarzında ve üslubunda bir eserdir.

FIGANİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaşamış bir divan şairidir. Adı **Ramazan**'dır. İlk şiirlerinde Hüseyini, sonraki şiirlerinde ise Figani mahlasını kullanmıştır.
- Kanuni'nin oğlu şehzade Mustafa'nın sünnet düğünü nedeniyle yazdığı **Suriye** kasidesiyle tanınmıştır. Ancak Kanuni'nin sadrazamı **İbrahim Paşa**'yı hicvettiği için idam edilmiştir.
- Sanatçının elimizde sadece 8 kaside, 107 gazel ve 2 tahmisten oluşan bir **Divançe**'si bulunur.

TAŞLICALI YAHYA (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda yaşamış olan sanatçı, divan edebiyatının tanınmış önemli mesnevi şairlerindendir. 16. yüzyılın Fuzulî'den sonra ünlü mesnevi şairidir.
- Rumeli Taşlıcası'ndandır. Aslen asker olan Yahya, Rüstem Paşa'nın sadrazamlığı sırasında yeniçerilik yapmıştır, Kanuni'nin **Bağdat** seferine katılmıştır ve **Fuzulî** ile Bağdat'ta tanışmıştır.
- Hamse yazarı olan sanatçının hamsesinde **Şah u Geda**, **Gülşen-i Envar**, **Yusuf u Züleyha**, **Esrar-name**, **Gencine-i Raz** ve **Kitab-ı Usûl** adlı mesnevileri bulunur.
- Şah u Geda** ise konusu İstanbul'da geçen bir telif hikâyesidir. Aşk üzerine kurulmuş bir mesnevidir. Eserde Geda'nın Şah'a olan aşkını ve maceralarını işler.
- Gencine-i Râz**, dini ve ahlaki konulu bir mesnevidir. Eser 3050 beyitten oluşup ilk mesnevisidir. Cami'nin **Sohbetü'l - Esmar** adlı eserine nazire olarak yazılan eser kırk makaleye ayrılmış ve her makaleden sonra konuyla ilgili bir hikâyeye yer verilmiştir. Eserde **Nasrettin Hoca** fıkrasına da yer verilir.
- Gülşen-i Envâr**, dini ve ahlaki konulu olup hamsesinin son mesnevisidir. Eser 2950 beyittir.

- Kitab-ı Usûl**, yaklaşık 3 bin beyitten oluşmaktadır. Eserde adalet, zulüm, velilik, doğruluk, yiğitlik, aile, kötülük, ölüm vb. konular işlenmiştir.
- Gazel** ve **kasideleri** de oldukça ünlüdür. Aynı zamanda **Divan**'ı da bulunan Yahya hamsesini Kanuni'ye sunmuş mesnevilerinde onu övmüştür.
- Taşlıcalı Yahya'nın divanında yer alan Kanuni'nin büyük **Şehzadesi Mustafa**'nın boğdurulması üzerine yazdığı mersiyesi de ünlüdür.
- Şairin **İstanbul** ve **Edirne** şehrengizleri de vardır

EMRİ (16.yüzyıl)

- Adı Emrullah olup Edirnelidir. Ailesi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Hayatı boyunca devletin ileri gelenleriyle yakınlık kurmaktan uzak durmuş, kimseye övgü şiirleri yazmamış, yoksul bir hayat sürmüştür. Esrar tutkunu olduğu bilinir.
- Emri, divan şiiri içinde daha çok **muamma** şairi olarak tanınır. Öyle ki bu türde, İranlı şairleri geçecek kadar başarılı olan Emri'nin muammalarının çözümünü içeren müstakil eserler kaleme alınmıştır.
- Emri **Divan**'ı ve muammaları vardır. Hüner gösterisi sayılan **tarih düşürme** sanatındaki ustalığı beğenilmiştir

GÜVAHİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda Kanuni ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında yaşamış divan şairlerindendir.
- En önemli eseri, nasihatname olan **Pendname**'dir. Eserde 500'e yakın atasözü, 60 kadar fıkra ve çeşitli hikâyeler yer alır.
- Bu hikâyelerin bir kısmı Ezop masalarından ve La Fontaine'den alınmış, bir kısmı da gerçek hayattan seçilmiştir.
- Diğer bir eseri ise Yavuz Sultan Selim adına Türkçe atasözlerinin derlendiği **Kenzü'l- Bedayi**'dir.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

LAMİİ ÇELEBİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda yaşamış olan şairin adı Mahmut'tur. Bursa'da doğmuştur. Daha çok **mensur** eserleri ile tanınmıştır.
- Lamiî Çelebi, II. Beyazıt döneminde adını duyurmayaya başlamışsa da asıl şöhretini Yavuz Sultan Selim döneminde kazanmıştır
- Lamiî Çelebi'nin eserlerinde tasavvufi bilgi ve kültür önemli bir yer tutar. Erken yaşlarda Nakşibendî tarikatına girmiş ve tasavvuf terbiyesinden geçmiştir.
- Lamiî Çelebi, kırka yakın manzum, mensur; telif ve tercüme eserleriyle şiir ve nesir alanında adını duyurmuştur. Önemli eserleri arasında **Şevahidü'n-nübüvve**, Hüsn-i Dil, Risalesi, Cabirname, Tasavvuf Risalesi, **Makel-i Hüseyin**, Hayretname, Mevlid, İbretnüma ve Firak-name sayılabilir.
- Daha çok mensur eserleriyle tanınır. En ünlü mensur eseri **Nefahat'ül Üns** çevirisidir.

Hap Bilgi

Hamse sahibidir. Mesnevi alanındaki eserleri şunlar:

- Vamık u Azra
- Vis ü Ramin
- Salman u Absal
- Heft-Peyker
- Gûy u Çevgân

- Lamiî Çelebi'nin en önemli eserlerinden biri de divanıdır. **Bursa Şehrengizi** ve **Hayretname**'sini de içine alan Lamiî Divanı'dır.

Hap Bilgi

- Molla Cami'den çevirdiği birçok eserden dolayı **Cami-i Rum** diye anılmıştır.
- Türk edebiyatında **Vamık u Azra**, **Vis ü Ramin** gibi mesneviler ilk defa Lamiî Çelebi tarafından yazılmıştır.

EDİRNELİ NAZMİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda yaşamış ve yüzyılda yayılan **Türk-i Basit** hareketinin öncülerindendir.
- Yavuz ve Kanuni'nin seferlerine katılmış, kâtiplik görevinde bulunmuştur.
- Şiirlerinde yabancı sözcüklere yer vermeyerek atasözü ve deyimler kullanarak aruz ölçüsüyle Türkçe şiirler yazmıştır.
- Sanatçının divanın dışında **Mecmaü'n-nezair** adlı eseri bulunur.
- Bu eserinde kendi dönemine kadar yetişen şairlerin birbirlerine yazdıkları nazirelerin toplamıştır.

TATAVLALI MAHREMİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılın divan şairlerinden olup **Türk-i basit** hareketinin öncülerindendir.
- Galata kadısının naipliğini yapmış ve aruz vezniyle Türkçe şiirler yazmıştır.
- Divanından başka **Basit-name** adlı bir eseri daha bulunur.
- Tezkire bilgilerine eşi ve çocukları korsanlar tarafından kaçırılan Mahremi, uzun süre onları kurtarmak için uğraşmıştır.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

AYDINLI VİSALİ (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılın divan şairlerinden olup **Türk-i basit** hareketinin öncülerindendir.
- Yavuz Sultan Selim ve II. Beyazıt dönemlerinde Edirne'de saray hocalığı yapmıştır.
- Sanatçının 61 gazeli ve 1 murabbası bulunur.

KEMAL PAŞAZADE (16.yüzyıl)

- Asıl adı Şemseddin Ahmet olup daha çok Kemal Paşazade veya İbni Kemal diye tanınmıştır.
- Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi öldükten sonra onun yerine on yıl görev yapmıştır.
- Tefsir, fıkıh, hadis, tarih ve lügat gibi birçok konuda 200'ün üzerinde eser veren sanatçının önemli eserleri arasında Divan'ı, **Tevarih-i Ali Osman**, **Yusuf u Zeliha** mesnevisi bulunur.
- Ayrıca **Dakayıkü'l - hakayık** adlı eserinde ise Farsça 423 eşanlamlı kelime üzerinde durur.
- Sadi Şirazi'nin Gülistan'ına nazire olarak yazdığı Farsça **Nigaristan** adlı eseri Şeyhülislam Yahya Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

AHİ (16.yüzyıl)

- 16. yüzyılın aşk mesnevileri yazan önemli şairlerindendir. Ancak üç eseri bulunur.
- Şairin **Hüsrev ü Şirin** adlı eseri ile manzum - mensur karışık yazdığı **Hüsnü Dil** adlı eseri vardır.

HAKANİ MEHMET EFENDİ (16.yüzyıl)

- 16. yüzyılın dini, tasavvufi, ahlaki konularda eser veren şairdir.
- Hilyesi** vardır. Süleyman Çelebi'nin Mevlit adlı eserinden etkilenmiştir. Eserde peygamberin hayatı doğumu, hicreti, miracı ve ölümü anlatılır.

KARA FAZLİ (16.yüzyıl)

- Zatı'nın elinde yetişen şair 16.yüzyılın tanınmış mesnevicilerindendir.
- Divan'ı bulunmamıştır. Şairin bilinen mesnevileri arasında "**Gül ü Bülbül, Hüma ve Hümayun, Lehçetül-Esrar**" bulunur.

Hap Bilgi

- * Türk edebiyatının en ünlü **Gül ü Bülbül** mesnevisi, divan şairlerinden **Kara Fazlı**'ya aittir.
- * Divan şiirinin en güzel **hilye** örneği 16.yüzyılda **Mehmet Hakani Bey** tarafından verilmiştir.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ (16.yüzyıl)

- Şair, tarihçi ve devlet adamı olarak tanınan Ali, 1541'de Gelibolu'da doğmuştur. Adı Mustafa, mahlası ilk zamanlarda Çeşmî, sonraları Âlî'dir. Gelibolulu Mustafa Ali olarak anılmıştır.
- 16. yüzyılda tarihçi, şair, bürokrat ve aydın olarak tanınan Mustafa Ali, dört divan tertip etmiş, hamse oluşturacak kadar mesnevi kaleme almıştır.
- Bu mesneviler arasında **Mihr ü Mah, Tuhfetü'l-Uşşak, Riyazü's-Salîkîn, Camiü'l-Buhur Der-Mecalis-i Sur, Mihr ü Vefa** bulunur.
- Âlî, divanlarında bulunan 1549 gazeliyle; Edirneli Nazmî, Muhibbî, Halepli Edip ve Zatî'den sonra en çok gazel yazan divan şairlerindendir.
- Divanlarda hemen hemen her nazım biçiminden örnekler vardır. Bunlar arasında diğer divanlarda sık görülen kaside, gazel gibi nazım biçimlerinin yanında, pek çok divanda bulunmayan **bahr-ı tavil** gibi örnekler de Ali Divanı'nda yer alır.

Uç Bilgi

- * **Bahr-ı tavil**: Aruzun "fe'ilâtün, mefâ'ilün, müstef'ilün" cüzlerinden her birinin istenildiği kadar tekrarıyla yazılan şiirdir.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- Tarih ve biyografi alanında **Kühü'l-Ahbar**, Nusretname, **Menakıb-ı Hünerveran**; münşeât türünde **Menşeu'l-İnşa** ve **Münşeât**; menkıbe alanında **Mirkatü'l-Cihad**, siyasetname türünde **Nasihatü's-Selâtin** adlı eserleri de vardır.
- Dört divanı vardır; Gençliğinde yazdığı şiirleri birinci divanında toplamış, daha sonra yazdığı şiirlerini hayatının dönemlerine göre tasnif ederek **Vâridâtü'l-Ehika** ve **Lâyi-hatü'l-Hakika** adlı iki ayrı divanda bir araya getirmiştir.
- Son dönem şiirlerini Gül-i Sad-berg'i; Vâridâtü'l-Ehika ve Lâyi-hatü'l-Hakika adlı divanlarından seçmeler yapıp başına bir mukaddime ekleyerek düzenlemiştir.

16.YÜZYIL AZERİ SAHASI TÜRK EDEBİYATI

ŞAH İSMAİL (HATAYİ) (16.yüzyıl)

- Erdebil Tekkesi'nin şeyhi ve Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail, 23 Eylül 1486 tarihinde Erdebil'de doğmuştur. Babası Safevi şeyhi Haydar, annesi ise Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Alemşah'dır.
- Hem şair hem de bir devlet adamıdır. Sanatını çoğunlukla siyasi düşüncelerini yaymak için kullanmıştır. Özellikle yazdığı Türkçe şiirler aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmayı amaçlar ve bunda da başarılı olur.
- Ali Şîr Nevayî etkisinin yoğun olarak hissedildiği gazelleri oldukça başarılıdır. Şiirlerinde **Huruffi** etkiler de göze çarpar.

- Anadolu'da şiirleri özellikle Alevi-Bektaşî çevrelerinde (Türkmenler arasında) büyük ilgi görmüş ve **Yedi Ulu Ozan**'dan biri olarak kabul edilmiştir.
- Şah İsmail, **Hatayî** mahlasıyla söylediği Farsça ve Türkçe şiirlerle de Osmanlı egemenliğindeki Türkmenler arasında dinî-mistik düşüncesini yaymıştır

ESERLERİ

- Hatayî Divanı:** Şah İsmail (Hatayî)'in en önemli eseri divanıdır.
- Dehname:** Hatayî'nin mesnevi türünde yazdığı bu eser, Fars ve Çağatay edebiyatında örnekleri bilinen dehnemelerin (on mektup) Azeri sahasındaki ilk ör-neğidir. Aşk konusunun işlendiği eser, yaklaşık 1500 beyitli olup 1506 yılında, Hatayî henüz yirmili yaşlardayken tamamlanmıştır.
- Nasihatname:** Hatayî'nin dinî görüşlerini anlattığı öğüt nitelikli küçük bir mesnevidir. Şair, 184 beyitli bu mesnevisini de aruzun mefâ'îlün, mefâ'îlün, fe'ûlün kalıbıyla yazmıştır.

16.YÜZYIL ÇAĞATAY TÜRK EDEBİYATI

Şeyban Han, Ubeydullah Han, Babürşah, Bayram Han, Kamran Mirza

BABÜRŞAH (16.yüzyıl)

- Zahirüddin Babür Mirza, 14 Şubat 1483'te Fergana'da doğdu. Timur'un torunlarından Ömer Mirza'nın oğludur.
- Çağatay edebiyatının ünlü şair ve yazarlarındadır. 16. yüzyılda yaşamış olup Ali Şîr Nevai'den sonraki en güçlü Çağatay şairlerinden biridir.
- Babür'ün en ünlü eseri Vekayi adıyla da bilinen hatıratıdır.
- Babür - name** adlı eseri edebiyatımızda ilk anı kitabıdır. Sanatçının ayrıca "Divan'ı, Aruz Risalesi, Risale-i Validiyye" adlı eserleri de bulunur.

16.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- **Babür-name**'de Babürşah çocukluğundan itibaren yaşadıklarını yalın bir dille kaleme almış askeri ve edebi hayatındaki başarılar kadar başarısızlıkları da içten bir üslupla anlatmıştır.
- **Babür Divanı**, Babür'ün fazla hacimli olmayan divanında şiirler, klasik divan tarzındadır.
- **Mübeyyen**, Hanefi fıkhıyla ilgili bazı konuları mesnevi biçiminde ve "fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün" ölçüsüyle anlattığı bu eserini çocukları Hümayun ve Kâmrân'a öğüt vermek maksadıyla yazmıştır.
- **Aruz Risâlesi**, Ali Şir Nevayî gibi Babür de Çağatay edebiyatının kuramsal konularıyla ilgilenmiştir. Bu eserinde aruz vezinlerini ve nazım biçimlerini Farsça ve Türkçe örnekler vererek anlatmıştır.
- **Risale-i Validiyye**, Ubeydullah Ahrar'ın sofi ahlakı ile ilgili eserinin mesnevi biçiminde bir uyarlamasıdır. Hastalıklardan kurtulmak ümidiyle çevirdiği bu eser, onun tasavvufa ilgisinin de yan-sıması sayılır.

16.YÜZYIL DİVAN ŞİİRİ DİĞER MESNEVİCİLERİ

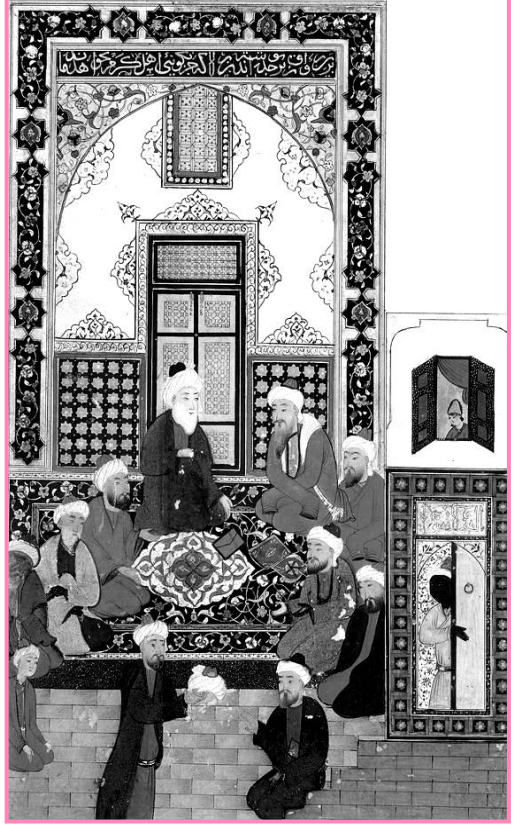
a. Aşk ve Macera Mesnevileri

- **Hüsrev ü Şirin**: Ahi, Celili, Halife
- **Leyla ve Mecnun**: Celili, Sevdai, Larendeli Hamdi, Salih, Halife
- **Yusuf u Zeliha**: Taşlıcalı Yahya, Kemal Paşazade, Gubari
- **Şah u Geda**: Taşlıcalı Yahya, Rahmi, Pir Mehmet
- **Şem ü Pervane**: Lami Çelebi, Zati, Muidi
- **Hüsn ü Dil**: Yenipazarlı Vali
- **Vamık u Azra**: Lami Çelebi, Manisalı Cami, Muidi
- **Mihr ü Mâh**: Gelibolulu Ali, Kıyasi
- **Salaman u Absal**: Lami Çelebi
- **Gül ü Bülbül**: Fazlı
- **Mihr ü Vefa**: Gelibolulu Ali, Haşimi, Harimi
- **Gül ü Nevruz**: Abdi

b. Dini, Tasavvufi ve Ahlaki Mesneviler

- **Cinani**: Riyazü'l- Cinan, Cilalu'l-Kulub
- **Ali**: Tuhfetü'l-Uşşak
- **Bursalı Rahmi**: Gül-i Sad- Berg
- **Emiri**: Gülşenü'r-Râz
- **Zaifi**: Kitab-ı Bostan-ı Nesayih, Gülşen-i Simurg
- **Huzuri**: Esrarname
- **Şemsi**: Dehmurg
- **Şahidi**: Gülşen-i Vahdet, Gülşen-i Tevhit, Gülşeni Esrar, Işkname
- **Şemseddin Sivasî**: Gülşen-abad, İbretnüma
- **Güvahi**: Pendname
- **Azmi Efendi**: Pendname
- **İbrahim Gülşeni**: Masdar-ı Manevi, Pendname, Kıdemname, Simurghname, Razneme

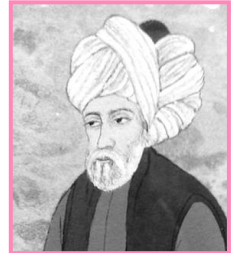
17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

10. ÜNİTE

17.YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATI

- ◉ Nefi
- ◉ Nabi
- ◉ Neşati
- ◉ Naili
- ◉ Nevizade Atayi
- ◉ Azmizade Haleti
- ◉ Şeyhülislam Yahya
- ◉ Naili-i Kadim
- ◉ Nedim-i Kadim
- ◉ Şeyhülislam Bahayî
- ◉ Sabri
- ◉ İsmeti
- ◉ Nazım
- ◉ Ebulgazi Bahadır

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 17.yüzyıl Osmanlı siyasi yaşamının tam tersine neredeyse bütün sanat dallarında parlak bir dönemin yaşandığı yüzyıldır.
- Bu dönemde de Osmanlı hükümdarları sanatın en önemli hamisi olarak kalmamış, kendileri de sanatkar kimlikleriyle başarılı eserler ortaya koymuştur.
- Bahtî mahlasını kullanan ve daha çok dinî nitelikli şiirler kaleme alan **I. Ahmet**, **Farisî** mahlasını kullanan **Genç Osman**, **Muradî** mahlaslı **IV. Murat**, **Vefayî** mahlaslı **IV. Mehmet** şair hükümdarlardır.
- Bu yüzyıl aynı zamanda özellikle şiirde farklı açılımların ve yeniliklerin görüldüğü bir yüzyıldır.
- Kasidede Nefî, rubaide Azmizade Haleti usta isimler olarak öne çıkar. Diğer taraftan **Sebk-i Hindi** ve **Nabî**'nin öncülüğünü yaptığı **hikemi tarz** bu yüzyıl şairlerinin üslubunda belirleyici olmuştur.
- Ayrıca kimi şairler şiirlerinde mahallî öğelere şiirlerinde belirgin; bir biçimde yer vererek **mahallîleşme** akımının temellerini atmıştır.
- 17.yüzyıl divan edebiyatında görülen edebi eğilimler şunlardır:
 - > **Klasik divan şiiri**
 - > **Mahallîleşme cereyanı**
 - > **Sebk-i Hindi hareketi**
 - > **Hikemi ekol**
- Bu yüzyılda nesir alanında da önemli temsilciler yetişmiştir. Sözelimi süslü nesir türünde **Veysi** ve **Nergisi** dikkat çekerken gezi, tarih, coğrafya türlerinde **Kâtip Çelebi** ve **Evliya Çelebi** önemli isimlerdir.

17.Yüzyıl Divan Edebiyatı Sanatçıları

▪ Nefî	▪ Riyazî
▪ Nabî	▪ Cevrî
▪ Neşatî	▪ Mezakî
▪ Nailî	▪ Sükkerî
▪ Nevzade Atayî	▪ Fasih
▪ Azmizade Haleti	▪ Ahmet Dede
▪ Şeyhülislam Yahya	▪ Rasih
▪ Nailî-i Kadîm	▪ Sabit
▪ Nedîm-i Kadîm	▪ Ganizade Nadiri
▪ Fehim-i Kadîm	▪ Vecdi
▪ Nâdirî	▪ Kafzade Faizi
▪ Şeyhülislam Bahayî	▪ Güftî
▪ Sabri	▪ Kâtip Çelebi
▪ İsmetî	▪ Evliya Çelebi
▪ Nazım	▪ Veysi
▪ Ebulgazi Bahadır	▪ Nergisi

Hap Bilgi

- Divan edebiyatında rûbaiyi meslek haline getiren **Azmizade Atayı**, bu yüzyılda yaşamıştır.
- Mahallîleşme hareketinin 17.yüzyıldaki en önemli ismi **Şeyhülislam Yahya**'dır.
- Sebk-i Hindi akımının yansımaları görülen ilk şair, **Nefî**'dir. Ancak Nefî bir Sebk-i Hindi şairi değildir.
- 17.yüzyılın önemli **Sebki Hindi** şairleri **Nailî**, **Neşatî**, **Fehim-i Kadîm** ve **İsmetî** olmuştur.
- 17.yüzyılın **hamse** sahibi sanatçıları arasında **Nevzade Atayı** ve **Nergisi** bulunur.
- Türk şiirinde **nesir hamse** türünün ilk ve tek örneği 17.yüzyılda süslü nesrin önemli temsilcilerinden olan **Nergisi** tarafından verilmiştir.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

NAİLİ (17.yüzyıl)

- 1611'de İstanbul'da doğan şairin asıl adı **Mustafa**'dır. 17.yüzyıl da yaşamış önemli **gazel** şairlerindendir. Bu dönemde uzun süre kâtiplik yapmış, sürgüne gönderildiği Edirne'de sıkıntılı bir hayat geçirmiştir ve 1666'da İstanbul'da ölmüştür.
- Ufak tefek, zayıf, hastalıklı bir insan olması, mesleğinde ilerleyememesi ve şairliğiyle geçinememesi yüzünden şiirlerinde karamsar bir ruh hali sezilir.
- Divan şiirinde **Sebk-i Hindi** akımının temsilcilerindendir. Nef'i ile birlikte Sebk-i Hindi akımının en başarılı şairi olmuş ve kendinden sonra gelen divan şairlerini etkilemiştir.
- Şiirlerinde anlam derinliğine, hayal genişliğine, karamsar bir ruh haline yer vermiş, tasavvufun etkisinde kalmıştır; ancak tam bir mutasavvıf olamamıştır
- Halvetiye** tarikatına girmiştir, daha çok şiirlerinde **ilahi aşkı** işlemiş, şiirlerini **Divan**'ında toplamıştır.
- Naili'nin eserlerinde etkisi görülen şairler, çağdaşı olan Nef'i ile Neşatî başta olmak üzere Şeyhülislam Yahya, Şeyhülislam Bahâî, Tıflî, Vecdî gibi şairlerdir. Nâilî'yi etkileyen yabancı şair ise İranlı Şevket'tir.
- Naili'nin edebî kişiliğinin bileşenleri şu sözcüklerden oluşur: Gazel, Sebk-i Hindi, ıstırap ve tasavvuf.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında **şarkı** türünün ilk örneği **Naili**'nin divanında görülür.
- Sebk-i Hindi** akımının derli toplu ilk uygulayıcısı olarak 17.yüzyılda yaşamış olarak divan şairlerinden **Naili** kabul edilmektedir.
- Hevâ-yi aşka uyub kûy-i yara dek giderüz**
Nesim-i subha refikiz bahâra dek giderüz

NEŞATÎ (17.yüzyıl)

- Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak **Edirne**'de doğduğu, asıl adının **Ahmet** olduğu ve 17.yüzyılda yaşadığı sanılır.
- İlk şiirlerini **Semendi** mahlasıyla yazan şair, yazdığı şiirlerle Nef'i'nini takipçisi olmuştur.
- 17.yüzyılda yaşamış olan şair, önemli **gazel** ustalarındandır ve **Sebk-i Hindi** akımının öncülerindendir. Kasideleri de ünlü olup kasidelerinde ise **Nef'i**'nin etkisi görülür.
- Tasavvuf akımının etkisinde kalan şair, aynı zamanda Edirne'de **Muradiye Mevlevihanesi**'nde şeyhlik yapmıştır. Ancak şiirlerinde tasavvuf etkisi görülmez, şiirleri içten ve duygulu olup aşk tarzındadır.
- Sanatçının **Divan**'ı bulunur. Ayrıca Hilye-i Enbiya adlı 187 beyitlik bir mesnevisi ile 144 beyitlik **Edirne Şehrengizi** ve **Şerh-i Müşkilat-ı Urî** adlı eserleri bulunur.

Gazel

Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile
Devr-i meclis bana gird-âb-ı belâdır sensiz
Mey-i rahşânı değil sâgar-ı gerdanı bile
Sineden derd ile bir âh edeyin kim dönsün
Aksine çerh-i felek mihr-i drahşânı bile

NEF'İ (17.yüzyıl)

- Asıl adı Ömer olan Nefi, Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğmuş; 17.yüzyılda IV. Murat zamanında yaşamıştır. İstanbul'da iyi bir öğrenim görmüş ve çeşitli memurluklarda bulunmuş, IV. Murat tarafından korunmuşsa da Sadrazam Bayram Paşa'yı hicvettiği için odunlukta boğdurularak öldürülmüştür.
- Divan şiirinin en büyük **övgü** ve yergi **hiciv** şairidir. Övgü ve yergilerinde ölçüsüz olan şair, övdüğünü göklere çıkarmış, yediğini ise yerin dibine geçirmiş. Babasını da hicvetmekten çekinmemiştir.
- Türk edebiyatında **en büyük kaside şairidir**. Kasidelerinde sağlam ve ahenkli bir şiir tekniği; tok ve gür sesli, abartmalarla dolu bir üslup kullanmıştır. Nefi Divanı'nda 62 kaside yer alır.
- Divan edebiyatında en çok kendisini öven şair olup kendini İranlı şairlerle kıyaslamış; hatta şiir gücünün onlardan daha üstün olduğunu bile ileri sürmüştür.
- Kaside alanında kendisinden sonra yetişen şairleri etkilemiş; Nedim, Naili, Şeyh Galip ve İzzet Molla gibi şairler onun etkisinde kalarak şiirlerine nazireler yazmışlardır.

- Şiirlerinde önce zararlı anlamına gelen **Zarri**'yi kullandığı, daha sonra tarihçi **Gelibolulu Ali**'nin verdiği ve yararlı anlamına gelen Nefi'yi kullanmaya başladığı bilinmektedir.
- Sebk-i Hindi** akımının bazı özelliklerine şiirlerinde rastlanan ilk şairdir. Şiirlerinde sık sık tezatlarla, mübalağa ve hayal zenginliğine yer vermesi bunun kanıtıdır.
- Dili ahenkli olmakla birlikte yabancı sözcük ve tamamlamalarla yüklüdür. Hatta Divan şiirinin dili en ağır şairlerinden biridir.
- Kasidelerini süslü ve sanatlı olmasına karşılık gazellerinin dili biraz daha sadedir.
- 17. yüzyılda kendisine en fazla müzeyyel gazel yazılan kişi IV. Murat ve onun için en çok müzeyyel gazel söyleyen şair ise Nefi'dir.
- Din dışı** konularda şiirler yazmış olan Nefi'nin mesnevisi yoktur. Türkçe ve Farsça olmak üzere iki **Divan**'ı vardır.

ESERLERİ

Türkçe Divan

- Nefi'nin en önemli eseridir. Kahire'de ve İstanbul'da eski harflerle basılmış, çeşitli antolojilere Nefi Divanı'ndan örnekler alınmıştır.
- Divanında 62 kaside, 134 gazel, 65 rubai, 2 kıt'a, 18 müfret bulunur.

Farsça Divan

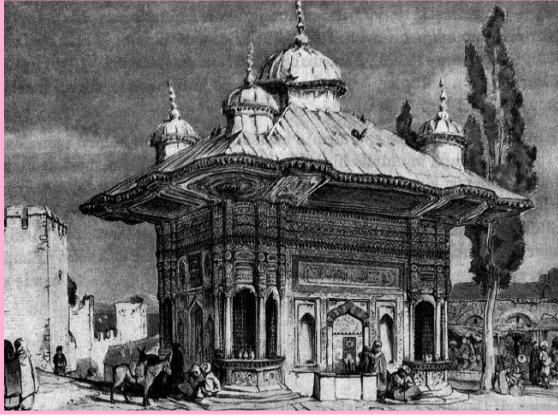
- Fazla hacimli bir eser değildir. Şairin rubailerini (171adet) ve **Tuhfetü'l-Uşşak** başlıklı uzun bir mazumesini (97 beyit) ihtiva etmesi bakımından önemlidir.
- Bu kaside Fuzuli'nin Enisü'l-Kalp adlı eserine karşı yazılmış bir naziredir. Diğer nazım biçimleriyle de yazılmış az sayıda şiir içermektedir. Bu eserinde ise 16 kaside, 21 gazel, 171 rubai bulunur.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Siham-ı Kaza

- Nefî'nin en ünlü eseridir. Hicivlerinin bir araya getirildiği bu eserde, hicvin ve mizahın bütün çeşitlerine örnek bulunabilir.
- Latifelerden küfürlere, imalardan ithamlara kadar her düzeyde hicviye ihtiva eden bu eser, şairin eleştiri oklarının hedefi olan babasını, devrin bürokratlarını, şairlerini ve din adamlarını ortak paydada buluşturur. Bu eserinde babasını bile hicvetmiştir.

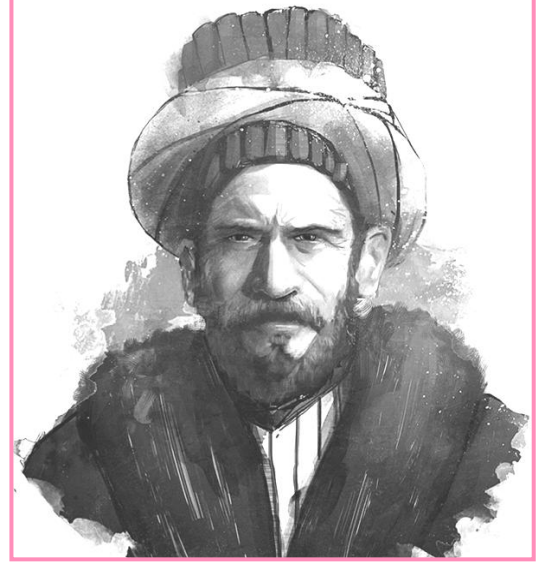
Gökten nazire indi Siham-ı kazasına
Nefî diliyle uğradı Hakk'ın belasına

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında **en büyük kaside şairi**, en büyük **fahriye** şairi, **en büyük hiciv şairi** ve en büyük **methiye** şairi Nefî'dir.
- Nefî, **Sebk-i Hindi** akımının bazı özelliklerine şiirlerinde rastlanan ilk şairdir.
- Divan şiirinin dili en ağır şairi yine 17.yüzyılda yaşamış olan **Nefî**'dir.
- Sadrazam Bayram Paşa'yı hicvettiği için odunlukta boğdurularak öldürülen şair de Nefî'dir.
- Dindışı konularda şiirler kaleme almış olan Nefî, **mesnevî** alanında eser vermemiştir.
- Kendisini İranlı şairlerle en çok kıyaslayan divan şairi yine Nefî olmuştur.

NABİ (17.yüzyıl)

- Asıl adı **Yusuf** olan **Urfalı Nabi**, çok genç yaşta İstanbul'a gelmiş, saray çevresinde bulunmuştur, uzun yıllar rahat bir yaşam sürmüştür. 25 yıl Haleb'te kalan Nabi, 70 yaşında ölmüştür.
- Divan şiirinde **didaktik**, hikemi (öğretici) şiir geleneğini başlatan şairdir. **Hikemi şiirin** divan şiirindeki en büyük temsilcisi olan Nabi **toplumcu** kimliğiyle ön plana çıkmıştır.
- Şiirlerinde duygudan çok, toplum düzensizliklerini, hayatın kişiyi kötüye götüren yönlerini anlatmaya çalışmıştır; din ve töreyle ilgili nasihatlerde bulunmuştur.
- Şiirlerinde didaktik öğelere, hikmetli sözlerle yer vermiş, şiirlerini düşüncelerini anlatmada bir araç olarak kullanmıştır.
- Altı padişah dönemini gören Nabi, duraklama döneminde yaşamış ve bu dönemin sosyal çalkantılarını şiirlerine yansıtmıştır.
- Bazı kaynaklara göre Nabi, aynı zamanda çok güzel bir ses sahibiydi ve müzik konusunda da oldukça bilgiliydi. Hatta **Seyit Nuh** takma adıyla bazı besteleri olduğu da bilinir.
- En güçlü şiirlerini gazel tarzında vermekle beraber, rubai, kıta, kaside ve mesnevî de yazmıştır.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- Nabi'nin, altısı manzum dördü mensur olmak üzere on eseri vardır. Ama daha çok manzum eserleri ile yani şairliğiyle tanınmıştır.
- **Manzum** eserleri arasında Türkçe Divan, Farsça Divançe, Hayriyye, Hayrabat, Terceme-i Hadis-i Erba'in ve Sur - name bulunur.
- Nabi'nin **mensur** eserleri ise şunlardır. Fetihname-i Kamanîçe, Tuhfetü'l-Harameyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Münşeat'tır.
- Dönemine göre dili sade, üslubu sağlam ve akıcıdır.

ESERLERİ

- 📖 **Türkçe Divan:** Nabi'nin edebi kişiliğini ve düşüncelerini ortaya koyduğu en önemli eseridir. Nabi'nin en hacimli eseri olduğu kadar; klasik dönem edebiyatımızın da en hacimli divanları arasında yer alır.
- 📖 **Farsça Divançe:** "Divançe-i Gazeliyyat-ı Farisi" başlığı altında Türkçe Divan içinde muamma ve lügazlardan sonra yer alır.
- 📖 **Münşeat**
Nabi'nin yazmış olduğu özel ve resmî mektupları içinde bulunduran **mensur** eseridir. Dili, başka münşeatlarda olduğu gibi oldukça sanatlıdır.
- 📖 **Hayriyye**
 - Oğlu **Mehmet Ebulhayr** için yazdığı öğütlerle dolu didaktik bir **mesnevi**dir. Halep'te 1701'de yazılmıştır.
 - Nasihatname türünde yazılmış olan bu didaktik mesneviyi Nabi, oğlu Ebulhayr Mehmet için, onun hayatta izlemesi gereken yolu göstermek, ona öğüt vermek amacıyla yazmıştır. Hayriyye, Ebulhayr'ın toplum içinde iyi bir birey ve mutlu bir insan olması için nasıl davranması gerektiğini anlatır.
 - Ancak eserin sadece Ebulhayr için değil; onun şahsında dönemin gençlerine de yol göstermek amacıyla yazıldığı anlaşılmaktadır. Beyit sayısı **6160** olan mesnevi, aruzun fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün kalıbıyla yazılır.

📖 Hayrabat

- Aşk macerasını anlatan bir eserdir. Feridüddin Attar'ın **İlahi - name**'sinden esinlenerek yazmıştır.
- Nabi'nin Halep'te 1705 yılında yazdığı ikinci mesnevisidir. Âşıkane konulu eser, **İlahîname** içindeki bir hikâyenin konusunu genişletip ilaveler yaparak ona meraklı bir macera romanı görünümü kazandırmıştır.
- Hayrabat, aruzun mef'ûlû, mefâ'ilün, fe'ûlün kalıbıyla yazılmış olup beyit sayısı iki bine yakındır.

📖 Tuhfetül-Harameyn

- Nabi'nin hac ziyareti sırasındaki yolculuk izlenimlerini konu edinir. Edebiyatımızın seyahatname türü örneklerindendir
- Eser, Nabi'nin hac ziyaretinden beş yıl sonra 1683 tarihinde yazılmıştır.
- Nabi bu eserinde, İstanbul'dan Hicaz'a gidinceye kadar gezip gördüğü bütün şehirleri anlatır.
- Sanatçı, anlatıma çeşni katmak amacıyla eseri yer yer Türkçe, Farsça ve Arapça manzum parçalarla süslemiştir.

📖 Surname

- Padişah IV. Mehmet'in şehzadelerinin Edirne'de yapılan sünnet düğünlerini anlatan bir eserdir.
- Bu eserde Nabi, kendisinin katıldığı ve on beş gün süren düğünün eğlencelerini, ziyafetlerini, düğünde verilen hediyeleri vb. anlatır.
- Edebiyatımızdaki sur-name türünün önde gelen örneklerindendir. Mesnevi, dönemin tarihî, sosyal ve kültürel yapısını tanıtıcı bilgilere yer verir.

📖 Tercüme-i Hadis-i Erba'in

İranlı şair **Molla Camî**'nin Kırk Hadis Tercümesi'nin Türkçe manzum tercümesidir.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

📖 Zeyl-i siyer-i Veysi

Dinî konulu olup siyer türünde yazılmış bir eserdir. Veysî'nin, Hz. Muhammed'in doğumundan Bedir Savaşına kadar geçirdiği dönemde yaşadığı olayları anlattığı siyerine Nabi, Mekke'nin alınış bölümünü eklemiştir.

📖 Fetihname-i Kamanîçe

Sultan IV. Mehmet'in Lehistan seferini ve Kamanîçe Kalesi'nin alınışı anlatılır. Kamanîçe'nin zaptı dolayısı ile yazdığı bir şiir, sultan tarafından beğenilerek, şehrin kapısına işlendi. Mustafa Paşanın tavsiyesiyle yazdığı Kamanîçe Fetihnemesi sayesinde, sultanın takdirini kazanmıştır.

Gazel

Bir devlet için çarha temennâdan usandık
Bir vasl için ağyâra müdârâdan usandık
Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usandık
Düştük katı çokdan heves-i devlete ammâ
Ol dâ'îye-i dağdağa-fermâdan usandık
Dil gamla dahi dest ü girîbândan usanmaz
Bir yâr için ağyâr ile gavgâdan usandık
Nâbî ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık

Nabi

AZMİZADE HALETİ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamıştır. III. Murat'ın hocası âlim ve şair Azmi Efendi'nin oğludur.
- Rubaileri ile ün yapmıştır. Edebiyatımızda rubaiyi meslek haline getiren şairdir. Yaklaşık 1000 civarı rubai yazmıştır.
- Kendisini İranlı Ömer Hayyam'la karşılaştırır ve onun kadar güzel rubai yazdığını söyler.
- Bazı kaynaklar ondan **Hayyam-ı Rum** diye söz etmesi Hayyam gibi tanındığını gösterir.
- Divan'ından başka **Saki - name'si**, **Mihr ü Mah**'ı ve **Münşeât**'ı vardır.

Rubai

Esrârını dil zaman zaman söyler imiş
Hengâme-i gamda destan söyler imiş
Aşk ehli olup da mihnet-i hicrâne
Ben sabr iderin diyen yalan söyler imiş

ŞEYHÜLİSLAM BAHAYÎ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamış, şeyhülislamlık yapmış sanatçı gazelleriyle tanınmıştır. Şiirlerinde Baki ve Yahya'dan etkilenen şairin **Divan**'ı vardır.
- Onun şiirlerini Nabi ve Naili gibi şairler nazireler yazmışlardır.
- 900 beyitten oluşan küçük divanına 6 kaside, 2 mesnevi, 4 kıta, 41 gazel ve 18 rubai bulunur.
- Divançesinde Saki -name ve Niyaz- name başlıklı iki küçük mesnevi vardır. Bunlardan "Niyazname", Kıbrıs'ta sürgün olarak bulunduğu dönemde affedilmek için IV. Murat'a yazmış olduğu mesnevidir.
- Şeyhülislam Bahayî şairliği yanında latifeleriyle de tanınır. Şiirde Şeyhülislam Yahya'nın etkisinde kalmış ve Yahya tarafından ona Bahayî mahlası verilmiştir.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA (17.yüzyıl)

- 1552'de İstanbul'da doğan sanatçı, değişik yerlerde müderrislik ve kadılık yapmış, Anadolu ve Rumeli kazaskerliklerinden sonra şeyhülislam olmuş, 1643'te İstanbul'da vefat etmiştir.
- Gazel nazım şeklinde üstat olarak tanınmış, onun bu alandaki başarısı daha sonra Nedim gibi bir şair tarafından bile kabul ve takdir edilmiştir.
- Üç kaside, bir naat, bir sakiname ve bir tahmis dışında divanı tümüyle gazellerden oluşur.
- Gazelleri zarif, şuh ve âşıkane. His ve hayal âlemi zengin olan sanatçı, söz oyunlarına, şekil sanatlarına pek önem vermemiştir.
- Divan'ının dışında dinî, tarihî ve edebî konularda risale ve tercümeleri de vardır.

İSMETİ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılın gazel şairlerinden ayrıca bilim adamlarından biridir. Asıl adı Mehmet'tir. Müderrislik, kadılık kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur.
- Tarikat-ı Muhammediye** adlı dini bir eseri Türkçeye çevirmiştir. Tasavvula ilgilenmiş, Mevlevi tarikatından etkilenmiş, **Sebk-i Hindi** akımından etkilenmiştir. **Divançesi** vardır.

FEHİM - İ KADİM (17.yüzyıl)

- 17. yüzyılın gazel ustalarındandır. Fehim-i Kadim olarak da bilinir. **Sebk-i Hindi** akımının ilk şairlerinden sayılır.
- Küçük yaşta İranlı **Şirazlı Urfi**'den etkilenmiştir, kendine de **Urf-i Rum** yani "Anadolu'nun Urfisi" denilmiştir.
- Divanı** vardır. Fazla hacimli olmayan divanında 17 kaside, 293 gazel, 56 rubai, 16 kıta bulunur. Divan'ında bir de şehrengizi vardır.
- Sebk-i Hindi akımından etkilenen şair, Tanzimat dönemi şairlerinin gazelde beğendiği iki divan şairlerinden biri olmuştur. Bu şairlerden biri Fehim biri de Naili'dir.
- Tercüme-i Leta'if-i Kümmelîn** adlı eserinde büyüklüklerin söylediği ibret verici seksenden fazla latifeden oluşur.
- Fehim'in atasözlerini alfabetik bir sırayla verdiği **Durub-ı Emsal-i Türkî** adlı bir eseri de bulunur.

CEVRİ (17.yüzyıl)

- 17. yüzyılda yaşamış bir Mevlevi şairdir. Mevlana'ya bağlıdır. Şairliğinden çok hattatlığıyla tanınır.
- Divan'ı vardır. Divan'ında yer alan gazel ve kasidelerinde Nefi'nin etkileri görülür. Dili ağırdır.
- Divan'ından başka **Selimname**, **Nazm-ı Niyaz**, **Hilye-i Çihar-Yar-ı Güzin**, **Aynü'l - Füyuz** ve **Melhame** adlı mesnevileri bulunur.
- Hall-i Tahkikât, Mevlana'nın Mesnevi'sinden seçilen 40 beyite beşer beyit eklenerek oluşturulmuş bir terkibibenttir.
- Bir başka eseri de **Nazm-ı Niyaz** adlı 12 ayın özelliklerini anlatan 200 beyitlik mesnevisidir.
- Bunlardan başka Mu'amma Risalesi, Müfradat-ı Tıp Manzumesi, Cevri Tarihi adlı eserleri bulunur.

17.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

NEDİM - İ KADİM (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılın gazel ustalarındandır. Asıl adı Meh-met olup İstanbul'da doğmuştur. Çok genç yaşta hayatını kaybetmiştir.
- Baki ve Şeyhülislam Yahya tarzında söylediği gazelleriyle tanınmıştır.
- Tek eseri yaklaşık 500 beyitten oluşan divançesi olmuştur. Sürekli Nedim ile karıştırılmıştır.

SABRİ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamış IV. Murat zamanında müderrislik, kadılık görevlerinde bulunmuştur.
- Özellikle kaside sahasında Nef'i'den sonra en güçlü şair olarak kabul edilmiştir. Kasidelerinde Nef'i'nin etkisi görülür.
- Sabri'nin küçük bir **Divan**'ı vardır. Divan'ından başka **Hüs ü Dil** adlı bir eserin varlığından bahsedilse de bu eser kayıptır.

NEVİZADE ATA'İ (17.yüzyıl)

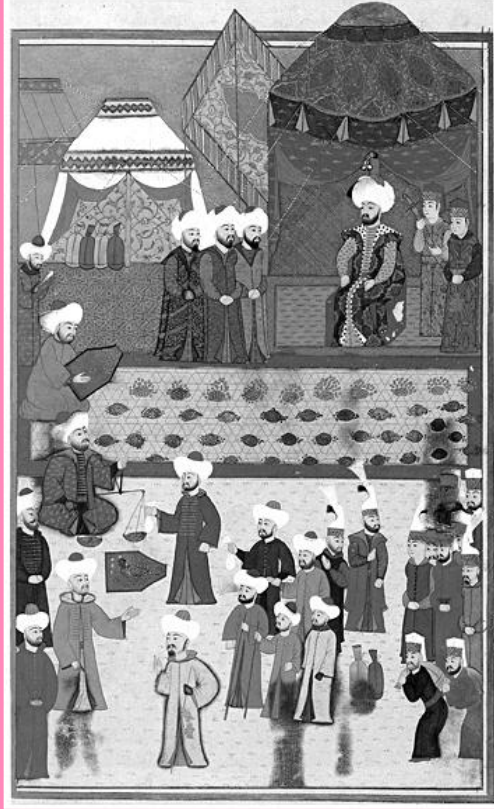
- Asıl adı Ataullah olup 16. yüzyıl şairlerinden Nev'i'nin oğludur. Kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Aziz Mahmud Hüdâî hazretlerinin de müritlerinden olmuştur.
- 17.yüzyıl mesnevisi olup hamse sahibidir. Hamse-i **Nefhatül-Ezhar**, **Sohbet'ül Ebkâr**, **Sakiname**, **Heft-Han** ve **Hilyetül Efkar**'dan oluşur.
- Nefhatül-Ezhar ile Sohbet'ül Ebkâr didaktik ve tasavvufi mesnevilerdir.
- Saki-name** (Âlem-nüma) içki ve içki meclislerini anlatan bir mesnevidir.
- Hamseleri arasında tasavvufi hikâyelerden oluşan **Heft-Han** ve **Hilyetül Efkar** mesnevileri önemlidir.
- Şairin ayrıca içerisinde 299 gazel, 31 kaside bulunan bir de divanı bulunmaktadır.

BOSNALI SABİT (17.yüzyıl)

- Asıl adı Alaattin Ali olan Sabit, Bosna'dan divan şiirine katılan şairlerdendir. Memleketinde başladığı eğitimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Tekirdağ, Yanya, Bosna, Konya ve Diyarbakır'da müftü ve kadı olarak görev yapmıştır.
- Sabit'in çoğu mesnevi olan birçok manzum eseri vardır. Hikemi tarzın etkisinde kalmıştır. Daha çok mesnevileriyle ilgili görmüştür.
- Sabit, Nabi mektebi olarak bilinen ekolün içerisinde olsa da kendi şahsî üslubunu oluşturmuş şairler arasındadır. Atasözlerini, halk tabirlerini, günlük konuşma dilinin kelime ve tabirlerini şiire taşımakla tanınır.
- Başlıca eserleri arasında Divan, Zafername, Edhem ü Hüma, Berber-name, Dere-name, Amr-i Leys, Hadis-i Erbain Tercümesi bulunur.
- Berber-name**'de bir berber çırağının Çorlu'da başından geçen bir olayı anlatır. Eser 93 beyit kadardır
- Zafer-name**, Kırım Han'ı Selim Giray'ın Rus ordusuna karşı kazandığı zaferi anlatan 426 beyitlik bir eserdir.
- Edhem ü Hüma**, İstanbul hayatından sahnelelerin ve bahar tasvirlerinin dikkat çektiği, yerli unsurlarla zenginleştirilmiş bir aşk mesnevisidir.
- Eserde, Edhem isimli bir gençle hükümdarın kızı Hüma arasında geçen bir aşk hikâyesi anlatılır.

KAFZADE FAİZİ (17.yüzyıl)

- Celveti tarikatına mensup olup 17.yüzyıl mesnevicilerindendir. Azizi Mahmut Hüdâî'nin mürididir.
- Şairin **Saki-name**'si ve **Leyla ile Mecnun** mesnevisi bulunur.
- Kafzade Faizi'ni ayrıca tezkire alanında yazılmış **Zübdetü'l - Eş'âr** adlı bir eseri daha vardır.

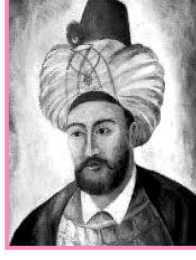
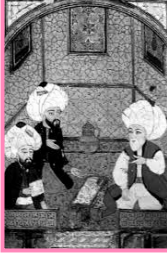
18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

11. ÜNİTE

18.YÜZYIL ANADOLU SAHASI TÜRK EDEBİYATI

- ◉ Nedim
- ◉ Enderunlu Fazıl
- ◉ Şeyh Galip
- ◉ Koca Ragıp Paşa
- ◉ Sünbülzade Vehbi
- ◉ Nahifi
- ◉ İzzet Ali Paşa
- ◉ Seyyid Vehbi
- ◉ Osmanzade Taib
- ◉ Sami
- ◉ Kami
- ◉ Kani
- ◉ Haşmet
- ◉ Nevres-i Kadim
- ◉ Neşet
- ◉ Süruri

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 18.yüzyıl Osmanlı'da siyasal anlamda çözülüşün hızlanmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda çözülüşü durdurmak için çözüm yollarının aranmaya başlandığı, Avrupa ve Avrupa kültürünün daha da yakından tanınmaya çalışıldığı bir zaman dilimidir; siyasal anlamda pek de iç açıcı bir görünüm sergilemeyen Osmanlı, bu yüzyılda mimari, resim ve edebiyat alanında zirve isimler yetiştirmeye devam etmiştir. Bu dönemde klasik sanat anlayışında kimi çözümler görülmekle birlikte yeni atılımlar da sanat dünyasında kendine yer bulmuştur. Lale Devri bu değişim ve yenileşmenin simgesi hâline gelmiş; sanat, bilim, edebiyat alanında bir anlamda kış içinde baharın yaşanmasını sağlamıştır.
- 18.yüzyılın sonunda başlayan yerleşme, gündelik yaşama ait öğelerin şiire taşınması bu yüzyılda Nedim'le daha estetik bir görünüm kazanmaya başlar. Klasik üslup etkisini bir yandan devam ettirirken dönemin sosyal koşullarıyla da ilintili olarak şiirde hikiemi tarzın yoğunluğunun arttığı söylenebilir. Bu yüzyılda hem Sebki Hindî'nin hem de divan şiirinin son büyük ustası olan Şeyh Galip'le divan şiiri doruk noktasına ulaşır.
- Kaside ve mesnevi nazım şekilleri sayıca daha az kullanılmaya başlarken gazel, tarih, şarkı, tahmis, murabba, muhammes gibi nazım şekilleri divanlarda daha fazla yer tutmaya başlamıştır. Ayrıca müşterek gazel sayısı da artmıştır.
- Başta Nedim ve Şeyh Galip olmak üzere Münif, Seyyit Vehbî ve Sümbülzade Vehbî, Edirneli Kâmî, Samî, Kânî, Yahya Nazım, Sakıp Mustafa, Nevres, Haşmet, Enderunlu Fazıl **kasideleriyle** de tanınan yüzyılın önemli şairleridir.

- Mesnevîde** Şeyh Galip, İsmail Belîğ, Sümbülzade Vehbi, Nahifî ve Enderunlu Fazıl öne çıkmıştır
- Tarih düşürmede** Sürurî, yüzyılın en önemli isimidir. Seyyit Vehbi, Kâmî, Kırımlı Rahmi, Nedim, Şakir, Raşit, Enderunlu Fazıl da divanlarında çok sayıda tarih manzumesine yer vermiştir.
- Gazelde** Nedim ve Şeyh Galip başta olmak üzere Raşit, Nahifî, Kâmî, Vahit Mahtumî, Samî, Neylî, Çelebizade Asım, İzzet Ali Paşa, Mehmet Emin Belîğ, Hazık, Fıtnat Hanım, Sümbülzade Vehbî, Haşmet, Esrar Dede, Pertev yüzyılın en önemli şairleridir. Hevayî ise **hiciv** ve **hezl** türünde gazeller kaleme almıştır.
- Nazım, Nedim, Vahit, Galip, Enderunlu Fazıl yazdıkları **şarkılarla** dikkat çekmiştir. Edîb ve Nahifî yüzyılın en çok **rubai** kaleme alan şairleridir.
- Mahallîleşme akımının etkisiyle bu yüzyılda divanlarda **hece ölçüsüyle** yazılmış şiirlere de yer verilmiştir.
- Dönemin hükümdarlarından III. Ahmet, Necip ve Ahmet; I. Mahmut, Sebkatî; III. Mustafa Cihangir; III. Selim de İlhamî mahlasıyla şiirler yazmıştır.

18.Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı

Nedim, Şeyh Gâlip, Münif, Seyyit Vehbi, Sümbülzade Vehbi, Edirneli Kâmî, Samî, Kâmî, Sakıp Mustafa, Osman Nevres, Haşmet, Enderunlu Fazıl, Şakir, Raşit, Nahifî, Vahit Mahtumî, Samî, Neylî, Çelebizade Âsim, İzzet Ali Paşa, Mehmet Emin Belîğ, Hazık, Fıtnat Hanım, Sümbülzade Vehbî, Haşmet, Esrar Dede, Pertev, Edîb, Osmanzade Taib, Neş'et, Kani, Koca Ragıp Paşa.

NEDİM (18.yüzyıl)

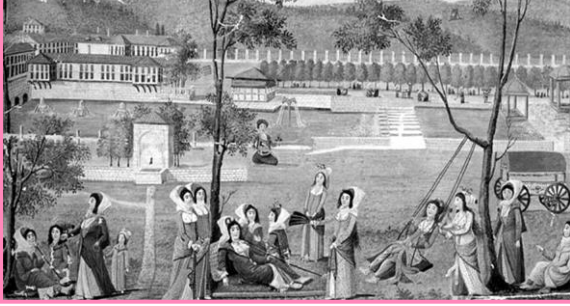

- **İstanbul** doğumlu olan Nedim'in Beşiktaş'ta bir evinin bulunduğu, Ümmügülüm adlı bir hanımla evlendiği, mezarının Üsküdar Miskinler Mezarlığı'nda bulunduğu kayıtlıdır. Nedim, uzun yıllar boyu müderrislik yapmıştır, Lale Devri'nde **Damat İbrahim Paşa**'nın himayesini görmüştür, 1730' da patlak veren **Patrona Halil Ayaklanması** sırasında sarayın damından düşerek ölmüştür. Asıl adı **Ahmet**'tir.
- 18.yüzyılda yaşamıştır. **Lale Devri**'nin aşk, zevk ve eğlence şairidir. Tasavvuftan hiç etkilenmemiş ve daha çok **din dışı** konularda şiirler yazmıştır.
- Divan edebiyatının katı kurallarını yıkarak **somut gerçekleri** getirmiş; şiire yaşadığı devrin hayatını sokmuş ve Lale Devri'nin 11 yıllık zevk ve eğlence hayatını şiirlerine yansıtmıştır.
- Hayattan zevk almak, günü güzel yaşamak yaşanan zamanı mutlu geçirmek şiirlerinde yer alan başlıca konular olmuştur; **aşk, şarap, tabiat** ve yaşamdan zevk alma gibi temaları işlemiştir.
- Şiirlerinde beşeri aşkı işleyen Nedim; coşkun, zarif, şuh, açık ve nüktedir. Her güzel karşısında heyecanlanır ve bunu şiirlerine yansıtır. Bu yönü ile de Halk şiirinde **Karacaoğlan**'a benzer.

- Divan şiirinde **mahallileşme** cereyanının en büyük temsilcisidir. Sanatına günlük hayatı, kendi yaşayışını ve çevresini koymuş; halk söyleyişinden, dilinden ve deyimlerinden faydalanmıştır.
- Necati, Baki, Şeyhülislam Yahya'dan sonra Mahallileşme akımının en güçlü temsilcisi olan Nedim, şiirlerine İstanbul'u her yönü ile yansıtmış ve **İstanbul şairi** olarak anılmıştır.
- **Gazel**, kaside ve **şarkı** türlerinde şiirler yazmıştır. Mesnevisi yoktur; sadece **Divan**'ı vardır. Şairin divanında **hece**yle yazılmış şiirleri de bulunur.
- Edebiyatımızda **şarkı** türünün en güzel örneklerini sunmuştur. Kendisinden sonra gelen İzzet Ali Paşa, Seyit Vehbi ve Yahya Kemal gibi şairleri etkilemiştir.
- **Nedimane** denilen yeni bir tarz geliştirmiştir. Bu tarzın esasını; söyleyiş mükemmelliği, yerlilik arzusu ve Nedim'e özgü eda oluşturur. Kendisi de bir gazelinde "**Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez / Fark eyler onu şehrimizin nüktedanları**" diyerek üslup sahibi bir şair olduğunu ifade etmiştir.
- Kullandığı dil, açık yalın ve ahenklidir. Şiirimize İstanbul'u ve İstanbul Türkçesini getirmiş, gazel ve şarkılarıyla tanınmıştır. Kasidelerinde dili ağır iken gazellerinde özellikle şarkılarında dili sadedir.
- Nedim Divanı kullanılan nazım şekilleri bakımından klasik divan tertibine uymaktadır. Nedim Divanı'nda; 44 kaside, 88 kıta, 3 mesnevi, 1 terkihibent, 1 terciibent, 2 mütekerrir müseddes, 1 tar-diye, 5 tahmis, 1 muhammes, 33 murabba, 2 koşma, 166 gazel, 2 müstezat, 11 rubai ve 23 müfred ve matla vardır. Ayrıca Nedim Divanı'nda 5 Arapça, 39 Farsça şiir yer almaktadır.
- **Sahaifü'l-Ahbar**, Lale Devri'nde oluşturulan tercüme heyetlerinde görev alan Nedim, Ahmet Âşıkî'nin Camiü'd-Düvel adlı Arapça eserini çevirerek Sahaifü'l-Ahbar adını vermiştir.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- **Aynî Tarihi**, Bedrettin Mahmut bin Ahmet tarafından yazılan İkdu'l-Cüman fi Tarihi Ehli'z-Zaman adlı yirmi dört ciltlik İslam tarihi, Nedim'in de içinde bulunduğu tercüme heyetince çevrilmiştir. Fakat Nedim'in mütercimler arasında yer aldığı bilindiği hâlde hangi bölüm veya kısımları tercüme ettiği henüz bilinmez.
- Nedim'in bunlardan başka, Şehit Ali Paşa'ya yazdığı bir dilekçesi, İzzet Ali Paşa'nın şaka yollu mektubuna mensur cevabı, Safayî Tezkiresi'ne Takriz'i ve Münşeât-ı Aziziye'de yer alan ve kime yazıldığı belli olmayan bir mektubu vardır.

Gazel

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsar-ı âl olmuş sana

Bûy-i gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Sihr ü efsûn ile dolmuşdur derûnun ey kalem
Zülfü Hârut'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

Şöyle gird olmuş Firengistân birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-amân ey dil ne müşkil-ter suâl olmuş sana

Sen ne câmin mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldıldın gönül n'oldun ne hal olmuş sana

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden
Lâ'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana

Yok bu şehir içre senin vasfettiğin dilber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana

ENDERUNLU FAZIL (18.yüzyıl)

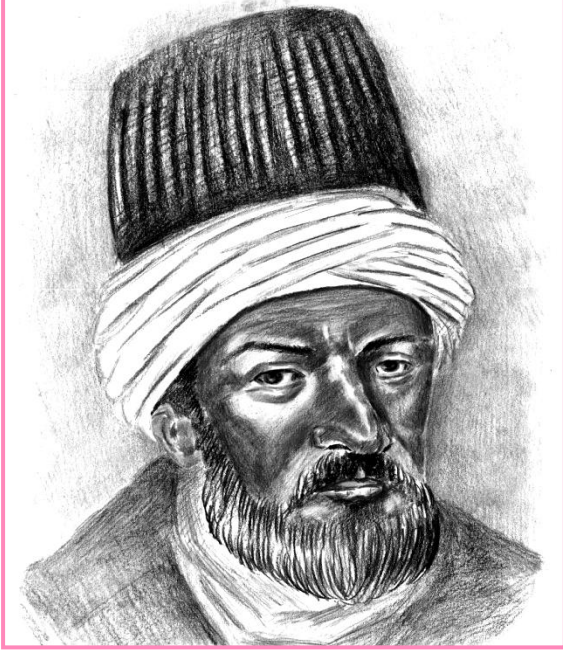
- Asıl adı **Hüseyin**'dir. Akka'da doğmuş, İstanbul'a gelerek Enderun'da yetiştirilmiş, zevk ve eğlenceye düşkünlüğü yüzünden saraydan çıkarılmıştır. 12 yıl derbeder bir hayat yaşamış ve 1810'da İstanbul'da ölmüştür.
- Şair, hayatının büyük bölümünü sürgün ve affedilme arasında geçirdiği için divanında döneminin yöneticilerine yazılmış **90** kadar kaside vardır.
- Bütün eserlerinde çevrede gördüklerini ve yaşadıklarını anlatmıştır. Nabi, Şeyh Galip ve Nedim'in etkisinde kalmıştır. Özellikle gazellerinde ise **Nabî** ve **Nedim** tarzının izleri hemen sezilir.
- Şiirlerinde hep kendi hayatını anlatan Enderunlu Fazıl'ın **Divan**'ından başka **Defter-i Aşk**, **Huban name**, **Zenanname** ve **Çenginame** adlı mesnevileri de bulunur.

ESERLERİ

- **Defter-i Aşk**, şairin maceralarını anlattığı eserdir. Bu eser, şairin aşk maceralarını anlattığı 438 beyitten oluşan bir mesnevidir. Eserine güzellik (hüsn) ile aşk arasındaki ilişkinin öznesi konumundaki âşığın tanımıyla başlayan Fazıl, Allah'ın sıfatlarına ve Hz. Muhammed'e göndermelerde bulunarak güzellikle aşk ilişkisini temellendirir.
- **Huban - name**'de çeşitli milletlerin erkek güzel-leri tasvir edilir. 796 beyitten oluşan bir mesnevidir. Bu mesnevi, sevgilinin "Hangi memlekette güzel çoktur?" sorusuna cevap olmak üzere yazılmıştır. Hindistan'dan Yeni Dünya (Amerika)'ya kadar birçok ülkenin erkek güzeli tasvir edilmiştir.
- **Zenan - name**'de, çeşitli milletlerin kadın güzel-leri tasvir edilir. Eser, 1101 beyitli bir mesnevidir.
- **Çengi-name** adlı mesnevisinde İstanbul'un köçekleri anlatılmıştır. Rakkas - name olarak da bilinir. Farklı milletlerden kırk iki erkek köçeğin tasvir edildiği eser, murabba biçimiyle yazılmıştır.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ŞEYH GALİP (18. yüzyıl)

- Asıl adı **Mehmet** olan Şeyh Galip, Divan şiirinin son büyük şairidir. **İstanbul**'da doğan şair **Galata** Mevlevihanesi'nde bir ara şeyhlik de yapmıştır. Şiirlerinde önceleri **Esat** mahlasını kullanmış daha sonra hocası **Neşet** ona Galip mahlasını vermiştir.
- Babasının da şiir yazdığı ve Galip'in şair olarak yetişmesinde önemli roller üstlendiği bilinmektedir. Galip, **Hüsn ü Aşk** adlı eserinde, babasından uzun uzadıya söz etmiş ve şiirde "pir" yani Mevlana tarzını ondan öğrendiğini söylemiştir.
- Daha küçük yaşlarda babasından ilköğrenimini almıştır, daha sonra ailesinin etkisiyle **Konya**'da Mevlana dergâhında çileye girmiştir, fakat onun yokluğuna dayanamayan babası, çilesini İstanbul'da tamamlayabilmesi için başvuruda bulunmuş ve gerekli izin alındıktan sonra Galip, İstanbul'a dönmüştür; Yenikapı Mevlevihanesi'nde çilesini tamamlamıştır. Galip, girdiği 1001 günlük çileyi doldurarak dede olmuştur.
- 34 yaşlarında İstanbul Galata Mevlevihanesine şeyh olan Galip, dönemin padişahı **III. Selim**'den büyük iltifat görmüştür; ancak henüz 42 yaşındayken hastalanarak hayatını kaybetmiştir.

- Bir Mevlevi şeyhi olan Galip; Yunus Emre ve Mevlana gibi mutasavvıf bir şairdir. Mevlana'dan etkilenmiştir, daha 24 yaşındayken Divan sahibi olmuştur.
- 18.yüzyılda yaşamış olan şair, divan edebiyatında **Sebk-i Hindi** akımının öncüsü ve temsilcisi olmuştur. Türk şiirinde Hint üslubunun en büyük temsilcisi olmuştur.
- Hint üslubunun bütün özellikleri Galip'in şiirlerinde görülür. Ancak o, mutasavvıf bir şairdir. **Mevlana**'dan etkilenmiştir, şiirlerinde tasavvuftan, Allah'ın büyüklüğünden, insanın yüceliğinden ve hoşgöründen bahsetmiştir.
- En önemli eseri, Nabi'nin **Hayrabat** adlı eserinden daha üstün bir eser yazabileceğini kanıtlamak için yazdığı **Hüsnü Aşk** adlı mesnevidir.

Hap Bilgi

- Hüsn ü Aşk, Nabi'nin **Hayrabat** adlı aşk mesnevisine tepki olarak yazılmıştır.
- Şeyh Galip, **Hüsn ü Aşk** adlı mesnevisini yazarken **Mevlana**'nın **Mesnevi** adlı eserini temel almıştır.
- Hüsn ü Aşk adlı esere nazire olarak yazılan eserler arasında Keçeci-zade İzzet Mola'nın **Gülşen-i Aşk** adlı mesnevisi, Yenişehirli Avni'nin **Ateşgede** adını verdiği ama tamamlamamış mesnevisi sayılabilir.
- Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk adlı mesnevisinin yansımalarını gördüğümüz romanlar arasında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın **Huzur** romanı ve Orhan Pamuk'un **Kara Kitap** adlı eseri bulunur.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

Bilgi Küpü

- Nedim'de gerçek yaşama; yani somuta yönelen divan şiiri, Şeyh Galip'le tekrar eski çizgisine dönmüştür. Şiirlerinde en çok işlediği konu aşktır; ancak bu aşk, daha çok **ilahi aşk**tır.
- Şiirlerinde **sembolik** anlatıma, **soyut** ve **kapalı** söyleyişe yönelen şairin dili süslü ve ağırdır. Ancak az da olsa halk söyleyişlerine yer vermiştir, **hece ölçüsü**yle bir **türkü** yazmıştır.
- Şeyh Galip, şiirlerinin genelinde ağır ve süslü bir dil kullandığı hâlde, bazı şiirlerinde, özellikle de şarkılarında sade bir Türkçe kullanmıştır.
- Şeyh Galip'in divan şiirinin son büyük şairi sayılmasının nedeni tekrarda soyut konuları işlemesidir.

ESERLERİ

- 📖 **Divan**
- 📖 **Hüsnü Aşk:** Allah aşkına ulaşmak isteyen bir dervişin macerasını anlatan didaktik ve alegorik (sembolik) bir mesnevidir.
- 📖 Eser 2001 beyitlik olup Nabi'nin Hayrabat mensevisinden daha güzel bir mesnevi yazılabileceğini kanıtlamak için Şeyh Galip'in 26 yaşında ve 6 ayda tamamladığı bir yapıttır.
- 📖 **Şerh-i Cezire-i Mesnevi:** Galip'in bu eseri, Mevlevi dedelerinden Yusuf Sineçak'ın Cezire-i Mesnevi adlı eserinin şerhidir. Şair, adı geçen eserin her cildinden 100 beyit seçmiş ve bu seçkinin başına 99, sonuna da 5 beyit eklemek suretiyle 704 beyitlik bir eser oluşturmuştur.
- 📖 **Es-Sohbetü's-Safiyye:** Bu eser, Mevlevi şeyhlerinden Köseç **Ahmet Dede**'nin er-Risaletü'l-Bahriyye fî-Tarikati'l-Mevleviyye adlı Arapça eserine yazılmış Arapça bir talikattır.

Bilgi Küpü

Talikat: Bir eserin kenar kısımlarına açıklayıcı notlar düşmek veya aynı amaçla ayrı bir eser yazmaktır.

Gazel

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâre düşdü
O zaman ki bezm-i canda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pare pâre düşdü
Gehi zir-i serde desti geh ayağı koltuğunda
Düşe kalka hasta-i gam der-i lûtf-i yâre düşdü
Erişip bahara bülbül yenilendi sohbet-i gül
Yine nevbet-i tahammül dili bî-karâre düşdü
Meh-i bürc-i ârızında gönül oldu hâle mail
Bana kendi tâlimden bu siyeh sitâre düşdü
Reh-i mevlevi'de gaalib bu sıfatla kaldı hayran
Kimi terk-i nâm ü şâne kimi i'tibâre düşdü

Şeyh Galip

KOCA RAGIP PAŞA (18.yüzyıl)

- III. Osman ve III. Mustafa dönemlerinde yaşamış III. Mustafa'nın kız kardeşiyle evlenmiştir. Koca Ragıp Paşa devrin büyük devlet adamlarından ve bilge şahsiyetlerinden biridir. Devrinde Koca sıfatıyla anılan şair, **İstanbul**'da doğmuştur.
- Devlet adamlığı ve şairliğinin yanında, ilim, kültür ve imar faaliyetlerine verdiği önemle tanınmıştır. Kendi adına **Laleli**'de bir kütüphane yaptırmış ve bütün eserlerini buraya vakfetmiştir. Evini de Fîrnat Hanım, Çelebizade Asım ve Haşmet gibi birçok önemli şair ve şahsiyetin toplandığı bir meclis hâline getirmiştir.
- Nedim ve Ş.Galip'ten sonra 18.yüzyılın en önemli şairidir.18.yüzyılda Nabi'nin açtığı **hikemi şiir** tarzının en büyük şairidir. Şiirleri didaktik ve ahlaki içeriklidir.
- **Divan**'ı, **Münşeat**'ı vardır. Ayrıca **Tahkik** ve **Tevfik** adlı Osmanlı - İran ilişkilerini anlatan bir eseri, **Aruz Risalesi**, **Mecmua-i Ragıp**, **Sefinetür-Ragıp** adlı eserleri bulunur.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

SÜMBÜLZADE VEHBİ (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Asıl adı Mehmet'tir. Nedim tarzında şiirler yazmıştır. Zevk ve eğlenceye düşkün olduğu için çağdaşları ona delikanlı hayatı yaşayan pir demiştir.
- Divan'ından başka Nabi'nin Hayriyye'sine nazire olarak yazdığı **Lütfiye** adlı didaktik mesnevisidir. Eserde oğlu **Lütfullah**'a öğütlerde bulunur.
- Vehbi'nin diğer bir eseri de **Şevkengiz** adlı mesnevisidir. 779 beyitlik bu mesnevide kadın ve erkek güzelliği ile ten hazları konusundaki tartışmayı münazara tarzında anlatır.
- Ayrıca Türkçe - Farsça **Tuhfe-i Vehbi** ile Arapça-Türkçe **Nuhbe-i Vehbi** adlı iki manzum sözlüğü bulunmaktadır.

NAHİFİ (18.yüzyıl)

- Lale Devri şairlerinden olan Nahifi, dinî-tasavvufi bir neşve ile yazdığı lirik şiirleri ve bilhassa Mesnevi tercümesi ile büyük bir şöhrete kavuşmuş, devrin en verimli şairlerinden biridir.
- Gerek devrindeki gerekse kaynaklarda Şeyh Galip ve Nedim'den sonra gelen asrın en önemli şairi olarak kabul edilmiştir.
- Nahifi iki Divan tertip etmiştir. Bunlardan biri, sadece dinî şiirlerden meydana gelmektedir. Onun asıl başarılı olduğu şiirler gazel ve rubaileridir.
- Hâletî'den sonra edebiyatımızın en çok **rubai** söyleyen şairi olan Nahifi, kendini zamanın Hayyam'ı olarak nitelendirmiştir.
- Şiirlerinde, gerek Sebki Hindi, gerekse Nabi ve Nedim tarzına rağbet etmemiştir.
- Divanı ve Mesnevi tercümesi dışındaki eserleri, küçük hacimli mesnevilerle dinî-tasavvufi risale ve şerhlerden meydana gelmektedir.
- Mesnevi Çevirisi, **Mevlid**, **Miraciye** ve **Hicret-name** bilinen diğer eserlerindendir.

İZZET ALİ PAŞA (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılın ilk yarısında **Lale Devri**'nde yaşamış bir şairdir. **Nedim**'in yakın dostudur. İstanbulludur.
- İbrahim Paşa devrinde Nedim'den sonra dönemin zevk ve eğlencesini yansıtan en önemli şairdir.
- Nedim'in gazellerine nazire yazan şairin **Divan**'ı vardır. Edebiyatımızda Nedim tarzında yazan şairlerin başında o gelir.
- Nedim'e yazdığı **Nigar-name** adlı mektupla Nigar-name'ye karşılık olarak Nedim'in espri yoluyla verdiği cevap Nedim Divanı içerisinde yer alır.

SEYYİD VEHBİ (18.yüzyıl)

- Asıl adı **Hüseyin**'dir. **İstanbul**'da doğmuştur. III. Ahmet dönemi şairlerindendir. Nedim'in dostudur.
- Lale Devri**'nin üstat şairlerinden olan Seyyid Vehbi de dönemin **Nabi** takipçilerinden biridir.
- Vehbi, asıl Nabi vadisinde dolaşmış, kendini Nabi'nin "**hayru'l-halef**"i saymıştır. Vehbî, edebiyatımızın en çok kaside söyleyen şairlerindendir.
- Kasidede Nefi'nin gazelde Nabi'nin etkisinde kalan şairin Divanı önemlidir.
- Ayrıca III Ahmet'in şehzadelerinin sünnet düğünü için yazdığı **Surnamesi** Pasorafça anlaşmasıyla ilgi yazdığı **Sulhiyye** adlı manzum eseri vardır.

SAMİ (18.yüzyıl)

- III. Ahmet ve I.Mahmut zamanlarında yaşamıştır. Lale Devri sanatçılarındandır. Şairliği dışında tarihçiliği ve hattatlığı da olan bir isimdir.
- Divan'ı bulunan şairin şiirlerinde Nedim ve Nabi'nin etkileri görülmektedir.
- Şairin divanı dışında 1730-1733 yılları arasında geçen olayları anlattığı **Tarih-i Vekayi** eseri bulunur.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

KANİ (18.yüzyıl)

- 1712 yılında **Tokat**'ta doğdu. Asıl adı Ebubekir'dir. Öğrenimini memleketi Tokat'ta yapan Kani, ilk gençlik yıllarından itibaren çevresinde gerek nazım, gerekse nesir sahasında yazdıklarıyla ve özellikle nükte üslubuyla tanındı.
- Mevlevi tarikatına mensup olan sanatçı manzum-mensur birçok eser vermiştir. Divan'ı, Münşe'at'ı ve **Hirre-name** adlı eserleri bulunur.
- Hirre - name, bir kedinin ağzından sahibine hitaben yazılmış hoş bir mizah örneğidir.
- Bükreş'te bulunduğu sırada sevdiği bir kızın kendisinden Hristiyan olmasını istemesi üzerine söylediği, "Kırk yıllık Kânî olur mu yani" sözü bugün dahi kullanılan bir vecize hâline gelmiştir.

KAMİ (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılda **Nabî**'den sonra dönemin en büyük şairi diye bilinir. **Edirneli**dir. Müderrislik yapmıştır.
- Kami, Gülşeni şeyhlerinden İbrahim Gülşeni'nin oğlu olması sebebiyle küçük yaşlardan itibaren tasavvuf potasında yoğrulmuş, şair ve nasirliğinin yanında fıkıh ilmindeki bilgisiyle tanınan bir şairdir.
- Edirne Mevlevihanesi şeyhi Neşatî'den de Farsça öğrenen şair, devrinde Nabî'den sonraki üstat şairlerden biri olarak kabul edilmiştir.
- Divan'ından başka **Firuz - name**, **Asaf - name** ve **Tuhfetü'z-Zevra** adlı manzum eserleri önemlidir.
- Tuhfetü'z-Zevra'da, Bağdat'ta gömülü bulunan meşhur şahsiyetleri ele almıştır.
- Firuz - name**'de bir hükümdarla onun azat edip evlenmesine ettiği kölesi Firuaz'un eşi Gülrüh arasında geçen yasak aşk anlatılır.
- Behcetü'l- Feyha**, Bağdat valisi Hasan Paşa'nın bu bölgedeki aşiretlerin isyanını bastırmasını ve burada yapılan imar çalışmalarını konu edinir.

OSMANZADE TAİB (18.yüzyıl)

- İstanbul'dur. Asıl adı Ahmet'tir. III. Ahmet'in fermanı ile **Reis-i Şairan** unvanını almıştır.
- Eserlerinde toplumsal aksaklıkları dile getirir, Divan'ından başka Hadikatül-Vüzera, Hadikatül-Mülk adlı tarihle ilgili iki eseri bulunur.
- Hatikatül-Vüzera adlı eserinde Osmanlı sadrazamlarının biyografilerinden, Hadikatül-Mülk adlı eserinde ise Osmanlı padişahlarından söz eder.
- Ayrıca ahlakla ilgili Hulasatul-Ahlak adlı eseri ve **Hadisi Erbain Şerhi** bulunur.

HAŞMET (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılda yaşamıştır. İstanbul'da doğmuştur. Ragıp Paşa'nın yakınlığını kazanarak onun tarafından korunmuştur.
- Nabî** tarzında yazmış ayrıca **Nedim**'den de etkilenmiştir. Koca Ragıp Paşa ve Fıtnat Hanım'a yazdığı latifeleri oldukça ünlüdür.
- Hiciv**leriyle ün kazanmıştır, Divan'ı vardır. Ayrıca "Hab - name, Şehadet - name, Senedü'ş Şuara ve Sur - name" adlı eserleri önemlidir.
- III. Mustafa'nın kızının doğumu nedeniyle yazdığı Sûname, Haşmet'in en önemli eserlerindendir.

NEVRES-İ KADİM (18.yüzyıl)

- Şairliğinin yanında aynı zamanda birçok mensur eseri olan iyi bir münşi ve hattat olan Nevres, Koca Ragıp Paşa, Seyyid Vehbi, Raşid gibi çağdaşı üstat şairlerin izinde yazdığı şiirleriyle de kendini gösterme fırsatı bulmuştur.
- Türkçe ve Farsça divanları ile Bedir savaşını anlatan **Gazve-i Bedir** adlı manzum bir mesnevisi ile Münşe'at, Tarihçe-i Nevres, Vekayi-i Tebriz, Mebaligu'l-Hikem, Terceme-i Tarih-i Cihangir Şah adlı mensur eserleri vardır.

18.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

NAZİM (18.yüzyıl)

- Edebiyatımızda **naat şairi** ve büyük bir bestekâr olarak tanınan Nazım, Enderun'da yetişen şairlerden biridir. Nazım, 5 Divan tertip etmiştir
- Şair, bestekârlığının yanında aynı zamanda iyi bir icracıdır. Fakat 500'e yakın bestesinden günümüze sadece 6'sı ulaşabilmiştir.
- Nazım'ın en önemli özelliği edebiyatımızın en çok naat söyleyen şairi olmasıdır. O, sanatını peygambere karşı beslediği derin sevgiyi anlatmaya adanmış bir şairdir. İkinci ve üçüncü divanları sadece naatlardan meydana gelmektedir.

Hap Bilgi

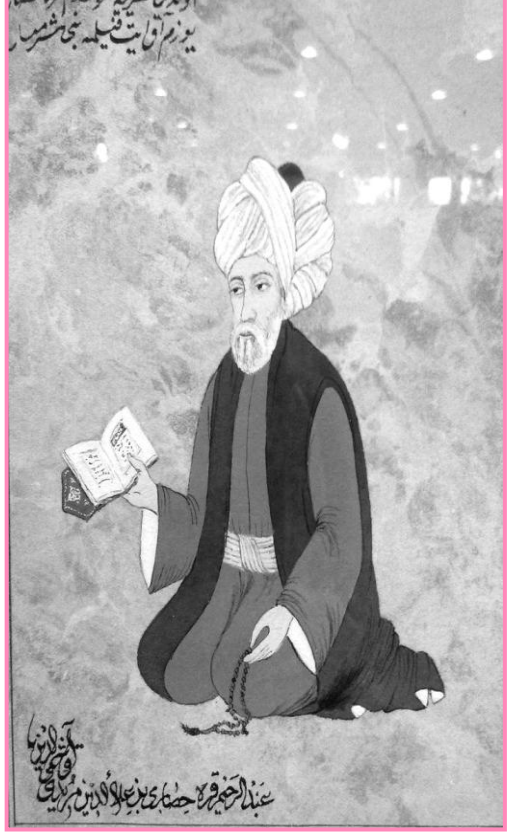
- Divan edebiyatının ve 18.yüzyılın tarih düşürmede en önemli temsilcisi **Sürurî** olmuştur.
- Tarih düşürmede en çok kullanılan nazım biçimi ise **kıt'a**'dır.
- Hâletî'den sonra edebiyatımızın en çok **rubai** söyleyen şairi olan **Nahîfî**'dir.
- III. Ahmet'in fermanı ile **Reis-i Şairan** unvanını alan şair, **Osmanzade Taib**'dir.
- Nazım**, edebiyatımızın en çok naat söyleyen şairi olmuş ve **naat şairi** diye anılmıştır.
- 18.yüzyılda Nabî'nin açtığı **hikemi şiir** tarzının en büyük şairi, **Koca Ragıp Paşa**'dır.
- Şeyh Galip'in hocası olup ona Galip mahlasını veren ve yazdığı **mahlas-nameleri** ile büyük bir şöhrete kavuşan şair, **Neşet**'tir.
- Edebiyatımızda Nedim tarzında yazan şairlerin başında gelen ve Nedim'in yakın dostu olan şair, **İzzet Ali Paşa**'dır.
- Hanımefendi Hazretleri ve Şairler Kraliçesi gibi lakaplarla anılan **Fıtnat Hanım**, divan edebiyatının en ünlü kadın şairidir.

NEŞET (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılda yaşamış Mevlevî şairlerindendir. Divan sahibidir. **Şeyh Galip**'in hocası olup ona Galip mahlasını vermiştir.
- Şairliğinden ziyade birçok önemli şahsiyetin yetişmesine katkıda bulunması ve yazdığı **mahlasnameleri** ile büyük bir şöhrete kavuşan, devrin renkli şahsiyetlerinden biridir.
- Şair, hayatını Mesnevi okutmaya ve gençlere Farsça öğretmeye adanmıştır. Aksaray'daki evi, şiir ve edebiyat meraklısı gençler, tarikat ehli insanlarla dolup taşmıştır. Bu sebeple, devrinde şairliğinden ziyade verdiği dersler ve yetiştirdiği talebelerle tanınmıştır.
- Neşet, etrafında toplanan şairleri, Hint üslubunun önemli temsilcileri Saib ve Şevket gibi şairlere yönlendirmiş ve birçoğunun mahlasını da kendi vermiştir.
- Mevlana'dan etkilenen Neşet daha çok Nabi tarzında şiirler yazmıştır.
- Onun **Divan**'ından başka **Tufan-ı Marifet** adlı bir mesnevisi bulunur.

SÜRURİ (18.yüzyıl)

- Tarih düşürme sanatındaki ustalığından dolayı müverrih sıfatıyla anılan şairin asıl adı Osman'dır.
- Şairliğinin ilk beş yılında **Hüznî** mahlasını kullandıktan sonra Şeyhülislam Yahya Tevfik Efendi'nin tavsiyesiyle Sürurî'yi tercih eder. Hiciv ve hezel türündeki şiirlerinde **Hevayî** mahlasını kullanır.
- Osmanlı **tarih düşürme** geleneğinin en ünlü ismi olan Sürurî, bu özelliğiyle hem asrında hem de sonraki yüzyıllarda bir hayli şöhret kazanmıştır.
- Sürurî'nin **Neşatengiz** adını verdiği divanı dışında Hezliyat'ı ve çeşitli şairlerden derlediği tarih manzumelerini ihtiva eden bir mecmuası vardır.

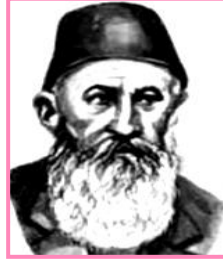
19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

12. ÜNİTE

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- ◉ Enderunlu Vasıf
- ◉ Keçeci-zade İzzet Molla
- ◉ Yenişehirli Avni
- ◉ Leskofçalı Galip
- ◉ Hersekli Arif Hikmet
- ◉ Osman Şems
- ◉ Mütercim Asım
- ◉ Şeyhülislam Arif Hikmet
- ◉ Leyla Hanım
- ◉ Şeref Hanım
- ◉ Fatin Davut Efendi
- ◉ Esat Mehmet Efendi
- ◉ Şefkat
- ◉ Mehmet Tevfik
- ◉ Gaziantepi Ayni

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

- 18.yüzyılda Şeyh Galip ve Nedim gibi iki zirve ismi yetiştiren divan şiiri bu yüzyılın ortalarından başlayarak sıradanlaşmaya, kendini tekrar etmeye başlamıştır. Bu olumsuz değişme, divan şiirini 19. yüzyılda yeni arayışlara itmiştir. Bu yenilik arayışları şu şekilde sıralanabilir:
- Divan tertibinde övgü kasidelerine ya hiç yer vermek ya da sıralamadaki yerlerini değiştirmek, gazelleri ise içeriklerine göre bir başlıkla sınıflandırmak
- Türk aruzunda daha önce kullanılmayan kalıpları kullanmaya başlamak
- Kafiye ve redifin işlevinde ve yapısında değişikliğe gitmek
- Nazım şekillerinin yapısal özelliklerinde değişiklikler yapmak
- Yeni imajlar yaratmayı şiirin önceliği hâline getirmek
- İran etkisinin azalmasıyla yerli konulara ağırlık vermek
- Tasavvufun ve hikemi tarzın etkisini azaltmak ve şiire siyasi bir içerik katmak
- Vatan, millet, hürriyet, adalet, eşitlik, medeniyet, terakki gibi kavramlara şiirde yer vermek
- Bu dönemde klasik şiiri düştüğü kötü durumdan kurtarmak için **Encümen-i Şuârâ** adlı bir topluluk kurulur. Encümen-i Şuârâ, divan şiirini içinde bulunduğu kısır döngüden çıkarma hareketidir.
- 19.yüzyılda kullanılan nazım şekilleri hemen hemen eskiyle aynıdır. Bu dönemde en az kullanılan nazım şekli mesnevidir. Daha çok kısa mesneviler yazılmıştır. Daha çok terkibibent, terciibent, şarkı ve kıta revaçta olan nazım biçimleri olmuştur.

19.Yüzyıl Divan Edebiyatı

- Enderunlu Vasıf
- Keçeci-zade İzzet Molla
- Yenişehirli Avni
- Leskofçalı Galip
- Hersekli Arif Hikmet
- Osman Şems
- Mütercim Asım
- Şeyhülislam Arif Hikmet
- Leyla Hanım
- Şeref Hanım
- Fatin Davut Efendi
- Esat Mehmet Efendi
- Şefkat
- Mehmet Tevfik
- Gaziantepi Ayni

Hap Bilgi

- Divan şiirinin hemen tüm nazım biçimleriyle şiir yazan **Enderunlu Vasıf**, aynı zamanda en çok **şarkı** yazan kişidir.
- Encümen-i Şuara şairlerinden olup bu şairlerin toplantılarına ev sahipliği yapan sanatçı, **Hersekli Arif Hikmet**'tir.
- Encümen-i Şuara toplantılarının en büyük şairi **Leskofçalı Galip**'tir.
- 19.yüzyılda **Sebk-i Hindi** akımının son büyük temsilcisi yine **Leskofçalı Galip**'tir.
- Encümen-i Şuara toplantılarına katılan Tanzimat Dönemi sanatçıları arasında **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** bulunur. **İbrahim Şinasi** ise bu toplantılara katılmamıştır.

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ENCÜMEN-İ ŞUARA

- Bu dönemde klasik şiirin içine düştüğü kısır dönemden kurtarmak için Encümen-i Şuara adı verilen edebi topluluk kurulmuştur.
- 1861 yılı baharında **Hersekli Arif Hikmet Bey**'in **Laleli Çukurçeşme**'deki evinde buluşmaya başlayan ve her salı devamlı bir seneye yakın müddet bu edebiyat toplantılarını Arif Hikmet Bey'in evinde yapıyordu.
- Encümen-i şuaralar bir dernek oturumu ciddiyetinde toplanmazlar. Şüphesiz ki her toplantıda bulunmaya çalışan müdavimleri vardır; lakin belki bir o kadar da davet edildiği yahut merak ettiği için bir iki sefer katılıp arkasını getirmeyen isimler çıkacaktır.
- Daha sonra Encümen-i Şuara toplantılarına **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** da katılmaya başlamıştır. Ancak bu toplantılara Şinasi katılmamıştır.
- Yaşça müdavimlerin bir kısmından daha genç olmasına rağmen, şiirdeki kudretiyle kendini kabul ettirmiş ve encümenin reisi mevkine oturtulmuş olan şair **Leskofçalı Mustafa Galip Bey**'dir.
- Bu toplantılara katılan şairler kendi aralarında şiirler okuyarak şiirle ilgili eleştiri ve tartışmalar yaparlardı. Encümen-i Şuara şairleri klasik şiir ve eski şiir anlayışını devam ettirmişlerdir.
- Yeniliğe karşı çıkmamak fakat eskiyi de tamamen reddetmemek; eskiyi ortadan kaldırmaya kıyamamak fakat onu dönüştürme azmini de hep korumak; Batılılaşmaya hoşça bakmak fakat taklide de muhalefet etmek savundukları düşüncelerin başında gelir.

ENCÜMEN-İ ŞUARA ŞAİRLERİ

- Hersekli Arif Hikmet Bey
- Leskofçalı Galip Bey
- Mehmet Lebib Efendi
- Mustafa İzzet Efendi
- Osman Nurettin Şems Efendi
- İbrahim Hakki Bey
- Hoca Salih Naili Efendi
- Manastırlı Salih Faik Bey
- Abdülhamit Ziya Bey
- İbrahim Halet Bey
- Recaizade Mehmet Celal Bey
- Paşazade Memduh Faik Bey
- Mustafa Refik Bey
- Namık Kemal
- Ziya Paşa

PÜF NOKTASI

- ✳ Encümen-i Şuara toplantılarına ev sahipliği yapan sanatçı, **Hersekli Arif Hikmet**'tir.
- ✳ Encümen-i Şuara toplantılarının en büyük şairi, **Leskofçalı Galip Bey**'dir.

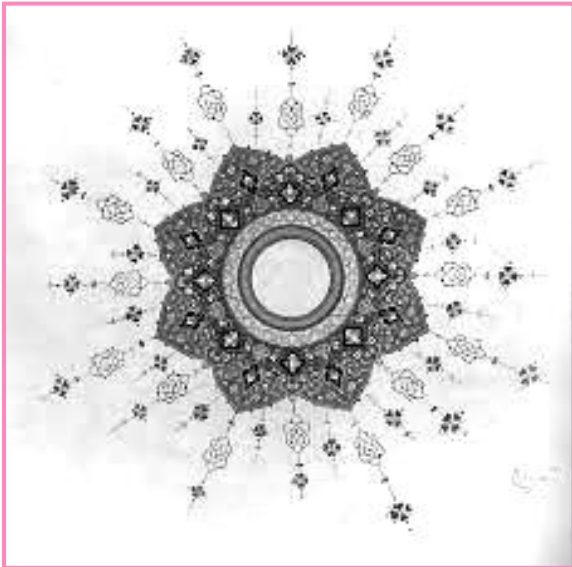
ENDERUNLU ŞAİRLER

- Enderun, askerî, idari ve siyasi ihtisas akademisi olmanın yanında birçok şair, musikişinas, hattat ve Osmanlı sanatının çeşitli kollarında eserler veren sanatkârlar yetiştirmiş bir kurumdur.
- 18. yüzyıl şairlerinden **Enderunlu Fazıl**, 19. yüzyıl şairlerinden **Vasıf** bu kurumdan yetişmiş ünlü şairlerdendir.
- Enderun'dan geçen birçok şair bulunmaktadır. Bu şairlerin büyük bir kısmının divanı yoktur. Bunlar, çoğunlukla bestelenmek için güfte yazan şairlerdir. Çoğu musikişinastır. Bunlar arasında Tüfenkçibaşı Mehmet Arif, Hasan Yaver, Nazif, Rifat, Naşit, Raik, Şakir, Esat, Reşit, İbrahim Ferit, Hamit, Fenni, Feyzi, Rahif, Rasif, Kamil, Nisfet vb. bulunur.

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

ENDERUNLU VASIF (19.yüzyıl)

- İstanbul'da doğan Vasıf'ın asıl adı **Osman**'dır. Enderun'da yetiştiği için Enderunlu lakabını almış, saray çevresinde önemli görevlerde bulunmuş ve 1824'te ise İstanbul'da ölmüştür.
- Nedim'le başlayan **mahallileşme** akımının 19. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olan şair, şiirlerini topladığı **Divan**'ında günlük eğlenceleri, aşkı ve İstanbul'u anlatmıştır.
- Şiirlerinde **İstanbul**'a geniş yer vermiştir, İstanbul Türkçesi başta olmak üzere İstanbul'un gezinti yerleri, halkın giyim kuşamı, binicilik, cirit ve ok atma gibi geleneksel yönler şiirlerinin dikkat çekici yanlarıdır.
- Şiirlerinde mahalle kadınlarının konuşmalarını ele alıp işlemiştir. Bu bakımdan bu şiirleri Türk dili ve folkloru açısından önemlidir. Sosyolojik birer belge niteliği taşırlar.
- Divan şiirinin hemen tüm nazım biçimleriyle şiir yazan Vasıf, aynı zamanda en çok **şarkı** yazan kişidir. Vasıf Divanı'nda 28 kaside, 140 gazel, bir müstezat, 227 musammat, 87 tarih kıtası 78 muhtelif kıta bir mesnevi ve beyitler bulunmaktadır.

YENİŞEHİRLİ AVNİ (19.yüzyıl)

- Asıl adı **Hüseyin** olan Avni, **Yenişehir**'de doğmuş, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, divan kâtibi olarak Bağdat'a gitmiş, **İstanbul**'a geldikten sonra eşi ve oğlunu kaybedince derbeder bir hayat sürmüştür. Hayatının son zamanlarında Üsküdar'da memurluk yapmış, 1883'te vefat etmiştir.
- Eski geleneğe bağlı olmakla birlikte divan şiirinin 19.yüzyılda yeni bir görünüm kazanması gerektiğine inanan bir şairdir. Bu nedenle yeni bir söyleyiş arayışında olan bir şairdir.
- Mevleviliği** benimsemiş olan Avni, derviş yaratılışı olduğu için yazdıklarına düzen göstermemiş ve sıradan bir şair olarak kalmıştır.
- Divan şiirine yenilikçi bir gözle bakan ve batılaşmaya eğimli olan sanatçının Divan'ı, **Ab-name**, **Ateşgede**, **Nihan-ı Kaza**, **Mir'at-ı Cünûn** ve **Mesnevi Tercümesi** adlı eserleri vardır.

ESERLERİ

- Divan**: 3000 beyitten fazla şiirini içermektedir.
- Mirat-ı Cünun**: Davranışları normal olmayan tipleri (psikopatları) mizahi bir kaleme aldığı bir mesnevidir.
- Âb-name**: Avni'nin Bahariye Mevlevihanesi'nde bulunduğu yılları ve orada çekilen susuzluğu anlattığı bir eserdir. II. Abdülhamit'e sunulmuş ve **manzum-mensur** karışık olarak yazılmıştır.
- Ateşgede**: Avni'nin Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ına nazire olarak yazdığı; ancak tamamlayamadığı bir eserdir. Bu mesnevi, 249 beyit ve dokuz kısa fasıldan oluşan yarım kalmış bir eserdir.
- Nihan-ı Kaza**: Nefi'nin Siham-ı Kaza adlı eserinden etkilenecek şekilde yazıldığı ancak daha sonra da Avni tarafından yakıldığı bilinen bir eserdir.

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

KEÇECİZADE İZZET MOLLA (19.yüzyıl)

- İstanbul'da doğmuş, çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, sonra Osmanlı - Rus Savaşı aleyhtarlığı yaptığı için sürgüne gönderilmiş ve Sivas'ta daha 43 yaşında iken ölmüştür. **Mevlevi** tarikatına mensup bir şairdir. Mevlana ve Şeyh Galip'ten etkilenmiştir.
- Bursa'da müfettişlik yapmış daha sonra 1820'de Galata kadılığına getirilmiştir. Sadrazam aleyhine söylediği sözler nedeniyle Keşan'a sürülmüş ve ünlü **Mihnet-i Keşan** adlı mesnevisini burada yazmıştır.
- 19.yüzyılda yaşamış olan İzzet Molla; zeki, nüktedan, sözünü esirgemeyen, **mizaha** ve **latifeye** düşkün, zevk ve eğlenceyi seven kişiliğiyle divan şiirinin son şairlerinden biri olmuştur.
- Şiirlerine mahalli renkler katmaya çalışmıştır, halk şiiri ve sanatçılarıyla ilgilenmiş, hece veznini kullanarak türküler yazmış ve böylece divan şiirinin geleneksel yapısını sarsmıştır.
- Süslü söyleyişten uzak durarak divan şiirinin dışına çıkmış olan şair, gazelde başarılı olmuştur.
- Keçecizade İzzet Molla'nın **Divan-ı Bahar-ı Efkâr** adlı bir divanı, **Divan-ı Hazan-ı Âsar** adlı bir de divan-çesi vardır. Divanlara özel adlar vermenin yaygınlaştığı dönemde İzzet Molla iki divan tertip ederek genel eğilime uygun davranmıştır.
- Bunların dışında **Mihnet-i Keşan**, **Gülşen-i Aşk** ve yarım kalmış **Naz u Niyaz** adlı üç mesnevi daha kaleme almıştır.
- İzzet Molla'nın bu eserlerinden başka mektupları, babasını tanıttığı mensur bir biyografisi ve iki layihası bulunmaktadır.

ESERLERİ

Divan

İzzet Molla, şiirlerini **Bahar-ı Efkâr** ve **Hazan-ı Âsar** adları ile iki ayrı divan halinde toplamıştır.

Mihnet-i Keşan

- Şairin Keşan'a sürgün olarak gönderilişini ve çektiği sıkıntıları mizahi bir dille anlattığı, **siyasi hiciv** niteliğindeki anlatan uzun bir **mesnevi**dir.
- İzzet Molla'nın yaklaşık bir yıllık Keşan sürgünü nü hikâye eder. Eser, bir **sergüzeşt - namedir**.
- Mihnet-i Keşan'da 109'u başka şairlerden alıntı olmak üzere 4166 beyit ve 6 tahmis bendi vardır.

Gülşen-i Aşk

Yaklaşık 300 beyitlik bu mesneviyi "**Hüsn ü Aşk**"tan etkilenerek yazmıştır. Eserde ilahi aşka ulaşma çabası işlenir. Keçeci-zade İzzet Molla'nın oldukça genç yaşta kaleme aldığı ilk eseridir.

Layihalar

Sanatçının devlet yönetimi ile ilgili düşüncelerinin yer aldığı iki layihası var. Birincisi Osmanlı eyaletlerinin gelir gider işleriyle ilgili tespit ve görüşlerini içerir. İkincisi ise Osmanlı - Rus savaşı aleyhinde yazdığı layihadır. Sanatçı Osmanlının içinde bulunduğu durumu dile getirerek savaşmanın sakıncalarını dile getirmiş ve bu layiha yüzünden Sivas'a sürgün edilmiştir.

Mihnet-i Keşan'dan

Benim ile derd ortağıdır kalem
N'ola sergüzeştim iderse rakam

Galata kazâsında hâkim idim
Ne sâhib-adâlet ne zâlim idim

İdüp dûdmân-ı kazâ iltihâb
Tutuşdı bizim dâmen-i intisâb

Ne hâlet ise oldı ol ber-taraf

Yine kavli-âlem olup muhtelef

📌 **Meşhûrdur ki fîsk ile olmaz cihân harâb
Eyler anı müdâhane-i âlimân harâb**

19.YÜZYIL DİVAN EDEBİYATI

GAZİANTEPLİ AYNİ (19.yüzyıl)

- Gaziantep doğumlu olan aynî'nin asıl adı Hüseyin'dir. Hakkındaki bilgileri **Nazmü'l-Cevahir** adlı kendi eserinden öğreniyoruz. 1790 yılında İstanbul'a gelerek şairler arasına katılmış, **Nakşibendî** tarikatına girmiş ve İstanbul'da ölmüştür.
- Edebiyat tarihindeki yerini manzum tarihleriyle sağlamıştır. Şairliği güçlü değildir. Şiirlerinde ise **Şeyh Galip**'in etkileri görülür.
- 18. ve 19.yüzyıl şairlerinden bazılarının gazellerine nazireler yazmıştır; hatta Fitnat'ın bir gazelini tahmis etmiştir. Ayrıca İzzet Molla ile yazdığı yirmi gazeli bulunur.
- Eserleri arasında **Divan**'ı, **Sakiname**'si, **Nazmü'l-Cevahir**'i, **Nusretname**'si önemlidir.
- Divanla birlikte basılan **Saki-name**, 1500 beyitlik bir mesnevidir.
- Nazmü'l - Cevahir**, mesnevi biçiminde yazılmış bir sözlüktür. Şair her mısra da Arapça, Farsça ve Türkçe eşanlamlı kelimeleri sıralayarak 1300 beyitlik sözlüğünü meydana getirmiştir.
- Nusret - name**, Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla ilgili 431 beyitlik tarihi konulu bir mesnevidir.

ŞEYHÜLİSLAM ARİF HİKMET (19.yüzyıl)

- İstanbul** doğumlu olan şair, çeşitli yerlerde kadılık yapmış daha sonra Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine oradan da şeyhülislamlığa yükselmiştir.
- Kendi isteği ile şeyhülislamlıktan ayrılarak Medine'de bir kütüphane kuran Arif Hikmet'in manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır.
- Divan'ı ve biyografi türünde yazılmış **Memu'atü't-Terâcim** adlı eserleri bulunur. Eserde tarikat şeyh-leri ve şairleri hakkında bilgi verir.
- Divan şiirinin son dönem şairleri arasında önemli bir yeri olan Arif Hikmet, şiirde eski ustaları izleyerek Baki, Fuzuli, Nedim, Nef'i, Necati yolundan gitmiştir.

HERSEKLİ ARİF HİKMET (19.yüzyıl)

- Encümen-i Şuara şairlerinden olup şairin Divan'ı vardır. 19. yüzyılda yaşamış şairlerdendir. Ârif Hikmet'in şöhreti, şiirlerinden gelmekle beraber nesirde de başarılıdır.
- Hikmet ve tasavvufa dair şiirleri çoğunlukta olup en güzelleri gazelleridir.
- On yedinci asır şairlerinden etkilenen Arif Hikmet, kendi zamanında ise, Leskofçalı Galip'in te'siri altında kalmıştır.
- Şiirde üstat tanınan Arif Hikmet, şair dostlarıyla beraber bir Encümen-i şuaranın kurulmasına ön ayak olmuştur.
- Arif Hikmet'in eserlerinden bazıları şunlardır: Levâ-yih-ül-hikem, Cevâmi-ül-efkâr, Sevânîk-ül-beyân, Misbâh-ül-îzâh, Asâr-ı Hikmet, **Dîvân**'dır. Bunlardan en meşhur olanı **Dîvân**'ıdır.

LESKOFÇALI GALİP (19.yüzyıl)

- Sebk-i Hindi**'nin 19.yüzyıldaki temsilcisidir. Şiirlerinde Naili, Nef'i, Fehim ve Şeyh Galip etkileri görülür. **Encümen-i Şuara** şairlerindendir.
- Bazı şiirlerinden gençliğinde Nakşibendî tarikatına girdiği anlaşılan şairin Divan'ı bulunmaktadır.
- O özellikle şiirde **Namık Kemal**'in hocası olarak kabul edilen şairin dili biraz ağırdır.

OSMAN NEVRES (19.yüzyıl)

- Encümen-i Şuara** şairi olup Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Daha çok gazel, şarkı ve mersiyeyle tanınmıştır.
- Divanı bulunan şairin bazı şiirlerine Namık Kemal, Ziya Paşa, Şeyhülislam Arif Hikmet gibi şairler nazire yazmışlardır.

DİVAN ŞİİRİNDE KADIN ŞAİRLER

13. ÜNİTE

DİVAN ŞİİRİNDE KADIN ŞAİRLER

- ◉ Zeynep Hanım
- ◉ Mihri Hatun
- ◉ Sıtki Hatun
- ◉ Ani Hatun
- ◉ Fitnat Hanım
- ◉ Leyla Hanım
- ◉ Şeref Hanım
- ◉ Adile Sultan
- ◉ Nakıye Hanım
- ◉ Sırrı Hanım
- ◉ Münire Hanım
- ◉ Feride Hanım
- ◉ Saniye Hanım
- ◉ Mahşah Hanım
- ◉ Şerife Ziba

DİVAN EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER

KADIN ŞAİRLER

- **15.yüzyıl:** Zeynep Hanım, Mihri Hatun
- **16.yüzyıl:** Hubbi Hatun
- **17.yüzyıl:** Sıtkî Hatun, Ani Hatun
- **18.yüzyıl:** Fıtnat Hanım
- **19.yüzyıl:** Şeref Hanım, Leyla Hanım
Adile Sultan, Nakîye Hanım
Sırrî Hanım, Münire Hanım
Feride Hanım, Saniye Hanım
Mahşah Hanım, Şerife Ziba

Hap Bilgi

- * Divan şiirinin ilk kadın şairi **Zeynep Hanım**'dır.
- * Divan şiirinde **akrostiş** şiir türünün ilk örneğini veren şair, **Mihri Hatun**'dur.
- * Hanımefendi Hazretleri ve Şairler Kraliçesi gibi lakaplarla anılan **Fıtnat Hanım**, divan edebiyatının en ünlü kadın şairidir.
- * Hanedana mensup olup da şiirler yazıp divan tertip eden tek kadın şair, II. Mahmut'un kızı olan **Adile Sultan**'dır.
- * Kadın şairler içerisinde **mesnevi** sahibi olan tek kadın şair, **Hubbi Hatun**'dur. Cemşid ü Hurşid adlı bir mesnevisi bulunmaktadır.
- * **Mihri**, tarihçi Hammer tarafından Osmanlıların Sapho'su olarak isimlendirilmiştir.
- * Ani Hatun, **Hace-i Zenan** (Kadınların Hocası) lakabıyla anılmıştır.
- * **Leyla Hanım**, Fıtnat Hanım'la birlikte dergilerde açık imzasını gördüğümüz ilk kadın şairlerdendir.

ZEYNEP HANIM (15.yüzyıl)

- Zeynep Hanım, **Fatih** devrinde **Amasya**'da yetişen iki kadın şairden biridir. Kadı olan babasından devrinin ilimlerini, Arapça ve Farsçayı öğrenen Zeynep Hanım, musikide bilgi sahibidir.
- Şeyhî'ye nazireler yazmış olan Zeynep Hanım'ın tezkirelerde verilen örneklerden sade ve samimî şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.
- Divan şiirinin **ilk kadın şairi** olarak bilinir.

MİHRİ HATUN (15.yüzyıl)

- Hem Bayezid'e hem de oğlu Şehzade Ahmet'e kasideler yazan Mihri Hatun, II. Bayezid'in 1481 yılında padişah olmasından sonra da himayesini ve ihsanlarını görmüştür.
- Mihri Hatun döneminde güzelliği ile de meşhur bir şairdir. Edebî çevreler de, şiir atışmalarında daima edebi gözetmiş ve hiç hafifliğe kaçmamıştır. Böyle olmasına rağmen hiç evlenmemiş, hatta bazı evlilik tekliflerini de geri çevirmiştir.
- Mihri Hatun'un bazı eserlerinden bahsedilirse de elimizde olan tek eseri divanıdır. Divanı'nda 17 kaside, **210** gazel, 1 müstezat, 9 murabba, 1 tahmis, 1 terciibent ve 12 küçük mesnevi olmak üzere toplam olarak 251 manzume bulunur.
- Edebiyatımızda **akrostiş** şiiri başlatan şair olarak görülen Mihri Hatun, aruz veznine hâkimdir.

Bilgi Kupu

- * Mihri, tarihçi Hammer tarafından "**Osmanlıların Sapho'su**" olarak isimlendirilmiştir.

DİVAN EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER

HUBBÎ HATUN (16.yüzyıl)

- Hubbî Hatun bir 16. asır şairi olup Divan şiirinin zirvesini teşkil eden **Kanuni** dönemini kadın şair olarak temsil etmektedir.
- Asıl adı Ayşe olan Hubbî Hatun da Mihri ve Zeynep gibi Amasyalıdır. Şuara tezkirelerinde kendisinden evvelki kadın şairlerden daha kuvvetli olduğu ifade edilirse de, kadın duygularını terennümü ve lirizmi bakımından Mihri'nin önüne geçemediği fark edilir.
- Gazel ve kasideler yazan, **Hurşid ve Cemşid** adlı üç bin beyti aşkın bir mesnevisi olan Hubbî Hatun, divan edebiyatında mesnevi yazan tek kadın şairdir.

SİTKÎ HATUN (17.yüzyıl)

- 17. asrın ikinci yarısında yaşayan Sıtkî Hanımın asıl adı Ümmetullah olup bir kazasker kızıdır. Kardeşi Faize Hanım da şairdir.
- Bayramiye tarikatına mensup olan Sıtkî Hanım gazel ve ilâhiler yazmıştır. Divan'ı ile Genc-i Envâr ve Mecmuaü'l Hayal adlı basılmamış tasavvufî şiir mecmuaları bulunmaktadır.

ANİ HATUN (17.yüzyıl)

- Ani Fatma kültürlü bir ailenin kızı olarak İstanbul'da doğmuştur. Akıllı, bilgili ve eğitilmiş bir kadın olup **Hace-i Zenan** (Kadınların Hocası) lâkabıyla anılmıştır.
- Arapça bilen, doğu ve Batı edebiyatlarını öğrenmiş bulunan Ani Hatun'un bir **Divan** teşkil ettiği söylenmekteyse de bu eser ele geçmiştir değildir.
- Ani Hatun bir hattat olarak da ün yapmıştır. Hattatlığının şairliğinden üstün olduğu bazı tezkirelerde ifade edilmektedir.
- **Âteş-i gamda kebâb oldu ciğer döne döne**
Göklere çıktı duhânımla şerer döne döne

FİTNAT HANIM (18.yüzyıl)

- 18.yüzyılda yaşamış Dönemin Şeyhülislam Esat Efendi'nin kızıdır. Divanı vardır.
- Tanzimat yazarlarınca **Hanımefendi Hazretleri** ve **Şairler Kraliçesi** gibi lakaplarla anılan Fıtnat Hanım, klasik edebiyattaki kadın şairlerin en meşhurdur.
- Fıtnat'ın **Koca Ragıp Paşa**'nın konağındaki edebi meclislere katılması, hatta söylentilere göre aralarında hissi bir yakınlığın oluşması, onun devrin geleneksel kalıplarını zorlayan bir kadın olduğunu düşündürmektedir.
- Şiirleri, kendi kadın hassasiyetini yansıtmaktan uzak hikemi ve âşıkane söyleyişlerden ibarettir. Dünya malı ve mevkilerine önem vermemek, felekten şikâyet şiirlerinin başlıca konusudur.
- Nedim tarzında gazeller de söylemiştir. Fıtnat az yazan titiz bir şairdir. Daha çok gazellerinde başarılı olmuştur. Divanında sadece 4 kaside vardır. Divanında, diğer şairler gibi tarihler önemli bir yer tutmaktadır.
- Fıtnat, devrinde fıkraları ve şairliğiyle oldukça meşhur olmuş, şiirleri elden ele dolaşmış bir şairdir. Bazı gazelleri bestelenmiştir.

Gazel

Şu güzellik ülkesinde sevgilinin eşi yok
Dünyanın da ışık veren bir başka güneşi yok
Sen hatırdan çıkarma da istersen acı çektir
Nasıl olsa sevdalıdan daha çilekeşi yok
Tek olaydın öpücüğü esirgemezdim dedi
Sanır mısın aşk dilenen senden başka kişi yok
Gül duyamaz çığlığını âşıkların, sanma ki
Ağıt yakan bülbüllerin başka gönüldeşi yok
Divaneler deliler çok Kays ile Ferhad gibi
Ama sevda vadisinde Fıtnat'tan dervişî yok

Fıtnat Hanım

DİVAN EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLER

LEYLA HANIM (19.yüzyıl)

- 19.yüzyıl kadın şairlerindendir. İzzet Molla'dan etkilenmiştir. Mevlevî'dir. Şeyh Galip'ten de etkilenmiştir. Gazel ve şarkılarından oluşan bir **Divan** 'ı vardır.
- Divanında 6 kaside, 39 musammat, 55 kıta-i kebire şeklinde tarih manzumesi, 122 gazel, 5 müstezad, 21 şarkı, 5 lugaz, 23 rubai, 7 kıta ve 4 müfrede yer vererek neredeyse bütün nazım şekillerinde şiir söylemiştir.
- Şiirleri arasında nazireler önemli bir yer tutmaktadır. Bu nazirelerden başka beğendiği ve etkilendiği birçok şairin de gazellerine tahmis, tesdis, tesbi gibi musammatlar yazmıştır.
- Şiirlerinde belirgin olan beşerî aşk, hayata rindane bakış, felekten şikâyet gibi konular yanında yer yer **Nabî** ve **Koca Ragıp Paşa**'nın temsil ettiği hikmetli söyleyiş de hissedilen Leyla Hanım'ın divanında özellikle gazel dışındaki nazım şekillerinde dinî ve tasavvufi konular da işlenmiştir.
- Hız. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisini dile getirdiği, Kerbela olayını andığı şiirlerinde içten söyleyişi dikkat çekmektedir.
- Mevlevî tarikatına mensup olan şairin tasavvufi duyguları da divanında ifadesini bulmuştur.

Gazel

Felek derd ü mihenle dâne-i ömrüm çürütdürdi
Tenim mecrûh idüp gam âsiyâbında öğütdürdi

Bu meydân-ı mahabbet içre bak ey saçları Leylâ
Seninle mâcerâmız Kays u Ferhâd'ı unutturdu

Leylâ-i gamda kayd-ı kâkülünle tâ-seher ey mâh
Nice demdir fesânem rûh-ı Mecnûn'ı uyutdurdu

Nic'oldı ey perî evvel yanup yakıldığım demler
Hevâ-yı aşkın ammâ tatlı cânımdan soğutdurdu

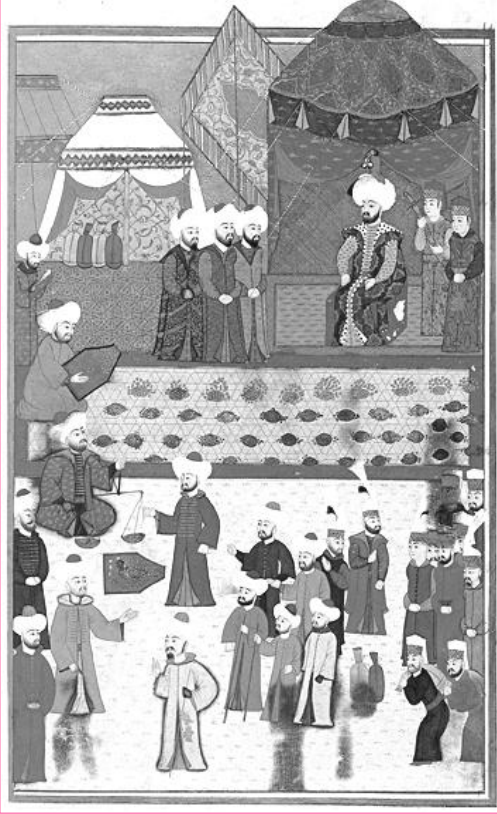
Leyla Hanım

ŞEREF HANIM (19.yüzyıl)

- 19. yüzyılın kadın şairlerinden biri de Şeref Hanım'dır. 1809'da İstanbul'da doğmuştur. Kahire doğumlu olduğuna dair rivayet kabul edilmemektedir
- Mevlevî tarikatına mensuptur. **Divan**'ında Mevlana ve Mevlevî büyükleri için yazılmış şiirleri vardır.
- Divan şiirinde kullanılan nazım şekillerinden neredeyse hepsiyle şiir söyleyen Şeref Hanım'ın divanında toplam 677 manzume bulunmaktadır. Bunlar arasında 255 gazelden sonra kıta nazım şekliyle yazdığı 122 tarih manzumesi dikkat çekmektedir.
- Divanının kasideler bölümü Şeref Hanım'ın dinî ve tasavvufi evrenini yansıtacak niteliktedir. Bir tevhit ve üç naat söylemiş olmasına rağmen, Mevlana ve Mevlevilikle ilgili 6 kaside ve Kerbelâ mersiyesi niteliğinde 8 kasideye yer vererek samimi bir Mevlevî ve Bektaşî olduğunu göstermiştir.

ADİLE SULTAN (19.yüzyıl)

- Osmanlı padişahı **II. Mahmut**'un kızı İstanbul'da doğan Adile Sultan, Osmanlı hanedanında divan sahibi tek kadın şairdir. Padişah kızı olduğu hâlde pek mutlu bir hayat sürmemiştir. Küçük yaşta annesiz kalmaktan başka, babasının ve birçok kardeşinin ölüm acısını yaşamış olan Adile Sultan kendisini tasavvufa vermiştir.
- 19.yüzyılın kadın şairlerindendir **Nakşibendî** olup şiirlerinde tasavvuf etkisi vardır. Divanı bulunur.
- Güçlü bir şair sayılamayacak olan Adile Sultan, eski divan şairlerinin izinden giderek münacat, naat, mersiye ve gazel nazım şekillerinde aruzlu şiirlerin yanında, hece vezniyle ilahiler de söylemiştir.
- Tahassürname** ve **İftirakname** başlıklı manzumelerde ise, hayatını etkileyen en önemli kişi ve olaylarla ilgili samimi duygularını dile getirmektedir.
- Divanı, genellikle dinî ve tasavvufi konuları içeren 179 gazel bulunmaktadır.

DİVAN EDEBİYATINDA SULTAN ŞAİRLER

14. ÜNİTE

DİVAN ŞİİRİNDE SULTAN ŞAİRLER

- ◉ **II. Murat**
- ◉ **II. Beyazıt**
- ◉ **Fatih Sultan Mehmet**
- ◉ **Cem Sultan**
- ◉ **Cem Şairleri**
- ◉ **Yavuz Sultan Selim**
- ◉ **Kanuni Sultan Süleyman**
- ◉ **Mahmut Paşa**
- ◉ **II. Selim**
- ◉ **III. Murat**
- ◉ **III. Mehmet**
- ◉ **I. Ahmet**
- ◉ **II. Osman**

DİVAN EDEBİYATINDA SULTAN ŞAİRLER

SULTAN ŞAİRLER

II. Murat	Muradî
II. Beyazıt	Adli
Fatih	Avni
Cem Sultan	Cem
Yavuz Sultan Selim	Selimi
Kanuni	Muhubbi
II. Selim	Selimi
III. Murat	Muradî
III. Mehmet	Adni
I. Ahmet	Bahti
II. Osman	Farisi
IV. Mehmet	Vefayi
IV. Murat	Muradi
II. Ahmet	Ahmed
III. Ahmet	Necip, Ahmed
II. Mustafa	İkbali
III. Mustafa	Cihangir
III. Selim	İlhami
I. Mahmut	Sebkati
II. Mahmut	Adli
Şehzade Mustafa	Muhlisi
Şehzade Korkut	Harimi

Hap Bilgi

- Osmanlıda ilk şiir yazan hükümdar, **II. Murat**'tir. Ancak şiirleri günümüze ulaşmamıştır.
- Osmanlıda divan sahibi olan ilk padişah, **Fatih Sultan Mehmet**'tir.
- Osmanlıda en çok şiir yazan ve en hacimli divana sahip olan padişah, Muhubbi mahlaslı şair **Kanuni Sultan Süleyman**'dır.

OSMANLIDA PADİŞAH ŞAİRLER

II. MURAD

- Osmanlı padişahları arasında ilk şiir söyleyen II. Murad'tır. **Muradî** mahlasıyla şiirler yazan II. Murad hakkında Tezkireci Latîfî şunları söylemektedir: "Her ne kadar kendileri nadiren şiir söylerse de saltanatı süresince şiir ileri seviyede rağbet buldu, Rivayet edilir ki haftada iki gün şair ve bilgileri toplayıp dikkat ve iltifatla, baştan sona dinler, tartışmayı başlatmak için de her hafta her konu için tartışmacılar tayin edermiştir."

II. BAYEZİD (ADLİ)

- Fatih'in oğlu ve Yavuz Sultan Selim Han'ın babası olan II. Bayezid, padişah olduktan sonra ilim, edebiyat ve sanatla ilgilenmiştir.
- Adlî** mahlasıyla şiirler yazan ve **Divan** sahibi bir padişah olan II. Bayezid, hat sanatı ile de uğraşmış, Farsça şiirler de yazmıştır.
- O; şair, yazar ve sanatkârları himaye ederek Türkçenin gelişmesine de yardımcı olmuş, hatta onların açık ve anlaşılır Türkçe ile yazmalarını istemiştir.
- Şiirlerinde rind ve derviş tavırları sergileyen Adlî, çoğu zaman sevgili karşısında bir dilenci ve köle olduğunu ifade eder.
- Adlî'nin en önemli özelliği, beyitlerinde tenasüp sanatına en güzel şekilde yer vermesidir.

DİVAN EDEBİYATINDA SULTAN ŞAİRLER

FATİH SULTAN MEHMET (AVNÎ)

- Fatih, **Avnî** mahlasıyla şiirler yazan ve Osmanlıda **Divan**'ı olan ilk padişah'tır. Sehi'ye göre sözleri merdane olan Fatih'in gazelleri, âşıkane ve ders verici özelliktedir.
- Fatih'in Divan şiirinin genel özellikleri görülen manzumelerinde, devrinde ve sonraki şairlerde olduğu gibi aruz kusurlarına rastlanır. Ancak kafiye kuvvetli bir tasarrufu bulunan Fatih'in bazı beyitlerinde, sanatkar kimliğinden çok hükümdar şahsiyetinin açık izleri görülür. O, böyle olmasına rağmen alçak gönüllü, dünyayı önemsemeyen, içli, lirizme yönelik ve sevgiliye bütün varlığı ile bağlı bir şairdir.
- Divan'ında yaklaşık **70** şiiri bulunmaktadır. Ancak mecmua, tezkire ve başka kaynaklardaki şiirleri ile 90'a yakın şiiri vardır.
- Fatih, devrine göre açık ve anlaşılır bir dille yazdığı hisli şiirleri ile birinci sınıf bir şairdir.

CEM SULTAN (CEM)

- Fatih**'in küçük oğlu Cem Sultan, renkli kişiliği yanında şanssız şehzadelerin başında yer alan birisi olarak görülür. Başından geçen çeşitli olaylar yanında şiiriyle de ön plana çıkan Cem, halk tarafından büyük bir sevgiyle sevilip sayılmıştır.
- Cem** mahlasıyla şiir yazmıştır. Küçük yaşlarda Arapça ve Farsçayı öğrenen Cem, çevresindekileri hep şiirle uğraşan kişilerden seçmiş, etrafına Sa'dî, La'î, Kemalî, Şahidî gibi şairleri toplamıştır.
- Şiirde Ahmet Paşa'yı örnek alan Cem Sultan, yazdığı şiirleriyle Türkçede olduğu gibi Farsçada da beğenilen bir şair olduğunu ortaya koymuştur.

- Cem'in Türkçe Divan'ı ile İran edebiyatından çevirdiği **Cemşid ü Hurşid** mesnevisi vardır. Ayrıca **Farsça Divan**'ı da vardır.
- Cemşid ü Hurşid, Cem Sultan'ın 19 yaşında iken, 1478'de yazıp babası Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu bir mesnevisidir. Eser, Selmân-ı Savecî'nin aynı adı taşıyan mesnevisinin tercümesidir.
- Gazel, mesnevi ve muamma şairi olan Cem'in Türkçe ve Farsça divanları, **Cemşid ü Hurşid** ile Fâl-i Reyhân-ı Sultân Cem isimli eserleri bulunur.
- Türkçe Divan'ın başında Farsça Divan'dan sonra, 11 kaside, 348 gazel, 1 rubâ'î, 41 muamma ile 19 müfredât vardır.

CEM ŞAİRLERİ

Cem Sultan'ın sancakbeyi olduğu zamanlarda Kastamonu ve Konya'da etrafına hep şairleri toplamıştır. Bu şairler Cem'e hayatları boyunca bağlı kalmışlardır. Başlıca Cem şairleri şunlardır:

- Karamanlı Aynî**
- Sa'dî-i Cem**
- Türâbî**
- La'î**
- Kandî**
- Şâhidî**
- Aynî-i Tirmizî**
- Sirozlu Sa'dî**
- Haydar**
- Sehâî**
- Şerifî-i Âmidî**

ŞEHZADE KORKUD (Harimî)

- Şiirlerinde **Harimî** mahlasını kullanmıştır. Elde bulunan Divan'ının tek yazması ise, oldukça geç bir tarihte istinsah edilmiştir.
- Pervane Bey mecmuasında bazı şiirleri bulunan Korkud, Hafız ve Şeyhî'ye nazireler yazmış, orta derecede bir şairdir. Korkud şiirlerini sade bir dille yazmış, Farsça tamlamaları az kullanmıştır.

DİVAN EDEBİYATINDA SULTAN ŞAİRLER

YAVUZ SULTAN SELİM

- Siyaset ve kültür alanında de-desi Fatih'in İstanbul'u dünya-nın kültür merkezi haline getir-mek için gösterdiği gayretlerle örtüşen politikasını benimsemiş Siyasal iktidarını şöhretli bilgin ve sanatkârları himaye etmek suretiyle pekiştirmek için Tebriz'i ve Kahire'yi aldığında yüzlerce sanatkârı İstanbul'a göndermiştir.
- İstanbul'daki sanatkâr ve bilginleri himaye etmiştir. Yavuz devrindeki kültür ve bilim hayatının renkli si-maları arasında Tacizade Cafer Çelebi, Zembilli Ali Efendi ve İbni Kemal dikkati çeker.
- Yavuz döneminde Anadolu sahasında yetişen şair-lerin sayısında artış olduğu gibi, Osmanlı saray çev-resine özellikle Safevi, Timurlu muhitlerinden katılımlar da olmuştur.
- Kendisi de divan oluşturacak kadar Farsça şiir söyle-miştir. Farsça şiirleri Ali Nihat Tarlan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Günümüze ulaşan az sayıdaki **Selimî** mahlaslı Türkçe şiirin Yavuz Selim'e ait olup olmadığı ise kuşkuludur.
- Farsçayı çok iyi bilen ve bir Farsça Divan tertip ede-cek derecede bu dilde şiirler yazabilen bir sanatçıdır.

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN (MUHUBBİ)

- Osmanlı sultanları arasında en çok şiir yazan sultan, şair Kanuni Sultan Süleyman'dır. Şiirlerinde **Muhibbî** mahlası-nı kullanmıştır. Biri Farsça ol-mak üzere iki Divan sahibidir. Muhibbî Divanı'nda 2. 799 gazel bulunmaktadır. Şiirleri-nin toplamı 15. 935 beyite ulaşmaktadır.
- Kanuni, Osmanlı edebiyatının Zâtî ve Edirneli Nazmî den sonra en çok gazel yazan şairidir. Muhibbî Divanı, Kültür Bakanlığınca yayımlanmıştır.

Gazel

Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
Saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdır
Olmaya baht u sa'âdet dünyada vahdet gibi
Ko bu ıyş u işreti çünkim fenâdur âkibet
Yâr-ı bâkî ister isen olmaya tâ'at gibi
Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd ü 'aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâ'at gibi
Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fârîğ ol
Olmaya vahdet cihânda gûşe-i uzlet gibi

Muhibbî

Hap Bilgi

- ✳ Osmanlı padişahları içinde en çok şiir yazan ve aynı zamanda en hacimli Divan'a sahip olan hü-kümdar, **Kanuni Sultan Süleyman**'dır.

ADNİ (MAHMUT PAŞA)

- **Fatih** dönemi sadrazamlarından olan Mahmut Paşa'nın mahlasıdır.
- Şiirlerinde **Adnî** mahlasını kullanan ve Divan'ı bu-lunan Mahmut Paşa, Farsça ve Türkçe yazdığı şiirler ile tanınmıştır.

II. SELİM (SELİM / SELİMİ)

- Kanuni'nin şehzadeleri arasın-daki trajik taht mücadelesinden başarıyla çıkan II. Selim döne-minde fetihler devam etmiş ol-masına rağmen 1571 yılında Kıbrıs'ın fethi Os-manlıların son büyük askerî başarısı sayılır.
- II. Selim de şehzadeliğinden başlayarak bilim ve sa natla iç içe olmuş, daha Kütahya'da şehzade vali iken çevresine yirmi civarında sanat ve bilim adamını toplayıp onlarla meşgul olmuştur.
- Kendisi de **Selimî** mahlasıyla şiirler söylemiştir.

III. MURAT (MURADİ)

- III. Murat, Osmanlı padişahlarının en bilginlerinden sayılır. **Muhibbî**'den sonra en çok gazel söyleyen padişaktır.
- Muradî Divanı'nda **1567 gazel** vardır. Şiirlerinde genellikle **Muradî**, bazan da **Murat** mahlasını kullanmıştır. Muradî, divanındaki 1567 Türkçe gazel, Farsça söylediği 39 gazel ve **Futuhât-ı Ramazan** adlı Farsça eseriyle devrin şairleri arasında yer alır.
- Çoğu tasavvufî nitelik arz eden bu şiirler, sade ve samimi bir dille söylenmiştir. Şiir dışında saatçiliğe ve nakkaşlığa özel ilgisinin olduğu da kaynaklarda belirtilir. III. Murat'ın bir başka yönü ise gösteri sanatlarına ve meddah hikâyelerine düşkünlüğüdür.

III. MEHMET

- III. Murat'ın oğlu Sultan III. Mehmet de şair olup **Adnî** mahlasıyla şiirler yazmıştır.
- Onun şiirlerinde tasavvufî birikim söz konusudur.

I. AHMET (BAHTİ)

- Şiirlerinde **Bahtî** mahlasını kullanmış olan I. Ahmed **Mevlevî** olmakla beraber, mutasavvıf Aziz Mahmud Hüdâyî'ye bağlı idi.
- Bu bağlılık, aynı zamanda her ikisi de şair olan I. Ahmed ile **Hüdâyî**'nin şiirlerine de yansımıştır.
- Münâcât, ramazaniye, idiyeye, mersiye, tarih, tahmis, murabba, şarkı, naat, gazel gibi şiirin hemen her şeklinde ve türünde örnekler vermiştir.

II. OSMAN (FÂRİSİ)

- Aziz Mahmud Hüdâyî'ye bağlı olan II. Osman, **Fârisî** mahlasıyla şiirler yazmıştır.

IV. MURAD

- IV. Murat da **Murâdî** mahlasıyla şiirler yazmıştır. IV. Murat'ın, Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat'ı kuşattığı halde, şehri almayan Paşa'ya olan öfkesini kaleme alması orijinal bir örnektir.

Gazel

Bizümle saltanat lafın idermiş ol Karamanî
Huda fırsat virür ise kara yire karam anı

Virselers mülk-i cihânun tâc u tâht u devletin
Avnî kûyun terk itmez başına sultân olup

Saltanat tâcına baş egmez kabûl itmez serîr
Sana bin cân ile kuldur özge sultândur gönül

Avni

Gazel

Aşk ile viran eden gönlünü ma'mur istemez
Hatırın mahzun eden bir lahza mesrur istemez

Haksar olup hevayile gubar olan gönül
Hak-i rah-ı yardan bir dem özün dur istemez

Hoş gören akıl fena tavrını şöhret gözlemez
Künc-i uzlet isteyen kendüyi meşhur istemez

La'l-i naba meyl kılmaz bağrını pür-hun eden
Damenin pür-eşk eden lü'lu-yı mensur istemez

Aşk nakdi bir hazinedir ana yoktur zeval
Malik olan Avniya bir gence güncur istem

Avni

Gazel

Gördüğü m gibi seni oldu gönül avare
Nice arz eyleyeyim aşkumı sen hünkâre.

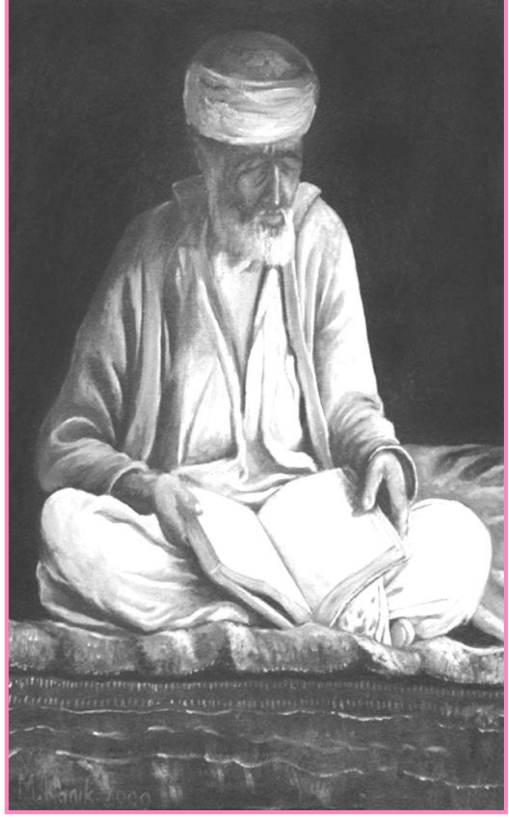
Yoluma doğru giderken nideyin ol fettan
Sinleme urdu anun kirpiği mühlik yâre.

Yüzi gül gönce dehen kameti bir taze nihâi
Nice kul olmayayın ol şehe ben biçâre.

Görmedüm ancılayın dilber-i nazûkteni ben
Canum bezi ideyin ol kaşı râ dildâre.

Farasî değme güzel sevmez iken neyleyeyim
Aşıkı itdi beni devr-i kühen ol yâre.

Farisi

DİVAN EDEBİYATINDA DÜZYAZI

15. ÜNİTE

DİVAN EDEBİYATINDA DÜZYAZI

- ◉ **Divan Nesrinin Özellikleri**
- ◉ **Sade Nesir**
- ◉ **Orta Nesir**
- ◉ **Süslü Nesir**
- ◉ **Düzyazı Türleri**
- ◉ **Tezkire**
- ◉ **Münşeât**
- ◉ **Tarih**
- ◉ **Seyahat - name**
- ◉ **Sefaret - name**
- ◉ **Fütüvet - name**
- ◉ **Siyaset - name**
- ◉ **Pend - name**
- ◉ **Siyer**
- ◉ **Sur - name**
- ◉ **Hasb-i Hal**
- ◉ **Nesir Yazarları**

DİVAN EDEBİYATI NESİR TÜRLERİ

DİVAN EDEBİYATINDA DÜZYAZI

Divan edebiyatı daha çok şiir ağırlıklı bir edebiyattır. Nesir şiirin yanında hep gölgede kalmıştır. Nesir, genellikle hüner göstermek için süslü, sanatlı ve şiirsel yazılmıştır. Divan edebiyatında nesir yazarlara **münşi** nesir yazılarına **inşa**, nesir yazılarının toplandığı eserlere **münşeat** denir.

Divan Nesrinin Genel Özellikleri

- Tarih, tezkire, siyer, hilye, velâyetname, letaifname, cülûsiye bilimsel kitaplar, dini-ahlaki eserler, mektuplar nesirle yazılmıştır.
- Şiir ağırlıklı olan divan edebiyatında nesir ikinci planda kalmıştır.
- Süslü nesirlerde **seci** denilen **iç kafiye** kullanılmıştır.
- Söz ve ses sanatlarına önem verilmiştir. Cümleler çok uzun; dil ağır ve sanatlıdır.
- Noktalama işaretleri kullanılmamıştır.
- Cümle yapısına ve cümlelerin anlam bütünlüğüne önem verilmemiştir. Arapça ve Farsçadan alınan kimi bağlaçlarla cümleler gereksiz yere uzatılmıştır.
- Düşünceler kümelenmediği için eserlerin hiçbir paragraflara bölünerek yazılmamıştır.
- Konu ve düşüncelerden çok, söyleyiş güzelliğine önem verilmiştir.
- Sade, orta ve süslü diye 3 kolda gelişmiştir.

1. Sade Nesir

Halka yönelik eserlerde görülen sade nesir de konuşma diline yakın sade bir dil kullanılmıştır. Genel olarak tefsir ve hadis kitapları, din, tasavvuf, tarih, menakıpname ve destan niteliği taşıyan eserler sade nesir türüne girmektedir.

ÖRNEK

- Mercimek Ahmet – Kâbus-name
- Kul Mesut - Kelile ve Dimne (çeviri)
- Baburşah – Babur-name
- Evliya Çelebi - Seyahat-namesi
- Kâtip Çelebi'nin bazı eserleri

Sade Nesir Örneği

Evvelâ bu mahalde asâkir-i İslam cümle atları üzere alarka pür-silâh cenge âmâde gibi durdular. Ve mehterhâneler çalınmayup âsûde-hâl durdular. Ama küffâr askeri dahi hudûd millerinin öte tarafından anlar dahi alarka atları üzerine erğânûn ve nâkûsların çalmayup bir sıyt u sadâ etmeyüp durdular. Ancak bizim elçi paşa atından inüp piyâde olup cümle pür-silâh iç ağaları ve beş aded Estergon odabaşları ve birkaç ihtiyâr-ı ömür dîde serhad ihtiyarlarıyla ve iki paşa ve iki alaybeyi anlar dahi piyâde, millere doğru yokuş yukarı çıkmağa başladılar. Ve cümle asker dahi atlarıyla millere karîb, pür-silâh geldiler. Zîrâ bir kere Selîm Hân-ı Sâni asrında bu mahalle Zigetvar hududu sulhiyçün iki elçi birbirleriyle uzlaşamayup ceng-i azîm olmuş. O zamandan berü tarafeynden asker pür-silâh olup dururlar. Karşu tarafda dahi cümle küffâr askeri mevc mevc kara nahir gibi kara şapkalarıyla atlar üzere ve gemiler ile Tuna kenârında kat-ender-kat dururlar. Zîrâ cümle küffâr sulha şükrâne, gemileriyle avret-lerin bile getirüp cümle zîb ü zînet ve dârât u ihtîşâmlarıyla gelirler.

Evliya Çelebi - Seyahatname

2. Orta Nesir

Hem sade, hem de süslü nesrin özelliklerini bir arada taşıyan nesir türüdür. Süslü ifadeler kullanılmakla beraber yalın bir dil kullanılmış. Söz sanatlarından kaçınılarak daha çok içeriğe önem verilmiştir.

Tarih, coğrafya, gezi, din kitapları, tezkireler, seferat nameler bu nesirle yazılmıştır. Öğretici bir amaç güden bilim ve kültür alanında yazılmış eserler orta nesir nesir özelliği taşır.

- Koçi Bey - Koçi Bey Risalesi
- Naima - Naima Tarihi
- Aşıkpaşazade Tarihi
- Pecevi Tarihi
- Mirat-ül-Memalik-Seydi Ali Reis
- Latifi tezkiresi
- Cihannüma, Fezleke, Keşfüz-Zunun

Orta Nesir Örneği

Türk'i kendülerün üzerlerinden ırağ ideler. Süleyman Şâh Gâzi'ye elli bin göçer Türkmen ve Tatar ıvin koşdılar. Geldi, Erzurum'dan ve Erzincân'dan yöndiler. Süleymân Şâh Gâzi haylî bahâdurîk itdi. Gine Türkistân'a azm itdi. Vilâyet-i Haleb'e çıkdı. Andan Câber Kalesine vardı. Diledi kim Fırat ırma-ğın oradan geçe. Atını suya depti. Öni yânmış, at sürçdi, Süley-mân Şâh suya düşdi. Ecel mukadder imiş, Allâh'un rahmetine kavuşdı. Çıkardılar, Çâber Kalesi- nün öninde defn itdiler. Şimdiki demde ana Mezâr-ı Türk dirler. Eyle olsa bu göçer ivli etrâfa dağıldılar. Bazısı beriyyeye gitdiler, bâzısı Süleymân Şâh'un üç oğlına uydılkim biri Sungur Tekin' dür ve birisi dahi Ertuğrul'dur ve birisi Gün Doğdı' dur. Ve bu üç kardaş geldükleri yola döndiler. Pasin Ovası'na Sürmeli Çukuru' na vardılar. Ertuğrul anda kaldı, kardaşları ile gitmedi. Ve ol hinde Sultan Alâüddin dahi vilâyet-i Rûm'a teveccüh itdi. Kısmet olduğu kadar feth olındı: Pâdişah oidi. Bunun tafsîli çokdur, fakîr ihtisâr itdüm.

Tevarih-i Âl-i Osman

3. Süslü Nesir

- Söz oyunlarının sanatlı söyleyişin, ön plana çıktığı düşüncenin ikinci plana atıldığı nesir türüdür
- Ustalık göstermek amacıyla tamlamalarla yüklü bir dil kullanılmıştır.
- Söz sanatları ve secilere çokça yer verilmiştir, oldukça uzun cümleler kullanılmıştır.
- Divan edebiyatında süslü nesre **inşa**, süslü nesir türünde yazılmış eserlere ise **münşeât** adı verilir.
- Divan edebiyatında süslü nesrin ilk örneği Sinan Paşa'nın **Tazarrunâme** adlı eseridir.
- 16. ve 17. yüzyılda ise **Veysi** ile **Nergisi** süslü nesrin temsilcileri olmuşlardır.

📖 **Sinan Paşa:** Tazarrunâme

📖 **Veysi:** Habname, Siyer-i Veysi, Münşeât

📖 **Nergisi:** Hamse, Münşeât

Süslü Nesir Örneği

İlahi! Her ne ki lâfza ve ibarete sığar, harf ü isimdür, en andan müberra ve her ne ki mîzan-ıakla girür, âdet ü resimdür, sen andan mu'arrâ. Her ne zâtunda fıkır olunur, sülûb u izâfât ve her he fâtunda idrâk olunur. Akl-ı ikâl ile kimse künhüne iremez; beden hieâbiyle kim ne vas-lunı bulamaz. Dü kevünden geçmeyince seni göremez; iki cihân salmaca sana iremez. Dost yolunda nîstlik gerek; vâir öninde pestlik gerek. Ten cübbesi çâk gerek; gönül evi pâk gerek. ... 'ışkun şehidlerini gine sen yu; yolunda ölenleri sine sen ko. Sini sevenün derdin artür; zikrün idenün virdin artur. Köle kalanı kâlden geçür hâl isteyeni hâlden geçür; yolundan kulları tevfikun elile elin tut; şıkunda giryân gözleri sinün ile pür-nûr kıl; derdünle viran şeyleri vasunile ma'mûr-kıl. Bu hayrete kalmış âvâreleri erbab-ı kulûbile irşâd it ve bu biçâreleri hâs kulların ule imdâd it.

Sinan Paşa - Tazarrunâme

DÜZYAZI TÜRLERİ

1. TEZKİRE

- Tezkilere, belirli bir meslekte tanınmış kişilerin hayatını ve edebi kimliğini ve eserlerini anlatan yapıtlara denilmektedir.
- Biyografik yapıtlar olan tezkirelerde daha çok şairlerin hayatları anlatılmıştır. Fakat anlattıkları kişilere ve mesleklerle göre de isimler almışlardır. Şairleri anlatanlar **tezki-retü'l şuarâ** (şairler tezkiresi), velileri ve ermiş insanların hayatlarını anlatanlara **tezküre-tü'l evliya** (evliya tezkiresi) adı verilmiştir.
- Şuara tezkirelerinde şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu hayatındaki önemli olaylar ve eserleri yer almaktadır.
- Tezkirelerde çoğunlukla şairler belirli bir alfabetik sıraya göre verilir. Tezkirelerde sanatçıların dışında toplumun sosyal yapısıyla ilgili bilgileri de bulunur.
- Tezkirecilik geleneğinin kökeni, Müslümanların ilk dönemlerinde başlatılan hadis çalışmalarına kadar gider. Arapların **tabakât** adını verdikleri çalışmaları İranlılar ve Türkler geliştirerek tezkire adını vermişlerdir. Kelimenin bu isimle yaygınlık kazanmasında 12. yüzyılın tanınmış İranlı şair ve düşünürü Feridüddin Attar'ın Tezkiretül-evliya adıyla bir eser yazıp bunun İslam dünyasında çok tutulmasının büyük rolü olmuştur.
- İran edebiyatında tezkirecilik tarihle birlikte gelmiştir. Önceleri tarih kitaplarında bazı sanatçılardan bahsedilmiştir. Nizami Aruzî ve Muhamet Avfî, Devletşâh bu türde eserler yazmışlardır.
- Bugünkü edebiyat tarihi veya **biyografilerin** divan edebiyatındaki karşılığıdır.
- Türk edebiyatında tezkire türüne ait **35** eser vardır. Ali Şir Nevai'den sonra Sehi Bey, Latifi", Hâsân Çelebi, Ahdi, Beyani, Sadıki, Riyazî, Faizi, Rızâ Yümnî, Âsim Güftî, Mucib, Safayi, Salim, Beliğ, Safvet, Ramiz, Esrar Dede, Âkif, Şefkat, Esad Efendi, Arif Hikmet, Fatin, Tefvîk, Mehmed Tefvîk, Ali Emin, Mahmûd Kemal İnal bu alanda eser veren kişilerdir.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında **ilk tezkire**, Ali Şir Nevai'nin **Mecalisü'n-Nefais** adlı eseridir.
- Anadolu sahasında yazılan ilk tezkire ise Sehi Bey' in **Heşt-i Behişt**'idir.
- Anadolu sahasında yazılan ikinci tezkire **Latifi Tezkiresi**'dir.
- Doğu Türkçesiyle yazılmış tek tezkire Ali Şir Nevai'nin **Mecalisü'n-Nefais** adlı eseridir.
- Bağdatlı Ahdi'nin **Gülşen-i Şuara** adlı tezkiresi Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında bilgiler veren tek tezkiredir.
- Türk edebiyatının nazımla kaleme alınmış ilk tezkiresi, **Güftî'nin Teşrifatü's- Şuara** adlı eseridir. Yani Türk edebiyatında ilk manzum tezkiredir.
- Ebced hesabına göre düzenlenmiş ilk tezkire Âşık Çelebi'nin **Meşairüş Şuara** adlı eseridir.
- Kronolojik sıra gözetilerek yazılan ilk tezkire Ali Şir Nevai'nin **Mecalisü'n-Nefais** adlı eseridir. İkinci eser ise Sehi Bey' in **Heşt-i Behişt**'idir.
- Kafzade Faizi'nin Zübdetü'l-eşar, **antoloji** niteliğindeki ilk tezkiredir.
- Eserine aldığı şairleri alaylı bir dille bazen aşırıya kaçan bir hicivle anlatan tezkireci, **Güftî**'dir.
- Edebiyatımızda zümre (sınıf) tezkiresi olarak bilinen eser, **Esrar Dede'nin Tezkire-i şuarayı Mevleviyye** adlı yapıtıdır.
- Enderun'da yetişen şairlerden söz eden tezkire **Akif'in Mir'ât-i Şîr**'r adlı eseridir.

Mecalis'ün Nefais - Ali Şir Nevai

- Ali Şir Nevai tarafından yazılan eser Türk edebiyatında ilk tezkire olma özelliğine sahiptir.
- Eserde Horasan, Herat ve Azerbaycan'da yaşayan 459 şair hakkında bilgiler verilmiştir.
- Eser Çağatayca yazılmış olup 8 bölüm halindedir. Son bölümde Hüseyin Baykara anlatılır.
- Ali Şir Nevai, tezkeresini yazarken Molla Camî'nin, Baharistan isimli eserini ve Emir Devletşah'ın Tezkiretü's-Şuara adlı eserlerinden yararlanmışır.

Heşt-Behişt - Sehi Bey

- Sehi Bey tarafından yazılmıştır. Anadolu'da yazılmış ilk tezkire örneğidir. Eser Mecalis'ün Nefais örneği alınarak 8 bölüme ayrılmıştır.
- İlk bölümde Muhibbi üzerinde durulmuş, sonra diğer padişahlar, şehzadeler ve devlet adamlarından bahsedilmiştir. Eserde 243 şairden söz edilir.

Latifi Tezkiresi

- Kastamonulu Latifi tarafından alfabetik bir sırada halinde verilmiştir. Eser 3 bölümden oluşur.
- Birinci bölümde şeyhler, ikinci bölümde sultanlar, üçüncü bölümde ise şairler anlatılmıştır. Toplam 334 şair anlatılır. Latifi, tezkiyesini Kanunî Sultan Süleyman'a sunmuştur.
- Anadolu'da, Sehî Bey'in Heşt-Behişt adlı eserinden sekiz yıl sonra yazılmış ikinci tezkire, Latifi Tezkiresi veya Tezkiretü's-Şuara olarak bilinen eserdir.

Gülşen-i Şuara - Bağdatlı Ahdî

- Bağdatlı Ahdî tarafından yazılmıştır.
- Sultan Selim adına yazılmış olan Gülşen-i Şuara, Anadolu sahasında Sehî ve Latifî tezkirelerinden sonra kaleme alınan üçüncü tezkiredir.

- Ahdî Tezkiresi olarak da bilinen Gülşen-i Şuara, ilk olarak bir mukaddime, ravza adı verilen üç bölüm ve bir hatime hâlinde düzenlenmiş olmakla birlikte Ahdî, eserine sonradan sancak beyleri ve defterdar şairleri içeren bir bölüm ekleyerek dört ravzaya çıkarmıştır. 325 şairden söz edilmiştir.
- Eser, Bağdat ve çevresinde yetişen şairler hakkında verdiği bilgiler bakımından Türk edebiyatının tek kaynağı durumundadır.
- Bu yönüyle eser eski şairleri kitabın dışında tutup yalnız kendisinin çağdaşı olan şairleri alması bakımından farklıdır.

Meşairü's Şuara - Âşık Çelebi

- Âşık Çelebi tarafından anlatılan eserde 426 şairden bahsedilir.
- 1568 yılında tamamlanmış ve devrin padişahı II. Selim'e takdim edilmiştir.
- Tezkire, bir giriş ve şair biyografileri olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir.
- Esas metin kısmında 426 şaire yer verilmiştir ki eser bu hâliyle en hacimli tezkirelerdendir.

Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi

- 1586 yılında Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi veya Tezkiretü's-Şuara olarak bilinen eserini, 16. yüzyılın beşinci tezkiresi olarak Sehî, Latifi, Ahdî ve Âşık Çelebi Tezkireleri'nden sonra kaleme almıştır.
- Tezkire, bir mukaddime, sultan şairler, şehzade şairler ve asıl şairler olmak üzere üç fasıl hâlinde düzenlenmiş olup birinci ve ikinci bölümde yer alan padişah ve şehzadeler kronolojik, üçüncü bölümde bulunan şairler ise alfabetik olarak sıralanmıştır.
- Tezkirede 15. ve 16. yüzyılda yaşamış olan 627 şairin biyografisi verilmiştir.

Tezkiretü's Şuara - Beyanî

- Beyanî, kendi adıyla veya Tezkire-i şuara olarak bilinen eserini, yüzyılın en son tezkiresi olarak 1597–1598 yılında kaleme almıştır.
- Beyanî Tezkiresi, toplam 640 biyografi içeren Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nin özeti mahiyetindedir. Tezkire, bir mukaddime ve üç bölüm hâlinde düzenlenmiştir.
- Tezkire'nin birinci bölümünde beş padişah ve dört şehzade ele alınmıştır.
- Eserin ikinci bölümünde 15. ve 16. yüzyılda yaşamış olan 368 şairin biyografisi verilmiştir.
- Tezkirede padişah ve şehzadelerle birlikte toplam 377 şair bulunmaktadır

Riyazî Tezkiresi - Riyazî

- Riyazî'nin en önemli eseri, tezkiresidir. Tezkirenin 1607 yılında yazılmaya başlayıp 1609 bitirildiği eserin sonuna düşürülen iki tarihten anlaşılmaktadır.
- Tezkire, I. Ahmet'e ithaf edilmiştir. Riyazî eserini hazırlarken daha önceki tezkirelerden de yararlanmış, 1586 yılında yazılan Hasan Çelebi Tezkiresi'nden sonra yetişen şairleri de kendi topladığı bilgilere dayanarak yazmıştır.
- Son tezkireci olan Hasan Çelebi 600 kadar şairden söz etmiş, kendisi 400 kadar şairi yazıp iyi olmayan şairleri eserine almamıştır.

Zübdetü'l Eş'ar - Kafzade Faizi

- Zübdetü'l-eşlar, **antoloji** niteliğindeki ilk tezkiredir.
- Tezkirede 15. yüzyıl ortalarından yazıldığı 1621 yılına kadar yaşamış 14'ü kadın olmak üzere 515 şair alfabe sırasına göre verilmiştir.
- Şairlerin hayatlarına dair bilgiler iki üç cümleyi geçmez. Eser şairler hakkında bilgi vermesi açısından değil, seçilen şiirler açısından önem taşır.

Rıza Tezkiresi - Rıza

- Tezkire kısa bir ön söz ve iki bölümden oluşur. Rıza Efendi eserinin başında, tezkiresine eski şair padişahlarla, 1000 yılından sonra yetişen şairleri aldığını söyledikten sonra Sultan İbrahim'i on beyitlik küçük bir mesnevi ile övmüştür.
- Alfabe sırasıyla 1591–1640 yılları arasında yetişen 259 şair hakkında bilgi verilmiştir.
- Padişahlarla birlikte tezkirenin şair sayısı 269'dur.

Yümnî Tezkiresi - Yümnî

- Yümnî'nin tek eseri tezkiresidir. Faizî'nin tezkiresine zeyl olarak yazılmıştır.
- Zübdetü'l-eş'âr'ın kaldığı 1621 yılından sonra yaşayan şairlerle başlayan tezkire, yazarının 1622 yılında ölümüyle yarım kalmıştır.
- Yümnî, çağdaşı olan 29 şair hakkında kısa bilgiler vermiştir. Eser daha sonra Ali Emirî tarafından temize çekilerek bugün elde bulunan tezkire meydana getirilmiştir.

Teşrifatü's Şuara - Güftî

- Türk edebiyatının nazımla kaleme alınmış ilk tezkiresidir. Yani Türk edebiyatında **ilk manzum** tezkiredir.
- Fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün kalıbıyla ve **mesnevi** nazım şekliyle yazılan 2400 beyitten oluşan bu eserin yazılış tarihi ne eserde ne de başka kaynaklarda belirtilmiştir.
- Güftî eserinin başında 210 beyitlik bir bölümde kalemni ve şiirini övmüş, daha sonra çağdaşı olan 106 şairi anlatmıştır.
- Güftî eserine aldığı şairleri alaylı bir dille bazen aşırıya kaçan bir hicivle anlatmış, vücut kusurlarına kadar dile getirmiştir. Hicvettiği kişiler arasında kendisi de vardır. Bu arada devrinden ve talihinden şikâyetlerini de tekrarlar.

Tezkire-i Mucib - Mucib

- Mucib Efendi, giriş kısmında Rıza Tezkiresi'ni incelediğini, Rıza'nın Hasan Çelebi ve Riyazî Tezkireleri'nden bazı şairleri aldığını, buna karşılık kendisinin sadece Rıza Tezkiresi'ndeki şairler arasında bir seçim yaparak eserini Riyazî'ye zeyil olarak yazdığını belirtir.
- Tezkirede Riyazî'nin eserini yazdığı 1610 tarihinden sonra yazılan Rıza Tezkiresi'ndeki bazı şairler ve 1640'tan sonra Mucib'in kaleme aldığı şairler bulunur.
- Tezkire 16. yüzyıl sonlarından başlayarak yazarın çağdaşı olan şairlerden seçtiği **107** biyografiyi ihtiva etmektedir.

Tezkire-i Şuara - Salim

- Sâlim'in 1722 yılında tamamladığı Tezkire-i şuara olarak da bilinen Tezkire-i Salim, uzun bir girişle biri padişahlara, diğeri asıl şairlere ait olmak üzere iki bölüm hâlinde düzenlenmiştir.
- Salim, eserini tamamladıktan sonra devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur.
- Tezkiresinde toplam **428** şair biyografisine yer veren Salim, padişahlara ayırdığı birinci bölümde devrin padişahı Sultan Ahmet ve Sultan Mustafa'dan söz etmiş, şiirlerinden örnekler vermiştir.
- İkinci bölümde alfabe sırasıyla 426 şairi ele alan Salim, aynı addaki şairleri Safayî'nin yaptığı gibi ölüm tarihlerine göre sıralamıştır; hayatları hakkında hayli geniş bilgi vermiştir.

Adab-ı Zurefa - Ramiz

- Ramiz Tezkiresi olarak da bilinen Âdab-ı Zurefa, Mirzade Mehmet Salim Efendi'nin Tezkiretü's-şuara'sına bir zeyildir.
- Hüseyin Ramiz, tezkiresinde 1720 ile 1784 tarihi arasındaki 64 sene içinde yetişmiş **375** şairin biyografisine yer vermiştir.

Tezkire-i Şuara-yı Mevlevî'ye - Esrar Dede

- Esrar Dede'nin kaleme aldığı Esrar Dede Tezkiresi diye de bilinen Tezkire-i şuara-yı Mevlevî'ye, 1797 yılına kadar yaşayan Mevlevî şairleri ihtiva eder.
- Tezkire-i şuara-yı Mevlevî'ye'deki şairler hakkında bilgiler Esrar Dede'ye, şiirlerin seçimi de Şeyh Galib'e aittir.
- Esrar Dede, Şeyh Galip'in kendisine verdiği 209 şairden oluşan mecmuada onun da fikrini alarak bazı değişiklikler yapmış, 30 kadar şairi çıkartırken 33 şair eklemiştir.
- Esrar Dede, böylece **212** şair hakkında bilgi vermiştir.

Bağca-i Safa Enduz - Esad Efendi

- Esad Efendi Tezkiresi diye de tanınan bu eserin adı **ebced**le yazılış tarihi olan 1835 yılını verir.
- Salim Tezkiresi'ne zeyil olarak yazılmıştır. Eserde 1722-1835 yılları arasında yaşayan **209** şair hakkında bilgi verilmiştir.
- Esad Efendi şairler hakkında söylediklerini üst üste karalayıp düzeltmiştir. Kitapta yeni şairler ve şiirler için yerler ayrılmıştır.
- Verilen bilgilerin de bir kısmı eksik ve yanıltıcıdır. Bu görünümüyle Esad Efendi Tezkiresi'nin tamamlanmadığı ve yazarının el yazısı ile karalama hâlinde kaldığı anlaşılır. Örnekler de büyük ölçüde Salim ve Fatin tezkirelerinden alınmıştır.

Arif Hikmet - Tezkiretü's-Şuara

- Ârif Hikmet Bey'in önemli eserlerinden biri tezkiresidir. Kendi adıyla anılan tezkiresinde, 1592-1837 yılları arasında yetişen 203 şairin hayatı anlatmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir.

- Alfabe sırasıyla düzenlenen tezkirede yer alan şairlerin bir kısmının hayatı, eserleri ve sanat anlayışları hakkında oldukça geniş bilgiler bulunurken, bazılarının ancak bir iki satırla söz edilmesi eserin tamamlanamadığını göstermektedir.
- Arif Hikmet Bey konağı devrin sanatçılarının toplandığı bir merkezdir. Arif Hikmet Bey, konağındaki toplantılarda birçok bilim adamı ve şairle tanışıp yakın dostluklar kurmuştur ve onlarla ilgili bilgileri eserlerine aktarmıştır.
- Kaleme aldığı tezkiresinin önemli bir özelliği, Ahdî'den başka Anadolu ve Rumeli dışına pek çıkmayan Osmanlı tezkirecilerinden farklı olarak Arif Hikmet Bey'in tezkiresinde bu bölgeler dışındaki şairlere de yer vermiş olmasıdır.
- Geniş bir coğrafyada yetişen 132 Azerî, İranlı ve Buharalı şair onun sayesinde unutulmaktan kurtularak kültür tarihinde yer almıştır.

Hatimetü'l-Eşar - Fatîm Davut

- Hatimetü'l-eşar, Fatîm'in en önemli eseridir. 672 şairin hayatından söz eden tezkire, bu hâliyle Türk edebiyatının en hacimli şair tezkirelerindendir.
- Eser, Salim Tezkiresinin bıraktığı 1721'den 1853'e kadar Osmanlı ülkesinde yetişen şairler hakkında bilgi içerir.
- Eserde hayattaki hâl tercümesi sahiplerinin hemen hepsinin, çoğunlukla ayı ve günüyle birlikte, doğum tarihleri belirtilmiş, doğum yerleri, baba adları, memuriyet ve vazifeleri kaydedilmiş, hayatlarındaki diğer değişiklikler tarihleriyle birlikte gösterilmiştir.
- Fatîm, tezkiresinin şair çerçevesini çok geniş tutmuş, tek manzumesini, hatta bir beytini görebildiklerine dahi eserinde yer vermiştir.
- Hatimetü'l-eşar, Salim Tezkiresine zeyl olarak hazırlanmıştır. Fatîm, Salim'den aldığı kimi şairlerin hayatında, bu tezkirenin yazılışından sonra meydana gelen değişmelere ayrıca değinmiştir.

Mecmua-i Terâcim - Tevfik

- Hacı Tevfik Efendi'nin tek eseri Mecmuatü't-terâcim'dir. Tek nüshası bulunan eserde 1595 yılından başlayarak, yazıldığı 1859-60 yılına kadar yetişen 542 kişinin hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.
- Eserde bir sıra ve düzen yoktur. Şairler yanında şair olmayanlara, hatta bazı Arap ve Acem şairlerine de yer verilmiştir.

Kafî-i Şuara - Mehmet Tevfik

- Osmanlı devletinin kuruluşundan başlayarak 1873 tarihine kadar yaşayan şairleri bir araya getirmek üzere yazılmış tezkirelerindendir.
- Eski tezkireleri tarayıp tanınmış şairleri seçmiştir, onların verdikleri bilgileri karşılaştırıp bazılarını özetleyerek tezkiresine almıştır ve şiirlerinden örnekler vermiştir.
- Eser, tanınmış tezkireler gibi herhangi bir devir şairlerini tanıtan bir tezkire değildir. Verdiği bilgiler önceki tezkirelerden alınmıştır.

DİVAN EDEBİYATI NESİR TÜRLERİ

TEZKİRELER TARİHİ	
15. YÜZYIL	Ali Şir Nevaî - Mecalisü'n - Nefais
16. YÜZYIL	- Sehi Bey - Heşt Behîşt - Latifi -Latifi Tezkiresi - Ahdî - Gülşen-i Şuara - Hasan Çelebi - Tezkiretü's Şuara - Âşık Çelebi - Meşairü's Şuara
17. YÜZYIL	- Beyânî - Tezkiretü's Şuara - Sâdikî - Mecmaü'l Havâs - Kafzâde Falzî - Zübdetü'l Eşar - Gelibolulu Ali - Kühnü'l Ahbâr - Riyazî - Riyazü's Şuara - Rıza -Tezkire-i Şu'ara
18. YÜZYIL	- Mucib - Mucib Tezkiresi - Ramiz - Adabı Zürafa - Şefkat Abdülfettah - Şefkat Tezkiresi - Esrar Dede Tezkire -i Şu'ara-yı Mevleviye - Akif -Mir'ât-i Şi'r - Ramiz - Adab-ı Zurefa - Yümnî - Yûmni Tezkiresi - Salim - Tezkire-i Şu'ara - Asım Mehmet - Zeyl-i Zübdetü'l Eşar - Güftî - Teşrifatü's -Şu'ara - Safayî - Tezkire-i Şu'ara - Salim - Tezkire-i Şu'ara - İsmail Belîğ - Nuhbetü'l -Asar
19. YÜZYIL	- Tevfik - Mecmuaü't Terâcim - Esad - Bahçe-i Sefâ-Endüz - Arif Hikmet - Tezkiretü's-Şuara - Fatin Davut - Hatimetül Eşar - Ali Emiri - Tezkire-i Şuarayı Amid - Çaylak Tevfik - Kafîle-i Şuara

2. MÜNŞEAT

- Divan edebiyatında farklı konularda yazılmış düzyazı şeklindeki ürünlerin ve mektupların toplandığı süslü ve bol secili kitaplara verilen genel addır.
- Bu alanda **Veysi**, **Nergisi** ve **Nabî**'nin münşeât-ları ünlüdür.
- Divan nesri yazılarına **inşa**, bu yazıları yazanlara **münşî**, bu yazıların toplandığı eserlere ise **mün-seat** adı verilmektedir.
- Münşeât kitapları, inşa ilminin kurallarına göre yazılmış yazılardır.
- İnşa örnekleri 14. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayıp 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.
- Münşeât mecmualarının resmi yazılar şeklinde örnekleri olduğu gibi şairlerin mektuplarından oluş-şanları da vardır.
- Divan edebiyatında Veysî ve Nergisi'nin münşe-âtı, Ahmed Dâî'nin "Teressül" adlı yapıtı Okçuzâde Mehmet'in Münşeâtı önemlidir.
- Türk edebiyatında mektup türünün en bilinen örneği Fuzulî'nin **Şikâyet - nâme** adlı eseridir.

3. TARİH

- Divan edebiyatında nesir örneklerinin en çok verildiği alan tarih olmuş ve daha çok bu eselerde ise Osmanlı tarihi ile Anadolu'nun fethi işlenmiştir.
- Resmi niteliği olmayan bir düzyazı türüdür. Vakayiname Osmanlı devletinin resmi tarihidir. Tarih yazan kişilere **Müverrih**, **Vakayiname** yazana **Vakanüvis** adı verilir. Bu alanda **Naima Tarihi** ve **Peçevi Tarihi** önemli eserler arasında bulunur.
- Ayrıca bu alanda Âşık Paşazade'nin **Tevarih-i Ali Osman**, Gelibolulu Ali'nin **Kühnü'l Ahbar** adlı tarih kitapları önemlidir.

DİVAN EDEBİYATI NESİR TÜRLERİ

- Divan nesrinde tarih türünde çok fazla eser verilmiştir. Yazılan bu tarih kitaplarının büyük bir bölümü Anadolu'nun fethi ve Osmanlı tarihini konu alır.
- Bu eserlerin bir kısmı devlet tarafından görevlendirilmiş vakanüvis adı verilen kişilerce yazılırken, bir kısmı da bu işe merak salmış kişilerce yazılmıştır.
- Divan edebiyatında tarih alanında yazılan en önemli yapıtlar şunlardır:
 - Âşık Paşazâde'nin "Tevârih-i Âl-i Osman"
 - Gelibolulu Âli'nin "Kühûl Ahbâr",
 - Hoca Sadettin Efendi'nin "Tâcü't Tevârih"
 - Peçevi İbrahim "Peçevi Tarihi"
 - Kâtip Çelebi "Fezleke"
 - Mustafa Nâimâ'nın "Nâimâ Tarihi"
 - Mütercim Asım'ın "Asım Tarihi"
 - Silahtar Mehmet'in "Silahtar Tarihi"
 - Şamdanizade Süleyman'ın "Mirâtü'l Tevârih"
 - Ahmet Cevdet Paşa'nın "Cevdet Tarihi"

4. SEYAHATNAME (GEZİ YAZISI)

- Geziliş görülen yerlerle ilgili edinilen izlenimleri anlatan düzyazı türüdür.
- Evliya Çelebi'nin **Seyahat-name**'si bu türün en başlı ve ilk örneğidir. Ayrıca Seydi Ali Reis'in **Mirat'ül Memalik**'i Piri Reis'in **Kitab-ı Bahriye**'si bu türün güzel örnekleridir.
- Seyahat-nameler, verdikleri bilgiler açısından tarih, coğrafya, sosyoloji gibi pek çok bilime de kaynaklık etmektedir.
- Seyahat-namenin bazıları bir şehri ve o şehrin kültürel değerlerine dönük yazılırken bazıları da hac ziyareti, çeşitli savaşlar gibi olaylar üzerine yazılabilmektedir.

- Edebiyatımızda kutsal topraklar üzerine yazılan pek çok seyahatname bulunmaktadır.
- Seyahatname türünde verilmiş başlıca eserler şunlar:

Evliya Çelebi	:	Seyahatnâme
Piri Reis	:	Kitâb-ı Bahriyye
Şeydi Ali Reis	:	Mirat'ül Memalik
Kâtip Çelebi	:	Cihannüma
Nabi	:	Tuhfetü'l Hameyn
İzzet Molla	:	Mihnet-i Keşan
Tokatlı İbrahim	:	Acaibname-i Hindistan

Seyahatname

Erzurum sert kış yurdudur ama düzenli baştanları bol olup kavunu, karpuzu, lahanası, patlıcanı ve çirisi çok olur bir ı toprağı geniş, ucuzluk ve verimli memlektir. Geniş vilâyeti bakımlı, arpa ve diğer hububatı meşhur, yiyecekleri ' güzel ve beğenilir, etkinlikleri geniş, bereketi bol, nimetleri çok, nice bin ırmak ve kaynakları akar bayındır bir Anadolu şehridir. Koyun eti iki akçeye, sığır eti bir akçeye, bir tavuk bir akçeye, kırk yumurta ve yiyecekler de buna kıyas oluna. Gerçi kışın sertliğinden bağı ve bahçesi, yoktur.

5. SEFERATNAME

- Siyasi bir görevle yurt dışına gönderilen elçilerin veya bunların yanlarında bulunan kişilerin bulundukları ülkelere ait bilgileri ve izlenimleri içeren ve gezi yazısına benzeyen bir türdür.
- Divan edebiyatında **28 Çelebi Mehmet**'in Paris **Sefaretnamesi** en tanınmış örnektir.
- Bu metinler, Osmanlı devleti ile temasta bulundukları ülkeler arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkileri ortaya koyan önemli belgelerdir.
- İlk sefaretname örneği, 1655 yılında yazılan Kara Mehmet Çelebi'nin Viyana Sefaret-nâmesi'dir. Son örnek ise Abdürrezzak Bahir Efendi'nin Paris-Londra Sefaret-nâmesi'dir

6. FÜTÜVETNAME

- 13. yüzyıldan sonra ortaya çıkan, İslam ülkelerinde yayılan bir din ve meslek örgütüdür.
- Bugünkü esnaf ve ticaret odalarının yerini tutar. Fütüvetnameler, genel anlamda esnaf örgütlerinin uyması gereken hususları düzenleyen ahlak kitapları arasında yer alırlar.
- İlk fütüvetname örneğini **Haliloğlu Yahya** vermiştir.

7. SİYASETNAME

- Devlet adamlarına yöneticilikle ilgili bilgiler veren nesir türündeki eserlere siyasetname denir.
- Edebiyatımızda **Nizamül-Mülk** tarafından yazılan **Siyasetname** bu türün örnekleri arasındadır.
- Ayrıca **Yusuf Has Hacı**'in **Kutadgu Bilig**'i de siyasetname özellikleri taşıyan bir eserdir.
- Şeyhoğlu Mustafa'nın "Kenzü'l Kûbara"sı, Gelibolu Ali'nin "Nasihatü's-Selatin"si, Lütü Paşa'nın Asafnâme'si bu türün örnekleri arasındadır.

8. PEND-NAME (NASİHATNAME)

- Dini, ahlaki hikâyeler içeren öğüt kitaplarının genel adıdır. Nazım veya nesir olarak yazılabilir.
- İran edebiyatında Feridüddin Attar'ın; Türk edebiyatında ise **Güvahi**'nin pendnameleri ünlüdür.
- Yine Mercimek Ahmet'in "**Kabusname**"si, Nabi' nin "**Hayriye**"si Sümbülzade Vehbi'nin **Lütfiyye**' si bu türün önemli örnekleri arasında yer alır.

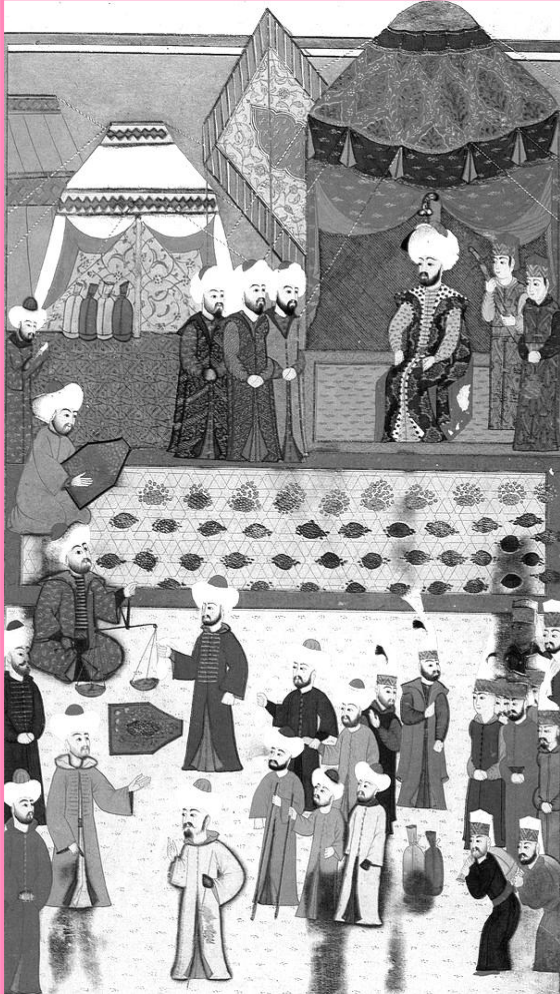
9. SİYER

- Siyer, Arapça bir sözcüktür ve insanın içi, tavrı, ahlakı anlamına gelmektedir.
- Siyer Hz. Muhammed'in hayatını, güzel ahlakını, savaşlarını anlatan yapıtlarına denilmektedir.
- Hz. Muhammed'in dünyaya gelişi, peygamberliği, miraç olayı, savaşları hicreti, mucizeleri ve vefatı anlatılır.
- Siyerler manzum veya mensur olabilir. Bu alanda **Veysi**'nin yazdığı **Siyer-i Veysi** önemli bir yere sahiptir.
- Divan edebiyatında daha çok Siyer-i Nebi gibi tercüme yoluyla eserler yazılmıştır.
- Erzurumlu Darir**'in **Siretü'n Nebi** adlı eseri edebiyatımızda bu türün ilk örneğidir.

10. SURNÂME

- Şehzadelerin doğumları neticesinde yapılan şenlikleri, sünnet düğünlerini, padişah kızlarının evlenme merasimlerini anlatan yapıtlara surnâme denilmektedir.
- Türk edebiyatına has türlerden biri olan surnâmeler **manzum** ve **mensur** yazılmışlardır.
- Sur-nâmeler Sûr-ı Hümâyûn veya Sûr-ı Hıtân adıyla anılan sünnet düğünlerini; Sûr-ı Arûs, Sûr-ı Velîme, Sûr-ı Cihâz da denilen evlenme düğünlerini, Vilâdet-i Hümâyûn denilen şehzade ve sultanların doğumları münasebetiyle yapılan şenlikleri tasvir eden edebi eserlerdir.
- Bu eserlerin bazıları yalnızca sünnet düğünlerini bazıları da hem sünnet hem de evlenme düğünlerini anlatırlar. Bu konuda yazılmış bağımsız eserler yanında, divanların içerisinde bulunan ve yine aynı konuları daha edebi bir üslûpla anlatan ve nesip kısımlarında düğün ve şenliklere ait tasvirlerle yer veren kasidelere de Sûriyye Kasideleri adı verilmektedir.

- Türün ilk örneklerine 16. yüzyılda rastlanmaktadır. İlk müstakil örnek Gelibolulu Âli'nin 1582 yılındaki düğünü anlattığı **Câmi'ül-Buhûr Der Mecâlis-i Sûr** adlı manzum sûr-nâme; son müstakil eser ise 1858 yılında Abdülmecid'in kızları Cemile Sultan ile Mahmut Celâlettin Paşa'nın ve Münire Sultan ile İbrahim İlhami Paşa'nın ve evlenmeleri dolayısıyla yapılan düğünü anlatan Nâfi'nin **Sûr-nâme-i Selâtin ve Peyâm-ı Sûr** adıyla anılan 14 varaklık mensur sûrnâmedir.
- Osmanlı devleti zamanında yapılan 55 şenliğin 11'i müstakil mensur veya manzum sûr-namelere konu olmuştur.
- Osmanlı şenliklerine halkın bütün kesimleri katılmaktadır. Bu yolla devlet hem halkın eğlence ihtiyacını gidermekte, hem de devletin ve dolayısıyla padişahın gücünü dost ve düşmana sergilemektedir.

Sûr-name

Köşk önüne gelüb sa'âdetlü hünkâra dualar idüb andan sünnet-hâne çergesine sarub cer-râhlar sünnete mübâşeret eylediler ol esnâda bir zûr-bâz pehlivân meydân ortasında körikle gelüb âteş yakub âteş temâmına dek bir büyük gemi sereni mikdârı bir ağacı eline aiub gâh bir omuzına alub ve gâh başına alub 'azîm lubse-bâzlıktan, sonra ol âteş üzerinde yigirmi vakiyye kadar ahti kızduri ve arkası üzerine yatub ve şekmi üzerine bir örs koyub ol, âteşte kızmış yigirmi vakiyye demüti şekmi üzerine koyub on dârie büyük kazancı çekçi ile şekmi üzerinde koyub Bursevi kıssahân Emir Çelebi atmış dâne mahra, muharra tiryakiler ile gelüb temâm kahve ve keyfîrin tenâvülden ' sonra ikişer ikişer koşu itdirib pâdişâh seyr idüb vâfir ihsân aldılar ve Ahmed Kolu haremdî hümâyûn köşki altında gûnâ-gûn oyunlar seyr itdirüb temâşâlar itdirdiler ve Cevâhir Kolu pâdişâh huzûrında oynayub seyritdirdiler tâ ahşam namâzına dek ba'dehu ahşâmdah sonra azîm gûnâ-gûn fişek fasılları ve kal'a cengleri ve fişekden adam tasvîrî getürüb anlara dahi yatsu namazından sonra âteş virüb azîm seyrler..."

Hap Bilgi

- ✱ Surnâme türüne ilk örneğini **Gelibolulu Ali Cami'ül' Buhûrder Mecâlis-i Sûr** adlı eseriyle vermiştir.
- ✱ **Figani** ve **Nevi'nin Suriyye Kasidesi Nabî** nin ve **Vehbî'nin** sur - nâmeleri ünlüdür.

11. HASB-İ HÂL

Karşılıklı konuşup, dertleşmek anlamına gelen bu tür şiirlerde şairler genellikle kendilerinden bahse-derler, kıymetlerinin anlaşılamamasından dolayı felekten yakınırılar.

15.YÜZYIL NESİR YAZARLARI

SİNAN PAŞA (15.yüzyıl)

- Çeşitli bilim dallarında eğitim görmüş ve kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuş olan Sinan Paşa 15.yüzyılda yaşamıştır.
- Müderrislikten Fatih'in sadrazamlığına kadar yükselmiş olan sanatçı bir ara itibar kaybetmişse de II. Beyazıt zamanında tekrar yükselmiştir.
- Divan edebiyatında nesir diline süslü, seçili ve sanatlı bir nitelik kazandıran ilk sanatçıdır. Uzun cümleler kullanan sanatçı, Arapça ve Farsça sözlüklerle yüklü ağır ve sanatlı bir dili kullanmıştır.
- Eserlerinde din, tasavvuf, ahlak ve felsefe konularını işlemiştir. Şiir alanında ürünler vermiş olsa da daha çok nesir yazarı olarak tanınmıştır.
- Süslü nesrin ilk temsilcisi** olan sanatçı; aynı zaman da **süslü nesrinde kurucusudur**.
- En önemli eseri **Tazarru - name** (tanrıya yakarış) adlı münacatıdır. Diğer eserleri arasında ise **Tezkiret'ül Evliya**, **Maarifname**, **Tehzibü'l-Ahlak**, **Kâbus-name** sayılabilir.
- Marifet-name**'de din ve ahlak konularında öğütler içeren bir nasihatnamedir. **Tezkiret'ül - Evliya** ise evliyaların hayat ve kerametlerini anlatan bir eserdir.

AŞIKPAŞAZADE (15.yüzyıl)

- Amasya'da doğmuş olan sanatçının asıl adı **Der- viş Ahmet Aşık**'dir. Âşık Paşa'nın torunu olduğu için de kendisine Âşıkpaşa-zade denmiştir.
- Âşıkpaşa-zade Tarihi** adlı eserinde Osmanlının kuruluşundan II. Beyazıt döneminin bir bölümüne kadar yaşanan olayları ele almıştır.
- Eser, Osmanlının kuruluş dönemiyle ilgili temel kaynaklardan sayılması bir yana sade ve akıcı üslubuyla edebiyat tarihi açısından önem taşır.
- Konuşma diline yakın kısa cümlelerle yazılan ve arada manzum parçaları da barındıran eser bir vakayinamedir.

MERCİMEK AHMET (15.yüzyıl)

- 15.yüzyılda yaşamış olan sanatçı, edebiyatımızda sade nesrin örneklerinden **Kâbus-name** (nasihatname) adlı çevirisi ile tanınır.
- Kabusname 1082'de Kûhistan emiri İskender bin Kavuş tarafından oğlu Gilan Şah'a hitaben yazılmış bir nasihatnamedir. Mercimek Ahmet de bu eseri **II. Murat**'ın isteği üzerine çevirmiştir.
- Açık, anlaşılır bir dille yazılan bu öğretici eserde çeşitli hikâyeler anlatılarak nasihatlerde bulunur.

16.YÜZYIL NESİR YAZARLARI

SEYDİ ALİ REİS (16.yüzyıl)

- 16.yüzyılda yaşamış, büyük Türk amirali, coğrafya ve matematik bilginidir. Kanuni döneminin en tanınmış denizcilerindendir.
- Seydi Ali Reis, birçok deniz seferine, Kıbrıs'ın fethine katılmış ve Rodos'un fethinde Barbaros Hayrettin Paşa'yla Pereveze Deniz Savaşları'nda ve Sinan Paşa ile Trablus'un fethinde bulunmuş Kanuni tarafından Mısır donanma komutanlığına getirilmiştir.

- Donanmasıyla Hint Okyanusu'na açılmış, Portekizliler'e karşı başarılı savaşlar yapmış; ancak büyük bir fırtınaya yakalanarak Hindistan'a sürüklenmiş ve gemileri burada bırakıp İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.
- Basra körfezi sahilleri, Hint Denizi, Portekizlilerle yapılan mücadeleleri anlatan **Mirat'ül-Memalik** adlı yapıtı gezi edebiyatımızın ilk ürünlerindendir.
- Sanatçının ayrıca matematik, coğrafya astronomi, denizcilikle ilgili **Kitab'ül-Muhit** ve **Mirat-ı Kâinat** adlı eserleri ile Seydi ve Kâtibi takma adlarıyla yazdığı Çağatayca birçok güzel şiiri vardır.

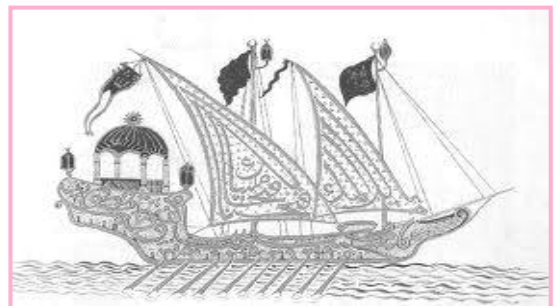

İRİ REİS (16.yüzyıl)

- Asıl adı **Muhittin Piri** olan sanatçı, **Gelibolu**'da doğmuştur ve Kahire'de ölmüştür.
- Bir Osmanlı denizcisidir. Dünya haritası ve **Kitab-ı Bahriye** adlı eseri ile tanınmıştır.
- Büyük bir denizci olmakla birlikte iyi bir haritacı olan Piri Reis, korsan günlerinden başlayarak gezip gördüğü yerleri tarihi ve coğrafi özellikleri ile kitabında anlatmıştır ve haritalarında çizmiştir.

SEHİ BEY (16.yüzyıl)

- Şair ve ilk tezkire yazarı olan Sehî Bey Edirne'de doğdu. Asıl adı belli değildir. 15. yüzyılın büyük şairlerinden Necati Bey'in yanında yetiştiği ve hayatı boyunca da onun çevresinden hiç ayrılmadığı biliniyor.
- Sehî Bey, divan sahibi bir şair olmasına rağmen daha çok tezkiresiyle tanınır.
- Anadolu sahasında yazılmış ilk, Osmanlı sahasında yazılmış ikinci tezkire olan **Heşt-Behişt**'i yazan Sehi Bey, 16.yüzyıl divan edebiyatının tezkire yazarlarındandır.
- Eser yazılırken Molla Cami'nin **Baharistan** ve **Devletşah** tezkiresinden özellikle de Ali Şîr Nevai'nin **Mecalisü'n-nefais** adlı eserlerinden yararlanmıştır.
- Sekiz Cennet** anlamına gelen eser, Osman Gazi'den Yavuz Sultan Selim'e kadarki Osmanlı padişahlarının hayatlarını anlatıyor.
- Sehi Bey sekiz bölüme ayırarak sade dille yazdığı **Heşt Behişt** adlı eserinde 241 şair ve sultan hakkında bilgiler vermiştir.
- Heşt Behişt te bulunan 241 şair hakkında fazla bilgi verilmemiştir; hayatları kısaca anlatıldıktan sonra, şiirleri ve sanatları konusunda birkaç söz söylenmiş ve örnek olarak şiirlerinden bir ya da birkaç beyit alınmıştır. Şairlerin sanatları ve şiir özellikleri hakkında Sehî Bey'in değerlendirmeleri çoğu kez yüzeyde kalmıştır.

LATİFİ (16.yüzyıl)

- Kastamonu'da doğmuştur. Asıl adı Abdüllatif'tir. Hayatını kâtiplik ve muhasebecilik yaparak kazanmış, Rumeli ve İstanbul'da imaret kâtipliği yapmıştır, Mısır'dan Medine'ye giderken bindiği geminin batması sonucu ölmüştür.
- Latifi'nin İstanbul'a geldiği yıllarda Anadolu sahasında ilk tezkire örneği olan Sehî Bey'in Heşt-Behîşt adlı eseri henüz tamamlanmış ve bu eser edebiyat çevrelerinde büyük ilgiyle karşılanmıştı. Bu olay, Latifi'de bir tezkire yazma arzusu uyandırdı. Dostu şair Zaifi'nin teşvik ve ısrarı üzerine Âşık Çelebi'nin görüşlerinden de faydalanarak eserini yazar.
- **Divan** sahibi olan Latifi, daha çok tezkire alanındaki **Tezkiretü's-Şuara** adlı eseri ile tanınmıştır. Eser, bir mukaddime, üç bölüm ve hatimden oluşur.
- Latifi, tezkiresini yazarken Cami'nin Baharistan'ı, Ali Şir Nevayî'nin Mecalisü'n-nefais ve Sehî Bey'in Heşt-Behîşt'ini model almakla birlikte onların kronolojik tasnifine karşılık, alfabetik sırayı tercih etmiştir. Bu fikir daha önce Arapça biyografi kitaplarında kullanılmış olmakla birlikte Türkçede ilk kez Latifi tarafından denenmiştir.
- Sanatçının dört mevsimi anlatan Fusûl-i Erbaa, Subhatü'l-Uşşak, Nazmü'l-Cevahir ve Risale-i Evsaf-ı İstanbul adlı eserleri de bulunur.
- **Fusûl-i Erbaa**, Latifi'nin dört mevsimin özelliklerini sanatlı bir dille anlattığı nazım nesir karışımı bir eserdir.
- **Nazmül-cevahir**, Hz. Ali'nin 207 sözünün kıtalar hâlinde tercümesidir.
- **Subhatü'l-uşşak**, yüz hadisin kıtalar hâlinde Türkçe tercümesidir.
- **Risale-i Tarîf-i Evsaf-ı İstanbul**, İstanbul hakkında yazılmış bu eser, önce Kanunîye daha sonra mukaddimesi değiştirilerek III. Murat'a sunulmuştur.

17.YÜZYIL NESİR YAZARLARI

KOÇİ BEY (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamış bir Türk düşünürüdür. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur, yazarın Bosnalı olduğu sanılmaktadır.
- IV. Murat, bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak için kendisini danışman olarak atamış yazdığı risalelerde Osmanlı'nın çeşitli makam ve görevlerdeki kayırmacılığı eleştirmiş, çözümler sunmuştur.
- IV. Murat'a sunduğu, Yeniçeriler ile devlet işlerinin bozulmasını örneklerle anlattığı, bir rapor özelliği taşıyan "**Layiha**"sı ile tanınmıştır.

YİRMİSEKİZ ÇELEBİ MEHMET (17.yüzyıl)

- Edirne'de doğan sanatçı, Yeniçeri Ocağının 28. ordusuna kayıtlı olduğu için kendisine Yirmisekiz Çelebi Mehmet adı verilmiştir.
- 1720'de III. Ahmet tarafından Paris'e büyük elçi olarak gönderilmiş ve Fransa'ya gönderilen **ilk elçi** olmuştur.
- 1721 yılında yazdığı Fransa Seyahatnamesi o günkü Osmanlı'nın Avrupa'ya ve Avrupalıya bakışını göstermesi bakımından önemlidir.

Hap Bilgi

- Edebiyatımızda ilk sefaretname Paris Sefaretnamesi değil, ilk sefaretname örneği, 1655 yılında yazılan Kara Mehmet Çelebi'nin **Viyana Sefaret-nâmesi**'dir.

VEYSİ (17.yüzyıl)

- 17.yüzyılda yaşamıştır. Nergisi ile birlikte **süslü nesrin** 17.yüzyıldaki en büyük temsilcisi olmuş bir nesir yazarıdır.
- Veysî'nin asıl adı **Üveys**'tir. Veysî, medrese eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek bilgisini iletmiştir. Kâtip ve kadı olarak değişik şehirlerde görev yapmıştır.
- En önemli eseri Osmanlı devletindeki ahlak çöküşünü anlattığı **Habname**'dir. Rüyasında padişah I.Ahmet ile Büyük İskender'i konuşurken görmüş gibi anlattığı bu eserde dünya düzeni konusunda eski ile yeni kıyaslar.
- Sanatçının ayrıca Hz. Peygamber'in hayatını anlattığı **Siyer-i Veysi** adlı bir başka eseri daha bulunur.

NERGİSİ (17.yüzyıl)

- Saraybosna'da doğan Nergisî'nin asıl adı Mehmet'tir. İlk tahsilini memleketinde yaptıktan sonra İstanbul'a gelen Nergisî, medrese tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet Bosna'da müderrislik yapmış, sonra İstanbul'a dönmüştür. Revan Seferi' ne çıkacak orduya vakanüvis olarak görevlendiren Nergisî, Gebze civarında atından düşerek vefat etmiştir.
- Divan edebiyatında süslü nesrin önemli temsilcilerindendir. Nesir şeklinde yazdığı hamsesiyle tanınmıştır
- En meşhur eseri hamsesidir. Nihalistan, İksir-i Saadet, Meşakku'l- Uşşak, Kanunu'r-Reşad ve Gazavat-ı Mesleme'den oluşan eser, **mensur** eserlerden tertip edilen **ilk hamse** örneğidir.
- Sanatçının hamsesindeki en önemli eseri ise aşk, cömertlik, ahlak ve tövbe gibi konuları ele aldığı **Nihalistan**'dır.
- Nergisî'nin hamse dışındaki eserlerinden, 1622 yılında tertip edip uzun bir mukaddime ile Şeyhülislam Yahya Efendi'ye ithaf ettiği **Münşeât**'ı da oldukça önemlidir. Eserde çoğu kazasker, kadı ve müderris gibi şahsiyetlere yazılmış mektuplar bulunmaktadır.

EVLİYA ÇELEBİ (17.yüzyıl)

- Asıl adı **Evliya** olan sanatçı 1611'de İstanbul'da doğmuş Sıbyan Mektebi'nde okumuş IV. Murat zamanında sipahi olmuştur.
- Kendi anlattığına göre seyahate başlaması bir rüya üzerine olmuş, bir gece rüyasında Hz. Peygamberi görmüştür ve çok heyecanlanarak 'Şefaât Ya Resulallah' diyeceğine, "Seyahat Ya Resûlallah" demesiyle başlamıştır.
- İstanbul'u köşe bucak gezmeye başlar ve yine aynı kişinin tavsiyesiyle eserinin ilk cildini de İstanbul'a ayırır. İstanbul'u mahalle mahalle, sokak sokak gezen Evliya Çelebi, İstanbul dışına ilk seyahatini **Bursa**'ya yapar.
- Sonra da Anadolu'yu dolaşmış, oradan da komşu ülkeleri, **Kuzey Afrika ve Avrupa**'ya kadar birçok yeri gezmiştir.
- Türk edebiyatında gezi türünün ilk örneği sayılan **Seyahatname** adlı eseri önemli bir yere sahiptir.
- 17.yüzyılda yaşamıştır, ömrünün büyük bir bölümünü seyahatlerde geçirmiştir. Sanatçı 50 yıllık gezilerini **10 ciltlik** Seyahatname adlı kitabında toplamıştır.
- Eserini sade; ilgi çekici ve mizahi bir dille yazmış; olayları abartarak anlatmış, bazı yerlere tuhaf hikâyeler katarak dile getirmiştir.
- Eser coğrafya ve tarih açısından önemli olmasının yanında din, felsefe, sanat tarihi, folklor, edebiyat ve sosyolojisiyle ilgili bilgiler de içerir ve insanların yaşam tarzları, adet ve inançları hakkında bilgi vermesi açısından da önemlidir.

KÂTİP ÇELEBİ (17.yüzyıl)

- Kâtip Çelebi, 1609'da İstanbul'da doğmuştur, asıl adı Mustafa olmasına rağmen hacca gittiği için Batılılar ona Hacı Kalfa, bilim adamları da Kâtip Çelebi adını vermişlerdir. 17. yüzyılda yaşamış tarih, coğrafya, bibliyografya, tıp ve astronomi alanlarında çalışmalar yapmış bir bilginidir.
- Batı'da **Hacı Kalfa** diye bilinen sanatçı, Batı ilmi ile ilgilenen ve Batı bilimine ilk açılan yazardır.
- Dini ilimlerden başka tarih, coğrafya, devlet idaresi, hukuk, maliye, denizcilik gibi alanlarda yirmiden fazla eseri bulunur. Yapıtlarında orta nesir dili kullanmıştır.

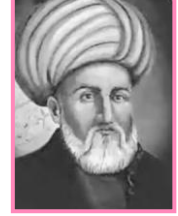
ESERLERİ

Yirminin üzerinde eser veren Kâtip Çelebi'nin en önemli eserleri şunlardır.

- 📖 **Cihannüma:** Coğrafyayla ilgili bir kitaptır. Eserde Japonya'dan Irak'a kadarki ülkelerin coğrafyasını ve tarihini anlatır. Avrupa dillerine de çevrilmiş olan yapıt edebiyatımız da en eski coğrafya kitabıdır.
- 📖 **Fezleke:** 1592'den 1654'e kadar gelişen tarihi olayları anlatan bir eserdir.
- 📖 **Takvimü't -Tevarih:** Âdem peygamberden 1648 tarihine kadar geçen olayların kronolojik açıklamasını içerir.
- 📖 **Tuhfetül-Kibar:** Türk denizcilik tarihini Osmanlı zamanındaki deniz savaşlarını anlatan bir eser
- 📖 **Keşfü'z-Zünun:** İlk bibliyografya kitabıdır. Eserde on beş bine yakın kitap, on beş bine yakın yazar ve şair tanıtılır.
- 📖 **Mizanü'l-Hak:** Hak terazisi anlamına gelen eserde dönemin felsefe ve din konuları tartışılır.
- 📖 **Düsturü'l-Amel:** Ahlak ve davranış konularını anlatan didaktik bir eserdir.
- 📖 **Tuhfet'ül-Kibar fi Esfari'l-Bihar:** Bu eserinde Türk denizciliğinin zaferlerle dolu yıllarını anlatmıştır.

18.YÜZYIL NESİR YAZARLARI

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ (18.yüzyıl)

- Macaristan'ın Peç kasabasında doğmuş, İstanbul'da çeşitli görevlerde bulunmuş, Avusturya seferlerine katılmıştır; Estergon ve Eğri kalelerinin fethinde bulunmuştur ancak Budin'de ölmüştür.
- Avusturya savaşlarına şahit olmuş, Estorgan'da bir ay mahsur kalmıştır, Eğri seferine katılmış ve zamanının çoğunu tarih yazma çalışmalarıyla geçirmiştir.
- Kanuni'nin tahta çıkışından 1640'a kadar süren olayları anlattığı **Peçevi Tarihi** adlı eseri ile tanınmıştır. İki ciltlik bu tarih kitabında bizzat şahit olduğu olayları anlatmış ve eserine evliye menkıbelerinden örnekler de serpiştirmiştir.

NAİMA (18.yüzyıl)

- Asıl adı **Mustafa** olan Naima, Halep'te doğmuş, İstanbul'a gelerek Divan-ı Hümayun kâtibi olmuş, sonra başmuhasebecilik görevlerinde bulunmuştur. Naima hayatı boyunca önemli devlet görevlerinde bulunmuş; ancak baş muhasebeci olarak katıldığı Mora seferinde iftiraya uğramış ve Damat Ali Paşa tarafından Mora'da bırakılmış, yaşadığı iftira üzerine üzüntüsünden 63 yaşında Mora'da ölmüştür.
- Osmanlı tarihçilerinden olan Naima **ilk resmi** ve tarafsız **vakanüvis** olarak tanınmış, Türk nesrinin usta sanatkarları arasında yer almıştır
- Osmanlı Devleti'nin zayıflamaya başladığı dönemi anlatan **6** ciltlik **Naima Tarihi** adlı eseri vardır. Eserde 1591 ile 1695 yılları arasındaki olayları tarafsız olarak ele almıştır. Osmanlı'nın zayıflamasında etkili olan olayları neden-sonuç ilişkisi ile açıklamıştır.

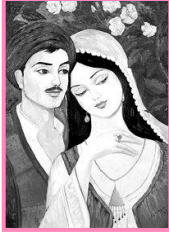
DİVAN EDEBİYATINDA MESNEVİLER

16. ÜNİTE

DİVAN EDEBİYATINDA MESNEVİLER

- ◉ Har - name
- ◉ Hüsn ü Aşk
- ◉ Yusuf u Züleyha
- ◉ Leyla ile Mecnun
- ◉ Mantıku't - Tayr
- ◉ Hüsrev ü Şirin
- ◉ Ferhat ile Şirin
- ◉ Vamık ile Azra
- ◉ Salaman u Absal
- ◉ Şem ü Pervane
- ◉ Gül ü Bülbül
- ◉ Şah u Geda
- ◉ Cemşid ü Hurşid
- ◉ Varka ve Gülşah
- ◉ Hayrabat
- ◉ Edhem ü Hüma
- ◉ Gülşen-i Aşk

DİVAN EDEBİYATINDA MESNEVİLER

HARNAME (ŞEYHİ)

Ağır yük taşımaktan ve aç bırakılmaktan perişan bir eşek, günün birinde, bir tarlada otlayan semiz öküzler görür. Kendi biçareliği ile öküzlerin talihi arasındaki farka bakar da bu haksızlığı aklı almaz. Yaşlı ve akıllı bir eşeğe danışır. İhtiyar eşek, öküzlerin insanları besleyen ürünlerin yetiştirilmesine yardım ettikleri için iyi beslendiklerini anlatır. Zavallı eşek de öküzler gibi çalışmaya heves ederek tarlaya döner hemen. Ama açlıktan öyle perişandır ki ekinleri görünce mideye indirmeye başlar. Tarlanın sahibi, eşeği yakalayıp kıyasıya dövdükten sonra, biçarenin kulağını da kuyruğunu da keser. Sıska eşek, yine açlığa, aman-sız yüklere mahkûm olduğu gibi, kulaktan da kuyruktan da olur.

Şeyhi, bu manzum öyküsünde istismarcılığı, devlet yetkisini kötüye kullanmayı, yoksulları ezmeyi, sınıflar arasındaki eşitsizlikleri, yoksul tabakanın umutsuzluğa mahkûm edilmesini ve zaruret içinde bırakılmasını ahlâka aykırı bir durum olarak göstermiştir.

Harname'nin toplumsal eleştirisi, sadece zenginlere ve sömürücülere karşı değil, devlet adamlarına ve hatta padişahın kendisine karşı yöneltilmiştir.

Hap Bilgi

- ✳ **128** beyitlik bir mesnevidir. Divan şiirinin en kısa mesnevisidir. Divan edebiyatının **ilk hiciv** örneğidir. Türk edebiyatında ise **ilk fabl** örneğidir.
- ✳ Eserde olmayacak hayaller peşinde koşarken elindeki de kaybeden ve boynuz umarken kulaktan da olan bir eşeğin başından geçen olaylar ele alınmıştır.
- ✳ Şeyhi Tokuzlu köyüne giderken yolda tımarın eski sahipleri tarafından dövülmüş ve uğradığı felaketi **Har-name** adlı eserinde anlatmıştır.

HÜSN Ü AŞK (ŞEYH GALİP)

Hüsn ü Aşk "hüsün" (Güzellik) adında bir kız ile "Aşk" adlı bir erkeğin aşkını anlatan, tasavvufi bir tema üzerine oluşturulan bir mesnevidir. Hikâye kısaca şöyledir:

Beni-muhabbet (Sevgi Oğulları) adlı bir Arap kabilesinde aynı gece bir kız bir de erkek çocuk doğar. Erkeğe **Aşk** kıza **Hüsün** adını verirler ve bu iki çocuğu birbirlerine nişanlarlar. Çocuklar büyüyünce birlikte Edep okuluna giderler.

Bu okulda **Mollayı Cünun** (Cinnet Hocası) dan ders alırlar. Nüzhetgeh-Manâ adı verilen gezinti yerinde buluşup görüşürler. Her şeyi bilen ve şekilden şekle giren **Sûhan** (Söz) adlı ihtiyar da bunlara rehberlik eder. Fakat **Hayret** adlı kudretli bir kişi Hüsün ile Aşk'ın görüşmesine engel olur. İki sevgili birbirlerinden ayrı kaldıkları sürede çok acı çekerler. Bir süre Sûhan yoluyla mektuplaşırlar Hüsn'ün dadısı İsmet, ona öğütler verir. Aşkın lalası **Gayret** ise onu Aşk'a kavuşturmak için çabalar. Aşk, Mollayı Cünun' dan aldığı izinle Hüsn'ü kabile büyüklerinden ister.

Kabile büyükleri ise Aşk'a eğer Hüsn'e kavuşmak istiyorsa kalp ülkesine gidip **Kimyayı** alıp gelmesi gerektiğini ancak yolun son derece zorlu ve korkunç olduğunu söylerler. Aşk, bin başlı ejderhayı öldürmek mumdan gemilerle ateş denizinden geçmek; cadılarla, sihirbazlarla dolu gam harabesinin bin yıllık yolunu yürüyerek matem sarayına varmak zorundadır.

Aşk, lalası Gayret ile Kalp ülkesine yola koyulur. Karşılaştıkları tehlikelerden onları hep Sûhan kurtarır. Mutlu sonla biten hikâyede Aşk, Hüsn'ü kendinden ayrı sandığı için bu tehlikeli ve yollara düştüğünü anlar. Aslında Aşk, Hüsn'ü Aşk'tır. Birlikte ikilik olmaz.

YUSUF U ZÜLEYHA

Yusuf ile Züleyha arasındaki aşk, mesnevi tarzında en çok işlenen konudur. Şairlerin bu ilgisinde Yusuf ile Züleyha kıssasının kutsal kitaplarda yer almasının payı büyüktür. Hikâyenin olay örgüsünü Yusuf ile Züleyha'nın rüyaları, Yusuf'un kervanla Züleyha'nın düşün alayıyla Mısır'a gidişi, Yusuf'un köleliği ve zindan süreci ile buradan kurtulup ikbal bulması ve Züleyha ile kavuşmaları oluşturur.

Âdem Peygamber, ruhlar âleminde Yusuf'un güzelliğini görüp ona hayran olur. Başka peygamberler de bu durumdadır. Ancak Allah, Yusuf'u Yakup'a ihsan eder ve Yusuf, Yakup'un on ikinci oğlu olarak dünyaya gelir. İki yaşındayken annesi ölür. Yakup, bakması için onu amcasının kızı İnase'ye teslim eder.

İnase onu sevgi ve şefkatle büyütür. Aradan zaman geçip Yakup, Yusuf'u isteyince İnase vermek istemez. Yusuf, ölünceye kadar halası İnase'nin yanında kalır. İnase'nin ölümünden sonra Yakup, oğluna kavuşur. Uzun yıllar çocuğu olmadığı için üzülen Mağrip şahı Taymus'un bir kızı dünyaya gelir. Züleyha adındaki bu kızın güzelliği dillere destandır.

Züleyha bir gece rüyasında gördüğü bir güzele âşık olur. Öyle ki hastalanıp yataklara düşer. Her ne kadar bu hâlini saklamaya çalışsa da sararıp solan ve gündün güne eriyip giden Züleyha'nın âşık olduğu anlaşılır. Annesi ve dadısı onu aşkından vazgeçirmeye çalışsalar da o, aşkıdan dönmez. Bir gece rüyasında yine o güzeli görür ve ondan kendisini beklemesi gerektiği telkinini duyar.

Züleyha'nın durumundan haberdar olan babası, kontrol edebilmek amacıyla onu tek başına karanlık bir yerde tutmaya başlar. İki yıl süren bu tecrit hâinden sonra yine rüyasında âşık olduğu güzelin Mısır azizi olduğunu öğrenir. Bundan sonra Züleyha eski hâline döner, neşelenir. Züleyha'nın babası bir mektupla durumu **Mısır** azizine bildirir.

Mısır azizi bu duruma çok sevinir. Mısır sultanı, Züleyha'yı kendisine göndermesini ister. Bunun üzerine Züleyha çeyiziyle birlikte Mısır'a gider. Mısır azizi büyük bir törenle kendisini karşılar, evlenirler. Ama bu aziz, Züleyha'nın rüyasında görüp âşık olduğu kişi değildir. Kocasını her ne kadar uğruna kul köle olsa da Züleyha onu bir türlü sevmeyiz. Çünkü o rüyasında gördüğü güzelin aşkıyla yanıp tutuşmaktadır. Gaipen gelen bir ses sürekli ona sabretmesi gerektiğini telkin etmektedir.

Bir gece **Yusuf** rüyasında güneş ve ayın on bir yıldızla birlikte kendisine secde ettiklerini görür. Rühayı yorumlayan babası, bu rüyadan kardeşlerine bahsetmemesi konusunda onu uyarır. Ancak rüyayı anlattığı bir arkadaşı, kardeşlerine aktarır.

Bunun üzerine kardeşleri kıskançlıkla onu yok etmeye karar verirler. Gezmeye götürme bahanesiyle Yakup'u güçlükle ikna ederler ve Yusuf 'u bir kuyuya atarlar. Üç gün üç gece kuyuda kalan Yusuf 'u bir kervan oradan kurtarır ve köle olarak satmak üzere alıkoyarlar. Bu sırada durumunu öğrenmek için gelen kardeşleri, onun kendi köleleri olduğunu, isterlerse kervana satabileceklerini söyleyerek on altı dirhem karşılığında Yusuf 'u satarlar. Kervan Mısır'a vardığında güzelliği dillere destan olan bir kölenin de bu kervanda bulunduğunu öğrenen halk, bu güzeli görmek için toplanır.

Bu sırada Züleyha da bu köleyi görür ve onun rüyasında âşık olduğu güzel olduğunu anlar. Bir servet ödeyip tacirlerden onu köle olarak satın alır. Ancak ne kadar uğraşsa da uğruna köşkleri, sarayları yaptırsa da Yusuf 'u aşkına karşılık vermesi konusunda razı edemez.

Onu razı etmek uğruna yaptırdığı ve her birine kendilerinin tasvirlerini nakşettirdiği yedi odalı bir sarayda Yusuf 'u ikna etmeye çalışırken Yusuf 'un kayıtsızlığı üzerine kendini hançerle öldürmeye kalkışır. Yusuf buna engel olur. Yusuf, bu baskıdan kurtulmak üzere kaçarcasına kapıdan çıkarken Züleyha, eteğine yapışır ve yırtılan eteği Züleyha'nın elinde kalır.

Daha sonra Yusuf'u azizin yanında gören Züleyha, her şeyi azize anlattığını sanarak Yusuf 'un kendisine saldırdığını söyler. Bu iftira üzerine aziz, Yusuf 'un zindana atılmasını emreder. Bu sırada orada bulunan üç aylık bir bebek, azize acele karar vermemesini, eteğin önden yırtıldıysa Yusuf'un, arkadan yırtıldıysa Züleyha'nın suçlu olacağını söyler. Bunu düşünen aziz, Yusuf 'un suçlu olmadığını anlar ve bu durumdan kimseye bahsetmemesini ister. Ama bir şekilde bu durum halk arasına yayılır ve olayı duyan herkes Züleyha'yı ayıplar.

Züleyha da onlara bir ziyafet verir ve yemek esnasında Yusuf'u onlara gösterir. Yusuf'un güzelliği karşısında bütün kadınlar ellerindeki bıçaklarla parmaklarını keserler ve Züleyha'ya hak verirler. Bu sefer de kendileri Yusuf 'a âşık olup, onu aşklarına karşılık vermesi için ikna etmeye çalışırlar. Karşılık göremeyince de Züleyha'ya onu zindana attırmasını belki bu şekilde karşılık vereceğini söylerler. Züleyha, azize yalvarıp Yusuf 'u zindana attırır. Yusuf, Züleyha'nın zulmünden kurtulduğu için mutlu olur. Züleyha ise sonradan yaptığına pişman olur. Gecelerini zindanda Yusuf 'u seyrederek geçirir.

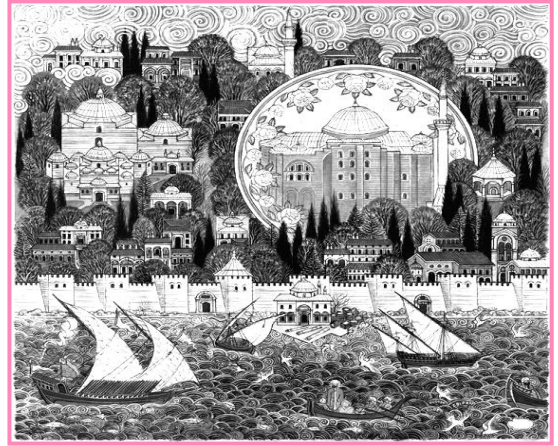
Bu durum yıllarca devam eder. Mısır sultanının gördüğü, Mısır'ın yedi bereketli yılına ve sonrasında gelecek yedi kurak yılına delalet eden rüyasını yorumlayınca zindandan kurtulur ve Mısıra aziz olur. Kocasını ölen Züleyha ise Yusuf 'un aşkıyla yokluk ve sefalet içinde yaşanmış, güzelliğini kaybetmiştir. Bir şekilde karşısına çıkmayı başaran Züleyha'nın hâline acıyan Yusuf, duasıyla onun eski güzelliğine kavuşmasına yardımcı olur ve onunla evlenir. Ancak bu kez de Züleyha, Yusuf 'un aşkına karşılık vermez.

Onun dünya nimetlerinden el çektiğini gören Yusuf, bir saray yaptırarak Züleyha'nın rahat bir şekilde yaşamasını temin eder.

Böylece yıllar geçer. Bir gün Yusuf, ata binmeye hazırlanırken Cebrail, onun vadesinin dolduğu haberini getirir. Buna çok seven Yusuf, Cebrail'in elinden aldığı elmayı koklayarak ruhunu teslim eder. Halk, Yusuf 'un ölümüne üzülür. Züleyha ise sevgilisinin mezarının başında yas tutar.

Hap Bilgi

- Türk edebiyatında ilk Yusuf u Züleyha'yı yazan Orta Asya kökenli **Şair Ali**'dir.
- Anadolu'da yazılan ilk Yusuf u Züleyha mesnevisi, **Şeyyad Hamza**'ya aittir.
- Divan şiirinde en ünlü Yusuf u Züleyha mesnevisi ise **Hamdullah Hamdi**'ye aittir.

Hap Bilgi

Türk edebiyatında Yusuf u Züleyha mesnevisi yazan şairler

- Şair Ali
- Şeyyad Hamza
- Kadı Darir
- Gubari
- Hamdullah Hamdi
- Taşlıcalı Yahya
- Kemalpaşa-zade
- Sinan Behiştî

LEYLA İLE MECNUN (FUZULİ)

Bir rivayete göre Mecnun, şair Kays b. Mülevvaha'l Amirî'nin lakabıdır ve bu hikâye onun şiirlerinin yorumundan doğmuştur. Ancak onun Emevî ailesinden olup amcasının kızını seven bir genç olduğunu ileri sürenler de vardır. Leyla'nın gerçek adı ise Leylâ binti mehdi b. Sa'dî'l-Âmirî'dir. Hikâyenin konusu kısaca şudur:

Necid çöllerinde, beni Âmil kabilesinden Kays ile Leyla daha çocukken birbirlerini severler. Dedikodular çoğalınca Leyla'nın annesi kızını çadırına kapattır. Kays ise sevgilisini göremeyince üzüntü ile aklı başından gider ve sahralara düşer. Bir müddet sonra da mecnun (deli) diye anılmaya başlar. Kays'ın babası oğlunun derdini öğrenince Leyla'yı ailesinden isterse de Kays mecnun olduğu için kızı vermezler. Bunun üzerine babası, iyileşmesi için onu Kâbe'ye duâ etmeye götürür.

Fakat Kays derdinin çoğalması ve aşkının artması için duada bulunur. Duası kabul olunmuştur. Babası çaresizlik içinde evine döner Mecnun ise çöllerde yabani hayvanlarla dostluk kurup arkadaşlık eder. Bu arada yanık aşk şiirleri yazmaktadır. Nevfel adlı bir Arap beyi onun şiirlerini okur ve acıklı haline bir son vermek için Leyla'yı babasından tekrar ister.

Kızı iyilikle alamayınca da ordusunu toplayıp Leyla'nın kabilesiyle savaşa girer. Mecnun Leyla'yı o denli sevmektedir ki ona ait hiçbir şeye zarar gelmesini istemez ve Leyla'nın kabilesi savaşı kazanmış diye duada bulunur. Nevfel yenilir. Ancak bu mağlubiyeti nefesine yediremeyip tekrar savaşa başlar bu defa galip gelir ama Mecnun'un duasını öğrendiği için kızı almadan çekip gider.

Sonra Leyla'yı İbn Selam adlı biriyle evlendirirler. Leyla ise Mecnun'un aşkına sadık kalmak için bir yalan uydurur ve kocasına, çocukluğundan beri bir cin tarafından sevildiğini eğer ona el sürerse cinin her ikisini de öldüreceğini söyler. Böylece adamı kandırıp kendisinden uzak tutar. Bir müddet sonra Mecnun'un intizarları sonucu ölür. Serbest kalan Leyla Mecnun'u aramaya çıkar. Çölde onu bulursa da Mecnun onu tanımaz ve isale gücü olmadığını bildirir. Çünkü artık bütün maddi varlıklarla ilgisini kesmiş ve manevî bir aşk ile sarhoş gezer olmuştur. Leyla umutsuz bir halde geri döner. Bir müddet acı çektikten sonrada ölür. Bunu haber alınca Mecnun Leyla'nın mezarına koşar ve orada kendisinin de ölmesi için tanrıya yakarır. Yakarışı kabul edilir ve son nefesinde Leyla! diyerek can verir. Sevgilisi ile cennette buluşurlar.

Hap Bilgi

- * İlk kez Genceli Nizamî tarafından mesnevi biçiminde Farsça olarak işlenen bu konu, Arapların sözlü geleneğinde yaşayan bir halk hikâyesinden uyarlanmıştır.
- * 16. yüzyılın bilinen ilk Leyla vü Mecnun mesnevisi Sinan Behiştî tarafından yazılmıştır.
- * Anadolu'da ilk Leyla ile Mecnun mesnevisi kaleme alan şair, Larendeli Hamdi'dir.
- * Bugüne kadar yazılmış Leyla ile Mecnun mesnevilerinin en ünlüsü ise Fuzuli'ye aittir.

Hap Bilgi

Türk edebiyatında Leyla ile Mecnun mesnevisi yazan şairler

- Fuzuli
- Behiştî
- Ahmed-i Rıdvân
- Ali Şir Nevai
- Hamdullah Hamdi
- Celal-zade Salih
- Larendeli Hamdi
- Sevdayi, Hakiri, Şahidi

MANTUKU'T-TAYR (GÜLŞEHİRİ)

Kuş dili anlamına gelen **Mantiku't Tayr** İranlı şair Feridüddin Attar'ın Farsça eserine yazılan bu çeviriyi çeşitli kaynaklardan özellikle Mevlâna'nın Mesnevi-sinden aldığı hikâyelerle süslemiş, kendi tasavvuf görüşlerini de katarak orijinal bir eser haline getirmiştir. Gülşehri bu eserinde Türk diline hayranlığını Türkçenin Farsça ve Arapçadan üstün olduğunu göstermek için bu eseri yazdığını söyler.

Kuşlar ülkesinin bütün kuşları Kaf dağına varmayı başaran otuz kuşu ise Simurg yerine bir sürpriz beklemektedir: Otuz kuş, simurg; Simurg da otuz kuştur. Bu sırada simurgtan ses gelir: "Siz buraya otuz kuş geldiniz, otuz kuş göründünüz. Daha fazla veya daha az gelseydiniz o kadar görünürdünüz. Çünkü burası bir aynadır."

HÜSREV Ü ŞİRİN / FERHAT U ŞİRİN

İran şahı Hürmüz'ün Hüsrev-i Perviz adında bir oğlu olur. Küçük yaşta ok atmayı ve kılıç kuşanmayı öğrenir. Bir eğlence meclisinde nedimi, ona Ermen ülkesinin şahı Banu'nun yeğeni **Şirin**'in güzelliğini anlatır. Onun güzelliğini duyan **Hüsrev**, âşık olur ve nedimi Şavur'u, Şirin'i büyüyle kendisine âşık etmesi için görevlendirir. Şirin, Hüsrev'in resmini görüp ona âşık olur. Resmi çizen ressamı aratan Şirin, Şavur'dan Hüsrev'in de kendisine âşık olduğunu öğrenir.

Bunun üzerine Şirin, atı **Şebdiz**'e binip Hüsrev'in bulunduğu **Medayin** şehrine gitmek üzere yola koyulur. Yolda bir havuzda yıkanırken iki âşık birbirini görürler ama tanımazlar.

Çeşitli sebeplerden dolayı bir süre daha kavuşamayan âşıklar, sonunda **Ermen**'de bir araya gel-seler de bu kavuşma kısa süreli olur. Şirin'in Ermen'den ayrılmasıyla Hüsrev de Rum diyarına gelir. Bu sırada Behram Hürmüz'ü öldürerek İran tahtını ele geçirir. Bunun üzerine Hüsrev'e yardım eden Kayser, ordu hazırlayarak İran üzerine yürür. Savaşta Behram'ı yenerek İran tahtını Hüsrev'e teslim eder. Şirin de kendi ülkesinin tahtına geçmiştir ama Hüsrev'in Meryem'le evlendiğini öğrendiği için gamlıdır. Bu hâldeyken sarayının bahçesine bir süt havuzu yaptırdığı **Ferhat**, Şirin'e âşık olur ve bu aşkla kendini dağlara vurur. Bunu öğrenen Hüsrev, Ferhat'ı çağırarak imkânsız bir görev olarak **Bîsütun** dağına delmekle görevlendirir.

Bu durumu öğrenen Şirin, kendi aşkı uğruna bunca zorluğa göğüs geren Ferhat'ı görmeye dağa gider. Şirin'in meylini gören Hüsrev, Ferhat'ı ortadan kaldırmak için bir kocakarı bulup Ferhat'a Şirin'in öldüğünü söyler. Bunun üzerine Ferhat üzüntüsünden dövünüp can verir. Ferhat'ın mezarı bütün halkın ziyaret ettiği bir türbe hâline gelir. Şirin de onun mezar taşını yaptırır.

Bu arada **Meryem** de ölmüştür. İki âşık birbirine mektupla baş sağlığı diler. Daha sonra da evlenirler. Hüsrev, taç ve taht hevesine düşen oğlu tarafından hançerlenerek öldürülür. Şirin de aynı hançerle kendini öldürür.

Fars edebiyatında 14. yüzyıl şairlerinden Ârifî'den itibaren, Türk edebiyatında ise Ali Şir Nevayî'den sonra bazı mesnevilerde asıl hikâyede yardımcı karakter olan Ferhad, hikâyenin asıl kahramanı hâline gelmiştir. 16. yüzyıl divan şairlerinden Harimî, Lamiî ve Şanî, Ali Şir Nevayî'yi, dolayısıyla da Ârifî'yi örnek alarak Ferhad'ı asıl kahraman olarak işlemiştir. Lamiî'nin 5095 beyitlik Ferhad u Şirin veya Ferhad-name isimleriyle bilinen mesnevisi Ali Şir Nevayî'nin aynı adlı eserinin çevirisi gibidir.

Mesnevinin özeti

Çocuk hasreti çeken Çin hükümdarının, ettiği dualar neticesinde Ferhat isminde bir oğlu olur. **Ferhat** doğuştan kederli bir ruh hâline sahiptir. Babası onun bu hüznü hâli üzerinden atıp yaşam coşkusuyla dolması için bütün yolları dener. Dört adet köşk yaptırır ve burada eğlenceler düzenler ama bu eğlenceler de Ferhat'ın durumunu değiştirmez.

Bunun üzerine hükümdar, Ferhat'a hazinesinin kapılarını ardına kadar açar. Ferhat burada, İskender-i Sanî'nin bakanın kaderini gösteren aynasını görür. Aynanın sırrını çözmek için, aynanın arkasında yazılı olan bilgi notuna uygun olarak babası ve bir orduyla birlikte Yunan topraklarına gider. Uzun bir yolculuktan sonra hedeflerine vardıklarında Süheyla isimli birinden aynanın sırrını bilen Sokrat'a giden yolu öğrenir. Ancak bu yol tehlikelerle dolu bir yoldur. Önce bir ejderhayla çarpışır, sonra da Ehrimen'le Ferhat onların her ikisini de öldürür.

Hızır'ın yardımıyla Cam-ı Cemşid'i bulur ve onun sayesinde Ehrimen'in kalesinin sırlarını çözer. Sonrasında yine bu kadehin de yardımıyla Sokrat'ı bularak ondan bildiği her şeyi öğrenir. Aynanın tılsımının nasıl bozulacağını da dinler. Ferhat ülkesine dönünce aynaya bakar ve orada gördüğü Şirin'e âşık olur. Bundan sonra sağlığı bozulan Ferhat'ın iyileşmesi için onu bir adaya götürmek isterler. Yolda fırtına çıkınca Ferhat denizde kaybolur. Ancak bir tahtaya tutunarak kurtulur ve Yemen'e giden bir gemiye sığınır. Gemide **Şapur** isimli bir ressam Ferhat'ın aynada gördüğü memleketi tanıdığını, isterse kendisini oraya götürebileceğini söyler. Uzun bir yolculuktan sonra söz konusu diyara gelirler. Orada Şirin'in şehrine su götürecek bir kanal açmak için dağı kazan insanlarla karşılaşır. Ferhat onlara yardım eder ve hemen o gün büyük başarı gösterir.

Bunun üzerine hükümdar Mihin Banu ile **Şirin** dağa gelirler. Ferhat burada Şirin'i görür ve bayılır. Şirin de Şapur'dan onun hikâyesini öğrenir. Bundan sonra Ferhat âdeta aşkını ispatlamak istercesine uzun ve zorlu bir uğraş vererek su kanalını tamamlar.

Başarısının ödülü olarak kendi adına bir ziyafet verilir. Ziyafette okuduğu şiirlerin etkisiyle Şirin'in bayılması, onun da Ferhat'a âşık olduğunu ortaya çıkarır. Bu noktadan sonra iki âşığın kavuşma süreci başlayacağı hâlde Hüsrev-i Pervîz isimli bir hükümdarın Şirin'e olan aşkı her şeyi değiştirir.

Şirin'i elde edemeyen Hüsrev, Ermen'e savaş açar. Ancak Ferhat tek başına Hüsrev'in ordusunu bozguna uğratır. Hüsrev tekrar saldırır. Savaş sırasında Ferhat büyük kahramanlık gösterir.

Ama hileyle yakalanarak sarp bir kaleye hapsedilir. Burada bir süre Şirin'le mektuplaşsa da Hüsrev'in haberdar olmasıyla bu yol da kapanır. Şirin'in mektubunu okuyan Hüsrev, Ferhat'ı öldürmeye karar verir. Bu iş için bir koca karı bulur. Kadın, Ferhat'a Hüsrev'le Şirin'in evlendiğini söyler. Bu acıya dayanamayan Ferhat, başını taşlara vurarak ölür.

Bunun üzerine Hüsrev, Şirin'i tekrar ister. Şirin, halkını tekrar zora sokmamak için bu sefer Hüsrev'le evlenmeyi kabul eder. İlerleyen süreçte Hüsrev'in oğlu Şîrûye, Şirin'i görüp ona âşık olur ve babasını öldürür. Bu kez de Şîrûye, Şirin'le evlenmek ister.

Ancak bu teklifin kabul edilmesinin şartlarından biri olan Ferhat'ın naşının Şirin'e teslim edilmesidir. Bu şart üzerine Ferhat'ın naaşı getirilip Şirin'in odasındaki yatağa bırakılır. Şirin de onun yanına uzanarak ruhunu teslim eder. Bütün bu olayları öğrenen Ferhat'ın babası, Hüsrev'in cesedini yaktırır ve onun ülkesine verdiği zararı oğlundan tahsil eder. Ülkenin başına Şâpûr'u getirerek kendisi tasavvuf yoluna girip inzivaya çekilir.

Hap Bilgi

- Hüsrev ü Şirin hikâyesini Anadolu'da ilk kez telif olarak yazan şair, **Fahri**'dir.
- Divan şiirinde en ünlü **Hüsrev ü Şirin** mesnevisi, **Şeyhi**'ye aittir.

Hap Bilgi

Türk edebiyatında Hüsrev ü Şirin mesnevisi yazan şairler

- Fahri
- Şeyhi
- Ahmed-i Rıdvan
- Bursalı Celili
- Muidi, Hayati
- Halife
- Fasih Ahmet Dede

Hap Bilgi

Türk edebiyatında Ferhat ile Şirin mesnevisi yazan şairler

- Lâmi Çelebi
- Ali Şir Nevai
- Şehzade Korkut
- Arif Çelebi
- Nâkâm

VÂMIK İLE AZRA

Birçok defa evlenmesine rağmen çocuğu olmayan Çin hakanı **Talmus**, özel ressamı Beşir'in seyahatleri esnasında görerek yaptığı resimlerinden Turan şâhının kızını beğenir ve onu eş olarak alır.

Allah onlara bir oğlan çocuk verir. Adını **Vâmık** koyarlar. Vâmık'ın olağanüstü güzelliği bütün dünyaca duyulur. Bu güzellik Gazne padişahının biricik kızı **Azra**'nın da kulağına gider.

Azra'nın güzelliği de dillere destandır. Azrâ, daha görmeden Vamık'a âşık olur. Azra'nın dadısı onun resimlerini Vamık'a göndererek Vamık'ın da Azra'yı sevmesini sağlar. Vamık, Azra'ya konuşmak için sırdaşı **Behmen** ile birlikte bir yola çıkar. Birçok tehlikeler atlatırlar. Macera ve mücadelelerle dolu bu zorlu yolculukta zaman zaman yener, yenilir ve yaralanır. Sultan **Erdşir**'in kızı **Dilpezir** onlara birçok kere yardımda bulunur. Dilpezir Behmen'e âşık olmuştur. Behmen, Tûra esir olunca Dilpezir Vamık'ı kal'a-i dilgüşâ'ya götürür. Oradan Lahican ve Feri adlı cin ve dev sultanları tarafından Kaf dağına çıkarılır. Bu arada Azrâ da Vamık'ı aramaya çıkmıştır.

Yolda Dilpezir ile karşılaşırlar. Bir ara Vamık, Azra ile Dilpezir'e kavuşursa da Dilpezir Behmen'i ister ve yeni maceralar onları birbirinden ayırır. Azra resminden kendisine âşık olur. Tûs padişahı **Mizbân**'ın eline düşer. Ancak Azra, acı çekmekte ve kimseyle konuşmamaktadır.

Bu sırada Vamık, ateşperest Hintlilerce de yakalanıp ateşe atılırsa da yanmaz. Azra ise **Mizba**'nın elinden kaçıp zencilere tutsak olur. Sonunda Azra zencilerden, Vamık da ateşperestlerden kurtulup Tûs şehrinde birbirlerini bulurlar.

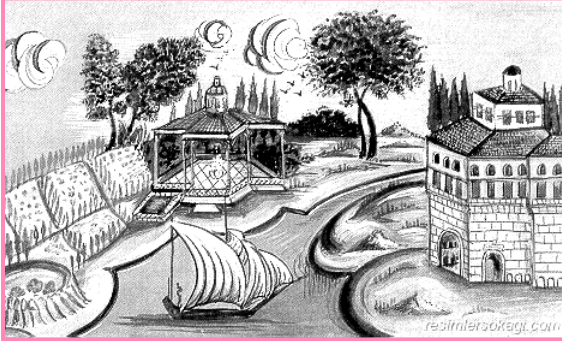
Sonra burada Lahican ile Feri, Behmen ile de Dilpezir birbirlerine kavuşurlar. Tûs şahı Mizbân, **Hümâ** adlı güzel bir kız ile onun ihtiyar tabibi de Dûye ile nikâhlanır. Mizban ziyafetler verir ve eğlenceler düzenler. Hep birlikte nice mutlu günler geçirirler. Sonunda Vamık ile Asra Mizban'dan izin alıp ülkelerine dönerler.

Hap Bilgi

- ✱ 16. yüzyılda **Manisalı Camî** ve **Bursalı Lamî** Çelebi, Vamık u Azra mesnevisi kaleme almıştır.
- ✱ **Lamî**, 5981 beyitlik mesnevisini Fars şairi Unsurî'nin aynı adı taşıyan eserinden esinlenerek yazmıştır. **Camî**'nin mesnevisi de olay örgüsü bakımından Lamî'nin mesnevisiyle aynıdır.

SALAMAN U ABSAL

Lamiî'nin bu eseri, temelde **Molla Camî**'nin eserinden çeviridir. Ancak şair, eserini sadece bir çeviri olarak bırakmamıştır. Hikâye içerisine olay örgüsünden bağımsız olarak aşk, evlilik gibi konularla ilgili didaktik nitelikte ilaveler yapmıştır. Mesnevideki şahıslara ve varlıklara birtakım anlamlar yükleyerek onları sembolleştirmiştir. Aruzun "fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün" kalıbıyla yazılan eser 1903 beyitten oluşur.

Mesnevinin Özeti

Yunan ülkesinin evlat hasreti çeken bir hükümdarı vardır. Hükümdarın danışmanı, onun için sihirle annesi olmayan bir çocuk meydana getirir. Çocuğa **Salaman** adı verilir. Sütanne olarak **Absal** adlı bir genç kız seçilir. Salaman büyüdükçe Absal ona âşık olmaya başlar ve Absal'ı da kendisine âşık etmeye çalışır ve bunda başarılı olur. Bu aşk ilişkisinden haberdar olan hükümdar, âşıkları ayırmaya çalışır.

Bunun üzerine iki âşık kaçmaya başlar; aşılmaz dağları aşar, derin vadileri, engin denizleri geçerler ve bir adada yaşamlarını sürdürürler. Onların bu hâllerinden haberdar olan hükümdar önce yardım eder. Ama uzun süre geri dönmedikleri için hiddetlenir ve iki âşığın birlikteliğine sihir yoluyla engel olur. Bunun üzerine geri dönüş yoluna çıkarlar.

Yolculuk sırasında birtakım olağanüstü tehlikelerle karşılaşır. Bu tehlikeleri **Hızır**'ın yardımıyla aşarlar ve **Yunan** ülkesine geri dönerler. Hükümdar yine âşıkların ayrılmasını ister. Bunun üzerine onlar da yine kaçıp yaktıkları ateşe atlayarak kendilerini öldürmek isterler. Bu girişim sonucunda Absal ölürken Salaman babasının yardımıyla kurtulur.

Ancak sevgilisinin ölümüyle Salaman kahrolur ve sevgilisini döndürebileceğini vadeden hükümdarın danışmanının eğitimine girer. Bu süreçte bilge danışman onun aşkının boyutunu değiştirerek Salaman'ı ebedî güzelliğin âşığı hâline getirir. Onun bu hâlini gören hükümdar, öğütler vererek tacını ve tahtını Salaman'a bırakır.

ŞEM Ü PERVANE

İnsanın, aşk uğruna maddi varlığından vazgeçmesinin, tasavvuf şiirinde ise Tanrı'nın varlığında yokluğa erişmenin simgesi olan şem (mum) ile pervane (kelebek) hikâyesi kitap düzeyinde ilk defa Fars şiirinde **Ehli-i Şirazi** tarafından işlenmiştir. Osmanlı şairlerinden **Zatî**, **Lamiî Çelebi** ve **Muidî** Şem ü Pervane yazmışlardır.

Zatî'nin eseri diğerlerinden daha fazla ilgi görmüştür. Zatî'nin 3937 beyitli Şem ü Pervane mesnevisi, aynı adı taşıyan diğer mesnevilerden farklıdır.

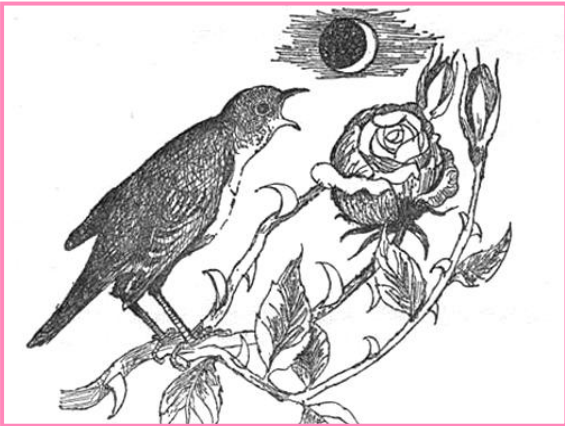
Mesnevinin Özeti

Rum padişahı **Jale'nin**, yaşlanmış olmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Allah'a dua ederek bu hasretini gidermesini ister. Bu duadan sonra **Pervane** isimli çocuğu dünyaya gelir. Müneccimler, çocuğun Şem isimli bir kıza âşık olacağı, bu yolda çok sıkıntılar çekeceği ama sonunda ona kavuşacağı yolunda kehanette bulunurlar. Pervane, bu kehanete uygun olarak babasının yaptırdığı köşkün duvarında resmini gördüğü **Şem**'e âşık olur. Şem, Çin hükümdarı **Fağfur**'un kızıdır.

Bütün vaktini bu resmin önünde geçiren Pervane'nin durumuna üzülen babası, onu bu aşktan kurtarmak için resmi duvardan kazıtır. Ancak bu Pervane'nin aşkını artırmaktan başka bir işe yaramaz. Pervane, sevgilisine kavuşmanın yollarını aramaya başlar. Sonunda bir sihirbazın yaptığı büyük bir kuşa bineyerek Çin ülkesine gider. Şem, tam da o sırada bir seyyahın kendisinin hikâyesini dinlemektedir ve konuşmalarından Şem'in de kendisine âşık olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Pervane ortaya çıkar ve iki âşık kavuşurlar. Ancak durumun öğrenilmesiyle Pervane zindana atılır.

Buradan dayenin yardımıyla kurtulan Pervane, bir kadın aracılığıyla Şem'le mektuplaşmaya başlar. Sonrasında Pervane'nin babası Jale, Şem'i babasından isterse de Fağfur buna razı olmaz. Bunun üzerine Şem saraydan kaçarak Rum ülkesine gider. Kızının kaçtığını öğrenen Fağfur, Rum ülkesine casus gönderir. Rum ülkesinde casusu tanırırlar ve ona işkence etmek isterler. Ancak şah Jale buna izin vermez ve casusu serbest bırakır. Jale'nin bu hareketinden etkilenen Fağfur âşıkların birlikteliğine razı olur. Fağfur'un ölümü üzerine Pervane Çin tah-tına geçer.

GÜL Ü BÜLBÜL

En güzel **Gül ü Bülbül** mesnevisini **Kara Fazlî** yazmıştır. **İznikli Bekayî**'nin de **Gül ü Bülbül** mesnevisi vardır. Kara Fazlî'nin **Gül ü Bülbül** mesnevisi alegorik (temsili) bir eser niteliğindedir.

İlk bakışta beşerî bir aşk hikâyesini anlatır gibi görünen eser, şairin mesnevinin sonunda hikâyede kullandığı sembollerin karşılıklarını vermesi ile tasavvufi bir kimliğe bürünür. Dönemin en önemli mesnevileri arasındadır. Eser, aruzun "fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Klasik mesnevi tertibine uygun olarak tevhit, münacat, naat, sebab-i telif bölümlerinden sonra esas konuya geçilir. Eserin gerek şahıs kadrosu gerekse mekânı, divan şiirindeki bağ / bahçe imajının unsurlarıyla (gülşen, gül, bülbül, servi, yasemin, süsen, sümbül, lale, jale ...) oluşturulmuştur.

Mesnevinin kahramanları, Rum ülkesinin padişahı Bahar Şah'ın oğlu Gül ile yine bir şehzade olan Bülbül'dür. Gül aynı zamanda Gülşen şehrinin valisidir.

Mesnevinin Özeti

Gül, bir gün yansımasını görerek kendi güzelliğine âşık olur. Nesim'i dünyada kendinden daha güzel birisinin olup olmadığını araştırmak üzere gönderir. Bu yolculuk sırasında **Nesim**, aşk derdiyle perişan hâlde dolaşan Bülbül'le karşılaşır. Bülbül, daha önce rüyasında gördüğü Gül'ü Nesim'den dinleyince aşkı daha da artar. Gülşen şehrine ulaşmak için zorlu bir yolculuğa kalkışır. Uzun uğraşlar sonunda vardığı şehrin muhafızı Servi'ye sığınır. Günler geceler boyu ağlayıp inleyerek derdini ırmaklara, aya, güneşe anlatır ama hiçbir derdine derman bulamaz.

Birgün onun inlemelerini duyan **Gül**, bu sesin kaynağını sorar. Nergis, Bülbül'ün hikâyesini aktarır. Ancak Gül, naz edip Bülbül'ü kovdurur. Böylece âşık Bülbül yine dağları mesken tutar. Sevgilisine Nesim ile haber gönderip hâline acımasını isteyen **Bülbül**, âşığın sıkıntılara katlanması gerektiği cevabını alır. Bu cevaptan sonra büsbütün perişan olur. Ancak hâlini anlattığı bir mektubuna olumlu cevap alınca durum tersine döner. Durumdan haberdar olan Gül'ün babası, Bülbül'ü yakalatıp hapsedir.

Bu sırada Temmuz Şah, Güneş komutasındaki ordusuyla Gülşen'e saldırır, ortalığı yakar yıkar. Bahar Şah, beraberindekilerle birlikte yükseklere çekilerek bu zulümden kurtulur. Bundan sonra Gülşen'e önce Hazan Şah, sonra da Şita Şah egemen olur. Nevruz Şah'ın da yardımıyla Bahar Şah tekrar Gülşen'i ele geçirirler. Gül, Bülbül'ü hatırlayıp babasından affını ister. Bülbül kurtuluşa erince Gül'le birlikte eğlenirler

Mesnevide bu olay örgüsünden sonra hikâyenin içerisindeki sembollerin karşılıkları birer birer verilir. Buna göre; gülşen, vücudu; bahar şah, aklı; gül, ruhu; bülbül, gönlü; nesim, nefesi; lale, sevgiliyi; cuy, sevgilinin tecelli ettiği yeri; jale, şevki; sünbül, kıskançlığı; hâr ise kibri temsil etmektedir.

ŞAH U GEDA

Şah ile Geda'nın aşkı üzerine kurgulanan bu hikâye, ilk defa Fars edebiyatında **Hilalî** tarafından mesnevi tarzında işlenmiştir. Türk edebiyatında **Bursalı Rahmî** ve **Taşlıcalı Yahya** Şah u Geda adlı mesnevi yazmışlardır. Bursalı Rahmî'nin geleneksel hikâyeyi değiştirmeden işlediği Şah u Geda, aruzun "fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün" kalıbıyla kaleme alınmıştır.

Rahmî'nin eserinde klasik mesnevi tertibine göre, tevhit, münacat, naat, sebep-i telif bölümlerinden sonra esas konuya geçilir. Bu mesnevinin kahramanları maddî karşılık beklemeyen saf bir aşk anlayışıyla birbirlerine bağlanırlar.

Mesnevinin Özeti

Geda, Şah'ın güzelliğine hayran olur ve feryat u figan etmeye başlar. Onun bu hâli halk tarafından kınanır. Ancak **Şah**, kendi güzelliğini seyretmesi için Geda'ya izin verir. Şah'ın Geda'ya meylettigi haberini alan Rakip, Geda'yı şehrin çocuklarına taşlatır. Geda da bir mağaraya sığınır. Bu hâlde yaşarken birgün Şah'ın güvercini başının üstüne konar, o da durumunu anlatan bir mektubu Şah'a iletir. Onun bu hâlden haberdar olan Şah, halka hitap etme bahanesiyle kendini Geda'ya gösterir. Geda'nın ıstırapı artar ve ah u figan etmeye başlar. Bu durum halkın dedikodularına ve kınamalarına yol açar. Rakip de onu Şah'tan ayırmak için ava götürür. Geda bu sırada perişan bir hâlde yaşar.

Şah ava çıktığında Geda'nın dost olduğu bir ceylanın peşinden giderek Geda'nın olduğu yere varır. Şah, duasının kabul olacağını söyleyerek Geda'dan dua ister. Babasının ölümüyle Şah, padişah olur.

Geda da Şah'ın yanında bulunur. Bu sırada ülkeye düşmanlar saldırır. Geda'nın duasıyla savaşı kazanırlar. Bunun üzerine Şah, Geda'yı dost edinir ve böylece ömrü boyunca Geda, Şah'ın yanında bulunma imkânı elde eder.

Bu konuda mesnevi kaleme alan **Yahya Bey**'in eseri, 16. yüzyıl şairleri içerisinde özel bir öneme sahiptir. Eser, aruzun "fe'ilâtün, mefâ'ilün, fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır. Yahya Bey, önceki aşk hikâyelerinin Mecnun ve Ferhat gibi kahramanlarının maddî bir karşılık bekleyerek aşk ıstırapı çektiklerini belirterek mesnevisini bu tür kaygılardan soyutlanmış bir aşk anlayışı üzerine inşa eder. Yahya Bey'in mesnevisinde, klasik hikâyedeki mekân değişmiştir. Olaylar İstanbul'da geçer.

Mesnevinin Özeti

Geda rüyasında gördüğü bir gence âşık olur. Âşık olduğu bu genci de At Meydanı'nda arkadaşlarıyla gezerken görür. Bundan sonraki süreçte Geda, klasik hikâyede olduğu gibi ah edip inler.

Onun bu hâline vakıf olanlarca ayıplanır. Etrafında kilerce bu sevdadan vazgeçmesi için nasihat edilir, tabiplere götürülür. Ama hiçbirisi onun derdine derman olmaz. Günden güne ıstırapı artar. Araya giren fitnelerle Geda aşkını dillendirir.

Şah ise buna çok kızar ve Geda'yı affetmez. Bunun üzerine Geda insanlardan uzaklaşarak şehri terk eder. Geda'nın âhiyla hasta olan Şah'a dua eder ve Şah bu duayla iyileşir. Geda, Şah'a kavuşmak için köle kılığına girer. Bu şekilde kendisini satın alan Şah'a yakın olma fırsatı elde etmiş olur.

Ama ona kavuşamamanın verdiği ıstıraplar ile hastalanır. Bu hastalıktan Şah'ın duasıyla kurtulur. Fitneciler onların arasını bozmak için Geda'nın aşk ıstırapıyla kendini öldürdüğünü söylerler. Ama bu yalan sebebiyle iki âşık birbirine daha çok yaklaşır. Ama araya engeller girer ve yine kavuşamazlar. Bunun üzerine Geda feryat u figanına devam eder.

Şah, onun bu şekilde kendisini rezil etmesinin önüne geçmek için evinde onun gelişini beklemesini söyler. Bu bekleyiş, uzun sürer. Ama Şah gelmez. Hikâye bu bekleyiş içerisinde sonlanır. Aslında bu bekleyiş sevgilinin âşığı başından savmak için oynadığı bir oyundan ibarettir. Âşık bu oyunla aşağılanmış, en mahrem duygusu olan aşkı üzerinden varlığı örselenmiştir. Mesnevinin sonunda, onun bu hâline uygun olarak, cismanî aşkın gelip geçiciliğinden, asıl aşkın sa ilahî aşk olduğundan bahsedilir.

CEMŞİD Ü HURŞİD

Hap Bilgi

- * Cemşid ü Hurşid mesnevisi, Çin hükümdarı Fağfur'un oğlu Cemşid ile Rum hükümdarı Kayser'in kızı Hurşid arasında geçen aşk hikâyesi üzerine kurulmuştur.
- * 16. yüzyılda iki şair Cemşid ü Hurşid mesnevisi kaleme almıştır. Bunlardan ilki **Abdî**'dir. Şairin 1558 yılında yazdığı eseri 5940 beyitten oluşmaktadır. İkincisi ise **Hubbî Ayşe**'dir. Ancak onun eseri henüz ele geçmemiştir.

Mesnevinin Özeti

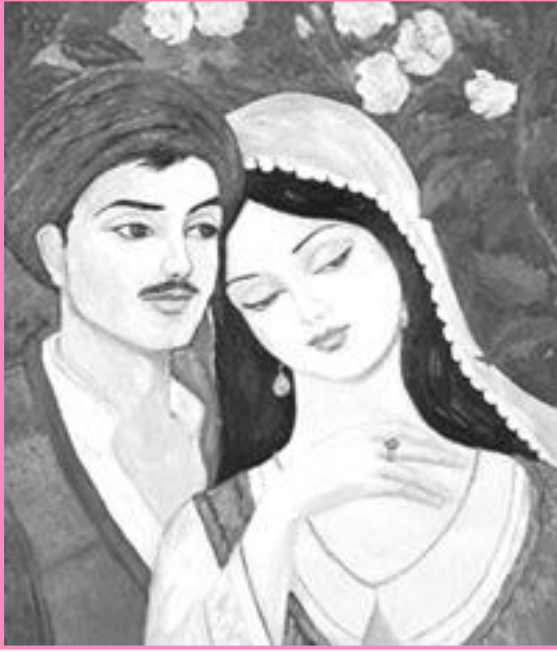
Cemşid rüyasında gördüğü bir güzele âşık olur ve aşk acısı günden güne artar. Etrafındakiler bu dertten vazgeçmesi için telkinlerde bulunurlar, onu eğlendirmeye çalışırlar, başka güzellerle bu derdini unutmasını salık verirler ama hiçbirisi Cemşid'in derdini unutturamaz. Diyar diyar gezip güzellerin resmini yapan ressam **Mihrab**'da âşık olduğu güzelin resmini görür ve onun Rum hükümdarı Hurşid olduğunu öğrenir. Cemşid bunun üzerine sevgilisine kavuşmak için babasından izin alarak büyük bir orduyla Rum ülkesine doğru yola çıkar. Bu yolculuk zorluklarla doludur.

Türlü vahşi yaratıklarla, cadılarla, perilerle karşılaşır, ejderhalarla çarpışır, devlerle savaşı; ateşten denizleri geçer, fırtınaya yakalanıp adaya düşer; umutların tükendiği bir anda perilerin yardımıyla Rum ülkesine ulaşır. Mihrab'ın yardımıyla **Hurşid** ile görüşme fırsatı yakalar. Bu görüşme sırasında Hurşid de Cemşid'e âşık olur. İki âşık bundan sonra bir müddet görüşürler. Ancak durumu öğrenen annesi **Efser**, Hurşid'i hapseder.

Sevgilisini göremeyen Cemşid perişan olur. Cemşid' in Çin hükümdarının oğlu olduğunu bir şekilde öğrenen Kayser, onu kendine vezir yapar. Cemşid ile Hurşid mektup yoluyla haberleşmeye ve gizli gizli tekrar görüşmeye başlarlar. Ancak âşıkların kavuşmaları için Hurşid'in annesini razı etmeleri gerekmektedir. Mihrab, Efser'le arkadaş olur.

Cemşid'in aslında bir şehzade olduğunu söyleyerek onu ikna eder. Hele de Hurşid'e âşık olan rakibi Şadi'yi türlü şekillerde alt etmesi, bir av sırasında Kayser'i aslandan kurtarması onun itibarını iyice artırmıştır. Bu sırada Şadi, Hurşid'i ister. Yerine getiremeyeceği şartlar öne sürülünce de babasıyla birlikte Rum ülkesine savaş açar. Ancak savaşı Cemşid komutasındaki Rum ordusu kazanır. Bu zaferle birlikte Cemşid'le Hurşid'in evlenmelerine de onay çıkar. Âşıklar görkemli bir düğünle evlenirler. Düğünden sonra Çin'e giderler. Cemşid, tahta geçerek ülkesini yönetmeye başlar.

VARKA VE GÜLŞAH

- Konusunu Arap edebiyatından alan ve mesnevi halinde ilk olarak İran edebiyatında işlenen Varka ve Gülşah hikâyesi, Gazneliler devrinde **Ayyukî** adlı bir şair tarafından kaleme alınmıştır. İran edebiyatının diğer mesnevi konuları gibi yaygınlık kazanmamış ve Fars edebiyatında sürekli Ayyukî ile hatırlanmıştır.
- Türk edebiyatında ise ilk defa 14. yüzyılda **Yusuf-ı Meddah** tarafından mesnevi türünde işlendiği halde yaygınlaşmamıştır.
- 16. yüzyılda Defteremini Mustafa Çelebi, Varka ve Gülşah mesnevisi yazmıştır.

Mesnevinin Özeti

Hümam ve **Hilal** adlı iki kardeşten, Hümam'ın oğlu, Hilal'in kızı olur. Oğlana Varka kıza da Gülşah adını koyarlar. **Varka** ve **Gülşah**'ın çocuklukları birlikte geçer, aynı okulda okurlar. Okul arkadaşlığı sırasında birbirlerine âşık olan bu iki kuzenin, on beş yaşına geldiklerinde evlenmelerine karar verilir. Ancak düğün günü, Gülşah'a âşık olan başka bir kabilenin reisi **Rebi İbni Adnan**, Gülşah'ı kaçıır.

Gülşah'ı geri almak için iki kabile arasında savaşlar yapılır. Bu savaş sırasında Varka'nın babası Hümam ölür ve Varka esir düşer. Gülşah, Varka'yı kurtarmak için çıkış yolları arar. Rebi İbni Adnan ve oğullarının Varka ve kabilesiyle yaptığı savaşlar zincirinin son halkası olan **Galip** ve Varka'nın savaşında Varka, Galib'i öldürerek Gülşah'ı kurtarır.

Kabilelerine dönen Varka ve Gülşah için yeniden bir düğün tertip edilecekken Gülşah'ın annesi Varka'nın yetim ve fakir olduğunu ileri sürerek Varka'nın karşılayamayacağı kadar ağırlık ister.

Varka, **Yemen şahı** olan dayısından maddi yardım almak üzere Yemen'e doğru yola çıkar. Yemen'e vardığı zaman, dayısının da savaşta ve yenilmek üzere olduğunu görür. Dayısına yardım ederek onu esaretten kurtarır. Varka, Gülşah'ın annesinin istediği ağırlığı temin etmek üzere dayısından yardım istemek amacıyla gittiği Yemen'deyken Gülşah, Şam padişahı **Melik Muhsin**'le evlendirilir. Bu durumdan habersizce memleketine dönen Varka'ya Gülşah'ın öldüğü söylenir. Bu yalanın inandırıcı olması için de bir koyunun kemikleri kefen benzeri bir beze sarılarak düzmece bir mezara gömülür. Bir süre sonra Varka, Gülşah'ın kız arkadaşlarından birinden gerçeği öğrenir.

Bunun üzerine Şam'a doğru yola çıkar. Yolculuk esnasında çeşitli zorluklarla karşılaşır. Yaşadığı mücadelelerin birinde yaralanır. Gülşah'ın zorla evlendirildiği Şam sultanı Melik Muhsin tarafından yaralı bir hâlde bulunarak saraya götürülür ve tedavisi yapılır. Böylelikle Varka, Gülşah'ın izini bulur.

Kendisi sarayda iyi ağırlanan bir konuktur. Hatta Melik Muhsin, zaman zaman Gülşah'la görüşmelerine izin verir. Ancak Varka, konuk olduğu ve saygıyla ağırlandığı evde, evin hanımı konumundaki Gülşah'la görüşmeyi çok doğru bulmayarak gururlu ve asil bir tavırla memleketine gitmek bahanesiyle saraydan ayrılır ve yolda bir pınar başında ölür. Varka'nın ölüm haberini alan Gülşah, Varka'nın mezarının başına giderek intihar eder. Varka'nın mezarı açtırılarak Gülşah'la birlikte aynı mezara gömülür.

Birgün **H. Muhammed**'in yolu bir sefer dönüşü Şam'a düştüğünde, Şam sultanı Melik Muhsin, H. Muhammed ve arkadaşlarını konuk ederek onlara ikramda bulunur. H. Muhammed, Melik Muhsin'in yüzündeki matem ifadelerinden hareketle Muhsin'e bunun sebebini sorar. Melik Muhsin'in olayı anlatması karşısında H. Muhammed bu hikâyeden etkilenir ve gözleri dolar. Bu hüznü aşk hikâyesi H. Muhammed'le birlikte arkadaşlarını da etkilemiştir. Sahabe, Varka ve Gülşah'ın tekrar dirilmesi için H. Muhammed'den dua etmesini isterler.

H. Muhammed, onların ömürlerinin tamamlandığını ancak kendi ömründen başışta bulunacak olunursa dirilebileceklerini söyler. Bunun üzerine sahabe ömürlerinden başışta bulunur. Cebrail gelerek, ömür başışlayanların ömürlerinin geri verildiğini ve Tanrı'nın Varka ve Gülşah'a kırk yıllık yeni bir yaşam armağan ettiğini bildirir. Mesnevi hikâye kahramanlarının tekrar hayat bulmasıyla sona erer.

HAYRABAT - NABİ

Hap Bilgi

- * **Aşk** macerasını anlatan bir eserdir. **Feridüddin Attar**'ın **İlahiname**'sinden esinlenerek yazmıştır.
- * Nabî'nin Halep'te 1705 yılında yazdığı ikinci mesnevisidir. Âşıkane konulu eser, **İlahî - name** içindeki bir hikâyenin konusunu genişletip ilaveler yaparak meraklı bir macera romanı görünümü kazandırmıştır
- * Konusunu Hikâyet-i Fahrettin Gurgânî ve Padişahın Kölesi" isimli hikâyeden alan eser, birkaç bölüm ilavesiyle yeniden yazılmıştır ve kurgusunda değişikliğe gidilmiştir.
- * Bu mesnevi aynı zamanda Şeyh Galip'in **Hüsni ü Aşk** adlı mesnevisini yazmasına vesile olmuştur.

Mesnevinin Özeti

Cürcan hükümdarı olan **Hürrem** sarhoşken sevdiği nedimi olan **Cavid**'i şair Fahr-ı Cürcan'a verir. **Fahr**, hükümdarın ayıldığında yaptığına pişman olacağını tahmin ederek Cavid'i sarayda Serdab denilen yere saklar. Sabah olunca ayılan hükümdar yaptığına pişman olur ve Cavid'i geri almak ister. Şair Fahr da Cavid'in sarayda olduğunu söyler. Hükümdar bu habere çok sevinerek Cavid' in ağırlığına altın vereceğini söyler ve geri getirilmesini ister. Ancak Cavid'i almaya giden Fahr, Serdab'da yangın çıktığını öğrenir ve Cavid'in de yangında yandığını düşünerek hükümdarın kendisini cezalandıracağı korkusuyla çöle kaçar; haberi öğrenen hükümdar da inzivaya çekilir.

Oysa Cavid yanmamış ve Çalâk adlı hırsız tarafından kaçırılmıştır. Daha sonra hükümdar Cavid' in izini bulur; ancak Cavid kaçar. Hikâyenin gelişen bölümünde **Tam-tam** adlı bir haydut ortaya çıkar.

Onunla yaşanan sorun daha sonra Çalâk'ın Tam-tam'ı öldürmesiyle son bulur. Mesnevinin sonunda, maceranın gelişimi sırasında hikâyeye katılan güzel kıyla, Cavid'e kavuşan hükümdar, Cavid'le kıyı evlendirir. Böylece mesnevi kavuşmayla biter.

EDHEM Ü HÜMA - BOSNALI SABİT

- 17. yüzyılın tanınmış aşk mesnevilerinden biri de Edhem ü Hüma'dır. **Bosnalı Sabit**'in bu eseri, İstanbul hayatından sahnelerin ve bahar tasvirlerinin dikkat çektiği, yerli unsurlarla zenginleştirilmiş bir aşk mesnevisidir.
- Eserde, Edhem isimli bir gençle hükümdarın kızı Hüma arasında geçen bir aşk hikâyesi anlatılır.

Mesnevinin Özeti

Belh şehrinde hayatını sakallıkla kazanan ve bir arkadaşıyla mağarada yatıp kalkan **Edhem** isimli bir derviş vardır. Birgün çeşmeden su doldurduğu esnada sarayın penceresinden bakmakta olan bir kız görür ve ona âşık olur. Kendine geldiğinde bu kızın padişahın kızı **Hüma** olduğunu öğrenir. Günlerce sarayın etrafında dolaşır.

Arkadaşı kendisini bu aşktan vazgeçirmeye çalışırsa da başarılı olamaz. Birgün padişahın kızı Hüma ölür. Edhem'in bulunduğu mağaranın yakınına defnederler. Edhem, arkadaşıyla birlikte mağaradan mezara gizli bir yol açarak Hüma'yı bulundukları yere getirirler. Edhem, Hüma'nın yüzünü görünce bayılıp düşer. Arkadaşı Hüma'nın gerçekte ölmemiş olduğunu, öldü zannedilerek mezara konulduğunu fark eder ve kan temin ederek onu hayata döndürür. Gözlerini açan Hüma, Edhem'in kendisine olan ilgisini öğrenir ve hayatını kurtaran bu dervişle evlenmeyi kabul eder. Edhem ile Hüma'nın birlikteliklerinden **İbrahim** ismini verdikleri bir oğulları olur.

Günlerden birgün padişah, İbrahim'i görür, kızına çok benzetir ve saraya götürür. Padişah'ın hanımı da İbrahim'i Hüma'ya benzerliğinden dolayı yanından ayırmak istemez.

Edhem padişahın oğlunu geri vermesini ister. Padişah da Edhem ile eşine sarayda bir yer tahsis ederek oraya yerleşmelerini ister. Padişahın hanımı Hüma'yı görünce kızına olan benzerlikten dolayı düşüp bayılır. Padişah da aynı hayretle aklını yitirir. Hüma başından geçenleri ailesine anlatarak kendisini tanıtır ve mutlu bir hayat sürerler. Padişah ani bir kararla hükümet erkânını toplayarak tahtını torunu İbrahim'e verdiğini bildirir.

Yedi sene adaletle hükmeden İbrahim, birgün avlanırken yolunu kaybeder. Sahrada bir karganın ağzındaki su ile ekmek parçasını zincire vurulmuş bir adama taşıdığını görür. Adamın bir kervanla buradan geçerken eşkıyalar tarafından saldırıya uğradığını, kervan halkının eşkıyalarca öldürüldüğünü ve kendisinin bağlandığını, o günden beri bu karganın kendisini beslediğini öğrenir. Bunu işiten İbrahim, Allah'ın lütfu karşısında saltanattan feragat ederek evliya zümresine karışır.

GÜLŞEN-İ AŞK - İZZET MOLLA

Leyla vü Mecnun, Ferhad u Şirin, Vamık u Azra gibi eski zaman âşıklarının aşk yolundaki sohbetleri sırasında mecliste bulunan Bülbül, birden İzzet Molla'nın orada olmadığını fark eder. Derhal bahçıvanı, onu davet etmesi için huzuruna gönderir. İzzet'i keder çarşısında (sûk-ı mihnet) bulamayan bahçıvan, onu dert pazarında aramaya koyulur.

Ancak sevgilinin bulunmadığı bir ortamda yaşayamayacağını belirten Molla tarafından reddedilir. Ardından Mecnun'un davetleri de sonuç vermez. **Ferhat**, sevgilisinin orada olacağını söyleyerek Molla'yı ikna etmeyi başarır.

Birlikte yola çıkmalarının ardından, su yerine zehir akıtan bir çeşmenin üzerindeki yanıltıcı bir yazı yüzünden kendilerini yılanların istila ettiği korkunç bir vadiye bulurlar.

Ferhat, aşırı korkudan kazmasını başına vurarak intihar eder. Tek başına kalan İzzet, Rabbine yalvarmaya başlar. Bir mağaraya sığındığını zanneden İzzet, aslında bir ejderhanın ağzına girdiğini fark edemeyince ejderha onu yutar. İçeride çektiği ahın verdiği rahatsızlık sonucu yaratık her tarafa saldırır, dünyayı yakıp yıkar.

Bir süre sonra Allah'ın merhameti neticesinde ateş küresinde yakılmak üzere göğe çekilir. Kurtuluş için yalvaran İzzet'in duası kabul olur ve kendisini bir bahçede bulur.

Sevincinden Rabbine şükreder. Ansızın yanında beliren yaşlı bir adama Gülşen-i Aşk'ı sorar. Sonradan Mevlana Celalettin olduğu anlaşılan bu yaşlı adam, Gülşen-i Aşk'ın hayal olup her şeyin aslında tek varlık hâlinde meydana geldiğini söyler. İlk başta bu durumu kabullenemeyen İzzet, Gülşen-i Aşk'a ulaşmak için çok zahmet çektiğini anlatır.

Bunun üzerine yaşlı adam sevgilisinin kim olduğunu sorar. O da sevgilisinin isminin Aşk olduğunu söyler. Yaşlı adam kendisinin Mevlana olduğunu bildirerek İzzet'in derdine derman olacağını söyler.

Aşk'ı İzzet'e yorumlar. İzzet'e biraz nasihat verip hakkında hayır duaları ettikten sonra göğe yükselir. Mevlana'nın öğüdüyü kendine gelen İzzet, Aşk'ın gerçeğini anlar. Sonunda aşk nurunun varlığıyla bütünleşir, özünü bu nur içerisinde yok eder, böylece sonsuzluğa ulaşır. Eser, Mevlana ve Mesnevi'ye olan minnettarlık dolu ifadelerle devam ederek bir tarih manzumesiyle sona erer.

ATEŞGEDE - YENİŞEHİRLİ AVNİ

Hikâye, Pervane adlı bir dervişin aşk ateşine yarak kulaktan duyduğu bir güzele âşık olmasıyla başlar. **Pervane**, sevdiğini bulmak üzere Ateşabad ülkesine doğru yola çıkar. Yolda bir haberciye (Peyk) rastlar. "Suâl ü Cevâb-ı Peyk ü Pervâne (Haberciyle Pervanenin Soru Cevabı)" başlıklı bölümde haberciyle Pervane'nin konuşmalarına yer verilir. Pervane yoluna devam ederken aniden her tarafı yoğun bir karanlık kaplar. Bu bölüm "Zuhûr-ı Şeb (Gecenin Ortaya Çıkışı)" başlığıyla anlatılır. "Âteş Efrûhten-i Şâh (Padişahın Ateş Yakması)" başlıklı bölümde, Ateşabad ülkesi padişahının Pervane'yi durdurmak üzere bir ateş yakması anlatılır. Pervane, ateşten kaçmak şöyle dursun, o ateşe girmek için can atar. Ateşin içine girince ateş, bir gül bahçesine döner. Pervane, bu gül bahçesinde sevdiğine kavuşur. Ancak bu sevinç anı uzun sürmez. Kâinatı büyük bir gürültü kaplar. Bu sırada "Gayret" adlı kara bir adam ortaya çıkar. Ateşgede, Gayret'in özelliklerinin sayıldığı bu bölümle yarım kalır.

Hap Bilgi

- Avni'nin Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ına nazire olarak yazdığı ancak tamamlamadığı bir eseridir. Bu mesnevi, 249 beyit ve dokuz kısa fasıldan oluşan yarım kalmış bir eserdir.

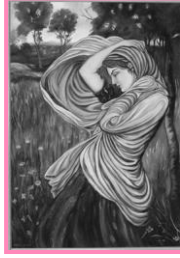

DİVAN EDEBİYATI METİN ŞERHİ

17. ÜNİTE

DİVAN EDEBİYATINDA METİN ŞERHİ

- ◉ **Kadı Burhanettin'in Şiirinden**
- ◉ **Ahmedi'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Ahmed-i Dâi'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Şeyhi'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Ahmet Paşa'nın Şiirlerinden**
- ◉ **Avni'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Fuzuli'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Baki'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Zati'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Hayali Bey'in Şiirlerinden**
- ◉ **Nabi'nin Şiirlerinden**
- ◉ **Nedim'in Şiirlerinden**
- ◉ **Şeyh Galip'in Şiirlerinden**

KADI BURHANEDDİN

Gazel

mefailun mefailun feulün

1. Döker közümler yaşın seyl-ab her dem Kılur yirüzünü sir-ab her dem

seyl-ab: sel suyu, sel.

dem: an, zaman

sir-ab: suya doymuş, kanmış.

Gözüm, her an sel gibi yaşlarını akıtır ve böylece her yeri sele verip her ân yeryüzünü suya doymuş hâle getirir.

Klâsik şiirde âşık, sevdiğinden ayrı oluşundan (hasretinden), sevgilinin ceza ve cefasından ya da aşkın verdiği sıkıntılardan dolayı çoğu zaman feryat ederek ağlayıp gözyaşı döker. Beyitte ise şair/âşık, âdetâ yeryüzünü sele verecek şekilde gözyaşı döktüğünü belirterek aşkının / derdinin büyüklüğüne dikkati çekmektedir (mübâlağa).

2. Gönül Tebriz'ine geleli ol şah Ahıdur gözlerüm sürh-ab her dem

O sultan, gönül Tebriz'ine (ülkesine) geldiğinden beri gözlerim her an kanlı yaşlar akıtır. Kan madde olup necistir. Kaynağı da ciğerdir. Kanlı yaş dökmek maddeden arınmaktır.

Beyitte gönül, Tebriz (şehir)'e benzetilince (**teşbîh-i belîğ**), sevgili de gönül şehri alan (yağmalayan) bir şah olmaktadır (**açık istiare**). Divan şiirinde, burada olduğu gibi sevgili çoğu zaman sultan, âşığın gönlü de sevgilinin ele geçirip yağmaladığı bir şehir / ülke olarak değerlendirilir.

Bu beyitte gönlün benzetildiği Tebriz şehri, 1385'te Timur'un gönderdiği ordu tarafından ele geçirilip yağmalanmıştır. Beyitte "şâhın gönül Tebriz'ine gelmesi" ile bu olaya **telmih** yapılmıştır. Nasıl Tebriz şâhın askerleri tarafından ele geçirildiği zaman yıkılıp yıkıldıysa sevgili de gönlüme geldiğinden beri gözümde kanlı yaşlar akmaktadır diyen Kadı Burhaneddin, aktığı "sürh-âb" ile sevgilinin cefasından çektiği ızdırabın büyüklüğüne işaret etmektedir (**mübâlağa**).

3. Sema'ı çarhı n'eyledi canuma Gözümü eyledi dolab her dem

Semâ sırasındaki çark hareketi (dönüş) canıma neler etti, gözümü her an gözyaşı döken bir su dolabı haline getirdi.

Sema: Tarikat mensuplarının cezbe haliyle ayakta dönmeleri ve zikretmeleridir.

Çarh: Sağ ayağa ve bu ayak yardımıyla dönüş çarh (atmak) denir. Semâ sırasında direk denilen sol ayaküstünde durulur ve çarh denilen sağ ayak yardımıyla döndürülerek devir sağlanır.

Dolap: Nehirden su almayı sağlayan ahşap çark Beyitte semazenler, dolap (su dolabının çarkı)a, sema (dönüş) da su çarkının dönüşüne; sema sırasında semazenlerin katlandığı sıkıntılar ile sema sırasında yaptıkları zikir, dolap (su çarkı)ın dönme sırasında etrafa su saçması ile çıkardığı seslere (gıcırtya) benzetilmiştir.

Beyitte ise âşığın "aşk"tan dolayı âdeta bir semazen ve dolap gibi durmadan döndüğü, feryat ettiği belirtilmektedir.

AHMEDİ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

1. Cana cihanı yahdı bu canane gözlerin
Ne kaşun itdi rahm bu cana ne gözlerin

Ey sevgili! Bu güzel (can alıcı) gözlerin cihanı yaktı; bu cana ne gözlerin merhamet etti, ne de kaşların.

Sevgilinin gözleri, onun kişiliğini yansıtan ve onun özelliklerine uygun bir yapıda güzellik unsurudur. Sevgili âşıkla ilgili düşüncelerini gözü aracılığıyla gösterir. Âşıkları sevgiliye çeken, bağlayan en önemli güzellik unsurlarından olan göz, aynı zamanda âşığın canına ve gönlüne kastetmesi yönüyle de ön plâna çıkar. Sevgili, âşığa cevri ü cefâ etmek için gözün en önemli silahlarından biri olan “gamze” ile “kaş” ve “kirpikleri” kullanır. Göz gibi âşığın sevgiliye ilgi duyup bağlanmasına sebep olan önemli güzellik unsurlarından biri olan gamze; kaş ve kirpiklerle birlikte aynı zamanda âşığın gönlünü ve canını yarayan etkili ve öldürücü bir silah olarak düşünülür. Bu beyitte de sevgilinin gözleri, yay kaşlardan (alevli, ateşli: yakıcı) gamze okları atan ve asla merhamet etmeyen zalim bir savaşçı (**kapalı isti'âre**) olarak ele alınmıştır.

2. Dil-teng itdi goncayı sir-abı dudağın
Bimar kıldı nergisi mestane gözlerin

- ★ **dil-teng**: gönlü daralmış, sıkıntılı, bunalmış.
- ★ **sir-ab**: suya kanmış.
- ★ **bimar**: hasta.
- ★ **mestane**: sarhoşça, mahmur, baygın

Suya kanmış dudağın goncanın gönlünü daralttı kıskandırdı; sarhoş gözlerin de nergisi hastalandırdı.

Sevgilinin güzellik unsurlarından dudağı ve gözleri üzerinde durulan bu beyitte, açılmaya yüz tutmuş bir goncanın tomurcuk hâlindeki durumuna (kapalı, sıkıntılı haline) sevgilinin kırmızı nokta halindeki dudaklarının sebep olduğu belirtilerek **hüsn-i ta'lîl** yapılmıştır. Sevgilinin etkileyici gözleri, mahmur bakan bir göze benzetilen bir çiçek olan nergisi hasta etmiş (mahmur hâle getirmiş) tir.

3. Yusuf cemalini idüben kıssa suretün
Babil füsünün eyledi efsane gözlerin

Senin güzel yüzün Yusuf'un güzelliğini hikâye ettiği gibi gözlerin de Bâbil sihrini efsane eyledi.

Hız. Yusuf'un güzellik timsali oluşuna ve Harut ile Marut isimli meleklerin Bâbil'de yaptıkları büyüye **telmih** yapılan beyitte, sevgilinin yüz güzelliği ile âdetâ Yûsuf'un güzelliğini hatırlattığı (onun gibi güzel olduğu), gözlerinin de Bâbil'de yapılan sihir gibi etkilime gücüne sahip olduğu belirtilerek sevgilinin yüzünün ve gözlerinin dikkat çekici güzelliğine vurgu yapılmıştır.

4. Derman idem didi dudağın derdime veli
Komaz beni irişmege dermana gözlerin

Dudağın, derdime “derman edeyim” dedi amma, gözlerin benim dermana ulaşmama izin vermiyor.

Sevgilinin dudakları (ağız, sözleri) âşıkların dertlerine (aşklarına) çare bulacakları bir doktordur (**kapalı isti'âre**). Ancak sevgilinin gözleri gamze oklarıyla, âşıkların dertlerine çare bulmalarına engel olur. Çünkü o bakış zaten âşıkı kendinden almış, deli etmiştir.

5. İder hezar abidi güm-rah kaşların
Kılur hezar akılı divane gözlerin

Senin kaşların binlerce ibadet edeni yoldan çıkarır, gözlerin de binlerce akıllıyı deli eder.

Kavisli şeklinden dolayı mihraba benzetilen kaşlar, adeta bir fitne dükkânıdır. İçindeki (altındaki) göz, kirpik ve gamze ile ortak hareket eden kaş, eğri şekli gibi asla doğru hareket etmez ve doğru olmaz. Âbidler, mihraba karşı geçip de sevgilinin kaşlarını hatırladıkları zaman kaşlara hayranlıklarından dolayı şaşırıp Kur'an'ı yanlış okurlar. Sevgilinin gözleri de gerek güzelliği ve çekiciliği gerekse etkilime yani saçla birlikte etkili olan sihir gücü sebebiyle pek çok kişinin aklını başından alarak delirmesine sebep olur.

6. Komadı can u dil bu cihana ki almadı Başladı şimdi garet-i imana gözlerün

Senin gözlerin bu cihanda esir etmedik gönül ve can bırakmadı, şimdi de imanı yağmalamaya başladı.

Âşıkların canlarına ve gönüllerine kasteden sevgilinin gözleri, dünyada alacak can bırakmayınca imanları ele geçirmeye çalışır. Gözün imanı yağmalamasında, saç ile birlikte düşünülmesinin yanında sarhoş ve kâfir olarak kabul edilmesi etkilidir. Şeytan, ölüm anındaki bir Müslüman'ı çeşitli vaatlerle kandırarak ondan Allah'ı inkâr etmesini ister. Sevgilinin gözleri de adeta âşığı ölüm anında kandırmak isteyen bir şeytan gibi düşünülmüştür (**kapalı istiare**)

7. Old' Ahmedi hedef bigi pür-zahm kim müdam Tir-i kaza atar bu perişana gözlerün

Bu perişan, kendini kaybeden Ahmedî devamlı kaza okları atan ve yaralayıp delik deşik eden gözlerine hedef oldu.

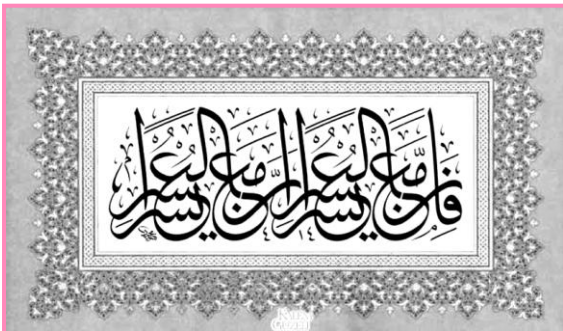
pür: dolu.

zahm: yara.

tir-i kaza: kaza ve kader okları

Ok ve silah atanların nişangâhları, hedefleri ile âşığın göğsünde, vücudunda açılan yaralar arasında şekil benzerliğinden dolayı teşbih yapılmıştır. Sevgilinin gamzeleri ise adeta yay kaşlarından atılan kirpik okları şeklinde âşığın hedef olan göğsüne, gönlüne saplanır.

Âşık, sevgiliden gelen gamze oklarının levh-i mahfuzda yazılan kaderinin bir neticesi (kazası) olduğunu ifade etmektedir.

AHMED-İ DÂÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

Mef'ûlû - mef'âilün - mef'ûlû - mef'âilün

1. Cana nice bir yana hicrun odı canumda Firkat cigerüm yakdı cûş eyledi kanumda

cânâ: ey can; ey sevgili.

hicr: ayrılık; acı, keder.

od: ateş.

cûş eylemek: coşmak.

firkat: dostlardan ve sevilenlerden ayrı, uzak olma

Ey sevgili! Ayrılık ciğerimi yakdı ve kanım da coşup kaynadı. Senin ayrılığının ateşi canımda daha ne zamana kadar yanacak?

Klasik şiirde ayrılık (firkat, hicran) âşığın en büyük derdi ve ızdırap kaynağıdır. Bu sebeple hicrandan duyulan acı, ateşin dayanılmaz acısı ile denk tutulurak hicran çoğu zaman ateşe (oda) benzetilir. Şair, ateş (alev) ile kan arasındaki renk benzerliğini de göz önünde bulundurarak içinde yanan "hicran ateşi"nden dolayı (**teşbih-i belîğ**) kanının adeta kaynadığını belirtmek suretiyle çektiği ızdırabın şiddetini vurgulamıştır. Bu durum aynı zamanda âşığın üzüntüsünden dolayı zaman zaman hıçkırarak (coşkun bir şekilde) ağladığını akla getirmekte ve "ayrılık ateşi daha ne zamana kadar yanacak?" diyerek ayrılığın bir an önce bitmesini (vaslî; kavuşmayı) talep etmektedir.

2. Bu hicr ile bu firkat vasla irişe ahir İrgüre Huda bir gün görem seni yanumda

Bu ayrılık ile bu dostlardan uzak olma sonunda kavuşmaya dönsün. Allah (beni) sana kavuşacağım güne ulaştırırsın da seni yanımda göreyim.

Sevgilinin ilgisizliği ve vefasızlığının bir sonucu olan ayrılık, âşığın sıkıntı ve üzüntülerinin de en önemli sebebidir. Bu sebeple âşığın tek arzusu, "vuslat" yani sevgiliye kavuşmaktır.

3. Ger naz u cefa senden olursa n'ola şaha Hem lutf u vefa senden feryad u figânımda

Ey güzeller şah! Eğer senden naz ve cefa gelirse ne olur? (Bunlar) feryat ve figan ettiğim zamanda senden (bana) lütuf ve vefadır.

Klasik şiirde sevgilinin öne çıkan en önemli özelliklerinden biri de nazlı oluşu ve aşığa sürekli cefa (eziyet) etmesidir. Bu nazlanma sevgiliye yakışmakla birlikte kimi zaman ise aşığı üzer. Bu beyitte sevgiliyi, gönlünün sultanı (şah: açık istiare) olarak gören âşık, onun nazını, lütf ve cefasını ise vefa olarak değerlendirir. Bu durum sevgilinin âşıkla ilgilendiğini gösterir. Âşık için asıl kötü olan, sevgilinin kendisine karşı umursamaz bir tavır sergilemesidir. Bundan dolayı âşık, kötü de olsa sevgiliden gelecek her türlü tavır ve davranışa (eza ve cefaya), ilgiye severek katlanır ve bunları sevgilinin kendisine yaptığı iyilik olarak değerlendirir.

4. Canane visalinden bin cana değer bir dem Ansuz ne hayat olsun ruhumda revanumda

dem: an, vakit. **ansuz:** onsuz.

revân: akan, giden; ruh, can. **visâl:** sevdiğine ulaşma, kavuşma, ayrılıktan kurtulma.

Sevgiliye kavuşmanın bir anı bin cana değer. Onsuz ruhumda ve durumumda nasıl bir hayat olsun hiç onsuz bir hayat olabilir mi? Ben onunla yaşıyorum.

Sevgiliye kavuşma (visal, vuslat) aşığın en önemli ve en son hedefidir. Ağlama ve inlemesi hep bu hedefe ulaşmak içindir. Vuslat hali genellikle hicran hali ile birlikte değerlendirilir. Bu iki hal çoğu zaman birbirini takip eder. Genellikle hicran halinde bulunan âşık, bu halde vuslatı arar. Gazelin ilk iki beytinde hicrandan bahseden âşık, bu beyitte visalin değerinden ve öneminden söz etmektedir. Vuslat, çok zor ve nadir olarak elde edildiğinden dolayı âşık için çok kıymetlidir. Onun için vuslatın “bir demi” için “bin can” vermeye değer olarak görülür. Sevgiliye kavuşmadıktan sonra (sevgilinin olmadığı bir) hayatın hiçbir önemi ve değeri yoktur.

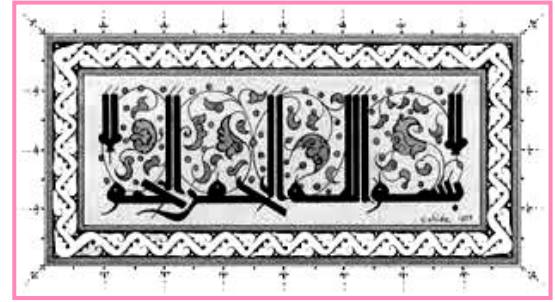
5. Şirin lebünün şerhin Dai ki beyan itdüm Şehd ile şeker ezdüm şî'r ile beyanumda

şîrîn: tatlı. **leb:** dudak.

şehd: bal. **şerh:** açıklama, açma, genişletme.

beyân: izah, açıklama, anlatma, açık söyleme.

Ey sevgili! Tatlı dudağının özelliklerini uzun uzun anlatarak açıklayan Dâ'î, manzum sözlerimde bal ile şeker ezdim, yani çok tatlı söyledim.

ŞEYHÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

mefâilün feilâtün mefâilün feilün

1. Bahar mevsimidür hem-dem-i şabâ olalum Gül ile dost kohusuyla aşına olalum

sabâ: sabahleyin gün doğusundan esen rüzgâr.

dost: arkadaş, sevgili.

âşînâ: tanıdık, bildik.

Bahar mevsimidir; tan yeline arkadaşlık edip gülle dost ve kokusuyla bildik / tanışık olalım.

Bahar, klasik şiirde en çok ele alınan ve rağbet edilen bir mevsimdir. Bahar, bir diriliş ve yeniden meydana gelmedir. Bahar mevsiminin başlangıcı kabul edilen Nevruz (yeni gün), İran takviminde Ferverdin ayının ve ilkbaharın ilk günüdür (21 Mart). Güneş bugün Hamel (koç) burcuna girer. Nevruz, Cemşid zamanından kalma milli bayramdır.

Gül ile dost kokusuyla da tanış olalım derken insana ait bir özelliği insan dışındaki bir varlığa vererek **kişileştirme** sanatından faydalanmıştır.

2. Çü devr-i laledür ihlâs ile kadeh dutalum Nite ki nergis olur mest-i bi-riyâ olalum

lâle: Zambakgillerden, yaprakları uzun ve sivri, çiçekleri kadeh biçiminde, çeşitli renkleri bulunan bir sus bitkisi; kırmızı gül

ihlâs: temiz sevgi ve yürekten bağlılık, samimilik.

kadeh: içki bardağı.

nergis: Nergisgillerden, bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkte olan çiçekleri ayrı veya bir kok sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan, 20–80 santimetre yüksekliğinde, soğanlı bir sus bitkisidir.

mest: sarhoş. **riyâ:** iki yüzlülük. **bi-riyâ:** dürüst.

Mademki lâle mevsimidir, o hâlde samimiyetle ele kadeh alalım ve nergis nasıl rıyasız sarhoş oluyorsa biz de öyle sarhoş olalım.

3. Zamâne sırrını ko gonca gibi ser-beste Çemen şafâsına gül gibi dil-güşâ olalum

zamâne: İçinde bulunulan zaman, dönem.

gonca: Henüz açılmamış ve açılmak üzere olan tomurcuk, çiçek.

beste: Bağlı, kapalı, ser-beste: başı bağlı, kapalı, açılmamış.

çemen: çimenlik, yeşillik.

şafâ: gönül rahatlığı, sakinlik, eğlence, zevk, neşe.

dil-güşâ: gönül açıcı, ferahlatıcı.

Bırak, yaşadığımız devrin sırrı gonca gibi kapalı kalsın. Biz bağ, bahçe sefasına gül gibi gönlümüzü açalım.

Gonca, henüz açılmamış ve açılmaya yakın bir tomurcuktur. Bu sebeple içi sırlarla dolu, ağzı bağlı, kapalı (ser-beste) olarak değerlendirilir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de insan günlük yaşamını sürdürebilmek için pek çok sıkıntı (zamane sırrı)yla baş etmek zorunda kalır. Âşık da günlük yaşamın sıkıntılarını kenara bırakıp (onları ortaya döküp anlatmak yerine), kırlara (çimenliğe) açılıp rahatlamayı arzu etmektedir.

Dil-güşâ, **tevriyeli** olarak iki şekilde değerlendirilebilir: 1. Günlük sıkıntılardan uzaklaşıp gönlü rahatlatma. 2. Gönül açıcı (ferahlatıcı) olma. Her iki durumda da âşık, baharın gelmesiyle birlikte çiçeklerle dolu güzel bir bahçede dolaşarak sıkıntılardan uzaklaşmayı düşünmektedir

4. Götürdi lutf-ı sabâ uş hevâ küdürretini Nesim-i subh bigi bir nefes safâ olalum

hevâ: hava, heves, istek.

küdürret: keder, sıkıntı.

nesim: hafif esen yel, rüzgâr.

subh: sabah.

Sabah yelinin lütfü, aşk sıkıntısını (bulanıklık), giderdi (azalttı). Sabahleyin esen hafif rüzgâr gibi bir nefes (de olsa) rahat (mutlu) olalım.

Sabâ ve nesim, ılık esen rüzgârlardır. Çiçeklerin açılmasına sebep oldukları için de “cân-bahş” olarak vasıflandırılırlar. Bunların diğer bir özelliği, sevgilinin saçlarını dağıtarak saçlardaki misk ve anber gibi güzel kokuyu taşımaları, böylelikle âşık ile sevgili arasında postacılık (haberci) yapmalarıdır. Âşıklar, ayrı oldukları sevgiliden rüzgâr vasıtasıyla haber almış ve rahatlamış olurlar. Beyitte ise saba, getirdiği (sevgilinin) güzel kokusu ile âşığın aşktan dolayı çektiği özlemi, sıkıntıyı biraz olsun dağıtmış ve rahatlamasına sebep olmuştur.

5. Cihân fütühına Cem câmdur dimiş miftâh Gelün mülâzım-ı câm-ı cihân-nümâ olalum

fütûh: fetihler, açma, ele geçirme.

miftâh: anahtar.

mülâzım: hizmetkâr.

câm: kadeh; ayna.

câm-ı cihân-nümâ: dünyayı gösteren kadeh, Cem’in kadehi.

Cem, dünyayı ele geçirme (dünyada neşe ve emel kapısı) nin anahtarı aynadır.” demiş. Gelin, biz de içinde cihanı gösteren aynadan ayrılmayalım, onun hizmetçisi olalım.

Bu beyitte de önceki beyitte olduğu gibi âşığın günlük sıkıntılardan ve gelecek kaygısından uzaklaşmak isteği ifade edilmektedir. Dünyayı fethetmekten, ele geçirmekten maksat, dünyanın güzelliklerine sahip olarak mutlu olmaktır. Şarap da içene keyif veren, onu bir süre rahatlatan maddelerden biridir. Beyitte de bundan dolayı, nasıl sarhoş olan kişi (bir süre de olsa) sıkıntı ve dertlerinden uzaklaşıp rahatlarsa biz de Cem'in yaptığı gibi şarap içerek biraz olsun rahatlayalım denilmiştir. Cem, câm ve câm-ı cihân-nümâ arasında Cem ile ilgili olmaları yönünden; cihân fütûhu, miftâh ve Cem arasında da Cem'in hükümdarlığı yönünden **tenasüp** sanatı vardır.

6. Amelden ücret umunca gurûr-ı tâ'at ile Günehde muntazır-ı rahmet-i Hudâ olalum

amel: ibadet, dinin emirlerini yerine getirme.
tâ'at: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibadet etme.
gurûr-ı tâ'at: insanın ibadetlerine güvenmesi.
muntazır: bekleyen, isteyen.

İbadetimize güvenip de amelimizin karşılığını umacağımıza, günahımızın affı için Allah'ın rahmetini bekleyelim; ondan ümidimizi kesmeyelim.

7. Bahâr tevbeye Şeyhi cünûn dimiş 'âkıl Bugün muvâfakat it irtte pârsâ olalum

bahâr tevbe: baharda içki içmemek için edilen tevbe. **cünûn:** delilik, aklını kaybetme. **âkıl:** akıllı, doğru ve yerinde hareket eden. **muvâfakat:** kabul etme, uygun görme. **pârsâ:** sofı, dine bağlı (kimse), zâhid. **irte:** yarın, sonra.

Ey Şeyhî! Akı başında olan, baharda tövbe etmek (içmeyeceğim demek) deliliktir demiş. Gel bugün bu söze uyup, içelim, keyfimize bakalım da yarın işi sofuluğa vururuz.

AHMED PAŞA'NIN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

mefâilün, feilâtün, mefâ'lün, feilün

1. Cihân güzelleri hep bi-vefâ imiş bildük Gönül vefâsuza virmek hatâ imiş bildük

vefâ: verdiği sözde durma, sevgi ve dostluğunu sürdürme; yetişme, ödeme.
hatâ: kusur, suç; yanlışlık.

Cihandaki güzellerin hepsi vefasızmış, anladık. Vefasız gönül vermek hata imiş, bunu da bildik.

Beyitte, dünyadaki güzeller (sevgilin)in âşıklara karşı her zaman vefasızlığı ve böyle sevgiliye gönül vermenin (âşık olmanın) da hata olduğu ifade edilmektedir

2. Anı ki cân u cihândan 'aziz sanur-ıduk Diriğ 'ömr gibi bi-vefâ imiş bildük

anı: onu (sevgiliyi). **aziz:** yüce, kıymetli, dost, sevgili. **diriğ:** eyvah, yazık.

Biz onu candan da dünyadan da daha aziz, daha kıymetli zannederdik. Yazık, o da ömür gibi vefasızmış, anladık.

Beyitte sevgilinin âşıkların bir süre gönlünü eğlendirip sonra onlardan uzaklaşarak rakiplerle ilgilenmesi ile hayatın (ömrün) geçici oluşu arasında ilgi kurularak, sevgili de hayat da geçicidir, bunları öyle fazla büyötmeye ve bunlara bel bağlamaya değmez denilmiştir.

3. Ne fâ'ide ki degül küncümüzde nür-efşân Dutam ki burc-ı melâhatde ay imiş bildük

Farz edelim ki güzellik burcunda ay imiş, ne fayda ki bizim köşemizde nur saçıcı değil, anladık.

künc: köşe, bucak, ev. **mec:** gönül.
nür-efşân: nur saçan, aydınlatan.
burc: üst, yukarı, gökyüzünün en uç bölümü.
burc-ı melâhat: güzellik burcu.

Sevgilinin aya benzetilmesinde en önemli husus, güzelliğidir. Bu benzetmenin altında âşığın sevgiliyi yüceltme arzusu bulunmaktadır. Sevgilinin her zaman âşıklara görünmemesi ve onlardan uzakta durması gibi davranışları onun ay, güneş ve yıldızlara benzetilmesinin sebepleri arasında yer alır.

Beyitte, aya benzetilen (**açık isti'âre**) sevgilinin âşığın gönlünü aydınlatmadığı (ona iyilik etmediği) ifade edilmiştir. Âşık, sevgilinin bulunduğu yeri (gönlünü) aydınlatmamasını ikinci mısra da sevgilinin "burc-ı melâhatteki ay" olmamasına bağlamaktadır (**hüsn-i ta'lîl**). Güzellik burcundaki ayın da etrafını aydınlatmaması, ışık saçmaması gayet normaldir.

4. Dolaşdı zülfine dil tıflı rişte şandı veli Görelî piç ü hamın ejdehâ imiş bildük

dil: gönül. **tıflı:** çocuk. **velî:** anne, baba, ebeveyn. **piç ü ham:** büküm, kıvrım. **ejdehâ:** ejder, büyük yılan.

Gönül çocuğu ip sanarak saçına dolaştı ama onun bükümlerini ve kıvrılışlarını görelî beri ejderha olduğunu anladık.

Yılan harabelerde bulunur. Gizli hazinelerin bulunduğu yerler genelde harabe halindedir. Sevgilinin yüzü bir hazine, saç da bu hazineyi bekleyen bir yılan olarak düşünülür. Âşığın gönlü (gönül çocuğu; **teşbih-i belîğ**), ipe benzettiği kıvrım kıvrım şekildeki sevgilinin saçlarının (hazinenin üzerinde çöreklenmiş tehlikeli) bir yılan (gibi) olduğunu ancak saça dolaştıktan (âşık olduktan) sonra anlamıştır.

5. Visâli hânına irmek dilerdi evvel lik Naşibi Ahmed'ün âhir du'â imiş bildük

Önceleri visal sofrana ulaşmak istiyordu ama sonunda Ahmed'in nasibinin dua olduğunu anladık.

visâl: kavuşma. **hân:** sofrâ. **lik:** fakat.

Sevgiliye kavuşup onunla doya doya hasret gidermek isteyen âşığın bu isteğini tam olarak yerine getiremediği, ancak sevgiliyle çok kısa bir süre görüşe bildiği belirtilmiştir.

Beyitte sevgiliye kavuşma, **teşbih-i belîğ** yoluyla güzel yiyeceklerle dolu bir sofraya benzetilmiştir. Yemeklerden sonra dua edilmesi âdetinden bahsedilmekle **irsâl-i mesel** yapılmıştır. Bütün beyitlerinde sevgili ve onun özellikleri üzerinde durulan bu gazel, sevgiliyi çeşitli yönleri ile ele aldığı için yek ahenk bir gazeldir.

AVNÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

feilâtün feilâtün feilâtün feilün

1. Görsek ol gonca lebi çâk-i giribân iderüz Gül yüzün yâdına bülbül gibi efgân iderüz

leb: dudak

çâk-i giribân etmek: yakasını yırtmak.

O gonca dudaklı (sevgili) yı gördüğümüz zaman, yakamızı yırtar ve o gül gibi (güzel) yüzü anarak bülbül gibi feryat ederiz.

Sevgiliyi görünce, âşığın dayanamayıp yaka yırtarak feryat ettiği beyitte, sevgilinin dudakları (ağız), rengi ve şekli yönünden goncaya benzetilmiştir (**teşbih-i belîğ**). Ayrıca âşığın sevgilinin goncaya benzeyen dudaklarını görünce çâk-i giribân etmesi (aşk ve acıdan dolayı gömleğini parçalayıp bağrını yaralaması) ile goncanın açılıp gül olması arasında anlam yönünden ilgi vardır. Çünkü âşık ağız gonca gibi kapalı olan (konuşmayan, kendisiyle ilgilenmeyen) sevgilinin güzel sözler söylemesini (gül) istemektedir. Gül-bülbül hikâyesine **telmih** yapılan beyitte âşık gülün yâdı için öten bülbül gibi feryat etmektedir. Âşığın bülbül olarak düşünülmesinin sebebi, sevgilinin güle benzetilmesidir.

2. Hasta dil kapuna varsa nola timâr ister Ay yine bu derde anun derdine dermân iderüz

Ey sevgili! Hasta gönlüm kapına gelmişse bunda ne var? (Biçare), hastalığına çare arıyor. Onun derdine ancak yine bu (senin) kapıda derman bulacağını düşünüyoruz.

Aşk derdine tutulmuş gönlüne ancak sevgilinin kapısında çare bulunacağını söyleyen şair, gönlü kara sevdaya tutulmuş bir hastaya benzetmiş; sevgilinin kapısını da hastane gibi düşünmüştür.

3. Mihrün iy hüsn-i bedî' ü leb-i la'li şîrin Kıssa-i Hamza gibi 'âleme dâstân iderüz

mihr: sevgi, aşk. **hüsn-i bedî'** : çok güzel.

leb-i la'l: lal gibi kırmızı dudak. **şîrin:** tatlı, güzel.

kıssa: ders alınması gereken hikâye, halk arasında anlatılan ibret verici hikaye.

Ey, güzelliği eşsiz ve lâl dudakları çok tatlı (olan sevgili)! Sana olan aşkımızı, Hz. Hamza'nın kıssası gibi bütün âleme destan eder anlatırız, yayarız.

Beyitte şair/âşık, sevgiliye olan aşkını (olağanüstü güzelliğini), halk arasında dilden dile dolaşan Hz. Hamza'nın destansı kahramanlığı gibi şiirleriyle âdetâ bir destân gibi anlatacağını, böylece sevgilinin güzelliğinin de dilden dile dolaşacağını belirtmektedir. Âşığın sevgiliye olan aşkı (sevgilinin güzelliği) ile Hz. Hamza'nın kıssası arasında ilgi, her ikisinin de halk arasında çokça konuşulup dillere destan olmasındandır.

4. Kâmetün şevki ' alem-veş ne kadar olsa ayân Dilde râz-ı dehenün sırrını pinhân iderüz

kâmet: boy. **râz:** sır **şevk:** arzu, istek, heves, aşk.

alem: bayrak. **dehen:** ağız. **pinhân:** gizli, saklı.

(Ey sevgili!) Senin uzun ve düzgün boyuna karşı duyduğumuz aşkı, bayrak gibi açığa çıksa bile, biz ağzının sırrını gönlümüzde saklamaktayız.

Sevgilinin boyuna duyulan sevginin herkes tarafından bilinmesi; dikkat çekici bir şekilde meydana konması, direktteki bayrağa, aleme benzetilmiştir.

Ayrıca beyitte boy ile bayrak direği arasında incelik ve düzgünlük bakımından ilgi kurulduğu da düşünülebilir. "Ağzın sır ile yok denecek kadar küçük olan ağızdan çıkan güzel sözler ve hayat verici vadler kastedilmektedir. Birinci mısradan geçen "şevk" ile şaraba; ikinci mısradan geçen "râz-ı dehen" ile esrâr (afyon)a **telmi**h yapılmıştır. Nasıl şarap kadehi, içindeki şarabın parlak kırmızı rengi sebebi ile bayrak gibi kendini gösterirse, esrar ve afyon gibi uyuşturucu maddeler yaldızlı kâğıtların arasında ve muska gibi göğsün üzerinde gizlenerek taşınır. Ayrıca, esrarın bir adı da "dilber dudağı"dır.

5. Avniyâ gerçi ölüm dünyâda müşkil işdür Gamze-i dil-ber ile biz anı âsân iderüz

gamze: yan bakış.

dil-ber: gönül alan, sevgili.

âsân: kolay.

Ey Avnî! Her ne kadar ölüm dünyanın en zor işiyse de, biz onu sevgilinin gamzesiyle kolay (katlanılır bir) hâle getiririz.

NECÂTİ BEY'İN ŞİİRLERİNDEN

Gazel

fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilâtün, fe'ilün

1. Dime kim yârda yok cevri ü cefâdan gayrı Ne dilerse bulunur mihr ü vefâdan gayrı

Sevgilide zulüm ve cefadan başka bir şey yoktur. (Ama) sevgi ve vefadan başka ne istersen bulunur.

2. Beni aglan beni kim üstüme gelmez ölice Bir avçu toprak atar bâd-ı şabâdan gayrı

Asıl bana ağlayın; zira ben ölünce üzerime bir avuç toprak atmak için sabâ rüzgârından başka gelen olmaz. (Saba gerçekten yerdeki tozları kaldırır, bunu mezarına bir avuç toprak atarmış gibi gösteriyor.

3. Ne belâdur bu ki hâl ü hatun âşüfteleri Çeke hecr âteşini bunca belâdan gayrı

(Bu) ne belâdır ki senin beninin ve yüzündeki ayva tüylerinin deli divane olan düşünleri, bu kadar belâdan başka ayrılık ateşini de çekerler.

4. Dûd-ı âhum ne 'aceb göklere dutsa yüzini Âşıkun kimisi var ola Hudâ'dan gayrı

Âhımın dumanı yüzünü göklere tutsa şaşılmaz. Zira âşıkın Hüdâ'dan başka kimi vardır?

5. Ne garaz eyleye ' uşşâk vişâlün var iken Ne murâd idine bimâr devâdan gayrı

Âşıkların senin visalin varken, başka ne amaçları olabilir? Hasta iyi olmaktan başka bir şey isteyebilir mi?

6. Ol elif kâmetün ile kaşuna râ diyeli Gönlümü egleyemez kimse buradan gayrı

(Senin) elif (gibi düz olan) boyun ile kaşına "râ" diyeli, buradan (bu "râ" tevriyeli kullanılmış) başka gönlümü kimse eyleyemez. (Sevgilinin kaşı, Arap alfabesinin "re" harfine benzetiliyor, boyu da eliftir).

7. Yüzine dutsa Necâti ne 'aceb haclet elin Nesi var yüze gelür dest-i du'âdan gayrı

Necâtî, utanma elini yüzüne tutsa şaşılmaz. (Zirâ) dua elinden başka yüze gelecek bir şeyi yok.

FUZULÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Mefûlû, fâ'ilâtün, mefûlû, fâ'ilâtün

1. Merhem koyup onarma sinemde kanlı dâğı Söndürme öz elinle yandırdığın çerâğı

sîne: göğüs; yürek, kalp

çerâğ: fitil, mum; meşâle

Sinemdeki kanlı dağı merhem koyup onarma; öz elinle yandırdığın çerâğı söndürme.

Sinedeki kanlı dağ, aşk ateşiyle açılan yaradır. Onun için soyuttur. Somutlaştırmak için şair, ikinci dizinin sonunda çerâğ (meşale) kelimesini kullanmıştır. Kanlı dağı açan ve çerâğı yandıran aynı kişidir. Yani sevgilidir. Tasavvuf çerçevesinde bakıldığında bu sevgili, Allah'tır.

İkinci dizeyi iki şekilde anlamak mümkündür: 1. Öz elinle yandırdığın çerâğı söndürme. 2. Yandırdığın çerâğı öz elinle söndürme. Bu tarz anlatımı, belâgat kitaplarında bir sanat olarak geçmese de eskiler **sihr-i helal** olarak adlandırmışlardır. Beyitte aşkın devamlılığı istenmektedir. Çünkü meşale, çevresini aydınlatarak bedeni görünür kılacaktır

2. Uymuş cünûna gönlüm ebrûna dir meh-i nev Ne i'tibâr ana kim seçmez karadan ağı

cünûn: delirme, çıldırma, delilik

ebrû: kaş

Gönlüm deliliğe uymuş, senin kaşına yeni ay der; karadan ağı ayırt edemeyen insanın sözüne itibar edilir mi?

Gönül, delirmiştir. Halk arasında aybaşlarında deliliğin arttığı inancı vardır. Yeni ay (hilal) kaşa, kaş da hilale benzetilir. Biçim bakımından yapılan bu benzetmeyi gönül, sanki renk bakımından yapıyor-muş gibi gösterilmektedir. Ebrû, kara; meh-i nev ise aktır (**leff ü neşr**). Beyitte söylenmek istenen şudur: Kaş, yeni aydan daha güzeldir. Bu, siyahlık ve beyazlık arasındaki fark kadardır. Bunları birbirinden ayırt edemeyen kimse delidir.

3. Kaddün gamında servin sormağa za'f-ı hâlin Gülzârdan kesilmez ırmakların ayağı

(Senin) boyunu kıskandığı için üzülen servinin hâlinin zayıflığını sormak için, ırmakların ayağı gül bahçesinden kesilmez.

Sevgilinin endamı serviye benzer ve hatta serviden daha güzeldir. Dolayısıyla servi, kendisinden daha güzel olan endamı kıskanır ve zayıf düşer. Servi uzun ve incedir. Bulunduğu yer ise bahçedir. Gül bahçesine doğru suyun doğal ve sürekli akışı sanki servinin hatırını sormak içinmiş gibi gösterilmektedir (**hüsn-i talil**). "Irmakların ayağı kesilmez." ibaresi sürekliliği vurgulamak içindir.

4. Dür tek dişin sözünü her dem işitmek ister Bahrın müdâm anunçün sâhildedür kulağı

dür: inci

tek: gibi

bahr: deniz

müdâm: sürekli, devamlı; şarap

İnci gibi dişinin bahsini her an işitmek ister; onun için denizin kulağı sürekli sahildedir.

İnci, divan şiirinde sevgilinin dişi, teri ve gözyaşı yerine kullanılır. İnci, denizde bir çeşit istiridye olan sedefin içinde bulunur. Sedef kulak biçimindedir. Denizin kara parçasının içine giren uç kısımlarına da kulak denir. Fuzulî'nin beytinde deniz, güzel bir nesne hakkındaki sohbeti dinlemek için kulak kesilen bir insan gibi algılanmıştır (**teşhis**). Denizin dalgalarının sahile ulaşması da güzelin inci gibi dişlerine dair sözleri dinlemek sebebine bağlanmıştır (**hüsn-i talil**).

5. Zülfü siyah sanemler olmuş senün esirün Aşkında her birinün öz zülfü boynı bağı

Zülfü siyah putlar senin esirin olmuş; aşkında her birinin öz zülfü boynı bağıdır.

Divan şiirinde zülûf güzellik unsurudur ve siyahtır. Zülfü siyah güzeller, kendilerinden daha güzel birine tutsak olmuşlardır. Her birinin zülfü kendisine boyun bağı, kement olmuştur.

6. Ger müşğ derse âşık ol bûy-i zülfe sâkî Tünd olma bir kadeh ver ter eylesün dimâğı

bûy: koku

tünd: sert, haşın, kızgın

tünd ol-: kızmak

dimağ: beyin, akıl, şuur

Sakî! Eğer âşık o zülûf kokusuna misk derse kızma; bir kadeh ver, aklını ve bilincini tazelesin.

İlk dizede, yaygın olarak kullanılan zülûf-misk ilişkisi söz konusu edilmektedir. Beytin ikinci dizesinde "ter eylesün dimağı" ibaresini "damağını ıslatsın" şeklinde de günümüz Türkçesine aktarabiliriz. Her iki anlamıyla da aklını başına toplasın öğüdü anlaşılmaktadır. Çünkü âşık için zülûf kokusu miskten daha güzeldir.

7. Devrân havâdisinden yoh bâkimiz Fuzûlî Dârü'l-emânımızdur meyhâneler bucağı

devrân: dünya, felek, zaman, talih; devir

havâdis: olaylar, yeni şeyler

bâk: korku, kaygı

dârü'l-enâm: sığınılacak, güvenilecek yer.

Fuzulî! Dünya olaylarından, felaketlerinden korkumuz yoktur, meyhaneler bucağı bizim güven içinde olacağımız sığınacağımızdır.

Divan şiirinde rint tipini temsil eden âşıklar/şairler, dünyaya bağlanmazlar. Dünyada olup bitenden de kaygı duymazlar. Çünkü onların meyhaneler bucağı gibi oldukça güvenilir sığınakları vardır. Tasavvufi açıdan bakılacak olursa meyhaneler, ilahî aşkın bulunduğu tekkelerdir.

Gazel - 2

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Mende Mecnûn 'dan füzûn âşıklık isti 'dâdı var
Âşık-ı sâdık menern Mecnûnun ancak adı var

Bende Mecnun'dan daha çok âşık olma yeteneği var.
Gerçek âşık benim, Mecnun'un yalnızca adı çıkmış.

Füzûn: Çok, artık, fazla.

İsti'dâd: Yetenek; akıllılık.

Sâdık: Gerçek, doğru; bağlı, vefalı.

Fuzûlî, birçok beytinde olduğu gibi en büyük âşık olmakla övünüyor. Vâmık, Ferhat ve özellikle Mecnun çok acı çekmiş büyük âşıklardır. Hepsî aşkın simgesi hâline gelmişlerdir. Fuzuli, onlardan da üstün olduğu fikrindedir.

Fuzûlîye göre aşk, bir yetenek işidir. Yani herkes âşık olamaz. Aşk, insana Tanrı'nın verdiği bir yetenektir.

Sâdık kelimesi beyitte **tevriyeli** kullanılmış. "Doğru, gerçek" anlamında sâdık "kâzib" karşıtıdır. Fuzuli "âşık-ı sâdık menem" derken Mecnun'u hem vefâ-sızlıkla, hem de yalandan âşık olmakla suçlar görünüyor. "Mecnun'un ancak adı var" sözüyle de onun boşuna adının çıktığını söylemiş, ama aslında bir gerçeği de ortaya koyuyor; Mecnun gerçekte bir hikâye kahramanıdır. Adı var, kendi yoktur.

2. N'ola kan dökmekde mâhir olsa çeşmüm merdümü
Nutf-e Kâbildür u gamzen kimi üstâdı var

Gözbebeğim kan dökmekde usta olsa şaşılır mı? Kâbil'in tohumudur. Üstelik yan bakışın gibi bir de ustası var.

Nutfe: Döl suyu; tohum, duru su.

Kâbil: Kabul eden; yetenekli; olabilir, mümkün; Hz. Âdem'in büyük oğlu.

Kan dökme, merdüm ve kâbil kelimeleri **tevriyeli** kullanılmış. Kan dökme-Kâbil; mâhir-üstâd; çeşm-gamze; merdüm-nutfe ilişkileriyle müşevveş **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

Beyitte hem âşığın, hem de sevgilinin gözü söz konusu edilmiş. Âşığın gözü kan dökme, yani ağlamada sevgilinin gözü de kan dökme, öldürmede ustadır. Âşığın gözünün gözbebeğinin kabiliyeti ağlaması, kanlı gözyaşı dökmesidir. Gözyaşının kanlı oluşu, gözün kanlı oluşundandır. Çok ağlanınca göz kanlanır, hastalanır. Kanlı gözün döktüğü yaş da kanlı olur.

Beyit kan dökme sözünün **tevriyeli** kullanılması üzerine kurulmuş. Sevgilinin gözünün özelliği cellât ve katil olmasıdır, yani kan dökücüdür. Gözün bu özelliğinin tohumu da gözbebeğidir. Nutfe-i kâbil aynı zamanda Kâbil'in tohumu anlamına geliyor. Kâbil'in tohumu da Âdem'dendir. Âdem, adam ve insan anlamına gelir. Merdüm de adam demektir.

Gamze de göz gibi öldürücüdür. Gözden çıktığı için onun özelliklerini taşır ve daima ok, kılıç gibi öldürücü âletlere benzetilir. Kan döker ve bu işte âşığın gözbebeğine hocalık ederek ona da kan döktürür, ağlatır.

Hz. Âdem'in büyük oğlu olan Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Ahd-i Atîk'e göre Âdem'in çocukları bir kız, öteki erkek olmak üzere ikiz doğarlardı. Kâbil ve kız kardeşi Aklîmâ cennette doğmuşlardır.

Kâbil, babası cennetten çıkarıldıktan sonra doğan Hâbil'in ikiz kız kardeşi Labûdâ ile evlenmek zorundaydı, ama Aklîmâ'yı almak istiyordu. Kâbil çobanlık, Hâbil çiftçilik yapmaktaydılar. Babasının bulunmadığı bir sırada Kâbil, İblis'in bir kuşun başını keserek yol göstermesiyle kardeşini öldürdü. Önce ölüyü ne yapacağım bilemedi. Bir yıl sırtında taşıdı.

Sonra bir karganın bir başka kargayı öldürüp toprağa gömdüğünü görünce Hâbil'i toprağa gömdü. Âdem gelip olayı öğrenince, oğlunu "topraktan mel' un ol. Bütün kâtiler senin soyundan gelsin" diye lânetledi. Böylece Kâbil ilk katil ve katillerin tohumu oldu.

Fuzûlî, beyitte çok ağladığını, sevgilinin gözünün güzelliği yüzünden kanlı gözyaşları döktüğünü bir **hüsn-i ta'lîl** ile anlatıyor.

3. Ehl-i temkînem meni benzetme ey gül bülbüle Derde yoh sabrı anun her lahza bin feryadı var

Ben ağırbaşlı, ölçülü bir insanım. Ey gül yüzlü sevgili, beni bülbüle benzetme. Onun dert çekmeğe sabır yok; her an bin kez haykırıyor.

temkîn: ağırbaşlılık, ölçülülük; tedbir.

ehl-i temkîn: ağırbaşlı, ölçülü, ciddi.

Fuzûlî, bu beyitte de kendini bülbüle benzetmiş. Edebiyatta bülbülün güle, kumrunun selvi ağacına ve pervanenin muma âşık oldukları düşünülmüştür. Bülbül gülün çevresinden ayrılmaz. Her an daldan dala atlayarak durmadan öter, gülün ardından inleyip feryâd eder. Bülbül sabırlı değildir; âşkını ve üzüntüsünü saklayanız, açığa vurur. Bülbüle Farsçada hezâr denir. Hezâr aynı zamanda bin demektir. Bülbülle "bin feryâdı var" sözü arasında bu bakımdan ilişki kurulmuştur.

Bülbül küçük, hafif bir kuştur. Yaratılışı gereği bir dalda durmaz, pır pır o daldan bu dala sıçrar. Fuzuli bunu bir hüsn-i ta'île açıklamıştır.

Açık istiâre ile sevgili yerine gül kullanılmış. Fuzûlî kendini de güle âşık olan bülbüle benzetmiş. Ama bülbülden daha çok âşık olduğu hâlde sabrediyor; derde, acıya katlanıp hâlini açığa vurmuyor.

Sabr ve şikâyet tezaadı. Feryâd etmek, sabretmemek yani şikâyet etmektir.

4. Öyle bed-hâlem ki ahvâlüm görende şâd olur Her kîrnün kim devr çevrinden dil-i nâ-şâdı var

Öyle kötü durumdayım ki, kimin dünya üzüntüsünden gönlü tasalı ise, durumumu görünce sevinir, neşelenir.

Nâ-şâd: Tasalı, kederli, hüznü.

Beyitte hâl - ahvâl kelimeleriyle **istikâk** sanatı yapılmıştır. Şâd, nâ-şâd arasında da **tezâd** var. Bu, iki zıt kelimenin aynı kişi üzerinde toplanması bakımından gerçek tezat sanatıdır. Şairler buna genellikle dikkat etmemişler, anlamca ters gelen kelimeleri bir arada kullanarak tezat sanatı yapmışlardır.

5. Ey Fuzûlî aşk merî'in kılma nâsihden kabûl Akl tedbîridür ol sanma ki bir bünyâdı var

Ey Fuzuli! Vaizin aşkı yasaklayan öğütlerini kabul etme. Bunlar aklın tedbirleridir; bir temele dayandıklarını sanma.

bünyâd: Asıl, temel, yapı.

Şem'-yanmak-tâb (parlaklık): ateşle ilgili kelimelerle **tenasüp** yapılmıştır.

Sünbül (saç)-rişte-tâb (büküm): saçla ilgili kelimelerle ikinci bir **tenâsüb** yapılmış. Ayrıca beyitte hitaplı bir **tecrîd** sanatı var.

Gazel - 3

Mefûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fa'ülûn

1. Âh eyledüğüm serv-i hırâmânun içündür Kan ağladuğum gonca-i handânun içündür

Senin salınarak yürüyen selvi boyun için âh çekiyorum. Kan ağladığım da senin gonca dudakların yüzündendir.

handân: gülen, gülümseyen, sevinçli.

Bu gazel bütünüyle **teşbih** ve **istiare** sanatları üzerine kurulmuş. Sevgili yerine istiâre ile serv-i hırâmân denmiş. Sevgilin boyu uzundur. Hep servi, ar'ar, şim-şâd, nahl, nihâi gibi ağaçlara, fidanlara ve elife benzetilir. Sevgilinin salınarak yürümesi söz konusu olduğunda servinin değişik şekilleri arasından özellikle serv-i çemen, serv-i hırâmân ve serv-i revân kullanılır. Sevgilinin dudağı yerine de yine **istiare** ile gonca-i handân denmiştir. Dudak, edebiyatta küçüklüğü ve kırmızı rengi bakımından goncaya benzetilmiştir.

Gonca, gömleği denilen yeşil yapraklarla kaplıdır. Güldüğü zaman ağzı açılarak kırmızı yaprakları görünür. Daha da gülünce gül açılır. Beyitte uzunluk bakımından âh-serv ve kırmızı renk bakımından da kan-gonca ilişkileri kurulmuştur.

Âşıklar her zaman ateşli ah ederler. Ah kelimesinin yazılışındaki "he" ateşin kıvılcımı, elif üzerindeki medd de ateşin dumanıdır. Âşıkların ahı gönüllerindeki ateşin etkisiyle ağızlarından çıkar ve göklere kadar yükselir; dumanı gökyüzünü kaplar, kıvılcımları ise yıldızları oluşturur. Âşıkların ahı bu kadar ateşli ve dumanlıdır.

Beyitte ağlamak-gülmek **tezâdı** yapılmış. Ama bunu gerçek **tezat** sanatı saymak güçtür; çünkü ağlamak şairle, gülmekse sevgilinin ağzıyla ilgilidir.

Tasavvufî anlamda serv ve gonca vahdet, gülerek açılan gül ise kesrettir. Fuzûlî vahdete ermek için âh edip, kesret yüzünden kan ağladığını söylüyor. Âhın elifi vahdet, kan da kesreti simgeliyor. Kan ağlamak içteki maddeden kurtulmak demektir.

2. Ser-geşteliğüm kâkûl-i müşgîrûn ucundan Âşufteliğüm zülf-iperişânun içündür

Başımın dönmesi misk kokulu kâküllerin yüzündendir. Hâlimin perişanlığı da senin dağınık saçların içindir.

ser-geşte: başı dönmüş, sarhoş; hayran.

ucundan: ucundan, sebebinden.

âşüfte: kavga çıkaran; dağınık, hafif kadın; deli divane ve perişan olmuş âşık.

Beyitte "ucundan" sözü, ucundan ve sebebinden anlamlarında **tevriyeli** kullanılmıştır.

Sevgilinin saçının kokusu her zaman miske benzetilmiştir. Saçın kokusu âşığın başını döndürür, sarhoş eder. Kâkûl sergeştedir, yani başı dönmüş, kıvrılmıştır. Kâkûl, alna dökülen halka halka saç şeklidir.

Saçın özelliğinden biri de misk kokulu olmasıdır. Âşıkın parça parça olan gönlünün her parçası sevgilinin saçının bir teline asılmıştır.

Saç dağılınca gönüller de dağılır; perişan olur. Saçın kokusu olan misk âhûlann göbeğinden elde edilir. Misk âhûsunun özelliği başı-boş, avare dolaşmasıdır; yani aşuftedir.

Beyitte iki mısradaki iki ayrı şey söylenmiş görünüyor. Aslında söylenen yalnızca sevgilinin dağınık saçları yüzünden âşığın perişanlığıdır.

Tasavvufî saçı kesrettir. Yüzü, yani vahdeti örter. Saçın dağınıklığından söz edilmesi de bu yüzündür. Yoksa düz saç yüzü örtmez. Kesret, insanı şaşırtır, başını döndürür, sarhoş eder. Vahdetin tecelisine engel olur. Fuzuli beyitte kesret içinde bocaladığını söylüyor.

3. Bîmâr tenüm nergis-i mestûn eleminden Hûnün cigerüm la'l-i dür-efşânun içündür

Vücudum mahmur gözlerinin üzüntüsünden hastadır. Bağrım, inci saçan kırmızı dudakların yüzünden kan içindedir.

Nergis: Nergis ortası san, kenarları beyaz ve uyuşturucu etkisi olan bir çiçektir. Nergisin oluşu Yunan mitolojisinde bir hikâyeye bağlanır. Nerkis, Narcisse çok güzel, yakışıklı bir gençtir. Bütün peri kızlar gibi Ecco (yankı) da ona âşıktır.

Üzüntüsünden o kadar zayıflamış ki vücudunda her şey yok olmuş ve yalnızca ses olarak kalmıştır. Tanrılar, güzelliğiyle gururlanan ve kimseye yüz vermeyen Narcisse'yi cezalandırmak için kendi güzelliğine âşık ederler. Durgun suda yüzünü gören Narcisse, sevdiğine kavuşmak için suya atılarak boğulur. Ondan su kenarında açılmış göz biçiminde nergis çiçekleri biter. Nergis-i mest (sarhoş nergis), **istiare** ile göz, la'l-i dür-efşân (inci saçan yakut), dudak yerine kullanılmıştır.

Bîmâr, sarhoş gözün özelliklerindendir. Göz, şiirde daima çeşm-i mest, çeşm-i mahmur, çeşm-i bîmâr, çeşm-i hasta tamlamalarıyla kullanılır. Göz, hem şekli bakımından nergise benzetilir, hem de afyongiller familyasından uyuşturucu özelliği olan bir çiçek olduğu için, baygın, mahmur, sarhoş göz, nergise **teşbih** edilir.

La'l-i dür-efşân, yani dudak kırmızıdır. Rengi bakımından beyitte kanla ilgilendirilmiş. La'l taşı madenin içinde gizlidir. Ciğer de vücudun içinde saklıdır.

Bağrın kanla dolu olması, ciğerin kanlı bulunması doğal bir durumdur. Fuzuli bunu, sevgilinin dudağına bağlayarak bir **hüsn-i ta'lîl** ile açıklamıştır.

Beyitte "la'l-i dūr-efşân" tamlamasında bir gülüş ve "hûnîn ciğerim" sözünde bir ıstırap görülüyor. Tasavvufî bakımdan düşünülürse; göz, karadır, küfürdür ve kesrettir. İnsanı beyaza, aydınlığa değil, karaya, küfre yani dalâlete düşürür. Vahdetten uzaklaştırıp gaflete (mahmur) yani kesrete götürür. Vücut bunun için hastadır. Dudak ise vahdettir, incedir, hatta yoktur. Tasavvufta fenaillâhtır.

Beyitte "dūr-efşân" sözü, kesretin vahdet arasında kendini gösterdiğini işaret ediyor. Fuzuli bu beyitte kesrette kaldığını ve vahdete erişemediğini söylüyor.

4. Yakdum tenümi vasi günü şem' tek ammâ Bil kim bu tedârük şeb-i hicranım içündür

Kavuşma gününde vücudumu mum gibi yakıp erittim. Bu hazırlığın senden ayrı geçecek geceler için olduğunu bil.

Fuzuli, ayrılığı kavuşmaya daima tercih etmiştir. Çünkü her kavuşmanın sonu ayrılıkla biter. Kavuşma geçici, ayrılık ise sürekli.

Beyti iki türlü anlamak mümkündür. Kavuşma gününde Fuzuli'nin zevkten, neşeden mum gibi yanan, eriyen vücudu, ayrılık gecesine biraz ışık, biraz teselli verecektir. Yahut da Fuzuli vücudunu kavuşma gününde mum gibi yakıp bitirmiş, ayrılık gecesinde yalnız gönlüyle kalmıştır. Vücut yok olunca acısı, derdi de ortadan kalkacak ve böylece ayrılık gecesinin ıstırabına daha kolay katlanacaktır.

Fuzuli, kavuşma gününün şerefine mumlar yakacağı yerde vücudunu yakmış. Mumla insan vücudunun benzerliği burada da görülüyor. Beyitte bir gün-gece **tezadı** yapılmış. Gündüz aydınlık, gece ise karanlıktır. Vücudun mum gibi yakılması, bu karanlığı aydınlatmak içindir. Gam gecesi uzun ve ızdırandır, bitmek bilmez. Şair bunun için bir hazırlık yapmak gereğini duymuştur.

Bu, tasavvufî bir beyittir. Vücut ortadan kalkınca gönlül kalacaktır. Tanrı, âşığın gönlünde tecelli eder. Mutasavvıfların istediği, maddî varlıktan, vücuttan kurtulmak ve gönülleriyle baş başa kalmaktır. Ayrıca insan fani olunca, yani nefsini yenip vücuduyla ilgisini kesince ikilik yok olacak ve fenaillâha erişilecektir. Fuzuli, bunun için hazırlanıyor.

"Tek" sözü, bir ve gibi anlamlarında **tevriyeli** kullanılmıştır. İlk anlamı ile vahdete işaret ediyor.

5. Kurtarmağa yağma-yı gamundan dil ü cânı Sa'yüm nazar-ı nergis-ifettânun içündür

Gönlümü ve canımı gamının yağmasından kurtarmaya çalışmam, onları senin fettan gözünün bakışına saklamak içindir.

sa'y: çalışma, uğraşma, gayret; hac sırasında safâ ve merve tepeleri arasında yedi kez koşma.

Fettan: karışıklık, kavga çıkaran; gönlül alan güzel

Fuzuli, beyitte gönlünü ve canını sevgilinin gamının yağmasından kurtarmağa çalıştığını söylemiş. Büyükle bir gayret içinde olduğu seziliyor. Sanki kendine çekidüzen vermeğe çalıştığını, sevgilinin bakışı için kendini hazırladığını ve beğenilmeğe çalıştığını söyler görünüyor. Aslında hazırlık yaptığı fettân gamze de yağmalayıcı, hatta öldürücüdür. Böylece, okuyucuyu şaşırtan bir sonuç ortaya çıkıyor.

Beyitte "sa'y" kelimesi kullanılmıştır. Sa'y ile birlikte hemen Safâ ve Ka'be hatıra gelir. Hac sırasında Safâ ve Merve tepeleri arasında yedi kez koşulur. Buna sa'y denir. Gönlü gamın yağmasından kurtarmaya çalışmak, sevince ve safaya erişmek içindir.

Aslında beyte tasavvuf bakımından yaklaşmak gerekir. Fuzuli'nin canını ve gönlünü gamın yağmasından kurtarmağa çalışmasındaki amacı, onları fettan gözün yağmalaması için saklamaktır. Fettan göz, öldürür, yağma eder. Gamze, İstiare yapılarak nergis olarak anılan gözün yardımcısıdır; ok, kılıç, hançerdir. Yani Fuzulî, canını ve gönlünü bir yağmadan kurtarıp başka bir yağmaya hazırlamak için uğraşılıyor.

Gönül, aynaya benzetilir. Eskiden aynalar madenden yapılır, kil ve toprakla saykal vurulur, parlatılırdı. Gönül aynasının kirden, pastan temizlenmesi, saf ve temiz olması gerekir. İlâhî aşk, ancak saf ve temiz olan gönül aynasında kendini gösterir, tecelli eder.

6. Vâ 'iz bize dün düzahı vasf itdi Fuzûlî Ol vasf senün külb-i abzânun içündür

Fuzulî! Dün camide vaiz bize cehennemi anlattı. Bu tasvirler tıpkı senin hüznü kulübene benziyor.

Dûzah: Cehennem.

Külbe-i ahzân: Hüzünler kulübesi.

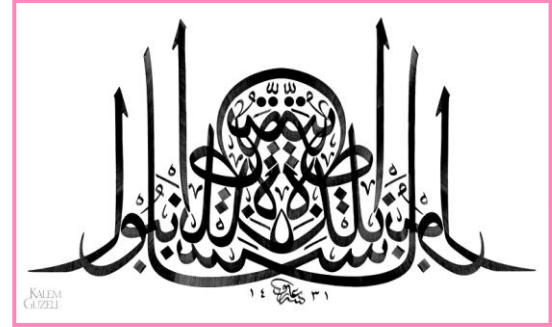
Beytü'l-hazen. Yakup Peygamber'in oğlu Yusuf kaybolduktan sonra çekildiği ve ağlaya ağlaya gözlerini kör ettiği ev.

Kardeşlerinin kuyuya attıkları Yusuf, bir kervan tarafından kurtarılarak Mısır azizine satılmıştı. Yıllar sonra, kıtlık sırasında kardeşleri yardım istemeye Mısır'a gittiklerinde, vezir olan Hz. Yusuf, gömleğini onlarla Kenan iline göndermiştir. Gömlek yola çıkınca Hz. Yakup, Yusuf'un kokusunu almış ve gömlek gözlerine sürülünce yeniden görmeğe başlamıştır.

Vaiz, mescidde cehennemi ve cehennemde çekilecek azapları anlatmış. Anlattıkları olduğu gibi Fuzulî'nin oturduğu evi gösteriyor. "Kulbe" kelimesini kullanmakla şair hem fakirliği ve zavallılığını anlatmak istemiş, hem de Hz. Yakup'un kulübesine **telmih** yapılmıştır. Onun gibi ağladığını, ıztrap çektiğini ve cehennem azapları içinde bulunduğunu söylemek istiyor.

Fuzulî, oturduğu yeri Hz. Yakup'un kulübesine benzetmekle kendini de Yakup Peygamber'e benzetmiş. Hz. Yakup, oğlu kaybolduktan sonra onun için göz yaşları dökmüştü. Fuzulî de sevgilisi için ağlayıp acı çekiyor. Böylece sevgilinin güzelliğini de Hz. Yusuf'un güzelliği ile karşılaştırmış. Hz. Yusuf, Peygamber Yakup'un oğlu ve başlangıcı Kur'ân'daki Yusuf kıssasına varan Yusuf u Züleyhâ hikâyelerinin kahramanıdır.

Edebiyatta daima güzelliğin simgesi olarak anılmıştır. Şairler sevgililerinin güzelliğini hep ona benzetmişlerdir. Söylenildiğine göre Tanrı güzelliği dağıtırken yarısını Yusuf'a vermiş, kalan yarısı da öteki yaratıklara paylaştırmıştır. Hz. Yusuf bu kadar güzeldir. Beyitte "bize" ve "sana" sözleriyle Fuzulî, mahlasından kendini ayırarak **tecrid** yapmıştır.

Gazel - 4

Mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilan, mefâ'ilün

1. Meni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı? Felekler yandı âbımdan murâdum şem'i yanmaz mı?

Sevgili beni canımdan usandırdı, bana cefa etmekten usanmayacak mı? Âhımdan gök kubbeleri yandı, dileğimin mumu hâlâ yanmayacak mı?

Beyitlerin sonundaki sorularla bütün gazelde **istif-hâm** sanatı yapılmıştır. Sorular sadece ifadenin etkisini artırmak için ve cevap beklemeden sorulmuştur. Gökyüzü anlamına gelen "felek" kelimesinin "felekler" şeklinde çoğul olarak kullanılması, nücüm ilmine göre, iç içe dönen dokuz gök kubbesi olduğu düşüncesindendir. Dünya, evrenin merkezidir. Dünyayı kuşatan gök kubbelerin ilk yedisinde yedi gezegen vardır. Bunlara "seb'a-i seyyâre" denir. Sekizinci felekteki sâbit yıldızlar burçlar hâlinde toplanmışlardır. Dokuzuncu felek boştur. Gezegen ve burçlar dünya işleri ve insanlar üzerinde etkilidirler. Her gezegenin yaratılışı ve etkisi ayrıdır; kimi uğurlu, kimi uğursuzdur. Her biri haftanın belli gün ve saatlerinde etki ederler.

Sevgili âşık sürekli cevâ ve cefâ eder. Âşık da bundan memnundur, yakınmaz. Tasavvufi şiirlerde bu Tanrı'nın kulu demesi, canından yani maddeden uzaklaştırmak istemesidir.

Beyitte "muradımın mumu yanmaz mı?" derken istediğim, arzum olmayacak mı? diye soruyor. Bir dileği olan, bunun gerçekleşmesi için türbelere, evliyaya mum adar. Dilek yerine gelince de adanan mumlar yakılır. Fuzuli'nin muradının mumu sevgilisidir. Mum, insana benzetilir. Sevgilinin görünmesi, gelmesi ve yüzünü göstermesi şairin dileğidir.

Âşıkların gönüllerinden çıkan ahları daima ateşlidir. Âhın ateşinden göklerin yanması **mübâlağadır**.

2. Kamu bîmârına cânân devâ-yı derd eder ihsân Niçün kılmaz mana derman meni bîmâr sanmaz mı?

Sevgili bütün âşıklarının derdine bir çare bağışlar. Benim derdime neden çare bulmaz? Yoksa benim âşığı olduğumu bilmez mi?

Kamu: Tüm, bütün, hepsi

Bîmâr-devâ-derd-dermân-bîmâr kelimeleriyle hastalıkla ilgili **tenâsüb** sanatı yapılmıştır.

Bîmâr kelimesi beyitte hasta ve âşık anlamlarında **tevriyeli** kullanılmıştır. Sevgili yerine "cânân" denmesi can kelimesi ile ilişki kurmak için söylenmiştir. Sevgili, bütün hastaların derdine çare bulup onlara can veriyor. Sevgili bir doktor gibi düşünülmüş, âşıklar da hastalardır. Aşk derece derece artarak kara sevda (melânkoli) ve cünûna kadar ilerler.

3. Şeb-i hicran yanar cânûm töker kan çeşm-i giryânûm Uyanır halkı efgânûm kara bahtum uyanmaz mı?

Ayrılık gecesi canım yanar. Ağlayan gözlerim kanlı yaşlar döker. Haykırıp bağırمام herkesi uyandırır da kara bahtım hâlâ uyanmaz mı?

giryân: ağlayan.

Ayrılık gecesi karanlık ve sıkıntılıdır. Gece zaten karanlıktır. Kara baht sözüyle bunun kapkaranlık ve ızdırapla dolu olduğu söylenmiştir.

Ayrılık gecesinde canın yanması bu karanlığı hafifletmek içindir. Çünkü can mumun fitilidir ve mum gece yakılır. Âşıkların bahtı hep ters, dönecek, alçak, hasta ve bu beyitte olduğu gibi kara ve uykudadır. Bahtın uyanması; talihin dönmesi ve şairin sevgiliye kavuşmasıdır. Sessiz bir gecede, herkes uykuda iken Fuzuli, Külbe-i ahzân adını verdiği kulübesinde acılar içinde ağlayıp haykırıyor. Sesinden bütün mahalle uyanmış, ama sevgili yine gelmiyor. Çünkü bahtı karadır, uykudadır.

Bahtın uykuda olduğunu, uyanmadığını söylemekle Fuzuli bir **teşhis** sanatı yapmış. Ayrıca **istifhâm** sanatı sürüyor.

4. Gül-i ruhsâruna karşı gözümde kanlı akar su Habîbüm fasl-ı güldür bu akarsular bulanmaz mı?

Yanağının kırmızı gülüne karşı gözyaşları da gözümde kanlı akar. Sevgilim, bu gül mevsimi, ilkbahardır. Bu mevsimde akarsular bulanık akmaz mı?

Ruhsâr, ruh: Yanak.

Habîb (a): Sevgili, dost, Hz. Peygamber.

Kan-akar-su-akarsular-bulanmak sözleriyle su ile ilgili **tenasüp** yapılmıştır.

Yanak, hem gül, hem de sudur; parlaklığı nedeniyle suya, rengi dolayısıyla da güle benzetilir. Bu bakımdan yanağı gören âşğın gözyaşları da kanlı oluyor. Zaten âşıklar daima kanlı gözyaşı dökerler. Kanlı gözyaşı, ilkbaharda bulanık akan sulara Teşbih edilmiştir. İlkbaharda sular bulanık olduğu gibi seller hâlinde akar. Şair, gözyaşlarının sele döğünü de söylemek istemiş. Gözyaşlarının kanlı oluşunu ilkbaharda suların bulanık akmasına bağlayarak bir **hüsn-i ta'lîl** yapmıştır. Fasl-ı gül tamlamasıyla ilkbaharın anlatılmasında da bir **mecâz-ı mürsel** sanatı vardır.

Beyitte bir Hz. Peygamber mazmunu verilmiş: Gül, su, Habib kelimeleri bu mazmunu veriyor. Hz. Peygamber Tanrı'nın habîbidir. Çoğunlukla habip sözü, Peygamber yerine kullanılır.

5. Degüldüm men sana mâ'lsen etdün aklumt zâ'il
Mana ta'n eyleyen gafil seni görgeç utanmaz mı?

Ben sana düşkün değildim. Benim aklımı başımdan sen aldın. Beni ayıplayan kişi, acaba seni görünce beni ayıpladığına utanmayacak mı?

Mâ'il: Bir yana eğilmiş, eğri, eğik; istekli, düşkün, benzer.

Zâ'il: Sona erme, sürekli olmama, ortadan kalkma

Gâfil; âşık olmayan, aşk derdini bilmeyen ve sevgiliyi görmeyen kimsedir. Fuzuli'nin hâlinin perişanlığını görüp ayıplıyor. Sonra sevgilinin güzelliğini görünce, ona hak verip, boşuna acımasızca ayıpladığı için utanıyor. Böylece sevgilinin ne kadar güzel olduğu anlatılmak istenmiştir.

Aklın zâil olması, deliliktir. Deliler gâfildir; dünya ile, çevreleriyle ilgileri yoktur. Delilere ta'n edilir; arkalarından taş atılır, teneke çalınır. Mecnûn da ayıplanır, çocuklar arkalarından taş atarlardı.

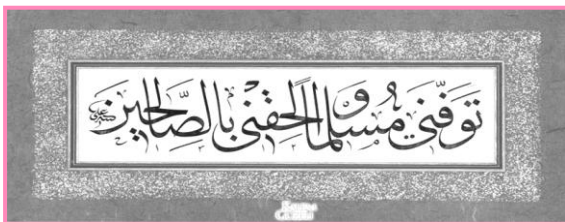
6. Fuzûlî rind-i şeydâdır hemîşe halka rüsvâdır
Sorun kim bu ne sevdâdur bu sevdâdan usanmaz mı

Fuzuli aşk yüzünden deli divane olmuş bir rinddir. Her zaman dile düşmüş, halka rezil olmuştur. Sorun bakalım bu ne biçim bir aşktır? Bu aşktan usanmayacak mı?

Şeydâ: Aşktan deli, divane olmuş; şaşkın.

Rüsvâ, rüsvây: Değeri düşen, insanlar arasında saygınlığı azalan kişi; rezil.

Beyitte bir Leyla ve Mecnun mazmunu verilmiştir. Leyla, geceye ait, yani karadır (sevdâ), Mecnun delidir (şeydâ) ve halka rüsvadır (çocuklar arkasından taş atar, alay ederlerdi). Mecnun, Leyla'nın aşkından usanmamış ve aşkı ölümüne kadar sürmüştür.

BAKİ'NİN ŞİİRLERİNDEN

mefâilün, mefâilün, mefâilün, mefâilün

1. Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istiğnâ
Nedür bu cilveler bu işveler bu kâmet-i bâlâ

Bu gülüşler, bu edalar, bu naz ve umursamazlık da ne? Bu cilveler bu işveler, bu uzun boy da ne?

hande: Gülüş

işve: Güzelin gönül çelen naz ve edası

istiğnâ: Nazlanma, umursamazlık - İhtiyaçsızlık

kâmet-i bâlâ: Uzun boy

Gazelin bu ilk beytinde sevgilinin işve ve nazı dile getirilmiştir. Esasında aşığına karşı işve ve naz içeresinde olmak divan şiirindeki güzellerin ortak bir vasfıdır. Şair sevgilinin güzelliği karşısında duygu ve heyecanını cevap beklemediği "Nedir?" sorusuyla dile getirerek **istifam** sanatı yapmıştır. Ayrıca her iki mısranın başında "Nedir?" sorusunu tekrarlayıp heyecan ve duygularının şiddetini artırarak **tekrir** sanatı yapmıştır.

2. Nedür bu pîç pîç ü çîn çîn ü ham-be-ham kâkûl
Nedür bu turrarlar bu halka halka zülf-i müşğ-âsâ

Bu kıvrım kıvrım, büküm büküm, bu kıvrım kıvrım kâkûl de ne? Bu turrarlar bu halka halka zülf-i müşğ-âsâ

pîç: Kıvrım, büküm, dolaşıklık

çîn: Kıvrım, büküm, çatıklık, buruşukluk

ham: Eğri, bükülmüş

ham-be-ham: büküm büküm

Beyitte yine **istifam** ve **tekrir** sanatları kullanılarak sevgilinin saçları anlatılmaktadır. Ayrıca şekil olarak saçları tarif etmek için kullanılan pîç, çîn, ham ve müşğ kelimeleri ile kâkûl, turra ve zülf kelimeleri bir arada kullanılarak **tenasüp** sanatı yapılmıştır.

Bir beyit veya mısra içerisinde bir kelimenin kastedilmeyen anlamıyla içinde bulunduğu ifadede başka kelime yahut kelimelerin ilgili olması sanatına **iham-ı tenâsüb** adı verilir. Beyitte çîn kelimesinin kastedilmeyen anlamı Çin ülkesidir. Çin ülkesiyle ilgili olan kelime ise müşğtür.

3. Nedür bu ârız u hatt ü nedür bu çeşm ü ebrûlar
Nedür bu hâl-i Hindûlar nedür bu habbetü's-sevdâ

Bu yanak, bu üzerindeki tüyler, bu göz ve kaşlar da ne? Bu Hintli gibi kara, siyah dane de ne?

ârız (a) : Yanak

hatt (a) : Yanak üzerindeki tüyler

çeşm (f) : Göz

ebrû (f) : Kaş

hâl (a) : Yüzdeki ben

Hindû: Hintli demektir. Hintlilerin esmer olmaları münasebetiyle Divan şiirinde kara anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin hattı, hâli, çeşmi ve ebruları hep karadır.

habbe (a): Ufak ve yuvarlak olan şeyler, dane

habbetü's-sevdâ: karabiber, siyah dane.

Bu beyitte de yine **istifham** ve **tekrim** sanatları kullanılarak sevgilinin Yüz güzelliğine dair unsurlar ele alınmıştır. Arızın dışında bütün unsurlar karadır. Tenasüh sanatı yapılmıştır. Ayrıca ben siyahî bir Hintliye teşbih edilmiştir. Sevdâ Arapçada çok kara, Farsçada aşk sevgi manasına gelir. Eskiden nazar için çörekotu kullanılır, muskaların içine de çörekotu koyulmuş.

4. Miyânun rişte-i cân mı gümüş âyne mi şnen
Benâgûşunla mengûşun gül ile jâledür gûyâ

Belin can ipliği mi? Göğsün gümüş ayna mı? Kulak memen ile (üzerindeki) küpen de sanki gül ile üzerindeki çiğ tanesi gibidir.

miyân: bel

rişte: iplik

rişte-i cân: can ipliği

benâgûş: kulaktozu, kulak memesi

mengûş: küpe

jâle: çiğ, kırıntı

Beyitte **istifham** sanatı bu sefer “ mi “ soru eki ile yapılmıştır. Beyitte birçok **teşbih** bulunmaktadır.

5. Vefâ ummaz cefâdan yüz çevürmez Bâkî âşıkdur
Niyâz itmek ana cânâ yaraşur sana istignâ

Baki âşıktır; senden vefa ummaz, cefadan da yüz çevürmez. Ey sevgili! Yalvarıp yakarmak ona, umur-samazlık da sana yaraşır.

Beyitte şairin söylediği sevgilinin sergilediği davranış divan şiirindeki güzellerin, sevgilinin olağan davranışlarıdır. Sevgili zalimdir, vefasızdır. Aşığın dışında rakiple de ilgilenir. Çok nazlıdır. Âşık ise hep yalvarıp yakarmağa alışıktır ve razıdır. Zira sevgilinin zulmü, vefasızlığı, nazlanması hep aşığa ilgi gibi gelir. Bundan memnundur. Ancak tahammül edemediği sevgilinin tegafül göstermesi, yani aşığını umursamaz görünmesi, ondan habersizmiş gibi davranmasıdır. Beyit bu münasebetler çerçevesinde ele alınmıştır.

Gazel - 2

fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilâtün, fâ'ilün

1. Lâleler bezm-i çemende câm-ı işret gösterür
Devletinde husrev-i gül ayşâ ruhsat gösterür

Gül sultanı devletinde yiyip içmeğe, eğlenmeğe izin verince, lâleler çimenlik meclisinde içki kadehi oldu.

İşret: içki içme

hüsrev: sultan, padişah

ayş: yaşama **ruhsat**: izin, müsaade

Beyitte baharın gelişyle canlanan çimen meclisi Gül sultanının devleti dâhilindedir. Gül sultana **teşbih** edilmiştir. Aynı zamanda **teşhis** vardır. Bahar mevsimi yeme, içme ve eğlenme zamanıdır. Bu mevsimin en baştaki belirtisi güllerin açmasıdır. Gülün izin vermesi de açılmasıyla baharın gelmesidir. Laleler de yine bu mevsimin çiçeğidir.

2. Mevsim-i gül iyd ile yâr u musâhib düşdiler Bir birine iki dilberdür mahabbet gösterür

Gül mevsimi, bayramla birbirine sevgi gösteren iki sevgili gibi dost ve arkadaş oldular.

iyd: bayram

musâhib: biriyle konuşan, arkadaş

Mevsim-i gül **mecaz-ı mürsel** yoluyla ilkbahardır. Bayram ve bahar **teşhis** yoluyla iki sevgili gibi takdim edilmektedir. Şairin gazeldeki ifadelerinden ve kurban kelimesini hiç kullanmamasından, bayramın şeker bayramı (Ramazan bayramı) olduğu tahmin edilebilir.

3. İyd-gehde varalum dölâba dilber seyrine Görelüm âyine-i devrân ne sûret gösterür

İyd-geh: bayram yeri

Dölâb: kuyudan su çıkarmağa yarayan çark, bayram yerlerinde üzerine binilerek dönülen dolap

âyine: ayna

âyine-i devrân: talih aynası

sûret: biçim, görünüş

Bayram yerinde güzelleri seyretmek için dönme dolaba gidelim. Bakalım talihimiz dolap döndükçe bize ne yüzler gösterecek, ne biçim maceralar yaşatacak.

Şair bu eğlence yerinde dolaplar döndükçe talihimiz bize ne gösterir, ne biçim maceralar yaşatır diyerek **istifham** sanatıyla duygularını anlatıyor.

4. Kaddüne kul olmağa gelmiş dizilmiş karşuna Servler turnış çemen sahnında kâmet gösterir

Selvi ağaçları, senin uzun boyuna kul olmak için çimenlik alanına gelmiş, karşına dizilmiş boylarını gösteriyorlar.

Kadd: boy

Salın: orta, meydan

Kâmet: boy, boy bos

Divan şiirinde sevgilinin boyu ile ilgili kullanılan en yaygın mazmun servi ile ilgili olanlardır.

Güzelin boyu serviye teşbih edilir. Benzetme yönü uzunluktur. Uzunluk bakımından servi daha üstündür. Ancak beyitte bunun tersi bir durum söz konusudur. Servi sevgilinin boyuna kul olmak isteğindedir. Bu şekildeki teşbihe **teşbih-i makhıb** adı verilir. Ayrıca servilerin çimenlik alanındaki tabii durumları, güzele kul olmak için sıralanma şeklinde hayali bir sebebe bağlandığı için **hüsn-i ta'lil** yapılmıştır.

5. Âşıkı bî-sabr u ârâm eyleyüp seyyah ider Memleket seyr itdür aşkun vilâyet gösterür

Senin aşkın, âşıkları sabırsız, dur durak bilmez eyleyip memleketler gezdirir, vilayetler gösterir.

bî-sabr: sabırsız

ârâm: durma, eğlenme, karar kılma

seyyâh: yolcu, gezici

seyr: gezme, yürüyüş, yolculuk

Vilâyet: il - dostluk, muhabbet

Âşıkların teselli bulmak ya da sevdiklerine kavuşabilmek için diyar diyar dolaşmaları halk edebiyatı mahsullerinde de sıkça karşılaşılan bir husustur.

6. Bîsütûn-ı gamda Bâkî seng-i mihnet kesmede Şöyle üstâd oldı kim Ferhâd'a san'at gösterü

Bîsütûn: Bugün Bağdat ile Hemedan arasında Kirmanşah civarında bulunan, Hüsrev'in emriyle Ferhat'ın deldiği dağ. Ferhat ile Şirin hikâyesinin varyantlarına göre değişmekle birlikte efsanenin esası şöyledir. Şirin'e âşık olan Ferhat bir mühendistir. İran şahı Hüsrev, bu aşka mani olmak ve Ferhat'ı oyalamak maksadıyla Ona, Şirin'in köşküne taze süt gelmesi için Bîsütûn dağına delerek bir kanal açmak gibi zor bir iş emreder. Ancak Ferhat bu dağı külüngüyle delmeye muvaffak olursa da yapılan bir hile sonucu bu uğurda canını feda eder.

seng-i mihnet acı, üzüntü

Bâkî **tecrîd** sanatı yaparak aşk uğruna çekilen üzüntüleri, verilen mücadeleleri yukarıdaki hikâyeye **telmihte** bulunarak anlatmak istemiştir.

Gazel - 3

mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün

**1. Açıl bâğun gül ü nesrini ol ruhsârı görsünler
Salın serv ü sanevber şive-i reftârı görsünler**

Nesrin: Yaban gülü, ağustos gülü, van gülü, Mısır gülü de denilen beyaz ve ufak, çok hoş kokulu bir gül
ruhsâr: yanak - yüz, çehre

sanevber: çam fıstığı ağacı, çam fıstığı kozalağı

şive-i reftâr: yürüyüş tarzı, yürüyüşteki eda

**2. Kapunda hâsd itdi bu devâsuz derdi hep gönlüm
Ne derde mübtelâ oldı dil-i bîmârı görsünler**

Ey Sevgili! Gönlüm bu devasız derdi hep senin kapıda kazandı. Yaralı gönlümün bu belâya hangi kapıda tutulduğunu görsünler.

hâsıl: elde edilen, ortaya çıkan

mübtelâ: belaya tutulmuş - düşkün, tutkun

dil-i bîmâr: hasta, yaralı gönül

Beyitte "derde" kelimesi **tevriyeli** kullanılmıştır. Kelimenin 1.anlamı: hastalık 2.anlamı: kapıdır. Şair kelimenin ikinci anlamını kastetmiştir. Zira ilk mısradaki gönlünün dermansız bir derde tutulduğunu söylerken ikinci mısradaki artık bu hastalığı tekrarlamış olması zayıf bir ihtimaldir. İkinci mısradaki hasta gönlünün sevgilinin kapısına bağlandığını zikrederek kelimenin uzak anlamını kastetmiştir. Ayrıca bahsi geçen derd aşk derdidir.

Kapı, deva, dert, derde, mübtela ve bîmâr kelimele-riyle **tenasüp** yapılmıştır.

**3. Açıldı dâğlar sînemde çâk itdüm girîbânım
Mahabbet gülşeninde açılan gûlnârı görsünler**

Dâğ: nişan, belirti, alâmet - vücutta bir maksatla yapılan yanık, kızgın bir şeyle yakılarak vurulan damga

Çâk: yarık, yırtık

Girîbân: elbise yakası

Gûlnâr: narçiçeği, katmerli gül

Sinemde yaralar açıldı, sevginin gül bahçesinde açılan narçiçeğini görsünler diye yakamı yırttım.

Aşığın sinesinde açılan yaralar, sevgiliden ayrılığın manevi aşk yaralarıdır. Ateşli hastaların rahatlamak için göğüslerini açarak düğmelerini çözmeleri gibi âşık da yakasını yırtıp sinesindeki manevi aşk yaralarını göstererek rahatlayacaktır.

Beyitte sîne, muhabbet gülşenine; sinedeki yaralar gûlnara; çâk-ı girîbân da goncanın açılmasına benzetilmiştir. Yaranın güle benzetilmesi kırmızılığı ve yuvarlaklığı itibariyledir. Birinci mısra'da söylenen "dağ - sîne - çâk etmek" ile ikinci mısra'daki "gûlnar mahabbet gülşeni - açılmak" arasında ilişki vardır. İkinci mısradaki ilgili kelimelerin sırası birinci mısraya uymadığı için yapılan leff ü neşr, **müşevves leff ü neşr**dir.

**4. Ten-i zârında pehlûm iistilîûmı sayılır bir bir
Beni seyr itmeyen ahhâb mûsikârı görsünler**

Zayıf vücudumun yanlarındaki kemiklerim tek tek sayılır. Beni (bu halimle) görmeyen dostlarım mûsikâra baksınlar. (beni görmüş gibi olurlar).

Zâr: inleyici ve inleme - ince - zayıf ve hakir

Pehlû: vücudun iki yanı, bögür - mecazi manada menfaat

Üstühân: kemik

Mûsikâr: birkaç kamışın bir araya getirilmesiyle oluşturulan eski nefesli bir çalgı

Bâkî, sevgilinin ayrılığı ile öylesine incelmış ki, bir deri bir kemiğe dönüp dermansız kalmıştır. Acıyla inlemektedir. Bu haliyle kendisini mûsikâra **teşbih** etmiştir.

Zâr kelimesi zayıf ve inleyen manalarında **tevriyeli** kullanılmıştır. Seyr etmeyen ve ahhâb kelimelerinde serzeniş ahengi hissedilmektedir.

**5. Güzeller mihribân olmaz demek yanlışdur ey Bâkî
Olur va'llâhi bi'llâhi hemân yalvarı görsünler**

mihribân: şefkatli, merhametli, güler yüzlü

yalvar: Hint parası

yalvarı görsünler: yalvarıvermek

Ey Bâkî! Güzeller merhametsiz olur demek yanlıştır. (Âşıklardan) biraz yalvarıp yakarma görsünler, valahi billâhi merhametli olurlar.

Bâkî bu beyitte, âşık ve sevgili münasebetini divan şiirinin dışında bir anlayışla ifade etmek istemiştir. Zira divan şiirindeki sevgilinin en başta gelen özelliği aşığa karşı vefasız olması, merhametsiz oluşu ve cevr ü cefa etmesidir.

Beyitte “ ey Baki “ ifadesindeki **nidâ** ve **tecrîd** sanatını da hatırlattıktan sonra, yalvar kelimesinin para karşılığında alındığında ortaya çıkan anlamın divan şiirindeki güzellere de yakışmadığını, onlarda bulunmayan bir özelliği ifade ettiğini de söylüyor.

Gazel - 4

Mefûlû Fâilâtü Mefâilü Fâilün

1. Fermân-ı aşka cân ile var inkıyâdumuz Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdumuz

Aşk fermanına candan boyun eğerez. Kaza hükmüne zerre kadar direnmemiz yok.

Fermân: buyruk, emir

İnkıyâd: boyun eğme, kendini teslim etme

Kazâ: Allah'ın ezelde takdir ettiği şeyler

Bu gazel de Baki'nin dinî tasavvufî manada ve bunlara ait terimleri kullanarak söylediği şiirlerinden biridir. Ferman kelimesi hemen sultanı hatırlatan bir kelimedir. Bu sultan âşktır. Benzetilen söylenmiş, kendisine benzetilen durumunda olan sultan söylenmemiştir. Sultana ait bir özellik olan ferman söylenecek **kapalı istiâre** (mekni isti'âre) yapılmıştır. Aşk kelimesi üzerinde de hemen hep bu sanatla birlikte bulunan **teşhis** sanatı mevcuttur.

Ayrıca, fermân-ı aşk, hükm-i kaza; cân ile var - zerre kadar yok; inkıyâd - inâd arasında yapılan **leff ü neşr-i müretteb** ile şair beytin ahengini ve anlamını güçlendirmiştir.

2. Baş egmezüz edâniye dünyâ-yı dîn için Allâhadur tevekkülümüz i'timâdumuz

Alçak dünya için alçaklara baş eğmeyiz. Allah'a tevekkül eder (yalnız) ona güveniriz.

i'timâd: dayanma, güvenme

edânî: en alçak, en bayağı kimseler

dûn: aşağı, aşağılık, alçak

tevekkül: her türlü tedbiri aldıktan sonra işi Allah'a havâle edip kadere rıza gösterme

Tasavvufî manada dünya çoğu zaman “dûn “ sıfatıyla anılır, yılan, zehire, cadiya, fahişeye v.s. benzetilir. İnsanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren bir yer olarak değerlendirilerek hakir görülür. Zaten kök anlamı da aşağı, alçak anlamında edâni ve dîn ile aynı olup **ıştikak** vardır.

3. Biz müttekâ-yı zerkeş-i câha tayanmazuz Hakkun kemâl-i lutfınadur istinâdumuz

Biz makam ve mevkiin altın işlemeli yastığına dayanmayız (Biz ancak) Allah'ın lütfünün yüceliğine ve sonsuzluğuna güveniriz.

Müttekâ: asa, baston, yastık, koltuk değneği gibi dayanılacak

İstinâd: dayanma - güvenme

Beyitte şâir, süslü, altın işlemeli makamda oturan mağrur bir iktidar sahibinin azametini anlatırken kendisinin de istiğna halini vurguluyor. İstinat kelimesiyle de desteklenen istiğna; Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir.

4. Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele Tutdı egerçi âlem-i kevnî fesâdumuz

Zühd: dünyevi heves, arzu ve makam isteğine soğuk ve ilgisiz davranarak kendini ibadete verme.

Salâh: düzelme, iyileşme - dine olan bağlılık.

ilticâ: sığınma, barınma

kevn: oluş, olma, vücut âlem

âlem-i kevn: varlık âlemi, dünya

fesâd: ahlâkın ve dinî yaşayışın bozulması

Ahlâken ve dinen bozulmuşluğunuz her ne kadar dünyayı tuttuysa da (bunu ört bas için) ham sofuluğa sığınmayız.

Gazelin bu beytiyle hemen sonraki beyitte Baki, kusurlarını, günahlarını saklamak, dünyevî menfaatlar sağlamak için inanmadan sahte sofuluk yapan, ibadetleri şeklen yerine getiren ikiyüzlü kimselerden bahsetmektedir.

5. Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdumuz

Şaraptan maksat şarap küpünün içinin temizliğidir. Dışa bakanlar (yani kaba sofular) bizim muradımızı anlayamazlar.

safâ: saflık, berraklık - gönül şenliği, eğlence

bâtın: iç, iç görünüş - sâlikin kalbi ve ruhu, iç âlemi.

Bâtın ehli: evliya

hum: küp, şarap küpü

garaz: hedef, gaye, maksat, istek

zâhir: dış, dış görünüş

erbâb-ı zâhir: âlimler, dışa bakan, kaba sofu

Beyitte geçen mey, ilâhî aşk şarabıdır. Yani aşkın galebe çalması, cezbe ve coşku halidir. Bu coşkunun, âşıkâne hislerin kaynağı ise gönüldür. Beyitte “hum” ile karşılanmaktadır. Hum-ı aşk ile tasavvufta âşığın kalbi kastedilir. Zâhir ile bâtın arasında **tezat** vardır.

6. Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur Bakî kalur sahife-i âlemde adumuz

Dünyanın makam ve zenginliği (sonunda) yok olur (ama) Allah 'a şükür bizim adımız dünya sahifesinde ebedi olarak kalır.

Minnet: bir iyiliğe, iyilik yapana karşı kendini borçlu görme - görülen iyiliğe karşı teşekkürde bulunma

Devlet: zenginlik, mutluluk, makam

Baki kelimesi şairin mahlasıdır. **Nida** ile kendine seslenen şair **tecrîd** yapmıştır. Baki kelimesi, ebedi olarak, sonsuza kadar anlamında kullanılmıştır; bu durumda da **tevriye** sanatı dikkati çeker.

Gazel - 5

Mef ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Sâkî zamân-ı ayş u mey-ı hoş-güvârdur Birkaç piyâle nûş edelüm nev-bahârdur

Saki! Yiyip içip eğlenmenin ve hoş içimli, lezzetli şarap içmenin zamanıdır. İlkbahar mevsimidir; birkaç kadeh şarap içelim.

ayş, iyş: Yaşama; hayat; yeme içme

ayş u nûş, ayş u işret: Yiyip içme, zevk u safa

güvâr: Sinmek, hazmetmek

piyâle nûş etmek: Kadeh içilmez, fakat içindeki şarap içilir.

İlkbaharda kırlara çıkılır, yiyip içip eğlenilir. Sakinin de bu bilmen gerçeğe uyup şarap vermesi gerek. Bâkî sâkiyi uyarıyor.

2. Büy-ı nesim ü reng-i gül ü revnak-ı bahâr Âsar-ı fazl u rahmet-i Perverdigârdur

Sabah rüzgârının kokusu, gülün rengi ve ilkbaharın güzelliği hep Tanrı'nın lutfunun eserleridir

revnak: Güzellik, parlaklık

fazl: İyilik, fazilet, lütuf, kerem

perverdigâr: Besleyici, rızıklandırıcı; Tanrı

âsâr : (eser çoğ.) İzler, kitaplar

İlkbaharda sabah rüzgârının getirdiği güzel kokular, gülün kırmızı rengi, ilkbaharın renk renk çiçeklerle parlaklığı, güzelliği Tanrı'nın iyiliği ve merhametinin izleri, işaretleridir. Tanrı bunları kullarına yararlan-sınlar diye vermiştir. Baki, beytinde bu güzelliklerden yararlanmak gerektiğini söylüyor. Bu arada yiyip içip, zevk ve safâ içinde yaşama düşüncesine kanıt arar görünüyor.

Beyitte Tanrı'm er-Rezzâk ve er-Rahîm vasıflarına **telmih** yapılmış. Tanrı insanlar için gerekli şeyleri yaratmış, rızıklarını vermiş ve bunlardan yararlanmalarını istemiştir. Er- Rahîm (rahmet sahibi, acıyan, koruyan)

3. Gâfil geçürme fırsatı kim bâğ-ı âlemün Gül devri gibi devleti nâ-pâyârdur

Ele geçen fırsatı düşüncesizce boşuna geçirme. Çünkü dünya bahçesinin güzelliği, mutluluğu, gül devri gibi, sürekli değildir, çabuk geçer.

gâfil: Gaflet içinde olan; her şeyden habersiz; ilgisiz; düşüncesiz; uykuda; dikkatsiz, dalgın

pây-dâr: Ayak tutan, direyen; durucu, devamlı, sabit

devlet: Kudret, zenginlik, mutluluk; devlet

Gül devri, ilkbahardır. İlkbahar mevsimi sürekli değildir, çabuk geçer. Aslında fırsat da geçicidir, elden kaçırılır. Dünyanın bu geçici olan mutluluğu, zenginliği ele geçince bundan yararlanmalıdır.

Gül devri, sözüyle **mecâz-ı mürsel** ve **kinâye** ile ilkbahar mevsimi anlatılıyor.

4. Eyyâm-ı zühed ü mevsim-i zerk u riya değil Hengâm-ı ayş u işret u geşt ü güzârdur

Ham sofuluk günleri, yalan ve ikiyüzlülük mevsimi değil yiyip içme, eğlenme ve gezip tozma zamanıdır.

zerk:Riya, hile, ikiyüzlülük; iğne yapma, şırınga etme

riyâ: Sahte görünme; gösteriş yapma; iki yüzlülük; içi dışı bir olmama

ayş u işret, ayş u nûş: Yiyip içme; zevk u safâ

Bâkî, yılı zühed u takva mevsimi; yiyip içme, gezip tozma günleri diye ikiye ayırmış görünüyor. Kışın kötü havalarda ibadet edilir, ilkbaharın güzel günlerinde de yiyip içilir, eğlenilir. Bu arada Baki, zahidlere de çatmış, ibadetlerinin gösteriş ve ikiyüzlülük olduğunu söylemiş. Zahidlerle rindler, bu arada şairler arasındaki bu fikir ayrılığı yüzyıllarca sürmüştür.

Eyyâm-mevsim-hengâm; zamanla ilgili kelimeler bir araya getirilerek **tenâsüp** yapılmıştır.

5. Zâyi geçürme ömri bu dem künc-i gamda kim Menzil kenâr-ı bâğ u leb-i cûybârdur

Ömrünü bu mevsimde gam köşesinde gereksiz yere harcama. Konakladığımız yer bahçenin kenarı ve akarsuyun kıyısıdır.

6. Bâkî nihâl-i ma'rifetün meyve-i teri Arif katında bir gazel-i âbdârdur

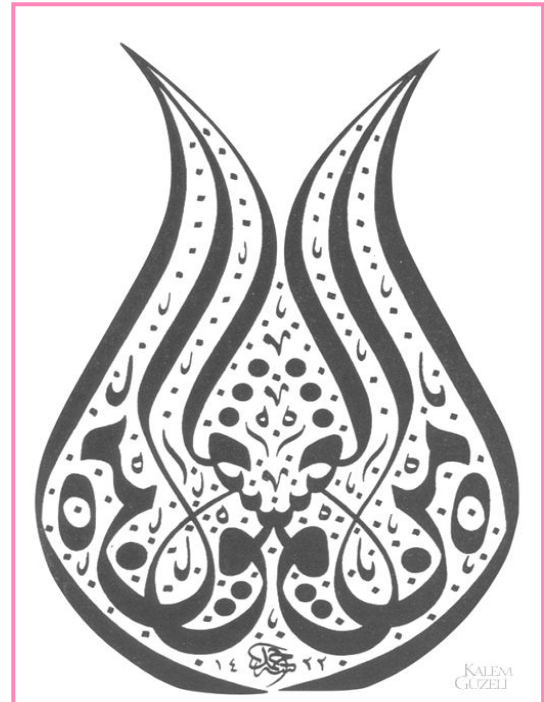
Baki! Taze, parlak bir gazel ariflere göre marifet fidanından koparılmış taze bir meyvedir.

ma'rifet: Bilgi, Tanrıyı bilme; irfan; ustalık, beceri, olgunluk, kültür. Marifet sahibine arif; ilim sahibine âlim denir. Marifet, marifetü'llah'dır, tekkede öğrenilir. İlm ise medresede elde edilir.

Baki, beyitte marifet kelimesini hüner, sanat, ustalık anlamlarında kullanmış. Arif de olgun, anlayış ve hüner sahibi olanlara denir.

Marifet bir fidana **teşbih** edilmiş. Onun meyvesi taze bir gazeldir. Nihal taze ve yeni yetişmiş bir fidandır. Ancak bir iki meyve verir ve meyvesi de tazedir. Marifet-arif Arapça aynı kökten gelen iki kelimedir. Bâkî, beyitte bu kelimelerle **ıştikak** sanatı yapmıştır.

Nihal-i marifet-arif; meyve-i ter-gazel-i abdâr ilişkileriyle beyitte bir **müretteb leff ü neşr** sanatı yapılmıştır. Baki, ter ve âbdâr kelimeleriyle gazelinin yeni olduğunu, yeni bir üslup, yeni hayal ve mazmunlar getirdiğini söylemek istemiş. Gerçekten bu "yek- aheng" ve "yek âvâz" bir gazeldir.

ZATİ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. N'oldun inlersin felek hercâyî cânânun mı var
Seyr ider her menzili bir mâh-ı tâbânun mı var

Felek, noldun inlersin! Hercâyî cânânun mı var? Her menzili seyr ider bir mâh-ı tâbânun mı var?

hercâyî: kararsız, uçar

mâh-ı tâbân: parlak ay

Beytin "hercâyî cânân" ve "mâh-ı tâbân" tamlamalarının üzerine kurulduğu görülmektedir. Şair, kişileştirdiği **teşhis** feleğe ilk dizede "hercâyî cânânın mı var"; ikinci dizede ise "her yeri dolaşan parlak bir ayın mı var" diye cevabını beklemediği sorular yöneltilir **istifham**. İkinci dizede "mâh-ı tâbân" tamlamasıyla aynı zamanda kendisinin ay gibi güzel sevgilisinin olduğunu sezdirir **istiâre**.

2. Benzüni ey bostân fasl-ı hazân mı itdi zerd
Yohsa başı taşra bir serv-i hırâmânun mı var

Ey bostan! Benzüni fasl-ı hazân mı zerd itdi? Yohsa başı taşra bir serv-i hırâmânun mı var?

Güz mevsiminde bahçedeki bitki ve ağaçların doğal olarak sararıp solduğunu bildiği halde bilmez görünerek sebebini sormaktadır [**istifham**]. İkinci dizede kullandığı "başı taşra" ve "serv-i hırâmân" söz gruplarıyla bu özelliklere sahip birinin muhatabı üzerinde bırakacağı etkiyi sezdirerek dolaylı olarak kendisinin benzinin sarardığını, dik başlı ve salınarak yürüyen bir sevgilisinin olduğunu imâ etmektedir. Servi, bahçede bulunur ve fasl-ı hazânın belirgin vasfı sarı [zerd] dır. Onun için servi-bostan; fasl-ı hazân-zerd sözcükleri arasında **tenasüp** vardır.

3. Ağlayup feryâd idersin her nefes ey andelib
Hâr ile hem-sâye olmuş verd-i handânun mı var

Ey andelib! Her nefes ağlayıp feryâd idersin; hâr ile hem-sâye olmuş verd-i handânun mı var?

Bülbül, her nefes ağlayıp inlemektedir (**teşhis**). Çünkü dikenle gül bir aradadır ve gül yaprağı açılmıştır. Böyle durumda bülbülün feryat etmemesi imkânsızdır.

Şairler, bülbül ve gül temsilleriye kendi durumlarını anlatırlar. İkinci mısradaki bülbülün feryatlarının ve âşğın iniltilerinin ortak sebebi belirtilmektedir. Hâr, bülbülü inciten dikendir. Fakat burada rakibi simgeler (**istiâre**). Rakiple hem-sâye olup gülen bir sevgili âşığı ağlatıp inletmektedir.

4. Yoluna cânum revân itsem gerek cânâ didüm
Yüzüme bin hışm ile bakdı didi cânun mı var

Cânâ! Yoluna cânum revân itsem gerek didüm; yüzüme bin hışm ile bakdı didi cânun mı var?

revân: yürüyen, giden, akan; ruh, can

İlk üç beyitte dış dünyaya; feleğe, bahçeye ve bülbüle seslenen şairin bu beyitteki muhatabı sevgilidir. Sevgilinin yoluna can vermek, divan edebiyatındaki aşk anlayışının gereğidir. Divan şairine göre âşık, aşkını belli ettiği zaman zaten canını sevgilisine vermiştir.

5. Zülf-i dilber gibi ey Zâtî perîşânsın yine
Cevri bî-hadd yoksa bir yâr-ı perî-şânun mı var

Ey Zâtî! Yine zülf-i dilber gibi perîşânsın; yoksa cevri bî-hadd bir yâr-ı perî-şânun mı var?

cevr: eziyet, işkence

bî-hadd: sınırsız

Şair, gazelinin bu makta beytinde artık dikkatleri kendisine çevirir. Perişan ve perî-şân sözcüklerinin **cinaslı** kullanımından yararlanır. Zâtî, kendi perişanlığı ile sevgilinin zülfünün dağınıklığı arasında benzerlik kurar [**teşbih**]. Divan şiirinde zülüften söz edilen beyitlerde perişân kelimesi de yer alır. Âşğın gönlü sevgilinin zülfünün tellerine bağlıdır. Zülûf perişan olunca âşık da etkilenir, perişan olur. Şair mahlasını soyutlayarak perişanlığının sebebini sormaktadır [**tecrit**]. Kendisinin perişanlığının nedeni, perî gibi bir sevgilisinin olmasıdır.

HAYALİ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Başumda mü-y-ı jûlîde tenümde tâze dâğım var
Melâmet mülkinün sultânyam tûğım otağım var

Başumda mü-y-ı jûlîde tenümde tâze dâğım var me-
lâmet mülkinün sultânyam tûğım otağım var.

mü-y-ı jûlîde: karmakarışık, dağınık saç

dâğ: yanık yarası; kızgın demirle vurulan damga

melâmet: ayıplama, kınama

tuğ: at kuyruğu bağlanmış, ucu altın yaldızlı topla
süslü mızrak

otağ: padişah ve vezirlere ait çadırlara verilen ad.

İlk dizede saçları darmadağın, bedeninde yaralar olan bir insan tasvir edilmektedir. Bu insan, kınanmışlık ülkesinin sultanıdır. Benzerlik ilişkisiyle saçları, tuğ; yaraları onun için otağıdır [**leff ü neşr**]. Bilindiği üzere padişah dışında önemli birkaç devlet adamının da tuğları olurdu. Otağın önüne tuğ dikilir ve seferlerde tuğ taşınırdı.

Beyitte tuğu ve otağı olan bir sultan bir sultan tasviri var. Fakat, sultan melâmet mülkünün sultanı. Melâmet mülkünün sultanı âşıklardır. Yukarıdaki beyitte bir âşığın tasvir edildiği anlaşıyor. Âşıklık klasik şiirimizde insan için mertebelerin en üstünüdür.

2. Diyâr-ı sûzın oldum şem' gibi ben de serdâr
Nice Ferhâd ile Mecnûn gibi yanar çerâğım var

Mum gibi ben de yanış diyarının komutanı oldum;
Ferhâd ile Mecnûn gibi nice yanar çerâğım var!

sûz: yanma, tutuşma

serdâr: komutan, başkumandan

çerâğ: fitil, mum

Yakıcılık diyarının serdarı olarak şem' takdim edilmiş. Şair kendisini şeme benzetiyor. Şair soyut bir anlatımı tercih ediyor. Beyit anlam bakımından zenginlik kazandıran kelime ikinci mısradaki 'çerâğ'dır.

Çerâğ kelimesinin karşılığı olarak sözlüklerde fitil ve mum kelimeleri var. Bu kelimeyi "çırâğ" şeklinde okuyarak çirak, mürit anlamlarını da düşünmek mümkün. Hayalî bunu bilinçli olarak seçmiş ve söz oyununu çerâğ sözü üzerine kurmuştur [**tevriye**].

3. Fezâ-yı ışkda ben ol nihâl-i ser-firâzam kim
Nihâl-i sidre üzre sâye salmış bir budağım var

Ben aşk fezasında o boyu yanındakilerden daha uzun bir fidanım ki sidre ağacının üstüne gölge salmış bir budağım var.

fezâ: ucu bucağı bulunmayan boşluk, uzay

nihâl: taze fidan

ser-firâz: başını yukarı kaldıran, üstün

sidre: Arabistan kirazı; arşın sağ tarafındaki ağaç

Şair kendisini nihâl-i ser-firâz'a benzetiyor [**teşbih**]. Bu öyle bir fidan ki Sidre ağacının üstüne gölge salan budağı var. Sidre, insan bilgisinin ve idrakinin son sınırı. Sidretü'l-münteha, arştaki yüksek, kutsal ağaç. Bu ağaca gölge salan bir budağı olduğunu söyleyen şair mübalağa yapmıştır. Sidre ağacına gölge salmak için Sidretü'l-müntehâyı geçmek gerek. Bu sadece Hz. Peygambere nasip olmuştur. Beyitte miraç hadisesine telmih var. Nihâl-sidre-sâye salmak-budak sözcükleri Sidretü'l-müntehâ ile ilgilidir [**tenasüp**].

4. Sipâh-ı gussa vü gamdan beni saklar penâhında
Yüzünde hâl-i miskînün gibi bir kara dâğım var

Yüzündeki misk kokulu/renkli benin gibi bir kara dâğım var üzüntü ve sıkıntı askerinden beni sığınağında saklar.

penâh: sığınak, sığınılacak yer, melce

Şair, sevgilinin yüzündeki beni bir sığınak olarak görmektedir. Gam ve gussayı askere, kara dağı da renk itibariyle misk renkli bene benzetmiştir [**teşbih**]. Yüzde ve vücudun her hangi bir yerinde bulunabilen benler renk itibariyle siyaha yakındır. Bu yüzden kara dâğ, hâl-i miskine benzetilmiştir.

NABİ'NİN ŞİİRLERİNDEN

Gazel - 1

Mef'ûlû Fâ'ilâtû Mefâ'ilü Fâ'ilün

1. Bezm-i safâya sâgar-ı sahbâ gelir gider
Gûyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelir gider

Şarap kadehinin zevk meclisine geliş gidişi, med cezirle denizin yükselip alçalması gibidir.

bezm-i safâ: Zevk meclisi.

sâgar-ı sahbâ: Şarap kadehi.

cezr: Çekme. Suların alçalması.

medd: Uzatma. Suların yükselmesi.

cezr ü medd: Gelgit.

deryâ: Deniz.

Bezm, sâgar, sahbâ arasında ve cezr, medd, deryâ arasında anlamca ilgi vardır. (**tenâsüp**)

Şair, kadehlerin meclise dolu getirilip burada boşaltılması ile bir tabiat olayı olan medd ve cezir arasında benzerlik kurmaktadır.

2. Açıldığıın haber verir ağıyâra gül gibi
Her dem bize nesim-i sebük-pâ gelir gider

Ayağına çabuk rüzgâr, daima bize senin gül gibi yabancılara açıldığını haber vermeye gelir, gider.

ağıyâr: Dost olmayanlar, başkaları.

dem: Zaman.

nesim-i sebük-pâ: Çabuk ayaklı, hızlı rüzgâr.

Rüzgâr, **teşhis** sanatı ile kişileştirilmiştir. "Sevgilinin gül gibi açılması" ifadesinde **teşbih** sanatı vardır.

3. Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezir
Rûy-ı zemine bir dahi 'İsâ gelir gider

Aşk hastası, dünyaya Hz. İsa gelip gitse bile yine şifa bulamaz.

marîz-i mahabbet: Aşk hastası.

şifâ-pezir: Şifa veren.

rûy-ı zemîn: Yeryüzü.

Beyitte, Hz. İsa'nın kıyamete yakın bir zamanda yenden dünyaya gelerek hüküm süreceği hatırlatılmaktadır. (**telmih**)

Bilindiği gibi Hz. İsa ölülerini diriltmek gibi bir mucizeyi gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan edebiyatımızda Hz. İsa, ölülerini diriltten nefese sahip kişi olarak bilinir. Ancak aşk hastalığı maddi değil, manevi bir hastalıktır. Onu iyileştirmek bu bakımdan zordur. Kıyamete kadar onun iyileşmesi mümkün değildir. Şair, bu düşünceyi "kıyamet" mazmunu çerçevesinde işlemektedir.

4. Sultân-ı gam nişîmen edelden derûnumu
Sahrâ-yı kalbe leşker-i sevdâ gelir gider

Gam sultanı, gönlümü karargâh kıldığından beri, sevdâ askeri kalbimin sahrasına gelir, gider.

sultân-ı gam: Hüzün sultanı.

nişîmen: Oturacak yer.

derûn: Gönül, kalp.

sahrâ-yı kalb: Kalp çölü.

leşker-i sevdâ: Aşk askeri.

"Sahrâ-yı kalb" ve "leşker-i sevdâ" ifadelerinde **teşbih-i belîğ** yapılmıştır. Sultan, sahra, asker arasında ve gam, kalp, sevdâ kelimeleri arasında **tenâsüp** vardır.

5. Ağûş-ı vasla almış o tıflı şeb-i visâl
Gehvâre gibi âşık-ı rüsvâ gelir gider

Perişan âşık, kavuşma gecesinde, o çocuğu (sevgiliyi) birleşme kucağına almış halde, tıpkı beşik gibi gelir, gider.

âgûş-ı vasi: Kavuşma kucağı

tıfl-ı şeb: Gece çocuğu

visâl: Buluşma, kavuşma, gehvâre: Beşik.

âşık-ı rüsvâ: Rezil, itibarsız âşık.

6. Bir gün demez o şûh ki âyâ murâdı ne
Çokdan bu kûya Nâbî-i şeydâ gelir gider

Divâne Nâbî, çoktan beri bu semte gelip gittiği halde, o şuh sevgili bir gün bile "acaba bunun isteği nedir?" diye sormaz

şûh: Neşeli, şen.

âyâ: Acaba

kûy: Köy, mahalle,

şeydâ: Çılgın, divâne.

Gazel - 2

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Rivâyete göre Nabi'nin Halep'te yaşadığı yıllarda devletin kendisine tahsis ettiği ev ve verdiği aylık, 1706'da sadarete gelen Çorlulu Ali Paşa tarafından kesilir. Şair, kısa bir süre de olsa sıkıntı çekmiş ve kendisine bunu revâ gören kişileri bu meşhur gazeliyle tenkit etmiştir.

1. Bağ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz

Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Dünya bahçesinin hem sonbaharını hem de ilkbaharını görmüşüz. Biz sevincin de gamın da zamanını görmüşüz.

Bâğ-ı dehr: Dünya bahçesi

hazân: Sonbahar

neşât: Sevinç,

rûzgâr: Zaman.

Dünya bir bağa benzetilmektedir (**teşbih-i belîğ**). Şair hazân, bahâr kelimelerini ve neşât, gam kelimelerini tezatlı bir biçimde kullanmıştır. Birinci mısradaki dehr, hazân ve bahâr kelimeleri, ikinci mısradaki rûzgâr, gam, neşât kelimeleriyle düzensiz **leff ü neşr** oluşturmaktadır.

2. Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde

Biz hezârân mest-i mağrûrun humâm görmüşüz

Tâlih meyhanesinde çok da gurura kapılma; çünkü biz binlerce gurur sarhoşunun içkiden sonraki sersemliğini gördük.

mağrûr: Gururlu.

ikbâl: Baht, talih.

hezârân: Binlerce

mest-i mağrûr: Gurur sarhoşu

humar: içkiden sonra gelen sersemlik.

Şair, gurura kapılanların tavırlarını, bir sarhoşun haline benzetmektedir. İçkinin etkisi geçtikten sonra sarhoşun asıl kimliğine dönmesi gibi, gurur sarhoşu da kendine dönecektir. "Meyhane", "mest", "humar" kelimeleri arasında **tenâsüp** vardır.

3. Top-ı âh-ı inkisâra pâydar olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengin-hisârın görmüşüz

Biz, mevki ve makam memleketinin nice taştan yapılmış kalelerini gördük ki onlar beddu'a âhının top-larına dayanamamışlardır.

top-ı âh-ı inkisâr: Beddu'a âhının topu.

pâydar: Sağlam, devamlı.

kişver: Memleket.

câh: Makam, mevki.

sengin-hisâr: Taştan yapılmış hisar, kale.

Beddu'a âhının topu ifadesiyle, "âh" kelimesinin şekli kastedilmektedir. Zira top, şekil bakımından âh'a benzemektedir.

4. Bir hurûşile eder bin hâne-i ikbâli pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârm görmüşüz

Biz, dertli kişilerin bir coşkusuyla bin yücelik evini alaşağı eden kırgınlık, beddu'a gözyaşlarının selini görmüşüz.

hurûş: Coşma. **seyl:** Sel.

hâne-i ikbâl: Tâlih, baht evi.

pest: Alçak, aşağı, ehl-i

eşk-i inkisâr: Beddu'a ve kırgınlık gözyaşı.

Gözyaşları sele benzetilerek **mübalağa** yapılmıştır.

5. Bir hadeng-i can-güdâz-ı âhdır semâyesi

Biz bu meydânın nice çâpûk-süvârın görmüşüz

Biz bu meydanda, sermayesi sadece âh'ın can yakan oku olan nice hızlı süvariler gördük

hadeng: Kayın ağacından yapılmış ok.

can-güdâz-ı âh: Âh'ın can yakan oku.

çâpûk-süvâr: Çevik atlı, hızlı süvari.

Meydan kelimesiyle, **açık istiare** yoluyla dünya kastedilmektedir. Beyitte, âh şekil yönüyle bir "ok"a benzetilmiştir.

7. Bir gün eyler dest-beste pâygâhı câygâh
Bî'-aded mağrûr-ı sadr-ı i'tibârın görmüşüz

Biz, itibar makamında gururla oturan nice kişileri gördük ki onlar daha sonra (uşak gibi) kapı önlerinde elleri bağlı bir şekilde kalakaldılar.

8. Kâse-i deryûzeyeye tebdil olur câm-ı murâd

Biz bu bezmin Nâbiyâ çok bâde-hârın görmüşüz

Ey Nâbî, biz bu meclisin nice şarap içenlerini görmüşüz ki onların murat kadehi daha sonra dilenci kâsesine dönüşmüştür

kâse-i deryûze: Dilenci çanağı

tebdil: Değişme

câm-ı murâd: Arzu kadehi

bezm: Meclis

bâde-hâr: Şarap içen.

Gazel - 3

Mef'ûlû Mefâ'ilû Mefâ'ilû Fe'ûlûn

1. Bir devlet için çerhe temennâdan usandık
Bir vasi için ağyara müdârâdan usandık

Bir sa'adet için feleğe minnet etmekten usandık. Bir kavuşma için başkalarına (yapmacık) dostluk göstermekten usandık.

devlet: Sa'adet. **vasî:** Kavuşma

çerh: Felek, devr eden, dönen

temennâ: Selama durma. Minnet etme

ağyâr: Diğerleri, yabancılar,

müdârâ: Yüze gülme, dost gibi görünme.

2. Hicrân çekerek zevk-i mülâkâtı unutduk
Mahmûr olarak lezzet-i sahbâdan usandık

Ayrılık çeke çeke kavuşma mutluluğunu unuttuk. Sarhoşluğun verdiği sersemlikle (zamanla) şarap tadından usandık.

hicrân: Ayrılık, keder.

zevk-i mülâkât: Kavuşma mutluluğu.

mahmûr: Sarhoşluğun verdiği sersemlik.

lezzet-i sahbâ: Şarap lezzeti.

Hicran ve mülakat arasında **tezat** vardır. Zevk, lezzet arasında ve mahmûr, sahbâ kelimeleri arasında **tenâsüp** vardır.

3. Düşdük katı çokdan heves-i vuslata amma
Ol dâ'îye-i dağdağa-fermâdan usandık

Kavuşma hevesine düşeli çok oldu ama o huzursuzluk veren iç arzusundan artık bıktık, usandık.

dâ'îye: İçten gelen bir duyguyu teşvik edici hâl.

dağdağa-fermâ: Gürültü, huzursuzluk veren

heves-i vuslat: Kavuşma isteği.

katı: Çok, pek.

4. Dil gamla dahi dest ü giribândan usanmaz
Bir yâr için ağyâr ile gavgâdan usandık

Gönül, gamla bile yaka paça olmaktan usanmaz. Bir sevgili için düşmanlarla kavga etmekten usandık.

Dil: Gönül, **dest:** El.

giribân: Elbise yakası, **yâr:** Sevgili.

ağyâr: Düşman, yabancı, **gavgâ:** kavga.

Şair, gönlünü kendisinden farklı bir unsur olarak düşünmekle **tecrîd** sanatı yapmıştır. Gönülün gamla kavgaya tutuşmasında ise **teşhis** vardır.

6. Nâbi ile ol âfetin ahvâlini nakl et
Efsâne-i Mecnûn ile Leylâ'dan usandık

Bize, Nabi ile o âfetin (sevgilinin) durumunu anlat; artık Leyla ile Mecnun hikâyesinden usandık.

âfet: Çok güzel (sevgili)

ahvâl: Haller, durumlar

efsâne: Asılsız hikâye, masal.

Mecnun: Kays. Leyla ile Mecnun hikâyesinin erkek kahramanı.

Leylâ: Leyla ile Mecnun hikâyesinin kadın kahramanı.

Gazel - 4

Nâbî'nin bu gazelini Hac yolculuğu sırasında, kafi-
ledeki bir devlet büyüğünün ayaklarını kibleye doğru
uzatarak yatma şeklini kınamak maksadıyla yazdığı
rivayet edilir.

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1. Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ'dır bu

Sakın, saygıyı elden bırakma, burası Allah'ın sevgilisi
Hz. Muhammed'in mahallesinin bulunduğu yerdir.
Hakk'ın tecelli ettiği yer ve Hz. Peygamber'in maka-
mının bulunduğu yerdir.

terk-i edeb: Saygısızlık, **kûy:** Mahalle, semt

mahbûb-ı Hudâ: Allah'ın sevgilisi

nazargâh-ı ilâhî: Hakk'ın nazar ettiği yer.

makâm-ı Mustafâ: Peygamberimizin Medine-i
Münevvere'deki makamı. Ravza-i Nebî.

2. Felekde mâh-ı nev bâbü's-selâmın cilvegâhıdır
Bunun kandilidir hûr matla'-ı nûr u ziyâdır bu

Gökyüzündeki hilâl, onun (Hz. Peygamber'in) Babüs-
selâm adındaki kapısının görüldüğü yerdir. Bunun
kandili güneştir, burası ışık ve nurun kaynağı, başla-
dığı yerdir.

felek: Gökyüzü, semâ

mâh-ı nev: Yeni ay, hilal

bâbu s-selâm: Selam kapısı

cilvegâh: Cilve yeri, tecelli yeri

hûr: Güneş, **matla':** Doğuş yeri.

nûr: Işık, aydınlık, **ziyâ:** Işık parıltı.

3. Habîb-i kibriyânın hâbgâhıdır faziletde
Tefevvuk-kerde-i 'arş-ı cenâb-ı kibriyâdır bu

Bu yer, Allah'ın sevgilisinin dinlendiği yerdir. Burası
fazilette arş-ı a'lâ'nın dahi üstündedir.

habîb-i kibriyâ: Hz. Muhammed.

hâbgâh: Uyku yeri, fazilet: Erdemlik, iyi huy.

tefevvuk-kerde: Üste olma, yüksekte bulunma.

'arş: Gök, taht, çadır

4. Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı 'âdem zâ'il
'Âmâdan açdı mevcûdât çeşmin tûtiyâdır bu

Bu toprağın parlaklığından yokluk karanlıkları orta-
dan kalktı. Yaratılmış olan her şey, körlükten bu
(mukaddes topraktaki) sürme sayesinde kurtulup
gözlerini açtı.

Hâk: Toprak, pertev: Işık, parlaklık

deycûr: Çok karanlık.

Adem: Yokluk, zâ'il: Yok olma.

Âmâ: Körlük, görmemezlik

mevcûdât: Varlık âlemi

çeşm: Göz. tûtiyâ: Sürme.

Pertev, deycûr kelimeleri arasında; âdem, zâ'il,
mevcûdât arasında ve 'amâ, çeşm kelimeleri ara-
sında **tezat** vardır.

5. Mürâ'ât-ı edep şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır bûsegâh-ı enbiyâdır bu

Ey Nâbî, bu dergâha edebini gözetme şartıyla gir.
Burası meleklerin tavaf yeri ve peygamberlerin öp-
tüğü yerdir.

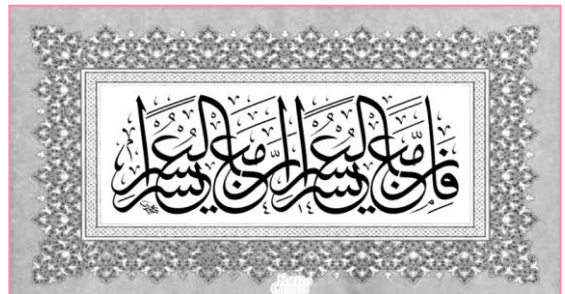
mürâ'ât-ı edep: Edebini gözetmek, edebine sa-
hip olmak

Dergâh: Tekke, **metâf:** Tavaf edilen yer.

kudsiyân: Melekler, **bûsegâh:** Öpülecek yer.

enbiyâ: Nebiler, peygamberler.

Ka'be'deki Hâcerü'l-Esved'in hacılar tarafından
öpülmesi **telmi**h edilmektedir. Hâcerü'l-Esved, Ka'
be'nin duvarında bulunan ve cennetten geldiği
rivayet edilen siyah taşdır. Bugünkü yerine bizzat
Peygamberimiz tarafından yerleştirilen Hâcerü'l-
Esved'i hacılar, tavaf sırasında öperler, bu mümkün
olmazsa da uzaktan selamlarlar.

NEDİM'İN ŞİİRLERİNDEN

Gazel - 1

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

Nezaket haddeden geçmiş, sana boy bos olmuş;
şarap şîşeden süzülmüş sana kırmızı yanak olmuş.

nezâket: naziklik, incelik, zarafet, terbiye

hadde: erimiş madenden tel ve sırma çekmeye yara-
yan alet

yâl u bâl: boy bos, boy bos düzgünlüğü

mey: şarap, bade

ruhsâr: yanak, yüz, çehre

Madenler haddeden geçirilerek inceltilir. Nezaket soyut bir kavram ve davranış biçimi olduğu hâlde daha da incelmek için haddeden geçerek güzelin boyu bosu olmuş. Şarap da süzüle süzüle güzelin yanağına yakışacak kırmızılık düzeyine erişmiş. Fiil-lerin kullanımına bakılırsa her iki işlem de kendiliğinden olmuş izlenimi vermektedir. Bu çeşit hayaller hiç şüphesiz Hint üslubunun ürünüdür.

2. Bûy-ı gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Gülün kokusu damıtılmış, nâzın ucu işlenmiş; biri sana ter, birisi de mendil olmuş.

bûy: koku

taktîr: damla damla akıtma; damıtma

hoy: ter

dest-mâl: mendil, elbezi

Gülün kokusunun damıtılarak güzelin ter kokusunun yerini alması, ancak Hint üslubu deneyiminden geçmiş şiir anlayışında görülebilecek bir incelikler. Gül suyunun damıtılması olağan bir şeydir. Ama gülün kokusunun damıtılması ancak sanatın dünyasında mümkün olur. Teri bu denli güzel kokan birinin elinde çok narin bir mendil olması gerekir. Nâzın etrafı işlenerek mendil olmuştur. Naz, kumaşın yerini almış (istiare).

Anlam bakımından birbirini çağrıştıran bûy ile hoy, işlenmiş ile dest-mâl sözcükleri bu beyitte paralel bir biçimde sıralanarak **mürettep leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

3. Sihir ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfî Hârûtun demek mümkün ki nâl olmuş sana

Ey kalem! Senin için sihir ve büyü ile dolmuştur. Harut'un zülfü sana nâl olmuş demek mümkündür.

sihr: büyü, gözbağcılık; hüner

efsûn: büyü, sihir, afsun

nâl: kamış kalemin içindeki ince lif.

Harût: Babil kuyusuna asılı olan iki melekten biri-
dir. Diğeri Marut'tur. Büyü yapmakla meşhurdur.

Şair, ilk iki beyitte hayalleri kanatlandıran bir söyleyiş biçimi ve hayal inceliğini yakaladığının farkındadır. Dolayısıyla kalemine yönelerek ona seslenmek gereği duyar (**tecrit**). Kalemin içi sihir ve büyü ile dolmuştur. Zaten şiir de bir çeşit büyü değil midir? Şair, meramını ilk mısra da söyledikten sonra ikinci mısra da **telmih** yoluyla ifadelerini somutlaştırır. Büyücülerin ustası Harut hatırlatılmıştır (**telmih**). Sihir ve büyü onun işidir. Kalemin içinde de nâl denilen ince lifler vardır (**mürettep leff ü neşr**). Sanki Harut'un zülfü bu kalemin içinde lif olmuştur. Kâğıtla mürekkebin buluşmasını sağlayan kamış kalemlerin içindeki liflerle, büyücülükte kullanılan saç telleri arasındaki benzerlik kalem-büyü ilişkisine zemin oluşturmıştır.

4. Şöyle gird olmuş Firengistan birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

Firengistan şöyle toplanmış bir yere birikmiş, sonra gelmiş kaşının köşesinde sana ben olmuş.

gird: yuvarlak; çevre; deşirmi

gûşe: köşe, bucak

ebrû: kaş

gûşe-i ebrû: kaşın köşesi, kaş ucu

hâl: ben

Frengistan, kâfirlerin ülkesidir. Küfür, siyahlığı simgeler. Güzellik unsurlarından sayılan ben de siyahtır. Benin koyu renkli olanı makbul sayılır. Güzelin kaşının kenarında simsiyah bir ben vardır. Şair, güzelin beninin ne kadar kara olduğunu belirtmek için bütün Frenk ülkesini bir ben hâline getirmektedir.

**5. Ol büt-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-âmân ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana**

Ey gönül! O Hristiyan güzeli sana şarap içer misin demiş, aman sana ne de zor soru sormuş.

büt: put

tersâ: Hristiyan

nûş et- : içmek

müşkilter: çok müşkül, çok zor, çetin

Şair, gönlüne seslenmektedir (**tecrit**). Gönül, meyhanede şarap içen bir kimse gibi tasavvur edilmiştir (**teşhis**). Meyhanelerde sakiliği, put gibi güzel olan Hristiyan gençleri yapmaktadır (**istiare**). Bu saki gönüle, "Şarap içer misin?" diye bir soru yöneltmiş. Sarhoşluğun son kertesine vardığı böyle bir durumda, hatırı kırılmayacak kadar güzel olan birinin, içmeye devam etmek için sunduğu teklifi geri çevirmek imkânsızdır. Bu bakımdan gönül, çok zor bir soruya muhatap olmuştur.

**6. Sen ne câmin mestisin bi'llah kimin hayrânısın
Kendin aldırın gönül n'oldun ne hâl olmuş sana**

Gönül! Sen nasıl bir kadehin sarhoşusun, Allah için (söyle) kimin hayranısın? Kendini aldırın; noldun, sana ne hâl olmuş?

câm: sırça,

cam: kadeh

mest: sarhoş

bi'llah: Allah için

hayrân: şaşmış, şaşırmış; afyon sarhoşu

Gönül kendini aldırınmış, yani âşık olmuştur. Sarhoş gibidir. Fakat neden sarhoş olduğu sorusuna muhatap olmaktadır (**istifham**). Şarap sarhoşuna mest, afyon gibi uyuşturuculardan sarhoş olana hayran denir.

Hayran kelimesi **tevriyeli** olarak kullanılmaktadır. Câm (kadeh) kelimesi kullanılarak **mecaz-ı mürsel** yoluyla içindeki şarap kastedilmektedir.

**7. Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden La'lin
öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana**

Bûse (öpüş) kelimesindeki sin harfinin dişlerinden dudakların yaralanır. Bu suretle dudağını öptürmek senin için imkânsız olmuştur.

mecrûh: yaralanmış

dendân: diş

bûse: öpücük, öpüş

la'l: kırmızı, al; değerli bir taş, yakut

hâlet: hâl, suret, nitelik.

muhâl: mümkün olmayan, imkânsız

Beyitte anlatılan güzel o kadar zariftir ki "bûse" kelimesindeki sin harfinin dişleri, dudaklarını yaralar. Dudaklar la'l (yakut) gibidir (**istiare**). Yaralı dudağı öptürmek elbette imkânsızdır. Nedim, dudağını öptürmeyen bir güzelin istighnası karşısında kabahati 'bûse' kelimesindeki sin harfine yüklemektedir. (**hüsn-i talil**).

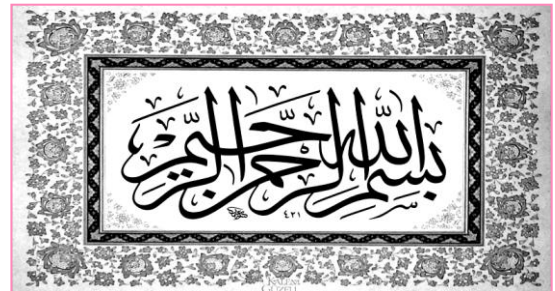
**8. Yok, bu şehir içre senin vâsf etdiğin dilber
Nedim Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana**

Senin anlattığın güzel bu şehirde yok, Nedim! Sen bir hayal görmüşsün, sana peri yüzlü (bir güzel) görünmüş.

Dilber: gönlü alıcı güzel

perî: cinlerin dişilerine verilen ad; güzel ve alımlı bayan

Bu kadar zarif güzel, İstanbul'da da bulunmaz. Öyleyse şair ya hayallere dalmıştır yahut da peri yüzlü biri, bir an görünüp sonra kayboluvermiştir.

Gazel - 2

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Mest-i nâzım kim büyüdü böyle bî-pervâ seni
Kim yetiştirdi bu gûne servden bâlâ seni

Naz sarhoşu sevgilim! Seni böyle pervâsız kim büyüttü? Seni kim bu şekilde selviden daha uzun yetiştirdi.

mest: sarhoş

bî-pervâ: pervâsız, çekinmeksizin

gûne: türlü, gidiş, tarz, yol

bâlâ: yüksek, yukarı, yüce; boy

Sevgili nazdan sarhoş gibi olmuştur. Bu bakımdan tutum ve davranışlarında oldukça rahat, kurallara aldırmayan bir tavır sergilemektedir. Boyu selviden daha uzundur. İlk dizede kim büyüttü, ikinci dizede kim yetiştirdi sorularıyla beğenisini ifade etmekle birlikte aynı zamanda mest-i naz (sevgili) bir çocuk gibi algılanmaktadır (**kapalı istiare**).

2. Büydan hoş rengden pâkizedir nâzûk tenin
Beslemiş koynunda gûyâ kim gül-i ra'nâ seni

Nazik tenin güzel kokudan daha hoş, renkten daha temizdir. Sanki güzel gül (gül-i ra'nâ) seni koynunda beslemiş.

bûy: koku.

pâkîze: temiz, saf, lekesiz

nâzûk: ince, zarif, güzel.

gül-i ra'nâ: güzel gül; dışı sarı, içi kırmızı olan çeşit bir gül

Nazlı ve selviden uzun boylu olan sevgilinin teni de kokusu ve rengi itibarıyla öyle güzeldir ki sanki gül-i ranânın koynunda büyümüştür. Gül-i ranâ, kokusu ve rengi çocuğuna sinmiş bir anneye benzetilmektedir (**kapalı istiare**).

3. Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder
Nazeninim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni

Narin sevgilim! Gül desenli ipek kumaştan elbise giydin ama korkarım ipekli kumaşın gülündeki dikenin gölgesi seni incitir.

dîbâ: dokuma, ipek kumaş.

nazenin: narin; cilveli, oynak.

sâye: gölge. **hâr:** diken

Şairin sözünü ettiği güzel, gül desenli ipek kumaştan yapılmış elbise giymiştir. Fakat bu güzel, giydiği elbisenin desenindeki gülün dikeninden değil, gölgesinden bile incinecek kadar narindir (mübalağa).

4. Bir elinde gül bir elde câm geldin sâkiyâ
Kangısın alsam gülü yahud ki câmı yâ seni

Ey saki! Bir elinde gül, bir elinde kadeh olduğu hâlde geldin. Hangisini alsam; gülü mü, kadehi mi, seni mi?

câm: sırça, cam; kadeh

sâki: su dağıtan, içki sunan

Şair için kadeh, gül ve saki arasında bir tercih yapmak zordur. Aslında şair, hangisini alsam şeklindeki bir soruyla üçünü de almak istediğini sezdirmektedir. Nedim, hangi kelimesinin yerine eski Türkçedeki kangı biçimini tercih ederek üslubuna ironi katmaktadır.

5. Sandım olmuş ceste bir fevvâre-i âb-ı hayât
Böyle gösterdi bana ol kadd-i müstesnâ seni

Bir bengisu fiskiyesi sıçramış sandım. O müstesna boyun seni bana böyle gösterdi.

ceste: sıçramış, fırlamış

fevvâre: fiskiye

âb-ı hayât: bengisu, ölümsüzlük suyu

kadd: boy, boy bos

Güzelin boyu fiskiyeden sıçrayan suya benzetilmiştir. Lale Devrinde gerçekleştirilen imar ve iskân faaliyetleri arasında bahçe tanzimine önem verildiği ve köşk ve yalıların etrafında düzenlenen bahçelere mutlaka fiskiye yerleştirildiği bilinmektedir. Gündelik hayatta önemli bir yer işgal eden 'fevvâre' kelimesinin Nedim Divanı'nda, sekiz beyitte tekrar edildiği görülür. Şair, çevresinde gözlemlediği olayları, mimari yapılarla ilgili kelime ve kavramları değişik benzetme unsurlarına imkân verebilecek şekilde kullanır.

6. Sâf iken âyine-i endâmdan sinem dirîğ Almadım bir kerrecik âgûşa ser-tâ-pâ seni

Göğsüm endam aynasından daha berrak olduğu hâlde yazık ki seni bir kerrecik boylu boyunca kucağıma alamadım.

sâf: temiz

endâm: vücut, beden; boy

sîne: göğüs, yürek

dirîğ: eyvah, yazık; **âgûş:** kucak

ser-tâ-pâ: baştan ayağa, baştan aşağı

Endam aynası insanı baştan aşağıya gösteren boy aynasıdır ve dolayısıyla şair, aynanın kendisine bakanları kucakladığını söyler (**teşhis**). Sonra sine-siyle aynayı berraklık bakımından kıyaslayarak hayıflanır. Sine kelimesinin gönül ve kalp anlamına geldiği de hatırlanırsa aynayla yapılan mukayesenin sebebi ve şairin aynı anlam çerçevesinde yer alan kelimeleri tercih ediş nedeni daha iyi anlaşılır.

7. Ben dedikçe Nedîmi böyle kim kıldı nâ-tûvân Gösterir engüşt ile meclisdeki minâ seni

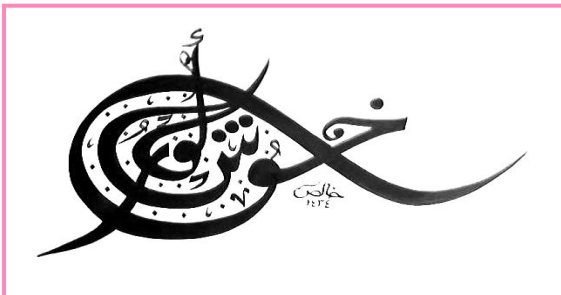
Ben "Nedim'i kim böyle güçsüz, takatsiz bıraktı?" dedikçe meclisteki şarap şişesi parmağıyla seni gösterir

nâ-tûvân: zayıf, kuvvetsiz

engüşt: parmak

minâ: şarap şişesi

Şair, mahlasını kendinden soyutlayarak (**tecrid**) güçsüz, takatsiz olduğunu söylemektedir. Nedim'i bu hâle düşüren, beyitte başka özelliklerinden söz edilmeyen sevgilidir. Şarap şişesi suçluluk psikolojisine kapılmış bir çocuk gibi suçu üstünden atmak için meclisteki güzeli göstermekte, onu işaret etmektedir (**teşhis**).

Gazel - 3

Mefûlû fâ 'ilâtü mefâ 'ilû fâ 'ilûn

1. Esdikçe bâd-ı subh perişansın ey gönül Benzer esîr-i turra-i canansın ey gönül

Ey gönül! Sabah rüzgârı estikçe perişan oluyorsun. Sevgilinin kâkülüne tutsak olmuşa benziyorsun.

bâd: yel, rüzgâr

subh: sabah, sabah vakti

esîr: tutsak, kul, köle

turra: alna dökülen saç lülesi, kâkül

Sabah rüzgârı beraberinde sevgiliden aşğın beklentilerine uygun olarak bazen haber bazen koku getirir. Bazen de sevgilinin saçlarını dağıtarak âşğın gönlünü perişan eder. Çünkü âşğın gönlü sevgilinin zülfünün telleriyle bağlıdır.

2. Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi Zannım budur ki sen de peşmansın ey gönül

Ey gönül! Gül mevsiminde benim gibi şaraba tövbe etmekten sanırım sen de pişmansın.

Divan şiirinde bahar simgeleyen kelime ve ibârelerden biri de güldür. Gül mevsimiyle kastedilen bahardır (**mecâz-ı mürsel**). Mevsimler içinde baharın ayrı bir yeri vardır. Bahar mevsimi iştret ve eğlence zamanıdır. Şarap içmeğe tövbe eden ehl-i keyf bahârın gelmesiyle birlikte tövbesinden pişmanlık duyar. Şair pişman olduğunu bir sohbet havası içinde anlatmaktadır. Sohbet ettiği kişi ise gönüldür (**tecrid**).

3. Eşkimde böyle şu'le nedendir meğerki sen Çün sûz u tâb giryede pinhansın ey gönül

Gözyaşında böyle parıltının olması nedendir? Ey gönül! Herhalde sen ateş ve ışık gibi gözyaşında gizlisin.

eşk: gözyaşı

şu'le: alev, ateş alevi, parıltı

sûz: yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık

tâb: güç, kuvvet; ışık, parlaklık; harâret

giry: ağlama, ağlayış; gözyaşı

Pinhan: gizli

Gözyaşı dökmek âşıklığın belirtilerinden sayılır. Gözyaşı görüntüsü itibarıyla su ve ayna gibi parlaktır. Ayrıca belli bir düzeyde sıcaklığa sahiptir. Bu doğal bir durumdur. Şair bu doğal durumu bilmezlikten gelir (**tecâhül-i ârif**) ve gönlüne seslenerek meğerki ifadesiyle bir ihtimali belirtir. O da ateş ve ışık gibi gönlün de gözyaşının içinde gizli olması ihtimalidir. Şair, dolaylı olarak, gözyaşındaki parıltının gönldeki ateşten kaynaklandığını ifade etmektedir.

4. Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim Benden niçün bu güne girizansm ey gönül

Ey gönül! Ben sana şarap içme, güzel sevme mi dedim? Benden niçün böyle kaçırıyorsun?

bâde: şarap, içki

güne: türlü, gidiş, tarz, yol; sıfat

girizan: kaçıcı, kaçan

Şair gönlüyle konuşmaya devam etmektedir ve şiir boyunca bu konuşmayı sürdürecektir. Beyitte gönül aracılığıyla insan davranışlarıyla ilgili bir hususa işaret etmektedir. İnsanlar kendilerine sürekli öğüt veren kişilere yakın olmak istemez ve hatta onlardan uzaklaşmayı tercih ederler. Şair tembihlerde bulunan bir insan olmadığını istifhamla daha belirgin hâle getirmektedir. Söz konusu tembihler tersinden okunduğunda şarap iç, güzel sev şeklinde anlaşılır.

5. Bigânedir mu'âmeleniz'akl ü hûş ile Gûyâ derûn-ı sinede mihmansın ey gönül

Ey gönül! Sanki göğsün içinde misafirsin. Akl ve şuurla ilişkilerinizde yabancı gibisiniz.

bigâne: kayıtsız, ilgisiz; yabancı

hûş: akıl, fikir; şuur

derûn: iç, içeri; gönül, kalp

mihman: konuk, misafir

Göğsün içindeki kalp misafirhane, gönül ise bu evde başkalarıyla pek ilgilenmeyen misafir gibi algılanmaktadır (**teşhis**). Aslında akıl ve şuurun kalpte yeri olmadığına göre onlar misafir, gönül ise ev sahibi konumundadır. Ama ilişkilerinde yabancı gibi davranmaktadırlar.

6. Âyine oldu bir nigh-i hayretinle âb Bi'llâh ne saht âteş-i sūzatisın ey gönül

Ey gönül! Ayna şaşırın bakışınla suya döndü. Billa-hi sen ne kadar yakıcı bir ateşmişsin!

âyine: ayna

nigh: bakış, bakma

hayret: şaşırma; ne yapacağını bilememe

âb: su

saht: katı, sert, çetin, pek; kuvvetli, güçlü

sūzan: yakan, yakıcı

Kor halindeki ateş katı maddeleri eriterek sıvı haline getirir. Gönülde de öyle harlı ateş vardır ki gönlün bakışı bile (**teşhis**) aynayı eritmektedir. Su, parlaklık bakımından ayna ile dört unsurdan (anâ-sır-ı erbaa) olmasıyla da âteşle akrabadır.

7. Hac yollarında meş'ale-i kârban gibi Erbâb-ı aşk içinde nümâyansın ey gönül

Ey gönül! Hac yollarındaki kervan meşalesi gibi âşıklar arasında görünmekteisin.

meş'ale: lamba, kandil

kârban: kervan

erbâb: ehil, muktedir, becerikli

nümâyan: görünen, meydanda

Hacca kervanlarla gidildiği devirlerde kervânın önünde meşale taşıyan ve böylece yolu aydınlatan görevliler bulunurdu. Meşaleci kafilenin önünde yürürken elinde kandil yahut aydınlatıcı bir ateş taşıdığı için uzaktan bile olsa ilk bakışta görülür. Meşâleye benzetilen gönül de âşıklar arasında öylece görünmektedir (**tecrid**).

8. Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilvegâhısm Subh-ı bahâr-ı şevka giribansm ey gönül

Ey gönül! İrfân yuvası ve hüner güneşinin doğduğu yersin. Şevk baharının sabahına yakasın.

feyz: suyun taşıp akması; ilim, irfan

âşiyân: yuva, mesken, ev

mihr: güneş

subh: sabah, sabah vakti

giriban: elbise yakası

Feyz soyut, anlam dünyası zengin bir kavramdır. Yuvada yani bir meskende yaşayan varlık gibi görülmektedir (**teşbih**). Bu mesken gönüldür. Ayrıca gönül güneşe benzetilen hünerin doğuş yeridir. Şevk bahara benzetilmektedir (**teşbih**). Beyit feyz, hüner ve şevk kavramları üzerine kurulmuştur. Bunlar gönül tanımlayan kavramlardır.

9. Peymâne-i mahabbeti sundun Nedîme çün Lûtf eyle câmı bâri biraz kansın ey gönül

Ey gönül! Muhabbet kadehini mademki Nedimle sundun; lütfet kadehi bari biraz kansın.

peymâne: büyük kadeh, şarap bardağı

câm: sırça, cam; kadeh

Gönül muhabbet kadehini sunan saki gibi takdim edilmektedir. Camla (kadeh) kast edilen şaraptır. Muhabbet kadehinde muhabbet şarabı bulunur. Hemen kadehi elinden alma doya doya içsin, diye gönle seslenerek Nedim'i sanki üçüncü bir şahıs yerine koymaktadır (**tecrid**). İlk sekiz beyitte Farsça kelimelerle yaptığı kafiyelemlerin sonuna ek fiille beraber gönül redifini ilave eden şair son beyitte kök ve yapı bakımından değişik bir kelimeyi, Türkçe kan- fiilinin istek kipini kullanarak yeknesaklığı bozmaktadır.

Gazel - 4

Mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fe'ûlûn

1. Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde Dün geceye dâir bir işâret var içinde

Sevgili içinde keramet olan bir söz dedi. O sözde dün geceye dair bir işaret vardı

Keramet: başış, ikram; lüzumu halinde velilerin gösterdikleri olağanüstü hal, ermişçe yapılan iş veya söylenen söz

Ermişler (veliler) keramet gösterirler. Sevgili de ermiş gibi içinde keramet olan sözler söylemektedir. O sözde dün geceye dair işaret vardır. Hâlbuki ermişler geleceğe yönelik haberler verir yahut bilinmeyen sırları işaret ve imâ yoluyla bildirirler. Gaybı Allah'tan başka kimse bilmez.

2. Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ Bir başka ferah başka letâfet var içinde

Meyhane dışarıdan kasvetli görünür. Ama içinde bir başka ferahlık, başka güzellik vardır.

mukassî: sıkıntı verici, sıkıntılı, sıkıcı

letâfet: güzellik, incelik

Hangi mekân olursa olsun dışarıdan bakanlarla içeriden bakanlar o mekânda farklı, hatta zıt şeyler görebilirler. Meyhane için de bu böyledir.

3. Eyvâh o üç çifte kayak aldı karârım Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde

Eyvah! O üç çifte kürekli kayak kararımı aldı. İçinde şarkı okuyup geçen bir âfet vardı.

Konuşma dilinin bütün teklifsizliği, rahatlığı bu gazelde vardır. Güzeli, sevgiliyi âfet sıfatıyla nitelendirmek konuşma diline mahsustur. Nedîm'in şiirlerinde âfet, âfet-i cân ifadeleri sık geçmektedir. Boğazda şarkılar okuyarak kayak safâsına çıkan bir güzel anlatılmaktadır. O âfet şairin kararını almıştır. Kararın alınması mevcut durumun bozulması, gönül rahatlığının kaçması demektir.

4. Olmakda derûnunda hevâ âteş-i sûzan Nâyım diyebilmem ki ne hâlet var içinde

Neyin içinde ne hallerin olup bittiğini anlatamam. Hava (nefes) neyin içinde yakıcı ateş olmaktadır.

derûn: iç, içeri; gönül, kalp

sûzan: yakan, yakıcı

nây: kamış, kamıştan yapılmış nefesli çalgı

hâlet: hal, suret, keyfiyet

Neyin içine üflenmiş nefes, ateş gibi yakıcı olmaktadır. Nefesin yakıcı bir ateş haline nasıl dönüştüğünü anlatmak zordur. Bu ateş nağmedeki yakıcılıktır, yani soyuttur. Nefes yerine hava kelimesini kullanmasının sebebi, hevâ kelimesinin arzu, istek anlamlarını da içermesindendir.

5. Ey şüh Nedimâ ile bir seyrin iştik Tenhâca varup Göksuya'ışret var içinde

Ey uçarı güzel! Nedim ile bir gezintini iştik. Tenhaca Göksu 'ya gidip eğlenmişsiniz.

şüh: neşeli, şen, uçarı güzel

seyr: gezinti, yürüyüş; yolculuk

ışret: içki, içki içerek eğlenme

Göksu: Lâle Devri'nin önemli mesire yerlerindendir.

Anlatıcı konumunda olan şair (**tecrîd**) , Nedim'le uçarı güzelin yalnız başlarına Göksu'ya gittiklerini başkalarından iştikmiştir. Tenha kelimesi o dönemde ve daha önceki metinlerde yalnız, tek başına anlamlarında kullanılır

ŞEYH GALİP'İN ŞİİRLERİNDEN

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

1. Gül âteş gül-bün âteş gülşen âteş cûybâr âteş Semender-tynetân-ı aşka besdir lâlezâr âteş

Gül ateş, gülfidanı ateş, gül bahçesi ateştir. Akarsu ateştir. Aşkın semender yaratılışları için ateş olarak lale bahçesi yeterlidir.

Semender, ateşte yaşadığı ve oradan çıkınca öldüğü kabul edilen efsanevi bir hayvan türüdür. Âşık da, tıpkı semender gibi, kendisini sarıp sarmalayan aşk ateşinde yaşamaktadır. Bu nedenle o, her şeye aşkın gözüyle bakmaktadır. Aşk ateş olarak düşünüldüğünden, onun gözünde her şey kaçınılmaz olarak ateşe dönüşmektedir. Gül, kırmızı rengi nedeniyle ateş unsuru ile zaten eşleşmektedir. Fakat şair, gül fidanının sadece kırmızı çiçeğini değil, onun yeşil dallarını ve yapraklarını da ateş olarak görmektedir. Şair, ateş olarak görmeye güle başlamış, ardından gülfidanını, onun ardından bütün gül bahçesini ateş olarak görmüştür. Hatta bir adım öteye geçerek aralarında tam bir zıtlık bulunmasına rağmen akar-suyu bile ateş olarak görmüştür. Şair, ateşi parçadan bütüne doğru tedrici olarak yaymıştır. Gülün bahçedeki hükümdar konumundan hareketle, hükümdar ateş olunca onun bütün hâkimiyet alanlarının kendiliğinden ateşe dönüştüğünü de söyleyebiliriz.

Beyitte gül, gülbün, gülşen, cuybar ve laleazar sözcükleri bir araya getirilerek bahçe ile ilgili bir **tenasüp** sanatı yapılmıştır. Diğer bir tenasüp de ateş ile ateşte yaşadığı düşünülen semender sözcükleri arasında vardır. Beyitte yer alan bahçeye ait unsurlar ateşe benzetilmek suretiyle teşbihler yapılmıştır. Bu teşbihler, benzetme yönü ve edatının olmaması nedeniyle **teşbih-i belîğ** olarak adlandırılırlar. Semender-tynetân (semender yaratılışları) ifadesinde ise âşık insanlar semendere benzetilmiş, ancak benzeyen unsur zikredilmeyerek **açık istiare** yapılmıştır.

Gül, gülbün, gülşen ve laleazarın ateş olması, bu unsurların her biri ile ateş arasında renk bakımından benzerlik bulunmasındandır. Cuybarın ateş olması ise su-ateş karşıtlığı nedeniyle çok daha net ve açık bir **tezadı** ortaya koymaktadır. Buradaki bütün teşbih-i belîğler ve tezadlar, şairin aşkı anlatırken **mübalağa** sanatına gulûv derecesinde başvurduğunu da göstermektedir.

2. Hemân ey sâkî bir sâgar tutuşdur dest-i dildâra

Gazabla bezme geldi şem-i meclis-veş yanar âteş

Ey saki, sevgilinin eline hemen bir kadeh tutuştur. Çünkü o, meclisin mumu gibi gazap ateşiyle tutuşmuş bir hâlde toplantıya geldi.

Beyitte saki, sâgar, bezm sözcükleri bir araya getirilerek içki meclisi ile ilgili bir **tenasüp** sanatı yapılmıştır. Şem (mum) ve ateş sözcükleri de bir başka tenasübü oluşturmaktadır. Tutuşturmak fiilinin burada kastedilmeyen bir anlamı var: O da yakmaktır. Kastedilmeyen bu anlam ile şem ve ateş sözcükleri arasında **iham-ı tenasüp** sanatı vardır. Beyitte, öfkeli sevgili yanan muma benzetilmiş, dolayısıyla teşbih sanatı yapılmıştır.

3. Nesîm âteş çıkardı gonca-i çeşm-i ümidimden

Bırakdı gülşen-i âmâlîme berk-i bahâr âteş

Sabah esintisi, umut gözümün goncasından ateş çıkardı. Baharın şimşegi emellerimin gül bahçesine ateş bıraktı.

Şair, soyut birer kavram olan umudu gözle, emelleri ise gülşenle somutlaştırmıştır. Bu yolla teşhis sanatı yapılmıştır. Göz, kanlı olarak düşünüldüğü için goncaya **teşbih** edilmiştir. Goncayı açan, dolayısıyla onun kırmızı rengini açığa çıkaran ise sabah esintisidir. Ateş de üflenerek tutuşturulur. Sabah esintisinin umudun göz goncasından ateş çıkarması, âşığının umutlarının gerçekleşmeye başladığına işarettir.

Kendi beklentilerini bir gül bahçesine benzeten şair, bahar şimşeginin bu bahçeye ateş bıraktığını söylemektedir. Tasavvufta 'berk' yani şimşek, manevi yolculukta velilik makamının başlangıcındaki ilk nurun açığa çıkmasını ifade eder. Bahar şimşegi denilmesi de bu başlangıca işaret içindir. Çünkü bahar mevsminde her şey henüz çok yeni ve tazedir. Velilik makamının ilk zamanlarında tecelli eden, yani açığa çıkan ilahî nurlar, âşığının emellerinin gül bahçesine ateş bırakmıştır. Bu da emel güllerinin açılmasını, daha bir kırmızı olmalarını anlatır.

4. Hayâl-i hasret-i hâlinle âh etdikçe uşşâkın Şeb-i fûrkatda her dem ahterân eyler nisâr âteş

Senin âşıkların, "ben"inin özleminin hayaliyle ah ettikçe ayrılık gecesinde yıldızlar durmadan ateş saçar.

"Âşık" yerine onun çoğulu "uşşâk" sözcüğünün kullanılması, sevgili bir tane olduğu hâlde âşıklarının çok olması nedeniyledir. Bu da sevgilinin önemini artırmaktadır. Âşıklar sevgilinin yüzündeki beni düşünmektedir. Şairin başka bir gazelinde, ayva tüylerinin altındaki benin sevgilinin yüzüne aydınlık vermesi özelliğinden söz edilmiştir. Ayva tüyleri kesret olduğuna göre "ben" vahdeti temsil etmektedir. Bu durumda âşıkların hayal ettiği şey vahdet, yani vuslat olmaktadır. Vuslatın bir türlü gerçekleşmemesi ise âşığının kederlenip âh etmesine neden olmuştur. İmajlar dünyasında âh bir duman olarak düşünülür ve dumanın içinde kıvılcımlar vardır. Duman aynı zamanda karanlıktır.

Âşığının gecesini gibi gündüzü de bu duman nedeniyle kararmıştır. Geceleyin yıldızlar ışık saçarak biraz da olsa havayı aydınlatırlar.

Hâlbuki ayrılık gecesinde âşığının âhının dumanıyla beraber yükselen kıvılcımlar yıldızların yerini almakta ve ışık yerine ateş saçmaktadır. Şair böylece manevi yolculuğunun uzamasından, ulaşmak istediği hedeflerinin bir türlü gerçekleşmemesinden şikâyet etmektedir.

Beyitte, yıldızların ateş saçmasından söz edilmiştir. Hâlbuki yıldızlar ateş değil, ışık saçarlar. Işık ise ateşe ait bir özellik olup aynı zamanda onun bir ürünüdür. Ateş-ışık arasında bütün-parça veya sebep-sonuç ilişkisi vardır. Ateş söylenip ışık kast edildiği için burada **mecaz-ı mürsel** sanatı ortaya çıkmaktadır. Yıldızların geceleyin ışık saçması, normal bir tabiat hadisesi olduğu hâlde, şair tarafından âşıkların âh etmesine bağlanmış; böylece **hüsn-i talil** sanatı yapılmıştır.

5. Bana dûzahdan ey meh dem urur gülzârlar sensiz Diraht âteş nihâl-i dil-keş âteş berg ü bâr âteş

Ey ay yüzlü! Sensiz olunca gül bahçeleri bana cehennem anlatırlar; ağaçlar ateş, gönül çeken fidanlar ateş, yapraklar ve meyveler ateştir.

Beyitteki "meh"ten kasıt sevgilidir (**açık istiare**). Çünkü divan şiirinde sevgilinin yüzü hem yuvarlaklığı hem de parlaklığı ve güzelliğiyle dolunaya **teşbih** edilmiştir. Geceyi güzelleştiren dolunay olduğu gibi gül bahçesini de anlamlı kılan ay yüzlü sevgilinin orada bulunmasıdır.

Sevgilinin bulunmadığı bir gül bahçesinin âşık için cehennemden farkı yoktur. Orada bulunan her şey âşığının gözüne cehennem ateşi olarak görünür ve ona cehennemi hatırlatır. Beyitte "meh" ve "dûzah" kelimeleri bilinçli kullanılmıştır. Çünkü cehennem, cenneti düşündürecektir.

Cennette ise inananların, Allah'ın güzelliğini bulutsuz bir gecede dolunayı gördükleri gibi açıkça görecekları hadislerde bildirilmiştir. Cennet kelimesinin bahçe anlamı da göz önüne alınınca, buradaki mazmunun rü'yetullah olduğu söylenebilir.

Beyitte yer alan dirah, nihal, berg ü bâr gibi bahçe-ye ait unsurlar bir araya getirilerek tenasüp; bu unsurlar ateşe benzetilmek suretiyle de **teşbih** sanatı yapılmıştır. Bu teşbihte benzetme yönü ve edatı yer almadığı için **teşbih-i belîğ** sanatı ortaya çıkmaktadır. Duzah (cehennem) ile ateş ve gülzârlar ile dirah, nihal, berg ü bâr sözcükleri arasında da **leff ü neşr** sanatı vardır.

6. Mürekkebdır vücûdu tâ ezel yek-pâre sûzişden Anâsırdan meğer uşşâka olmuştur dûcâr âteş

Âşıkların vücutları ta ezelden beri yanmaktan tek parça haline gelmiştir. Sanki dört unsurdan âşıklara sadece ateş düşmüştür.

Eski kabullere göre evrende dört ana element vardır: Hava, su, toprak ve ateş. Bütün varlıklar bunların farklı terkiplerinden oluşmuştur. Âşıkların vücudu da dört unsurdan meydana geldiği hâlde, başından beri aşk ateşinde yandığı için diğer unsurları yitirmişçesine bütünüyle ateşe dönüşmüştür. Nitekim yanan nesneler bir süre sonra tamamen ateşe dönüşür, kor hâline gelirler. Her şey dört unsurdan oluştuğu için şair, aşk ateşinde yanarak kor hâline gelen âşıklara dört unsurdan sadece ateşin düştüğünü gündeme getirerek kendi aşkını mübalağalı bir dille anlatmaktadır. Âşıkların aşk ateşi içinde çok fazla yanmaları, onların payına dört unsurdan sadece ateşin düşmesi gibi hayalî bir sebebe bağlanmış, sonra 'meğer' edatıyla buna şüphe karıştırılmış; böylece **şibh-i hüsn-i talil** sanatı yapılmıştır

7. Çerâğ-ı bezm-i hecri olduğum yapmış yakışdırmış Gönül pervânesine vuslat âteş intizâr âteş

Sevgili, ayrılık meclisinin lambası olmamı uygun görmüş. Oysaki gönül pervanesi için kavuşmak da beklemek de ateştir.

Ayrılık bezminden maksat dünya hayatıdır. Meclisin lambası ise insandır. Çünkü Allah, insanı yaratılmışların en şerefli olarak nitelemiştir. İnsan sevgiliden ayrılmış ve dünyaya gelmiştir. Sevgilisinden uzak düşenler ona tekrar kavuşma arzusu ile yanıp tutuşur

Bu durumda beklemenin ateş olduğu açıktır. Nitekim şairin her bakımdan mürşit olarak kabul ettiği Mevlana'nın Mesnevi adlı eserinin başında, insan-oğlunun bu ayrılık serüveni "ney" sembolü ile anlatılmış; ney ise hem içinin ateşle dağlanması hem de çıkardığı sesin yanık ve yakıcılığıyla ateşle yakın bir anlam ilişkisi içindedir. Âşığın gönlü bir pervane olarak düşünüldüğüne göre, pervanenin kavuşması, onun ateşte yok olması, dolayısıyla bizzat ateş olmasıdır. Âşığın da arzusu aynıdır: Fena-fillâh, yani Tanrı'da / sevgilide yok olmak. Yoksa sevgili karşısında varlık iddiasında bulunmak uygun bir hareket değildir.

Cennetten kovulup dünyaya gönderilen insan, 'çerâğ-ı bezm-i hecr'e yani ayrılık gecesinin lambasına benzetilmiş; benzeyen unsur gizlenerek **açık istiare** yapılmıştır. Gönül pervanesi tamlamasında, vuslat ve intizar ile ateş arasında ise **teşbih-i belîğ** sanatı yapılmıştır.

8. Beyân-ı sûziş eyler herkes isti'dâd-ı fıtratdan Eder berceste âşık mısra'-ı rengin çenâr âteş

Herkes yaratılıştan sahip olduğu yeteneğine göre kendi yanışını anlatır. Âşık renkli mısra söyler, çınar ağacı da ateş çıkarır.

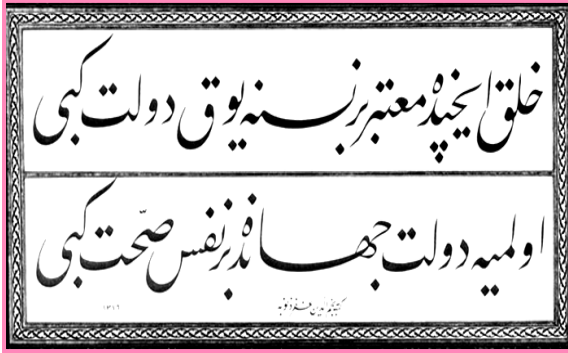
Evrende bulunan her şey vahdet-i vücut düşüncesine göre özünde birdir. Çünkü her biri aynı özün farklı birer tecellisidir. Vahdet âleminden kesret âlemine düşmüşlerdir. Hepsisi de ayrılıktan şikâyetçidir ve kavuşma gününün hasretiyle yanıp tutuşmuştur. Mevlana, bu yüzden insanla ney arasında paralellik kurmuş ve insanın ayrılık serüvenini ney üzerinden anlatmıştır. Her varlık, ayrılık ateşindeki yanışını kendi lisanınca anlatmıştır:

Âşık şair renkli mısralarla, çınar da ateş çıkarak Galip, Hüsn ü Aşk'ta da çınar ağacını konuşturmuş ve onun, içinde ateş bulunan bir söz söylediğini ifade etmiştir: "Kaldırdı elin çenâr-ı serkeş / Bir söz dedi var içinde âteş" Divan şairleri çınar ağacının kendi kendine tutuşup içten içe yandığına inanırlar.

**9. Meğer kilik-i sebük-cevlânın olmuş germ-rev Gâlib
Zemîn âteş zamân âteş bütün nakş u nigâr âteş**

Galip! Meğer senin hızlı hareket eden kalemin de koşucu olmuş; zemin ateş, zaman ateş, bütün görünümüler ateş olmuş.

Şeyh Galip, tecrit sanatıyla kendine seslenerek senin hızlı hareket eden kalemin de ısınmış, diyor. Cisimlerin sürtünmeyle ısındıkları, hatta yapısı elverişliyse tuttuğu bilinen bir gerçektir. Dokuz beyitlik bu uzun gazel, hızlı hareket eden, renkli ve hareketli tablolar çizen kalemin de ısınmasına sebep olmuştur. Şiirde farklı mekânlar, değişik zamanlar tasvir edilmiştir. Hepsinde ortak payda ateş olduğu için, hep ateşten söz eden, ateşli zeminlerde dolaşan ve koşan kalem de kaçınılmaz olarak ısınmıştır. Bu durumda kalem de kendiliğinden ateş oluyor. Zemin, zaman ve bütün görünümüler ateş olmuştur. Hem yatay hem de dikey olarak varlığı ateş sarmış oluyor. 'Zemin' kelimesinin, şiir terminolojisinde sözün konusu, bağlamı ve çerçevesi anlamında kullanıldığı düşünüldüğünde, şiirin konusunun ateş, dolayısıyla aşk olduğu da aynı vesileyle söylenmiş oluyor.

Gazel - 2

Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

**1. Efendimsin cihânda i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkânda iştihârım varsa sendendir**

(Ey Hazret-i Mevlana!) Sen efendimsin. Dünyada bir itibarım varsa sendendir. Âşıklar arasında bir şöretim varsa o da senin sayendedir.

**2. Benim feyz-i hayâtım hâsılı rûh-ı revânımsın
Eğer ser-mâye-i ömrümde kârım varsa sendendir**

Hayatımın feyiz kaynağısın, kısacası sen benim canımsın. Eğer ömür sermayemde bir kârım varsa sendendir.

**3. Veren bu sûret-i mevhûma revnâk reng-i hüsündür
Gülüstân-ı hayâlim nev-bahârım varsa sendendir**

Bu belirsiz görüntüye parlaklık veren senin güzelliğinin rengidir. Hayal gülistanım, ilkbaharım varsa sendendir.

**4. Felekden zerre mikdâr olmadım devrinde rencîde
Ger ey mihr-i münevver âh u zârım varsa sendendir**

Ey parlak güneş, zamanında felekten biraz olsun incinmedim. Ağlayıp sızlanmam varsa o da sendendir.

**5. Senin pervâne-i hicrânınım sen şem'-i vuslatsın
Be-her şeb hâhiş-i bûs u kenârım varsa sendendir**

Sen kavuşma mumusun, bense ayrılığın pervanesiyim. Her gece kavuşma isteğim varsa sendendir.

**6. Şehîd-i aşkın oldum lâlezâr-ı dâğdır sînem
Çerâğ-ı türbetim şem'-i mezârım varsa sendendir**

Aşkının şehidi oldum. Göğsüm yaralarla dolu, lale bahçesini andırıyor. Türbemin lambası, mezarımın mumu varsa sendendir.

**7. Gören ser-geştelikte gird-bâd-ı deşt zann eyler
Fenâ-ender-fenâyım her ne varım varsa sendendir**

Beni başı dönmüş bir hâlde görenler, çöldeki bir hortum olduğumu zannederler. Tam bir yokluk içindeyim; herhangi bir şeyim varsa sendendir.

**8. Niçün âvâre kıldın gevher-i galtânın olmuşken
Gönül âyînesinde bir gubârım varsa sendendir**

Ben senin yerde yuvarlanan bir cevherin olduğum hâlde beni neden kendi başıma bıraktın? Gönül aynasında bir tozum varsa o da sendendir (senin yolunun tozudur).

9. Şafak-tâb eyledin peymânemi hûn-âb ile sâkî
Sabâh-ı sohbet-i meyden humârım varsa sendendir

Ey saki, kadehimi kanlı su ile şafak gibi kıpkızıl ettin. Şarap sohbetinin sabahından kalma sarhoşluğum varsa sendendir.

10. Sanadır ilticâsı Gâlibin yâ Hazret-i Monlâ
Başımda bir külâh-ı iftihârım varsa sendendir

Ey Hazret-i Mevlana! Galip'in ilticâsı (sığınması) sanadır. Başımda bir övünç külâhım varsa sendendir.

Gazel - 3

1. Bir lebi gonca yüzi gül-zâr dersen işte sen
Hâr-ı gamda andelîb-i zâr dersen işte ben

Bir dudağı gonca, yüzü gül bahçesi (kadar güzel kimdir) dersen; işte o sensin. Gam dikenliğinde ağlayıp inleyen bülbül (kimdir) dersen; işte o da benim.

hâr: diken

andelîb: bülbül

İlk dizede güzelin dudağı goncaya, yüzü gül bahçesine benzetilmiştir. İkinci dizede gam, dikene benzetilerek somutlaştırılmıştır (**teşbih**). Şair, kendisini gam dikenliğinde ağlayıp inleyen bülbüle benzetmektedir (**teşbih**).

2. Lebleri mül saçları sünbül yanağı berk-i gül
Bir semen-ber serv-i hoş-reftâr dersen işte sen

Dudakları şarap (gibi sarhoş edici / kırmızı), saçları sünbül (kokulu), yanağı gül yaprağı (gibi), bir yase-min göğüslü, hoş yürüyüşlü servi (kimdir) dersen; işte o sensin.

mül: şarap

berk: yaprak

semen-ber: yasemin göğüslü

Bu beyitte güzelin özellikleri sıralanmıştır: Bu güzelin dudakları şaraba (sarhoş edici/ kırmızı), saçları sünbüle (kokulu), yanağı gül yaprağına, göğsü yasemine ve yürüyüşü serviye benzemektedir (**teşbih**).

3. Pâyine yüzler sürer her serv-i dil-cûnun revân
Su gibi bir âşık-ı didâr dersen işte ben

Akarsu her gönül çeken servinin ayaklarına yüzler sürer; su gibi, bir güzel yüz âşığı (kimdir) dersen; o, işte benim.

pây: ayak

dil-cû: gönül arayan, gönül çeken

didâr: yüz, çehre

Ab-ı revan kişileştirilmiş ve su, servinin ayaklarına yüz süren âşık gibi gösterilerek **hüsn-i talil** sanatı yapılmıştır.

4. Zülfi sâhir turrâsı tarrâr şûh-ı şîve-kâr
Çeşmi cādû gamzesi mekkâr dersen işte sen

Zülfü büyüleyici, kâkülü gönül çelen, işvesiyle uçarı, gözleri cadı, yan bakışı hileci (güzel kimdir) dersen; işte o sensin.

sâhir: sihir yapan, büyücü

turrâ: kâkül, perçem

tarrâr: yan kesici

şûh: uçarı, çapkın

cādû: cadı, büyücü

mekkâr: hileci, düzenbaz

Beyitte sevgiliye ait güzellik unsurlarının âşığın üzerindeki olumsuz etkileri teşbih-i belâğatle dik-katlere sunulmuştur.

5. Firkatinde teşne-leb hâtır-perişân haste-dil
Künc-i gamda bî-kes ü bîmâr dersen işte ben

Senden ayrı kaldığı için dudağı kurumuş, gönlü perişan, kalbi yaralı; gam köşesinde kimsesiz ve hasta bir halde kalmış (kimdir) dersen; o, işte benim.

teşne-leb: dudağı kurumuş, çok susamış; susuz, yanık

hâtır-perişân: gönlü perişan

künc: köşe

bîkes: kimsesiz

bîmâr: hasta

Ayrılıktan ötürü âşığın yaşadığı çaresizliği ve zavallılığı anlatmaktadır.

6. Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc eder Bir amânsız gamzesi Tatar dersen işte sen

Gözleri sabır ve selamet ülkesini talan eden amansız, bakışı Tatar (gibi yağmacı) biri varsa o da sensin

mülk: ülke

târâc et- : yağmalamak, talan etmek

Divan şiirinde Tatarlar, postacı ve misk taşıyan kim-seler olarak söz konusu edilir. Bazen de gamze ve saçla birlikte zikredilerek yağmalayıcı, talan edici olarak beyitlerde geçer. Burada ikinci özelliği gamze ile birlikte ele alınmıştır.

Beyitte güzelin gözleri ve gamzesinin âşığın üzerindeki etkisi anlatılmaktadır. Sabır ve selamet, ülkeye; gamze ise Tatar'a benzetilmiştir (**teşbih**). Ayrıca göz ile gamze; tarac ile Tatar sözcükleri arasında **leff ü neşr** sanatı yapılmıştır.

7. Bâkıyâ Ferhâd ile Mecnûn-ı şeydâdan bedel Âşık-ı bî-sabr u dil kim var dersen işte ben

Ey Bakî! Ferhat ile çılgın Mecnun'a bedel, sabrı tükenmiş ve gönlü (kırık bir) âşık kim var dersen; işte o benim.

şeydâ: çılgın

Şairler âşıklık konusunda Ferhat, Mecnun gibi aşk kahramanlarıyla yarış içindedirler. Şair, mahlasını soyutlayarak (**tecrit**) kendisinin de âşıklık konusunda sözü edilen aşk kahramanlarından geri olmadığını anlatmaktadır (**telmih**).

Gazel - 4

1. Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdi Dayanır mı şişedir bu reh-i sengsâre düşdi

Yine gönlümün kayığı kıyıya vurup parçalandı. Bu bir şişedir. Taşlık yere düştü, dayanır mı?

zevrak: Kayık, şişe

Zevrak, kayık ve aynı zamanda pul şişeden yapılmış üzeri örtülü küçük zenzem şişesidir. Şişe taş vurulunca kırılıp parçaları bir kenara düşer. Beyitte zevrak, kayık ve şişe anlamlarında tevriyeli kullanılmış. Derûn, iç, yani gönüldür.

Beyitte, gönlüm sevgilinin ayrılık acısına düştü, üzül-dü, parçalandı; gönlüm kırıldı, denmiş. Tasavvufi anlamda gönlün salam, bütün olması gerekir. Gönlün kırılıp parçalanması, kesrete düşmektir.

2. Zamân ki bezm-i cândan bölüşüldü kâle-i kâm Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdi

Canların toplantısında istek sermayesi bölüşüldüğü zaman, bize sevgiden pay olarak parça parça bir gönlü düştü.

Beyitte kâle sözü sermaye ve ipekli kumaş anlamlarında **tevriyeli** kullanılmıştır.

3. Gehi zir-i serde desti geh ayağı koltuğunda Düşe kalka haste-i gam der-i lutf-ı yâre düşdi

Gam hastası bazen eli başının altında, bazen ayağı koltuğu altına sıkışmış, düşe kalka sevgilinin iyiliğinin kapısına erişti; orada düşüp kaldı.

Beyitte düşe-kalka ilerlemeye çalışan bir sarhoşun durumu anlatılmış. Günahlarının bağışlanması için sevgilinin kapısına gidiyor.

Desti, aynı zamanda şarap testisi, ayak da kadeh anlamlarında **tevriyeli** kullanılmıştır.

4. Erişüp bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâre düşdi

Bülbül bahara erişti; gül ile görüşüp konuşması yenilendi. Sabretme sırası yine bir yerlerde durmayan huzursuz gönüle geldi.

Bülbül kışın gülün özlemiyle sabır ve tahammül gösterip baharı bekliyor. Bahar geldiğinde gül açar ve bülbül sevgilisine kavuşur. Gönül ise her zaman olduğu gibi sevgiliden uzak kalmıştır.

5. Meh-i burc-ı ârzında gönül oldu hâle mâ'il Bana kendi tâli'imden bu siy eh sitâre düşdi

Gönül ay gibi yüzünde yavaşının burcundaki bene tutuldu. Ne yapayım, kendi talihimden bana bu kara yıldız düştü.

Beyitte yüz aya, benler de yıldızlara benzetilmiş. Ben, karadır. Bu yüzden kara yıldız denmiştir.

- ❏ **Âb-ı hayât:** İçeni ölümsüz kılan sudur. İskender'le Hızır'ın karanlıklar ülkesinde aramaya çıktıkları, İskender'in bulamayıp geri döndüğü ve Hızır'ın bulup içerek ölümsüzlüğe kavuştuğu su.
- ❏ **Asitane:** Mevlevilerin 1001 gün süren ve adına çile dedikleri manevi eğitim süreçlerini tamamladıkları Mevlevihane.
- ❏ **Azade:** Divan şiirinde bağımsız mısralara veril en addır.
- ❏ **Azliyye:** Görevden çıkarılma veya ayrılma vesilesiyle yazılan kasidelere denir.
- ❏ **Bahr-ı tavil:** Aruzun fe'ilâtün, mefâ'ilün, müstef'ilün cüzlerinden her birinin istenildiği kadar tekrarıyla yazılan şiirdir. İlk örneklerine XV. yüzyıldan itibaren hemen her yüzyılda az sayıda da olsa bahr-ı tavil yazılmıştır.
- ❏ **Bedî'**: Asıl anlamı "örneksiz ve modelsiz bir şey icat etmek" olan bedî', bir belâgat terimi olarak "me'ânî" ve "beyan" kısımlarından sonra gelen, manaya delâleti açık ve durumun gereğine uygun olan sözü lafız (söz) ve mana (anlam) yönlerinden güzelleştiren usûl ve maharetler(muhassinât)i konu alan bir bilim dalının adıdır.
- ❏ **Bercestte:** Öz, latif, güzel ve ince anlamlı kolay hatırlanan, yapısı sağlam dize ya da beyte denir.
- ❏ **Belâgat:** Bir düşünce ya da duygunun yerinde ve zamanında manası en açık şekilde ve akıcı bir dille ifade edilmesidir.
- ❏ **Caize:** Şairlerin devlet ileri gelenlerine sundukları övgü şiirlerine karşılık aldıkları para veya hediyeye caize denir.
- ❏ **Cülûsiye:** Şairlerin bir padişahın tahta çıkışı dolayısıyla yazdıkları tebrik şiirleri.
- ❏ **Çâr Yâr,** "dört dost" demektir. Hz. Muhammed'in dört halifesi Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye "çâr yâr" denilir.
- ❏ **Ceng,** kanuna benzer, dik tutularak çalınan bir sazdır.

- ❏ **Çile:** Mevlevilerin manevi eğitim süreçlerinden biridir. Tekkenin farklı yerlerinde hizmetle geçirilen bu sürecin toplam süresi 1001 gündür.
- ❏ **Divan:** Divan şairlerinin belli bir düzen içinde oluşturdukları şiir kitaplarıdır.
- ❏ **Elif-name:** Yukarıdan aşağıya doğru alfabetik sırayla bütün Arap harflerinin birer birer mısra başında yer aldığı ve bu harflere şiirin içinde çeşitli anlamlar yüklenmesinden oluşan şiirlere verilen isimdir.
- ❏ **Ebcad Hesabı:** Arap alfabesindeki harflerin sayısal değerleri esas alınarak yapılan hesaplama ile bir kelime ya da ibarenin bir sayıya ya da tarihe karşılık gelmesidir.
- ❏ **Ehl-i beyt:** Hz. Muhammed'in kızı Hz. Fatma, damadı Hz. Ali ve onların evlatlarının dâhil olduğu ailesidir.
- ❏ **Fıkıh:** İslam hukukunda ana kaynaklardan yararlanılarak konulmuş olan din ve dünya işleriyle ilgili kuralların bütünüdür.
- ❏ **Gazel-i müzeyyel:** Mahlas beytinden sonra birkaç beytin daha bulunduğu gazellere gazel-i müzeyyel denir.
- ❏ **Gûy u çevgân:** Açık bir alanda at üzerinde, elde bulunan ucu eğri bir sopa (çevgân) ile top (gûy)a vurularak oynanan bir tür oyundur.
- ❏ **Hamse:** Bir şairin beş mesneviden oluşan eserlerinin toplamıdır.
- ❏ **Habname:** Bir olay ya da bir kişiyle ilgili düşünceleri rüyada görmüş gibi anlatan yazılara denir.
- ❏ **Hatt-ı Babürî:** Babür'ün Uygur harfleri ve stili ile Arap harflerini birleştirerek geliştirdiği yazı çeşididir.
- ❏ **Haşiye:** Bir metnin altına ya da kenarına konuyla ilgili yazılan açıklayıcı bilgidir.

- 📖 **Hezel:** Şaka, latife ve alay içerikli şiirlere denir.
- 📖 **Hurûfilik:** Fazlullah-ı Hurufî'nin kurup geliştirdiği, harflerin sırlarına dayanan Bâtîni bir akımdır. Bu inanca sahip olanlar, varlığı ve yaratılışı harflerle izah etmeye çalışırlar. Arapçadaki yirmi sekiz ve Farsçadaki otuz iki harf ile bütün varlıklar, hatta Kur'an tefsir edilir.
- 📖 **Gazavatname:** Savaşlarda gösterilen kahramanlıkları anlatan eserlerdir.
- 📖 **İmâle** (imâle-i maksûre): Kısa ünlüyle biten ya da tek kısa ünlüden ibaret bir açık heceyi, ölçü gereği uzun; yani, kapalı hece değerine yükseltmektir.
- 📖 **Kıyası-ı Enbiya:** Peygamberlerle ilgili kıssalar içeren eserlerdir.
- 📖 **Kudumiyye:** Bir devlet büyüğünün yahut hatırı sayılır bir kimsenin bir yerleşim yerine yahut bir makama gelişi üzerine kutlama amacıyla yazılan manzumelere verilen ad. Kudumiyyeler, genellikle kaside ve kıta nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Tehniyet-name, tebrik-name gibi isimleri vardır.
- 📖 **Lügaz:** Divan edebiyatında şiir biçiminde oluşmuş bilmececi.
- 📖 **Lügaz** "insan ismi dışında, bir şeyin özelliklerinin sıralanarak muhataptan bunun ne olduğunun sorulduğu bir tür bilmece"dir.
- 📖 **Mahlas:** Şairlerin şiirlerde kullandığı takma addır.
- 📖 **Mahlasname:** Klasik şiirde, mahlası olmayan bir şaire, sevip saydığı ustası konumundaki bir şairin mahlas vermek üzere kaleme aldığı şiirler. Mahlas vermek üzere yazıldığı gibi mahlas değiştirmek amacıyla da yazılır. Türk edebiyatında en çok mahlasname yazan şair Hoca Neşet'tir.
- 📖 **Maktel:** Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anlatan eserlere verilen genel addır.

- 📖 **Mazmun:** Divan şiirinde Arap ve Fars edebiyatlarından alınmış olan kalıplaşmış sözlere, sembolere verilen addır.
- 📖 **Melamilik:** Tarikat bağlısının, kendi manevi gelişmişlik düzeyini gizlemek, böylece nefsinin kibiri ve gösterişten uzak tutmak amacıyla gerek giyim kuşam gerekse söz ve davranışlarıyla halkın ayıplamasına neden olacak bir görüntü vermesine melamilik denir.
- 📖 **Melamet:** Ayıplama, kınama anlamındaki bu sözcük, tasavvufta başkalarının kınamasına aldırmayan, kurallara bağlı kalmayan kişileri nitelemek için kullanılır.
- 📖 **Mecmua:** Seçme şiirlerin yer aldığı el yazması defterlerdir.
- 📖 **Medd** (imâle-i memdûde): Aruzda medli hecelerin asıl değerlerinden biraz daha uzun okunmasına denir. Asıl anlamı "uzatma" ya da "çekme"dir.
- 📖 **Menkıbe:** Din büyüklerinin veya ünlü kişilerin yaşamlarını anlatan öykülere denir.
- 📖 **Muamma:** Anlamı gizli, güç anlaşılır söz, bilmece. Edebiyatta bir ad sorulacak şekilde düzenlenmiş manzum bilmece.
- 📖 **Mutavassıtın:** Edebiyatımızda batılılaşma gayretlerine paralel olarak doğan ve kimileri gelenekli kutupta toplanan kimileri de bir Doğu-Batı sentezinden yana olan edebiyatçılar.
- 📖 **Münşeât:** Süslü, bol secili düzyazılardan oluşan eserlere denir.
- 📖 **Müşterek gazel:** İki veya daha çok şairin mısra ya da beyit beyit birlikte söyledikleri gazellere denir.
- 📖 **Müselsel gazel:** Divan şiirinde bütün mısraları kafiye gazellere müselsel gazel adı verilmiştir.

- 📖 **Mütekerrir müstezat:** Ziyadeleri ya da uzun mısraları tekrarlanan müstezatlara mütekerrir müstezat, ziyade mısraı uzun mısraların başında tekrarlanan müstezatlara da **müdevver müstezat** denilir.
- 📖 **Müselles:** Edebiyat terimi olarak her bendi **üçer** mısradan oluşan nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Müseddes:** Edebiyat terimi olarak **altı** mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Müsebbâ:** Edebiyat terimi olarak **yedi** mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Müsemmen:** Edebiyat terimi olarak **sekiz** mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Mütessa':** Edebiyat terimi olarak her bendi **dokuz** mısradan oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Mu'aşşer:** Edebiyat terimi olarak **on** mısralı bendlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Nazire:** Bir şairin başka bir şaire ait şiiri ölçü, uyak ve konu bakımından taklit ederek yazdığı şiirdir.
- 📖 **Nazire mecmuası:** Divanlar ve mesneviler divanda farklı şairlerin çeşitli nazım şekilleriyle yazdıkları şiirlerinin toplandığı "şiir mecmuaları ile beğenilen bir şiire başka şairler tarafından yazılmış benzer şiirlerin toplandığı nazire mecmuaları bu dönemin antoloji niteliğindeki şiir kitaplarıdır.
- 📖 **Rahşiiyye:** Nesib bölümünde bir atın veya atların özelliklerinin anlatıldığı kaside.
- 📖 **Remil:** Kum. Sayılarla ve kum taneleriyle fal bakma, bir takım işaretler ve sayılar kullanarak gaipten haber verme oyunu.
- 📖 **Seci:** Divan edebiyatında düzyazının ortasında veya sonunda yapılan uyaktır.
- 📖 **Sefaretname:** Osmanlılarda kimi elçilerin yabancı ülkeleri tanıtmak amacıyla, o ülkede gördüklerini anlatan eserlere denir.
- 📖 **Siyer:** Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserlerdir.

- 📖 **Sihri helâl:** Beyit arasında hem kendinden önceki sözlerin sonu hem de kendinden sonraki sözlerin başı olabilecek şekilde söz söylemektir.
- 📖 **Surname:** Sünnet, düğün, şenlik gibi sevinçli olayları anlatan eserlerdir.
- 📖 **Sûku'l-Ukâz:** Cahiliye devri Araplarının Mekke yakınlarında her yıl kurdukları panayıdır. Her kabilenin en iyi şairleri burada yarışır ve birinci seçilenin şiiri Kâbe duvarına asılırdı.
- 📖 **Şehrengiz:** Bir şehrin güzelliklerini anlatan manzum eserlerdir.
- 📖 **Tabakat:** Sıra halinde üst üste konulmuş şeyler; zümre, sınıf, nesil ve kuşaklar. Aynı çağda yaşamış, aynı bilim dalıyla uğraşmış kişilerin biyografilerinin anlatıldığı eserlerin genel adı.
- 📖 **Tard u aks:** Bir mısranın iki cüzünü metatez ile başka bir mısra oluşturma ve bu şekilde bir beyit teşkil etme.
- 📖 **Tahfif (kasr):** Vezin gereği şeddeli bir harfi şeddesiz okumak demektir. Bu yola daha çok hadd, hatt, hakk, dürr gibi sonu çift ünsüzle biten tek heceli kelimeler terkibe girdiğinde vezin gereği başvurulur.
- 📖 **Tahmîs:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin ya da kasidenin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli üçer mısra eklenerek meydana getirilmiş bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Taktî:** Aruzda, bir mısra yazılmış olduğu veznin cüz' (parça)lerine ayırmaktır.
- 📖 **Takrîr:** Resmî niteliği olan yazı, rapor.
- 📖 **Talikat:** Bir eserin kenar kısımlarına açıklayıcı notlar düşmek veya aynı amaçla ayrı bir eser yazmaktır.
- 📖 **Tazmin:** Bir şairin, başkasına ait bir mısra yahut beyti alıp kendi şiirinde aynen kullanmasına tazmin denir.

- 📖 **Ta'sîr:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli sekiz mısra eklenerek elde edilmiş bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Takriz:** Bir eserin olumlu taraflarını belirtmek üzere başkası tarafından yazılan ve ilgili eserin baş tarafına konulan yazıdır.
- 📖 **Tehzil:** Ciddi bir esere gülmece (mizah) yolu ile nazire yazmaktır.
- 📖 **Tefrika:** Gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda bölümler halinde ve birbirini tamamlayıcı nitelikte yayımlanan yazı dizisi.
- 📖 **Tefsir:** Yorumlama; bir terim olarak Kur'ân'ı yorumlama biliminin adıdır.
- 📖 **Telhis:** Özet, özetleme, kısaltma; sadrazamın bir sorunu kendi düşünceleriyle birlikte özet olarak yazıp padişaha sunduğu kâğıt.
- 📖 **Telif:** Sözlük anlamı bir araya getirmek demektir. Edebî terim olarak eser yazmak; orijinal bir eser ortaya koymak anlamında kullanılır.
- 📖 **Tegazzül:** Kaside ve mesnevi içinde söylenen gazeldir.
- 📖 **Terbî:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısra ile kafiyeli ikişer mısra eklenerek meydana getirilmiş dört mısralı bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Tesdîs:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli dörder mısra eklenerek meydana getirilmiş bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.
- 📖 **Tesbî:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli beşer mısra eklenerek elde edilen bentlerden oluşan bir nazım biçiminin adıdır.

- 📖 **Tesmîn:** Edebiyat terimi olarak bir gazelin her beytinin önüne aynı vezinde ve ilk mısraları ile kafiyeli altı mısra ilâvesiyle elde edilen bentlerden oluşan bir nazım biçimidir.
- 📖 **Teşdid:** Şeddesiz bir harfi ölçü gereği şeddeli olarak kullanmaktır: "Per"ın "perr"; "ümîd"ın "üm-mîd" yapılması gibi.
- 📖 **Vasl** (ulama): Sonu ünsüzle biten bir kelimeyi, açık hece elde etmek ya da bir kapalı bir açık (bir buçuk) hece değerinden tek kapalı hece değerine düşürmek için ünlüyle başlayan bir sonraki kelimeye bağlamak; yani, "lâzım oldu"yu "lâzımoldu"; "âbâd oldu"yu "âbâ doldu"; "mest oldu"yu, "mes toldu" gibi okumaktır.
- 📖 **Velâyetname:** Evliyaların ve ermiş kişilerin hayatını anlatan eserlerdir.
- 📖 **Vekâletname:** Osmanlı şiir geleneği içinde reis-i şairan seçilen kişinin kendisinden sonra aynı görev için önerisini içeren manzumelere denir.
- 📖 **Zihâf:** Ölçü gereği Arapça ve Farsça hecelerdeki uzun ünlüleri kısa ünlü; medli heceleri de bir kapalı hece değerine düşürmektir.
- 📖 **Zâtü'l- metâli:** Bir gazelde birden fazla matla beyti varsa, bu tür gazellere zû'l-metâli ya da zâtü'l-metâli denir.

NOT

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

A

- **âb-ı hâyat:** ölümsüzlük suyu
- **ab-ı nâb:** saf ve berrak su
- **adû:** düşman
- **abîr:** bir yerden geçen, geçici.
- **Âdem:** yokluk
- **Âlem:** bayrak
- **âlî-himem:** gayretleri, emekleri yüksek olanlar.
- **atâ:** bağışlama, bahşış.
- **a'zâ:** organlar, üyeler.
- **âb-ı hayvân:** ölümsüzlük.
- **adl:** adâlet
- **anberîn:** anber kokulu.
- **andelîb:** bülbül.
- **argüman:** tez, iddia, sav.
- **arkaik:** klasik çağ öncesinden kalan.
- **asrilik:** çağdaşlık.
- **âşiyân:** kuş yuvası, mesken, ev.
- **âteşhâne:** ateşe tapınılan yer
- **âkil:** akıllı kimse
- **ays:** yaşama
- **âyine:** ayna
- **ayn:** göz
- **âvâze-i murg-ı seher:** seher vaktinin kuş sesleri
- **ahvâl:** haller, durumlar
- **ârâm:** eğlence, karar kılma
- **azâde:** özgür, serbest
- **âriz:** yanak

- **âyâ:** acaba
- **âşûfte:** çıldırmış, çıldırmışcasına
- **âfitâb:** güneş
- **âsâr:** izler, alametler, kitaplar
- **ayağ:** ayak, kadeh
- **âteş-gede:** ateşe tapan
- **anber:** misk gibi güzel kokan bir madde
- **ağyâr:** başkaları, yabancılar
- **ahker:** ateş, ateş koru
- **âb-gûn:** su rengi, mavi, renksiz
- **aks:** çarpma, ters, geri dönme
- **asuman:** gökyüzü
- **âgâh:** bilgili, uyanık
- **âfâk:** ufuklar

B

- **bâb:** kapı, kitabın bölümleri
- **bağban:** bahçıvan
- **berg:** yaprak
- **bûse:** öpücük
- **bâd:** rüzgâr
- **bâd-ı hazân:** sonbahar rüzgârı
- **bâtın iç, iç görünüş**
- **berg:** yaprak
- **berk:** şimşek
- **beyt-i ahzan:** hüznler evi
- **bezm:** içkili, eğlenceli meclis
- **bedahşân:** Afganistan'da yakut madeni ile ünlü şehir

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **bâlâ**: yüksek, yüce, üst
- **bâd-bân**: yelken.
- **bâdzen**: yelpaze.
- **bâl**: kanat.
- **bâlâ**: yüksek, uzun
- **bâr**: yük
- **bâz**: doğan, şahin.
- **bâzâr**: Pazar
- **bekâ**: baki kalma
- **benefşe**: menekşe
- **beşeriyet**: insanlık.
- **beyzâ**: daha ak, çok beyaz.
- **beyt**: ev
- **bezm**: meclis
- **bî-karâr**: kararsız.
- **bîmâr**: hasta.
- **bî-mî'zer**: peştemalsiz.
- **bisât**: kilim, minder, döşeme.
- **bîdâr**: yanak
- **bîgâne**: yabancı, ilgisiz
- **bîpâyân**: sonsuz, uçsuz, bucaksız
- **bülend**: yüce, başı yüksek servi
- **bühtan**: iftira, yalan
- **bût**: put
- **büthane**: puthane
- **bîm**: koku

C - Ç

- **cânâ**: ey can, ey sevgili

- **cam-ı cem**: cem'in kadehi
- **câm-ı mey**: şarap kadehi
- **câm**: kadeh
- **câme**: elbise
- **câdû**: büyüleyen, cadı
- **câh**: itibar, onur, makam
- **cahid, cavidan**: ölümsüz ebedi
- **câvidân**: ebedi
- **Çâr-yâr**: dört halife
- **çemen**: yeşil
- **çerağ**: kandil
- **çetr**: çadır
- **ceng**: kanuna benzer bir çalgı
- **cevr**: cefa, eziyet, haksızlık
- **cûybâr**: dere, ırmak, akarsu
- **cûr'a**: yudum, içim
- **cûrm**: suç, öldürme suçu
- **çâk**: yarı, yarıltı, sabah aydınlığı
- **çâh**: kuyu
- **çarh**: dönen, devreden, gökkubbesi
- **çeşm-i rûzgâr**: zamanın gözü
- **çeşm**: göz
- **çîn**: kıvrım, büklüm, buruşukluk

D

- **dâd**: adalet, doğruluk, feryad
- **dâğ**: nişan, iz, dağlama, yanık yarası
- **dâmen**: etek
- **dâr**: kapı

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **dâye**: dadı, sütnine
- **dehân**: ağız
- **dehr**: dünya, zaman, devir
- **dem-i mahşer**: kıyamet günü
- **dembedem**: her zaman, daima
- **denlû**: türlü
- **dendâne**: diş tanesi
- **derûn**: iç, gönül, yürek
- **dest**: el
- **destar**: mendil
- **deşt**: çöl
- **dil**: yürek, kalp, gönül
- **dil-i bîmar**: hasta, yaralı gönül
- **dildâr**: gönül alan, sevgili
- **dîbâ**: ipekli kumaş, elbise
- **dîdâr-pâk**: temiz yüzlü
- **dîdâr**: yüz
- **dîde**: göz
- **dilrubâ**: gönül alan sevgili
- **dilârâ**: gönül alan, okşayan
- **dîvân**: büyük meclis
- **dîvâne**: deli
- **dûd**: duman, tüten, gam, keder
- **dîrâz**: uzun
- **dîraht**: ağaç
- **duhân**: duman
- **dûn**: aşağı, alçak, aşağılık
- **dûzah**: cehennem

E

- **ebrû**: kaş
- **efgan, figan**: haykırma, inleme
- **efsun**: büyü
- **efkâr**: fikirler, düşünceler
- **engûr**: üzüm
- **envar**: nurlar
- **esrâr**: sırlar, tasavvuf sırları
- **eşcârs**: ağaçlar
- **eşk**: gözyaşı
- **eşrâr**: kötüler, şer sahipleri
- **evc**: yüce, yüksek, zirve
- **eyyâm**: günler
- **ezhar**: çiçekler

F

- **fasl**: mevsim
- **fasl-ı şîtâ**: kış mevsimi
- **fasl-ı bahar**: ilkbahar
- **fâş**: açığa çıkarma
- **fazl**: iyilik, fazilet, kerem
- **fenâ**: yok olma, ölme
- **fenafillah**: dünya ile ilgiyi kesip yok olma
- **ferîdun**: İran'ın altıncı padişahı
- **ferraş**: kabe'nin temizleyicisi, hizmetçisi
- **ferâgat**: vazgeçme, el çekme
- **fezâ**: ucu bucağı olmayan, sonsuzluk
- **ferâmûş**: unutma

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **fikret:** fikir, düşünce, akıl
- **firkat:** ayrılık, ayrılış
- **fürkat:** ayrılık
- **füsûn:** büyü
- **füzûn:** fazla, artık, çok

G

- **gâh** u nâ gâh: vakitli vakitsiz
- **gâr:** mağara
- **gâfil:** habersiz, ilgisiz, dalgın
- **gamze:** yan bakış, nazlı bakış, çene çukuru
- **galat:** yanlış, yanlış
- **garaz:** hedef, maksat, istek
- **gayr:** başka, yabancı
- **geda:** dilenci, fakir, yoksul
- **geh:** yer
- **genc:** hazine, define
- **gerdûn-ı dûn:** alçak felek
- **girgan:** ağlayan
- **gîrbân:** elbise yakası
- **giryê:** ağlama, gözyaşı
- **gîsu:** örgüsüz uzun saç
- **gonca-i ter:** taze gonca
- **gûl:** ahmak, sefil
- **gubâr:** toz
- **gussa:** keder, kaygı
- **gûlbûn:** gül dibi, gül fidan
- **gûl-geşt-i sahrâ:** gül gezintisi
- **gûzâr:** gezme, dolaşma

- **gûlnâr:** narçiçeği, katmerli gül
- **gûl-istan:** gül bahçesi
- **gûn:** reng
- **gûnbet:** kubbe, gonca
- **gûl-gûn:** gül renkli
- **gûl-i zâr:** gül bahçesi

H

- **hâcet:** ihtiyaç, muhtaçlık
- **hadd:** sınır, kenar, son, yanak
- **hâb:** uyku
- **ham:** eğri, bükülmüş
- **hâl:** yüzdeki ben
- **habbe:** dane, ufak ve yuvarlak olan şey
- **habbe-i sevdâ:** siyah dane
- **hâk:** toprak
- **hâk-i pây:** ayak tozu
- **hâlet:** keyfiyet, nitelik
- **hâme:** kalem
- **hayrân:** şaşıp kalma, afyon sarhoşu
- **haydar:** cesur, yiğit, arslan
- **hâmûş:** susamış
- **hamr:** içki
- **hande:** gülüş
- **handân:** gülen gülümseyen, sevinçli
- **hâl-i anberîn:** anber kokulu ben
- **haşr:** toplanma, kıyamet günü
- **hayl:** at sürüsü
- **hat:** yüzdeki ayva tüyleri

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **hâr:** diken
- **har:** ateş
- **hemîşe-daima:** sürekli, her zaman
- **hecr:** ayrılık
- **hevâ:** istek, heves, arzu
- **hezâr:** bûlbûl
- **hıfz:** saklama, koruma
- **hicran:** ayrılık
- **hüsrev:** sultan, padişah
- **hûb:** güzel, hoş, iyi
- **hürrem:** sevinçli
- **hûrşîd:** güneş
- **hurşîd-i dirahşan:** parlak güneş
- **hûn:** kan
- **hûn-rîz:** kan döken
- **hüsn-i amel:** güzel niyet
- **hudâ:** Allah
- **hûşyâr:** akıllı, ayık
- **huşk** leb: kurumuş dudaklar
- **humâr:** şarabın verdiği sersemlik, baş ağrısı, uykusu öncesi ve sonrası mahmurluk
- **hûnhâr:** kan içici, zalim, katil

I - İ

- **ihsân:** bağışlama, iyilik etme
- **ihtiyat:** sakınma, tedbirli olma
- **iltifat:** güler yüz gösterme, gönül alma
- **inkıyâd:** boyun eğme, teslim olma

- **ikbal:** bahtlı olma, yükselme
- **ins:** insan, beşer
- **istinâd:** güvenme, dayanma
- **istifâ:** seçme, ayrılma
- **izâr:** yanak
- **işve:** güzelin naz ve edası
- **istiğnâ:** nazlanma, umursamazlık
- **iktidâ:** uyma, tabi olma
- **ıyd:** bayram

K

- **kadd:** boy
- **kamer:** ay
- **kand:** şeker
- **kadem:** ayak
- **kadr:** kıymet
- **kâh:** köşk, kasır
- **kâmet:** boy bos
- **kârbân:** kervan
- **kâkûl:** alna dökülen saç, perçem
- **kâşâne:** saray
- **kâmet-i bâlâ:** uzun boy
- **kamu:** tüm, bütün, hepsi
- **kat':** kesme, bitirme, karar verme
- **katre:** damla
- **kayd:** bağlanma, üzüntü, tasa
- **kâ'il:** razı olmuş, boyun eğmiş
- **keh-rubâ:** yıldızlar
- **keh-keşân:** Samanyolu

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **kurb:** yakınlık, yakın
- **külbe-i ahzân:** hüznler kulübesi
- **kühl:** sürme
- **kûy:** köy, mahalle, sevgilinin yeri
- **kûze:** testi, toprak testi, bardak
- **küne:** köşe, bodrum

L

- **lâ'l:** yakut, kırmızı ve değerli taş
- **lâle-had:** lale yanaklı
- **lahza:** göz ucuyla bakış, an
- **leb:** dudak
- **letâfet:** hoşluk, güzellik
- **leşker:** asker
- **libas:** elbise
- **liva:** sancak
- **lütf:** iyilik, güzellik, yumuşaklık

M

- **ma'il:** bir yana eğilmiş, eğik
- **mâh:** ay
- **mâhlîka:** ay yüzlü
- **mâr:** yılan, hasta
- **masîvâ:** Allah'tan başka her şey, mahlukat
- **mecrûh:** yaralı
- **medfen:** kabir, mezar
- **melâhat:** güzellik, hoşluk
- **menzil:** ev, konak
- **mengûş:** küpe
- **merdüm:** insan
- **mesâ:** akşam

- **mestân:** sarhoş
- **mey:** şarab
- **meygede:** meyhane
- **mengûş:** küpe
- **mest:** sarhoş
- **mevt:** ölüm
- **mihriban:** şefkatli, merhametli
- **mihmân:** konuk, misafir
- **mir'at:** ayna
- **miskin:** aciz, zavallı, hareketsiz
- **miyan:** orta, ara, bel
- **mû:** karınca
- **murg:** kuş
- **musâhib:** arkadaş
- **mushaf:** kitap, Kur'ân
- **mûzeyyen:** süslü
- **mûşg:** misk
- **mûjgan:** kaş
- **mül:** içki, şarap
- **musavver:** resimli
- **mûjgan:** kirpikler
- **muhit:** çeviren, toplayan, kuşatan
- **mürûr:** geçme, sona erme
- **mûştak:** arzuyla, hasretle özleyen
- **mu'tâd:** âdet olmuş, alışılmış
- **mukarrer:** kararlaştırılmış
- **muttasıl:** bağlanmış, eklenmiş
- **mihr:** güneş, sevgi, merhamet

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

N

- **nahl**: hurma fidanı, fidan
- **nâdân**: pişman
- **zahm**: yara
- **nahl**: fidan
- **nakd**: akçe, madeni para
- **nâlân**: inleyen
- **nâle**: inleme
- **nazar**: bakma, düşünme, itibar
- **nâr**: ateş
- **necm**: yıldız
- **nemek**: tuz, tat, lezzet
- **nesim**: rüzgar
- **nergis**: ortası sarı, kenarları beyaz bir çiçek.
- **nevrûz-ı sullanî**: nevrüz ayı
- **nesrîn**: yaban gülü, ağustos gülü
- **nihâl**: fidan
- **nikâb**: örtü
- **niyâz**: yalvarıp yakarma, dua
- **nizâr**: zayıf
- **nusret**: yardım, üstünlük
- **nûş**: içki, iştet
- **nücûm**: yıldızlar

O - Ö

- **od**: ateş
- **ömr-i câvidân**: ebedi hayat

P

- **pâ**: ayak
- **pâyân**: son, uç, kenar
- **pend**: öğüt, nasihat
- **perişân**: dağınık, bozuk, karışık
- **pertev âfitâb**: güneşin parlaklığı
- **peykan**: okun ucundaki sivri parça
- **peymâne**: kadeh
- **pîrehen**: gömlek
- **piyâle nûş etmek**: şarap içmek
- **pîç**: kıvrım, büküm, dolaşıklık
- **pinhan**: gizli
- **pûl**: para
- **pür**: dolu

R

- **râh-ı gûlzâr**: gül bahçesinin yolu
- **rahş**: at
- **ravza-i cinân**: cennet bahçeleri
- **ravza**: bahçe, yeşillik, cennet
- **râz**: sır, gizlenen şey
- **revân**: akan, yürüyen
- **revâ**: uygun, yerinde
- **revnak**: güzellik, parlaklık
- **reh-revan**: yolcu
- **rehgûzâr**: yol, ana cadde, geçit
- **reyhân**: fesleğen
- **rezm**: savaş, cenk
- **ruhsar**: yanak

DİVAN EDEBİYATI SÖZLÜĞÜ

- **reh-i râst:** doğru yol
- **rîş:** sakal, kıl
- **riyâ:** ikiyeüzlülük, gösteriş
- **rişte-i can:** can iplikliği
- **rind:** kalender, aldırışsız, sade yaşayan bilge
- **rûy-ı zemîn:** yeryüzü
- **rûy-ı gülistân:** gül bahçesinin yüzü
- **rûşen:** aydınlık, parlak
- **rûh:** yanak, yüz, Anka kuşu
- **rûzva:** değeri düşen, rezil
- **rûy-ı envar:** nurlu yüz
- **rûz-ı firâk:** ayrılık günü
- **rûşen:** aydınlık, parlak
- **ruhsat:** izin, müsaade
- **rûsvây:** rezil, itibarsız
- **rûzgâr:** devir, dünya, yel

S

- **sabâ:** seher vakti esen rûzgâr, meltem
- **safha:** bir şeyin düz yüzü, levha, sahife
- **sanem:** put, resim, put gibi sevgili
- **safâ:** saflık, berraklık
- **sahbâ:** şarap
- **sahn:** orta, meydan
- **sanavber:** çam fıstığı ağacı
- **sâgar:** kadeh
- **sâye:** gölge
- **savm:** oruç
- **sebû:** testi

- **seng:** taş
- **senâ:** övme
- **semt** semt: taraf taraf
- **serv-i bâlâ:** yüce servi
- **serv-i kad:** servi boylu
- **ser:** baş, kafa
- **seng-i hârâ:** çok ser taş, mermer
- **sermest:** aşırı sarhoş
- **seng-i dil:** taş yürekli, merhametsiz
- **seng-i mihnet:** acı, üzüntü
- **semen:** yasemin
- **ser-i peykan:** okun ucundaki sivri demir
- **ser-be-ser:** baştan başa
- **ser-çeşme:** çeşme başı
- **serv-i âzâd:** düz, uzun servi
- **serv-i hıraman:** salınarak yürüyen sevgili
- **serv-i naz:** yeni yetişmiş servi fidanı, genç sevgili
- **serv-i revan:** salınarak yürüyen sevgili
- **serv-i sehi:** dümdüz, uzun boylu genç sevgili
- **serv-i ser-efraz:** baş çeken, nazlı sevgili
- **serkeş:** baş çeken, baş kaldıran asi
- **sevdâ:** kara, melankoli
- **sîm ü zer:** gümüş ve altın
- **simâ:** yüz, çehre, beniz
- **sûr:** düğün
- **sûret:** biçim resim, kopya, yüz
- **suhan-perven:** söz söyleyen şair
- **sûdde:** kapı, eşik

Ş

- **şâhbâz**: yiğit adam, doğan
- **şarab-ı kevser**: Kevser şarabı
- **şeb**: gece
- **şeb-i târik**: karanlık gece
- **şehzuvâr**: ata iyi binen
- **şem**: mum
- **şems**: güneş
- **şecer**: ağaç
- **şeydâ**: deli divane âşık
- **şerh**: açma, açıklama, yayma
- **şem**: mum
- **şikâr**: av
- **şive**: naz ve eda
- **şîven**: yas, matem, ağıt yakma
- **şûh**: neşeli, şen

T

- **tâc-ı zer**: altın taç
- **ta'n**: ayıplama, kınama, taşlama
- **tarîk**: yol, usul, meslek, sebep
- **târ**: saç teli, iplik
- **târik**: karanlık
- **tecelli**: görünmek, açığa çıkmak
- **teşne**: susuz, susamış, hasret
- **temenna**: istek, dilek
- **temren**: ok
- **tûtfî**: dudu kuşu da denilen papağan
- **tîğ**: kılıç
- **tıynet**: çamur, balçık, maya
- **tîr**: ok

- **turre**: alna dökülen saç
- **tûtfî**: papağan
- **türâb**: toprak

U - Ü

- **uşşak**: âşıklar
- **üftâde**: düşkün âşık
- **üstühân**: kemik

V

- **vasl**: ulaştırma, birleştirme
- **varak**: yaprak, kâğıt
- **vehm**: yersiz korku, kuruntu
- **verd**: gül
- **visâl**: kavuşma
- **vuslat**: sevgiliye kavuşma

Y

- **yâ**: yay
- **yahşî**: güzel, iyi
- **Yalvar**: Hint parası
- **Yusuf-ı Ken'ân**: Hz. Yusuf

Z

- **zâhir**: dış, dış görünüş
- **zâ'il**: sona erme, yok olma
- **zâr**: ağlayan, inleyen, zayıf
- **zebân**: dil
- **zehr**: çiçek
- **zer**: altın, akçe, sarı
- **zevrak**: kayık, zemzem şişesi
- **zerd**: sarı, solgun
- **Ziya-gûster**: ışık yayan
- **zûhd**: dünyevi heves, arzu

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- Ahmedî Divanı: Y. Akdoğan
- Türk Edebiyatında Mesnevî: Amil Çelebioğlu
- Kadı Burhaneddin Divanı: Muahrrem Ergin
- Eski Türk Edebiyatı Tarihi: A. Şentürk
- Türk Edebiyatı Tarihi: Fuat Köprülü
- Yunus Emre Divanı: Faruk Timurtaş
- Resimli Türk Edebiyatı: N. Sami Banarlı
- Şeyhî'nin Hüsrev ü Şirini: F. K. Timurtaş
- Türk Dili Tarihi: Ahmet Bican Ercilasun
- Ali Şir Nevai: Ağâh Sırrı Levent
- Harnâme: Faruk Timurtaş
- Ve Gazel Yeniden: İskender Pala
- Perişan Gazeller: İskender Pala
- Peri-şan Güzeller: İskender Pala
- Ahmed-i Dâ'î, Hayatı ve Eserleri: Ertaylan
- Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Mine Mengi
- Âşık Paşa Garib-nâme: K. Yavuz
- Divan Edebiyatında Edebi Muhitler: H.İpekten
- Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik: A. Gölpınarlı
- Fuzulî, Hayatı, Sanatı, Eserleri: Haluk İpekten
- Bakî, Hayatı, Sanatı, Eserleri: Haluk İpekten
- Fuzulî Divanı: Abdalbaki Gölpınarlı
- Bakî ve Divanından Seçmeler: S.Küçük
- Hayali Bey Divanı Tahlili: Cemal Kurnaz
- Nevi Divanı'nın Tahlili: Sefercioğlu
- Fazlî, Gül ü Bülbül: N. Öztekin
- Türk Edebiyatı Tarihi: Talat Halman
- Meşâirü's-Şu'arâ: Âşık Çelebi
- Eski Türk Edebiyatı El Kitabı: Mustafa İsen
- Osmanlı Şiir Tarihi: Gibb, E.J. W.
- Tezkireden Biyografiye: Mustafa İsen
- Şiirler Şairler Meclisler: İskender Pala
- Şi'r-i Kadim: İskender Pala
- İki Dirhem Bir Çekirdek: İskender Pala
- İki Darbe Arasında: İskender Pala
- Şeyhülislam Şairler: Ali Fuat Bilkan

- Nefî Divanı: M. Akkuş
- Nefî, Hayatı, Sanatı ve Eserleri: Haluk İpekten
- Naili Hayatı Sanatı Eserleri: Haluk İpekten
- Divan Edebiyatı Antolojisi: M. Fuat Köprülü
- Sebk-i Hindî, İlmî Araştırmalar: H. Toker
- Gazel Şerhi Örnekleri: Haluk İpekten
- Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nabî: Mine Mengi
- Divan Şiiri Yazıları: Mine Mengi
- Nabî Divanı: Ali Fuat Bilkan
- Eski Türk Edebiyatı Tarihi: Mine Mengi
- Türk Edebiyatı Tarihi: A.S. Levent
- Hayriye-i Nabi: Mehmet Kaplan
- Ansiklopedik Divan Şiirleri: İskender Pala
- Kronolojik Divan Şiiri Antolojisi: İskender Pala
- Divan Edebiyatı: İskender Pala
- Atasözleri Sözlüğü: İskender Pala
- Müstesna Güzeller: İskender Pala
- Şairlerin Dilinden: İskender Pala
- Aşina Güzeller: İskender Pala
- Ah Mine'l-Aşk: İskender Pala
- Efsane Güzeller: İskender Pala
- Kudemanın Kırk Atlısı: İskender Pala
- Kırklar Meclisi: İskender Pala
- XVIII. Yüzyıl Divan Nazmı: Haluk İpekten
- Klasik Türk Şiirinde Lale: Ahmet Kartal
- Latîfî Tezkiresi: Mustafa İsen
- Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı: Muhsin Macit
- Mahallîleşme Cereyanı ve Nedim: Muhsin Macit
- Nedîm Divanı: Abdalbaki Gölpınarlı
- Enderunlu Fâzıl: Sabahattin Küçük
- Şeyh Galip: Haluk İpekten
- Örneklerle Türk Şiir Bilgisi: Cem Dilçin
- Kuğunun Son Şarkısı: Beşir Ayvazoğlu
- Şeyh Galip: Ali Alparslan

